

Değerli Okuyucu!..

İslâm Dünya Görüşü, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenab-ı Hak tarafından va'z edilmiş (ortaya konulmuş) olduğundan insan fıtratı ve kâinat gerçekleriyle tam ve mutlak bir mutabakat halindedir. Fakat O'nun zengin muhtevasını, umûmî umdeleri (prensipleri) itibariyle kavrayarak kendi tefekkür ve tahassüsünü O'nun ruhu ile aynileştiremeyenler çeşitli tezadlara sürüklenmekten kurtulamazlar.

Bu tezadların "*Hoşgörü*", "*Dinler Arası Diyalog*" ve "*Kur'an'da Tarihsellik*" gibi palyaço maskarahlıklarını andıran iddialar vesilesi ile serdedilen bâtıl görüşlerle, fikir dünyamız âdetâ- cıvık bir balçık deryası haline gelmiş bulunmaktadır.

Bu bataklığın, uydurma dil taraftarlığı ve Osmanlı'ya dâir yakışıksız değerlendirmeler gibi pek çok usûlî, bir hayli de akaidde ayak kaydıran esâsî yaban otları ve dikenleri vardır!

Böyle bir mevsimde Hak-Bâtıl tefriki için vahid-i kıyâsi olacak islâmî prensipleri toplu bir hâlde okuyucuya sunan bu eseri yayımlamaktan cidden büyük bir şeref ve bahtiyarlık duymaktayız!..

Sebil Yayınevi

Kadir Mısıroğlu

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

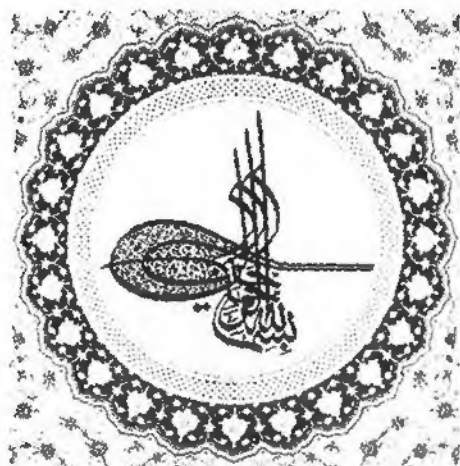

Kadir Mısıroğlu

İSLÂM
DÜNYA
GÖRÜŞÜ

Bu Bir Sebül Yavındır

-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ-

Kadir MISIROĞLU

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

İKİNCİ BASIM

SEBİL YAYINEVİ

Tunusbağı cad. Nu: 2/10 Doğancılar

ÜSKÜDAR-İSTANBUL

Tel: 0216 553 51 51

www.sebilyayinevi.com

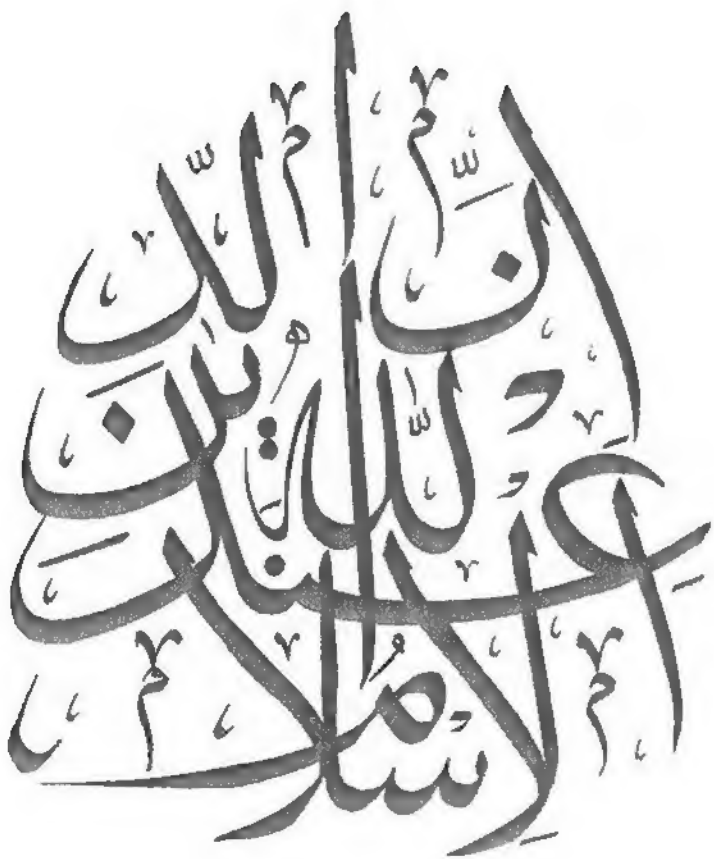
SEBİL YAYINLARI Nu : 258
DİZGİ - TASHİH : Ömer Faruk Demireşik
KAPAK : Altınoluk Grafik / Halil Ermiş
OFSET HAZIRLIK : Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
BASKI-CİLD : Bayrak Yayımcılık-Matbaacılık
Davutpaşa Cd. Nu: 14/2 Topkapı/İst.
YAYINA HAZIRLAYAN : Ali İhsan Bahadır

©Copyright Sebil Yayınevi
ISBN 980-975-580-034-9

İSTANBUL 2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.y	: aynı yerde
vd.	: ve devamı
s.	: sayı
sh.	: sahife
c.	: cild
bkz.	: bakınız
ilh.	: ilâ âhır
k.s.	: kaddese sırrahu'l-aziz
r.a.	: radiyallâhu anh
v.	: vefâtı
h.	: hicrî
m.	: milâdî
trc.	: tercüme eden
a.s.	: aleyhissalâtu vesselâm
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

İNNE'D-DÎNE İNDELLAHİ'L-İSLÂM
"Muhakkak ki, Allah Katında Dîn, İslâm'dır."
(Sûre-i Âl-i İmran, âyet: 19)

Mukaddime Niyetiyle...

NİYAZ

EY LÜTUF VE KEREMİ SONSUZ OLAN ALLAH'IM,
NUR-İ MUHAMMEDİ HÜRMETİNE;
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!

BU FAKİR U PÜRTAKSİR KULUNU DA LÜTFEN VE
KEREMEN O MÜBÂREK OLUŞTAN HİSSEMEND EYLE!..
LİSÂNINDAN NÂHAK SÖZ SÂDIR OLMASINDAN ONU
BERÎ KİL VE İZHAR EYLEDİĞİ HİS VE FİKİRLERE
FEYYÂZ BİR TESELSÛL BEREKETİ İHSAN EYLE!..

YÂ MÜTEKELLİM, YÂ ALLAH!..
YÂ MUÎN U YÂ ALLAH!..
YÂ LATÎF U YÂ ALLAH!..

Kadir Misiroğlu

مقدمه نیتیه

نیاز

ای لطف و کرمی صوگنر اولاد الدائم

نور محمدی هرمنه

ماتمزی اصلی کهویننه جویر

ماتمزی اصلی کهویننه جویر

ماتمزی اصلی کهویننه جویر

بو فقیر و بر تقصیر قولگی ده لطفًا و کرما

او ببارک اولوشدن حصه مند ایله

لاندن ناصح سوز صادر اوله سندن اوکی بری قیل

و اظهار ایله دیکسی و فکرله فیاض بر تسلسل

برکتی احسان ایله

یا متکلم یا الله

یا معین یا الله

یا لطیف یا الله

Müellif (2000)

MÜELLİFİN (YAZARIN) YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN ABDÜLHAMİD (2007)
- MALKOÇOĞLU KARDEŞLER (Târihî Roman) (2007)
- CEM SULTAN IN PAPAGANI (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN ABDÜLAZİZ (2006)
- ZAĞANOS PAŞA (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN VAHİDEDDİN (2005)
- HAYAT FELSEFESİ YAHUD YAŞAMAK SANATI (2005)
- DÜZMECE MUSTAFA (Târihî Roman) (2005)
- KAVUKLU İHTİLÂLCİ (Târihî Roman) (2005)
- İTHAFLI FIKRALAR (2005)
- FİLİSTİN DRAMI'NIN DUŞUNDÜRDÜKLERİ (2004)
- GURBET İÇİNDE GURBET (Hâtırât) (2004)
- ÜÇ HİLÂFETÇİ ŞAHSİYET (1995)
- AŞIKLAR ÖLMEZLİ.. (1994)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN (Hâtırât) C. I (1993)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN (Hâtırât) C. II (1995)
- BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT (1993)
- İSLÂM YAZISINA DÂİR (1993)
- ÜSTÂD NECİP FÂZİL'A DÂİR (1993)
- Geçmiş ve Geleceği ile HİLÂFET (1993)
- CEMRE (Şiir) (1992)
- HİCRET (Hâtırât) (1990)
- İSLÂMCİ GENÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
- KANLI DÜĞÜN (Târihî Roman) (1972)
- UZUNCA SEVİNDİK (Târihî Roman) (1973)
- KIRIK KILIÇ (Târihî Roman) (1973)
- ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I (1965)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. II (1974)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III (1977)
- OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
- MUSUL MES'ELESİ ve IRAK TÜRKLERİ (1972)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C. I (1970)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C. II (1970)
- AMERİKA'DA ZENCİ MUSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SARIKLİ MÜCÂHİDLER (1967)
- YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ اللَّكَّافُونَ

“VE MEN LEMYAHKÛM BÎMÂ
ENZELALLÂHU
FE ÜLÂIKE HUMU’L-KÂFÎRÛN”

Meâli: Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse,
işte onlar, kâfirlerin tâ kendileridir!.
(Mâide Sûresi, 44. âyet)

**HER HAKKI MAHFUZDUR
(ALL RIGHTS RESERVED)**

İÇİNDEKİLER

ONSOZ	15
-------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM DÜNYA GÖRÜŞÜ

A- DÜNYA GÖRÜŞÜ NEDİR?	22
B- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ	31
a- Din	39
b- Tarih	39
c- Dil ve Edebiyat	42

İKİNCİ BÖLÜM İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

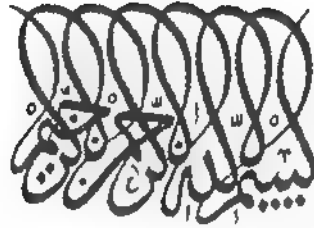
I- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN FÂRİK VASIFLARI	51
A- İLÂHÎLİK	53
B- DÜALİZM	79

II- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN PRENSİPLERİ

1- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜCERRED VEYA FELSEFÎ PRENSİPLERİ	91
A- İRÂDECİLİK veya VOLANTARİZM PRENSİPİ	95
a- Beşerî İrâdenin Mahiyeti ve Hüdudları	97
b- Beşerî İrâde Üzerindeki Muhtemel Tesirler	109
c- Dinin Sunduğu Tesellî	119
d- Mahrumiyetler Karşısında Tasavvufî Telâfî ve Tedâvî Yolları	134
e- Netice	139
B- ÂLEMŞÜMÜLLÜK veya ÜNİVERSALİZM PRENSİPİ	143
C- TECRİD veya İDEALİZM PRENSİPİ	157

D- İNSÂNİYETÇİLİK veya HÜMANİZM PRENSİPİ.....	179
a- İnsanın Mâhiyeti.....	179
b- Kölelik ve Cârîye Meselesi.....	192
c- İnsan Hakları.....	200
aa- Azınlık Hakları.....	209
bb- Hayvan Hakları.....	216
cc- Çevreyi Koruma.....	220
E- GERÇEKÇİLİK veya REALİZM PRENSİPİ.....	227
a- İslâm Fıtratı Dinidir.....	229
b- Maslahat Meselesi.....	237
F- İLİMCİLİK veya SİYANTİZM PRENSİPİ.....	249
G- AKILCILIK veya RASYONALİZM PRENSİPİ.....	265
H- İYİMSERLİK veya OPTİMİZM PRENSİPİ.....	275
 2- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜŞAHHAS veya AMELÎ PRENSİPLERİ.....	 285
A- TEADDÛLİK veya DİNAMİZM PRENSİPİ.....	287
B- İCTİMÂİLİK veya SOSYAL ADÂLET PRENSİPİ.....	299
a- İman.....	300
b- Nefs Tezkiyesi.....	301
c- Zekât.....	304
d- İnfak.....	306
C- NİZAM PRENSİPİ.....	315
D- ADÂLET PRENSİPİ.....	331
a- İdâre.....	333
b- Kazâ (Yargı).....	336
c- Beşerî Münâsebetler.....	341
E- HÜRRİYET PRENSİPİ.....	345
a- Kölelik ve Esaret.....	354
b- Dâru'l-Harb.....	359
c- Kaza ve Kader.....	361
F- CİHAD PRENSİPİ.....	373
G- AHLÂK PRENSİPİ.....	397
a- İslâm Ahlâkı İlâhî Menş'e'lidir.....	408
b- İslâm'da Ahlâk, Akla Dayanır.....	413
c- İslâm Ahlâkı, Dıgergamlık Esasına Müsteniddir.....	416
d- İslâm Ahlâkı, Sosyal Ağırlıklıdır.....	418
e- İslâm'da Ahlâk, Ferdî Vakar ve Haysiyeti Koruyucudur.....	420
H- FİİLÎ KİTAS PRENSİPİ.....	425
TOPRAK.....	458
ŞEMÂİL.....	461
SON SOZ.....	465
ŞAHISLAR İNDEKSİ.....	475

ÖNSÖZ

*"Mevcûdiyetimizin
derinliklerinden gelen ve bize
ölümsüz olduğumuzu bildiren bir
sadâ vardır ki, bu bizde tecellî
eden Allah'ın irşad sadâsidir."*

Paskal

Bu eserin mevzuunu teşkil eden İslâmî prensipleri ilk defa olarak kırk sene evvel "Amerika'da Zenci Müslümanlık Hareketi"¹ isimli eserimizde zencileri Müslümanlığa celbeden esbâb-ı mûcibe olarak ele almış ve gayet kısa bir sûrette yazmıştık. Daha sonra İslâm dâvası yolunda yürüyen gençlerimizin tezadlarına şâhid oldukça, bu gibi zaafîların İslâm'ın temel umdelerinin (prensiplerinin) lâyıkıyla hazmedilememiş olmasından doğduğunu fark etmiş ve

¹ İstanbul, 1967, Sebil Yayinevi

bu sebeple haftalık Sebil dergimizde² zaman zaman bu mevzuları daha tafsîlâtlı bir sûrette kaleme almıştık. O yazıların gördüğü alâka sebebiyle, hazin gurbet mâceramız sırasındaki³ nâmisait şartlara rağmen, yarım kalmış bu yazıları kitaplaştırmak ve bâzı ilâvelerle birlikte İslâmî gençliğe derli toplu bir şekilde sunmak istedik. Bu arzumuzu 1981 yılında Frankfurt'ta "İslâmî Gençliğin El Kitabı" adıyla yayınlanan eserimizde, gerçekleştirdik. Buna muazzaz dinimizin, bir "**Dünya görüşü**" olarak kavranmasına yardımcı olabilmek maksadıyla İslâmî gençliğe âid olan bir çok meseleyle birlikte bu yazıları da dercettik.⁴

Aradan geçen otuz seneye yakın bir zaman zarfında görülmüştür ki, temel İslâmî prensiplerin kavranmasında ve hazmedilmesindeki kifâyetsizlik sebebiyle İslâmî cephede hizmet veren kimselerin bir kısmının gerek fikirlerinde ve gerekse hareketlerinde ortaya çıkan tezadlar hoş görülemez bir noktaya varmıştır. Gerçekten İslâm'ın saltanatı men ettiği⁵ (!), cumhûriyeti emrettiği (!) Osmanlı

² Bkz. 2 Ocak 1976 tarihinde başlayıp 249 sayı çıkarabildiğimiz haftalık Sebil Dergisi'nin mübtefî sayılarında "**İslâm Dünya Görüşü**" hakkında yazdığımız yazılar.

³ Tafsîlât için bkz. **Kadir Misraçlı** Gurbet İçinde Gurbet, İstanbul, 2004.

⁴ Frankfurt, 1981, Sebil Yayınevi.

⁵ Hakikatte İslâm, saltanatı ne emreder ve ne de men eder. Zira O, idârede şekil hususunda emneti serbest bırakmıştır. Bunun mânâsı, siyâsî idâre şeklinin maslahata, yani ahvâlin qereğine göre gerçekleştirilmesi hakkında sarîh bir cevazdır.

Saltanatın, İslâm tarafından men edilmemiş olduğuna dâir, bu idâre şekline şiddetle muâzın olan Şüle'nin kendilerine metbû addettikleri **Hazret-i Ali** den bir misal verelim.

O büyük sahâbiye, vefâtı yaklaştığı bir derde:

"Seneden sonra **Hazret-i Hasan**'a biat edelim mi?" diye sorulmuş. O da:

"Bunu size ne emrederim ve ne de men ederim!" buyurmuştur.

İslâm'da saltanat, yani devlet teşîşî'nin babadan oğla geçmesi men edilmiş olsaydı **Hazret-i Ali** böyle bir karşılık verir miydi?

Doğrusu şudur ki, İslâm'da siyâsî sistem olarak "**şekil**" değil, "**ruh**" veya "**muhtevâ**" emredilmiştir. Bu da dört âmir hükûmde tezâhür eder:

a-Ahkâm-ı Şer'iyye'nin tenfizî: Yani Şer'at hükûmlerinin fîden tatbîkı.

b-Emnânetin ehline tevdi: Yani amme selâhiyet ve ıktidarının kullanılması için icab ettiren mevk. ve memuriyetlere adanî tâiminde ehliyete itibar olunması.

c-Şûrâ ile karar verilmesi: Bunları yerine getiren bir siyâsî kadroya karşı, idâre edilenler için de bir dördüncü şart olarak.

d-Biat gereklidir. Yani vâcib'tir ki, bu da munzam bir "**seçim**" demektir.

Yukarıdaki şartları hâiz olan bir idâre ne sûrette işbaşına gelmiş olursa olsun,

Devleti'nin bir İslâm devleti olmadığı (!), hatta İslâm'ın devleti tan-zim dâvâsı gutmediği veya **Zülkarneyn**'in putperest "**İskender-i Kebir**" olduğu gibi tarihle ilgili sayısız yanlış hükümün yanı sıra Din'in öz muhtevâsına aykırı olarak Müsevî ve Hristiyanların da -Peygamberimizi ve Yüce Kur'ân'ı kabul etmeseler bile- cennete girecekleri⁶, bazı âyetlerin târihsel (!) olduğu⁷, hükümlerinin mevzîi ve geçici bulunduğu tarzında serdedilen ve burada tâdâdî imkân-sız, ustelik maalesef pek çoğu- kasdî olan yanlışlar sebebiyle bu esere önce "**Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**" başlığı altında bir kısım ilâve etmek ihtiyacını hissettik. Fakat yazma işi ilerledikçe bu iki bahsin eserin hacmini anormal derecede genişlettiğini görünce bunları ayrı ayrı iki kitap hâlinde okuyucuya sunmanın daha doğru olacağını düşündük ve öyle de yaptık. Bu yüzden -mevzû itibarıyla- bir bütünlük arz eden bu iki eserin bir likte mutalaasının gereğini okuyucularımıza bilhassa hatırlatmak ve tavsiye etmek istiyoruz.

Bununla beraber "**İslâm Dünya Görüşü**" adıyla telif edilmiş bulunan işbu eserde de, zaman zaman bazı tahrif hareketlerine

ona itaat, ısmet için vâcibtir. Hatta kılıç zoruyla işbaşına geçmiş olsa bile! (Fazla bilgi için bkz. **Kadir Misiroğlu- Geçmiş ve Geleceği ile İlahîfet**, İstanbul, 1994)

⁶ Bina sadece bir misal olmak üzere, şu satırları dikkatimize arz edelim:

Yazar, Bakara Sûresi 62. âyet-i kerimenin meâlini naklettikten sonra

"Bu âyet-i kerime, çok kimsenin peşinen vehmettiklerinin ve ideolojilerini dine dayandırmayı yeğleyen ve bu sebepten oturu de dinci denilen, saldırgan bazı aşırı grupların da yaymağa çalıştıklarının aksine, Cennet'in yalnızca Müslümanlara tanınmış bir imtiyaz olmadığını ve Yahudiler, Hristiyanlar ile Sabîilerde Allâh'a ve âhiret gününe inananların ve iyi işlerde bulunanların da Cennet'e dâhil olup korku ve nazardan âzade olacaklarını açıkça beyân etmekte ve müdelemektedir." denilmektedir. (Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre-İslâm da Ak'ın Önem ve Şırası İstanbul, 1998, sh. 177)

Şu herzeler de aynı yazara âittir:

Burada ermişten maksad ise, Allâh'a ermiş, yani O'nun huzuruna dâvet ve kabul edilmiş, bir başka deyişle tıpkı **Hazret-i Muhammed (s.a.)** Efendimiz gibi Mîrâc olayını yaşamış kimsedir. Mîrâc olayını yaşayan kimse ise, Rûhânîler Zümresi mensubu olur." (a.g.e., sh. 113 vd.)

Mîrâc nasıp olur da, tekrarlarsa kulun da uniyeti artar, ve bu olay ona artık olağan gelmeğe başlar. Hatta bazı evliyânın istediği ân Cenab-ı Hak'ın huzuruna Mîrâc edebilmesi ruhsatı dâhî vardır." (a.g.e., sh. 115)

⁷ Bkz. Bir kısım Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörlerinin yayımlanan "**İslâmiyât**" isimli derginin birçok sayısında yer almış olan makaleler.

âid görüşlere temas mecburiyeti hâsıl olmuş ve bu gibi meselelerin tafsîlâtı "**Tarihten Günümüze Tahrîf Hareketleri**" adındaki diğer esere havâle edilmekle beraber gâyet muhtasar bir sûrette burada da bazı sapık görüşlere işaret edilmesine lüzum hissetmiş olduğumuz görülecektir.

Aslında ehl-i sünnet çizgisine aykırı görüşlerin, evveliyette -az da olsa mevcut olan- gerçek din âlimlerimizce cevaplandırılması gerekirli. Bunu uzun zaman bekledik. Lâkin kifâyetsiz birkaç yayından⁸ başka ortaya ciddi bir cevâbî eser konulamadığından biz, Osmanlı ölçüsünde bir münevver olarak din, tarih ve edebiyat sahalarındaki umûmî mâlumâtımıza istinâden bu muhtasar cevablara eserimizde yer vermeyi vicdânî bir borç addettik. Zira bu gibi meselelerin ele alındığı ikinci eserimizde görüleceği üzere, bu yanlışların çoğu dağdaki çobanların bile fark edip yadırgaya çağrı temel dînî esaslarla ilgilidir. Yani bunların çoğu asırlardan beri üzerinde ittifak edilmiş hususlara dâirdir. Üstelik İslâm'da bâtılı, bâtil olarak tanımanın; hakkı, hak olarak tanımaktan evvel gerekmesi sebebiyle⁹ sadece "İslâm Dünya Görüşü"nü anlatmakla iktifa etmek istemedik.

Gerçi Trabzon'daki bazı gayretli hemşerilerimin yayınlamaya başladıkları "**Reyhan Dergisi**"nden gelen hâhişkâr talep üzerine "**İslâm Dünya Görüşü**"nü daha şümüllü bir sûrette ele alıp yazmaya başlamış bulunmaktayız.¹⁰ Bu serî yazılarda da İslâm Dünya Görüşü'ne aykırı beyânlarla vâkî olan tahrîf cür'etkârlıklarını ele

⁸ Bu yayınlar, değerli arkadaşımız **Ebubekir Sifil**'in musırâne yazılan ile **Mehmet Oruç** - Diyalog Tazâğı (İstanbul, 2004) ve **Prof. Dr. Yünni Sezer** - Diyalog İhâneti, (İstanbul, 2006) isimli eserleri ile birkaç gurbirlik makalecen ibârettir ki, böyle makalelerin bir kısmı da "Et - Sünneti Mîdafaa ve Bad'atları Tenkid" isimli bir eserde (İstanbul, 2005) toplanmıştır.

⁹ "Kim ki Tağutu (Alah tan başkasını) inkâr eder ve Allah'a iman ederse, şüphesiz ki, sağlam bir kulp (urva-i vuskâ) sarılmış olur." (Bakara Sûresi: âyet 256)

"Kim, Yahudî ve Hristiyanların kufründe (kâfir olduklarında) şüphe eder, onların mezhebinin sahil olduğunu söylerse, iman etmiş olmaz!" (Abdülaziz b. Abdullah el-Kâcîhî Şerh-ı Nevâkız ve'l-İslâm)

¹⁰ Bkz. Uç ayda bir yayınlanan bu derginin Aralık 2005 tarihli yayınlanan ilk sayısından itibaren aynı adlı serî yazılar

almak plânımız dâhilindedir. Fakat böyle üç ayda bir yayınlanan bir dergide bu mevzuun lâyük-ı vechile vaz'ı, uzun bir zaman alacağı düşüncesiyle gençlerimizin bir an evvel ikazı maksadıyla meseleyi tarihî seyrî ile de ele alarak böyle müstakil iki eser olarak ortaya koymak mecbûriyeti hâsıl oldu.

Her ne kadar insan beyni için mücerredleri kavramak, müşahhasları kavramak kadar kolay değilse de -hiç olmazsa İslâm'ı dâvâ eder bir tavır içinde olanların- hizmetlerinde kifâyetsız kalmamaları için bu hususta belli bir seviyeye ulaşmaları şarttır. Unutmamak gerekir ki, İslâm'da üssü'l-esâs olan, gayba imandır¹¹. Pek çok dînî mesele ve hâssaten iman umdeleri mücerredlerdir. Bunların da birtakım yeni muânzırları vardır ki, bunlar evveliyetle bir kısım sapık filozoflar¹² ve onların müfsid düşünceleridir. Bu sebeptendir ki, "İslâm Dünya Görüşü"nü daha geniş ve zengin misallerle ve daha kolay anlaşılır bir şekilde, umûmî efkârı sunarken okuyucuyu sıkıkmamak maksadıyla felsefî görüşlere de muhtasar bir sûrette temas etmek yoluna gittik. Bunu bir zarûret addettik.

Bu zarûreti karşılamak üzere kaleme alınmış olan işbu eser, tahdis-i nîmet kabîlinden söylemek gerekirse- mevzuunda ilktir.¹³ Çünkü İslâm'ın gerek mücerred ve gerekse müşahhas prensiplerini çeşitli ilm-i kelâm, fıkıh ve siyer kitaplarında bulmak kabilsede bunların derli toplu bir sûrette bir araya getirilmiş olduğu bir eser mevcut değildir. Belki varsa da bizim görmemiş olduğumuzu söylemek herhâlde daha doğru olur.

¹¹ Bakara Sûresi, âyet 3

¹² "Filos", dost "sofia" ise hikmet demektir. Bu ik yunanca kelimeden türetilmiş bulunan "filozof" ise "hikmet sever" mânâsına gelir. Mıslattan altı asır öncesine kadar filozoflara "hakîm" karşılığı olan "sagesse" denilirdi. Sagesse bizzat hikmet mânâsına gelir. İlk olarak Pisagor (Pythagore), bu kelimeyi ulûhiyete lâyük görerek daha mülevvâzî olan filozof kelimesini kullanmış ve bunu herkese tavsiye etmiştir. Sonrakan Eflatun ve Aristo tarafından o zamanlar mustakîl bir ilm o'ân siyâsiyât da felsefe ile birleştirildi. Böylece filozoflar tıp dâhil zamanların her ilmine âşina bir sîma olarak ortaya çıktılar.

¹³ Gerçi "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye" adıyla bilinen eski Medenî Kanunumuz'da umûmî hükûmler 99 madde hâlinde tertip ve tanzim olunmuştur. Fakat bunlar, sırf İslâmî Dünya Görüşü'nün bir kısmı olan muâmelâta dâirdir.

Filhakika İslâm şehidi **Seyyid Kutub** merhûmun, aynen bizim gibi adlandırılmış, yani "*İslâm'ın Dünya Görüşü*" ismiyle merhum **Ali Arslan** Hocaefendi tarafından dilimize kazandırılmış bir eseri mevcuttur.¹⁴ Fakat bu eser, sistematığı itibâıyla hatalıdır. Zira içine doldurulmuş bulunan bilgiler, birtakım temel prensiplere icâ edilerek ele alınmamış bulunduğu için dağınıklık arz etmektedir. Bu durum, onun ismiyle muhtevası arasında bir, şüphesiz bir tezaddır. **Murteza Mutahharî**'nin "**Tevhîdî Dünya Görüşü**"¹⁵ isimli eseri ise, uzunca bir makale hacminde olması sebebiyle son derece kifâyetsizdir.

Dünya görüşü, hayal ve Kâinât'ı mevcûdiyet ve işleyiş itibâriyle birtakım umûmî prensiplerin ışığı altında değerlendirilen bir görüş demektir. Böyle bir görüş, müteârifelerle (isbatı gerekmeyen temel hakikatlerle) başlayıp kendi içinde tezada düşmeksizin bir tefektür ve tehassüs sistemi oluşturur ki; bunda aynı zamanda insan müfekkiresi için vârid-i hâtır olan her suâle bir cevâp verilmiş olması lâzım gelir. Bir görüşü, Dünya görüşü kılan asıl müessirin, şu genişlikteki muhtevânın aynı zamanda tezadsız olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, "**İslâm Dünya Görüşü**" insanlık fikri tarihinde tek ve emsalsizdir.

Elinde, gerçek vâzı (koyucusu) ilmi mutlak olan Cenâb-ı Hak'ın olduğu bir Dünya görüşü bulunan müslüman toplulukların bugün içine düştükleri perişanlığın sebebi, bu yazılarda hulâsaten anlatılacak olan fikrî muhtevânın lâıkiyla anlaşılıp hazmedilememiş olmasından veya böyle iken zamanla ondan uzaklaşmış bulunmasından başka bir şey değildir.¹⁶

¹⁴ Seyyid Kutub (Terc. me Ali Arslan - İslâm'ın Dünya Görüşü, İstanbul, 1979)

¹⁵ Murteza Ayetullah Mutahharî- Tevhîdî Dünya Görüşü, (İstanbul, 1981) ve yine aynı yazarın "Kırar da İnsan", (Ankara, 1984) isimli eseri ..

¹⁶ Bu görüşü, sâdası da şüklenmeden önce yazdığım, "Zu'metten Nura" isimli değerli eserimle Şemseddin Günaltay uzun uzun ve hakkı esbâbı mücibelerle anlattıktan sonra şöyle demektedir

"Muslun anlar dinlerinde hakikaten dâim oldukları zaman bütün Dünya kâimeleri arasında alim idiler. Bütün âlemin onderi idiler. Şenatin surlarını bilmemek hastalığına tutulunca artık hakikî mevcûdiyetlerini muhâfaza edeme-
yerek hezmete uğradılar." (a.g.e. İstanbul 1998, sh. 149)

Bu demektir ki, bugün İslâm Âlemi'nin içinde bulunduğu ahlâkî, siyâsî, iktisâdî... ilh. perişanlıktan kurtulabilmesi için lâzım gelen ilk şart, İslâm'ı yeniden ve doğru olarak anlamak, onun lâymût (ölümsüz) prensiplerini günümüz maslahatıyla te'lif etmek dirâyetini gösterebilmektir. Bu ise, İslâm Âlemi'nde birinci derecede gerçek âlimlerin ve dürüst idâreci kadroların bir mukelefiyetidir. Zamanımızda -henüz kifayetli olmasa da- bu istikamette bir gelişme müşâhede olunmaktadır. İleride izah edileceği üzere globalleşen dünyamızda, Hristiyan Batı Âlemi'nce "İslâmafobi" adı altında "İslâm"ın "düşman" ilân edilmesinin asıl sâiki bu gelişmedir.

Diğer taraftan unutmamak lâzımdır ki, her fiil, bir his veya düşünce zemininde vukua gelir. Zemin yanlışsa varılacak netice de hak ve hayır olamaz!.. Diğer taraftan islâmî tefekkür zemininde bugün İslâm Âlemi çapında müşâhede olunmakta olan gelişme ve dinamizm; hâricteki düşman faaliyetinin hızlanıp gırtlleşmesini intâc etmiş bulunmaktadır. Dünya siyâsî edebiyatında "İslâmafobi" (İslâm korkusu) adıyla yeni bir mefhumun mevcudiyeti bu gerçeğin aldatılmaz bir şahididir.

İnsanlık fikir tarihinde bütün beşerî faaliyetlerde temel sâikin bir fikr-i sâib, yani hak; ve amel-i sâib, yani hayra ulaşmak okluğu bir bedâhettir. Bu iki gaye ise, sırf beşerî akılla husûle gelmez. Akıl, hakka ve hayra ulaşmakta kifâyetli olsaydı, akıllı adamlar hiç suç işlemez veya her suç işleyeninin akılsız sayılması lâzım gelirdi. Bu demektir ki, aklın kifâyetsizliğini gidererek bir baska muessire ihtiyaç vardır. O da vahy-ı ilâhîden başka bir şey olamaz. Çünkü ondan gayri bütün müessirler, aklın dînündadır (aşâğısındadır). Akıllı aşan ve ona, acze düştüğü her yerde yardım eden ancak vahy-ı ilâhîdir ki, bu lâzime Cenâb ı Hakk'ın beşere nebiler göndermek sûretiyle yardım etmesi ve bu yardımı, ilk insan Hzret-i Âdem ile başlatmış olmasıyla sabittir. İşte bu sebeplerdir ki, vahye dayanan ve muhtevâsı, ilâhî bir sıyânetle günümüze kadar korunmuş bulunan "İslâm Dünya Görüşü" müslümanlar ve hattâ bütün insanlık için yegâne kurtuluş çaresidir. O, tufanda

Nuh'un gemisi gibidir. Muzdarip beşeriyet için yegâne ve tek çaredir. Elverir ki, doğru olarak anlaşılabilsin ve beşerî irâde, iman sâikiyla onun ulvî prensiplerine lâıkiyla râm olabilsin!.

Nâciz eserimiz, hoyle muazzam bir gayenin gerçekleşmesi husûsında hac yolcusu bir karıncanın mütevâzî tavrı gibidir. Cenâb-ı Hak, dilerse dağlara fare, farelere dağ doğurtur. Bızımse beşer olarak vazifemiz elbette ve sırf esbâba tevessulden ibârettir.

Allahu Azîmüşşan, câmiu'l-ezdâd bulunduğundan Kâinat'ta zıdlığın bertaraf edilemeyeceğini iman berraklığında kavramış ve kabullenmiş bulunmamıza rağmen, şu niyet ve gayretimiz mucill (clâlâlete götüren) sıfat ı ilâhiyesinin tecellisine muhatab olanların clâma mevcut olacağını bilmekle beraber zıdlar arasındaki galebe kavgasında İslâm'a revaç sağlamaya çalışmaktan ibârettir. Bundan başka bir niyetimizin olmadığı Allahu Azîmüşşan'a mâlumdur. Bu maksadla gırıştığımız yolda o yüce varlıktan murâd-ı ilâhiyesine muvâfık düşen islâmî galebe yolundaki hizmetlerden bize de bir hisse takdir buyurması niyâziyla sözlerimize son verirken değerli okuyucularımıza da Allah'ın rahmet, bereket ve âtifeti ile muâmele buyurmasını niyaz ediyoruz.

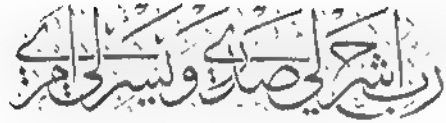
Ve minellâhu'l tevfik.

13 Eylül 2007

(1 Ramazan 1428)

ÜSKÜDAR-İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA GÖRÜŞÜ

A- DÜNYA GÖRÜŞÜ NEDİR?

Dünya görüşü, insan hayal ve havsalası dâhilinde akla gelebilen, her suâle cevabı olan bir görüş demektir. Ancak bir görüşün, kâmil bir Dünya görüşü sayılabilmesi için sadece her suali cevaplandırmış olması yetmez, bir de bu cevapların, kendi içinde tezatsız, mantikî bir teselsül hâlinde, sistemli ve âhenkî olması lâzımdır. Bu âhenk ise, o görüşün kendisine temel olarak aldığı prensiplerle mîzân edilmesi hâlinde mevzuubahistir. Yoksa bütün izahlarında kendi temel prensiplerine sâdık kalmayan bir görüş, kâmil bir Dünya görüşü olamaz!..

Dünya görüşü, insan ve Kâinât için mevzuubahis olabılen hiçbir mes'eleyi hâriçte bırakmamalı, hepsi hakkında bir hüküm ve îzâh ortaya koymalıdır. Yâni müşâhede edilen ve edilemeyen Âlemlere âid olmak üzere insan aklına gelebilen

her suale cevap vermelidir. Meselâ tedkik ve müşâhede sahası dışında olan -faraza- bir melek, cin, cennet, cehennem.. ill. gibi meflûnlar hakkında da bir Dünya görüşünün mutlaka bir hükmü mevcûd olmak mecbûriyeti vardır. Bunlarda aslolan doğruluk veya yanlışlık değil, tezadsızlıktır. Bununla beraber bir mantiki teselsül ve ondaki tezadsızlık, bir görüşün "**Dünya görüşü**" sayılması için kâfi ise de, onun hak, yani savâb (doğru) telâkki edilmesini icab ettirmez. Çünkü birçok bâtil görüşün de kendine mahsus bir mantığı vardır ki buna "**diyalektik**" (cedel) denilmektedir. Bu mantık, kendisine esas itihaz ettiği müteârifeler (postülalar) yani akla uygunluğu sebebiyle tartışmasız kabul edilmiş prensipler üzerine bina edilmiş olduğundan, vâsıl olunan neticelerin doğruluk ve tezadsızlığı da bu postülalara nazaran gerçekleşir.

Dünya görüşü, sırf bütün Dünya'ya yayılmış ve pek çok kimse tarafından benimsenmiş olan bir görüş de demek değildir. Zîrâ birtakım bâtil telâkkiler ve hurâfeler bile bütün insanlık çapında yaygın olmakla berâber, bunlar ne bir Dünya görüşü, ne de böyle bir görüşün bir parçası olmak vasfını hâizdirler. Meselâ, uğursuzluk inancı, bütün insanlık Âleminde vardır. Bir rus da, ingiliz de, herhangi bir uğursuzluktan (şeâmetten) bahsederken yere vurur, "Şeytan kulağına kurşun!.." der veya bu meâlde bir söz söyler. Hristiyanlık Âlemi'nde on üçüncü havârinin **Hazret-i İsâ**'yı ihbâr etmiş olmasından doğan ve yüzyıllardır devâm eden bir inanışla, on üç rakamı uğursuz sayılır. Otellerde odalara ve asansörlere numara verirken bile on üç rakamını atarlar.

Musulman olan bir insanın -hele o bir münevver ise- İslâm'ı, bir Dünya görüşü vasfında kavraması zarûridir. İslâm'ın ana prensipleri itibarıyla hayat, Kâinat ve insanın mâhiyetini nasıl izâh ettiğini bilmesi gerekir. İslâm'ı anlayıp hazmetmekte en temel mes'ele budur.

Bir çocuk, etrafında cereyan eden hâdiseleri henüz kavramaya başladığı anda yakınındaki büyüklere basit kelimelerle, müşahhas mes'eleler kadar birtakım mücerred mefhûmlar hakkında da sualler sormaya başlar. "Namaz nasıl kılınır, abdest nasıl alınır?" gibi müşahhas dinî suallerin yanında Allâh, melek, uhrevî Âlem.. ilh. gibi mücerred ve gayr i müşahhas mefhûm ve mes'eleler hakkında da suâller sorar. Etrâfındakiler bu mefhûmlar hakkında gerekli izâhatta bulunmak husûsundaki kifâyetsizlikleri sebebiyle ya suâl soran çocuğu azarlayıp susturur veyâhut da onu birtakım basit izâhlarla tatmin etmeye çalışırlar. Çocuğun yaşı ilerledikçe böyle mücerred mefhûmlarla alâkalı tecessüsü artar ve bu hususta zihnine vârid olan suâller, şümûl ve mâhiyet itibâriyle gelişip ağırlaşır. Çünkü her vasıflı insan zihnî birtakım mücerred suallere fitrî bir alâka duyar. Bu alâka izâh ettiğimiz vechile çocukluk yaşında başlayıp bir insanda, o yaşadığı müddetçe devâm eder. Bu bakımdan evvel emirde, hayat ve Kâinat ile ona hâkim ve içinde meknûz bulunan mücerred hakikatlerin kavranması, daha çocuk yaşta bile insan beyninin tatmin edilmesi için gerekli ve ehemmiyetli bir mesele olarak karşımıza çıkar.

Çocukluktan itibâren böyle mücerred suâllere aldığımız cevaplar hakikate ulaşmak için -az çok- bir mânâ ifâde etse de gerçekte o izâhların yüklendiği mânâ ile onların mutlak mâhiyetleri arasında azim bir fark olduğu muhakkaktır. Meselâ, yetişkin insanların bile Allâh hakkında imân ettikleri birtakım sıfatlardan anladıkları ile o sıfatların Cenâb-ı Hak katındaki mutlak mâhiyetleri arasında büyük bir fark vardır. Bu farkı ifâde etmek üzere çeşitli tasavvufî görüşlerin¹⁷ ortaya konulmuş bulunduğu bir gerçektir. Çünkü

¹⁷ Cenâb-ı Hakk'ın "Vücûd" sıfatının mâhiyeti ile müşâhede edeceğimiz Âlemdeki "Vücûd" mefhûmı arasındaki farkı anlayış ve izâh edişten doğmuş bulunan ilk tasavvufî telâkkî, bu hususta ilk akla gelebilen bir misaldir. Bunlar Şeyh-i Ekber ünvânı ile yâd edilâgelen Muhyiddin-i Arabî'nin temsil ettiği "Vahdet-i Vücûd" ile

insan beyni müşâhede edilen Âlemden edindiği intibâlarla düşünür. Hakikate ulaşmak için de bunları kıyâsa medâr olan birer vâsita olarak kullanır. Bu sûretle müşâhede edilen Âlemle “Âlem-i gayb” ve ondaki hakikatler arasında belki de sırf bir “lâfız berâberliği”nden ibâret bir neticeye ulaşılır. Meselâ, Allâh hakkındaki “vücûd” veya “ilim” gibi sıfatların muhtevâsını, insanlar maddî Âlemden aldıkları intibâlarla doldurageldiği, fakat bunların Allâh’taki “mutlak” mâhiyetlerinin bilinemeyeceği gerçeğini Zât-ı Bârî hakkında “muhâlefetün lil havâdis” yâni sonradan yaratılmış hiçbir şeye benzememek sıfatı ile ikmâl ve telâfiye çalışırlar.

Bu gibi mes’eleler hakkında münevver bir müslüman, çocuklar veya câhillere seviyesinde bilgilerle mücehhez ise, bu hiç de hoş karşılanmaz. Böyle olmakla berâber, maâlesef zamânımızda müslüman münevverlerin ekseriyeti, bu gibi mes’elelerle lâyıkıyla meşgul olamamaktan dolayı bu durumdadır.¹⁸

“Müceddid-i Ufî-i Sâni” yâni ikinci binin yenileyicisi sıfatıyla meşhûr olan İmâm-ı Rabbânî İlahîyetlerini ortaya koyduğu “Vahdet-i Şühûd”dur. Vahdet-i vücûd anlaşıpna göre Âlemdaki varlıklar (eşyâ), Allâh ın isim ve sıfat tecellileri ile vücûd bulmuş zâhî varlıklardır. Bir nevi gölge gibidirler. Bu görüşün, “her varlığı yaratıcıdan bir parça addeden” Panteizmi’le karıştırılması tehlikesinden dolayı İmâm-ı Rabbânî varlıklarıyla vahdeti “şühûd” cihetini on plâna çıkararak ifade etmiştir. Yoksa bu iki görüş arasında, öyle sıyahla beyaz gibi büyük bir fark yoktur.

İmâm-ı Rabbânî’nin, vahdet-i vücûd görüşüne muhalefetinin sebebi, O’nun yaşadığı devirde Hindistan’da Ekber Şah (1556-1605) adında bir serserin -tıpkı bugün bazı hâzretleri yapmaya çalıştıkları gibi- üç din (Müslümanlık, Hristiyanlık ve Zerdâştîlik) birleştirmeye çalışmasta olmasıydı. Çünkü Panteizm Hindistan’da hââ pek yaygın olan bir bâul görüşüdür.

¹⁸ Ülkemizde Müslüman câmiaya mensup münevverler arasında İslâm ın en temel esaslarını bile layık ile kavramamış bulunduğunu gösteren misaller pek çoktur. Biz, burada mukteserleri itibarıyla böyle bir sığık kendileri için arv edilmez derecede vahit bir hata olan şahıslardan birkaç misale temâsile iktifa etmek istiyoruz.

Tarih içinde ordinaryusuk derecesine yüksemiş bu unan Zeki Velidî Togan, gençlik yıllarında dinî meselelerde bir mübâ âtsizliğa sürüklenmiş ve bu durum, dinâar olan âilesi nezdinde büyük bir huzursuzluğa sebep olarak kendisi, akrabaları arasında âdeta husûsî bir muhâkemeye mâruz kalmıştır. Bu durum, O’nun hatıralarında (Zeki Velidî Togan İlâtilar, İstanbul 1969, sh. 92 vd.) tefsîlâtıyla anlatılmaktadır.

Esâsen, vasıflı bir münevverin dimağı dahî bu gibi mü-

Ancak bu muhâkeme edilmeye sebep olan meselelerden biri de Kur'ân-ı Kerim'de kassası naklolan "Zulkarneyn"ın, Makedonyalı putperest "İskender-i Kebir" olduğunu zannetmesi meselesiymiş. Çünkü Makedonyalı İskender de başına kıyılğı, miğterden dolayı -aynı zamanda "Zulkarneyn" yani iki loyru tula olarak anılır. Hadî diyem ki o zamanlar gerç olduğu için bu zan sebebiyle Kur'ân'daki kessaların, tarihi vak'alara mutâbakatı üzerinde suç hisan ettirigştir. Fakat çok daha sonra artık kâmil bir yaşa gelmiş ve bu ar Dünya İlm âleminde anılarak bir şöhret hâline ulaşmış bulunduğu bir zamanda bile aynı iddâyı tekrarlaması (a.g.e., sh. 539 vd.) câlib-i dikkattir. Şöyle ki,

Kur'ân-ı Kerim'i Fin lisanına tercume etmekte olan **Prof. Pimonof** diğer bir çok müslüman âlimle birlikte kendisine de Berlin'de eli yedi suâ tevcih etmiş **Zeki Velidi Togan**, bunların ekserisini; kendisinin anlamadığı mevzuata âil olduğunu (a.y.) beyândan sonra,

"Ben, O na İslâm teolojisini bilmem! Kur'ân tefsirlerini değil, ancak bunun tercümelerini okudum. Âyetlerin nuzul sebeplerini, hâdiseleri bilemem. Kur'ân'ı yalnız araba bilen biri sıfatıyla üstün körü anlarım " (a.y.) dedikten sonra, sorulan suâlerden birinin, yine de **Zulkarneyn**'e mütâallik olması sebebiyle bu ve benzeri birkaç suâlî nasıl cevaplandırıldığını anlatmaktadır ki, O'nun bu sözleri, hem tarihçi olması ve hem de Müslüman bir kimse bulunması sebebiyle okullara dâriculuk verecek derecede büyük bir gafıtır. Zira O hâlâ, **İskender-i Kebir** ile **Zulkarneyn**'in aynı ayrı iki şahsiyet olduğundan habersiz bulunduğunu sayılabir dokuzan mutâlaalarıyla ortaya koymuş bulunmaktadır. Üstelik putperest bir kimsenin, putperestliğe en şiddetli bir şekilde karşı olan Kur'ân-ı Kerim tarafından güya tekrim edilmesini, İslâm'a zât ve çirkin bir mântıkla müdâfâa etmektedir. Fakat O'ndan ne beklenebilir ki?!

Tâ 1914 yılında Türkistan'dan yazıp gönderdiği bir mukalesi, Bıkkı Mecmuası'nın yedinci sayısında yayınlanmıştır. Bu makalenin:

"Teokratizm, Türkler için baş belası bir zihniyettir. Biz, Garb Medeniyeti'ne iltihak ederken İslâmiyet de ona uymalıdır. Zâten Türkler, tarihte her vakit saltanatı hılûfetten ayırmışlardır. Kur'ân'ın olukâmı, dünyevî olukâmla tâtîl edilmelidir! " gibi imânla bağdaşması imkânı olmayan sözleri ihtiva ettiğini, yine kendisi nakletmekte ve Türkiye'ye döndükten sonra bu makalesi sebebiyle **M. Kemal Paşa** tarafından takdir olunduğunu, uzun uzun hikâye etmiş bulunmaktadır (a.g.e., sh: 123 vd.)

Fakat daha hazin! O Türkiye'ye yerleşikten ve Türkiye'de Şarkiyat sahasında otorite tanındıktan sonra yazdığı "**Tarihte Usûl**" isimli eserinde de aynı fikirleri daha da çirkin olarak tekrarlamıştır (a.g.e., İstanbul 1930, sh. XXI, 165-183). Üstelik bu iltibas (karıştıma) dolayısıyla yaptığı teviller, O'nun İslâm'ın öz mahiyetinden habersiz olduğunu göstermektedir.

Gerçi Şark Dünyası'nda "**İskendermâme**" adıyla birçok eser telif edilmiş bunlarda **İskender-i Kebir** e haşal mahsûlu olarak fethâmedığı yerler fethâtılmış ve kendisi tevhih ehli o * kimse olarak gösterilmiştir. Meşhur Acem şairi **Firdevsi**'nin "**Şehnâme**"sine kadar intikal etmiş bulunan bu görüşler, aslında halk arasında câri efsânevî fikirlerden başka bir şey değildir.

Kur'ân-ı Kerim'de **Zulkarneyn**'den bahsedilmiş olması, Yahudilerin Hazret-i Peygamber'e bu hususta bir sual sormuş olmaları sebebiyledir. Yahudiler, Tevrat'ta bu ismin bir kere geçmiş olması dolayısıyla, Hazret-i Peygamber'in bu

cerred meseleler hakkındaki izahlarla kolay kolay tatmin olmaz. Hele o, İslâm'ı müdâfaa eden bir münevverse

mesele haddinde bir şey söyleyemeyeceğini düşünerek vahye mülahaza o vakte varlığı, gövâh müşkil vaziyette bırakmak istemişlerdi. Bir kere Tevrat'ta ismi geçen şahıs **İskender-i Kehir** olması tarhihi aslâ mümkün değildir. Çünkü Tevrat, **Makedonyalı İskender** den asırlara önce nâzil olmuştur. Bu yüzden de ki, Elmalılı Hamdi Yazır "Bu mesele üzerinde biraz uzadıya izahatta bulunurken, âyetin seveceği nüzul olan salâh ilâkate anılagında Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen **Zulkarneyn'in** **Makedonyalı İskender** olmayacağını mantık ve tarih itibarıyla serli bir sürette beyân etmiştir (Hamdi Yazır, İslâm Dini, Kur'ân Dili c. 3, sh. 3276).

İskender'in gerçek bir yâhen **Konyalı Vehbi Efendi'nin** "Hurûsat-ı Beyân"ta Tefsiri Kur'an'ı ismi eserinde 8. Hüm 3165 sahifesinde beyân olunduğu üzere tamamen böyle bir şahıstır. Şöyle ki:

"Âyetle beğen otanan **İskender** **Hazret-i İbrahim** zamanında Yemen'de Hımyet kabilesinden salih bir kimsedir. O'na salâhı sebebiyle, Allah Teâlâ her muradını vermiştir. Hatla gece ve gündüz **İskender** için musâf ve yeryüzünde yürümek, O'nun için qâyet kolay olduğu **Hazret-i Ali'den** meruidir. Râmıyyu'l-Asl olan **İskender**, **Aristo'nun** talebelerinden bir rasal-i fâcirdir. Gerçi birçok yerleri, memlûkline (mülklerine) rabtla tahlî teshirine almışsa da Kur'ân'da beyân olunca Cenûb-ı Hakk'ın senâ ettiği **İskender** bu değildir.

İskender'in memlûkî, mağrîb ve mesrîk cihetlerine imttad ettiğinden **İskender-i Zulkarneyn** denilmiştir."

"Vakıyle Yemen'de hükümet eden dayızâdesi, veziri **Hızır** (aleyhisselâm) ile Şark ve Garb'ı dolayıp halkı tevhîde dâvet etti." (Ahmet Rifat Efendi Lâhik-i Tarîhiye ve Coğrafiye, İstanbul, 1299, c. I, sh. 163-164)

Son zamanlarda yayımlanan oldukça hacimli bir eser (**İskender Türe: Zulkarneyn** Kur'ân'da Uzay'a Seyahat Anlatılan İnsan, İstanbul, 2002) bu illüstrasyonla mekteberat O'nun seyahatını Uzay'a yapmış olduğunu iddia etmektedir.

İskender-i Kehir'le **Zulkarneyn**'in birbirlerine karıştırılmasına bazı Kur'ân meâl eminde dahi rastlanmaktadır. Meselâ A. Fikri Yavuz, (Kur'ân ı Kerim ve Meâl ı Âlîsi (3. Basım), İstanbul, 1967, sh. 303 ve 304)'de Kehf Sûresi'nin 83. ve 84. âyetlerini şöyle mânâlandırmıştır:

"Ey Rıfâilim, bir de sana **Zü'l-karneyn**'den (haber) soruyorlar, İbnâşker seni mülahaza etmek için). De ki, «Size ondan bir haber anlatacağım. Gerçekten biz, **Zü'l-Karneyn**'i (Râm hâle mîdânı İskender'i), yeryüzünde iktidar sahibi yaptık, ve ona (qıyâsını ulaştırmak için) istediği her şeyden bir vâsita (sebeup) verdik."

Bu meseledeki yanlışlığın tefsirlerde başka şekilleri de mevcuttur. Meselâ **Ömer Rıza Doğrul** "**Zulkarneyn**'in **Zerdüş**t, yani ateşperest İran hükümdarı Dara olduğuna itiraz etmektedir. (Bkz. **Ömer Rıza Doğrul-Tercüme** Bayrûtu, İstanbul, 1947 sh. 491)

Tarihle ilgili yanlışlıklar saymakla bitmez. Bunlara da tek bir misal verelim.

Mârif tarih profesörü **Halil İnalcık**

Rum Ortodoks Kilisesi'ne ekumenik hakkı tanınırsa İstanbul Vatikan gibi mi olur?" suâlîne karşı şu cevabı vermiştir:

"Lovelâ haklarımızdan vazgeçiyorsunuz, Lozan'la Patriğin statusu tâyin edilmiştir. Lozan'a bir delik açıyorsunuz. Ruhban okulu da patrikliğin bu dâvâları için bir basamaktır." (Bkz. 24 Ekim 2005 tarihli Milliyet Gazetesi)

karşısına az çok bilgili bir münkir çıktığı zaman, onu iknâ edecek veyâ en azından ilzâm edecek (susturacak) derecede bu meselelere vâkıf olması gerekir.¹⁹ Hâlbuki zamanımızda

Hazret'in 10 zar Mîshedesi metnini okumamış olduğunu anlaşıyor. Zira acaba Patrikhâne'nin adı bile geçmez.

Bu mesele bir hayli görüşülmüş olduğu hâle, hiçbir karar alınmadan muzâke reden kaldırılmıştır. Buna göre eski statü berdevandır. Orada da ekumeniklik sırf dini sahada mevcuttur.

Bu tipik mesele lâveten, birkaç beyânı daha dikkatlerimize arz etmek istiyor. Z

Bu yolla «Devlet sistemini değiştirecek bir yolsa buna bir şiddet sahip bulmak gerekir. İslamiyet devlete bir şiddet getirmeyeceğine göre: **Fethullah Gulen Hocaefendi**, devlet sistemini neden değiştirmek istiyor? » (Bkz. **Mehmed Niyazi Özdemir**, Hocaefendi'nin Tanışıldığı, Zaman Gazetesi, 28.06.1999 tarihli nüsha)

“Çünkü İslâm, devlet örgönmemiştir. İnsanlığı, Dünya'ya gönderildiğinde bir devlet projesi içinde gönderilmedi. Allah'ın devlet diye bir önermesi olduğuna inanmıyorum. Kur'an'da da böyle bir önermesi olmadıysa kesin. Ama buna karşılık kolektif yaşam, Allah'ın öngörüsüdür.” (**Ömer Lütfi Mete**, **Mahir Kaynak**-Derin Devlet, İstanbul, 2006, sh: 11)

İslâm'ın devlet vâkasıyla bir ilgisinin olmadığını söylemek, dâhi entellerin kuvvetlen fide çıkarmasının siyâsî otorite ile değil, cemaat vâstasıyla gerçekleşmesinin lazım geldiğini kabul etmektir. İslâm böyle anlaşıncaya kadar lâiklikte bağdaşmasına hiçbir engel kalmayacaktır. Bu görüşlerin, İslâm'ın lâiklikle bağdaştırılması maksadına bağlı olarak izhar edildiği şüphesizdir.

¹⁹ Bu vesileyle İslâm'ı müdâfaa etmek şevk ve heyecanı ile hareket ederek gençlere üzerinde konuşulacak mesele hakkında kifâyetli bir bilgiye sahip olmadıkça müdâfaaya teşebbüs etmemelerini tavsiye ederiz. Zira şahsî bir kusur olan âcizlikte riye, İslâm'a zarar verilmesine sebep olurlar.

Diğer taraftan unutulmamalıdır ki, müslümanlar tarih boyunca İslâm'a muarız olanlara karşı ilmi mücâdelelerden daha muzafer çıkmışlar ve hiçbir zaman mağlub olmamışlardır. Bunun tıkar tarihinde sayısız misallerinden bir tanesini ibret olmak üzere arz etmek istiyoruz.

İngilizler, Hindistan'a yerleşmeye başladıklarında bu kitada ilk ve ciddi mükâveme: leh müslümanlardan görmüş (1857 isyanında olduğu gibi) ve bu karşı karşıya anında İslâm inançlarından doğuşunu fark etmekte gecikmemişlerdir. İlk ri, bu eserde daha sonra anlatılacağı üzere büyük bir ehemmiyetli bir “hurriyet” prensipi vücut. O derecede ki farzı ayn olan Carna namrazının lâik edilebilmesi için aranan şartlardan birisi de “hurriyet”:

İngilizler Hindistan'da silân kuvvetiyle istilâ hareketi ve on şimşekten şiddetli askeri kuvvet orada tutunmak için kâfi gelmeyeceğini aynı zamanda ismini inançları sarsmak lazım gördüğünü fark etmişler ve İslâm'a eyhine sayısız neşre yatırmışlardır. Hatta bu vesileyle ifâde edelim ki, hep böyle nâsımâne bir usulü hareket etmemiş müslümanlar ifsad için bir üniversite dâni kurmuşlardır. Zira bir millete hânetin en mükemmel kulf mektep açmaktır. Bugün **Fazlurrahman** gibi sapık, sözde İslâm alimlerinin zühür sebebi bu suretle kurulmuş olan **Ali Garb Üniversitesi**'dir. Bu üniversitenin profesörlerinden **Feyzi Ali Asgar** adında bir mulhûd (âterist), eli sene

bazıları kasden, diğer bazıları da -cehâletleri sebebiyle- kaş yaparken göz çıkarmak kabilinden temel islâmî esaslara aykırı fikir serdetmekte hayret edecek bir derecede fütursuzluk sergilemektedir.

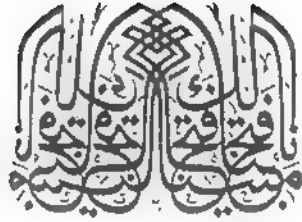
evvel yarıyı da geçirmiş İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dinlemiş ve O'nun sapık fikirlerine açıkça meydan okumuş, hatta O'nun konferansını yarıda kesip kaçmasına sebep olmuştuk

İslâm'ın temeli, telekklâ ve tahassüs yapısını bozmak için İngilizlerin yaptıkları neşriyatın en ehemmiyetli noktalarından biri **Rahib Fender**'di. Onun İslâm aleyhine olmak üzere beyân ettiği fikirleri çürütmek maksadıyla 1854 yılı Nisan ayında Fındıklı'nın Elberberâd gelinde, kalabalık bir topluluk huzurunda ilmi bir muvâzâra cereyan etmiştir. Bunu **Hâce Rahmetullâh-i Hindî** adında bir İslâm âlimi taleb almış ve **Fender**'i münâzarayı kabul mecbûriyetinde bırakmış. Mubârizelerin ikisi de lisan-ı liyanlılığı çok iyi bilen kimselerdi. **Hâce Rahmetullâh-i Hindî**, **İncil**'e rakibinden daha fazla vâkıf olduğunu, münâkaşa esnasında O'nun unuttuğu bazı şeyleri hatırlatmak şîretyle göstermiştir.

Bu münâzarada, münâkaşaya esas olan meseleler "**Kur'ân-ı Kerim**'deki nesih, **İncil**'in tahrîfî, teslis ve Muhammed aleyhisselâm'ın nübüvveti" gibi meselelerdi. Münâkaşa, meskûman ve inqiliz entelektüel bir kalabalığın huzurunda iki gün sürmüş ve fakat son üç mesele müzakere edilememiştir. Bunun sebebi, Papaz **Fender**'in mağlûbiyeti açıkça gönderecek bir şîrette toplantıyı terk etmiş olmasıydı. Fakat ne hâzır idi, **Rahib Fender** bunca şahid huzurunda vâkı olan bu münâkaşayı, bîâhare tahvil ederek "**Beyânü'l-Hak**" adıyla yayınlamıştır. **Rahmetullâh-i Hindî** de cevâben işin gerçeğini "**İzhârü'l-Hak**" adıyla telif ettiği bir eserle ortaya koymuş ve bu eser, **Sultan Abdülazîz** merhûmun teşviki ile Osmanlıcaya tercüme edilmiştir.

Inqiliz idâresini ve onların kudamundaki papazları küçük düşürüp perişan eden bu ilmi zafer, hiç şüphesiz Hindistan'da büyük âlim ve müfassevî **Şah Velîyullah Dehlevî**'nin başlatmış ilmi faaliyetini ve O'nun Türkçemize de entikal etmiş bulunan "**Huccetullâhî'l-Bâliğa**" isimli muazzam eserinin husûle getirdiği bir netice idi. (Tafsilât için: Meşhur Hind âlimlerinden Delhi'li "**Rahmetullâh-i Hindî**"'nin "**İzhârü'l-Hak**" isimli eserine bakınız. Bu hristiyanî idcâlara vermiş aklı ve ilmi delilleri ihtivâ eden hacimli bir eserdir. Bu eserin tercemesi Sörmöz Neşriyat tarafından 1972'de İstanbul'da basılmıştır. Sırf lâtin aslı harferimizle okuy-yazar olan gençlerimize tavsiye olunur.)

Aynı şekilde ehli sünnet akâidine muhâlif kimselerle de İslâm âlimleri böyle zaman zaman ilmi mubârezeye girişmiş ve bunların hepsinden de ahlâkı ak olarak çıkmışlardır. Bunları da bir misal olmak üzere **Prof. Dr. Bekir Topaloğlu**'nın "**Ke-lâm İlmî-Griş**" (İstanbul, 1981) adlı eserinin sonunda ek nâlide yayımlanmış olan (sh. 317 vd.) "**Sunni-Şii İttifâkına Doğru**" serlevhali kısma bakılabilir. Burada İran hukumdan **Şah Ahmed**'in huzurunda Ehli sünnet âlimi **Ebu'l-Berekât es-Süveydî** ile şii âhımdan arasından cereyan eden münâkaşadan nasıl büyük bir zaferle çıktığı ile ilgili muşâhede olunmaktadır.

B- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

İslâm'ı bir Dünya görüşü hâlinde kavramanın lüzum ve ihtiyacı, günümüzde daha da fazla bir hayati ehemmiyet arz etmektedir. Zira bugün ortalıkta şüyû bulan "**hoşgörü**" (tesâmüh) kelimesiyle başlayıp "**semâvî dinler arasında diyalog**" ünvanıyla inkişâf eden tarihî bir ihânet tezgâhlanmaktadır. Yerli ve yabancı birtakım aktörler tarafından yürütülen bu ihânet, Kur'an-ı Kerim'in muâmelâta âid ahkâmını muattal kılmak gâyesi yanında bir de itikâdî esaslarda en câhil bir müslümanın dahî fark edebileceği bir sapıklığa doğru ilerlemektedir. Diğer bir güruh ise, bir kısım ilâhî beyânların "**âlemşümûlluk**" vasfını münâkaşaya açmaktadır. Bunlar bazı âyetlerin târihî ve binnetice mahallî olduğu iddiâsıyla dehşet verici bir itikadî tezebzûbe (karışıklığa) doğru dört nala gitmektedirler. Bu gibi insanlar, Cenâb-ı Allâh'ın Peygamber Aleyhisselatu vesselâm'a dahî tanımadığı bir salâhiyeti kullanarak ahkâm-ı ilâhiyyede tâdilât cûretinde bulunmaktadırlar ki, bu gibi sapıklıklar, daha geniş bir sûrette evvelce zikretmiş olduğumuz "**Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**" ismiyle daha sonra yazılacak olan eserde ele alınıp değerlendirilecektir.

Burada sadece şunu söyleyelim ki, ülkemizde hem de ilâhiyât profesörü geçinen birtakım dalâlet ehli zevât, Ankara Üniversitesi'nde kadrolaşarak ortaya Kur'an-ı Kerim için "**tarihsellik**" adıyla bir sapık dâvâ atmış bulunmaktadırlar. Bunların

yayınladıkları üç aylık “İslâmiyât” isimli dergiyi tedkik edenler, burada Kur’ân âyetlerinin pek çoğunun âlemşümûl karakterinin sarahâtle inkâr edildiğini ve bazı âyetlerin sadece Arap Kavmi’ne veyahud Asr-ı Saadet müslümanlarına münhasır olduğu yolunda Fih-i Sunnet İtikadı ile bağdaşmayan çeşitli beyânlara şahid olacaklardır. Bunları ayrı ayrı tâdâd ve cevaplandırmak, burada sated dışı olduğundan bu ve benzeri tahrif hareketlerini tafsilâtlica daha sonra yazılacak olan zikrettiğimiz “**Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**” ünvanlı eserimize tâlik ederek şimdilik bu kadar bir işâretle iktifâ ediyoruz.

Bu eserde İslâm’ın mücerred prensiplerini birtakım felsefî görüşlerin frenkçe adları ile adlandırıp tahlil etmemizden dolayı bu gayretimiz, İslâm tefekkürünü -evvelce ifâde etmiş olduğumuz üzere- felsefî bir zemîne oturtma veya felsefî dayanaklarla izâh etme arayışı şeklinde anlaşılmamalıdır. Zîrâ İslâm’da felsefe yoktur. Çünkü felsefe sırf akla, İslâm ise hem akla, hem de nakle dayanır.²⁰ Nakle dayanan bir tefekkür sistemi ile felsefe arasında gâye ve hedef itibariyle aynıyet olsa da, metod ve vâsita itibariyle esassî bir fark mevcuddur. Buna rağmen yaygın olan “**İslâm Felsefesi**” tâbiri ile İslâm Âlemi’nde, İslâm tefekkürü içinde yetişmiş filozofların veya tefekküründe felsefeye ağırlık vermiş olanların görüşleri kastedilir. Yoksa

²⁰ “ Felsefenin dîni olan mâbadattabia veya metafizik de ilm-i Kelâm gibi zât ve sıfat-ı Barî’den (Allah’ın zât ve sıfatlarından) mebce ve mead (başlangıç ve varılacak yer) itibarıyla masniyetin (yaratıkların) ahvâlden bânıdır. Şu kadar ki, mâbadattabia (metafizik, felsefe) mahzû (sıf) konun . ukûl (akıllar) üzere bahsetmekle, konun-ı İslâm’a mutâfık olup çımadığına bakmaz ilm-i Kelâm; bilakis, Kanun-ı İslâmı yani İslâm’ın mebnâsı (dayanağı) olan risâlet, kıtâb-ı senâ’iye (senâ-i kitaplar) ba su ba’ae’i mead gibi dîni-ı İslâm da kat’iyle hükümokunan dîn ve nâiliet tesmiye a’vân (isimlendirilen) tarikat-ı şer’iyyeye mutâbik bu tarzda cereyana nâzlet eder. Kanun-ı felsefiye ukûl-ı kaasran (kâsır akılların) fikr u nazarına istinaden kat’iyyat-ı şer’iyyeye muhâfezet değil, bilakis kat’iyyat-ı mezkûreye tamamıyla muvafakat vardır. İlm-i Kelâm’da aslolan Kitap ve sunnete temessuk (bağlılık)tur. İşte İlm-i Tevhid veya Kelâm ile mabadatta binanın ayrıldığı nokta budur. Filvâkî İlm-i Kelâm ile mabadattabianın dâire-i şumulleri, mutlâbları (gayeleri) birdir. Ancak tarik (usul) itibarıyla aralarında fark vardır ” (İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, İstanbul, 1341, sh 3)

İslâm, felsefeye müsâiddir mânâsında değildir ²¹ Meselâ İslâm da -belli ölçüde- rasyonalist, yâni akılcıdır. İslâm'da akla bir had tâyin edilmiş ve o vahye dayanan tebliğâtın muhtevâsı ile terbiye edilmiştir. Gerçekten İslâm'ın akılcılığı, ileride tafsîlâtı ile anlatılacağı üzere- rasyonalistlerin aklı- adetâ- mâhud yapan, aklın kudretini hudutsuz kabul eden görüşten farklıdır. İslâm'ın felsefî prensipleri derken, bu prensiplerin mücerredlikleri ön plâna çıkarılmak istenmiştir. Yâni bunların ameli ve tatbiki değil; mücerred ve nazari prensipler olduğu gerçeği tebârüz ettirilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber felsefî düşüncelerin tamamen yanlış olduğu da söylenemez. ²² Zira filozoflar hayat

²¹ Bu husustaki umûmî kanaat bu olmakla beraber, farklı görüşler ileri sürenler de vardır. Meselâ **Elmalılı Hamdi Efendi**, İslâmiyet'teki fikir hürriyeti sebebiyle felsefenin islâmî muhitlerde daha müsâid bir zemin bulabileceği görüşündedir. Bab Âlemi'nde ilim ve felsefe ile kilise arasındaki târîhî mücadele hatırlanırsa haklı gibi görünen bu görüş, hiç şüphesiz doğru değildir. Öyle olsa, İslâm Âlemi'nde daha fazla felsefî cereyan vukû bulması gerekmez miydi? Hâlbuki İslâm Âlemi'nde "**hakîm**" ve "**mutasavvıf mütefekkir**" olarak tavsîfi kabil olan sayısız eşhâsa mukabil, filozof kabul edilecekler **el-Kındî, Fârâbî, İbn-i Sînâ** gibi mâhud insanlardır.

Elmalılı, bu bâhdaki uzun müteâlaaları arasında.

" demek oluyor ki, edyân ı sâire (sâir dinler) içinde daima garip kalmış olan felsefe, İslâmiyet'te aradığını bulacaktır." demektedir (Bkz: **Elmalılı Hamdi- Metâlib ve Mezâhib**, İstanbul, 1341, sh: 20)

Bu vesile ile işaret edilmesi gereken bir mesele de şudur. Filozofların her söyledikleri yanlış olacak değil ya. Onların fikirlerinde de -hiç şüphesiz- birçok doğrular vardır. Hatta bu fikirlerin bazıları onardan asırlarca evvel İslâm âlimleri tarafından ortaya konulmuştu. Bu meseleyi, tafsîlâtıyla anlarmak isteyenler **İsmail Hakkı İzmirli'nin** "İslâm Mütetekkirleri ile Garb Mütetekkirleri Arasında Mukayese" (Ankara, 1978) isimli esere bakabilirler.

Bu benzerlikler, bir aşırma olabileceği gibi kendi içinden de vâki olmuş olabilir. Mesele **Descartes**'in "Cogito ergo sum" yani "Düşünüyorum, o hâlde varım" tarzında meşhûr olan sözü **Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin** "**el-Bulga fî'l-Hikme**" (Felsefede Yeterlik, ismi: eserinde ifade ettiği "Bir kimsenin her şeyden şphe edebileceği hâlce kendi varlığından şüphelenemeyeceği" tarzındaki görüşü) aynıdır. (Prof. Dr. **Nihad Kekilik**: **Türk İslâm Felsefesi** Kuşçozaltı, Akademi Mecmuası, s. 3, Temmuz 1975, sh: 57)

Yukarıda zikri geçen "Mukayese" isimli eserde onun gibi yüzlerce misal mevcuttur.

²² Filozofların hemen hepsi Cenâb-ı Hakk'ın varlığı ve sıfatları hakkında imalî fikir etmişlerdir. Bunların bir kısmı inkârda karar kıldığı hâlde, pek çoğu da birtakım akli delillerle varlıkların tescisulünde mecbûrî ve varlığı kendinden olan, yâni yara tılmış olma ihtiyacından berî bir ilk varlığa inanmışlardır. Bu maksadla tervîc edip benimsedikleri deliller şöyle sıralanabilir:

ve Kâinât'ı müşâhedelerindeki isabet nisbetinde doğruya vâsil olabilmektedirler. Ancak yegâne vâsıtaları, kifâyetsizliği sâbit olan "akıl" olduğu için hem eşyâ ve hâdisâtta meknuz olan gerçekleri kavramakta ve hem de bunlar üzerindeki îmâl-i fıkır edîşlerinde çoğu kere-yanlışla sürüklenmekten kurtulamazlar. Bundan dolayıdır ki: filozoflar kendilerinden evvelki meslekdaşlarını tekzib edegeldikleri hâlde, enbiya silsilesinin birbirlerini te'yid ettikleri müşâhede olunmaktadır.

a- Varlık Delili (Delil-i Vucûbî)

Bir şeyin varlığına hükmetmek için onun hakkındaki fikrin varlığından hareket etmek gerekir. Bir ilâh tasavvuru, insanlık tarihi boyunca dâima mevcut olagelmıştır. Bunu muhlîl (alestî) olanlar hile kabul etmektedirler. Ezelde varlığı kendinden kaın bir varlık olmasa, Âlemin "hiç"ten ve kör bir tesâdüfle ortaya çıkması gerekirdi. Bu ise, Âlemdaki mukemmelik sebebiyle aklen muhaldir.

Büyük mütefekkir **İsmail Fennî Ertuğrul** (1855-1946) bu hususta şu câlib-i dikkat misali vermektedir:

"Farz edelim ki, sizün bir bağınız var. Onun etrafına sıra ile birçok fidanlar dikirttiniz. Bir gün oraya gittiniz ve bu fidanların ötede beride bazılarının devrilmiş olduğunu gördünüz. Bunun sebebini sorduğunuz vakit, bahçıvan size şiddetli bir fırtına çıkıp bunları devirdiğini söyledi. Bu cevabı kabul edersiniz. Fakat başka bir gün yine gittiniz, fidanların sıra ile meselâ dördü yerlerinde olduğu hâlde beşincisi hep yıkılmış, yine dördü bırakılmış, beşincisi devrilmiş olarak gördünüz ve bunun sebebini sorduğunuzda bahçıvan size aynı cevabı verdi. Buna inanır mısınız? İnanmayacağınız ve bunu bir kimsenin kötü niyetine atfedeyeceğiniz şüphesizdir. Çünkü evvelki vak'a tesâdufe hamledilirse de bu asla edilemez. Zira bu defa işin içine hesap girmiştir." (İsmail Fennî Ertuğrul- İman Hakikatleri, İstanbul, 1978, sh: 21 vd.)

Bu delil ilk olarak ortaya koyan İtalyan filozofu **Saint Anselm** (1033-1109)'dir. Sonradan **Descartes** (1596-1650) ve **Spinoza** (1632-1677) ve daha başka filozoflar da bu delil ile Allah'ın varlığını ispat yoluna girmişlerdir.

b- Kâinât Delili (Delil-i Kevmî)

Varlık Delilinin aklı zarûretler ve becâherlere dayanmasına mukabil, Kâinât delili vak'aların mâhiyetlerinin araştırılması ve ilâhî bir kâinatın maksadı ile girişilecek tecrübe (deney) ve sülâlelere dayandırılmaktadır. Yani iliyet (causality) prensibi açısından Âlemin varlığının araştırılmasına dayanmaktadır.

Buna göre, Âlemda var olan hareket mutaka bir muntazim hareket etmektedir. Bunun bir yerden başlayıp bir yere kadar hareket etmesi için bir sebep olmalıdır. Bu da Allah'tır. Bu fikir ilk olarak ortaya koyan **Aristo**dur. Diğer taraftan her varlık ya mümkün ya da vacb olarak mevcuttur. Başka bir ihtimal yoktur.

"Vâcib vücud" varlığı kendinden olan varlıktır. "mümkün", var olmak için başka bir hâncî sebebe muntaç oandır. Bu hâncî vücud da kendi cinsinden, yani "mümkün" olursa, onun için de diğer bir hâncî sebep tasavvuru zarûridir. Böylece bu farazi düşünceler sonsuza kadar devam eder ki, bu, aklen kabul edilemez.

Bu yüzden felsefî düşüncelerin İslâm ile mizan olunarak doğruların yanlışlardan tefrik edilmesi her vasıflı Müslüman için bir lâzımedir ki, bizim de bu eserde -okuyucuları ağır felsefî meselelerle yormamak için- muhtasar bir sûrette bunu yapmaya çalışmış olduğumuz görülecektir. Çünkü sırf akla dayanan felsefe, insanoğlunu kıymet hükümleri itibariyle tatmin etmek imkânından mahrumdur. Felsefî görüşler, şahsî ve tezatlarla doludur. Yani eksik ve kifayetsizdirler

Gerçek bu olduğu hâlde yukarıda işâret edilmiş olan "hoşgörü" taraftarlarıyla "**Kur'ân'da Tarihsellik**" iddiasında bulunanların İslâm tefekkürünü felsefî bir zemin üstüne oturtmak ve akli esas alarak nakli tahrif etmek gayreti peşinde koştukları söylenebilir. Onlar akli, naklin hikmetine vukûf istikametinde kullanacakları yerde, kendi nâkıs akıllarını kullanarak İslâm'ı bâtil ve sakîm bir zeminde yeni bir hüviyete büründürmek istemektedirler. Biri çıkıp onlara Kur'ân'a bu tarzda müdahalenin ateşle oynamak olduğunu ihtar etmezse, ki -umûmî olarak etmiyor- bunun sevk-i kaderle vâzı-ı şeriat olan Allah tarafından vâkî olacağından şüphe etmemek gerekir.

c- Gâye Delili

Künûl'a hâkim olan nizam, intizam ve işleyiş doğru olarak kavrayan herkes, bunun bir gâyeye mâtuf bulunduğunu kavramakta güçlük çekmez. O'nun nizam, hâkim, kaadîr ve zıssur bir varlık tarafından plânlanmış olduğundan şüphe etmez. Çünkü kör bir kuvvet, böyle mukemmel bir âlem vücuda getirebilmesi muha'dır.

Bu de'î **Descartes, Paskal ve Kant** gibi filozoflarca tenkid edilmişse de ekseriyetle kabul görmüştür.

d-Ahlâkî Delil

Bu de'î ortaya koyan Alman filozofu **Kant** (1724-1804)'tır. O bundan evvel zikrettiğimiz de'î delilleri kulliyen reddetmiş olmasına rağmen, ateist değildir. Sa' aklın "pure reason" gücü hakkında şüpheye olan **Kant**, Allah hakkındaki bilgiye imân-fey'ülâh) ahlâkî de'îl ittifak etmiştir. O'na göre, ahlâk kanunları bize yabancı gelen bir takım zorlayıcı emirler ve nehiyler topluluğudur. Hâlbuki insanoğlu lezzet veren ve sevindirene meyyaldır. Buna rağmen ahlâk kanunları, iradeyi yorucu ve kendine ağır gelen bir tavra zorlamaktadır. Bu zorlamanın bir kuvvetten sâdir olması gerekmektedir. O kuvvet, insan iradesini ahlâk kanunlarına uymaya zorlayıcı bir otorite sahibidir. Zorlayıcı bir otoritenin sahibi olan bu kuvvet "**Allah**"ın ta kendisidir.

Felsefeye sırf akıl hâkimdir. Akıl ise, İslâm nazarında kifâyetsiz ve nâkıs kabul olunur. Böyle olduğu hâlde mesûliyetin iki aslı şartından biri 'âkil' (akıllı) olmaktır.

Beşerî tefekkür ve tecessüsün kâmil insanda -fıtrî olarak- iki temel hedefi vardır:

a-Fikr-i Sâib Doğru fikir yani hakka ulaşmak.

b-Amel-i Sâib. Bu da doğru amele, yani hayra ulaşmak demektir.

Aklı, hududsuz bir kuvvete sahip telâkkî edenler, akıl sahiplerinin hiçbir suç işlememesi lâzım geldiğini kabul etmek mecbûriyetindedirler. Öyle ya, mâdem akıl, şu iki beşerî hedefe ulaşmaya muktedir ve sâlih bir vâsıta, o hâlde akıllı bir adam neden suç işlesin? Neden fâsit bir amelin fâili olsun. Hâlbuki bütün beşerî sistemler, suçluya ceza verirken onun akıl sıhhatine sahip olduğunu kabul ederler. Melekât-ı akliyyenin ikâ edilen cürüm esnasında selbolmuş bulunduğu kanaat getirilirse fâile ceza verilmez. Bu demektir ki, ceza vermenin mantıkî sebebi, fâilin âkil, yani akıl sahibi olduğunu ve bu aklın sıhhat üzere bulunduğunu kabullenıştır. Bu takdirde hem aklın amel-i sâibe, yani hayra ulaşmaya kâfi ve sâlih bir vâsıta olduğuna inanmak, hem de buna rağmen ona fâsid amelinden dolayı ceza vermek bir tezattır. İslâm ise, aklın kifayetsizliğini kabul etmekle bu tezattan berîdir.

Gerçekten akıl, -ileride tafsîlâtıyla anlatılacağı üzere- Eh!-i Sünnet itikadınca Allah'ın sırf varlığını idrâk etmek hususunda kifayetli ise de bundan ötesi için kifayetsiz kabul olunur. O, vahyin yardımına muhtaçtır. Bu yardım olmazsa, idrak kemâile erememekte ve sahibi tezatlarla sürüklenmekten kurtulamamaktadır.

Buna rağmen İslâm, aklın kudretini son noktasına kadar mâkul ve meşrû saymanın yanında, onun istiâb edemeyeceği

Âlemler hakkında da hüküm verdiğinde, kendisini hakîkate vâsıl olmak için yegâne ve kâfi bir vâsıta olarak görmez. Sırf akıl, bütûn hâdisât ve mevcudâtı idrâk ve izâhta kifâyetsiz kabul edilir. Çünkü bütûn beşerî melekelerin kudret ve kabiliyetleri hududlu olduğu hâlde hakikatler Âlemi, hayal ve havsalaya sığmayacak derecede sonsuz bir muhtevâdadır. Selâhiyet ve iktidârı hudutlu olan bir vasıta ile sonsuz bir Âlemin idrâk ve ihâta olunamayacağını kabul etmek mantikî bir zarûrettir.

Akil, vahyin hikmetine belli bir nisbette- vukûf için şüphesiz değerlidir. Fakat nâkâfî olduğu da inkâr olunamaz. Nitekim bu hakikati şâir şöyle nazmetmiştir:

**"İdrâk-i meâlî²³ bu küçük akla gerekmez
Zîrâ bu terâzû bu kadar sıkleti çekmez."**

Ziya Paşa

Bir müslüman, İslâm'ın muhtevâsını -müşahhas hükümler kadar mücerred îzâhları îtibârıyla de- doğru olarak kavramak mecbûriyetindedir. Zîrâ İslâm'ın kendi hakikatlerini şümûllen-dirmek için vâsıtası olan **"tebliğ"** faaliyetinde sırf antitezlere âid eksikler ve yanlışlara vukûf ile ihticâc olunamaz. Çünkü -İslâm'ın tebliğinde **"muhâtabı iknâ"** ve "Hakk'a celbetmek" esas bir gâye olduğundan; yanlış bertarafın arkasından, doğ-runun ortaya konulması şarttır. Aksi hâlde insan idrâki **"nihilizm"**²⁴, yani neticesiz bir boşluğa itilmiş olur!.. O takdirde de **Prof. Dr. Ferid Kam'**ın dediği gibi.

"Dinsiz bir adam, gâyet karanlık bir gecede fırtı-naya tutulmuş, yelken-siz, dümensiz, safrasız bir gemi gibi bu ummân-ı havâdisin emvâc-ı mûthîşesi (hâdis-

²³ Meâlî: Ulviyyât, yücelikler. Sıklet: Ağırılık.

²⁴ Nihilizm, ilimde hakikatin, ahlâkta ise herhangi bir mecburiyetin olmadığına inanan, daha doğrusu hiçbir şeye inanmayan filozofların meslekidir. (Fazla bilgi için bkz. **Mehmed Ali Aynî**- Reybülük, Bedbinlik, Lâilâhîlik Nedir?, İstanbul, 1928)

lerin müthiş dalgalanması) arasında çalkalanır durur. Nihayet sâhil-i selâmete ermeden dehşetli bir kayaya çarpıp parça parça olur!..

Din gittiği dakika insanın gözüne siyah bir gözlük takılır Dünya insanın nazarında bir zindan-ı belâ kesilir, bütün mevcûdâtı simsiyah gormeye başlar; âfâk (ufuklar) bir kemend-i âteşin gibi boğazına geçmek için dakika bedakika darlaşır. Kalb, her türlü mezâyâ-yi insanîyeden tarrî eder (insânî meziyetlerden uzaklaşır)."²⁵

İslâm, kendi Dünya görüşüne girişin ilk adımı olan Kelime-i Tevhid'de önce "**Lâ ilâhe**" diyerek yanlış ilâh anlayışını nefyeder. Bunun hemen arkasından hâsıl olan boşluğu "**İl-lâh**" diyerek doğru olan ile doldurur. Sâir mes'elelerde de İslâmî olan metod budur. Bu gerçek, İslâmî hükümlerin kanun maddeleri hâline getirilmesi sûretiyle ortaya çıkmış bulunan "**Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliyye**"de "**Def'-i mefâsîd, celb-i menâfiden evlâdır.**" sûretinde ifâde edilmiştir. Yâni kötülük ve yanlışların ortadan kaldırılması, doğruyu ikâmeden evvel gelir. Lâkin yanlış ve bâtil olanı, doğru bir teşhis ve değerlendirme için, önce "hak"kın tanınması, buna dâir kıstasların elde edilmesi lâzımdır. Bu sebeptir ki, bu eserle birlikte tahrîf hareketlerine âid bilgileri de ele almak ve ayrıca kitaplaştırmak ihtiyacını hissettik.

Her görüş, kendi müntesiplerinden -hiç olmazsa onu dâvâ edenlerinin- o görüşü mükemmel olarak kavramış olmalarını şart koşar. Sistemli bir düşünce olan İslâm da, kendi mensublarının -bilhassa münevver kısmının- bu mükemmellikte olmasını bekler. İslâmî bilgilerin tatbik sahâsına inukâlinden evvel onların nazarî muhtevâsıyla tebliğ ve telkîni şarttır. Bu vazîfeyi icrâ edecek olanların,

tam bir muvaffakiyet için mutlak sûrette şu üç ilimde evveliyetle -hatırı sayılır bir seviyede- mâlumât sâhibi olmaları gerekir:

a- Din: Müdâfaa edilecek gerçeklerin muhtevâsını doğru olarak tâyin için birinci derecede ehemmiyetli olan dîni bilgilerdir. Dini doğru olarak bilmek, O'nu temel ilmi ve fikri esaslarıyla kavramak, müdâfaa edilecek fikriyâtın muhtevâsında yanlış ve tezatlardan kurtulmak için şarttır. Aksı halde doğru sanılan birtakım yanlışların telkîn edilmesiyle kaş yaparken göz çıkarılmış olur.

Burada "**doğru**" veya "**hak**" mefhumları için indî ve şahsî görüşlerden kurtularak Allâh'ın beyânını ölçü olarak kullanmak mecbûriyeti vardır. Esâsen İslâm'da îmân, ilâhî beyâna teslim olarak Cenâb-ı Hakk'ı te'yîd ve O'nun hükmünü kabûl ile vücûd bulduğu hâlde, küfür bunun aksi bir tavır ile sâbit olmaktadır. Yâni Cenâb-ı Hakk'ın hak olarak bildirdiğini hak, bâtil olarak ifâde buyurduğunu da bâtil telâkkî etmek, îmân; bunun aksi ise küfürdür. Bu temel esâsı muhâfaza edebilmek için, ilâhî emirlerde tecellî eden hakikatler manzûmesini dakik ve tereddüde mahal bırakmayacak bir sûrette kavramış olmak şarttır. Dîni doğru olarak anlamaktan maksadımız budur

b- Târih: Müdâfaa edilecek görüşün târihten çıkarılacak kıymet hükümleriyle desteklenebilmesi ve âdetâ müşahhas bir hâlde getirilebilmesi için "**târih ilmi**"ne ihtiyaç vardır. Esâsen yeni bir görüş getiren her içtimâî hareket, târihi kendine göre tefsir etmiş, kendi zuhûrunun haklı sebeplerini târihten çıkarmaya çalışmıştır. Bu da yeni bir görüş ortaya koymak isteyen hemen herkesin başvurduğu bir lâzımedir. Hiçbir sistem, bundan müstağnî kalamaz.

Nitekim hidâyet rehberimiz olan Kurân-ı Kerim de geçmiş peygamberlerin ümmetlerinden misaller vererek, doğru yolda yürüyenerin nasıl saâdete nâil olduklarını, yanlış prensipler

tatbik edenlerin de ne sûretle felâkete dâcâr olduklarını bize bir ders-i ibret olarak sunmaktadır. Böyle târihten çıkarılmış esbâb-ı mücibelere, Kurân-ı Kerim'in pek çok yerinde rastlıyoruz. Gerçekten onun takriben bin âyeti, târihî kıssalara âiddir. İslâmiyet, zuhûrundan itibâren ebedî yeni bir görüş olduğundan Cenâb-ı Allâh, aynı metodun icabı olarak geçmiş ümmetlerin geleceğe ders ve ibret olacak pek çok mâcerâsına temâs buyurmuştur.²⁶

Bir görüşün kendi haklılığını isbat için tarihî vukuâtı birtakım temel umdelerle değerlendirmesinden "**Tarih Felsefesi**" adıyla bir ilim dalı ortaya çıkmıştır ki, bunun müessisi meşhur İslâm âlimi **İbn-i Haldun**'dur.²⁷

Biz de aynı zarûret ile târihi, bir malzeme olarak inancımızın müdâfaasında kullanmalıyız. Üstelik bizim için -millet olarak- bu keyfiyet, fazladan bir müsâidlik arz eder. Çünkü millî tarihimizin en ihtişamlı safahâtı, O'nun İslâm ile yoğrulmuş ve millî kuvvet ve kudretin tamâmen İslâmî gâyeye tahsis edilmiş olduğu son bin yıldır. Eğer faraza bir İran gibi İslâm'dan evvel cihanşümûl bir devlet iken, İslâm'dan sonra bu Âlem içinde tâlî bir mevkiye düşmüş bulunsaydık tarihi, imânımız için müessir bir vâsita olarak kullanma şansına bu derecede sahip olamazdık.

²⁶ "İlahîbîm; de ki: Yeryüzünde gezin, (dolaşın) da günahkârların sonu nice olmuş görün." (Neml Sûresi, 69) veya.

"Kalbini tesbit ve tatmin için, sana peygamberlerin haberlerinden her çeşidini kısra olarak anlatıyoruz." (Hûd Sûresi, 120)

²⁷ 1332 yılında Tunus'ta doğmuş, 1406 yılında Kahire'de vefât etmiş olan İbn Haldun, Endülüs, Tunus ve Misir'da birçok yüksek memuriyetlerde bulunarak oldukça mîceralî bir hayat sürmüştür. Târihî hâdiselerin derîni sebepleri üzerine de durarak "**Tarih Felsefesi**" çözümleri, açmış olan büyük bir âlim ve İslâm müfekkikidir. Görüşlerini aksattiren asil eseri, zikrettiğimiz "**Kitabu'l-İber**" isimli umûmî tarihî mukaddimesinde yer almaktadır. Bu eser "**Mukaddime-i İbn-i Haldun**" diye meşhur olmuştur. Devlet felâkâtında nazaretçi (biyolojik) görüşü benimseyen İbn-i Haldun, tarihî vak'aların çeşitli içtimai amilleri üzerinde durarak birçok batı mütekkiminin tekadîm etmiş ve onların mübeşşiri olmuştur. Başta Nâima olmak üzere, yerli ve yabancı tarihçilerin pek çoğu O'nun derin tesirlerini taşımaktadırlar. (Daha fazla bilgi için bkz. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu-H. Ziya Ülken- İbn-i Haldun, İstanbul, 1940)

Gerçekten İranlılar, İslâm'dan evvel Persler, Medler ve Sâsânîler devirlerinde cihanşümûl bir kudret ve dirâyet göstermiş oldukları hâlde İslâm'a dâhil olduktan sonra aynı zâhîrî kudreti -coğrafi mevkileri icâbı olarak- ızhâr edememenin sıkıntısıyla karşılaşmışlardır. Bundan dolayı "Şia"yı benimsemiş ve tarih boyunca İslâm Âlemi'ni şileştirerek bu Âlemin başı olmak gâyesi peşinde koşmuştur ²⁸ Bizimse böyle bir handikapımız yoktur.

Bir kere İslâm'ı kılıç zoru olmadan kabul etmiş tek milletiz. Çünkü İslâm'dan önce de cihangirlik meyli taşımamıza ilâveten "**şövalyelik ahlâkı**"na benzer bir fazilet ile de muttasıf bulunmakta idik. Bu husûsiyetlerimiz, İslâm'ın bütün Âlem'e yayılmak istikâmetindeki temel gâyesine, yâni cihad umdesi ile ahlâkî değerlerine mutâbık ve muvâfık düşmüş ve bizi islâmlaşmanın hemen arkasından, bu Âlem'in önce ordusu²⁹, yâni yılmaz bir müdâfîi, daha sonra da -takriben bin yıl- liderliğini derûhte etmek gibi bir büyük ve şerefli mevkîe yükseltmiştir. Bu yüzden millî mefâhîr nâmına ıftihar edebileceğimiz her şeyin vukûunda İslâm'ın payı inkâr edilemez ³⁰ Bu sebeple bizim için îmânımızı dâvâ etmede tarihi malzeme olarak kullanmanın mümtaz bir müessiriyeti vardır.

Tarih ilmi, islâmî hükümlerin doğru anlaşılabilmesi için de vazgeçilmez bir vâsitadır. Bir kere âyet-i kerîmelerin nüzûl

²⁸ Tafsîlât için bkz. **Tâhîr Hâşimî Balcıoğlu**- Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, İstanbul, 1940

²⁹ Gerçekten **Harun Reşid** in oğlu **Hallife Mutasım** (v. 227 / m. 842 m.), çeşitli Türk bölgelerinden toplulukları celt ederek bunlar için Bağdad'ın yuz kilometre kuzeyi de "**Samerra**" şehrini kurdu ve Hilâfet merkezini oraya nakletti. Ordusunu "mânenî" Türkler den teşkil ettiğ. gör. onların cengâveranları boz aması endişesiyle şehvetli, arap kızları ile evlenmelerini yasakladı

³⁰ Milletimizin uzun asırlar boyunca İslâm'ı müdâfâa ve muhafaza hususunda bezettiği nühmet ve gayret umûmî bir kabul ve takdire mazhar olduğu, milletin Âlemidir. Lâkin unutmamak gerektir ki, münafazasına hizmet ettiğimiz İslâm da bizim milliyetimizin devam ve bekâ âmilî olmuştur. Bu gerçek, aslen Kurânî oldukları hâlde Bulgarlar, Macarlar ve Finlilerin Türklük câmasından kopup yabancılaşmış olmaları ile sabittir

sebeblerini bilmek, tarih bilmeyi icab ettirir. Bu ise, âyetlerin doğru anlaşılmasını temin eden en müessir vâsitalardan biridir. Diğer taraftan İslâm Dünya Görüşü'nün Kur'an-ı Kerim'den sonraki ikinci kaynağını teşkil eden "**Sünnet**"in de yanıltan beri bir sûrette öğrenilebilmesi için tarih bilgisine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç sebebiyledir ki, İslâm âlimleri "**siyer**" adıyla bir ilim tedvin etmişlerdir. Bu ilmin muhtevâsı, tamamen tarihtir. Ayrıca hadis râvîlerinin hayatları da onların -bu rivâyet dışında- akıl, hâfıza kuvveti ve ahlâkî durumları itibariyle incelenmiş ve bu faaliyetten "**nakdu'r-ricâl**" denilen hadîse yardımcı bir ilim doğmuştur.³¹ Bu ilmin muhtevâsındaki bütün bilgiler de tarih ilminin çerçevesi içindedir.

c- Dil ve Edebiyât: İşte bunca esbâb-ı mücibeyi güzel ve doğru ifâde edebilmek için de edebiyât ve dile hâkimiyet son derece mühimdir.³² Zîrâ kabiliyetsiz bir satıcının elinde çok güzel bir malın bile hakikî kıymetini bulması mümkün değildir. Üstelik bu keyfiyet, dinde -felâket veya saâdet nokta-ı nazarından- daha büyük bir ehemmiyet arz ettiği için Kur'an-ı Kerim'de ilâhî bir emir sûretinde yer almıştır.³³ Zîrâ inançlar, kelimeler ve onlarla teşekkül ettirilen cümlelerle vâkî ve zâhir

³¹ Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'dan hadis-ı şerif rivâyet edenlerin bu şahsî durumlarına göre, hadisler, kıymet ve hükümleri, yarı hükme medar olmaları itibariyle virâiden fazla kategoriye ayrılırlar. Sahih, hasen, garib, zâif, muallak, mürsel, muallal, şaz, münker, mefruk, mevzû, ilh.

"**Hadis-i Zâif:** hadis-i sahihteki şartları hâiz olmayan, meselâ râvîleri arasında kız (alın) ve veya adâletsizlikle veya kesret-i galat (çokça hata yapmak) ile veya bigat ve rehâlet ile maruf bir kimsede bulunan veya şuzuzdan (kaide dışı kâfirlardan) nekâretten (munker, yani zayıf râvînin sıkıgutenilir râvîye karşı tek katışından) sâlim bulunmayan hadistir. *Musallak murse'* mı ca, *munkat'*, *mudelles muvâ'ie'*, şaz, munker, mefruk olan hadisler bu kab. derar." Ömer Nasuhi Bilmen, *H. K. İslamiyye ve İlahî İktisâye Kamusu*, c: I, İstanbul, 1949, sh: 24)

Tarih ilmi buçün bir hadîselere âmil olan şahsiyetleri, bıraktıkları vesikalar ve hatıratları itibariyle cüddi bir sûrette süzgeçten geçirerek hadis ilmindeki şu mükemmeliğe ulaşabilmiş değildir.

³² N tekrim nalis şerifte "**İnne minel beyani lesihran**" (Buhârî Tıb. 51) buyruğuna güzel sözün süzmeçisi beyânına şeret edilmiştir.

³³ "(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet etl..." (Nahl Sûresi, âyet 125)

olur. Bir cümlede kelime farkıyla hüküm alt-üst olabilir. Dünya ve Âhîret saâdetini temine medâr olan îmân, kelmeler ve cümleler ile tezâhür eder. Kalb ile tasdikde aleniyet yoktur. Kalbde teşekkül eden imanın sâir insanların indinde geçerliliği içinse aleniyet şarttır. Bu aleniyeti gerçekleştirmemiş olanlar cemiyette mümin olarak muâmele göremezler. Bu sebeptendir ki, dil, kalb ile tasdik edilenin -dilsizlik gibi herhangi bir fîlî mânî yoksa- mutlakâ dil ile de ıkrârını bekler ve îmân, ancak bu sûretle tamamlanmış olur. Lûsânın ehemmiyetini anılamak için sırf bu misal bile kâfidir.

Diğer taraftan yukarıda tarih ilmi için söylediğimiz gibi, dil ve edebiyat da gerek Kur'ân-ı Kerim'in ve gerekse hadis-i şeriflerin yüklendiği mânâyı doğru anlamak için vazgeçilmez bir yardımcıdır. Bundan dolayıdır ki, dil ve edebiyat ile ilgili pek çok islâmî ilim oluşturulmuş ve bunlar "**âli ilimler**" (âlet ilimleri) adıyla yâd olunmuşlardır. Sarf, nahiv ve belâğât gibi ilimlerin yardımı olmasa, gerek âyet-i kerimelerin ve gerekse hadis-i şeriflerin doğru olarak anlaşılması -âdetâ- imkânsızlaşır.³⁴

³⁴ Bu hükümün doğruluğunun kavranması için tarihi bir vak'a nakledekim.

Sultan IV. Murad (1623-1640) zamanında muteşerri (şariat elbî) medreselerle mufasssıvî Sıvâsîler arasında dehşetli bir münakaşa cereyan etmiştir.

Bunlardan biri devrin şeyhülislâmı ve kazaskerinin de -hakem olarak- hazır bulunmasıyla Padişahın huzurunda vâki olmuştur. Şöyle ki:

Sultan IV. Murad, Sıvâsî Hazretleri'ne:

"Eşyanın tesbihi kal (söz) ile midir, hâl ile midir?" diye sorar. Hazret dahi:

"Kal iledir. İlâhî l-hamû bizim dervişlerimizden, şîtenler vardır!," diye cevap verir.

Sonra Kadızâde'yi dâvet edip der ki:

"Kadioğlu, Sıvâsî'ye eşyanın tesbihinden sordum. «Kal» eder dervişlerimizden; şîtenler vardır, dedi. Öyle midir?"

Kadızâde:

"Hayır Padişahım!.. Hak Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'inde «Cemî eşya tesbihtedir; lâkin siz tesbihlerini anlamazsınız ve işitmezsiniz.» (İsrâ Sûres. Âyet 44) diye nas etmiş iken, Sıvâsî Efendi'nin «Anlarız ve işitiriz.» demesi -nass-ı Kur'ân'ı inkârdır kufurdur!.." diye cevap verir.

Padişah, Sıvâsî Efendi'yi dâvet edip:

"-Kadioğlu, senin hakkında «Nass-ı Kur'ân'ı inkâr etti, kâfir oldu.» diyor, sen ne dersin?" der.

"-Padişahım, bu harif câhil ve Kur'ân'ın tefsirinden gâfil bir matçı kimsedir

Çünkü Kâinât'ın muhtevî bulunduğu bütün hakâik, "kelâm" sûretinde beşerî idrâke sunulduğuna göre, Kur'an mânâ te-kâsüfî ve icaz ile mâlâmâl (dopdolu) olan engin muhtevâsî dil ve edebiyata vâkıf olunmadan nasıl anlaşılabilir? Âyetlerin muhtevâlarının bir petekten bal süzercesine berrak ve vâzih hükümler hâline ifrâğı ve anlaşılması ancak lûgat, gramer ve belâğât gibi ilimler sayesinde mümkün olabilir. Bu keyfiyet de canlı bir varlık olan lisanın aynı zamanda târîhî seyrine vukûf ile gerçekleşebilir. İslâmî ilimler arasında her lisan gibi Arapça'nın da mâruz bulunduğu ve hatta onda mevcut her kelimenin tâbî olduğu gelişmeyi kavramak için "İ'lâl" adıyla

Her ne kadar ilzâm etsem, kabul etmeyecektir. Şeyhülislâm ve kazaskerleri dâvet buyurun, huzurlarında mürafaa olalım." der.

"Şeyhülislâm ve kazaskerler dâvet olunur, mâcera naklolunur Şeyhülislâm Yahya Efendi:

"Padışahım! Kadızâde Efendi câiz ki, bizden garaz anlar Saray hocası anamızın Şanlı Hüseyin Efendi bir fâzil kimsedir. Hakem nasbediniz, aralarını fasletsin; bizler dahî feriyiz edelim.." der.

Hüseyin Efendi dâvet olunup hakem nasbolunur ve Sivâsî Efendi'ye hitap edip:

"Mikdeânız nedir?" diye sorar. Hazret dahî

"Eşyanın tesbîhi kal iledir; erbâb-ı mükâsefe işitirler." der.

Kadızâde'ye hitap edip:

"Siz ne dersiniz?" dedikte:

"Hâk Feâlâ Kur'an'da. «Eşyanın tesbîhini siz işitmezsiniz» der iken, bunların «İşitiriz!» demesi nas-ı Kur'an'a muhâlif efkârdır ve küfürdür, deriz" deyince, Sivâsî Efendi buyurur ki

"Mâkâm oldu ki, Kur'an'ın tefsirinden bihaber imişsin, zira bu âyet-i kerîmede hitap kelerayedir. Âm (umûmî) olduğu takdirde dahî selb-i umûmdur, umûmu selb değıdır. Yana cümlemin işitip anlamadığından bazıların işitip anlamamaları âam gelmez, mer tik dahî okunad n m? Sâhice-i kâşşer: n (umûmî) menfileştirmen i i nâ-k-e {mekeder} mât be-i cünyedir. cümlemin anlamaz, bazının anlayıp sîr demektir. Böyle âyeller Kur'an ca çoktur. ez-cümle ulemâ-y: eh' surnet ruyetulâhe kâilçirler. •Yüzler vardır ki, o gün işil işil parıdayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O ru gorecektir)." (Kıyame Sûresi: âyet 22-23; âyet-i kerîmes. ve "Ondorduncu ayı gorduğunuz gibi Rabbinizi de göreceksiniz." nadis-i şerîf cailiyle (Buhârî Mevâkîf 26-26, Tefsir 59/1, Tervid 24. Mustâm Mesâcc 211, Tirmizî Cennet 16 17, Ebû Dâvûd, Sunnet 19, İbn-i Mâce, Mukaddime 13)

Mâhâzâ Kur'an da «O'nu gözler idrâk edemez, gözleri O idrâk eder; öyle lâtîf ve öyle habîr O!...» (En-âm Sûresi, âyet 103) buyurdular yani mecmûan gözler gormez, bazıları qorur demektir " dediklerinde Hüseyin Efendi dahî:

bir ilim geliştirilmiş³⁵ ki, bu da hem târihî ve hem de edebî bir tefekkür seviyesi ile elde edilebilir.

Bütün bunlara ilâveten şunu da söylemeliyiz ki, İslâm'ı dâvâ eden bir kimse aynı zamanda felsefî cereyanları da iyi bilmelidir. Zira İslâm'ın asıl muârizları³⁶, eskiden beri birtakım felsefî

“Ve Süleyman, Davud'a vâris olup ey nâs, dedi Bîze Mantıktıyır (k...ş cılı) tâlim buyuruldu. Hem bize her şeyden verildi. Şüphesiz ki, bu her hâlde o fazl-ı mübin...” (Nemî Söres', âyet 16). «Hatta karınca dereesi üzerine vardıklarında bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar!.. Haydin meskenlerinize girin, Süleyman ve ordusu sizi fark etmeyerek kırıp geçirmesin!..» (Nemî Söres', âyet 18) âyetleri dahi eşyanın tesbihleri kal ile o'duğuna delildir, zira mecmu ehl-i yâ ve evliya kal ile olan tesbihlerini bilirler ve ıstırlar. Makam-ı imtinanda (başka kâkma, müâheze) bir fâide olmamak lâzım gelir. Padişahım **Sivâsî Efendi** Hazretleri âlim ve lâzıl ve her sözü haklır. Husûsen ol âyet-i kerimde olan kehinâllan ve bu âyetler cümle müderrislerin sözlerine muvâfıktır.” deyince Şeyhulislâm ve sadreyn (Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri) dahi “**Hüseyin Efendi**’nin sözleri haklır!” diye te'yîd ve te'kit ettiler.

Sultan IV. Murad Han

“Kadıoğlu yine mi fezahat!” diye tekdîr ve tevbih ettiklerinde, **Sivâsî Hazretleri**

“Padişahım! İmam-ı Müslim **İbn-i Abdullah İbn-i Ömer**’in rivâyet ettiği «Bir Müslumanı tekfir eden kendi kâfir olur» (Bkz. Ebu Dâvud, Sunnet, 1/468/7) hadîsi ile küfür kendine lâzım gelip alelfevri (derhal) huzurunuzla tecdid-i iman lâzım gelir.” dedi ki Şeyhulislâm dahi:

“Hukâhâ da hadîs-i şerifile amel edip tekfire zâhip olmuşlardır!..” dedi. Padişahı zarif dahi **Sivas Efendi** Hazretleri’ne hitap edip:

“Kadıoğlu’na tecdid-i iman ettiriniz!” deyip onlar dahi telkin-i kelime teyri şehâdeteyn ve tecdid-i iman etturdiler” (Bkz. **Osman Ergin**- Balıkesirli **Abdülaziz Mecidi Tolun**, Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul 1942, sh. 306 vd. veya aynı müellifin “Türkiye Maarif Tarih” isimli beş cildlik eserinin 1. cild, sh. 199)

³⁵ **‘İlâî limi** illet harfleri denilen ve kelime içinde bulunan ‘elif vav, ye’ harfleri bir fâlin kendi şekli ile aldığı şekle nâsi girdiğini bir kardeve bağlama (Meselâ «kâle’nin asr-ı «kavele» iken vav mutetarrık mâkablı meftûh o’d.ğu için «vav», «ya ve kalbo»arak «kavele=kâe» «yakvîlüm=yakûlûr» olması gibi) Bkz. **Ferit Devellioğlu**- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat İstanbul/ Ankara, 2007, 1/116 maddesi.

³⁶ İslâmiyet Su’-ye ve Irak havâlisine şâmil hâle geldikleri sonra İsrâca birtakım eski kâfirlerin nak’esi ile karşılaşı. Buna ilâveten top. 1. topu 1. zevilîk bir müddet olan Emevî sâdâretinin sonlarına doğru eski Yunan İhterleri (İstir) kadimelerin eserleri Arapça ya terceme edimeye başlanmış ve bu âhar yet Akâsî hahtelerinden **el-Memûn** ve **Harun-ı Resîd** devirlerinde kema’le ermiş bulundugundan İslâm akâidinin sahiyeti bozulmaya yüz tutarak birtakım felsefî gor.şler ortaya konulmaya başanmıştır. Bunun ilk mümessili “**Ebu’l-Hökemâ**” (hakimlerin yani filozofların babası) unvanıyla maruf olan **el-Kindî** (v. 252 h - 866 m)’dir. Bundan bir asır sonra **Farabî** ondan bir asır sonra da **İbn-i Sînâ** zühur etmiştir. (fâza bîhî, için bkz. **Şemseddin Günaltay**- Antik Felsefenin İslâm Dünyasına Giriş, İstanbul, 2001)

görüşler olduğu gibi, yeni muânzları yine bazı sapık filozoflardır. Bilhassa "Pozitivizm"³⁷ ve ondan türemiş "Tarihî Maddecilik",

Bunların fikirleri revaç buldukça Ehl-i Sünnet âlimleri rahatsızlık duymaya başlamış ve bu rahatsızlık sebebiyle ilk ciddî aksulamel "Huccetu-İslâm" (verdiği hükümler İslâm için senet teşkil eden) unvanı ile şöhret yapmış bulunan **İmam-ı Gazalî** tarafından gerçekleştirilmiştir.

İmam-ı Gazalî kâim olan felsefesi de dâhi olmak üzere bu filozofların fikrini İslâm ile mizan ederek kendilerini üç noktada tefkir etmiş yarı oranın kutupuna bu kurmuşlardır. Bunlar

a-Âlemin Kadim Olması: Felsefe âlemi, kadim (varlığını başlangıcı olmayan, kalbî edmedir ki bu, İslâm'a ters düşen bir idciadır. Zira İslâm nazarında, kadim olan tek varlık varlığı vardır olan Allahü Teâlâ'dır. Ordan gayrı her şey "hâdis"tir. Yani varlığı sonradan meydana gelmiştir.

b-Hayrın Cismânî Olmayacağı: Filozollara göre bu Dünya hayatından sonraki beşer hayatı için ikinci bir hayat vardır. Fakat bu ikinci hayat cismânî değil, rıhânî olarak gerçekleşmektedir. **İmam-ı Gazalî** ye göre -ki doğru olan da budur- bu görüş, sarıhaten İslâmı esaslara muhaliftir. Bu, mütekidini kâfir yapar.

c-Allah'ın Cüz'îyyâtı Bilmediği Hususu: Filozollara göre, Allah'ın iltmî, bu âlemde câri olan fülleri cüz'îyyatına şâmil değildir. Allah'ın, Kânât'ın temel işleyiş hakkında kulh ve umûmî bilgisi mevcud olmakla beraber bu bilgi taferruata şâmil değildir. Halbuki İslâm'a göre, Cenâb-ı Hak "ilm-i kül" sahibidir. Avâmî bir tâbiriyle, karanlık bir gecede kara bir taş üzerinde yürüyen bir kara karıncadan haberdardır. Filozofların bu görüşü de, İslâm'ın Allah ve O'nun sıfatları hakkındaki esaslara aykırı olmak itibariyle küflî müelbidir.

İmam-ı Gazalî (velâti h 505, m 1111) "**Tehâfütü'l-Felâsife**" adıyla meşhur olan eserinde bu görüşleri ortaya atmıştır. ("**Tehâfüt**" sürçme veya bir hatayı düzeltirken yarı bir hataya sürüklenmek demektir.)

Daha sonra İndulus âlimlerinden, **Aristo** hayranı olan **İbnü'l-Rüşd** (1126-1198) **İmam-ı Gazalî**'ye cevâben "**Tehâfütü'l-Tehâfüt**" isimli bir eser telif ederek **İmam-ı Gazalî**'ye cevap vermiştir. Buna da **Sultan Fâtih** devri âlimlerinden **Mustafa Muslihiddin Efendi**, "**Tehâfütü'l-Tehâfütü'l-Felâsife**" isimle cevap vermiştir. Tâfsilât için bkz. **Mübahat Turker** Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Ankara, 1956.

³⁷ **Pozitivizm** Fransız filozofu **Auguste Comte** (1798-1857) tarafından tesis edilmiş olan bir felsefî mesektir. Metafizik gerçekleri külliyyen reddeder. Pozitivistlere göre duyu organları ile kamî kontrol olmayan bir şeyin hakikatı yoktur. Halbuki mandud bir tecrübe neticesinde işe olduğu gerçeği tamim (umûmleştirmek) sûretiyle kendi prensipleri tezâda düşer. Meselâ normal basınç altında bir saf suyu kaynatarak süzülüşüne anıca süzülüşüne meselâ 100 santigrat derece der. Sonra başka suları tırtırlar eder. Fakat o tırtırların atmosferde kontrol etmesine imkân yoktur. Böyle olduğu hâlde:

Bütün saf suları normal basınç altında yüz derece (yani hep aynı) harârette buharlaşır der. Bu taaliye laboratuvarlarda elde edilen neticenin tâbir câizse zihin laboratuvarında devam ve ikma ettirilmesidir. Zira "Şu, su faan derecede buharlaşır!" demekle "Bütün sular için bunu iddia etmek aynı değildir. Bunlar ayrı ayrı hükümlerdir. İkinci hüküm, Pozitivizmin kendisine temel ithhaz ettiği başlangıçtaki hüküm ile tezâd hâlinindedir.

zamanımız dinsizleri için âdeta bir âlâmet-i fârikadır. Bunlar, bılhassa seçkin kimseleri büyük ölçüde dalâlete sürüklemektedir. Bu gibi sapık görüşlere karşı mücehhez olmak, İslâm'ı dâvâ eden herkes için ehemmiyetli bir lâzımedir ³⁸

Aynı şekilde "maddenin husûsiyetleri" içinde "zarûrî" ceretler ki bu da laboratuvarın istihraç edilemez

Auguste Comte, insanlığın fikrî gelişimini

a-Teolojik Devir

b-Metafizik Devir

c-Pozitif Devir

ş'reinde üç safha âdederek buna "**Üç Hâl Kanunu**" adını vermiştir ki bu izah lâihî gerçekler dâinde tamamen yanlışır.

İnsanı putlaştırarak ona "**büyük varlık**" (Grand Être) diyen **Auguste Comte**, sonradan Hristiyanlığa karşı yeni bir din kurmaya kalkışmıştır ki, korası hapiste olan bir kadına âşık olduğundan, bu sapık dinde kadınlar âdeta ilâhlaştırılmıştır.

Bu kadının adı **Clotil de Vaux**'tur. **Auguste Comte** bu kadını kaybettikten sonra terennüt etmiş ve kendisini **Sein Nehri**'ne atmış, kurtarıp tınarhâneye yatırılmıştır. "**İnsanlık Dini**" veya "**Pozitif Din**" adıyla kurmaya çalıştığı dinin bir de ilmihâlini yazmıştır ki, bu eser, "**Pozitivizmin İlmihâli**" ünvanıyla **Dr. Gâlip Ataç** tarafından dilimize de çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı'na yayınlanmıştır (Ankara, 1934).

Comte'ün kurduğu bu din (!) revaç bulmadıysa da, fikirlerinin 19. asır Rönesan-s'ında bir hayli taraftarın zühur etmiştir.

Gerçi Materyalist görüşlerin tarihî pek eskidir. Kadını yunan filozofu **Demokrit** (**Demokritos**)'tan beri (M. Ö. 460-370) birçok materyalist görüş şahını filozof ortaya çıkarmıştır. Fakat denilebilir ki, bu bâtıl telâkkî **Comte**'dan sonra âlemşûmul bir mâhiyet kazanmıştır.

Auguste Comte, kurduğu ve Allah yerine insanı oturttuğu "din e dâvet mak-sadıyla Tanzimatçı **Mustafa Reşid Paşa** ya bir mektup göndermiştir. (Bkz. **Sabri Esad Siyavuşgil**- Tanzimat in Fransız Efkâr-ı Umûmiyesinde Uyandırdığı Anıslar, İstanbul, 1940, sh. 4)

Bundan takriben otuz sene sonra **Auguste Comte** un Türkiye de temsilciliğini yapan **Beşir Fuad** (1852-1887, kısacık ömründe pek çok eser vermiş fevkalade zeki bir insan olmakla beraber intihar etmiştir.

Bizim şaşkınlar gurunu "**Jön Türkler**"ımız de eksensiyetle Fransa da faaliyet gösterdikleri için başta **Ahmet Rıza** olmak üzere eksensiyetle bu materyalist cere-yane kapılmışlardı. **Filibeli Ahmed Hilmi Bey** (1865-1914) de on anı içaz saâdedinde "**Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?**" Yahud Huzur-i Fende Mesâlik-i Kufur" adıyla (İstanbul, 1327) bir eser yazıp neşretmiştir.

³⁸ Aslında okuyucunun bütün materyalist te'âkkikleri öğrenerek biranın fâilânını isbat etmek için uğraşmalarına gerek yoktur. Çünkü bu işi değerli bir âlim olan **İsmail Fenni Ertuğrul** "**Maddiyyun Mezhebinin İlmihâli**" (İstanbul 1928; isimli eserinde yapmıştır. Ustalık de yalnız antitez çürütmesi şeklinde değil! Vaktiyle **İmâm-ı Gazalî**'nin "**Tehâfütü'l-Felâsife**" isimli eseriyile yaptığı hizmeti kıymet mâhiyetinde olmak üzere **Gazalî** den sonraki bütün materyalist ve kadini felsefi görüşleri de, İslâm ile mizan ederek bîhakkin çürütmüş bulunmaktadır. Bu âlmâne eserin yalnız Latin asıllı harflerimizle okur yazar olanlar için iki cilt halinde Sebül Yayınevi mizden 1996 yılında yayınlanmış bulunduğunu hatırlatmak isteriz.

Fevvelce ifâde etmiş olduğumuz üzere, bir Dünya görüşü, hayat ve Kâinat'ın tamâmını izah etmeli ve bu izahta yalnız şahid olduğumuz Âlemle bağlı kalmayıp, insan aklına gelebilen her suâle cevap verebilmeli, bu cevaplar da kendisine temel aldığı prensiplerle mîzan edildiğinde tezatsız olmalıdır. İşte böyle olan Dünya görüşleri arasında İslâm'ı diğerlerinden farklı ve mumtaz kılan vasıf,lar nelerdir? Komünizm, sosyalizm, liberalizm, kapitalizm gibi bütün beşerî sistemlerin, birtakım temel umdeleri olduğu gibi; Budizm, Brahmanizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi her dinin de kendisine mahsus birtakım temel prensipleri, kıymet hükümleri, hak veya bâtil için koymuş olduğu kıstaslar vardır. Fakat bu kıstaslar, İslâm hâricinde kalan bütün sistemlerde hayatın tamamını nizamlayıp hükme bağlamak iddiasında değildir.³⁹ Buna mukâbil İslâm, bir fertten sâdır olan fiilleri sekiz kategoriye ayırmış ve hiçbir beşerî fiilin bu kategoriler dışında kalmasına müsaade etmemiştir. "**ef'âl-i mükellefîn**" denilen, yamî âkıl ve bâliğ olup da kendisi için mes'uliyet mevzubahs olan bir fertten sâdır olacak bütün fiilleri haram, helâl, vâcib, sünnet, müstehab, mekrûh.. ilh. gibi gruplar altında toplayarak mümkün ve muhtemel her davranışı bir değerlendirme ile tezatsız bir hükme raptetmiştir.

Diğer taraftan bir zamanlar kendisi de materyalist felsefeye inanmış bulunan **Hilmi Ziya Ülken**, bilâhare bu sapık görüşten rucû ettiği gör. aleyh ne de "**Tarihi Maddeciliğe Reddiye**" (İstanbul 1951) isimyle âlmâne bir kitap yazmışır.

Azız okuyucularımız za z kettiğimiz şu ilk esere ilâveren bir de bizzetidir düşünürümüzün **Celâl Nûri Bey**'in "**Tarih-i İstikbal**" isimli bâtil fikrilerle mââmâl eserine cevap olmak üzere **Filbeli Ahmed Hilmi'nin** "**Huzur-ı Akl u Fende Maddiyyun Meslek-i Dalâlet**" (İstanbul 1352) tavsiye edelim. Bu eserler materyalist ve lâdini görüşlerin, bir münave er seyyesinde rec ve cerh için gerekli âkî de lleri ihtivâ ettiği, nihâyet zâmanımız münevverlerinin fazla yorulmadan bu sapık görüşlerin bütânını kavramaları için bu eserleri tatkik etmeleri kâfidir.

³⁹ Gerçekten hepsi de qiyâ beşerî saâdeti temin gâyesi güden felsefî sistemler ve semâvî veya beşerî dinler, insan vâkıasının sırf bir tek temâyulunu dikkate alıp tatmin etmeye çalışırlar.

İslâm'ın hayâtî faaliyetlerin tamamını, şu izah ettiğimiz sûrette, tanzim etmek gibi aslı husûsiyeti sebebiyle O'nun "**Lâiklik**"le bağdaştırılmasında (!) başlangıçtan itibaren büyük bir müşkülâtla karşılaşmıştır. Bu sebeptendir ki, şu tâlihsiz lâiklik prensibi, 1924 ten sonra fiilen tatbik mevkine konulmuş olduğu hâlde, Anayasamız'a ancak 1937 yılında idhal edilebilmiştir. Lâikin o günden beri, herkesin işine geldiği gibi anlamakta devam ettiği bu muailâk muhtevâlî kelime, devlet-millet gerginliğinin odak noktasını teşkil etmiştir.

Demokrasiye geçişle birlikte halkın hissiyâtının -nisbî bir sûrette de olsa- kaale alınmak mecburiyeti, onun "**mutlak İslâm karşıtı**" vasıf ve tatbikinde torpulenmeler husûle getirmiştir ve bu durum da fiili kargaşa ve gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Halk irâdesi ile işbaşına gelen iktidarların ard arda ihtilâllerle karşılaşmış olmaları da hep bu gerginliğin bir tezâhürü olarak ortaya çıkmıştır.

Lâikliğin -hele bizdeki şekli ile- İslâm'la te'lifinin imkânsızlığı, müteaddit tecrübe ile sâbit olunca, nihayet onun bazı ahkâmı

Meselâ bütün materyalist görüşlerde insanın sadece biyolojik varlığı dikkate alınır ve onun ihtiyaçları giderilmeye çalışılır.

Münevvislikte bugünkü şekliyle aynen böyledir. Hristiyanlık ise insanlığınun şefkat ve merhamet cihetini dikkate alır. İncil'deki "Sağ yanığına bir tokat atana sol yanığını çevir!" Nası bu husûsiyetin en bilinen örneğidir.

Beşerî dinlerden Budizm insanların sırf elemeleriyle ilgilenmekteyse de onların âmîklerini bertaraf etmeye yarayacak emirler ve yasaklar vaz etmez.

Felsefî sistemler de böyledir. Âceta tek kanatlı kuş gördürle.

Meselâ M.Ö. 435 yılında doğmuş bulunan Yunan filozofu **Aristo** insanı sadetü zevk ve lezzetle kâim görmüş. Lezzet ve naz veren her şeyi hak idrâdî hayır ve meşrû olduğunu iddia etmiştir. **Aristo** dan okumuş fakat bilâhare üstâdından öğrendiği ahlâk kâidelerini değiştirmiştir.

Defa sonra M.Ö. 340 yılında Sısam Acası'nda doğmuş bulunan **Epikür** de naz ve lezzetle müstenid ahlâk menfaate tarrîf ederek ben misemıştır. O'na göre de "lezzet" hayr-ı âlâ, yani en üstün olanıdır.

Bu görüşün deha sonraki asırlarda da İngiliz filozofu **Bentham** (1748-1832) ve **Stuart Mill** (1806-1873) gibi başka mümessilleri de zühûr etmiştir. Bunlara göre sadet şansı menfaati teminle kaimdir. Başka birinin veya umûmun menfaati nâmına fedakârlık etmek, yani digergâmlık hatadır.

Sadece İslâm Dünya Görüşü'dür ki, insan vâkiasını -ilende görüleceği üzere- "**ruh**" ve "**beden**" olarak iki veche ile ele alıp yönlendirmiştir.

muattal kılarak lâikçilik yolunda ilerlemenin güçlüğü fark edilmiş ve bu sebeple dinin muhtevâsını sakatlatmak maksadıyla sakîm bir fıkri cereyan başlatılmıştır. Bu cereyana ister "**dinde reform**", isterse de "**dini modernleştirme**" deyiniz, bu, ilâhî hükümleri tağyır gibi, insanı İslâm'dan çıkaran bir asrî irtidattan başka bir şey değildir.

Bu bâtil dâvânın "**Bremen Mızıkacıları**"nı andıran meş'um tellâlları, "**müslüman**", hatta "**İslâm'ı çok iyi bilen kimseler**" olduklarını ilân edip dursalar da, onlar hakkındaki çıplak gerçek budur!..

Biz şimdi de İslâm'ın diğer din ve sistemlerle müştereklik arz edebilen husûsiyetlerini değil, bilâkis farklılıklarını, bu farklılıkları doğuran temel prensiplerini, yani Dünya görüşü itibariyle, insan, hayat ve Kâinâtı nasıl îzâh edip değerlendirdiğini anlatmak istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

İ-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN FÂRİK VASIFLARI

Bir târif, meşhûr olan ifâde ile söylemek gerekirse, “Ef-râdını câmî, ağıyârını mânî” olmalıdır. Yani târif, kendisine âid bütün unsurları içine almalı. kendisine âid olmayanları da mutlak bir sûrette dışarıda bırakmalıdır. Buna göre, İslâm Dünya görüşünün kâmil bir tarifine ulaşmak için her şeyden önce, onu başka Dünya görüşlerinden ayırd eden, onlardan farklı kılan husûsiyetlerinin neler olduğunu bilmek gerekir. İslâm'ın, başka Dünya görüşlerinde bulunmayan, onlardan tefevvük (üstünlük) ve temâyüzünü sağlayan -kanaatimizce- iki temel vasfı vardır. Bunlar, “ilâhîlik” ve “dualizm” (iki vechelilik)'dir.

A- İLÂHÎLİK

İslâm Dünya Görüşü, menşei itibâriyle ilâhîdir. Bundan dolayıdır ki, İslâm'da Cenâb-ı Hakk'dan birçok mahalde "**Şâri-i Âzam**" diye bahsedilir. Bu, şer'i gerçeklerin vaz'-ı ilâhî olduğu noktasını tebârüz ettirmek icâb ettiğinde bilhassa kullanılan bir sıfattır. Şâri, şeriat (kanun ve nizam) koyan demektir.

İslâm'ın rûhuna nüfûz edemeyen veyâ onu kasıtlı bir sûrette tahfif gâyesi güden batlıların, İslâm'ı ifâde için çoğu kere kullandıkları "**Muhammedanizm**" tâbirinin gerçekle hiç bir alâkası yoktur. O derecede ki, İslâm Dünya Görüşü'nün azametli muhtevâsını vücûda getiren hükümlere, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- Hazretleri'nin bile bir dahilî tasavvur olunamaz. Sünnette vâkî olanlar da "**şerh ve izâh**"tan ibârettir. Bizzat peygamber bile ahkâm vaz'ına aslâ mezun bulunmayan bir "**mübelliğ**" yâni tebliğciden ibârettir.⁴⁰

Buna göre müctehidler için söylenecek söz de -Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- tarafından vâkî olan şerh ve izâhın dînunda kalmak şartıyla- aynı mâhiyettedir.⁴¹ Bu istikâmette yapılanlar belki umûmî hükümlerin husûsî hâle getirilmek üzere teferruâtta, doğru olarak aksettirilmesinden ibârettir. Lâkin bu faâliyet, öyle "keyfe mâ yeşâ" yani, herkesin canı istediği gibi

⁴⁰ "Peygamberin üzerinde tebliğden başka (hiçbir vazife) yoktur." (Mâide Sûresi, âyet 99)

"Allah'ın dininden başka bir din mi arzu ediyorlar? Oysa göklerde ve yerde kîm varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur, O'na döneceklerdir." (Âl-i İmrân Sûresi, âyet 83)

"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette ziyân edenlerden olacaktır." (Âl-i İmrân Sûresi, âyet 85)

"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter." (Fâth Sûresi, âyet 28)

⁴¹ "İçtihad: Fer'iyyâtta, yani ibâdet ve muâmelâtta materyal bir hükmi şer'i delilinden istinbat (çıkartma) için tam takatı sarf etmektir. Bu gibi fer'i hükümleri delillerinden istinbat eden zâta da "**muçtehid**" denir. Ahkâmı aslıyede, yani itikat meselelerinde içtihad câri değildir. Onlar kat'iyattandır." (Ö. Nuhuî Bilmen- a.g.e., sh: 11)

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ

سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

olmayıp şer'î ve ilmî ölçüler hassasiyetle korunarak gerçekleştirilir.⁴² Bu faaliyetteki metod ise, kazuistik, yani mes'elecidir.

⁴² Bunun kavrayabilmek için İmam-ı A'zam Hazretlerinin hayatından bir vak'a zikrelelim:

Şia'nın benim seçtiği on iki imamdan biri olan **Muhammed Bâkır** ehli beytten olduğu hâlde -bugünkü Şieler gibi- **Hazret-i Ebûbekir, Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osman** hakkında kötü bir söz söylememiş, hiç kimsenin söylemesine de müsaade etmemiştir. Bu zâile **Ebû Hanife** arasında geçen bir vak'a şöyledir:

Muhammed Bâkır, gâyet derin birği sanılır idi. Anlaşıldığına göre **Ebû Hanife**, el Hî rey ve kıyasın olarak ortaya çıkmaya başladığı ilk zamanlarda onunla görüşmüş ve buluşmuştur. Ve ilk defa bu buluşmaları da **Ebû Hanife**'nin Medîne'yi ziyareti sırasında Medîne'de olmuştur. Zira rivâyet o andığına göre **Muhammed Bâkır**, ilk görüşmelerinde O'na:

"Sen reddün Rasûlullah'ın dinini ve hadislerini kıyasla değiştiriyormuşsun?" demiş. **Ebû Hanife** de:

"Allah korusun, böyle bir şey nasıl olur?" demiş.

"Belki değiştirdin."

"İ Ayık olduğunuz makamınıza oturunuz, ben de bana yakışır şekilde yetime oturayım, zira benim size hurmetim var, hayatında ashâbı arasında mühterem olan reddünüz hurmetine, sizlere hurmet etmeye hepimiz borçluyuz."

Bunun üzerine **Muhammed Bâkır** oturdu, **Ebû Hanife** de O'nun önüne diz çöktü. Ve arada şu konuşma cereyan etti. **Ebû Hanife**:

"Siz'e uç suâlim var, onlara cevap lûtfedin." diye soze başladı. Evvelâ

"Kadın mı zayıftır, erkek mi?"

"Kadın."

"Kadının mirasta hissesi kaç?"

"Adam iki hisse alıyor, kadın bir hisse.."

"Bu ceddin Rasûlullah'ın kavli, değil mi? Eğer ben atanın dinini bozmuş olsam kıyasa göre, erkeğin hissesini bir, kadının hissesini iki yapardım. Çünkü kadın zayıftır, kazanç yolları azdır; erkek kuvvetlidir, çok çalışır, çok kazanır, nasıl olsa geçinir. Fakat ben kıyas yapmıyorum, nasîa amel ediyorum."

"Namaz mı daha fazilethdir, yoksa oruç mu?"

"Namaz daha fazilethdir."

"Atanın kavli böyledir. Eğer ben onun dinini bozmuş olsam kadın hayızdan temizlendikten sonra kıyasa göre, namazını kaza etmesini emrederdim. Orucuna kaza ettirmezdim. Fakat ben kıyasla böyle bir şey yapıyor muyun?"

Üçüncüsü:

"Bevil mi acha pıstır, yoksa men, mi?"

"Bevil acha pıstır."

Eğer ben atanın dinini kıyaslarımla değiştirmiş olsam, kıyasa göre, bevilâer gusul yapmasını, meniden abdest alınmasını emrederdim. Fakat ben nadîse aykırı rey kullanarak kıyas yaparak ceddin Rasûlullah'ın dinini değiştirmekten Allah'ıma sığınırım. Böyle şeyler Allah beni korusun.

Bunun üzerine **Muhammed Bâkır** ayağa kalktı. **Ebû Hanife** yi kucakladı ve alnından optu. (Bkz. **Muhammed Ebû Zehra- Ebû Hanife**, (terc. **Osman Keskioglu**), Ankara, 2005, sh: 93 vd.)

Çünkü O, bu misallerle hakkında nass (Kitab ve sünnetten delil) olan yerde kıyas

İleride "**Adâlet Prensipli**" izâh edilirken görüleceği üzere İslâm hukukçuları hayati her faaliyeti, bütün ihtimalleri derpîş ederek (dikkate alarak) ayrı ayrı hükme bağlamışlardır. Bu durum, umûmî bir hüküm olarak konulmuş bir kaidenin içine her biri diğerinden az-çok farklılık arz eden sonsuz vukuâtı doldurmaya nazaran adâlete yaklaşmak itibarıyla çok daha isabetlidir. Ancak hukukların gelişip genişlemesini sağladığı cihetle tatbikatçının bunların içinden çıkması güçleşirse de İslâm onu da, hükmü, ihtilâfa bakan kadiya değil, bir ilim adamı olan müftüye vermek sûretiyle telâfi yoluna gitmiştir.⁴³

Dünya görüşleri içinde ilâhîlik vasfını hâiz olma yönünden İslâm tektir. Bu, İslâm'ın diğer dinlerden farklı olarak hâiz

yapmadığını, delili bulunmayan meseleleri, delili bulunan meselelere benzeterek kıyas yaptığını söylemiş oluyordu.

⁴³ 1954 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ne henüz henüz kaydolmuş bir talebe iken, o zaman Esas Teşkilât Hukuku (Anayasa) derslerine gelen ve bu dersi daha ziyade "**kurilçe**" kısmını anlatan merhum **Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgöl** hocamızla aramızda geçen bir münakaşaya burada temas etmek isterim:

Merhûmün o zamanki ders tahrirleri bize teksir edilerek dağıtılmıştı. Bunlarda İslâm İ hukukunda esas teşkilât meseleleri anlatılırken, "**İslâmiyet'in Sürtçe ve hâvâlisine yayılmasından sonra burada Roma Hukuku'nun formullu usûl i muhâkemesinin tatbikatıyla karşılaşıldığı ve bunun bentmsenip alındığı**" söyleniyordu. Zira Roma İ hukuku'nda hâkim ihtilâfi tespit ettikten sonra meseteyi hukuk âlimi olan "**pretör**"e sorar. tıpkı İslâm Hukuku'nda "**kadi**"nın "**müftü**"ye sorması gibi.

Roma Hukuku ile İslâm Hukuku arasında tatbikat bakımından ortaya çıkan şu benzerliği daha önce aynı fakültede Roma Hukuku okutmuş olan âliman âlimi **Schwarz**, kitabında mütakabil tesirlerden ziyâde, benzer gelişme şartları ile izah ederken "bızın daha lise sıralarındayken tanıyıp sevdiğimiz **Başgöl Hoca** nın böyle yazması bizde haklı bir infisâle sebep olmuştu.

O zaman "**amelî kur**" denilen tatbikat derslerinden birinde kendilerine hayagî hazırlanıp gelerek yaptığımız itirazlar, bu yanlışlığı doğrultmaya kâfi gelmemişse de merhum'a sorardık: "bir noca-tâ'cede münâsebetlerinden çok daha yakın, bir s'crette anlaşma ve dost o mamızı sağ amıştı.

Bu vesile ile şunu da söyleyeyim ki, ülkemizde islâmî anlayış ve bu anlayışın ilâhî temsîlî sanasında pek çok gelişme kaydedilmişti. Bugün merhumun "**Din ve Lâiklik**" kitabın okuyanlar pek çok eksik ve tâvîkâr bulabilirler. Ancak o gün o kâdârını söylemek bile büyük bir kahramanlık! Bu gerçek, merhumun fikirleri vuzunden şu nâcız satırların yazarı gibi 27 Mayıs'ta İstanbul Harbiyesi'nde hücre hapsine mâruz bırakılmış olmasıyla sâbittir. O gün binbir güçlüğüle söylenenler, bugün daha fazlasının söylenebilmesini mümkün kılmıştır. Bugün ve yarınlar için de durum aynıdır.

olduğu bir husûsiyettir. Bizce İslâm Dünya Görüşü'nün bir numaralı fârik vasfı budur.

İslâm Dünya Görüşü, en temel vasfı itibarıyla ilâhîdir. Çünkü kaynağı, ilm-i küll sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın inzâl buyurduğu Kur'ân-ı Kerim'dir. Onunsa, Allah kelâmı olduğu hususunda en küçük bir şüphe ve tereddüde aslâ mahal yoktur. Bunun birkaç akli delilini arz edelim:

Milletler bütün müsbet ilimlerde vâsıl oldukları seviyeyi göstermek üzere ülkelerinin en değerli âlimlerini toplayarak birer ansiklopedi vucûda getirirler. Bununla Dünyâ'ya karşı -adetâ- övünürler. Ancak bizdeki gibi tercüme ansiklopedilerle ihticâc edilmeyen bu ülkelerde en son ilmî terakkiye mâkes ansiklopediler her yıl ilâve bir cild çıkarırlar. Bunun sebebi sonradan vâkî olan keşiflerle o ansiklopedinin yürüyen ilmî çalışmalarla tetâbukunu sağlamaktır. Ancak bu ilâve ciltler tedkik edildiğinde görülür ki; çoğu zamanda evvelce söylenmiş olan sözlerin bir kısmı yeni keşiflerle tekzîbe uğramış olduğu cihetle tashih edilir.

Böyle en değerli âlimlerin yazdığı bir ansiklopedide yer alan fennî gerçekler bile sene be sene yayınlanan ilâve cildlerle tashih edilmekteyken Kur'ân, -temâs eylediği fennî gerçekler itibarıyla- bin dört yüz yıldan beri te'yîd olunagelmiş, hiç bir hususta -hâşâ- tekzîbe uğratılamamıştır. Hattâ, zaman zaman doğru kabûl edilen bir takım fennî gerçeklerin Kur'ân-ı Kerim'e aykırılığı ilim adamlarınca daha sonra vâkî keşiflerle tashih olunmuştur.

Bunun tipik bir misâli Yâsin Sûresi'nde Güneş'in "müstakarr"nın lâm harf-i târifîyle "limustakarrin" olarak⁴⁴ vârid

⁴⁴ Bu "müstakarr" kelimesinin "limustakarrin" sûretinde vârid olmasından Elmalılı Hamdi Yazır, şu neticeleri çıkarmaktadır.

"Mustakarr, mîmîli masdar, isim-i zaman, isim-i mekân olabilir, «Lâm»la da birkaç mânâyı getirdiği cihetle bu ifade muteaddit mâniâlara sâdır.

Evvelâ, Güneş kendisi için takdîr ve tahsis edilmiş bir ıstıkrar sebebiyle,

olmasıdır. Buradaki "li", "ilâ" mânâsıdır. Bu da, Güneş'in hareket hâlinde bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki bu, bir zamanlar umûmen kabûl edilmiş bulunan Güneş sâbit ve bütün seyyârelerin onun etrâfında dönmekte oldukları görüşüne aykındır. Ancak zamanla bu görüşün yanlışlığı isbat edilerek artık Kur'ân-ı Kerîm'in Güneş'e hareket izâfe eden görüşü teyyid etmiştir. Bugün herkesin kabul ettiği görüş budur. Bugünkü astronomi ilmine göre Güneş bir doğru çizgi üzerinde hareket etmekte ve gitgide soğumaktadır. "**Solar Apeks**" denilen bir noktaya vâsil olduğunda bu soğuma had safhaya varacak ve bir sobadan çıkarılan kor hâlindeki taş komürlerinin soğuyunca parçalanmasına benzer bir fizikî oluşla parçalanacaktır. Kur'ân-ı Kerîm de: "**İzeşşemsü küvvirat**" (=Güneş dağılıp parçalandığında)⁴⁵ ibâresiyle bu gerçeğe, bin dört yüz yıl önce işâret buyurmuştur. Güneş'in bu hareketinin o güne kadar anlaşılamaması bu hareketin bütün Güneş Sistemi'ne topyekûn şümûlü sebebiyledir. Çünkü hareketin kavranabilmesi için sâbit olan bir şeyle kıyas imkânı mevcûd olmalıdır. Yoksa kavranamaz.

yanı sâbit bir karar, muntazam bir kaanon ile cereyan eder. Hesabsız, serseri, kôr bir tesâdüf ile değil

Sâniyen, bir istikrar için, yanı kendi âleminde bir karar ve muvâzene husûle getirmek hikmet ve gâyesiyle yahud nihayet bir sukûna erip durmak için cereyan ediyor

Sâlisen ism-i zaman olduğuna göre, kendine mahsus bir istikrar zamanı çın, yanı duracağı bir lakte, bir eceli-i musemmî'ya kaşar cereyan eder ki bu vakit "**İzeşşemsü kuvvrat**" vaktidir

Râbian, ism-i mekân olduğuna göre, kerâne hass bir istikrar mahalline mahsus, yanı yerinde sâbit olarak cereyan eder, mihrinde doner yahud kenâsinin karargâhı olan âemin menâfii için cereyan eder. Bu mânâda latâf hizmet için bir teşvik de vardır. Nihâyet birinci "**Lâm**" ilâ mânâsına o mak üzere şu mânâ da vardır, kendisi için bir istikrar noktasına doğru girmektedir. Tatbiki birkaç vecihle izahı mahkem-i bulunan bu mânâyı göre, Şems'in diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor. Nitekim bir nadisi şerîfte de "**Müstekarruhâ Tahte'l-Arş: Şems'in mustekarrı Arş'in altındadır.**" diye vârid olmuştur " (Elmalî'li Muhammed Hamdi a.g.e., c. VI, sh. 4030)

⁴⁵ Tekvîr Sûresi, âyet 1.

Diğer taraftan Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-, Güneş'in bu hareketi için: "**müstekarruhâ tahte'l-arş**" yani "Onun müstekarrı, (sükûnet bulacağı yer) arşın altındadır." buyurmuştur.⁴⁶

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de geleceğe âid de birçok beyân mevcuddur ki bunlar da bildirilmiş olduğu şekilde gerçekleşmiştir Buna dâir de bir misal zikrederim:

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın Mekke Dönemi'nde Bizans'la İranlılar arasında bir harp vukûa gelmiş ve Bizans ordusu mağlup olmuştu Atesperest bir topluluğun (İran) Ehl-i Kitab'a karşı bu galebesine üzülen peygamberi Kur'an-ı Kerim şöyle tesellî ediyordu:

"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (Romalılar) mağlup oldu, yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilmelerinin ardından gâlib olacaklar; birkaç yıl içinde..."⁴⁷

Çok geçmeden âyet-i kerime ile önceden haber verilen müjde, aynen zuhûra geldi. Yani yeni bir harbi Bizans kazandı. Hatta Rumlar'ın sonradan gâlip gelmelerine mebnî **Hazret-i Ebûbekir**, önceden vukû bulan bahis ve taahhüd mûcibince yüz deve kazandı.

Peygamberin mucizeleri arasında ise, gâibe veya geleceğe âid olan pek çok misal vardır:

"Hazret-i Abbas esir edildiği vakit Efendimiz ona:

"-Fidye vererek nefsinı kurtar. Sen mal sahibisin " buyurmuş, **Hazret-i Abbas:**

"-Malım yoktur." demiş

Efendimiz:

⁴⁶ Buhârî, Tefsir, 36

⁴⁷ Rum Sûresi, âyet 1-4

"-**Ümmü Fadl**'in yanına koyduğun mal nerededir? Seninle beraber kimse yok idi. Sen:

"Eğer savaşta isabet almış olursam, şu kadarı **Fadl**'in ve şu kadarı **Abdullah**'ın olsun." dedin." buyurması üzerine, **Hazret-i Abbas**.

"-Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bunu benden başka kimse bilmezdi. Sen elbette Allah'ın Rasûlusun." diyerek İslâm'ı kabul etmiştir

İran Şahı **Hüsrev Perviz** kendisine gönderilen **Hazret-i Peygamberin** mektubunu yırtıp atmış, Yemen'de vâlisi olan **Bazan'a**:

"Şu Hicaz tarafında peygamberlik iddia eden adamı bana gönder!" şeklinde bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine **Bazan**, Rasûl-i Ekrem'e:

"Hemen Kısra'nın yanına varasın!.." diye bir mektup yazıp bunu iki memurla Medine-i Münevvere'ye gönderdi. **Hazret-i Peygamber** ertesi günü gelen vahiy üzerine **Bazan**'ın memurlarına **Perviz**'i oğlu **Şiruye**'nin o gece katlettiğini haber verdi. Bu haber doğru çıkınca **Bazan** ve mâiyetinde bulunan kimseler hep imana geldiler.

Rasûl-i Ekrem, **Ammar bin Yasir'e**:

"-Seni yoldan sapan bir fırka öldürecek ve sonraki rızkın sulu süt olacak!.." buyurmuştu. Hakikaten **Ammar bin Yâsir**'e Sıffîn Muhârebesi'nde **Hazret-i Ali** tarafında olduğu hâide yaralandı. Kölesinden su istedi. Kölesi bir bardak süt verdi. **Ammar**, bardağa bakıp tekbir getirdikten sonra.

"-Sadakte yâ Rasûlallâh! " dedi ve o esnâda rûhunu teslim etti.

Hazret-i Peygamber, hastalığı şiddetlendiği esnada ruhunu teslim etti.

*Hazret-i Peygamber hastalığı şiddetlendiği esnada muhterem kızları **Fâtımatu'z-Zehrâ**'ya:*

*" Ehl-i beytimden en önce benim yanıma sen gelecek-
sin " buyurmuştu. **Hazret-i Fâtıma**, **Hazret-i Peygamber**'in irtihalinden sonra ancak altı ay berhayat kaldı. ⁴⁸*

Kur'ân-ı Kerim'in vahiy mahsulu ve tükenmez bir mûcize kaynağı olduğunu teyid eden gerçekler ve Peygamber -aleyhis-selâm-'ın mûcizeleri ciltlerle yazılsa bitmez! . Yazılmıştır da .. Bilhassa Kur'ân-ı Kerim hakkında "**tükenmez bir mûcize kaynağı**" dememizin sebebi ilimler terakkî ettikçe ve hâssaten Kâinât'ın sırlarına âid bilgiler geliştikçe Kur'ân'ın bilebildiğimiz mûcizeleri de çoğalmaktadır. Sırf bir fikir vermek kabîlinden bunlardan bir ıksına daha temas edelim:

1400 yıl evvel nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'de Kâinât'ın her an genişlemekte olduğu şu âyet-i kerime ile açıkça beyân olunmuştur:

"Ve Evren'i (göğü) kuvvetimizle binâ ettik (kurduk), muhakkak ki, onu genişletmekteyiz."⁴⁹

İnsanlık önce felsefî düşünce içinde, sonra da müstakîl bir ilim olan Fizik'te Kâinât'ın sonsuz olup olmadığını araştırmış ve beşer tarihinin en mütefekkir dimağlarının bir kısmı sonsuz, diğer bir kısmı: ise mahdud olduğuna hükmederek bu hususta ittîfak edememişlerdir Kur'ân-ı Kerim ise, her an genişlemekte olan dinamik bir Kâinâttan bahsetmiştir.

20 asrın başında **Edwin Hubble**, gelişmiş teleskoplarla yaptığı gözlemler sonunda yıldız kumelerinin birbirlerinden hızla

uzaklaştıklarını müşâhede etmiş ve böylece dinamik, genişleyen bir Kâinât gerçeğine ulaşmıştır. Daha sonra **Einstein**'in bulduğu ($E=mc^2$)⁵⁰ formülünden hareket eden Rus fizikçisi **Aleksandre**

⁵⁰ Kâinât'ın her an genişlemekte olduğunu beyan eder Ayferi Çakırda nekliden meâlinde açıkça görüldüğü üzere "Evreni kuvvetimizle binâ ettik." söylenmektedir. Bu beyân "kuvvet kullanarak değil, kuvvetle mucihhez olarak" demektir. Bu da gücün kuvvetin yanı sıra enerjinin atom çekirdeğine tekdış bir surette yerleşmiş olduğu gerçeğine tamâ tamâmâ mutâbîk:-

Einstein in "İzâfiyet Teorisi"nin özü olan $E=mc^2$ formül, enerjinin kütle ile şık bızın karesi çarpımına eşit olduğunu ifade etmektedir. Buna göre kütile veya madde, enerjinin müayyen bir azıpta tekâsûnunun eseridir. Tersine bir ameliye ile atom parçalandığında mutlak bir enerji açığa çıkmakta ve madde ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple maddenin varlığı izâfî kabul edilmektedir.

Bütün bu gerçekler, bir tasavvufî telâkki olan "**vahdet-i vücud**" görüşündeki maddî varlıklara âid gerçeklerin fennî bir sûrette izahından başka bir şey değildir. Zira vahdet-i vücud telâkkisinde bütün maddî varlıkların vücudü "**mutlak**" değıt, "**izâfî**" kabul olunur. Vücudü mutlak sadece Cenâb-ı Hakk'a âid vucuddur.

Zira İbn-i Arabî ile tasavvufî girmiş olan "**âyan-ı sâbite**" tâhır varlıkların bu âlemdeki vücudlarının izâfî olduğunu ifade eder. Çünkü âyan-ı sâbite varlıkların Âlâh nezdindeki hakikatleridir. Bunlar ilm-i ilâhîde sâbit olan "**yoklar**"dır. Bu mânâda onlara "**mümkün**" da denir.

Âyan-ı sâbitelerin ilm-i ilâhîde sübutunu gerektiren tecellîye "**feyz-i akdes**", bunların istidatlarına göre hâricteki zuhurlarını icab ettiren tecellîye ise "**feyz-i mukadder**" tâhir olupur.

İbn-i Arabî ye göre bütün varlıklar (mükvevvenât) üç safhada hâricî âlemde zâhir olurlar.

1-Birinci safhada varlıklar, bütün eşya birbirlerinden ayırd edilmeksizin ve bir farklılaşmaya tâbi olmaksızın (bilâ temeyyüz) Allah'ın ilminde kullî bir bûkî olarak mevcuddurlar. Bu safhaya "**şuun-i sâbite**" veya "**taayyün-i evvel**" (vahdetteki ilk tezâhur) denir.

2 İkinci safhada varlıklar yine Allah'ın ilminde ve fakat birbirlerinden ayrılmış ve farklı aşmış olarak (bîlâ temeyyüz ve l-mufasssâ) mevcuddurlar. Bu safhada onlara "**âyan-ı sâbite**" veya "**taayyün-i sâni**" denir.

3 Üçüncü safhada bütün varlıklar dış âlemde tecellî ve zâhir ederler ki buna da "**taayyün-i hâricî**" denir. Artık varlıklar "**âyan-ı hâricîye**" hâldedirler. Bu sûrete varlığın ilâhî gerçekleşmiş olur. Âyan-ı sâbitenin âlemde tecellî ve tezâhurundan ibâret olan varlıkların kendilerine mahsus bir vücudları yoktur. Vücud yoktur. O da Allah'ın mutlak olan vücududur. Varlıklar Allah'ın oluş sırrı ile tecellîsinden ve bu esnada varlığın dışa taşmasından "ezzevvel andan" ibâret olup sûretlerde tezâhir eden bir nevi qılğedici başka bir şey değildir. Buna göre âyan-ı sâbitenin kendisi "**bâtın**", "sûret" i zâhırdır. Zira âlemde "**âyan-ı sâbite**" olarak mevcut değildir ve olamazdır.

Bu tasavvufî görüş, **Eflatun** un "**İdeler Âlemi**" tîkrine benzerse de, oradan çok farklıdır. Böyle olmakla beraber bazıları bu ilki görüşü bağdaştırmaya çalışmış ve ortaya "**Neveflâtunîye**" yahut "**Neo Plâtonizm**" denilen bir görüş çıkarmışır.

Maddî varlıkların fizikî olarak aslında tekâsûf etmiş enerjiden ibaret olduğunu ve onun gerçevesi kınılınca, yani atomlar parçalanınca ortaya müthiş bir enerji çıkarak maddenin

Friedmann, Edwin Hubble'in bu keşfini te'yid etmiştir. Fakat hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir şekilde Kâinât'ın bir tek atomdan başlayarak gitgide genişlediğini, bu genişlemenin hâlen de devam etmekte olduğunu ortaya atan Belçikalı papaz ve ilim adamı **Georges Lemaitre**'dir **Georges Lemaitre**'nin bu keşfine önce itiraz eden **Einstein** (1879-1955) da bilâhare yanıldığını itiraf ederek bu neticeyi kabul etmiştir.

Birçok tecrübe ile te'yid olunan bu görüş, artık insanlığın ittifak etmiş olduğu ilmî bir gerçektir. Bu durum karşısında Hazret-i Peygamber'in vahiy olmaksızın bu gerçeği bilebilmesi

yok olduğu gerçeğini **Einstein**'in "İzafiyet Teorisi" dolayısıyla anlatmaya başlanışken verdiğimiz bu tasavvutî izahatı burada bırakarak esas mevzumıza dönelim:

"*Buyuk patlamadan sonra bu kadar çok maddenin, yerçekimi kuvvetinin tesiriyle birbirinin üzerine kapanmadan, bu kadar geniş bir alanda, bu kadar büyük bir hızla birbirinden uzaklaşması «Buyuk Patlama»daki kuvvetin olağanüstülüğünü göstermektedir. Bu kuvvet sayesinde Evren genişlemekte ve madde birbirini çekip yeniden kapanmaktan kurtulmaktadır. Bu kuvvet hem çok büyüktür, hem de Allah'ın ustan bilgisiyle çok ince bir şekilde ayarlanmıştır. Bu kuvvet eğer zayıf olsaydı, gezegenler oluşmadan madde birbirini çekerek kapanacak ve ne galaksiler, ne Dünyamız, ne de hayat oluşacaktı. Eğer patlamadaki kuvvet daha yiddetli olsaydı, madde o kadar büyük bir atana yayılacaktı ki, yine ne galaksiler, ne Dünyamız, ne de hayat olacaktı. Bir fizikçinin çok güzel bir benzetmesine göre, bu patlamanın galaksilerin, Dünyamızın, hayatın oluşacağı şekilde ayarlanması ihtimali, bir kurşun kalem havaya atıldığında, süri ucu üzerinde durması kadar bile degildir. Allah'ın bu patlamayla hem kudretinin büyüklüğünü, hem kendisinin zişnur olarak ilk andan itibaren nasıl her şeyi ayarladığını göstermekte, ayrıca mesah Kur'an'da bu oluşumları anlatarak Kur'an'ın kendi mesajı olduğunu da ispat etmektedir.*

Boylece Kur'an, tek bir âyetle, 1900'lu yıllardan önce Evren'in genişlediğini söyleyen, tek kitap olma mucizesini göstermekte, aynı zamanda aynı âyetle maddenin kulluette (mucelhez olarak) yaratılışına şâret ederek büyük muc. zesini daha da güçlendirmektedir.

E=mc² formülünden ışığın hızının büyüklüğünden dolayı atomun içinde depoları mış olan enerjinin varlığı anlaşılmış ve atom santrallerinden atom bombalarına kadar yeni buluşlar, bu formülün mantığına dayanarak yapılmıştır. **Einstein**'a kadar düşünürler maddeyi hareketsiz ve harekette ise bu hareketsiz maddenin bir tür itme sağlanarak sebep olduğunu savunmuşlar (dr. **Leibniz** (1646/1716) Allah'ın hareketi madaede meknuz olarak yarattığını (hareketin, maddenin içyapısından kaynaklandığını) söyleyerek maddenin enerjeye indirgenebilir olduğu fikrine yaklaşmıştır, ama bilim dünyasında bu buluşun tam anlamıyla ortaya konuşu, formülüyle **Einstein**'a aittir" (Kur'an, Hiç Tükenemeyen Mucize, (İlâyet), İstanbul, 2002, sh: 30 vd.)

ın, bugünkü seviyede teleskoplara sahip olması gerekmez miydi? O'nun yaşadığı devirdeki ilmi seviye ile bu gerçeğin bilinmesinin imkânsızlığı, Kur'an'ın ilâhî menşeli olduğunu göstermiyor mu? Ummandan bir katre nev'inden bu gerçeğe bir misal daha verelim.

Kur'an-ı Kerim'de:

"Hayır, yıldızların düştükleri yere yemin ederim. Eğer bilirseniz, bu gerçekten büyük bir yemindir."⁵¹ buyrulmaktadır.

Bugünkü astronomide yıldızların içine girip kayboldukları kara delikler artık bilinen bir gerçektir. Çıplak gözle görülmeyen bu delikleri, Peygamber, acaba hangi teleskopla görmüş olacaktı da bu sözü kendiliğinden söyleyecekti?!

Aynı şekilde diğer bir âyet-i kerimede de:

"Birbirleriyle uyumlu bir şekilde (tabakalar hâlinde) yedi göğü yaratmış olan O'dur. Merhametli olan (Allâh)'ın yaratmasında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözü(nü) çevir bir bak, herhangi bir çarpıklık görebiliyor musun?"⁵² buyrulmaktadır.

Bu gerçek de, bugünkü astronominin te'vid ettiği bir husustur. Kur'an-ı Kerim bu gerçeğe Talak Sûresi, 13. âyetinde de temas etmektedir.

Dünyamızın en yakın katmanı **Traposfer**'dir. Bunun kalınlığı yeryüzünden itibaren Ekvatordaki 12 km. kutuplarda ise 6 km dir. Hava hâdiseleri bu tabakanın 3-4 km'lik kısmında cereyan etmektedir.

İkinci tabaka **Ozonosfer**'dir. Bu ozon tabakası olarak da bilinir. Bu tabakanın, Güneş ışınlarının canlılara öldürücü bir tesiri olan mor ötesi ışınlarını yuttuğu bilinmektedir

⁵¹ Vâkıa Sûresi, âyet 75-76

⁵² Mülk Sûresi, âyet 3.

Fezanın üçüncü katı **Stratosfer**'dir. Bu tabaka, yeryüzünden başlayarak 50 km kadar yüksekliktedir. Bundan sonra **Mezosfer**, daha sonra **Termosfer** ve **İyonosfer** gelir. Bu sonuncu tabaka, radyo dalgalarını yansıttığı için yeryüzündeki haberleşmeyi mümkün kılmaktadır. Gokyüzündeki yedinci tabaka ise, **Eksosfer** dir. Bu, yeryüzünden 10.000 km uzaklıktadır. Burada gaz oranları ıyice azalmış ve iyonlara ayrılmıştır.

İşin câlib-ı dikkat tarafı, Kur'ân-ı Kerim'de bu "**yedi gök**" tâbirinin yedi defa geçmiş olmasıdır.⁵³

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'in vahiy mahsûlü olmadığını iddia edenler, 1400 yıl evvel yaşamış ümmî (okumamış) bir Peygamberin bu gerçekleri nasıl olup da bilebildiğine bir izah getirmek mecburiyetinde değil midirler?!

Kur'ân-ı Kerim'de insanların hesaba çekilmek üzere diriltileceği bildirildikten sonra:

"Evet, parmak uçlarını dahî (yeniden) düzenlemeye gücümüz yeter."⁵⁴ buyrulmaktadır.

Bu, ilk nazarda belâğata aykırı gibi görünür. Hâlbuki parmak uçlarının her insanda farklı ve âdeta bir kimlik kartı mâhiyetinde olduğu ancak 1856 yılında, İngiliz bilim adamı **Genn Ginsen** tarafından ortaya konuşabilmıştır.

"Parmak ucu öyle bir kimlik kartıdır ki, aynı yumurta ikizlerinde bile farklıdır. Bu kimlik kartı aslâ sahtekârlık kabul etmez, elimizi değdirdiğimiz birçok eşyaya sahtekârlık kabul etmeyecek şekilde imzamızı atar. Hiç kimse de bu imzamızı taklit edemez. Bu muhrümüzün ne taklidi, ne de inkârı söz konusudur. Ömür boyu bu muhrü hiç kaybetmeden

⁵³ 1) Bakara Sûresi, âyet 27, 2) İsra Sûresi, âyet 44, 3) Mu minûn Sûresi, âyet 86, 4) Fussilet Sûresi, âyet 12, 5) Talak Sûresi, âyet 12, 6) Mulk Sûresi, âyet 3, 7) Nuh Sûresi, âyet 15

⁵⁴ Kiyâmet Sûresi, âyet 4

yanımızda taşırız. Üst deri yanmalarından ve yaralanmalarından yaşlanarak vücudumuzun şekil değiştirmesine kadar tüm etkenler (âmilller) muhrumuzun orjinalliğini bozmaz. İki santimetrekarelik bir alanda milyarlarca değişik desen, sılınmaz çizgiler hâlinde bir mühür gibi işleyen Yaratıcımız ne kadar da büyük bir kudrete sahiptir.”⁵⁵

Sen bir misal ile bu bahsı bitirelim. Cenâb-ı Hak “**Demir’in Dünya’mıza indirildiğini**”⁵⁶ beyân buyurmaktadır. Bu günkü musbet ilme göre. Dünya’nın ilk oluşum ânındaki sıcaklık bile demirin ortaya çıkması için kâfi değildi. Hatta Güneş ve benzeri yıldızlar bile buna kifâyet edecek bir sıcaklığa sahip değildir. Bu sebeple O’nun sadece Dünya’mıza değil, Güneş sistemine bile hâriçten indirilmiş olduğu söylenebilir.

Demir’in sayı değeri 26’dır. Bu Arapçadaki demir karşılığı olan “hadid” kelimesinin ebcedidir. Şâyân-ı hayrettir ki, demirin atom değeri de 26’dır. Üstelik Kur’ân-ı Kerim’de Hadid Sûresi’nin başındaki besmele de âyet kabul edildiği takdirde O’nun zikredildiği âyet de 26. âyettir.

Boyle mısalleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bizim burada ifâde etmek istediğimiz husus, bin dört yüz yıldan beri vâkî olan her yeni keşfin Kur’ân-ı, teyid edegelmış olması keyfiyetidir. Burada zikredilenler ümmî (okumamış, yazmamış) bir peygamber vâsitasıyla insanlığa sunulan bu büyük kitabın ilâhî menşeli olduğunu -red ve cerhi imkânsız bir sûrette- ortaya koyan gerçeklerden sadece bir kaçıdır.

Kur’ân-ı Kerim’in temas ettiği fennî gerçeklerin o günden beri vâkî olan keşiflerle te’yid olunduğunu, yazdığı “**İslâm Meydan Okuyor**” isimli âlimâne eseriyle ispat eden pakistanlı âlim **Vâhiduddin Han** da şöyle diyor:

⁵⁵ Kur’an. Hiç Tükenemeyen Hazine, sh: 208.

⁵⁶ Hadid Sûresi, âyet 25.

"...Bizler, Teurat ve İncil'in de Kur'an-ı Kerim gibi ilâhî kitaplardan olduklarına inanıyoruz. Bunun için, bu iki kitapta ilâhî ilimlerden iktibaslar bulunmaktadır. Ne var ki, bunların ilk hakikî nüshaları ve sözleri kaybolmuştur. Bu yüzden, bu iki ilâhî kitabın, bir dilden başka bir dile tercume ameliyelerine uğrayarak iki bin senenin geçmesiyle ve asil önemli olan şeyin, -Amerikan bilgini **Gressy Morrison**'un tefsirine göre⁵⁷ ilâhî nüshalarının, en çok uğradıkları beşeri tahrif (Human Interpolation) ameliyeleriyle, hakikî İncil ile asrımızın İncil'i arasında müthiş bir fark meydana gelmiştir.

Birçok tahriflere uğramaları sonucunda bu kitaplar kıymetlerini kaybedince, Yüce Allah, kitabının «yeni bir baskısını» beşeriyete göndermişti. Bu kitap da, Kur'an-ı Kerim'di. İşte bu kitap, gerçekliğinin ve kemâlinin bütünlüğüyle, eski kitaplarda ancak kısa ve titrek parıltılarından başka bir şey kalmayan bütün üstün vasıf ve özellikleri taşımaktadır.

Ben, işte burada, Kur'an-ı Kerim'in gerçek oluşu hakkındaki delillerimden üçüncü delil olarak, bu özelliği ele alacağım. Kur'an-ı Kerim bugünkü ilerleme ve kalkınma asrından on dört asır önce inmiştir. Fakat, O'nun getirmiş olduğu şeylerden herhangi birini, insanlardan hiçbirisi iptal edememiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim, eğer insan sözü ve uydurması olaydı, şu âna kadar aynı şekilde kalması imkânsız olurdu.

Kur'an-ı Kerim, insanların, tabiatın pek az bir şey bildiği bir asırda inmiştir. Onlar, yağmurun gökten indiğini,

⁵⁷ (Man Does not Stand Alone p. 120) Şurası muhakkaktır ki, İnciller, **Hazret-i İsa**'nın hayatında yazılmamıştır. Yazılan İnciller, **Hazret-i İsa**'nınaleyhisselâm göğe çıkmasından ancak yarım asır sonra yazılmıştır. Teurat da son olarak, **Babilî Sibbî** zamanında yazılmıştır (M. Ö. 586-538) (Vahidüddin Han)

goğun de yeryüzünün tavanı olduğunu görüyor ve yıldızları, gok kubbeye çakılmış gümüşten parlak çiviler veya fezâya asılmış kandiller zannediyorlardı. Eski Hindliler, Yeryüzü'nün «**ana inek**»in boynuzundan birinin üzerinde bulunduğuna ve ineğin, yeryüzünü bir boynuzundan diğer boynuzuna aktarırken Dünya'mızda yer sarsıntıları meydana gelmekte olduğuna inanıyordu ⁵⁸ **Copernic** (1473 1543) gelip de, Güneş'in harekette bulunduğu hakkındaki fikrini açıklayıncaya kadar, Güneş'in hareketsiz olarak yerinde sâbit kaldığını Dünya'mızın da onun etrafında döndüğünü savunuyordu.

İşte böylece ilim yavaş yavaş ilerlemiş ve insanda tecrübe ve araştırma gücü artmış, sonunda, birçok sırları aydınlığa kavuşmuştur. Bugün, ilmin muhtelif şubeleri hakkındaki bilgilerimizden herhangi bir parçası yoktur ki, ona eski bakışlarımız kökünden tamamıyla değişmemiş olsun. Bu da, eski asırlardaki inançların baştan başa bâtıl olduğunu isbat etmektedir.

Bu gerçek açık olarak ifade ediyor ki, gerçekliği tüm olarak devam eden hiçbir insan sozu yoktur. Çünkü insan her zaman kendi asrındaki inanç ve ilimlerden öğrenilen şeyleri bilmış ve konuşmuştur. O, sözler ister şuur, ister şuuraltı dâiresi içinde çıkmış olsun, kendi zamanında bulmuş ve görmüş olduğu şeyleri anlatır. Bu yüzden, zamanlardan bir zaman sonra elimize aldığımız bir kitabın, bütün alanlarda meydana gelen yeni buluşlara göre her tarafında yanlışlar ve hatalarla dolu olduğunu görüyoruz.

Ancak Kur'ân-ı Kerim, bu kaideden baştan başa müstesnâdır. Çünkü O, eski asırlarda da olduğu gibi hakittir ve

⁵⁸ Bu hurâfe inancı, Arabistan yarımadası halkı ve bazı kültürlü sayılan kimseler arasında da yaygın bir durumdur. Hâlbuki, günümüzün umûmî kültür akımı, bu gibi hurâfelerle aslâ yer vermemektedir. (**Vahidüddün Han**)

bütün söylediklerinde doğrudur. Üzerinden uzun asırlar geçmiş olmasına rağmen, sözlerinde en küçük bir değişme ve tahrif vâkî olmamıştır. Bu da, onun menbainin, ezeli ve ebedi çok iyi bilen müthiş bir akıl olduğuna başlı başına bir delil sayılır ki, o müthiş akıl, bütün hakikatleri, en son ve en gerçek şekilleriyle bilmektedir. Ve gene O'nun ilmi ve bilgisi, zaman, mekân hâller değişimi kanunlarına boyun eğmez. Eger o sözler, ilim ve görüşleri mahdud bir insandan çıkmış olsaydı, kendi istikbâlinde her insan sözünün uğradığı gibi zaman denen mefhum O'nu daha asırlarca evvel iptal eder ve ortadan kaldırırdı.

Kur'ân-ı Kerim'in taşıdığı büyük vazîfenin hakîkî mihveri Âhiret saâdetidir. Böylece o, bizim modern ilim ve fenlerimizden herhangi birinin dâiresine giremez. Ancak o insana işlerin hakikatinden bahsederken, insanla ilgili her şeye değinmektedir. Bu da, çok ince bir mesele olduğundan, hakikaten çok tehlikeli bir durumdur. Çünkü herhangi bir müşkil hakkında câhil veya mâlumâtı noksan olan bir kimse, bu müşkülden -kısa bile olsa- söz sahibi olmaya cüret ederse, olaylar ve hakikatlerle ilgisi olmayan kelime veya deyimleri kullandığı bu konuşmasında onun, köstekleneceği muhakkaktır.

Buna bir misal vermek lâzım gelirse, **Aristo**'yu gösterebiliriz. **Aristo**, erkeğin kadından daha evvel ve daha eski olduğunu ısbata çalışırken: "Kadının ağızındaki dişlerin, erkeğin dişlerinden daha az olduğunu" söylüyor. Hâlbuki herkesçe biliniyor ki, bu sözün, antropoloji ilmiyle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, söz sahibinin de, bu ilimden çok câhil olduğunu ifade etmektedir. Çünkü dişlerin sayısı, kadın ve erkeğin her ikisinde de birdir. Fakat şu veya bu yonden değinmiş olduğu bütün modern ilimlerde bile, ilmin şu ana kadar Kur'ân-ı Kerim'in, yukarıdaki gibi câhil bir adamın uydurması olduğunu ısbat edecek tek bir kelime bulama-

yısı hakikaten müthiş değil midir? Bu da, onun tabiatüstü bir varlığın sozu olduğunun apaçık ifadesidir. O varlık ki, hiçbir kimse bir şey bilmezken, her şeyi pek iyi biliyordu ve gene o, ilimlerin ilerlemesine rağmen insanların bu modern asırda bile bilemediği her şeyi biliyordu

Ben burada, Kur'ân-ı Kerim'in şimdiye kadar bilinmeyen ve ancak asrımızda öğrenilen pek çok gerçekleri ihtivâ ettiğine açıktan açığa delâlet eden bazı misaller vereceğim

Bu bahse girmeden önce, şunu da hemen söyleyeyim ki, Kur'ân-ı Kerim'in kelime ve lâfızlarının, yeni buluşlara tıpatıp uyması, modern ilmin mevzuu bahis olan vak'aların sırlarını çözmüş olmasına, o mevzudaki Kur'ân işaretlerini tefsire elverişli maddelerin de elimizde gâyet bol olmasına bağlıdır. Fakat Kur'ân'da herhangi bir hususta, istikbali araştırırken, modern ilmin ortaya koyduğu gerçekleri tamamıyla veya bir parçasını iptal ettiğini görürsek, bu, Kur'ân-ı Kerim'in gerçekliğine aslâ hâlel getiremez. Ancak bu demektir ki, Kur'ân'ın mânâsını tefsire çalışan kimse, oradaki husûsî bir işareti yorumlama teşebbüsünde aldanmış ve hayata düşmüştür. Ben şuna büyük bir inançla inanıyorum ki, önümüzdeki ilmî buluşlar, Kur'ân'ın işaretlerini daha çok izah eder bir durumda ve onun gizli mânâlarını daha fazla açıklar bir şekilde olacaktır.⁵⁹ demekte ve bugün sâbit olan fennî gerçeklerle Kur'ân-ı Kerim'in beyânları arasındaki mutabakatı sayısız misalle ortaya koymaktadır.⁶⁰

Fakat ne hâcet!.. Kur'ân-ı Kerim, O nun ilâhî menşeli olduğuna inanmayanlara on dört asırdan beri şöyle meydar okumaktadır:

⁵⁹ Vahiduddin Han- İslâm Meydan Okuyor, İstanbul 1996, sh. 232-236

⁶⁰ Vahiduddin Han- a.g.e., 236-261.

Bu hususta tam ve doyurucu bilgi edinmek isteyenler Vahiduddin Han'ın bu eserine ilâveten bir de şu değerli eseri mütalaa etmelidirler. Kur'an Araştırmaları Grubu- Kur'ân Hiç Tükünmeyen Mucize, İstanbul 2002

"...ve eğer kulumuza (yani peygambere) ceste ceste indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi O'nun ayarında bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın!.. Eğer sâdıksanız (samimi iseniz) bunu yapın!.. Yok yapamazsanız -ki, hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının, o kâfirler için hazırlandı."⁶¹

Diğer bir âyet-i kerîmede ise:

"De ki bütün insanlar ve cinnîler bu Kur'ân'ın mislini getirmek üzere toplanıp ittifak etseler, onun mislini, benzerini (meydana) getiremezler. Yekdiğerlerine yardımcı olsalar da yine getiremezler."⁶² buyrulmaktadır.

Bu mümkün olsaydı, belâğat ve fesahatıyla Arapça'ya Arap ediplerinden daha ziyade vâkıf binlerce Cizvit papazı varken, İslâm'ı yok etmek için (!) asırlarca haçlı orduları sevk etmeye lüzum kalır mıydı?!.. Yüzyıllardan beri bunca can ve mal zâyî etmeye ne gerek vardı?! Oturup îcaz ve fesahat itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in bir sûresini tanzir etseler (benzerini yapsalar)di ya!..

Tarih böyle bir şeye cür'et edildiğine şahidlik etmiyor.

Menşe' bakımından Yahudilik ve Hıristiyanlık da ilâhîdir. Hâlbuki İslâm'ın, başka Dünya görüşlerinden farklı, kendisine münhasır husûsiyetlerini sayarken ilk olarak ilâhîlik vasfını zikrediyoruz. Fakat **"Yahudilik ve Hıristiyanlık da ilâhîdir, bu, sadece İslâm'a mahsus bir hususiyet değildir."** iddiâsına cevâben deniz kı, Hıristiyanlık ve Yahudilik semâvî birer din oldukları hâlde, bir Dünya görüşü değildirler. Bunun sebebi, hayat ve Kâinat'ın tamamını îzah dâvâsı gütmemeleridir.

Meselâ Hıristiyanlık, hayat-ı ictimâiyeyi nızâmlamak, tanzim etmek veya îzah etmekle kendini mükellef addetmez.

Bu sebeplerdir ki, O'nun -İslâm'dan farklı olarak- "İlâiklik"le bağdaşmasına hiçbir engel yoktur. Zira ahlâk kâideleri dışında, İncil'in aslında da hukuk ve muâmelât yoktur. Çünkü her peygamberin vazife ve selâhiyetleri aynı değildir. Onlar bazen zaman ve mekân, bazen de mevzû itibarıyla tahdîde uğrarlar. Mekân itibarıyla tahdîde uğrayan peygamberler muayyen bir kavme gelmişlerdir. Mevzû itibarıyla tahdîde uğrarlarsa bütün bir Kainât'ı izah eden bir görüş getirmezler. İnanca âid temel esaslar aynı olmakla beraber, muâmelât hükümleri beşer hayatında kaydedilen terakkîye muvâzî olmak üzere eksik veya farklı vâkî olmuştur. Hristiyanlıkta ahlâk kaideleri dışında ictimâî (sosyal) kaaide olmaması sebebiyle O'nun tanzim ettiği saha dardır. Üstelik ilâhîlik vasfını taşısa dahî bugün mensuhtur.⁶³ Onun

⁶³ İslâm hukukunda dahî mevzu bahis olan bu "nesih", yani bir hükmü ortadan kaldırmak veya değiştirmek, âhmler tarafından en çok münakaşa edilmiş bir meseledir. Hâlbuki bu keyfiyet, vahiy devrine âid olup Kur'an-ı Kerim'de (bkz. Sûrâ Sûresi, âyet 13) açıkça beyân buyrulmuştur. Bu geçici bir hükmün mer'iyetidir (yürürlüğü- nün) son bulduğuna bildirmekten ibarettir. Bu da dört sûrele vâkî olmuştur:

1-Kıtabın, Kitab yani Kur'an âyeti ile neshi,

2-Sünnetin Sünnet ile neshi. Mut'a Nikâhı'nda olduğu gibi..

3-Sünnetin Kitab ile neshi. Kible değişikliğinde olduğu gibi.

4-Kitabın sünnet ile neshi. Müellefe-i kulûb meselesinde olduğu gibi. (Tafsîlât için bkz. **Ekrem Buğra Ekinci-** İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler, İstanbul, 2003, sh. 19 vd.)

Bu değerli mübellî, adı geçen eserde eski şeriatlerin İslâm nazarında durumları nı uzun uzun inceledikten sonra

"Umûmî kaynaklarda geçen **«İslâm Hukuku eski şeriatleri neshetmiştir.»** sözünün mânâsı, bugün elde mevcut olan mukaddes metinlerdeki hükümleri neshettir. Çünkü İslâm âkâdinde bu metinlerin orijinal metinler olmadıkları kabul edilir. Yoksa orijinal metinler kulliyen neshi söz konusu değildir. Ni tekim bu görüşü iler sürerler o ile eski şeriatlere a.d bazı hükümlerin İslâm Hukuku'nda da mâteber olduğunu kabul ederler "

"Eski içtî hukuk sistemlerinin de ilâhi olup olmayacağı meselesi tabiatıyla İslâm hukukunun dâim çok teşekkül devresi ile ilgili'dir. İslâm arkasında yaşayan kavim ve Müslimler de esas itibarıyla İslâm Hukuku'na tâci'dir. Ancak bir'ara belli ahvalarda kendi hukuklarının uygulanması yönünde ihtiyaz tanınabilir ve tarih boyunca da böyle olmuştur. Gayri: Müslimler ahvâl-i şâsiye denilen şahıs a ile de miras hukuku sahasında kendi rûhânî meclislerine veya kendi dinlerinden hükemlere gidebilirler. Dâvâlarını İslâm mahkemeler ne de getirebilirler, ancak bu takdirde uygulanacak hukuk, esas itibarıyla İslâm Hukuku'dur. Bu anla beraber kendi dinlerine göre geçerli olan şarap ve domuz alım satımları,

vâzı olan Cenâb-ı Hak tarafından bi'set-i Muhammediye ile mer'iyetten kaldırılmıştır. Menşe' bakımından bilinen şekliyle ilâhî olma meziyetini kaybetmiş, tahrîfâta uğramıştır. Ayrıca o, aslı muhtevâsı itibariyle de nâkısı Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, ilâhî irâdenin nihâî izhârı olduğu cihetle tam ve mukemmel

şer'î ve zâ'atîsiz ve mahremleriyle evlilikleri, vasiyetleri İslâm mahkemesince maddeler kâbul edilir. Bunun dışında kalan hususlarda kendilerine tatbik edilen cezalar, Tevrat ta hâsıl olmuş olsa bile (recm, kısas gibi) bunlara kendi dinlerini hükümleriyle hukmedilmiş sayılmaz. Bu hükümler menşe' Tevrat ta olmasına rağmen artık İslâm hukukuna hukmu bâ'ire gelmiştir, yurur-ak ve etkindir. Bu hükümler almaktadır. Çünkü cezâ hukuku hukum-eri kamu düzenini idare eden hükümlerdir. denekte (a g e - sh 23 vd) ve ilâve etmektedir.

"Neticce itibariyle İslâm hukuku eski şartatlara âit hükümlerden

1 Bazılarını aynen kabul etmiştir. Bunların bir kısmı hukukun umumî prensipleridir. Cezaların şahsılığı anne ve babaya tyt maâmele, mulkiyet hakkına saygı gibi. Bir kısmı da han fhanımına zina isnadı ve akabindeki lânetleşme), kısas recm cezâsı, fâiz alıp verme yasağı, iki kızkardeşle aynı anda evli olmama, leş, kan ve domuz eti yememe, sunnet olma gibi hükümlerdir.

2 Bazılarını değiştirerek veya geliştirerek kabul etmiştir. Taaddüd-i Zevcât, kasâme, mehr, oruç, hac, kurban gibi...

3 Bazılarını ise neshetmiştir. Oğul varken kızların vâris olmaması kurdeş ve yeğenlerle evlenilme, garîmet mahlinin kullanılmaması, hirsızın ve borçlunun kale yapılması, sebt gününün mukaddeshi gibi.

İlâhî hukuk sistemlerinin hükümlerinin birbirine benzemesi, birbirini etkilemesi gayet tabiidir. Bunun sebebini de, bu hukuk sistemlerinin arkasındaki müşterek kaynakta, orjinde arınak lâzımdır. Bu müşterek kaynak dindir, dila yısıpla ilâhî vahiydir. Öyleyse bir dine âit olduğu sâbit bulunan hukukî hükümlerin bir başka ilâhî hukuk sisteminde de tatbiki medar olması mümkündür. Çünkü hepsinde de şârl, hukuk koyucu müşterektir. Ancak zamanın gerek ve insanların mastahatı gereği birtakım hükümlerin alınmaması veya değiştirilmesi de tabiidir. Kur'an ve sünnetin, geldiği zaman câri bulunan hukuk prensipleri orflerden bazılarını aynen teva değiştirip geliştirerek kabul ettiği görülmektedir. Bu hukuk prensiplerinin çoğu esk. şeriat'lerde kaynaklanmaktadır, teâmül'ler de o düzide "sân'gim" olmuş olduğu mukemmel seviye gösterir. Esas hukuk, adâletin tevel'isi ve in. İslâm hukuku, geldiği devrdeki teva daha önceki hukukun teâmül'leri ile an'erde bazılarını açıkça reddediyorsa, bunların tahfif teva kâbil olmuş olduğu da ortalı caâ'et, tece'ı ettirmekten azak hükümler olduğu hususunu gösterir. Ya da nasr'ın "resn'liği" daha ileri bir seviye getirmeye sokmaya sevk edilmiş olması da olabilir. Yine de eski mukaddes metinlerdeki hukum-eri ile in. hukukundaki er arasında şaşırıcı benzerlikler vardır. Eğer Tevrat te in. in. er in. al'ı usul'ları ile bunlardan önceki mukaddes metinler bugun elâe olıyadı İslâm hukukuna bunlar arasında şüphesiz çok daha fazla benzerlik ve paralellik bulunduğunu görülecekti. Bu benzerlikler son zamanlarda yaygınlaşan Kur'ân'ın tarihîseliği faraziyesine de cevap teşkil eder. (a g e - 320 vd)

Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Ömer Nasûhî Bilmen- a g e - c l, sh 96 ve

olduğu gibi ayrıca ilâhî bir sıyânetle bin dört yüz yıldan beri tahriften masun kalmış, yani korunmuş ve korunacaktır.⁶⁴

Şu izah edilen husûsiyet sebebiyle Peygamberlerin dereceleri bir ve aynı kabul edilmez. Onlardan bazıları "**mürselin**" diye anılırken diğer bazıları "**ulu'l-azm**" sıfatı ile zikrolunur. Bazıları müstakil şeriat sahibi, yani "**rasûl**" iken, diğer bazıları sadece "**nebî**" yani peygamberdir.

Şu târihî bir gerçektir ki, Hristiyanlık bugün asıyla alâkasız bir mâhiyet ıktisâb etmiştir. Yahudiler, **Hazret-i İsa**'dan takriben dört-beş yüz sene sonra şeytânî bir ıfsad ile onu vahdaniyetten uzaklaştırıp tanınmaz bir hâle getirmişlerdir. Târihte "**İkonalar kavgası**" denilen ve kiliselere heykel ve resmin girmesiyle **Hazret-i İsa**'ya ulûhiyet izâfe edilmesini intâc eden bu dînî ve fikrî münâkaşalar mevzûmuz hâricindedir.⁶⁵

⁶⁴ "Kur'ân-ı Kerim'i hakikaten biz inzal ettik ve O'nu muhlaka muhafaza edecek olan da biziz.." (Hicr Sûresi, Âyet 9)

⁶⁵ Hristiyanların ellerindeki İncil 66 küçük kitapçıktan oluşmaktadır. Bunların 39'u Yahudilerin "**mukaddes**" addettikleri metinlerdir. Yahudiler kendilerine âid bu kısma "**Tanah**" derler. Tanah'taki beş kitabı **Hazret-i Musa**'ya izâfe ederek "**Tora**" (Tevrat) adıyla anarlar. Yahudi târihi de dâhil olmak üzere bu kitapta bir ilâhî mesaj olmak vasfıyla bağdaşmayacak pek çok hüküm mevcuttur. Yahudiler kendilerine âid olan ve 39 kitapçıktan oluşan "**Eski Ahid**" (Old Testament) e **Hazret-i İsa**'nın mesajı denilerek ilâve edilen 27 kitapçığı ("**Yeni Ahid**"- New Testament) uydurma kabul ederek reddederler.

Bu 27 kitapçık, meşhur dört İncil'e, bunlara eklenmiş 23 küçük kitaptan ibârettir. Lügat mânâsı itibariyle "**Müjde**" demek olan İncil'ler **Hazret-i İsa**'nın vefâtından sonra sonra **Matyus, Markos, Luka ve Yuhanna** adlarındaki şahıslar tarafından yazılmış olduğundan do'ayı onların adları ile anılır.

Ne bunlar ve ne de Hâvâri'ler ve bu dînî ilk zaman zarfında yaşamış insanlar olan diğer kitapçıkları yazanların ilâhî mesajı **Hazret-i İsa** dan dinledikleri, g.d. ayten abtietmiş oldukları söyleremez.

Esasen kısa bir müddet zarfında birbirinden farklı İncil metinleri o kadar çoğalmış ki, M. S. 325 yılında bunun için 'znik te bir konsil toplanmış ve bu terk. ushâler inceleyerek yukarıda adı geçen dört adet; doğru kabul edilerek diğerleri yok edilmiştir. Ancak uydurma, apokrif, saoul, o unarak imhâ edilen nusxalardan bazıları tam metin i âhinde (Bernabâs İncil, gibi, nâla mevcuttur. Bazıları da zamanımıza kadar kısmen ulaşabilmiştir.

Diğer taraftan elde bulunan İnciller ve hatta **Hazret-i İsa** nın şahsiyeti ve yaşadığı hayat hâlâ münakaşalıdır. (Bkz: Ünlü Alman dergisi **Der Spiegel**'in 31 Ocak 1966 tarih ve 6 numaralı sayısından itibaren yayınlanmış olan "**Jesus König der Juden**"

Asrımızda da Hristiyanlığa ikinci bir büyük oyun daha oynanmaktadır ki: o da **Yahova Şâhidliği**'dir. Yahova Şahidliği, "**aslında İncil'i Tevrat'a göre izah eden bir hareket**"tir. Yahudiler, Yahova Şahidliği hareketi ile Hristiyanlığın muhtevâsını bir kere daha bozmaktadırlar. Hristiyanlar büyük bir gafletle her İncil'in başına muharref Tevrat ı yerleştirmiş ve ona "**Eski Ahid**", İncil'e ise, "**Yeni Ahid**" adını vermişlerdir. Bu da Yahova Şâhidliği ihânetinin zemînini oluşturmuştur.⁶⁶

İşte bu sebeble Tevrat'la İncil'i bir mütâlaa etsek dahî, gene de Hristiyanlığın bir Dünya görüşü olarak kabûlü mümkün olmaz. Çünkü Tevrat da hayat ve Kâinât'ın tamamını tanzim ve izah edecek bir mâhiyeti hâiz değildir. Onun hakkında da Hristiyanlıkla ilgili olarak söylediğimiz bütün bu mütâlaalar aynen geçerlidir. Bu husus, biraz aşağıda bir başka vesileyle daha geniş bir sûrette izâh edilecektir.

Peygamberlerin güttükleri gâye, temel ve öz itibâriyle bir ve aynı ise de aralarında çeşitli farklar mevcuttur. Meselâ **Hazret-i İsa** aleyhisselâm- mevzûu itibâriyle tahdide tâbî peygamberlerden biridir. Hristiyanlıkta ana gâye, rûhâniyeti ikâme ve kalbi tasfiyedir. Bunun için Hristiyanlık'ta tamâmen ruhçu (spiritualist) bir görüş hâkimdir. İslâm'da ise, ne zaman ve mekân ve ne de mevzû itibâriyle bir tahdîd mevcuttur. O, hayatın tamâmını nizamlar ve Kâinât'ı beşer idrâkinin ufkuna kadar muhteşem bir izâha kavuşturur. İslâm'daki bu genişlik o derecededir ki, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-

ser evhal vaz ser's) Bunun yanında Hazret-i Peygamber'in muhatab old.ğı vâf'ın âr'ında tevrat'ı ed.ğ'i nava' nın ise siyer kitaplarında açıkça görüldüğü üzere teferr'at ile zâat ve tâbî bir sıyânetle (korunarak) zamanımıza kadar ihulâ'sız bir sûrette mîkal e'nâğı tarîhin şehâdeti ile sâbitir

⁶⁶ Bu hususta fazla bığı edinmek isteyenler, şu eserlere bakabilirler

Prof. Dr. Hikmet Tanyu- Yehova Şâhidleri, Ankara. 1980 veya bir heyet tarafından hazırlanan "**Gerçeği Bilelim: Yahova Şâhitlerine Nasıl Cevap Verelimiz?**" (İstanbul, 1971) adlı eser

"Âdem rûh ile toprak arasında iken ben nebi idim."
buyurmuştur.⁶⁷

Diğer taraftan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- "**Rasûlü's-sekaleyn**"dir. Yâni ins ü cinnin (insanlar ve cinlerin) peygamberidir. İnsanlar ve cinlere sâmil bir nubuuvvet ve risâlet sahibidir. Ne insanlardan, ne de cinlerden ona muhatab olmakta istisnâ edilmiş, gelmiş ve gelecek hiçbir zî-şuur varlık yoktur. Bundan dolayı bütün ins ü cinn, ummet-i Muhammed dir. Umûmî olarak "**Ümmet-i Muhammed**" tâbirinden anlaşılan, Rasûlullâh'ın dâvetini kabul edenlerdir. Hâlbuki ilmî olarak, bütün beşeriyet ve cinn Âlemi, ummet-i Muhammed'dir. Ancak dâvete icabet edenlere "**ümmet-i icâbe**", davete icâbet etmeyenlere "**ümmet-i gayri icâbe**" veya "**ümmet-i dâvet**" denir. Bu sebeptendir ki, Hazret-i Peygamberin diğer bir yâd edilişi de, "**Rasûlüssakaleyn**" yani "*insan ve cinlerin peygamberi*"dır.

Bütün ins ü cinn ummet-i Muhammed'dir, çünkü dâvete muhatabdır. Buna göre risâlet-i Muhammediye mekân itibarıyla de, zî-şuur varlıkların yaşadığı bütün mekânı şümûlüne alır. Ekvatordan kutuplara kadar bütün insanlığa hitâb eder ve bu hitap kıyamete kadar sürecektir. Âyet-i kerimelerle şöyle buyrulur:

"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler."⁶⁸

"De ki: «Ey insanlar! Muhakkak ki ben, göklerin ve yerin sâhibi olan Allâh'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim!..»"⁶⁹

Rasûlullâh -aleyhissalâtu vesselâm- şöyle buyurmuştur:

"Ben bütün insanlara ve cinlere gönderildim."⁷⁰

⁶⁷ Tirmizî, Menâkıb, 1

⁶⁸ Sebe Sûresi, âyet 28.

⁶⁹ A'râf Sûresi, âyet 158.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 145; Beyhakî, Şuab, II, 177.

Risâlet-i Muhammediyye, mevzuu itibariyle de hudutlandırılmamıştır. Öteki dinlerin hiç birinde -semâvî olsalar bile- bu mükemmellik ve muhtevâ genişliği yoktur. Çünkü, beşerîyetin katettiği ictimâî gelişme seyrine tâbî olarak Cenâb-ı Rabbu'l-Âlemin, Âdem -aleyhisselâm- dan itibaren başlamış olan tebliğâtını şumûlendirmiş ve mükemmelleştirmiştir. Bu yönden Hristiyanlar, Allâh ın fiilinde böyle bir gelişme olduğu iddiâsını, daha evvel bu terakkîden mahrum bulunması gerektiği yolunda bir itirâz ile reddederler. Hâlbuki O ezelden beri ne ise hep O'dur. Terakkî, ilâhî irâdenin beşerîyet Âlemine aksettirilişinde vâkî olmuştur. Bu, bir muallimin mübtedî bir talebeye bilgilerini takdim ederken kullandığı tederîcî metoduna benzer bir keyfiyettir. Demek ki, hâdisenin şu sûretle vârid olması, muhâtabın istîdâd ve iktidâr itibariyle kaydettiği terakkî ile âhenkli bir metodun icâbidır.⁷¹

Defaatle ifade etmiş olduğumuz üzere, İslâm, mevzuu itibariyle de bir tahdide tâbî değildir. Hayat ve Kâinât'ın tāmâmına dâir

⁷¹ Ötede den hristiyanlar, Kur'an'ın sâir semâvî kitaplardan icazkâr ve getirdiği ahkâm itibariyle üstün ve daha mükemmel olduğu yolundaki islâmî görüşe bunlar Allâh'ın fiilî olduğuna göre Allâh'ta tekâmül düşünülmeceği cihetle abestir diye itiraz edegelmişlerdir. Hâlbuki bu itiraz bâtidir. Zira âlim bir adamın bir câhile ilmi bir meseleyi onun seviyesine indirerek anlatması, O'nun kudreti ve ilmi kîfayeti hususunda bir azın eseri olma veyr ilim, muhatabına göre -iradî olarak- bizzat ayarlanması neticesidir. Allahu Azimussân da Âdem aleyhisselâm'dan itibaren tükâde mütelaik bütün meseleleri ayrı mertevelerle tebliğ buyurmuş olduğu halde sosyal meselelerde muhatabı olan beşerîyetin kaydettiği terakkîye tâbî bir tederîcî metodunu takip etmiştir.

Buradan beşerîyetin tekâmülünün cevâm ettiği yolundaki bir iddâ ile yem bir din ve peygamber münyâcî ileri sürülemez. Zira her tekâmül nihâyetisiz değirdir. Varlıklar zevâlden kemâle ve sonra da kemâlden zevâle doğru ebedî bir tebeddulât içi dedirir. Bu demektir ki kemâl bir yerde durur. Mese,â on çocuk beş yaşında giydiği ayakkabı veya elbiseyi on yaşında on yaşındaki elbiseye yirmi yaşında giyemez. İlahî boy,eyken 25-30 yaşındayken giydiği omrunun sonuna kadar giyebilir. Zira vücud gelişimin bu yaşlarda tamamlanmış bulunur. Bütün tekâmülleri de bu manikla mizan etmek lâzımdır.

izâhları vardır.⁷² Hiçbir şeyi bir kıymet hükmüne bağlamaksızın alâkası dışına itmemiştir.⁷³ Belki bu istikâmetteki bâzı hükümlerin

Allahı Azımsızın, İslâm'dan sonra din ve peygamber gönderemeyeceğini beyan buyurduğundan İslâm'ın âliyâmetine kadar vâkıf olacak beşerî terakkîlere cevap verecek bir mühtevâda yazılmış bulduğumuz mutlak bir gerçektir. Bu senopledir ki İslâm temerîmlerinin işığı altında namak olan hayatın gerçekçi yerlikleri için "İctihad" kelimesi açarak o mantığa oturması veya o mantığa değeri kazınması hakkında bir imkân bahsetmiştir.

Yukarıdan beri serdedilen akîf ve dînî şerh gerçeklere uygar emiyerek hâla Hristiyan ve Müsevî olarak da cennete giden zengin ve asırdaki olan bu akîf bir nesnelî imkânıdır. Yani hükümlerin dışı ile medîni edile eder medîniyatın azlığıdır. Bu gayri İslâmî düşüncenin münevver olan ve her nasılsa çağ alımı (!) sayması bulunan bu caalet gürdunun ağa-babası **Ömer Fevzi Mardin** içinde bir sapık şahsiyetidir. O nun "**Musulman Olmayanların Din Durumları**" (İstanbul 1952) isimli bâtil hükümlerle mâlâmâl (döpdolu) eserini (!) tedkik edenler burada Hristiyanlığın ve Müsevîliğin İslâm tarafından hüksüz kıldığını reddeden görüşlerle karşılaşır. Bu bâtil dâvânın **Rahaddîn Sağlam** gibi yaşayan bir çok yarı münevverleri de vardır. Bu sonuncusu, üstelik yalan ve yanlış beyânlarla geçmiş birçok büyük âlimi bâtil dâvâsına şahid göstermek ve hatta İncil'in bugünkü hâliyle mer'î ve bir müce olduğu iddia etmek bedbahallığına sürüklenmekten kurtulamamıştır. (Bkz. **Rahaddîn Sağlam** İlmî ve Edebi Açından İncil, İstanbul, 2004)

Bunlar, hiç düşünmüyorlar ki, Hristiyanlık ve Müsevîliğin bugünkü muhtevâsı ile vâkıf olacak bir inançla cennete gitmek mümkün olsa idi, Kur'an'ın nîzâline ve **Muhammed**-aleyhisselâm'ın bisetme aklen ve mantiken lüzûm hâsıl olur muydu? Yoksa Cenâb-ı Hak'ka hâşâ gereksiz bir fiil, yani ahesle iştişâl gibi bir töhmet mü tevcih etmek istiyorlar. Bu gibi meselelere ilerde yazılacak olan "**Tarihten Günü-müze Tahrif Hareketleri**" isimli eserimizde gerekli cevaplar verileceğinden burada bu kadarcık bir izahla iktifa ediyoruz.

⁷² 'İşte biz, her şeyi açık açık anlattık.' (İsrâ Sûresi, Âyet 12)

"Andolsun ki, biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik." (Zümer Sûresi, Âyet 27)

⁷³ İşbu hukumumuz bazı temel itikâdî esaslarla bağdaşmaz gibi telâkki olunabilirse de bu doğru değildir. Şöyle ki, Ehli-Sunnet akaidinin temel esasları şöyle sıralanabilir:

a- Cenâb-ı Hak'ın varlığını, birliğini (ehad yet) kabul ile O nu şânına vakıf-mayacak e'zel ve evsafın tenzih etmek

b- Yüce bir yaratıcının varlığına Allah ve O nun Rasûl'ının taysîf buyurduğu şekilde inan etmek

c- Muteşâbih âyetler hakkında ol-hasse avam için beşerî nazır kabul kavler ve ka-bir misak etmek, yani susmak ve kalben dahî his ve tükremekten sakınmak

d- Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde beyân olunan te'akküf ederek taammülük yani ilâmlenleştirme ve ta'sîlat'andırma yoluna gitmemek

Dikkat edirse, bu son iki madde, beşerî te'akküre ve binnerice alda hudud tayıp emektedir. Ancak bu, bir kısım meseleleri hukme bağlamamak değil, Cenâb-ı Hak'ın bildirdiği ile iktifa etmek demektir. Aksî hâde rasyonalistler gibi akla hududsuz bir kudret izafe edilmiş olurdu. Hâlbuki aklın, İslâm'da, sonsuz gerçekler karşısında "nâkıs" olduğu evvelce ve defaatle izah olunmuştur.

Kur'an'ın ezberlenme mecbûriyeti dolayısıyla teksifi, yani çok umûmî hükümler sûretinde vârid olması, o umûmî hükümlere hâkim olan öz ve mantığın sâbit kalması sûretiyle ictihadlarla daha da genişletilme ve şümûllendirilme ihtiyacını doğurmuştur. O derecede ki, yeni zuhûr eden birtakım oluşların da hâricte kalmaması için -ehline- "**İctihad**" kapısı kıyâmete kadar açık tutulmuştur. İşte İslâm ı. eşsiz bir Dünya görüşü yapan husus. mevzuu itibariyle de bu hiçbir tahdîde tâbî kılınmamış olması keyfiyetidir. İslâm Dünya görüşünün mevzûu itibariyle tahdid edilmemiş olmasının neticesidir ki, insan beyni için akla gelebilen her suâl'e cevabı vardır ve bu cevaplar da kendisine temel aldığı prensiplerle son derece âhenklidir, yani hiçbir tenâkuz ihtivâ etmez.

Diğer taraftan bazı Dünya görüşleri, hatta Dünya görüşü olmayıp da hayatın bir parçasını tahlil ve tanzim etmek dâvâsıyla ortaya çıkan bazı felsefî görüşler, her şeyi bir tek sebeble izâh ederler. Bunlara "**monist teoriler**" denir. İslâm ise, Kâinât ve hâdisâtın izâhında düalisttir. İslâm'ı, diğer Dünya görüşlerinden ayırmaya medâr olan ve kendine has fârik vasıfların "**ilâhîlik**"-ten sonra, ikincisi de işte bu "**düalizm**"dir.

Meselâ "Miraç Hâdisesi"nde, Cenâb-ı Hak, Rasûlülâh'ı "**Mescid-i Haram**"-dan "**Mescid-i Aksa**"ya götürdüğünü (esrâ' İsrâ Sûresi'nde beyân buyurmaktadır. Bu sarfı hukuk karşısında âyet ve hadîslerde beyân olanla ictihâdla ictihâdla (yetinmeyerek) bu götürmenin nasıl olduğu' yolundaki zihni faaliyet taammuktur ve men edilmiştir. Zira bu hususta muhayyile ile varılacak zannî ve hayâlî hükümlerin bir mesnetten mahrum olmaktan maadâ, hatadan berî olması da mümkün değildir.

B- DÜALİZM

İslâm nazarında, bu Âlem zıtlar üzerine halk edilmiştir. Hak-bâtıl, fânî-bâkî, soğuk-sıcak, aydınlık-karanlık vb gibi bu Âlemde her şey zıddı ile kâim telâkkî olunur. Allâhu Azîmü's-şân'ın esmâ-ı ilâhîsinin tecellîsiyle vucud bulan Kâinat'ta bu zıtlıkların, bertaraf edilmesi imkânsızdır. Zira bu ilâhî fâynle tahakkuk etmiş temel bir husûsiyettir. Bilindiği üzere Allah, sıfatları itibarıyla "**câmiu'l-ezdâd**"dır, yani zıd sıfatların sahibidir "**Hayy**" (yaşatan) da O'nun sıfatıdır, "**mümîd**" (öldüren) de... "**Hâdî**" (hidâyet veren) de O'nın sıfatıdır, "**mudill**" (dalâlete sevk eden) de...

Mâsivâullâh, yani sonradan yaratılmış her şey, ilâhî sıfatların tecellî terkibi ile vücud bulduğundan bu "**zıtlık**", Kâinat'ın temel bir husûsiyettir. Sıfat da zât hakîkatı gibi ezeli ve ebedî olduğundan bu zıtlık, Âlem var olduğu müddetçe bâkîdir, bertaraf edilemez.

Böyle olması sebebiyledir ki, "hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ" bir iman umdesidir. Yani hayır da, şer de Allah'ın "**Hâlık**" sıfatı ile bir fiile dâhil olmasıyla vücuda gelir. Rızası sadece hayırda, iradesi ise hem hayırda ve hem de şerde olan Cenâb-ı Hak, âlemin işleyişini zıt keyfiyetler sûretiyle takdir buyurmuş ve Kâinat'ı o sûretle şekillendirmiştir. Nitekim âyet-i kerimede:

"**Biz herşeyi çift yarattık...**"⁷⁴ buyrulur. Erkek-dış, soğuk-sıcak, güzel-çirkin, vs. . Velhâsıl bu Âlemde zıtlık hem asıl ve hem de ebedîdir.

Her Dünya görüşü, idrâk sahibi olanları kendisine muhâtab alır. İslâm'ın mes'ûliyet tevcih ettiği idrâk sahibi varlıklar, insanlar ve cinlerdir. İnsan ve cinlerin idrâkî, gerçeği, ancak

⁷⁴ Zâriyât Sûresi, âyet 49.

zıtlıklar sayesinde kavrayabilecek bir vasıfta yaratılmıştır. Zıtlık (kontrast) ne kadar netse idrâk o kadar berraktır. Siyah bir tahtanın üzerine biri beyaz, biri gri iki çizgi çekilse, zeminle tezâhî tam olan beyaz çizgi tabîidir ki, daha net görülür. Karda yürüten beyaz tavşanı ise en keskin gözler bile göremeyebilir. İslâm, ıkâme ettiği sistemin ve getirdiği Dünya görüşünün izâhını yaparken bu şe'nîyeti (realiteyi) dikkate alır ve izâhlarını zıtlar üzerine binâ eder. Çünkü İslâm nazarında mes'ûl ve muhâtab olanların idrâkî, ancak zıddıyla kavramak kâbiliyyet ve iktidârıyla mucehhezdir. İslâm'da, Allâh hakkındaki temel inanç da bu görüşü icâb ettirecek bir mâhiyettedir.

İslâm'a göre, Allâh, "Câmiu'l-Ezdâd" dır. Yâni, zıt sıfatları varlığında cem eylemiştir. Meşhûd olan Âlemimizde zıt sıfatlar bir arada bulunamayıp birbirlerini vely ederlerken, yâni ortadan kaldırmak temâyülû ile muttasıf iken Zât-ı İlâhî'de bunlar -tâbir câizse- sükûnet hâlindedirler. Âdetâ birbirlerini meknûzdurlar. Tıpkı, elektrikte mevcûd olan ve alıcı cihâzın istîdâdına göre tezâhür eden, birbirine zıt "soğutma" ve "ısıtma" keyfiyetleri gibi. Tezâhür sahasında bunlar aynı mekânda bulunsalar birbirlerini vely ederlerken, (birbirlerinin yerini alırken) menşelerinde böyle bir husûsiyet görülmez.

Bunun sebebi, bu Âlem'de bir aynîleşme temâyülûnün mevcud olmasıdır. Bu da varlığın aslının "tek" olmasının neticesidir. Meselâ odanın bir kenarına bir koku şişesi boşaltsak, o odadaki her hava zerreciği eşit miktarda bir kokuya sahip oluncaya kadar bunu çok ihtiva edenden az ihtiva edene doğru bir geçişme cereyan eder. Zerreier koku itibariyle eşitlenene kadar bu geçişme devam eder. Bir bardak suya biraz şeker veya tuz atsak yine zerreier eşitlenene kadar aynı geçişme devam eder.

İnsan beyni bu Âlemden aldığı intibâlarla düşünmek ve hakikate ulaşmak istîdâdında olduğundan Cenâb-ı Hak, kendi

ind-i ilâhiyyesindeki gerçeklerin, bu Âlemde insan kavrayışı seviyesine indirilmiş tezâhürlerini halk etmiştir. Bu sebeptendir ki, beşerî düşünce “zaman” ve “mekân” ile mukayyed bulunduğu hâlde, zaman ve mekânla mukayyed olmayan Zât-ı İlâhî'yi kabûl ve ikrâr hususunda mes'ûliyetimiz vardır. Çünkü şu sûretle sâbit olmaktadır ki, zî-şuur olan ins ü cin, zaman ve mekân içinden elde ettiği intibâlarla zamansız ve mekânsız bir Âlemin hakikatlerine -alâ kaderi'l-îmkân- (îmkân nispetinde) ancak eserden muessire intikâl edebilmek kudretine sâhiptir

İlâhî irâdenin bu Âlemdeki nakışlarını, birkaç günlük ömrü olan keleşin renk cümbüşü kanatlarından, semâvâtı süsleyen sonsuz yıldızlara kadar, makro ve mikro Âlemler'in ulaşılabilen gerçeklerini, Allâh'a îmân için bir lâboratuvar titizliğiyle kullanabilmek, dînî literatürde (edebiyatta) “**tahkîkî îmân**” olarak adlandırılmıştır.⁷⁵

⁷⁵ Bu tahkîkî imana ulaşmanın İslâmî olan usul ve yollarını, büyük mütefekkir İsmail Fennî Efendi şöyle hülâsâ etmektedir:

“Varlık, yani vücud ikiye ayrılır: Vâcib vücud, mümkün vücud

Vâcib vücud demek, yokluğunu düşünmek imkânsız olan, varlığı zarûrî mevcuttur. Vâcib, ya bîzâtîhî (kendiliğinden) olur, ya da bigayrîhî (kendi dışında, başka bir şeyle) olur. Vâcib bîzâtîhî, başka herhangi bir şey değil, bizzat kendisi nazarı itibara alınmak sûretiyle yok farz edilmesi muhal olan şeydir. Vâcib bigayrîhî, başka bir şey kendisine izâfe edilmek sûretiyle yokluğu düşüldüğünde bizi muhale götüren şeydir. Meselâ, yanıcı ve yakıcı kuvvetlerin bir araya gelmesi neticesinde yanma bîzâtîhî olmayan, bigayrîhî bir vâcibtir. Yani kendisinden başka şeylerin bir araya gelmesi ile vücud bulmuş bir vâcittir.

Mümkün vücud demek, yokluğunu da, varlığını da farz etmek muhale götürmeyen varlığı da, yokluğu da zarûrî olmayan, vücudu ile adem-i vücudu (yokluğu) musâvî olan şeydir.

Bir varlık mevcudsa, bu varlık ya vâcib veya mümkündür. Eğer varlık vâcib ise, mâlûb hâsî olmuştur. Bu varlık da varlığı kendinden olan Allâh'tır.

Şayet varlık mümkün ise, mümkünün bir vâcib vücudı sanılması zarûrîdir. Çünkü pizza mümkün olanların her biri iflete (sehebe) ihtiaçtır. Bu ihtiaç gerek aynı istikamette sonsuz olarak devam etmesi, gerek nihâyet de olma demir yoluyla meydana gelmesi muhaldır. Zira aynı şey kendi kendisinin hem illeti, hem de mâlûm olamaz. Yani hem sebebi, hem de musabbibi olamaz.

Allâh'ın vâcib vücud olduğu kelâm kitaplarında müteakillimlerle çeşitli yollardan isbat olunmuştur.

a-Hudûs Tarihi: Bu âlem, madde ile sûretlerden murekkeptir. Madde ve

Bu böyle olmakla berâber, İslâm nazarında Kâinât, -hayır ve şer- bütün mevcudâtı ile ilâhî sıfatların bir tecellisinden veya bunların terkiibinden ibâret olup, zamanlı ve mekânlı Âlemimizde Zât tecellisi mevcûd değildir. Zîrâ bu Âlem, Zât tecelliye musâit ve mütehammil bir vasıfta yaratılmamıştır. Bunun için Allâh'ın Zât'ı -ins ü cinn için- gayr-ı kâbil-i idrâk ve

sîrâ. Her ikisi de râd's-ı yâni ettefice yok iken sonradan meydana gelmedir. Hadis olan her şey, hakikate göre bir mahals-ı yaratıcıya lüccud'a mühtaktır. Binâenaleyh âlem de bir mahdûse münaccatır. Bu muncis de Allâh Teâlâ Hazretleridir.

b İmkân Tariki. Bu âlem mümkün lüccudlardan meydana gelmiştir. Böylece mümkün olan şeylerin lüccudunu ademine tercih ederek orları lüccuda getirecek bir mureccih, müccid, bir müessir lâzımdır. İşte bu mureccih, müccid müessir Vâcib Teâlâ Hazretleridir.

Birbirlerinin sebep ve neticesi olan mümkünât mâziye doğru nihaysiz bir silsile teşkil edemez. Bu, silsilenin ondan hâric bir vâcibe sona ermesi zaruridir. Meselâ, bilfarz diyelim ki, bizim Dünya'ya gelişimize ana babamıza sebep olmuştur. Onlara da ana babaları. Bu sûrette ancak bir noktaya kadar gilebilir. Bu noktada durmak ve hakikî musebbibi kabul etmek gerekir. Bu hakikî musebbibi de Allâh Teâlâ Hazretleridir.

c Hikmet ve Maslahat yahud İnâyet-i İlâhiye Tariki: Bu âlemde akl ve hükümleri (filozofları) hayrette bırakan sayısız menfaatler, hikmetler, birtakım maslahatlarla tamamiyle uygun vâsıtalar görüyoruz. Bu âlemde abes yoktur. Her şey yerli yerinde yaratılmıştır. Meselâ hiç kimse diyemez ki benim gözümlü niye kışınım altında yaratılmış da ayağımın altında yaratılmamış. Veya kollarım iki tane de bir değil. Vevahut ayaklarımı niye başımda değil. Bütün bunların tesâdüfî olarak bu kadar mukemmel sûrette yaratılmış olmasını aklı selim kabul edemez. Binâenaleyh bunlar mutlaka bir Sâni-i Hakim'in (hikmet sahibi yaratıcının) kudretinin eserleridir. Bu Sâni-i Hakim de Allâh Teâlâ'dır.

d-İhtirâ ve İhdâ Tariki: Aynı topraklar üzerinde bulunan aynı hava ve ısığa mâruz olan ve aynı su ile sulanan çiçekler, ağaçlar ve diğer nebôtâtta muhtelif şekiller, renkleri, tatları, tırtılar, kokular, lezzetler hissediliyor. Bunlar bütün birbirlerine tamamen müccif olabiliyor, aynı maddelerden bu kadar muhtelif ve müteccif şeylerin husûle gelmesi mutlaka bir Sâni-i Hakim'in kudretinin eseri olduğunda akı selim usûl şek ve şüphe edemez.

Bu denli herze dâre açalım. Biz, bu âlemdeki eşyanın nepsinin vâcib bir lüccuda salın ol'nıpp mümkün olduğunu yani lüccudlarını başka bir şeyden arıyıp görüyoruz. Hatta âlemde belân edeceği techile, bugun cisimlerin temsilatı kudretten neşet ettiğini de biliyoruz. Eğer bu vâcib lüccud olmasaydı eşyanın bir aralık hiclen yani nıccir mevcud ve küvvet olmaksızın meydana geldiğini kabul etmek zarureti ortaya çıkacaktı. Hâlbuki hiç hicir yoktur ondan bir şey lüccuda gelmez. (Bkz. İsmail Fennî Ertuğrul: İman Esaslar, Hakkında Suâllerle Cevaplar (Kıyıkı Kitapta Büyük Mevzûar) İstanbul, 1978 sh ve Ayrıca tafsilat için aynı müellifin "Materyalizmin İfâsi ve İslâm", c. I. (İstanbul, 1996) isimli eserine de bakılabilir.

ihâttadır. Gaybdır. Çünkü O'nun Zât'ını bilmeye medâr olabilecek intibâları yaşadığımız Âlemde edinmemiz mümkün değildir. Ancak sıfat tecellîlerinden hareketle, Zât'ının varlığını kabûl ediyor ve bu kabulde de O'nun "**Zât Hakîkati**"nin keyfiyetini kendisine havâle ediyoruz.

Evvelce temâs etmiş olduğumuz gibi bu gerçeği ifâde için İslâm itikâdında Allâh'ın sıfatları arasında "**muhâlefetün li'l-havâdis**" yâni sonradan yaratılmış olan hiçbir şeye benzememek sıfât ve prensîpi mevcuddur. Diğer taraftan Allâh'ın Vücûd, Kelâm, Semî, Basar ilh . gibi sıfatlarının da bu Âlemdeki minyatür tezâhürlerinden O'na intikâl ve O'nu kabul mevkiinde bulunmamıza rağmen, bunların bizim idrâk seviyemize indirilmiş, bu sıfatların birer tezâhürü olduğunu, asıllarının ise ilm-i ilâhî'ye havâle edilmesi gereği derpîş edilegelmiştir.

Meselâ "**vücûd**" sıfât-ı ilâhiyyesi, Allâh için bu Âlemdekinden farklılığı ifâde edebilmek üzere "**vücûd-i mutlak**" olarak yâd edilir. Bizim tanıyabildiğimiz vücûd, "**vücûd-ı mukayyed**" veya "**vücûd-i izâfî**" iken, Allâh'ın Vücûd'u yâni varlığıyla bizim Âlemimizdeki varlıklar sâdece isimde müştereklik arz edip, mâhiyette hayal ötesi bir derecede farklıdır. İşte bu misâlde görüldüğü gibi, Allâh'ın, bu Âlemi vücûda getiren sıfât tecellîlerini belli ölçüde- kavrayabilen insanoğlu imânen bunların Zât-ı ilâhiyye'deki mutlak mâhiyetleri hakkında, aklı selâhiyetli saymayıp sükûtu ihtiyâr eder. Daha ziyâde tasavvufî telâkkînin bize sunduğu bu görüşte, İslâm'ın insan müfekkiresi için vârid-i hâtır olan her suâle bir cevap sâhibi olduğu yolundaki temel görüşe zıt değildir. Zîrâ bu keyfiyet, Zât-ı ilâhî'yi hüküm dışı bırakmak olmayıp O'nun mutlak olarak kavranamayacağı yolunda -yine de- bir hüküm demektir.

Butün bu söylediklerimizin, Kur'ânî mesnedi **Hazret-i Mûsâ**'nın Cenâb-ı Hakk'ı Zât tecellisiyle görüp kavramak husûsundaki talebine verilmiş olan "**Len terânî**" (Beni göremezsın) hükmü ve o Ulu'l-Azm Peygamberin, bir dağa vâkî, küçük bir Zât tecellisi karşısında düşüp bayılması hadîsesidir.⁷⁶ Bu, bizim Dünya mızda yuz vattlık bir ampule -faraza- bin vattlık bir cereyan verip onu patlatmaya benzer ki, Dünya nizâmını ve beşerî idrâki berhava eder Bunun beşerî hayattaki örneği meczublardır.

Gerçekten meczûblar da, ilâhî cezbe karşısında aklı zaafa uğramış, fakat kalbî âleminde dâimâ Cenâb-ı Hakk'a bağlı olan kimselerdir. Beşerî hayal için ekseriyâ yadırganacak bir tavra sürüklenmişlerse de, kalbî idrâk ve müşâhedeleri itibâriyle pek çok sıradan insanı aşmışlardır. Onlar, vâsil oldukları noktada irâde ve ihtiyarları, idrâk ve iz'ânları tahammülü aşan bir voltaja tutulmuş gibidir. Zât tecellî ve benzeri gerçekler karşısındaki aczin, beşerî hayattaki misâllerinden biri de budur.

İnsan, sıfat tecellîleriyle vücûda gelmiş olan Kâinat'ta mümtaz bir mâhiyet arz eder.⁷⁷ Bu mümtâziyet, Zât-ı İlâhî'de meknûz olan sıfatların -sadece "**bekâ**" ve "**hâlık**" sıfatları ha-

⁷⁶ **Hazret-i Musa**, Cenâb-ı Hakk'ı görmek isteyince:

"**Sen beni göremezsın, lâkin dağa bak, eğer yerinde durursa sen de beni görürsün.**" (Araf Sûresi, âyet 143) cevabını almıştı. Sonra ilâhî tecellinin heybetinden dağ parça parça oldu. **Hazret-i Mûsâ** da ısıgök galebesiyle bayıldı.

Bazı müfesssler, bu âyetin kerîminin "üyetulânın vukû'ı olmayacağına delil olamayacağı" sözünü şerhler. Çünkü rû yet (görme) aşka, ihâta başkadır. İhâta demek olan aşka başkadır.

Nâtekim Hacı-ı Şerîfe

Azın ordıorduncu peresi kemerî gördüğünüz gibi Râbbinizi göreceksiniz." buyrulmuştur. Bu görüş elbetteki oru idrâk ve nâ'ta değildir.

İbî-i Sünnet kadınca Cenâb-ı Hak, âhirette münâ'ı kulları tarafından görülecek takvânâtı sunmamıştı. Buna göre, âhiretteki kul selâhiyet ve ikudarı bu Dünya'dakinden fark olacaktı. Böyle gerçekler kabul edebilmemiz için Cenâb-ı Hak Dünya hayatında beşere "**ruyâ görme hâlini**" bir beyyine (delil başlangıcı) olarak ihsan buyurmuştur.

⁷⁷ "**Biz, hakikaten insanı ahsen-i takvîm (en güzel bir sûrette) üzere yarattık.**" (Tin Sûresi, âyet 4)

riç olmak üzere- tamamından nasîb almış tek varlık olmasıyla sabittir. Bundan dolayıdır ki, insan "**eşref-i mahlûkât**" yani varlıkların en şereflişi addolunur. Kâinat da aynı sûretle bütün sıfatların tecellî terkîbleriyle vücûda gelmiş bulunduğundan, Kâinât ve insan arasındaki bu benzerlik dolayısıyla Âdemoğlu bir "**Zübde-i Kâinât**" (Kâinât ın özü) olarak kabul edilmektedir. Aynı hakikat, tasavvuf edebiyatında insanın "**Âlem-i Sağır**" (küçük Âlem) olarak kabul edilmesini intâc eylemiştir. Bundan dolayıdır ki, Divan Edebiyatı'nın dev şâiri **Şeyh Gâlib**:

"Hoşça bak zâtına kim, zübde-i âlemsin sen

Merdûm-i dîde-i ekvan olan âdemsin sen!.."78 demiştir

Bütün bu telâkkîlerin tabîî bir netîcesi ise, insanın hayır-şer gibi zıt tecellîlerle mücehhez bulunmasıdır. Beşerin, Dünya hayâtının kendisi için bir imtihan vasfını taşımasının tabîî icâbı olan bu keyfiyet beşerî fiillerin değerlendirilmesinde temel bir islâmî kıstastır. Bu sebeptendir ki, İslâm, insanların davranışları altında yatan sebepleri, sadece bir âmile hasretmez ve onu tek bir vecheyle izâh etmez. Bütün ferdî ve ictimâî müessirleri birlikte göz önünde bulundurur. Bu âmillerin hepsine ehemmiyetli derecesinde bir kıymet takdîr eder.

Meselâ Yahudî filozof **Freud** (1856-1939), cinsiyet sevk-i tabîîsini keşfetmiş, bunun insan şahsiyetindeki tesirini, değerini kavramış ve insan hayatını sadece bu sebebe istinâden izah etmeye kalkışmıştır. **Freud**'un bu tesbiti, asgarî hadde yanlış olmamakla beraber onu şümûllendirmekteki hadsiz-hududsuz tavrı sebebiyle, başlangıcında doğru iken nihâyette yanlış bir muhtevaya dönüşmüştür. O derecede ki, ferdî davranışların da ictimâî davranışların da altında yatan vıgâne müessirin, tek ve nihâî sebebinin cinsiyet sevk-i tabîîsî olduğunu iddiâ etmeye kadar gitmiştir. Anasından

⁷⁸ Zübde. Öz. çekerdek. **Merdum**: İnsan **Dîde**: Göz **Ekvân**: Varlıklar

süt emen bir çocuktan, devletler arasındaki harplere kadar her vâkıayı cinsiyet sevk-i tabiîsinin îcab ve ihtıyacî ile izâh edecek kadar saçmalamıştır. **Freud**, bu yönden beşeriyeti alçaltan, insanın haysiyetini, hayvan seviyesinin altına düşüren⁷⁹, onu sadece biyolojik bir yapı olarak gören ve bu biyolojik yapıya hâkim olan unsuru, tek bir âmille izâh eden nâkis ve bâtil bir görüşün sahibidir.⁸⁰

İslâm ise, böyle hatâlardan berîdir. Bütün müessirleri, hayatın bir parçası kabul edip lâıyk olduğu had ile tahdid eder. Ona îcab edenden daha fazla bir ehemmiyet atfetmez. Bu mısâl, diğer benzer felsefî görüşlerin de mâhiyetini kavrayabilmemiz için yeterlidir. Çünkü İslâm dışındaki tüm sistemler beşerî idrâk mahsûludur. Bu idrâk ve onun neticesi olan ilim de hududludur. İlâhî ilim ise, hakîkatin gizli-âşikâr künhüne şâmil bulunduğundan ekmeldir. Nâkis beşerî ilmin ortaya koyduğu sistemler de, mantîken ve zarûreten -tabîî olarak- insan ihtıyaçlarını karşılamak ve gerçeklere ulaşmak husûsunda kifâyetsizliğe mahkûmdur.

İslâm dışı sistemler, madde veyâ mânâdan sadece birine ağırlık vermişlerdir. Kapitalizm ve komünizm gibi sistemler, insanın rûhî tarafını görmezler. İnsanı rûh ve mâneviyâtтан ârî, sırf bir biyolojik yapı olarak telâkkî ederler. Dualist bir görüş sahibi olan İslâm ise, rûh ve cesedi beraber mütâlaa eder. Günümüz Yahudî ve Hıristiyanları da rûh ile beden arasındaki dengeyi mînâfaza edememiş ve maddî îcablara gereğinden fazla bir ehemmiyet atfetmek gibi beşerî bedbaht eden dehşetli

⁷⁹ Âraf Sûresi 179 âyeti: kerâmde "Belhum edal" (yani hayvandar aşağı) beyânı mevcuttur.

⁸⁰ **Freud**, cinsî arzuların her türlü kayıttan âzâde bir sûrette gerçekleşmesi hâlinde bu arzuların şuuraltında birkererek insanı nâstâ ettiğini kabul ile bunun için "psikanaliz" adıyla bir tedâvî usûlü ortaya koymuştur. Tuhaftır ki, insanlığı ifsad eden bütün felsefî görüşler hep **Freud** gibi aslen Yahudî olan filozofların eseridir. **Darwin**, **Karl Marks**, **Auguste Comte**, **Durkheim** ve emsâli gibi.

bir yanılsa sürüklenmişlerdir.⁸¹ İslâm ise Dünya ve Âhiret, ruh ve beden, madde ve mânâ dengesini muhâfaza ederek mütedil bir yolda yürümeye devâm etmiştir.

⁸¹ Bundan takriben kırk sene evvel Almanya da işlere konferans vermek için buluşuyordum. O sırada görüşüp konuştuğum üniversite talebelerinden birisi başından geçen câlibi dikkatle bir vak'a anlattı ki o Batı Âlemi'nde artık ilzeli, emez hale gelen sivilizatör, maddî icab ve ihtiyaçların galebesiyle mânevî hayatın ifasına en quze bir misaldir.

Bu talebe üniversite tahsil için gittiği Almanya da önce lisan öğrenmek maksadıyla Goethe Enstitüsü'ne gönderilmiş Türkiye den dinî bilgilerden mahrum olarak Almanya ya gitmiş o an bu ceâkenli -biraz da ananevi olarak- domuz etini mânevî manlara haram olduğunu, yenmesinin çeşitli mahzurlarını söylemiş bulunuyormuş. Bundan dolayı enstitü idarecilerine:

"Ben, sizin yemeklerinizi yemem, siz domuz eti ku anırsınız. Bana aynı bir yemek imkânı tanımalısınız!" diye diretmis. Tabii Batılıların yemeklerini yemenin sadece domuz eti cihetiyle mahzurlu olmadığını henüz bilmiyormuş. Onun için bu noktada ısrar etmiş. İdareciler bu ısrarı kıramayınca kendisini enstitünün müdürüne götürmüşler. Müdür de türk delikanlısının isteğini kabul etmemiş ve fazladan olarak:

"Buradan bu kadar türk talebesi geldi, geçti. Hiç kimse böyle bir iltıza da bulunmadı. Sen bunu nereden çıkardın?" diye çıkışınca o sırada müdürün yanında bulunan bir arkadaşı, işe müdâhale etmiş ve

"Müdür bey " demiş "Bu çocuğa haksızlık ediyorsunuz. O inançlarını korumak ve o istikâmetle yaşamak istiyor. Bu bizim Avrupalıların yapamadığı bir iş. Geçenlerde papalığın gazetesinde bir makâle okudum. Orada deniliyordu ki, «Biz (yani Batılılar) teknik terakki ile ilerledükçe dinimizden uzaklaştık, bencil ve materyalist olduk. Mânevîyatımız dumûra uğradı. Maddî terakkî ile mânevîyatı birlikte yürütemedik. Fakat şu sıralarda bu teknik terakkîye Türkler ayak uydurmaya çalışıyorlar. Onlar, her şeyi dinleri ile te'lif etme gayreti içindedirler. Eğer bu gayretleri sebebiyle teknik terakkîyi gerçekleştirirler ve buna rağmen de mânevîyatlarını da muhâfaza ederlerse başta biz Avrupalılar olmak üzere bütün Dünyâda örnek teşkil edeceklerdir»

"Ben bu çocukta da papalık gazetesinde temas edilen aynı husûsiyet muşâhede ettim. Geçen yıl Türkiye'ye gitmiştim. Her arabanın üstünde "maşallah" diye bir kelime yazılıydı. Ben bunu önce bir şirket adı zannettim. Hâlbuki öyle değilmiş. Bindiğim taksinin şoförü kontak anahtarını Allah'ın adını ararak (besmeleye kasdediyor) çevirdi. Ona bunun mânâsını sordum. Her işe Allah'ın adını ararak baş adıkları, anlarlar. Sonra O'ndan öğrendim ki Türkler yeni bir araba aldıklarında kiralayan kişiye onun kanları üzerinden arabayı geçirir ve bu sûrete müstakelce bir kaza yapmamaları için duâ ederlermiş. Böyle bir milletin bir ferdi olan bu çocuğa in'amahla etmelisiniz." dedi.

Bu izahat üzerine müdür, revirde yatan hastalara âdi yemekten o çocuğa da verilmesini emretmiş. Zira hastalara şifâî olmadığı düşüncesiyle domuz eti verilmezmiş.

Gerçekten başta A'manlar olmak üzere bütün Batılılar, domuz etinin mahzurlarını çok iyi bilirler. "Schweinflash und Gesundheit" (Domuz Eti ve Sağlık) isimli Almanca bir kitap kutuphânemde mahfuz bulunmaktadır. Bunda domuz etinin mahzurları bizim bildiğimizden çok daha fazlası ile anlatılmaktadır.

Demek ki İslâm, bu monist teoriler karşısında insan tabiatının “**müsbet-menfi**” iki vechesini dâimâ dikkate almak sûretile, düalist bir görüş ortaya koymuştur. Bu, kâinâtı izâh edisteki zıtlıkları kabul gibi, insan hayâtını değerlendirmek ve yönlendirmekte de bu sûretle tezâhür eder. Gerçekten bir mülk min. hayatı, ilâhî tâyinle vâkî olan zıtlıklar üzere kaam kabul eder. İslâm, insanı hak ve hayrın galebesi için çalışmak mükellefiyetiyle vazîfelendirirken zıtlıklardan menfîlikleri yok etmekle mukellef tutmaz. Çünkü yok olmayacağı, bunun

Türk Milleti zatî nîyet itibarıyla esirlardan beri tamamen İslâm ile hemhâl olmuş ve her doğruyu kabul hususunda “**İlîkmet, müminin kayıp malıdır!**” düsturuna berimsemiştir. Binaenaleyh her yeni ve fakat doğru olan maslahat icabı bulunan şeyi kabulde tereddüd etmezdi. Ancak kendisine teklif edilen her yeni fîlî tavir ve dîşariceyi de İslâm ile mizan ederek ona mutâbakatı sâbit olmadıkça aslâ içine sındırıp benimsemezdi. Üzerinde vâkî bir cebir ile İslâm’a mutâbakatı isbat ve bu sûretle vicdânı tatmin olumayan bir husûsî ilatı temin olursa bile içindeki muhâfelet bâkî kalır ve edine geçecek. İki firsatta İslâm’a uygunluğu isbat edilememiş olan bir usûl ve esâsı, ona mutâbık olan bir diğeri ile tebdil etmek arzusunun içinde dâimâ muhafaza ederdi ki, bu durum el’âhî da -az çok- ayırdır.

Bugün hâlâ bu gerçeği, görmekten gâfil “**lâiklik zorbaları**”nın aksine **Sultan Abdülhamid** merhûmum Tanzimât sonrası icabından olarak Dâhiliye vekilliğine getirdiği rum aslı **Sava Paşa**, bu gerçeği her Türkiye idarecisinin kuşğına küpe edineceği vasfıyla şöyle ifade etmektedir.

İşte tabiri, bunları içindir ki, bu mütevâzî mesâiyi (İslâm Hukuku na dâir yazdığı eseri) yeni bir görüş ufku açacağından istihzar duyarak Avrupa ulemâsının itilâma arz ediyor ve bunı ile dikkat nazarlarını Muhammedî hukûkunu menâbirine (menâbilâma) ve bu hukûkunu ne sûretle vücûda geldiği husûsuna çekebileceğimizi tîmîd ediyoruz.

Tebâkîları arasında birçok müslâman bulunan siyâsî devlet ricâlî bu kitapta İslâm içtimâî teşkâtının bulan esâsî kâdelerinin muhtevî bulacaklardır.

Başın İ’tîsâsî mukadderatını idâre edenler meşgalelerinden vakit ayırarak bu kitabı bir göz atacak olursalar. Muhammedî olan ahlâkın (kavâmîler), idâresi için lâzım olan sınırlı nakîkal şekline te’bâruz etmiş bulacaklardır ki, bu iki nakîkal Cezâyir Müslâmanları ne sûretle idâre edilmeleri lâzım olduğu yanında unûmî erkân ve mîvâcî işleri etine ve başlayan mesâlelerin çözülmesine yol açacaktır. Bu hakikat erim telerden bâret bulduğuşu sûrete te’bâsî idâre olunabilir.

İ Müslâman ne kadar Akâdî zayıf olursa olsun, din değıştirmedeği takdirde hiçbir nâdisen sîhnata mukarrir olup olmadığına o nâdisa İslâmî es’irilmedikçe imâz. Zira müslümana göre bir şeyin sîhnata mukarrir (doğruya yakın) olması ve onun doğru te’akkî edilebilmesi için muhakkak sûrete dînen emredilmiş bulunması, Allah’ın kelâmına veya Peygamber’in sünnetine, yani dînin bu iki temel taşından birisine istinad ettirilmiş olmanın lâzımıdır.

bir hilkat vâkıası ve fitrat icâbı olduğu İslâm'da mâlûm bir hakikattir. Ancak bunların menfî olanlarının muessiriyetini asgarî hadde indirmeye, müsbet olanların muessiriyetini ise azamîye yükseltecek emirler ve nehiyler (yasaklar) vaz' eder ki, İslâm nazarında **"terbiye"** de bu demektir. Hatta sadece insanda değil, Kâ:nât'ta dahî zıt keyfiyetlerden herhangi birini mutlak mânâsı ile yok etmek muhal ve böyle bir teşebbus abesle ıstığaldır. Zira her keyfiyet bir veya birkaç esmâ tecellisine mâ'kes olduğu ve **"esmâ"** ise **"zât"** gibi ebedî bulunduğu cihetle bertaraf edilemez. Bunlar arasındaki mücadele ancak ve ancak **"galebe nöbetleşmesi"** maksadına bağlıdır. Meselâ kâfirler her ne kadar güçlü-kuvvetli olsalar da imanı (İslâm'ı) yok edemezler. Müminler de kufür ve ilhada karşı aynı durumdadırlar.

Diğer taraftan her varlık fânîlikle mahkûm olduğundan ya kemalden zevâle veya zevalden kemale ebedî bir değişme hâlinedir. Bu değişme tedricendir ve her kategorideki varlık için bunun sürati veya vâdesi farklıdır. Bunların bazılarında vâde, gece-gündüz, yaz-kış nöbetleşmesinde olduğu gibi bilinir. Diğer bazılarında ise, iman küfür

2 Bütün kaziyelerin (hükümlerin) islâmileştirilmek sûretiyle dinî temellere istinâd ettirilmesi ve bînetice bu hakikatların yalnız kabulü değil, aynı zamanda riâyet olunması mecbûriyeti altına sokulması da, Muhammedî Kanun'daki menbâanın mebzûliyeti (bolluğu) dolayısıyla güç bir mesele değildir.

Musâman da sâir fertler gibi günânkâr oluplebceği gibi cürüm işler tek sûretiyle insanîlerin en çayış çerecesine de düşebilir. Fakat bütün bunlara rağmen yine müslüman olarak kalır. İslâmiyet te hakik, sûrette o n değıştirmek adetâ i tecrüdur. Müslüman islâmileştirmek ş olan bir kanuna muvazat ederek kana k öret ve kuvvetini gösteremediği müddetçe bu kanuna zâh rî şekide muvazat taat edebilir. Kanun esaslı bir kadesine göre bu cep altında bu un a keyfiyet din değıştirme keyfiyetini ortadan tamamen kaldır. Kuvvetlendirir hissederek ezot ki Allah ın Kelâmına ve Peygamber in Sunnetine istinad etti ği isbat edilemem ş bulunan bir kanuna itaatten uzaklaşmak, müslüman için farz olur.

Çebir kâidesiyle musuman vicdanı net nevi şiddete karşı hürriye edilmek ş, sâir dinlerde olduğu gibi cin uğrunda olum, asgarî hadde indirilerek din değıştirme hususu da imkânsız bir hâle konulmuştur. (Sava Paşa "İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd", c: 1, Ankara, 1955, sh. 14-15)

Ne diyelim, bizim lâikçi çıgırkanların kulakları çınlasın!

galebesinde olduğu gibi bilinemez. Ancak sezilebilir!.. Tabii, "İlm-i Ledün"⁸² sahibi bazı insanlar bu hususta istisnâ teşkil ederler.

⁸² İlm-i Ledün: Kâim gayretiyle elde edilmiş olmayıp Cenâb-ı Hak'ın bizzat attırdığı ilimdir. Peygamber aleyhisse âlâm bu ilimden Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ali'ye birazcık tütetmiş bulunduğundan tarikatler silsile olarak bu iki büyük sahabe'ye müntehi olur ar. Kur'an'ı Kerim de şöyle buyurmaktadır:

"Kullarımızdan bir kul buldular. Biz, O'na (Hızır'a) katımızdan rahmet verdik ve tarafımızdan O'na (gayba dâir) bir ilim öğrettik." (Kehî Sûresi, âyet 65)

II-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN PRENSİPLERİ

İslâm, -izah etmiş olduğumuz üzere- diğer Dünya görüşleri-ne benzeyen husûsiyetlerine ilâveten, “ilâhîlik” ve “dualizm” gibi iki temel husûsiyet ile onlardan tamamen ayrılır. Başka Dünya görüşlerinden bu iki temel prensiple ayrılan İslâm Dünya görüşünün muhtevasına hâkim olan ve diğer Dünya görüşleriyle bâzen tamâmen bazen de kısmen mutâbık olan ana esasları iki kısımda mütâlâa edilebilir. Bunların bir kısmı tamamen mücerred yâni nazarî, bir kısmı tatbikî yâni amelîdir. Bu yönden onları ikiye ayırıp gruplandırabiliriz. İleride geniş bir şekilde izah edecek olduğumuz bu prensipler şöyledir:

1- İslâm Dünya Görüşünün Mücerred Prensipleri

Bunları hülâsaten şu şekilde sıralayabiliriz:

A-İrâdecilik veya Volantarizm Prensipi: İslâm, insan ve cın neslini kendilerine ezelde verilmiş bir irâde sebebiyle mes'ûl addeder. Onların fiillerinde belli seviyede cüz'î bir irâde kabul eder ve hiçbir beşerî fiilde onları mecbûrî fâil saymaz.

B-Âlemlşümüllük veya Üniversalizm Prensipli: İslâm'ın bütün Kâinât'ı onun tamamına şâmil bir sûrette izâh vaz' etmiş olması, dâvetini muayyen ve dar bir mekânla tahdid etmemesidir.

C-Tecrid veya İdealizm Prensipli: İslâm'ın bütün müşahhas hâdiselere mucerred bir gâye ve ifâde izâfe ederek onları yüceltmesi ve bir nevî mânevîleştirme yoluna gitmesidir.

D-İnsaniyetçilik veya Hümanizm Prensipli: Bu prensip, İslâm'ın hükümlerinin kavimler, coğrafyalar ve kültürler üstü bir mantıkla vaz edilmiş olmasını ifâde eder. Dar, ırkî veya kültürel muhtevâlar çerçevesini aşarak bütün insanlığı "**Benî Âdem**" olarak tek bir âilenin fertleri gibi telâkki etmesi demektir.

E-Gerçekçilik veya Realizm Prensipli: İslâm prensiplerinin insan seâdetini temine medâr olacak hükümlerinde realiteyi (şe'niyeti) dikkate alması ve bu bakımdan tatbik imkânı olmayan utopik (hayâlî) sistemlerden ayrılmasını ifâde eder. Diğer taraftan insan tabiatının değişmeyip hep aynı kalan husûsiyetlerine göre hükümler koyduğundan bunlar zaman ve mekân değişikliğiyle muallâkta kalmayıp ehemmiyetlerini devâm ettirirler. Bu bakımdan İslâmî hükümler için eskimek mevzûbahts değildir.

F-İlimcilik veya Siyantizm Prensipli: Bu prensip, ilmi (science), her şeyi hâlîle muktedir ve -âdetâ- ilâh addeden siyantizm'den farklı olarak, ilmin metbû kabul ve teşvik edilmesini ifade eder.

G-Akılcılık veya Rasyonalizm Prensipli: Bu prensip, felsefede olduğu gibi akli, hakikate ulaşmak için yegâne vâsita addetmek veya Rasyonalizm'deki gibi ona sonsuz bir kudret izâfe etmek yerine onu nakle yardımcı kabul etmekten ibârettir. Zira İslâm, tekrim eylediği akli, nakli anlamak için zarûrî bir vâsita kabul eder.

H-İyimserlik veya Optimizm Prensipli: İslâm'ın, insan

gonlüne ilkah ettiği duygularla, her tecellîde bir hayır tarafı görecek bakış tarzını hâkim kılmasıdır. Diğer taraftan İslâm, Kâinat'ta huzur sükûn ve âhengin galebesini kabul eder. Al-lâh'ın Zât'ında ise Rahmet-i İlâhiyye'nin Gadab-ı İlâhiyye'yi aştığını ilân eder.

2- İslâm Dünya Görüşünün Müşahhas, Amelî veya Ahlâkî Prensipleri

Bunları da şöyle sıralayabiliriz:

A- Teaddilik veya Dinamizm Prensipli: İslâm, bir hareket ve faâliyet dînidir. Bazı Uzak Doğu felsefeleri gibi Dünya'dan el çekmiş bir atâlet ve miskinlik dîni değildir.

B- İctimâîlik veya Sosyal Adâlet Prensipli: İslâm'ın hükümlerinde dâima cemiyet ve sosyal adâleti ön plâna alan ictimâî bir din olması keyfiyetini ifâde eder.

C- Nizam Prensipli: İslâm, nizâmın ihmâline ve anarşiye aslâ müsâade etmeyen, ferdi ve cemiyeti hassas bir sûrette tanzim eden bir dindir.

D- Adâlet Prensipli: Adâleti tekrîm ederek onun huzur ve saâdet için ne büyük bir müessir olduğunu belirtmekle kalmaz, bunu sağlayacak emirler ve nehiyleri Dünya da hiç bir beşerî sistemde hâlâ ulaşılamamış olan bir seviyede ortaya koyar.

E- Hürriyet Prensipli: İslâm, mes'ûl tuttuğu insanı Allâh'ın çizdiği sınırlar içinde hür kabul eder. Mes'ûliyetin kaynağı irâdeye âid bu hürriyettir. Bu irâde ve ihtiyârı ancak "**tabîî hukuk**" denilen hakların ihlâlîne sebebiyet vermeyecek bir sûrette tahdid eder. Bu sebeptendir ki, İslâm'ı kabulde cebri (zorlamayı) reddeder.

F- Cihad Prensipli: İslâm, muhtevâsındaki gerçeklerin kabul ve tatbik olunmasını te'mine medâr olan her türlü fiili

"cihad" mefhumuna dâhil addeder. Silâhlî mücâdeleye ise, sadece muayyen sebeplerle cevaz verdiği gibi onun en has-sas adâlet ölçüleri ile icrâsını emreder. Üstelik bunu "**küçük cihad**", nefisle mücâdeleyi ise "**büyük cihad**" olarak kabul edip böylece düsturlaştırır.

G-Ahlâk Prensipli: Denilebilir ki, İslâm'ın vahdaniyet, yani: yaratıcının birliği dâvâsından sonra en temel gâyesi ahlâkî zirveleşmeyi temin etmektir. O derecede ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesse.âm- bî'setini (gönderilişini) buna münhasır olmak üzere ifade buyrulmuştur ki⁸³, bu hiç şüphesiz ehem-miyet tezâhürü içindir.

H- Fiilî Kıstas Prensipli: İslâm, tatbikî misalleri olmayan ütöpik bir nazariye değildir. Kendi prensiplerinin tatbikâtını Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın hayatında en güzel bir sûrette misâllendirir ve müşahhaslaştırır. Peygamberin bütün davranışları ideal tatbikat için İslâm literatüründe (edebiyatında) fiilî bir kıstas olarak kullanılır.

Şimdi bu prensipleri iki grup hâlinde ve teker teker izâh etmeye çalışalım:

⁸³ Hadis i şerîfte "Ben, mekârimî ahlâkî (en üstün ahlâkî) tamamlamak için gönderildim." buyrulmuştur (Muvatta, Husnu'l-Hulk, 8)

1- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜCERRED veya FELSEFÎ PRENSİPLERİ

A- İRÂDECİLİK veya VOLANTARİZM PRENSİPİ

İslâm'ın insan vâkıasına bakışta onda fıtraten meknûz olarak gördüğü aslı husûsiyetlerden biri de **"irâde sahibi olmak"** keyfiyetidir. Bu husus beşerî mes'ûliyetin kaynağını -daha emin bir tâbirle söylemek gerekirse- temel iki sâikından birini teşkil eden akla istinad eder. O iki sâik **"âkil"** ve **"bâliğ"** olmaktır. Ancak İslâm'da tefekkürün teşvik edilmiş olması⁸⁴ sebebiyledir ki; bu irâdenin mâhiyeti ve hududları üzerinde İslâm âlimleri pek geniş bir sûrette imâl-i fikr etmişler ve bunların neticesi olarak ortaya birbirinden farklı görüşler koymuşlardır. Kuldaki bu irâdenin **"irâde-i cüz'îyye"** olarak isimlendirilişi bile, bunun Âlâh'a mahsûs olan küllî irâde karşısında cüz'î, yâni çok küçük olduğu gerçeğini ortaya koyduğu halde bâzı âlim'ler bunun

⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim de pek çok kereler, **"Ya ulû'l-elbâb"** (Ey aklı sahipleri) n tâh - dâhisi yanında **"Efelâ ya'kulûn"** (akıl etmezler mi?) gibi hitaplarla insanların düşünmeye davet olunduğu görülmektedir. Ayrıca Peygamber -aleyhisselâm- **"Lâ ibâdete le'l-tefekkur"** (Tefekkür gibi ibâdet olamaz!) (Au ei Muttaki, Kenz, XVI, 121) buyurarak akli kullanmayı en üstün bir ibâdet olarak tahsin etmiştir.

rolünü alabildiğince genişleterek kulu -âdetâ- Cenâb-ı Hakka mahsûs olan **"fâil-i muhtâr"** olmak vasfına yaklaştırmışlar ve insanı fiilinin -hâşâ- hâlikı gibi görmüşlerdir. Buna mukâbil diğer bazıları da müthiş bir tefrîd ile kulu fiillerinde -irâdesiz ve mecbûrî bir fâil- mevkiinde telâkkî etmişlerdir.⁸⁵

Beşerî irâdenin mâhiyeti ve hududları husûsunda vâkı olan uzun münâkaşaların neticesinde bu ifrad ve tefrîd görüşler revaç bulmamış mütedil bir yol benimsenmiştir ki, bu da Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna göre ise, beşerî fîl iki irâde ile gerçekleşir. Faaliyet kula, hâlikiyet ise Allâh'a âiddir. Ehl-i Sünnet'e göre, kader, **"mutlak"** ve **"mukayyet"** veya **"muallak"** olarak ikiye ayrılır ve bunların her biri hakkındaki değerlendirme farklıdır. Yanî kulun mesûliyeti, mukayyed kadere taalluk eder. Çünkü bu kategorideki fiillerin kulun dilemesi ile halkolunur. Bu görüş, eserimizde çeşitli vesilelerle teferruatı ile anlatılmıştır.

⁸⁵ İhtikâte vâsıl olmak hususunda aklın rolünü takdirden birçok farklı görüşler daha doğrusu mezhepler zahir etmiştir ki, bunların ilki **"Mûtezile"**'dir. Bu mezhep, **"Tablîn"**'den **Hasan-ı Basrî**'nin (v. 110 h -728 m.) talebelerinden olan **Vâsıl b. Ata** (v. 131 h -748 m.) tarafından tesis edilmiştir. Hocasından ayrılmış, yani itizal etmiş olduğundan O'nun kurduğu itikâdî mezhebe **"Mûtezile"** denilmiştir.

Bu mezhep mensupları nası kabul etmekle beraber akla gereğinden fazla ehemmiyet atfederler. Umûmîyetle yabancı kültürlerin ve bilhassa Yunan felsefesinin tesiri altında kaldıkları kabul olunur.

Mutezâbîh, yani zâhırına harfî kaabil olmayan âyetleri akıl kanunlarına mugayir görerek onları akli esas alarak tevîl ederler.

Emelilere baş ka direği için çıktığını müş olan **Cehm b. Safvan er-Râsibî** ye ilâfe edilen **"Cehriye Mezhebi"**'nde ise beşerî irâce tamamen ırkâr edilr. Bunlara göre insanda irâde ve mîrâc yoktur. İnsanların bütün tîl'lerini fâil'in talebî olmaksızın Allâh yaratır. İlk havânlarda hatta cansızlarda olcuğu gibi: **"Taş dustu"**, **Birki, çiçek açtı ve Ağaç meyve verdi"** dedikleri yerde, o oluş, taşta, çiçeğe veya ağaca nispet edilir. **Sevap ve günahın insana nispet edilmesi de böyledir.** Dür'n bütün mukellefiyatı erî cehrinir. Kul tîl'ni cehren fâil eder derler.

Bu görüşün tam aksine, kadere ırkâr ederek mâhîyâtı, fiilinin **"Hâlikı"** telâkkî eden **"Kaderiye"**, **Haccac** tarafından hicrî 80 seresinde isâm olarak ortadan kaldırılmış olan **Mabed el-Cuhenî** tarafından ortaya konulmuştur ki, bunların hepsi de bâtıldır. Çünkü bu görüşler doğru olsaydı, Cenâb-ı Hakk'ın iyi amellere mukâfâtı kötü amellere ise, ceza vermesi -hâşâ- mantıksız olurdu. Doğru olan Ehl-i Sünnet yolu ve bu yolda tesis edilmiş olan **"Eş'arî"** ve **"Mâturidî"** mezhepleridir.

Lâkin, red ve cerhi imkânsız olan bir islâmî gerçek şudur ki; mes'ûliyetin kaynağı ins ü cinde -az veya çok- mutlakâ mevcûd olan irâdedir. Gerçekten bu vasıf itibânyile insanlarla müştereklik arzeden, mahlûkat içinde sadece cinlerdir. Bundan dolayıdır ki; onlar da insanlar gibi Allâh'a inkıyad husûsunda mukellef ve mes'ûl bir mevkîde bulunmaktadır.

Diğer taraftan: mükâfât veya mucâzât için zişuur olmak yanında bu iki kategori varlığı mümtaz ve mes'ûl kılan **"irâde"** diğer birçok husûsiyetle birlikte onlara lâhî bir mevhibe olarak ezelde verilmiştir.

a- Beşerî İrâdenin Mâhiyeti Ve Hududları

Bu temel görüş ışığında insanların ilk yaratılışına âid itikâdî esaslar tahlil edildiğinde şu gerçekler ortaya çıkar:

Allâhu Azîmuşşân yegâne fâil-i muhtardır. Ezelde yalnız kendisi vardı. Sonra, böyle bir Âlem murâd edip bütün varlıklara ilâhî sıfatlarının tecellisi ile vücûd vermiştir. Bütün sonradan ve mükemmellik itibariyle kademeli olarak yaratılmış olanların teşkil ettiği Âlemin zirvesine de mükerrerem bir varlık olarak insanı oturtmuştur. Bu keyfiyet, insanın eşref-i mahlûkât olması kadar aynı zamanda Âlemin ona müsahhar, yani emrine âmâde kılınmasını da ifâde eder.⁸⁶

Fâil-i muhtâr olan Allâhu Azîmuşşân, her varlığı ve onun bünyesindeki unsurları belli bir maksad için yaratmış ve onlara

⁸⁶ O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra kendine has bir şekilde; semaya yöneldi, onu yedi gok olarak yaratıp düzenledi (tanzîm e"). O, her şeyi hakkıyla bilendir." (Bakara Sûresi, âyet 29)

'Allah, o Allâh'dır ki, gökleri ve yeri yaratmıştır. Gökten su indirerek onunla size rızık olmak üzere çeşitli mahsuller çıkarmış ve emri ile denizde yüzmek için gemileri sizin buyruğunuza vermiştir. Nehirleri de size musahhar kılmıştır.

Yörüngelerinde yürüyüp giden Güneş'i ve ayı, size musahhar kılmış; geceyle gündüzü de, yine sizin için musahhar kılmıştır." (İbrahim Sûresi, âyet 32-33)

o maksadı gerçekleştirmeye sâlih (müsâid, uygun) bir yapı ve iktidâr lutfetmiştir. Butün mahlûkatta mevcûd ve ilâhî fâyine dayanan bu umûmî husûsiyetlere dinde “âdetullâh” veya “sünnetullâh” adı verilir. Bunlar değişmez ve değiştirilemezler.⁸⁷ Beşerî ilmin -bilhassa materyalist ağırlıklı olan kısmında- murâd-ı ilâhiye dayanan ve bütün Âlemde ebediyyen cârî olan bu temel prensipler “tabiat kânunları” olarak adlandırılır. Cenâb-ı Hak, insan idrâkine sığabilen Âlemde cârî olan murâd-ı ilâhiyesini sebeplere rabt etmiş ve insan idrâkine de gerçeklere sebep-netice munâsebeti içinde intikâl edebilecek bir iktidâr ile techiz etmiştir. Olgun müminler, ön plândaki sebep ve neticeler üzerinde îtmâl i fikrederken bile sebepler zincirinin nihâyetinde murâd-ı ilâhinin mevcûd olduğunu aslâ hatırdan çıkarmazlar. Nitekim Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-:

“Allâh bir şeyi murâd ettiği zaman esbâbını halkeder.” buyurmuştur.

Müsbet ilimlerse, tevâlî eden araştırmalar neticesinde eşyâda meknûz ve murâd-ı ilâhiye dayanan husûsiyetleri keşfede keşfede bir terakkîye âmil olsalar da onların vâsıl olduğu netice -bugün bile- bu husûsiyetlerin ancak Allâh'a mâlûm olan vüs'ati yanında yine de çok cüz'î kalmaktadır.⁸⁸ Meselâ daha düne kadar her ferdin âdetâ bir nüfus kağıdı gibi şahsî ve munhasır husûsiyetlerinin -parmak izine- mahsûs olduğu sanılırdı. Bugün ise DNA moleküllerinin sırrı çözülmüş ve bunlardan parmak izlerine nazaran daha ileri derecede ferde

⁸⁷ Bu hakikatin Kur'ânı mesnedini ihtivâ eden âyetlerden biri şudur:

“Allâh'ın, otedenberi suregelen kânunu budur. Allâh'ın kânununda asla bir değişiklik bulamazsın.” (Fetih Sûresi, âyet 23)

⁸⁸ Habîbim, söyle: -Bütün denizler, bütün bahr-i muhitler (bilfarz) mürekkep olsa ve onlara bir mislini de ilâve etsek: Rabbimin kelimeleri hitâm bulmadan evvel o denizden mürekkep biterdi.” (Kerf Sûresi, âyet 109)

Aynı hususta başka bir âyet-i kerime de şöyle buyrulur:

“Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, o mürekkep bittikten sonra yedi deniz imdadı gelse, yine kelmât-ı ilâhiye yazılıp tükenmezdi.” (Lokman Sûresi, âyet 27)

âid inhisârî husûsiyetlerin tesbîti imkân dâhiline girmiştir. Acabâ bu “**mâlum**”un arkasında da başka hangi “**meçhûl**”ler vardır!? Zîrâ ilmî çalışmalar göstermiştir ki eşyâ-yı tabîiyyenin husûsiyetlerine âid her yeni keşif -âdetâ- birçok başka meçhûllere kapı açmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede.

“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki; onun (Kur’ân’ın) gerçek olduğu, onlara iyice açıklanmış olsun. Rabb’inin her şeye şâhid olması, yetmez mi?”⁸⁹ buyrulmuştur.⁹⁰

Bu demektir ki, ilmî keşifler arttıkça, Kur’ân-ı Kerim’den vâkıf olabildiğimiz mucizeler de çoğalacaktır!

Müsbet ilimlerin bu gelişmesi kıyâmet kopmasından az önce mucizât-ı enbiyâ seviyesine yakın bir noktaya kadar yükselecek ve bu noktada îmânî esasların bir “**tekîlf**” olma keyfiyeti âdetâ ortadan kalkacağından hayat ve Kâinât yeniden nizâmlanmak üzere nihâyete erecektir!

Meselâ Hazret-i **İsâ** -aleyhisselâm- ölüyü diriltmişse bu -velev muvakkat bir zaman için bile olsa- kıyâmet kopmasından

⁸⁹ Fussilet Sûresi, âyet 53

⁹⁰ Bin dört yüz yıl evvel nâzil olmuş bulunan Kur’ân-ı Kerim, kendi tâlîm ve Levh-i Mahfuz’daki muhtevâsıyla “**Yaş ve kuru bu âlemde gerçek nâmmu ne varna hepsini muhtevîdir.**” (Bkz. En’am Sûresi, âyet 59)

Kur’ân-ı Kerim’in bu husûsiyetiyle alakalı olarak tânî bir vak’a zikretmek isteriz

Said Halim Paşa sadrazam iken (sadrâzam-ı 1914-18) kendisiyle görüşen bir İngiliz diplomati, bilvesile ona şu subhî tevcih etmiştir:

—Paşa! İzzetleri! Müslümanlar bütün hakikatlerin ve bu arada fernî gerçeklerin Kur’ân’da mevcûd olduğunu idcâ eder dururlar. Lâkin bir gerçeği biz Batîliler keşif için ortaya koymadıkça da Kur’ân’dan çıkartıp gösterememekteyiz. Her bir aklımın nâp takı, maktadır. Acaba siz ne dersiniz, böyle midir?

Said Halim Paşa, Mısır’da bulunduğu Arapça ya tâkîf olduğu devrin icâbı ile İngilizceye çokça işi bir cihâzda kendine göre bir zâhâta bulunmuş, ancak serdetliği bekler İngiliz diplomaturca kapıya gâyan görmemiştir. Bu duruma canı sıkılan sadrazam **Halim Paşa**, Osmanlı Meclis-i Mebusânına telefon ederek o zaman mecliste pek çok olan din âlimlerinden birinin acele sacârete gönderilmesini talep etmiştir. Bu sûretle celb edilen hocanın verdiği cevaplar da İngiliz diplomatinin tatmin olmeyince **Said Halim Paşa**, İngiliz’den ertesi güne kadar kendilerine musâade edilmesini ricâsında bulunup meclisten gönderilen hocaya da

az önce bu, tıbben mümkün hâle gelecektir. Böyle bir keyfiyet "îmân"ı aklen ve mantiken mecbûrî hâle getireceğinden mükâfat veyâ mucâzâtın gereği -belli ölçüde- bertaraf olmuş bulunacaktır.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hakk'ın -velev esbâbda tecellî

—Din ilmi olan sensin. Başka din âlimlerin de sen benden iyi tanısın. Bunlar içinde dostumuz. Taimin edecek bir izahatta bulunabilecek her kim var ise, onu arayın bul ve yarın benim yanıma getirin. " demiştir.

Bu hoca efendi, bu iş için kalktı Yalova'nın Reşâdiye Köyü'nde oturan Nakşî meşayimeler **Şeyh Şerâfeddin** Hazretleri'nin nezâretine girmiş **Şeyh Şerâfeddin Efendi Şeyh Şâmil** ile birlikte Türkiye'ye gelip yerleşmiş olan cemaate idi. **Sultan Reşad**, yerleşikleri koy loka hazine arâzisini onlara tahsis etmiş bulunduğundan bu koya "**Reşâdiye**" (şimdiki Güney Köyü) adı verilmiştir. 1930 yılında vâkı olan "**Menemen Vak'ası**"nda uzun bir müddet hapis yatmış ve nihâyet berâat etmiş bulunan **Şeyh Şerâfeddin Efendi** o zaman ziyâretine gelen hocadan durumu öğrenince onu köyünde bir akşam misâfir edip ertesi gün sabah namâzıyla birlikte bir faytona binip öğlen üzeri birlikte Cağaloğlu'ndaki Sadâret'e gelmiştir. İngiliz diplomatı tekrâr huzura celbedilip suâlünü tekrarlamaı istemiş, söylenenleri ewelce zikrettiğimiz gibi dinleyen **Şeyh Şerâfeddin Efendi** demiş ki:

"—İvel, Kur'ân-ı Kerim'de kıyâmete kâklar vâkı olacak fennî kişilerin hepsi mevcûddur. Çünkü O, bir "**Kitâb-ı Kâinât**"tır. Bu gerçeklerin siz Batılîlar filen ortaya çıkarmadıkça bir müslîman tarafından Kur'ân-ı Kerim'den çıkartılıp gösterilemediği de doğrudur. Ama bizim uç sebebi vardır ki, size bunların ilksini söyleyebilirim. Üçüncüsünü siz Batılîlar'ın aleyhine olduğundan onu söylemek nezâkete aykırı olur."

İngiliz diplomat, her uç sebebin de söylenmesinde ısrâr edince **Şeyh Şerâfeddin Hazretleri** buyanmışlar ki:

"—Kur'ân-ı Kerim'de fennî hakikatlere temâs "**sarâhat**"le değil "**delâlet**" cihetiyle. Bunun birinci sebebi eğer bu gerçekler sarâhat cihetiyle olsaydı Kur'ân'ın hacrını atabildiğine şemşleyereceğinden onun ezberlenmesi imkânsızlaşırdı. Hâlbuki sair semâvî kitaplar n başına geçen tahrîf hâdisesinin Kur'ân için vâkı olmama sebebi eninden bu de bu ezberlenme keyfiyetidir. Yazının yaygın olmadığı bir zamanda tahrîf, ancak bu sûretle önlenebilirdi."

İngiliz diplomat

"—İhâ cevap pek tamim olmamış gibi görünmüş. **Şeyh Şerâfeddin Hazretleri** devamla

—Fakat us' sebebi bu değildir. Eğer kıyâmete kadar mer'iyetli murâd-ı ilâhî iki zâsı olan Kur'ân-ı Kerim' fennî gerçeklere sarâhat cihetiyle temâs etmiş olsaydı asırlardan beri müslîman ve müslîman olmayan insanların çoğu zamanlardaki fennî terakkî sevgisiyle bir yere onları kanîle yaklaşmayacaklardı. Ederler ve imân dairesinden çıkarırdı. Bu gerçekleri marifetli suât eddikten sonra bunlara ceâbet eden âyetleri bu yo da teâkkî edenler inkâr yerine bilâk s imanların kuvvetlenmes. gibi bir netice ede ederler."

Seyh Şerâfeddin Efendi üçüncü sebebi zikretmeyi nezâkete aykırı teâkkî ettiğinden mâzûr görülmesini talep ettiyse de İngiliz diplomatın ısrârıyla onu da şu şekilde ortaya koymuştur:

ettirmek sûretiyle de olsa- kendi mutlak irâdesiyle bizzat tâyin ettiği hususlar ins ü cin için mes'ûliyet zemininde bir rol oynamaz. Yâni mükâfât veya mucâzâtı gerektirmez. Bunlar Allâh'ın -daha ziyâde Âhirette- tecellî edecek olan "âdil" sıfatının icâbî olarak ancak kulun mes'ûliyet hududlarının tâyininde mizâna girecektir. Çünkü Cenâb-ı Hak, Kur'ânî bir beyân ile sâbit olduğu üzere ins ü cinin tâkatından fazlası için mes'ûl tutmaz.⁹¹ Tâkatin oluşmasında -musbet veya menfi- rol oynayan ilâhî tâyinler mes'ûliyetin derecesinde -muhakkak

"-Kur'ân Ker'im ilkelettigim şu iki sebep yüzünden fennî gerçek ere "sarâhat" yerine "delâlet" tarzıyla temâs etmiş olduğundan bu gerçekleri herkes anlayıp kavrayamaz. Lâkin bunları siz Batınlar tecrübe edilir ve isbatları hâle getirmeden de bilenler vardır. Bunlar ilimde "rûsûh sahibi" olan ve zâhîrî ilimler kadar ledünnî ilimlere de vâkıf kimselerdir. Lâkin onlara bildiklerini söylemek hususunda musâade yoktur. Bunun sebebi de Dünya hayatının sa'y (çalışma) esasına müstenkî olan aslı nizamı muhafaza okluğu kadar aynı zamanda siz Batılîlar'ın her fennî keşfi egoistçe kendi emelleriniz istikâmetinde ve başka milletlerin aleyhine kullanmanızdır. Sizin Kur'ân'dan çıkarılacak bir fennî keşfe vâkıf olmanız engellenemeyeceği içindir ki bu bize yasaklanmıştır." deyince İngiliz diplomat bunun bir "bahâne" okluğu yolunda ilirâzda bulunmuş ve onu iknâ etmenin mümkün olmadığını gören **Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri** şu sözleri söylemeye mecbûr kalmıştır.

"-Bak ekse-ans! Ben de Kur'ân'ın delâlet cihetiyle temâs ettiği fennî gerçeklerin kâffesine bir ilâhî mevhibe olarak vâkıf olanlardanım. İstesem size kıyâmete kadar vâkıf olacak bütün fennî keşifleri tâdâd edebilirim. Lâkin bunu yapmak benim için mânevî bir iltihâz olur. Ancak gerçeğin bu söylediğim gibi okluğunu kabul edebilmemiz için size başka hârika bir bilgi sunabilirim." İngiliz diplomat

"-Meselâ ne gibi?" diye suâl edince **Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri**,

"-Sizin ceddınızı tâ Âdem aleyhisselâm'a kadar sayabilirsiniz." karşılığını vermiştir. İngilizin ilirâzı üzerine de onun ceddini yukarıya doğru saymaya başlayınca İngiliz diplomat

"-Din! Bir dakika. Sen burları nereden biliyorsun? Yedinci göbekten öteye her, dah, birerem dedi. Söylenenlerin doğruluğunu teyid makamındaki bu cevâba mukâbeleten **Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri** devamla.

"-Ber: sâde bunu değı, sizder Duryâ'ya gelmiş ve gelecek olanları ca kıyâmete kadar sayabilirim." diyerek, karşındakî İngiliz'in önce çocuk'ınnı sonra torun'ının arıa sonra da neruz Duryâ'ya gelmemiş olan neslinin İngilizce isimlerini takir takir söylemeye başlayınca İngiliz diplomat Sadrâzam'a dönerek

"-Pasa Hazretleri! Ber sizden bir din âlemi istedi. Siz bana bir şahıraz getirdiniz." diyerek ker d's için marifeten mecbûrî nâ'e gelmiş olan idayetler kaçırmış ve bunun ilâhî takdire oğai bulunduğuy gerçeğine yeni bir misâl olmuşur

Seksen doksan sene evvel gerçekleşmiş olan bu târîhî vak a, Allâh'ın lutul ve keremi munzam olduğunda beşerî ilim ve irâdenin ne raddelere kadar nâfiz olabildiğini gösteren câlib-i dikkat bir misâldir

⁹¹ Bakara Sûresi, âyet 286

ki- bir nishbete ulaşmak için mizâna dâhil olacaktır. Çünkü Cenâb-ı Hak münâsebât-ı ictimâiiyyenin vâkı olabilmesi için insanlara “**lâtif**” sıfatının eseri olan mevhibelere aynı miktarda vermemiştir. Adâlet-ı ilâhiye icabı olarak beşerî mes’ûliyyette fitrî ve fiilî iktidâr kıstastır. Yani mes’ûliyyetin bu mevhibelere nisbeti, ilâhî adâlet icâbidır.

Meselâ merkezi Afrika’da Dünyâ’ya gelmiş ibtidâî kavimlere mensûb bir insanın dînî hakikatleri kabul husûsundaki mes’ûliyyeti, şartları onunla mukâyese edilemeyecek derecede müsâid bir başka medenî ülkedeki insanla bir ve aynı olamaz!..

Âlemdeki bu farklılık sadece benî beşer efrâdı arasında olmayıp bütün varlıklara şâmilidir ve Kâinât’ı bilebildiğimiz husûsiyetleriyle mümkün kılan temel sâiklerden biri de bu ihtilâftır. Gerçekten sahip olduğu vasıflar itibarıyla varlıklar cemâdâtın insana kadar birbirinden farklı kategoriler teşkil ettikleri gibi⁹² bunların her biri kendi içinde de kademeler hâlinde silsilenirler. Belki bir kategorinin en alt kademesinde bulunanla en üst kademesindekiler arasındaki fark, iki kategori arasındaki farktan büyüktür. Meselâ insan en alt kademede “**Belhüm adall**” (hayvandan aşağı) sıfatını müstehak bir derekeden, “**fenâfillâh**” ve “**bekâbillâh**” derecelerine kadar uzanan bir teselsül ve kademeleniş arz eder.⁹³

⁹² Bun ardan “insan”a kadar olan uç kategorisine “**mevâlid-i selâse**” denir ki, bunlar cemâdât (cansızlar), nebâtât ve hayvanâtır.

⁹³ Tasavvufîta “**seyr-i suluk**” denen nefsî tasfiye ile Hak’a yükselme dört safhadır

a-Seyr-i ilallâh Seyr-i tarikatta muayyen usuller dâresinde mânevîyatta yükselme-i ifade eder. Bu kelimenin ugarî mânâsı; yürümek, hareket etmek demektir. Mânevî yükselme-i birinci merhalesi, sâikî, yani tasavvufî terbiye yoluna girmiş olanın kat’îyânî ilk merhalesi ifade eder. Kalbten âzâdî imkânâ a’id ne varsa, silâ-i mes’ûsiye hâdetine varılır ki onunla “**Velâyet-i Suğrâ**” denir. Yani velâyette bu birinci merhale’dir. Vâsıl olunan noktadaki makamın adı ise, “**fenâ fillâh**” yani Âlah’ta fânî olmaktır.

Seyr-i ilallâh, iki nevîdir. Bunların birine, “**seyr-i âfâkî**”; diğeri ise “**seyr-i enfûsî**” denir. “**Seyr-i âfâkî**”ye suluk, “**seyr-i enfûsî**”ye ise cezoe denir.

b-Seyr-i fillâh Buna, seyr-i sulûkte ikinci merhale olması dolayısıyla “**sefer-i**

Mü'minler bütün varlıklara şâmil olan bu farklılıkların giderilemeyeceğini itikâdî bir esas olarak benimsemişlerdir. Çünkü ihtilâf (farklı olma) Âlem'in temel varlık sebeplerinden biri ve O'nun düzen ve işleyişini temin eden asıl müessirdir.

Cenâb-ı Hakk'ın rûhlara onların yaratılışı ânında

"-Elestü birabbiküm?"⁹⁴ Yâni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu ve rûhların da.

kâfî" veya "**cem**" denilir. Bu merhaleyi yaşayanlar, "**ufk-i âlâ**"ya erişerek bütün beşerî sıfatları mahvetmiş olanlardır. Bu merhalenin sonunda sâike lestin ilmi verir. Bu durumda olanların makamına ise, "**bekâ billah**" denilir.

c-Seyr-i maallâh: Buna da seyr-i sülûkte üçüncü merhale olması dolayısıyla "**sefer-i sâlis**" ya da "**fark ba'de'l-cem**" denilir. Bu merhale, Allah ile olan seyrî ifade eder ki, bu takdirde ikilik şâibesi ortadan kalkar. Bundan dolayı buna Hazret-i Peygamber'in Mirâç esnasında vâsıl olduğu makamın adı olan "**Makam-ı Kaabe Kavsıyn ev Ednâ**" adı verilir. Bu da, yayın iki ucu arası veya daha azı demektir.

d-Seyr-i anillâh: Buna da "**sefer-i râbî**" denildiği gibi "**telvin ba'de't-temkîn**" adı da verilir. Mâhiyetî ise, vahdetten tekrar kesrete dönüştür. Bu dönüş, tâlîplerin terbiye ve irşâdı içindir. Gerçek mürşid i kâmil, bu dördüncü seferi tamamlamış olanlardır. Bu, tıpkı mektep bitirip muallim olan bir kimsenin talebelerine bir şey öğretirken öğretildiklerinin çoğunu bilmiyormuş gibi davranarak bir tedric usûlüne nâyet edişleri gibidir. Bu merhaleyi tamamlamış olanlara "**müntehâ-i kâmil**" denilir. Zira kulun yükselişi buraya kadardır.

Bunlardan başka Âlemde iki türlü seyrî vâkidir:

1-Nuzûlî Seyir: Mukayyed vücudun husûle gelmesi için mutlak vücudun Âlem-i imkânâ nuzulüne bu ad verilir. En dün (aşağı) mevkide cemâdat (cansızlar) bulunmak üzere, bu seyrle sırasıyla nebâtât, hayvânât ve ins (insanlar) zuhura gelir, zâhir ve meşhûd olur. Bu seyr, insan mertebesine kadardır.

2-Urûcî Seyir: Bu da mukayyed olan varlıkların geldikleri cere doğru yükseliş seyridir. Cemâdâtтан (cansız varlıklar) nebâtâta, nebâtâtтан hayvanata, hayvanattan insana bedmine doğru cevherlerin seyridir. Bu, bir damlanın denize düşmesine benzer.

Bu aynı zamanda bir yukarıdaki notta izah ettiğimiz "**Mevâlid-i Selâse**" hakikatının teceli sıdır. Bunların birincisine "**kavs-ı nuzul**", ikinci kavsi, ikincisine ise "**kavs-ı uruc**" (ya kavs-ı kavs) denilir. Çünkü varlık Âlemi bir dâire gibi dışarıya se, onun bir parçası üzerinden bir nokta "**âlem-i gayb**" farz edlse, onun en aşağıdaki nokta merkezden geçen doğrunun yayı kestiği yerdir ki, burası cemâdatın makâmıdır. Bu sîrete in yay parçasına ayrılmış olan dâirenin bir tarafında ruhu emelik, yani Allah'a yakınlık itibarıyla cemâdâtтан başlayarak varlık şer alırken diğer tarafında da bunun aksi: sîretinde varlık sıralanarak insana vâsî olur. Ondan sonra ise yukarıda izah edilmiş olan seyrî başlar. Bu sebeple o kavuslerden birine inş kavsi (**kavs-ı nuzûlî**), diğerine ise yükseliş kavsi (**kavs-ı urûcî**) denilir.

⁹⁴ Bkz. Âraf Sûresi, âyet 172.

"-Belâî" yâni "Evet" cevâbını vermiş bulundukları îtikâdî bir esastır. Bundan dolayıdır ki mu'minler:

"Ne zamandan beri müslumansın?" suâlîne:

"-Kâlû belâ'dan beri." diyerek cevap verirler

"**Bezm-i elest**" de denilen bu hâdisenin oluş ânı, Allâh ile rûhlar arasında gerçekleşen bir "**ahid**" demektir. Ahid içinde iki taraf şart olduğu g'bi bir taahhüd altına girmek husûsunda bunların aynı zamanda irâde sahibi de bulunmaları gerekir. Allâh'ın fâil-i muhtar bir sûrette Âlem'i yaratmasıyla sâbit olan irâdesine mukâbeleten kulda bir irâde olmasaydı onun tarafından akde ehil kabul olunarak kendisine böyle bir suâl tevcih olmazdı.

Diğer taraftan istidrat kabilinden şu husûsu da ifâde edelim ki rûhlar Âleminde vâkı olan bu rubûbiyyet ve abdiyyet muâhededesi **Hacerü'l-Esved**'e yazılmış ve beşerin cennete istihkâk ile gelmesi ve bu sûretle daha fazla şereflendirilmesi murâd-ı İlâhiyesi sebebiyle Âdem -aleyhisselâm- mâhut zelleyle sürüklenip Dünya'ya gönderilince bu mukâvelenin yazılı olduğu **Hacerü'l-Esved** de arkasından Dünya'ya gönderilmiştir. Hacı programı içinde **Hacerü'l-Esved**'in istilâmı -âdetâ- ondaki imzânın yenilenmesi kabilinden ezeldaki akdin tâzelenmesinden veya teyidinden ibârettir.⁹⁵

Bu keyfiyet kulun rûhlar Âleminde bile irâde sâhibi, hak ve vecibelere ehil bir varlık olduğunun kabûlünü mecbûrî kılar. Ancak bu irâdenin mâhiyeti nedir ve hududları nelerdir? İşte asıl tahlîl ve tâyini gereken mes'ele budur.

⁹⁵ Gerçekten, şu t'akîdî bir esastır ki, Beytulâh Arş-ı Âlâ câk, **Beyt-i Mâmûr** un teknik tabiriyle soy etmek gerekirse- ızcuşumunde bulunmaktadır. **Beyt-i Mâmûr** eze de cennette olanı yorda. Melekler onu dâimî bir sûrette tavaî ettikleri g'bi, o beden v.b.ses.ne bulunduğu anda Âdem -aleyhisselâm- a da metâf (tavaî yeri) olmuştur. Sonra hâzret-i Âdem, mâhud zelle sebebiyle Dünya'ya gönderilince **Beyt-i Mâmûr** da arkasından Mekke de bugün Beytullah'ın bulunduğu mahalle inzâl buyu-

Diğer taraftan Şeytan da Âdem'e beden elbisesi giydirildikten sonra ona secde etmesi husûsundaki Rabbânî emre, fâsid bir kıyasla inkiyâd etmeyerek irâde ve ihtiyâr sâhibi olduğunu göstermiştir.⁹⁶ Şeytan, meleklerin hocası olmasına rağmen melek değil, cin soyundandır. İşte bu itikâdî esas cinlerin de insanlar gibi ezeide -diğer pek çok mevhibe-i ilâhiye yanında irâde ile de techiz edilmiş bulundukları gerçeğinin kabûlünü ortaya koyar. Bundan dolayıdır ki; mâsivâullâh içinde iki muntaz kategori teşkil eden ins ü cinden başkaları için mes'ûliyet mevzu-i bahs değildir.

Allâh ilm-i küll sahibidir. Bu O'nun olmuş ve olacak her şeyi bilmesi demektir. Bu itikâdî gerçeğin zaman ve mekânla mukayyed olan insan idrâkine sığması imkânsızdır. Zîrâ bir şeyin olmadan evvel bilinmesi onun sâbit ve takdir edilmiş bulunduğunu zannettirir. Hâlbuki gerçek böyle değildir.

Allâhu Azîmuşşân, bâzı oluşlara kendi mutlak irâdesiyle âmîl olduğu halde diğer bâzılarını kulun istemesine havâle etmiş ve kula verdiği cüz'î irâde ile bunları -hayır veya şer-gerçekleştirmesini murâd etmiştir. Bu demektir ki kul, sahib olduğu irâde sebebiyle belli bir hareket sahası içinde muhtardır. Dilediğini yapabilir. Ancak kulun irâdesi mahsûlû olarak ortaya çıkan her fiil de "**mahlûk**" olduğu ve kulda "**hâlık**" sıfatı bulunmadığından Mevlâ-yı Müteâl, kulun irâde ve ihtiyâr ile tercih ettiğini halk eder. Yâni beşerî fiillerde "**fâiliyyet**"

muhtemeldir. Âdem ve nesi bir cennet hâtırası olmak üzere onu tavef ediyorlardı. Bu durum, Nuh Tûfânı na kadar devam etmiş ve suya gark olmaları için bir cefâ Arş'ı Alî ve ref' olunmuştur. Lâkin bütün insanlığa ondan hâtıra bir cüz'î ve hak baki kalsın -sonucunda Haceru'l-Esved Dünyâ'ca bırakılmıştır. Bugün Beytulâh'ın kuzeybatı kenarındaki hatem, Beyt-i Mâmûr'a dâhildir. Mekkelîler tarafından ve iden inşâ edilmiş olduğu söylenmektedir. Bu "Hatem" denilen kısım haricte kalır. Ancak vaktiyle bu mekân Beyt-i Mâmûr'a dâhil bulunduğundan tavef baranın dışından dolaşmak sûretiyle ırâ' edilmiştir.

⁹⁶ Şeytanın itirazının özü şuydu: Kendisinin dumanlı ateşten, Hazret-i Âdem' in ise topraktan yaratılmış olduğunu ileri sürerek ateşin toprağa fâikiyyeti sebebiyle emredilen secdeyi yapmaktan istinkâf etmiştir.

ve "**hâlikıyyet**" gibi iki sıfat cem olmuş olur. Lâkin Cenâb-ı Hakk'ın ilm-i küll ile bunları bilmesi bizzat takdîr ve tâyin etmiş olması mânâsında değildir. O, kulun ne yapacağını bilir. Bu biliş, Allâh katında zaman ve mekân olmadığından dolayı pek tabiidir. Bu, tıpkı bir kulun fiili zaman içinde gerçekleştikten sonra bilinesi derecesinde kolaydır.

Diğer taraftan kul, her istediği fiili -o fiil iktidârı dâhilinde görölse bile bâzen gerçekleştiremeyebilir. Bu, beşerî irâdeye ilâhî irâdenin "**hâlikıyyet**" sıfatıyla inzîmâm etmemesinin bir neticesidir. Kul için kader, yâni olacakların mutlak irâde ile ezelde takdîr olunması keyfiyeti bilinemez. Ancak zaman içinde kaderin gerçekleşmesi yâni "**kazâ**" hâline gelmesiyle anlaşılır. Bu, insanın zamanlı bir Âlemde yaşamasından ve idrâkinin zaman ve mekân kaydı dışında sıfırlanmasından doğan bir keyfiyettir. Ayrıca bu keyfiyet aynı zamanda ilâhî bir merhametin de îcabıdır. Zirâ insanlar olabilecekleri evvelden bilselerdi bahtiyâr olabilmelerine ve hayâtın çeşitli cilveleriyle avunup huzur bulmalarına imkân olmazdı. Bu, o derecededir ki; meselâ bir trafik kazasında can verecek olan kimsenin o vâkıânın gerçekleşeceği âna kadar endişeden sâlim olabilmesi kaderin bu mehcûliyyeti sâyesindedir. Buna ilâveten kader bilinebilseydi fiiller o bilginin ışığı altında şekil ve mâhiyet değiştirir ve bu da kul için Dünyâ hayâtını bir "**imtihân âlemi**" olmaktan çıkarır ve nizam altüst olurdu. Meselâ bir adam öleceği zamânı daha önceden bilebilseydi olmadan az evvel ne kadar hasmı varsa hepsini öldürmeye kalkışabilir veyâ yapmayacağı birçok işleri gerçekleştirmeye teşebbüs ederdi.

Bütün bu söylediklerimizi misâllendirerek daha vâzih bir hâle getirmek istersek diyebiliriz ki, küllî irâde -lâ teşbih velâ temsil- meselâ şehir cereyânına benzer. O merkezden kesik olsa, kulun odasındaki lâmbayı yakmak için düğmeye basması hiçbir netice hâsıl etmez. Beşerî irâdenin talebinin gerçekleşebilmesi için ilâhî irâdenin o fiile mutlak bir sûrette

ve eweliyetle inzimâm etmesi gerekir Bu sebeptendir ki, hayır ve şer bütün fiillerde ilâhî irâde mutlakâ mevcûddur Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'ın müsâadesi olmadan her hangi bir ağaçtan her hangi bir yaprağın düşmeyeceği yolundaki ilâhî beyân⁹⁷ ile bu gerçeği te'yîd eder.

Otuz üç derece ile kademelendirilerek -gûyâ- bir beşerî terakkî sistemi ortaya koymuş bulunan masonlar da on sekizinci dereceye kadar bu itikâdı taşıyabilirler. Ancak bundan vazgeçip **"Deizm"** diye adlandırılan görüşü benimsemedikçe on dokuzuncu derece ve daha yukarisına terfî edemezler. Deizm, ilâhî irâdenin Kâinât'ın yaradılış ânında aynen bütün semâvî cinlerde olduğu gibi mutlak bir şümûl ile cârî bulunduğunu kabûl edip yaradılıştan sonra bu irâdenin bilâhare yaratılmış olanların teşkil etmiş olduğu Âlem (mâsivâ)'le alâkasının kesildiği yolunda bir görüştür. Onlar Cenâb-ı Hak'ı **"Kâinâtın Ulu Mîmârı"** diye yâd ederler. Bundan dolayı sembolleri, mîmarlara mahsûs pergel, cetvel gibi âlet edevâtıdır. Nasıl bir mîmâr bir binâyı istediği şekilde plânlayıp inşâ ettikten sonra onun bilâhare kullanılış ve işleyişine ilgisiz kalırsa, Cenâb-ı Hak da Kâinât karşısında aynı durumdadır Bu demektir ki; on dokuz veyâ daha yüksek derecedeki masonlar İslâm nazarında **"mümkir"**dirler.

İns ü cinnin âmil olabildiği bütün vukuât ve şuûnât (realiteler)'ta ilâhî irâdenin mevcûd olduğunun söylenmesi bütün bu fiillere Allâh'ın râzî olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu, helki **"müsâade"** veya **"ruhsat"** kelimesiyle izâh olunabilir. Zîrâ Cenâb-ı Hak ın irâdesi her şeyde mevcûd olduğu halde ıztâsı sadece ve sadece hayırdadır. Boyleyken icâbında kulun şerri murâd edip irâdesini o yolda kullanmasına müsâade etmesi Dunya hayâtının bir imtihan Âlemi olmasının ve

⁹⁷ "Gaybın anahtarları Allâh'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez.

(1) karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. (2) yerin karanlıkları içindeki tek bir tâneyi dahî bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." (En'am Sûresi âyet 59)

netîceten mükâfât ve mücâzâtın mantıkî bir icâbıdır. Aksi hâlde cennet ve cehennemı yaratmak abes olurdu. Abesle iştigâlin ise, Cenâb-ı Hak hakkında câiz olmayacağı âşikârdır. Çünkü O'nun sıfatlarından biri de "**müteal**" yâni idrâk ve ihâtâsı imkânsız bir mükemmelliktir. Kul âmil olmak istediği halde ilâhî irâdenin adem-i inzimâmı sebebiyle gerçekleşmemiş olan fiilden dolayı teczîye edilse ısyân ve itirâzı mantıklı olurdu. Bu nükte şu mısâlele daha anlaşılr bir hâle gelir sarırız:

Bir babarın çocuğunu ' oynasin eğlensin ' diye bir oyuncak almak üzere bunları satan bir yere götürdüğünü düşünelim. Evlâdına -hiç şüphesiz- merhamet ve muhabbeti olan o baba, çocuğun bir tercih yapmasından önce ona dükkândaki bütün oyuncakların menfaat ve mazarratlarını anlatmak ister. "Şu, hiçbir riski olmadan güzelce oynayıp neşeleneceğin bir oyuncaktır, bunun elini kesmek, ötekının arkadaşlarının gözünü çıkarmak ihtimâli vardır." gibi her oyuncağın husûsiyetini çocuğuna gereği kadar anlatır. Ondan sonra da kendisine dükkânın hudutları içinde bir tercih hakkı tanır. Çocuk, bütün bu îkâz ve irşâdlara rağmen mazarratlı bir oyuncak seçtiği takdirde dilerse parasını vererek çocuğun irâdesinin yöneldiği gâyeyi gerçekleştirmesine imkân verir, dilemezse parayı vermeyerek onun irâdesini akîm bırakır.

İşte küllî irâde sahibi olan Cenâb-ı Hak karşısında bütün mahlûkat ve bu arada hassaten Âdemoğlu, misâlimizdeki çocuğa benzer. Dikkat edilirse murâdını gerçekleştirmek husûsunda sâhib olduğu zâtî irâde tek başına kâfi gelmediği gibi o irâdenin gerçekleşebileceği saha da mahduddur.

Park kenarlarında köpeklerini gezdiren insanlar vardır. Bu köpeklerin, ucu sahibinin elinde olan bir ipi olur. Sahibi, dilerse bu ipi bir iki metre, dilerse beş-altı metre olarak tâyin ve tesbît eder. Kopeğin bu ipi uzatıp-kısaltmak husûsunda bir iktidârı olmadığı gibi o, bundan dolayı muâheze de edilemez.

Ancak sahibiyle arasındaki mesâfeyi onun önünde, arkasında veya sağında, solunda kullanabilmek gibi bir ihtiyâra mâlîktir. Sâhibi, köpeğin bu ihtiyârı kullanışına nâdiren müdâhale eder. İşte kuldaki cüz'î irâde bu kabilden ve fakat hududları kat'î ve nazarî olarak önceden bilinemeyen, sırf vukuâtın gerçekleşmesiyle anlaşılabilen bir tahdide tâbidir. Bu da ilâhî takdire dayandığından değişmez ve değiştirilemez.

Bununla beraber değişmez ve değiştirilemez olan takdîrâtı rağmen şu cüz'î irâde üzerinde de bilinebilen ve bilinmeyen pek çok müessirin mevcûd olduğu muhakkaktır. Bu müessirlerin irâdenin artıp eksilmesinde ve yönlendirilmesinde oynadığı -çok kere keşfi imkânsız- rollere de temâs etmek gerekir.

Gerçekten irâde üzerine bu temâs ettiğimiz munzam müessirlerin -bihakkın- tâdâdı imkânsızdır. Biz kimisi şahsî ve iktisâbî, kimisiyse hâricî ve ictimâî olan bu müessirlerin belli başlılarına temâs ile iktifâ edeceğiz.

b-Beşerî İrâde Üzerindeki Muhtemel Müessirler

İnsanın maddî Âlemdeki ilk sermâyesi olan ve baba tarafından ana rahmine bırakılan nutfе-i meneviyyenin helâl veyâ haram gıdadan teşekkül etmiş ve rahme besmele ile gönderilmiş olup olmamasının, ana baba arasında bu munâsebetin meşrûiyyet zemînini oluşturan nikâhın mevcûd bulunup bulunmamasının, o nutfeden vücûda gelecek "**insan**"ın kaderi, karakteri, tahassûs ve tefekkürü üzerinde çoğu tesbît edilemeyen pek çok tesirler icrâ ettiği inkâr olunamaz. Meselâ, nikâhsızlar arasındaki bir münâsebetten doğmuş olan bir çocuğun şuuraltı, -en azından beşerî kınama sâikîyle- bu gerçeğin kendisini muzdarip kılan buhranlarıyla dolu olacağından bunların onun tefekkür, tahassûs ve -binnetice- irâdesine aksetmemesi imkânsızdır.

Bilinen bir gerçektir ki; her âilede ilk çocuk daha mahcûb

ve hayâlî olur. Bu, ana-babanın birbirleriyle henüz tam mânâsıyla senli benli olamayıp hayâ hislerinin galebesiyle izâh edilir. Buna mukâbil, âilede son çocuğun daha serbest -tâbir yerindeyse- daha açık göz bir hâlet-i rûhiye arzettiği pek çok müşâhede edilegelmiştir. Cenının ana rahmindeki mâcerâsının başlangıcında varlığının ilk zâhîrî sebebin: teşkil eden ebeveynindeki rûh hâlinden bile hissedâr olduğu, böylece sâbit olmaktadır. Bu keyfiyetin onun ileride ortaya çıkacak olan rûhî temâyüllerine muessiriyeti inkâr olunamaz. Buna ilâveten his ve fikirlerin irâde izhârından evvel olduğu ve onun şekillenmesinde bir rol oynadığı da hesâba katılınca beşerî irâdenin böyle belli belirsiz birçok tesirlere tâbî bulunduğu gerçeği ortaya çıkar.

Bu muessirlerden biri de ana-babadan cenine verâset yoluyla intikâl eden beden yapısı ve karakterle ilgili hususlardır. Bilindiği üzere henüz ruşeym (dölllenmiş yumurta) hâlinde iken o küçük varlık otuzbini anadan, otuzbini de babadan olmak üzere cem'an atmış bin husûsiyeti tevârüs eder. Bunların onun ilerideki davranışlarına zemîn teşkil edeceği husûsu da dikkatten uzak tutulmamalıdır. Butun davranışların ise, irâde eseri olduğu muhakkaktır.

Bir başka müessir de iklim ve beslenmedir. Dünyada **"tarih felsefesi"** çığırını açmış bulunan büyük âlim, **İbn-i Haldun**, ferd ve cemiyet üzerinde bu iki âmilin muessiriyeti üzerinde **"Kitâbul-İber"** isimli umûmî târih:nin mukaddemesin-de uzun uzun durmuş ve çok haklı görüşler ortaya atmıştır. Biz burada şu kadarını söyleyelim ki, dağlık bir arâzide doğup büyüyen insanların çevik, hareketli ve cesur; ovada veyâ engebesiz çöl ikliminde yetişenlerin ise mütereddid, -çoğu kere- âtil veya az hareketli oldukları herkes tarafından müşâhede edilebilir bir gerçektir. Diğer taraftan gokyüzünün umûmiyetle açık ve berrak olduğu bir iklimde yetişen insanların diğergâm, hayal ve hisse mütemâyil, hikmete tâlib, şâir meşreb olmalarına mukâbil,

gökyüzü kapalı ve kasvetli iklimlerde yetişenlerin umûmiyle egoist, akılcı ve bedbîn bir hâlet-i rûhiye arz ettikleri de inkâr olunamaz. Doğu ve Batı Âlemi'nde yaşayan insanların umûmî temâyülleri arasında sathî bir mukayese bu gerçeği kavramak için kâfidir.

Buna ilâveten: gıdaların insan karakteri, dolayısıyla irâde ve ihtiyârları üzerindeki müessiriyeti ise, İslâm'ın helâl-haram gibi hükümlerle bir gıda rejimi ihdâs etmiş olmasıyla sâbittir. Bunun en mâruf misâli hayvanlar içinde dışısını kıskanmamasıyla bilinen domuzun, etinin yenmesinin yasaklanmasıdır. Bu tahrîm edişle domuzdaki şu husûsiyetin insanlara intikâlinin önlenmek istendiği herkesin bildiği bir gerçektir. Çinli'lerin uyşukluğunu asırlar içinde sırf pirinçle beslenmiş bulunmalarıyla, Kınımlılar'ın yola mukâvemetini at eti yemiş olmalarıyla, Karadenizliler'in kavgacılıklarını sarp arazîleri kadar beslenmelerine balık ve mısır gibi gıdaların hâkimiyeti ile izâh etmek yanlış olmasa gerekir.

Diğer taraftan dâimî bir sûrette hayvânî gıdalarla beslenmenin vücûdda vahşet ve cevvaliyeti, nebâtî gıdalarla beslenmenin ise hilmîyet ve mülâyemeti tevîd eylediği İslâm Âlemi'nde öteden beri bilinen bir gerçektir. Etle beslenen hayvanların vahşet ve cevvaliyetlerine mukâbil otla beslenenlerin âtil ve halim selim oluşları herkesin kolayca müşâhede edebileceği bir vâkiadır. Bugün kobaylar üzerinde yapılan tecrübelerle müşâhede edilen ve sâbit olan şu husûsiyet sebebiyledir ki, tasavvuf yolunda yürüyenler, mânevî terakkî için başvurdukları usûllerden biri olan “**riyâzât**”⁹⁸ esnâsında hayvânî gıdâ tüketmekten ictinâb ederler. Gıdaların bu müessiriyeti bugün batı Âleminde “**Gastronomi**” (beslenme) adıyla yeni bir ilim olarak arîz-amîk incelenmektedir.

⁹⁸ Riyâzât, nefis terbiyesi için yıyıp içmeyi azaltmak demektir

Gerçekten beslenmenin bu ehemmiyeti zamanımızda, kendilerini Âdem'in değil, şeytanın gâfâdı kabul eden Yahudiler'in, bu sahadla bütün insanlığa karşı müthiş bir ihânet hâlinde olmaları sebebiyle daha da artmış bulunmaktadır.⁹⁹

⁹⁹ Dünyâ'da gıda ticaretinin birinci elen Yahudî'dir. Zira bütün insanlığın düşmanı olan ve elini iyice ar ve ihânet vâsıtalarından biri de gıdâdır. Çünkü bir mal paha nâssa ve o mala mesela tekesti olsa insanlar eskiden de böyle bir maddesi dâire et ve pahalı olur bu kumâş almaya bilirler. Ama gıdâda bu madda in ceptir. B. yâzırmış ki v. t. t. de seyip yapıp gıda ticaretini işlemişmiş bir surette kane geçirmiştir. Bu, eskiden gıdada sırf "karaborsa" şansıdır. İstazca mevcudiyeti do ay sile idi. Bugün bu pa hır başka muessir de edermişir "Emilkatör" veya "emilsufer"ler.

Batı Âlem'iyle sarıya melâti, başlayıp da insanların alışverişe ayıracaklar, zaman azalınca Yahudî zedâsı bunların bozulmalarını önleyecek birtakım katkı maddeleri icad etmeye başlamıştır ki, bunlara Almanca emilkatör, İngilizce emilsufer denilmektedir. Bir kimsenin ömreşğinde bir alışveriş yapsa, bu gıdaların bozulmaması için icad edilmiş bulunan bu katkı maddelerinden yahudî, insanlığı çeşitli sûreterde zehirlenmek için istifade etmektedir. Şöyle ki:

İnsan karakterinin teşekkülünde beslenme ve iklim aslı sebeplerdendir. İslâmîyet'in bir qelâ rejimi vaz etmiş olması bu gerçekten dolayıdır. Eskiden Osmanlı'da Tatarlar posta müvezzin (dağıtıcı) idiler. Bunun sebebi o milletin târîh boyunca at etyle beslenmesi ve binnet'ce yola mıkcaav mı olmasıdır. Çin ilerin târîh boyunca bir selıyangoz gibi kalmışına çekikleri vatanlarında âtil bir sûrette yaşamaları onların asırlardır pırıncı beslenmiş olmalarının eseridir. Bunu bilen musulmanlar, "riyâzat" esnâsında hayvânî qelâ yemezler. Çünkü hayvânî gıdâ, hareketsizliğe âmil olurken, nebâtî gıdâları, hızmıyeti (ahlâkla yumuşaklığı) artırdığını bilirler.

Ancak bunı unutmalıdır ki, ilâçlar da taksif edmiş ve bazen de tırtırlarına karıştırmış gıdâlardır. Bunların izviyeti ve bazen de hâlet-i rûhiye üzerindeki tesirleri müşâhede olunançelen bir gerçektir. Demek ki, emilkatörler de aynı durumdadır. Meselâ "hormonlu" etin erkeklerde erkeklik duygularını, kadınlarda ise kadınlık duygularını azaltarak bir nesil bereketsizliğine sebep olduğu bugün ispatlanmış bir keyfiyettir.

Yahudîler emilkatörlerle bilhassa Alman Milleti'ne bir oyun oynamakta ve onları senede bir milyon civârında nüfus azalmasına mahkûm etmiş bulunmaktadır. Hıç bir Alman şınef'ecinin yahudî eser'ine uzur vâdece yok etme plâncından doğdığını birlememektedir. Çünkü emilkatörler gıdaların üzerine rakamla yazılmakadır. Bu keyfiyet, beyne'l-mel'el kaanon ve teâmüleri aykırıdır. Çünkü bir tüketici tükettiği gıdânın eden: ırââ, ecid q r rilmek hakkına sârip'tir. Hâl böyleyken Yahudîler beyne'l mel'el kaanonu çiğneyerek gıdânın üzerine "E" harf koymakta ve bundan sonra bir rakam yazmaktadır. Bu rakamın arkasında ne olduğunu bilen yoktur.

Kendisi ise emilkatörlerle hiçbir gıdâyı tüketmez. Musulmanların "helâl" anlayışına benzeyen "koşer" denilen bir kelimeyle yattalanmamış olan bir gıdâya Yahudîler asââ edenini sürmezler. Avrupa da büyük marketlerde Yahudîler'in alışveriş etmesi için "koşer" markalı mallardan teşekkül ettirilmiş bölümler vardır.

Bizim bakımlımızdansa emilkatörler bir helâliyet-harâmiyet, bir de sihate mûzır olup olmadıkları yönünden ehemmiyetlidir.

Çocukluk ve gelişme çağında muhtâc olunan protein ve minerallerin kâfi derecede ve dengeli bir sûrette alınmamasının vücûdun maddî yapısına müessir olduğu kadar beyin fonksiyonlarına dahî te'sîr ettiği bu gün ilmin ortaya koyduğu gerçeklerdendir. Meselâ fosforu çok olan balık tüketmenin zekâ fonksiyonuna müsbet tesir ettiği, aksine dâimî ve sırf unlu mâmulîlerle beslenmenin beyin üzerinde menfî bir rol oynadığı cidden düşünüp tahlil etmeye değmez mi? Hiç şüphesiz, irâde ızhârı, zeki bir insanla aptal bir insanda birbirinden çok farklı bir sûrette tezâhür eder.

Aslında fevkalâde geniş olan bu meseleye burada bu kadarlık bir özet bilgiyle temas ile iktifâ ediyoruz. Fazla bilgi almak isteyenlere şu kitabı tavsiye ederiz **Fâtma Mehlika Mısıroğlu, Yeşil Çevre ve İslâm**, İstanbul 1994, Sebül Yayınları.

Emilâtorlerin insan sıhhatine mûzir olma keyfiyetine ilâveten bu gün yine bir yâhudî kedi olarak **"hormonlu yiyecek"** belâsı zuhûr etmiştir. Hormonlu yiyeceklerin çok çeşitli mahzurları vardır ki, bu da ülkemizde lâyıkı ve ehli bilmemektedir. Ancak birçok ülke hormonlu yiyecekler için bir yasak koymuş bulunmaktadır ki, bu elbette selâpessiz değildir. Mesela AB dâhilinde hormonlu et tüketiminin yasak olılığı bilinen bir keyfiyettir. Eğer bir et üreticisi hayvanlara hormonal müdâhale yapıyorsa (tîretliği etl, **"Üçüncü Dünya Ülkeleri"**ne satabilir, bu serbesttir. Fakat kendi ülkesinde asla!). Bu da Batı insanının egoistliğinin ve çifte standardının bir tezâhürüdür.

Bir başka misâl vermek gerekirse, bugün Amerika'da yedi çeşit mısır üretilmektedir. Bunlardan dördü hormonlu olması sebebiyle AB'ye giremez. Böyle çeşitli gıda maddeleri için milletler, yaptıkları ilmi çalışmalar neticesinde yasaklar koymuşlardır. Türkiye ise, bu gelişmelerden habersizdir. Daha AB'ye girmeden bizim de im'lânımızı kendi güdülerine alan Batılılar, pancar ekimini yasaklanmaya idrârı götürmektedirler. Günyâ biz şeker fabrikalarımızda pancar yemine şeker kamışı kullanacağız. Hâlbuki Türkiye de hiçbir şeker fabrikası şeker kamışı kullanmaya nişânı değildir. Bunun neticesi şudur. Amerika'dan hormonlu mısır idhar edilmekte ve bundan sağlık için son derece ce mahzurlu gıda en elde edilecek şeker istihdası için kullanılmaktadır. Hâuki başka annin sağlığına mûzir adanarak yasak ettiği bir mahdûde elde ettiğimiz şeker'e halkımızı her gün zehirlemekteyiz.

Burada şunu da ifade edelim ki, hormona müdâhaleyle elde edilen gıda maddeleri hiçbir münferat mahzurlarının kâmil manasıyla ortaya çıkması için bu şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu demektir ki, bununla zeh' verme gayeti aşırı mısır takip etmektedir.

Diğer taraftan hormona müdâhaleyle elde edilen gıda adına **"hibrit"** denilen mahsulatlar bir nevi yahudî tekelindedir. Zira genlerine müdahale ol narak elde edilen gıdaların bir bittikinde tohum elde edilememekte ve her defasında yemil, yâhudîlerden ve yeniden temini icâh etmektedir. Butun Dünya da bu hususta bir tekel oluşturmış bulunmasından dolayı yahudî, hormonlu gıdaların tohumlarını herkese alını fiyatına satmakta, bir de böyle bir işismâra vücûd vermektedir.

İrâdenin şekillenmesinde hayatın içinde başladığı âileden cemiyete kadar, lehte-aleyhte hâricî muhîtin müessiriyeti de apaçık bir gerçektir. Buna tahsil ve tâbî olunan terbiyeyi de katmak lâzımdır.

Gerçekten, insan fıtratının hiçbir değişikliğe istidâdı olmasa idi lûgatlerde "**terbiye**" diye bir kelime mevcûd bulunmazdı.

Biyolojik verâsete ilâveten "**sosyolojik verâset**"in de irâde üzerindeki müessiriyetini anlamak için milletlerin belli başlı husûsiyetleri arasındaki farklara bakmak yeterlidir. Meselâ Çingenelerdeki bazı davranış bozuklukları -hiç şüphesiz- bu sosyal verâsetin eseridir.

Cezâ hukûku nazariyecileri içinde şâyân-ı dikkât bir mevkî olan İtalyan hukukçusu **Lombroso**, "**Doğuştan Suçluluk**" adıyla bir görüş sahibidir. Ona göre irâdelerini suç işlemek istikâmetinde izhâr edenler, buna biyolojik yapıları icbâi olarak mecbûrdurlar. Aynen **Freud** misâlinde olduğu gibi başlangıçta doğru olan bir görüşü olabildiğince şümûllendirmekle yanlışla inkılâb ettirmiş bulunan **Lombroso**'nun görüşündeki hakîkat şundan ibârettir. Meselâ, **Hipopez** bezi aşırı ifrâzat yapan insanlar son derecede asabî olurlar. Böyleleri bu aşırıliktaki şiddet nisbetinde suça sürüklenirler. Meselâ, bir başkasının basit bir munâkaşa ile geçiştirebileceği bir ihtilâfî cinâyetle nihâyetlendirirler. Gayr-ı kâbıl-ı tedâvî bir derde musâb olanlar bedbîn. hayâta karşı isteksiz ve hareketlerinde âtil olurlar.

Biyolojik olarak "**hünsâ**" (erkek-dişi arasında) durumundaki insanların bu keyfiyet irâde ve ihtiyârlarına büyük ölçüde akseder. Bunlar bedendeki gayr-ı tabîliklerle ilgilidir ¹⁰⁰ Hâlbuki bedenın tabîi olan bütün husûsiyetlerinin de irâde üzerindeki

¹⁰⁰ Bu gayr-ı tabîliklerin insan şahsiyetinde ve dolayısıyla irâdesi üzerinde en müessir olan keyfiyet -bîhassa erkekler için- cinsî munâsebete muktedir olamama hâlidir. Bunun sebebi de şudur:

müessiriyeti âşikârdır Meselâ akıl, şehvet ve gazap gibi istidât ve temayüller, herkeste aynı derecede şiddetli değildir. Bunlar, ferdin irâdesinin yönlenip şekillenmesinde rol oynadığı gibi hâricî tesirlere bağlı olarak da bu rolleri bir kat daha artar veya eksilir. Meselâ henüz tahsîl hayatındaki bir gencin, sesi güzel olsa, hâricî teşvikler ona tahsîlini bıraktırır. Bunun gibi sesi güzel olan hâfızların -çoğu kez- ilim yolunda ilerlemeyerek gazelhanlıkta karar kıldıkları da bir gerçektir. Fizikî kuvveti yerinde delikanlılar da lise çağlarında -biraz da hâricî teşvik ve alâka sebebiyle- çoğu defâ işi kavgacılığa dökerek terk-i tahsîl ederler. Belki vücûd yapımızın rûh, karakter ve irâdemize in'ikâs eden fakat henüz keşfedilememiş olan başka husûsiyetleri de vardır. **Erzurumlu İbrâhim Hakkı "Mârifetnâme"**sinde bütün vücûd organlarının karaktere, dolayısıyla irâdeye vâkî tesirlerini sayıp dökmüştür. Bunlarda bir mübâlağa payı olduğu düşünülse

İmâm-ı Gazâlî insan fıtratında üç temel sâik tesbit eder ve bunları-

a- Kuvve-i aklıyye

b Kuvve-i gadabıyye (bedeniye)

c Kuvve-i şehviyye

sûretinde gruplandırarak bunların ifrâd, tefrîd ve itidâl derecelerini tahlil ederek insana bu husûsiyetlerde mütedil olabilmenin yollarını ve fâidelerini anlatmağa çalışır (İmâm-ı Gazâlî'ye göre kuvve-i aklıyyenin ifrâtını "cerbeze", tefrîtini "gabâvet", itidâlini "hikmet"; kuvve-i gadabıyyenin ifrâtını "tehevvür", tefrîtini "cebânet" yani korkaklık, mütedilini ise "şecaat"; kuvve-i şehviyyenin ifrâtını "fücâr", tefrîtini "cumûd", itidâlini ise "iffet" olarak adlandırmakta, itidallerin fezâil (faziletler), ifrât ve tefrîtlerin ise rezâil, yani rezilîlik sebebi olduğunu anlatmaktadır.) Bu üç müessirin de insan irâde ve ihtiyârı üzerindeki te'sirleri gayr-ı kâbil-ı inkârdır. Ancak bunların en müessir olanı -karaat müzce- şehvettir. Zîrâ onun çok kökü ve derin bir sâik teşkil ettiği bu hususta tatmin olmanın veya olmamanın muthiş ehemmiyetini **Şeyh-i İskher Muhyiddin-i Arabî "Fusûsu'l-Hikem"** isimli eserinde Hazret-i Peygamber'e tahsis ettiği bahiste hayret verici bir derinlikte tefsîl ve hikâye etmektedir.

Onun bu kısmını her de aynen nakletmiş olduğumuza görüşüne göre insanın en köklü arzû tânîliği aşmak meyâdır. Bu arzû, şuuraltı temâyüllerinin en denşet vericisidir. İnzâ, ârîdir ki, insana kendinden yeni bir insanın vücûda geleceği hissî ve en büyük tatminkârlığı sunar. İnzâ, ârîndeki zevk-in beşerî ve nefsanî tezâzzellerin en kayıgı olması, bu en köklü "**fânîliği aşma meyli**"nın tatmininden dolayıdır. Belki bir sanatkarın hiç olmazsa nâminin ıbkâyâ medâr olacak eserini vücûda getirdikten sonra duyduğu haz da bu kategoride telâkkî olunabilir. Bu sarîf ve vâzih olmasa da şuuraltı doyurup tatmin etmesiyle sabittir ve irâdenin şekillenip yönlendirilmesinde mutlakâ büyük bir rol oynar.

bile¹⁰¹ yine de uzvî husûsiyetlerin karakter ve -binnetîce- irâde üzerindeki belli ölçüde müessiriyetleri inkâr olunamaz

Beşerî hukukta bu müessirler bilhassa taksirli suçlarda, yâni suç kastı taşımaksızın vâkî olan fiillerde, cezâ tâyîninde -tespit edilebildiği ölçüde- dikkate alınır.

Bütün bu sayıp dokülenenler göstermektedir ki, ilâhî mîzânda mes'ûliyet veya mükâfâtın temel sâiklerinden biri olan "irâde" üzerinde yağmur gibi radyasyona benzer belli belirsiz birçok müessir rol oynamaktadır.¹⁰² Bunların bir kısmı yukarıda zikrettiğimiz gibi beşerî hukukta bile dikkate alınırken ilâhî mîzânda hesâba katılmamaları düşünülemez. Meselâ, içki içerek irâde ve ihtiyârının selb olması neticesi suç işleyen bir insan mâzur görülmezken, gayr-ı irâdî bir sûrette o hâle getirilen, -belli ölçüde- bir muâfiyete nâil olur. İlâhî mîzânda ise, ferdin kendi irâde ve ihtiyârı dışında kalan müessirler de onun mes'ûliyetinin haddini tâyinde elbette bir rol oynayacaktır. Yukarıda söylediğimiz gibi ferdi tâkatinden fazlası ile mükellef kılınmayan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn o ferdin irâde ve ihtiyârı dışında

¹⁰¹ İbrâhîm Elakkı Lazretleri'nin uzviyyete hîd husûsiyetleri bu sûrette tahlil edişi onun nihâyet tahmin, tahayyül ve biraz da sosyal hayattaki müşâhedelerine dayanmaktadır. Hâlbuki Alman âlimi Ernest Kreschmer, takribî on bin insan üzerinde laboratuvar tecrübesi yaparak ortaya "Beden Yapısı ve Karakter" isimli tamâmen ilmi bir eser koymuştur. Onun bütün bir doktorluk hayatını dolduran müşâhedeleri sonunda vücûd bulan bu ilmi eser, sosyoloji âlimlerimizden Prof. Dr. Mümtaz Turhan tarafından âlimimize kazandırılmış ve İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, yayıncılar arasında 1949'da neşredilmiştir.

¹⁰² Irâde üzerindeki bu müessirleri -zâhir ve bâtın- birçok vecheden dikkate alan bazı müteasavvî'ler, bunun rolünü alebâde'ğince kuşu tuklelerinden irâdeyi inkâr etmede inâam olma çabı etmişlerdir. Bunlardan bir de Osmanlı'nın son devirlerinde yaygın bir şöhratı olan Me'âmi meşâyih olan Şeyh Muhammed Nûrulârabî'dir. Onun "cuz'î irâde"yi inkâr ettiği yolundaki cedikodu, Sultan Abdulmecid zamanında saraya kadar nîkâl etmiş pâdişâh da bu durumu merâk ettiği için kendisine hâfî ettirmekten bir istinâk yo una gicılmıştır. O zamanki tâbirle müte-tayyihen yâni incitilmeden Şeyh'in İstanbul'a getirilmesi ve bir paşa konağında ilmi bir muhâşeseye sokulması kararlaştırılmıştır. Pâdişâh da kafes arkasından bu sohbeti dinlemişti. Horcalay sağdan soldan lâfî bir hayvî do-aştınp gezdirdikten sonra banısı irâde meselesine getirmiş ve bu şöhratlı Melâmî şeyhine bu hususta ne düşündüğü sorulmuştur.

var olan müessirleri elbette onun tâkatinin belirlenmesinde hesâba katacaktır. Tıpkı kolları olmayan bir insanda abdestin bir farzının sâkıt olması gibi.

Beşerî irâde üzerinde daha böyle birçok müessirin rol oynadığı az çok bilinmektedir. Meselâ renkler! Kırmızı rengin öfkeye âmil olduğu çok bilinen bir gerçektir. Matacörların kızdırmak istedikleri boğalara kırmızı şal göstermeleri bundandır. Meselâ yeşil renge bakan göz yorulmaz. Çünkü göz, bir sonsuza ve bir de yeşil renge bakarken uyum mecburiyetinde değildir. Bundan dolayı yorulmaz. Kütüphânelerde masaların yeşil renkli çuha ile örtülmesi bundandır. Hatta doktorlar normalde beyaz önlük giydikleri hâlde ameliyat esnasında bunun yeşil (cam göbeği) renklisini kullanırlar. Bu, gözleri çabuk yorulmasın diyerir.

Aynı şekilde “ses” ve “koku”nun da hissiyat, dolayısıyla irâde üzerindeki müessiriyeti inkâr olunamaz. Bazı sesler, insanı rahatsız edip bir gerginliğe sebep olurken, âhenkli seslerin huzur vericiliğini kavramak için mûsikîşinas olmaya gerek yoktur!.. Osmanlıların akıl hastalarını müzikle tedâvî etmeleri de bu gerçeğin onlar tarafından bilindiğini göstermektedir.

Ay, Güneş ve diğer seyyarelerin de, tabiat ve hatta insan üzerindeki müessiriyetine âid bilgiler, insanlık tarihi kadar

Şeyh Muhammed Nûrularab demiştir ki:

“Kulda cüzî bir irâde elbette mevcûddur. Mesûliyetin kaynağı da budur. Arı cak herkeste ve her zaman çeşil. Meselâ ben elbette cüzî bir irâde sâhibiyim. Lâkin, varın şânüne ilege dim. Buradan kaçıp gümex ise benim elimde değildir. Gelime me aklı olan eren, pâdisâhî gümex sukûretinde sâdir o mîracıkçı buradan aydınlanmı. Demek ki, burada irâdem belâdır hususa- yok bukmundadır. Aynı çok de cüzî şâhâne de bulunduğumdan dolayı yapabileceğim hareketler de tatlıdır. Bâzı kimseler de aynen bu misâlce oluğu gibi dâimî bir sûrette Rab erimin nûzûrunda bukmıcağınur. drâkı içinde yaşar. Böyle kimselerde cüzî irâdenin var sayılıp-sayıl- mayacağını varın siz takdîr edin.” demiş ve bu cevap pâdisâhın hoşuna gittiği den. Mülâmî şeyhi Muhammed Nûrularab izaz ve ıkrâm ile yenne havâle edimüştir. Çünkü pâdisâhın o mecliste kafes arkasından muvâheseyi dinlemekte bulundu. Çu gerçeğini bilmeyen Şeyh Muhammed Nûrularab in bu ifâdesi O’nun belâ oçude- pirdelerin arkasına da vâkif olduğunu göstermiştir.

eskidir. Bunlarda zamanımızdaki "**burç falı**" misalinde olduğu gibi mübalağa edilmiş olsa da, -yine de- bir hakikat payı vardır.¹⁰³ Dünya'daki med-cezirin (gel-gitin), Ay'ın tesiri ile vukûa geldiği bir gerçektir. Buna ilâveten Amerika'da Dolunay zamanlarında suç işleme nispetinin arttığı tespit edilmiştir.

En lezzetli et, hayvanların sırtından elde edilir. Çünkü bu kısım, dâimî bir sûrette Güneş alır. En kalitesiz et ise, karın etleridir. Çünkü Güneş almaz! . Güneşin bu tesirinin insanlara da şâmil olduğu inkâr edilemez. Meselâ bol güneşli Arabistan'da büyü yaş sekiz civarında iken, bu, İskandinav ülkesinde yirmi ikiye kadar çıkmaktadır. Ayrıca gece ve gündüzün uzun sürdüğü (kutuplarda altışar ay) kuzey memleketlerinde yaşayanlar melankolik olurlar!..

Bu demektir ki, beşerî hâlet-i rûhiye dolayısıyla irâde üzerinde rol oynayan sayısız müessir mevcuttur.

İşte mes'ûliyetin kaynağını teşkil eden cüz'î irâde böyle bir mâhiyeti hâizdir. Ancak ne türlü müessire mâruz kalmış olursa

¹⁰³ Şah Velîyullah Dihlevî, "**Hüccetullâhî'l-Bâliğa**" (İslâm Düşünce Rehberi) İshnâ meşhur eserinde Güneş ve diğer bazı yıldızların Yerküre üzerindeki bilinen tesirlerinden bahsettikten sonra

"Ancak fakırlık ve zenginlik, kuraklık ve bolluk ve insanların başına gelen diğer olayların yıldızların hareketlerine bağlı olması, şeriatla sâbit bulunmayan şeylerdendir. Rasûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem, bu gibi şeylere dalınmasını yasaklamış ve şöyle buyurmuştur.

"Kim ilim i nurumdan (astrolojiden) bir pay edinirse, o kişi buyuculuktan (sihir) bir pay edinmiş olur." (Ebû Dâvud, Tıbb, 2, İbn Mâce, Edeb, 28. Ahmed bin Hanbel, I, 227)

O, "Falanca yıldızın doğması/batması sebebiyle bize yağmur yağdırıcaı" gibi sözlerle karşı şiddetli tepki gösterirdi. (Bkz. Buhârî, Megâzî, 35, Tirmizî, Tefsir 56/4, Ahmed bin Hanbel, V/108)

Ben, Allah Teâlâ yıldızlara, insanları kuşatan havanın (atmosferin) değişmesi lâzımasıyla kendilerinden bazı olayların kaynaklandığı birtakım oze'nikler vermemiştir demiyorum. Zira şeriat bunu gerektiren bir şey söylememiştir.

Bilindiği üzere Rasûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem- kehânette bulunmayı yasaklamıştır. Ke'ânet cîmlerden haber vermemiştir. O- salîlâllâhu aleyhi ve sellem-, aynı zamanda kâhine gelip onu tasdik edenlerden uzak olduğunu ilân etmiştir. Sonra kâhinlerin durumlarından kendisine sorulduğu zaman onlar hakkında şu bilgiyi vermiştir:

olun onun az veya çok her insanda mevcûd olduğu İslâm'ın insan vâkıasında kabul ettiği bir temel esastır.

Aslında cüz'î olan beşerî irâdenin bir de böyle -tesbît edilebilen ve edilemeyen- birçok müessire mâruz bulunmasının, bu hakikatlere vâkıf olan bir kimsede ye's, tereddut ve endişeler hisûle getirmemesi âdetâ imkânsızdır. Bu bahisteki gerçeklerin tamamlanabilmesi için dînin bu ye's, tereddut ve endişelerden kurtulmaya medâr olacak tesellisinin ve buna ilâveten tasavvufî görüşlerdeki telâfi ve tedâvî çarelerinin de anlatılması gerekir.

c-Dînin Sunduğu Tesellî

Hayat şartlarının tâ bebeklikten itibaren her ferde birtakım mâliyetler kadar mahrûmiyetler ve külfetler de yüklediği mâlumdur. Bu külfetler ne kadar ağır olursa olsun onlara katlanıp isyân etmeyerek Cenâb-ı Hakk'a karşı "rızâ" hâlinde bulunabilmek dünyevî huzur ve sükûn için şarttır. Dîn, hayatı olduğu gibi kabul etmeyi emreder. Bununla berâber kaabil-i islâh olanları düzeltip iyileştirmek de dînin emirleri cümlesindendir. Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"İki günü mûsâvî olan ziyandadır." buyurmuşlardır¹⁰⁴ Buna göre hayâtı bütün külfetleriyle olduğu gibi kabûl ve binnetice Allâh'tan râzı olmak atâleti icâb ettirmez. Belki sırf zihnî ve kalbî huzûr için şarttır. Gerçekten Kur'ân-ı Kerim de "İnsana çalışmasının karşılığında başka bir şey yoktur."¹⁰⁵ urnalumî hukmüyle çalışıp didinmeyi emreder. İnsan için bin bir mahrûmiyete rağmen huzûra ulaşabilmek, ancak dînin sunduğu

¹⁰⁴ "Melekler bulutlara inerler ve semâda kararlaştırılan emirleri soyleşirler. Şeytanlar kulak hırsızlığı yapar ve duydukları yarım şamalak bilgi erin yanına suz yalan katarak kâinînin kalplerine atarlar." (Buhârî, Bed'u'l-Halk, 6)" ılmektedir (Bkz. a.g.e., c.1, İstanbul, 2003, İstanbul, sh. 115)

¹⁰⁴ Ebû Nuaym, Hilye, VIII, 35.

¹⁰⁵ Necm Sûresi, âyet 39.

tesellî ile mümkündür. Bunda lâıykıyla muvaffakiyyet için de dinî hislerin kuvvetli olması lâzımdır.

Meselâ doğuştan sakat olan bir insan, bedenî mâlûliyyetin hayâtına hükmeden ağırlığı karşısında tesellîye nasıl nâil olabilir? Eğer o sadece Dünya'ya inanıyorsa gerçekten tesellî bulması imkânsızdır. Boy'e bir kimse Âhiret'e inanıyor, böyle mahrûmiyetlerin Âhiret teki mes'ûliyyetini azaltacağını düşünebiliyorsa, Allâh'tan râzı olup sabretmenin bâkî olan o Âlemde kendisini büyük bir mükâfata nâil kılacağını düşünür ve bu durumda üzüntü yerine sevinç ve huzûra ulaşır. Mahrûmiyetini sabır, tevekkül ve rızâ sâyesinde kendisi için bir kazanç kapısı olarak görmeye başlar. E.betteki bu görüŖe ulaşamayanlar buhran ve ızdıraplardan kurtulamazlar

Buna mukâbil, Dünya'ya bedenî bir ârıza ile gelen bir kimse sırf Allâh'a îmân sâyesinde pek çok tesellî imkânına sâhip olabilir. Rabb'in kullarına lütfettiğı nîmetlerin -hâşâ- onun bir borcu olarak gerçekleşmediğini¹⁰⁶, onların,

¹⁰⁶ Buna dâir bir hâtıramı nakledeyim:

27 Mayıs 1960 ihtilâlinde I karbiye'de hücre hapsine tikırmışım. Burada cereyan eden bir vak'ayı, "Geçmiş Günü Elerken" (c. II, sh. 81 vd.) isimli hâtıratımdan naklen dikkatlerinize sunayım:

"Allâh'ın Nîmetleri Kullarına -hâşâ- Borcu Değildir..

Ertesi gün sabah kuşaatısı verilirken yemek dağıtımına nezâret eden bir astsubay kulağıma eğilerek,

"Bugün burası boşaltılıyor, gözünüz aydın!.." dedi.

Akil edip ne sûrette boşaltıldığını sormadım. Kendisine teşekkür ettim. Fıtelece arz etmiş oktuğum azere astsubaylar, ihtidâ'lı tasvib etmiyor ve bizimle aynı nıssıyâtı paylaşıyorlardı. Askerler çekilip gittikten sonra müdeyi butur, hucre sâxımlerine duyurulan Hepimiz secince garb olduk. Meskufların hepsi de o gün tatlıye edirip serbest bir ikrâcağızı sarı. Çünkü suç sayılabilecek bir fi' o er yoktu. Herkes entüfâfen şeriden alayı buraya getirmişti. Bundan da ayı böyle düşünmekte mızurduk.

Oğre, ip e çekmek. On kiye kadar gelen giden olmadı. Mesâmın saas oğre den sonr ı beş e kadar delâmı ettiğı düşünceyi ne bir müddet daha tesellî olduk. Lâkin bu vakıt da dolmuş hâlide görünürde kimse yoktu. Artık astsubayın söyledisinin doğru o madığına kanaat getirdik. Herkesin nuce hapsinden doğan ızdırabı bir kat daha arttı. Mevsim kış, günler kısa idi. Beklemekten ikinci namazı kılmayı geçiktirmişim. Kapıya uzun müddet vurduktan sonra abdest almam için açılmasını temin edebildim.

Kapıyı açan İspartalı gardiyan askerdi. Bana dedi ki:

O'nun Hakkın kullarına karşılıksız bir ihsanı olduğunu O'nun Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla bütün mahlûkâtı kuşattığını, mahrûmiyetlerinse mes'ûliyetlerden -belli ölçüde- muâfiyet sebebi teşkil edebileceğini düşünür.

"Ağacın, ben d'şarında top oynuyorum. Sen abdestini al, da 'çerçeye gir. Ben sonra gelir kapıyı kapatırım!."

İçereler arasındaki koridordan lavaboya doğru burunmeye başladım. Buranda oturmadan geçmekte olduğum hücrelerden birinde nazım bir inilti ve inilime sesi duyuldu. Gayr-ı ihtiyârî durup din'ledim. İçini burkmuş hücrenin sürgülü kapısı üzerinde evetce arz etmiş olduğum üzere küçük k marifetli, pencereciği açıp içeriye çıktım. On altı on yedi yaşlarında, tuysuz, zayıf, çilli yüzlü bir çocuk ağlıyordu. Kendisine-

"Ne ağlıyorsun?" diye bağırdım.

"Allah aşkına şu kapıyı aç da koridora çıkayım, çıldıracağım!" dedi.

Gayr-ı ihtiyârî kapının sürgülerini açtım. O anda **Turhan Bulgurlu** gibi bir zabıt denk gelse, benim de gardiyan askerim de karşılaşacağı felaketi aslâ düşünememiştin. Çocuk koridora çıkmakla gün ışığını görmüş olmuyordu. Dünya bize hutunuyile kapalıydı. Burada şahsan on bir gün, altı saat kaldım. Bu muddet zarfında **Fâruk Güventürk**'ün istintâkî dışında gün ışığı görmedim. Hiç kimse de görmemiştir.

Lavaboya doğru yoluma devam ettim. Bir başka koğuştan periyodik olarak "Tak! Tak!" diye sesler duydum. O koğuşun kapısındaki küçük pencereyi de açtım. İçerde benimle aynı hâdise sebebiyle buraya gelmiş olan **Oktar Önder** altında bir Orman Fakültesi talebesi vardı. Eline bir liralık para alınıp, bir kağına, bir de hücrenin kapısına vuruyordu. Kapı üzerindeki pencereciği açınca yüzü bana dönük olduğu için O'nunla yüz yüze geldim. Buna rağmen beni quymuyor ve hâlâ aynı harekete devam ediyordu. Kendisine ofkeye bağırdım.

"Ulan sana ne oldu, delirdin mi?"

Derin bir uykudan uyanır gibi irkilerek gözlerini açtı ve bent hayretle suz diğkten sonra ağlamaklı bir sesle.

"Ne olacak bizim hâlimiz?" İşte astubayın söylediği de yalan çıktı. Bunlar mât olume terk etti! " dedi ve daha bu istikamette bozi şeyler söyleyerek huşalmaya çalıştı.

Ben de O'na teselli ederek birkaç söz söyledim. Fakat evetki çocuğun hâdisesi, üzerine bu sahne de benim kâile mâneuiyem üzer de çok menfî bir tesir icrâ etti.

Bağazının tikandığını, kelimeleri kekelemeksizin söyleyemediğim fark edince, oradan uzaklaşıp yoluma devam ettim. Tam lavaboya yaklaştığım sırada bir başka hücreden ağlamak : bir inilti duydum. Gayr-ı ihtiyârî o hücrenin küçük pencereciğini de açıp baktım. İçindeki **Lâtif** adındaki bir esnaftı. Bu kadar **Fartak** e de **Rustempaşa Câmî-i Şerifi** nden **Beyazî'de** doğru çıkan yokuşta kâbi arandığı kadar bir yerde çaycı k yapı,ormuş. Yeni o derece küçük ki, bir kimse içeride oturarak çay içemezdi. Ya dükkanın onundaki meydaında uyuk istu içerser ya da o civardaki esnafa servis yapardı. Günlerden bir gün, bu kahveci **Latif**'in dükkanı onunde ayakustu çay içmekte olan uç dört kişi arasında bir konuşma geçmişti.

Diğer insanlar ölçü alındığında bir mahrûmiyet ifâdesi taşıyan kendindeki menfililiğin veya eksiklik ve ârızanın

Bu konuşmada müşterinin birisi, Pazar günü ihtilâl olacağından, bu sebeple sokağa çıkma yasağı konma ihtimali bulunduğundan, şimdiden fazla ekmek adına bazarından bahsetmiş. O zaman Demokratlar mukabıl bir ihtilâl ümidi taşıyorlardı. Bundan dolayı orada dikeylerden birisi konuşanların Demokrat a dâvaya naksetmenin olacak ki onları toparlayıp Örgü idâre'ye götürmey, kah rametlik saymış. Meğer o itaatı pahası. O zaman bir kısım vârisler a etâsı bir suçlu yakalayarak aze airmek gâret, peşinde koşuyorlardı. İ âkin bu polis şı gâyetle kâus rûya s şmaz bir surette her yere gitmişti. Yeni bir ihtilâl olacağından bahseden müşteriy, kanunen sanio: **Lâtif** : bitişigindeki takanyeyti, O nun dört beş işçisi ve ka,zen ben iz gelmiş, daha heyoes.n: bir e yere bırakmamış olan enişisi mekuf'ar kaflesine katmış ve böylece sekiz on kişilik guyd or suçlu grupunu yakalayarak askerler tarafından mukâfatlandırılmak gâyesi gutmuş.

Bunların hepsini de niçin ve nereden geldiklerini sormadan hücrelere itilmişler. O zaman öyleydi Mahkeme kararı olmaksızın gazaltına alınmanın bir mukdelli yoktur. Aylarca yatabilirdiniz. Nitekim şimdi İstanbul'da avukatlık yapmakta olan **Nâzım Durmuşoğlu** adındaki arkadaşımızın dosyası yanlışlıkla Yassıada'ya gittiğinden, bu yanlışlık anlaşılınca kadar bir seneden fazla bu hücrelerde ve Balmumcu Kışlası'nda yatmıştır.

Ağlayan **Lâtif**'e hisimla bağırdım.

"Ne ağlıyorsun hel.. Sen erkek değil misin?"

Lâtif bu ihtarım üzerine sesini daha da yükselterek

"Ağabey, benim sekiz çocuğum var, günlük koxancım la bunların kurnını zor doyuruyordum. Onbeş gündür buradayım. Kapımı açacak ve onlara bir kuru ekme olusun verebilmek bir yakınım da yoktur. Eminim ki, benim çocuklurım şimdiki açtır. Ben aqlamayayım da kimler ağlasın?" dedi

O'nu da teselli ederek birkaç söz söylemeye çalıştım. Fakat daha evvelki iâk'olara, lunun da inzimamıyla bir şey söylemek imkânını kaybettiğimi gördüm. Lavaboya doğru bir adim atmamak istedim. Düşer gibi oldum. Dizlerimin dermanı kesildi. Ayakta güçlükte durabiliyordum. Lavaboya abanarak bir miktar vakit geçirdim ve tefekküre daldım. Kader sırrı ve merhamet-i ilâhiyyeye muteveccih bir hayli tefekkurdan sonra, âni bir surette silkinip bağırdım.

"Ne ağlıyorsunuz? Arç'ın nimetleri! O'nun size borcu mudur? Bunlardan biri uzerinizden eksildi diye feryada ne nokkınız var? Şimdî bıncınız dışı ağrısa, kulağı ağrısa gozu ağrısa demez mısınız ki, keşke şu ağrı dınse de, şurada bir gun yerne bir qun yatsın!" "Daha bu istikamette birçok lâf söyledim.

O, qunverden ber, çı: çıkarmaya korkan hücre sâkinleri

"Yaşa, var ol!", " gibi yüksek sesle tezâhürde başadılar

Herkesin küve, mânevjesi auzedir. Yüksek sesle birbirlerini teselliye medar olacak sözler söyiediler

Âbdestimi alıp hücreme döndüm. İkinci namazımı edâ ettikten sonra herkesin duyacağı bir sesle duâ ettim.

"Âmin, âmin, âmin!" sesleri hangarın her tarafında çınladı. O anda zâbitlerden birisi gelseydi, hepimizin hâli yaman olurdu. Allah'tan ortalıkta kimsecikler görünmedi

aksine bir tecellî takdirinde belki de altında kalacağı bir mes'ûliyet doğuracağı ihtimâlini göz önünde bulundurur.¹⁰⁷ Bu hâlin kendisi için o mes'ûliyetten bir kurtuluş çâresi olma ihtimâlini hesâba katabilir. Kaderin mechûl olması keyfiyetinden hareketle bu menfi oluşun hikmetini Allâh'a havâle ederek vicdânını rahatlatır. Her oluşta mutlaka

Duddan sonra hücre sâkinlerinden birisi seslendi.

"Sen ne namâzı kıydın?"

"İkindi!" dedim

"Akşam namâzı da oldu, onu da kıl.." diye karşılık verdi

Akşam namazını bitirmiş, yatağımın üzerinde tesbîh çekiyordum ki, paldır kuldur hücre kapılarının açıldığını ve dışarıda koşuşmalar olduğunu duydum. Biraz sonra benimkini de açtılar. Birkaç astsubay ve er, ellerinde listeler, isimler okuyorlar ve insanları birer birer hücrelerinden alarak hangarın kapısına da varmış bir cemseye dolduruyorlardı. Meğer o gun koşuşların başılarına şâyısı doğruymuş, ammâ, tahliye sûretinde değil, başka bir yere nakil şeklinde. Bunun için de karanlığın bastırmasını bekliyorlarmış. Göz komatıran farlar altında cemseye nalık istifi gibi sıkı sıkıya doldurulduk. Arabanın her tarafını iyice ort tuler. Yolca bız etrafı görmemeliyiz, kimse de bizi görmemeliymiş. Naklimizi karanlıkta bundan dolayı yapıyorlarmış. Böylece Balmumcu'ya geldik."

¹⁰⁷ 1957 yılında **İlim Yayma Cemiyeti**'nin İstanbul'daki merkezi Sirkeci'de Beşinci Vakıf Hanı'ndaydı. Birgün bu cemiyetin oradaki merkezine gittim. Maksadın bazı üniversite talebelerine burs temin etmekti. Orada şöyle bir hâfîlseye şahid oldum:

Çeşitli talebelerle oraya birçok kimse gelmişti. Başkanın henüz teşrif etmemiş olması sebebiyle bekliyorlardı. Bunlardan biri Konyalı bakarkör bir gençti. Mâlum olduğu üzere bakarkörlerin gözlerindeki ârıza hareketlerine dikkat edilmedikçe anlaşılmaz. Bu genç Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nde okuyormuş. İzni olarak memleketine geldiğinde onu vaaz kursusuna çıkarmışlar. Vaazında zulfı yâre dokunmuş olacak ki, bir müddet haptiste yatmış. Çıktıktan sonra da kendisine yurt dışına çıkış musâadesi verilmemiş olduğu cihetle **İlim Yayma Cemiyeti** nin gözlerini tecavî ettirmek maksadıyla belki bir çâre bulup bu izni koparabileceği düşüncesiyle oraya gelmiş imiş.

Bir müddet sonra gelen ve masaya geçmiş olan o gunkü cemiyet başkanı adamcağıza çağırıp çağırarak ders vermeye kalkıştı. Kur'ân-ı Kerim deni ayetini asını, da okuyarak:

– A..âh, nefsiniz 'ehlikeye atmayın. demiyor mu? Ne diye zülfü yâre dokunacak şek de vaaz edip başını belâyâ sokuyorsun! " diye biraz da yüksek sesle okuyunca sakalı lateşi ve takkesiyle hoca görünümündeki bu genç, başkanı iknâ etmeye çalışarak:

– Benim için hapishâneyle dışarısının ne farkı var? Her ikisi de karanlık bir âlem. Ben de tehlikeyi göze alıp hakikati söylesem, kimler söylesin! deyince başkanın sesini yükseltip ıtırızları çoğaltması üzerine birden aralarındaki muhtâvere şu şekli almıştır.

bir hayır bulunduğu yolundaki dînî hikmete sarılır. Kur'ân'ın ilk nazarda kötü görünen şeylerin bînetice hayır olabileceği, iyi görülenlerin de şer çıkabileceği¹⁰⁸ tarzındaki ilâhî beyânına dikkat eder. Etrâfında cereyân eden hâdiselere bu mantıkla baktığında zamânın ilerlemesiyle bâzı zâhirî tecellîler hakkındaki hükümün daha sonra değiştiğini görür ve bundan ders alır. Geçmişte de böyle vak'aların varlığını öğrenir ve bunların ders ve ibrret dolu muhtevâlarıyla tesellî bulur. Kur'ânî bir kıssa olan **Mûsâ** -aleyhisselâm- ile **Hızır** -aleyhisselâm- 'ın berâber yolculuklarında vâkî olan tecellîler bu gerçeğin en câlib ı dikkat bir misâlidir. **Hızır** -aleyhisselâm- 'ın kendilerini bir nehir veya golden karşıdan karşıya parasız geçiren ihtiyârın gemisini delmesinin zâhirde bir kötülük olduğu halde, kısa bir muddet sonra hayır olarak ortaya çıkmasından kalbî bir teyakkuz elde ederek şahsî durumu için red ve cerhi imkânsız bir emsâle ulaşır. Kissanın

"-Bir dakika, bir dakika bey efendi! Acabâ ben yanlış bir yere mi geldim? Burası İlim Yayıma Cemiyeti'nin merkezi değil mi?"

"-Evet İlim Yayıma Cemiyeti Merkezi, ne var?"

"-Peki, zât-ı âlîmiz ile memlekette din adamı yetişsin diye kurulmuş bulunduğunu bildiğimiz bu cemiyetin başındaki bir kimse misiniz?"

"-Evet ben bu cemiyetin başkanınıym. Ne demek istiyorsun?"

-Teşekkür ederim beyefendi. Bana çok büyük bir iyilik yaptınız. Anladım ki bu Dünyanın çok câzip oyuncakları varmış. Onları görenler onlar sayesinde ulaştıkları nefis rahatından kolay kolay vazgeçmeye râzî olamıyorlarmış. Öyle ya koskoca **İlim Yayıma Cemiyeti**'nin başına nusretinler arasında pek tabî büyük bir gayretli bir yere sahibi bir kimse olması sebepleri geçirmiş bulunan zât-ı âlîmiz ki bana bu telâhlerde bîkârıyorsunuz. Demek ki, ben m göz emrin görmemesi hakkımda hayırlı birer fâcidedir. Gayretli bir yere Dünyâ nîmelerine karşı gösterebileceğim istîfâ-yı benî meğer gözlerinin arzâ olmasına borçluyum. Cezlerini görebilseydi, ben de kim birer nîme oluyordum. Câzibesine nasr olacaktım.

Bu ârâ kaçır gözlerimin görmemişine mütaazzet yaşamıştım. Bundan sonra bu mahrûmiyet benim için bir sevinç ve şükür kaynağı olacaktır. Meğer göz emrin görmemesi ne büyük nîmetmiş.

Bu sözleri söyleyen Ezherî talebe, başkalarının itirâz-ı istihfâf ve öfke dolu mukâbelesine aldırmaksızın, arkasına doğru vakûr adımlarla orayı terk etmiştir.

¹⁰⁸ "...Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve bir şey de sevdiğiniz halde o, hakkınızda şer olur. Allâh bilir, siz bilemezsiniz." (Bakara Sûresi, âyet 216)

ilevâmındaki oluşları da bu mantıkla mîzân eder.¹⁰⁹ Böyle

¹⁰⁹ Gerçeği daha bânî bir sûrette kavramak için Kur'ânî bir kıssayı hatırlatalım!

Mâlum olduğu üzere, **Mûsa** -aleyhisselâm- **Hızır** -aleyhisselâm- ve arkadaşlık etmek istedi. Peygamberler **Allah** ın bildirirâğın bilâhâdîrler **Hızır** -aleyhisselâm- 'a ok. Düşünürün sonuna kadar ömür verilmiş ve Ona "**tedûl ilmi**" ihsan edilmiştir. **Kehf Sûresi**, Âyet 65) Bundan dolayı **Hızır** -aleyhisselâm- **Mûsa** -aleyhisselâm- a bir işi ve arkadaşlık yapamayacağını zira bazı hareketlerini O na ters geçeceğini söyledi. O da böylece yerde kenderine bir suâl sormamak ve dinde bânî oldu. Böylece arkadaşlığı bir yola girdiler. Onlar ne bir nehir veya çay yok. Karşıdan karşıya geçmeleri için orada nazır bulunan ihtiyar bir kayıkçı vardı. Karşısındakiler ne verecek paraları o macerâsından bu kayıkçı onları ıztırâr. Bâri için karşıdan karşıya geçirdi. Akşam karanlığı bastırmak üzereydi. Kayıkçı yolcularını indirirken sonra kayığını kıyıya çekmeye uğraşırken **Hızır** -aleyhisselâm- ondan bir miktar ovalandı. Kayıkçı evinin yolunu tutunca da onun köhne kayığını, kocaman kaya parçalarıyla kapı sakatlatıldı. Bu hâdiseyi seyreden **Mûsa** -aleyhisselâm- canı sıkıldı. Söz vermiş olmasına rağmen ıztırâr ile **Hızır** -aleyhisselâm- 'ın bu yaptığının sebebini sordu. Çünkü kendilerini bilâhâdîrler karşıya geçirerek iyilik etmiş olan bu ihtiyarın kayığını böylece sakatlatmak akla, mantığa aykırı ve zâhîr hâle nazaran yakışıksızdı.

Hızır -aleyhisselâm-, **Mûsa** -aleyhisselâm- 'a kendisine suâl sormamak husûsîsün daki taahhüdünü hatırlatmakla beraber, durumu izah etmekten geri kalmadı ve

"Birkaç güne kadar bu beldede harb çıkarak Hükümet "**Biz a lâzımdır**" diyerek milletin enindekî atı, arabayı ve gemileri kendine alarak Buna "**tekâlif-i harbiye**" derler. **Tekâlif-i Harbiye** heyeti, bu geminin başına gelmiş zaman onu şu sakatlığından dolayı beğenip almayacak. O da hâylere ihtiyar gemi ve kalmış olacak. Kendisi bunu olâ külli hâl tâmir edip işine devam edebilecek. Bu adamın yetim torunları vardır. Onlara bu geminin geliriyle hakmaktadır. İleri bu yetimlere bir iyilik olsun ve hem de ihtiyarın bize karşı hareketine bir karşılık teşkil etsin diye gemiyi sakatlattım" dedi.

Yollarına devam ettiler. Ve guzergâhta bir köye misafir oldular. Köyde bir âile kendilerini misafir etti. İzâz ve ikrâmda bulundu. Sabahleyin çıkıp giderken köy meydanında oynayan çocuklar arasında, bu âilenin oğullarını gördüler. **Hızır** -aleyhisselâm- kendilerine bunca iyilik etmiş olan bu hayir-sever âilenin çocuklarının kufasını kopartıp onu bildirdi.

Mûsa -aleyhisselâm- **Hızır** 'ın bu tavır karşısında yine darlandı. Bâriyi ıztırâr ile bu yaptığının sebebini sorcu. **Hızır** -aleyhisselâm- Ona vâcib hatırlatmakla beraber yine de suâlini cevaplandırdı ve:

"Bu çocuk çok yerir bir insan olacaktı. Bize iyilik etmiş olan âile bu çocuk yüzünden rezil olacaktı ve çok ızdırab çekecekti. Onu öldürerek kendilerini büyük bir belâdan kurtardım. Gençtirler, başka çocukları da olur. İhtiyarlar bunu ızdırab çekmekte ise bu çocuğun ölümünden dolayı orkuç gün ağlayıp sızlamaları çok daha ehvendir," dedi.

Yollarına devam ettiler. Bir koyden geçiyorlardı ki o koyun halkı çokluk çocuk büyük kuçuk kendilerini taş yağmuruna tuttular.

Hırsızlar uğursuzlar, köyümüze niye geldiniz? Defolun! sayhalarıyla tehditler savurdular. Bu esnâda **Hızır** -aleyhisselâm- o köyde yıkılmaya yüz tutmuş olan bu bahçe duvarını ailecele taş yağmuru altında tâmir edip düzeltti.

Mûsa -aleyhisselâm- son olarak bu yaptığının da sebebini izah etmesi talebinde

hâdiselerle târihî vak'aların ibretle tahlilinde de pek çok karşılaşılr.¹¹⁰

Her mü'min bilir ki, tecelli-i ilâhîye bu Âlem'de dört kategoride gerçekleşir:

a-Zâhiri de "hayır", bâtını da!..

b-Zâhiri de "kahır", bâtını da!..

c-Zâhiri "hayır", bâtını "kahır" veya

d-Zâhiri "kahır", bâtını "hayır"!..

Meselâ bir tüccarın iflâs etmesi bir kahır hâlidir. Fakat olabilir ki, müflis mârûz kaldığı felâket sebebiyle ahlâkını -hatta belki de imânını- kazanır. Delâletten hidâyete nâil olur. Bu hususta sayısız misal zikredilebileceği gibi bunların pek çoklarını da her gün müşâhede etmekteyiz.

Belki, sırf Dünyâ hayâtına inanan bir insan tesellîye medâr olacak hiçbir fikre ulaşamaz iken dindar için böyle

bulundu ve hakikaten **Hızır**'ın işlerine akıl sürmeyeceği düşüncesiyle, bu noktada birbirlerinden ayrılmanın kabul etti **Hızır** cevâben dedi ki.

"Senin de gördüğün gibi bu koyun halkı şerir insanlardır. Burada iyi bir insan vardı. O da oldu. Parasını bu şerirlerin eline geçmesin diye o duvarın arkasına saklanmıştı. Duvar yıkılmaya yüz tutmuş olduğundan saklanmış olan para neredeyse meydana çıkarak ve bu kötü insanların eline geçecekti! Hâlbuki o adamın yetim çokıkları vardır. Bunlar henüz çok küçüktürler. Bu şerirlerle mücadele ederek babalarının parasına sahip olamazlar. Duvarı tîmir ettim ki, o yetimler büyük güç kuvvet kazanmaya kadar para sakı kalsın!"

¹¹⁰ Buna tipik bir misal zikredelim

Osmanlı Devleti'nin kurer "**Kayı Han**" aşireti, meşhur İslâm kahramanı **Celâleddin-i İzzetmîşah** mânevîrinde Moğollarla vuruşa vuruşa Anadolu'ya geçmişlerdi. Belki yene'nin eleri hiç şüphesiz bir kerer tecelli olan Moğolların galebesi sebebiyleydi. Boye olmasa Orta Asya'da kalırlardı.

Önce an'îni evi göç is'kâmetine uyarak Suriye'ye yönelmişlerdi. Fakat reisleri **Suleyman Şah** ın İrâk Nehr-i'nin geçerken suya kapılıp ölmesi üzerine

"Bu yol bize uğursuz geldi!" diyerek geriye dönüp Ahlat'a geldiler.

Burada Selçuklu Sultanı'na muracaat ederek uygun bir yere iskân edilmeleri talebinde bulundular. Taleplerinin kabulunu temin için de, muharripliklerini anıtarak devletin düşmanlarına karşı işe yarayabilecek bir topluluk olduklarını söylediler. Bu sözleri dikkate alan Selçuklu Sultanı da onları Bizans hududundaki Söğüt'e yerleştirdi. Muhtemelen mesalenin uzaklığı sebebiyle bu karardan canları sıkılmıştı.

sayısız dînî tesellî ve telâfî imkânı mevcûddur. Uzvî eksikliğinin sıkıntılarından kurtulmak için kendini avundurup, rûhen tatmîn edecek başka bir meşgûliyeteye ağırlık verir. Bu, ilim, sanat veyâ ibâdet olabileceği gibi başka insanların hizmetlerine koşturmak şeklinde de tecellî edebilir. Sağ eli felc olan bir insanın zamanla sol elinin mahâretleri arttığı, gözleri görmeyen bir insanın sese âid hâfızasının kuvvetlendiği gibi eksikliğini, ulaştığı huzûr, sükûn ve tevekkül sâyesinde başka bir vâsıta ile telâfîye yönelir.

Dünya hayatı fânî, Âhiret ise ebedî olduğuna nazaran fânî nâiliyet veyâ mahrûmiyetlerin asıl ebedî Âlem için oynadığı rolü mühimser. Böylece bir insan ilâhî takdîre bağlı olan mahrûmiyetinin mes'ûliyetini azalttığı düşüncesiyle¹¹¹ tesellî bulacağı gibi nâiliyetlerinin de bu mes'ûliyeti artırdığını hesâb ederek hayatını hak ve hayrın galebesi istikâmetinde daha verimli kılmaya meyleder. Hattâ o derecede ki; bu mahrûmiyetler başkaları için de ders, ibret ve tesellî kaynağı olmak yönünden sosyal bir rol oynar. Meselâ, birçok ibtilâlara uğrayan bir insan en büyük tesellîyi peygamberlerin mârûz bulunduğu ibtilâları düşünerek elde eder. Belânın en şiddetlisinin peygamberlere, sonra evliyâullâha ve sonra derece derece iyi insanlara teveccüh etmesindeki hikmeti kavrar¹¹² ve bundan sabır ve tevekkül sâyesinde elde edeceği hasenâtın hayal edilmesindeki lezzetle sıkıntıları seâdete kalb etmeye muvaffak olur. Zîrâ insanı olgunlaştırmakta ızdırâbın oynadığı rol âşikârdır.

Hâlık: bu sûretle ve şüphesiz sevk: kacer e hudud boyları onların tahrîki rollerini oynayabilenleri için er-musa d bir yerdî Cengâverhiklerini izhar için burası çerdece herhangî bir yerle kıyaslanmayacak derecede musaddî Tarihle onların yüksekliğinde coğ'ârî âmillerin rolünü gösteren sayısız misal mevcuttur

¹¹¹ Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de "Allah hiç kimseye takat gettirmeyeceği şeyi teklif etmez!" buyrulmaktadır (Bakara Sûresi Âyet 286)

¹¹² Ayn. mâh.yette olmak üzere, hacis-i şeritte, "Eşeddu'l belâ, ale'l enbiyâ, ha'de evliyâ, summe emsâl, summe emsâl" buyru muştur. Yani "belânın en şiddetlisi önce peygamberlerin, sonra evliyânın, sonra da onlara benzeyenlerin üstüne (gelir)." demektir.

Diğer taraftan peygamberlerin “mâsumiyyet” sıfatlarına rağmen birçok ibtilâlara mâruz bulunmalarından “**belâların çoğunun istihkâk ile olmadığı**” gerçeğine ulaşır. Bir kulun ilâhî tâyinle memur olduğu vazîfenin ağırlığı nisbetinde bu vazîfeyi bihakkın ifâya muktedir olabileceği olgunluğa kavuşmak için bir ızdırâba dûçâr kılındığı gerçeğini kavrar. İzdırap kaynağı ibtilâlar üzerinde îmâl i fikrederek halkın “**Bir musîbet bin nasîhatten yeğdir.**” darb-ı meseliyle anlatılmak istenen gerçeğe bihakkın vâsıl olur. Bu cumleden olmak üzere çeşitli hastalıklar ve ihtiyâriik husûsiyetlerinin insana acziyyetini kabûl istikâmetinde sağladığı faydayı görür. Bunların gençlik ve sıhhatli zamanlardaki nefis hâkimiyetini zaafa uğrattığını ve böyle ibtilâlar sâyesinde nefisine gâlip gelme şansının arttığını düşünür. Bu idrâk, ona huzûr ve sükûn verir. Hâlinden râzî olmayı telkîn eder. Ayrıca dîn, sabredilip katlanılan ızdırapların günahlara kefâret olduğu yolundaki telkîni ile de baha biçilmez bir tesellî kaynağıdır. Günahsız bir kulda meselâ bir sabîde tecellî eden kahrınsa her musîbetin mutlakâ istihkâk ile olmayacağı yolundaki misâlin beynennâs müşahhas bir hâle gelmesi gibi bir hikmete mebnî olduğunu düşünebilir. Bu takdîrde enbiyânın gerçekleşmesi matlub olan olgunluk için vâkî ibtilâlarındaki hikmet burada bâzen gerçekleşmeyebilir. Bu da o sabînin bilfarz bir depremde enkaz altında kalarak fecî bir ölüme mâruz bulunması gibi hâdiselerde düşünülebilir.

Unutmamak gerekir ki her oluş birçok varlığın kaderine âid bir ittisal (kesişme) noktasında vâkî olur. Misâlimizdeki sabînin fecî ölümü sâdece kendisine muessir olmayıp kendisinden kullandığı eşyâlara, arkadaşlarına, ana-babasına ve derece derece mâruz kaldığı fâciâyâ şahid ve bununla ilgili olan pek çok şahıs ve varlığa müteallik bulunduğu muhakkaktır.¹¹³ Kaderin bu girift

¹¹³ “Bir de öyle bir fitneden (helâ ve musîbetten) sakının ki, sadece sizden zulmedenlere dokunmakla kalmaz (umûmî olur) ve bilin ki, Allah’ın azabı çok şiddetlidir.” (Enfal Sûresi, âyet 25)

ağı içinde vâkî olan şeyler, misâlimizdeki hâdisenin ilâhî hikmet yönünü bihakkın kavrayıp tâyin etmek beşer idrâkının iktidârı dâhilinde değildir.¹¹⁴ Ancak mümkün ve muhtemel bir kaç mebep ve netice zikri ile hâdisenin Allâh'a havâle edilmesi en doğru bir itikâdî esastır. Misâlimizdeki çocuğun, yaşasaydı şerîr ve şakî olma ihtimâli ve bunun bertaraf edilmesi ile Âhîret'teki

¹¹⁴ Kelâm târîhinde en-ı sunret itikâdî mezheplerinden olan Eş'ârlığın zıttına âid çok mârûf bir "İhve-i Selâse" (uç kardeşi) mes'alesi vardır. Bu ilâhî taklîdtek hakimler kavramak husûsunda beşerî aczî ortaya koymak yönünden dikkat çekicidir.

Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, kırk yaşına kadar akli tervic eden Mûtezile Mezhebi'nde kalmış ve bu mezhebin mümtaz âlimleri arasında yer almıştır. Bir gün hocası ve Mûtezile ustalarından Ali el-Cübbâî'ye bir suâl tevcih etti ve aldığı cevaplar kendisini tatmin etmeyerek ayrılp Eş'ârlık Mezhebi'ni kurdu

Suâl şudur

Kul hakkında hayırlı olanı yaratmanın Cenâb-ı Hak hakkında "vâcib" olduğunu ilhâ eden Mûtezile Mezhebi'nin bu görüşünden şüphe eden Eş'ârî, hocasına sordu

"-Bin kâfir, diğeri sâlih mü'min, bir başkasıysa sabî iken ölmüş bulunan üç kardeş hakkında ne dersiniz?"

El-Cübbâî:

"-Sâlih mü'min, yüksek derecelere erişmiştir. Kâfir ölen kardeşi ise azâba dâcâr olmuştur. Sabî olarak vefât eden üçüncü kardeş ise ne mukâfât ve ne de mucâzât görür" demiştir. Bundan sonra hoca ve talebe arasındaki mukâleme şî. sûretle devâm etmiştir.

"-Sabî olarak vefât eden, sâlih olan kardeşinin derecelerine nâşmak istese Cenâb-ı Hak buna izin verir mi?"

"-Havir! Ona denilir ki; o derecelere tâat ile vanılır. Seninse tâatın yoktur."

"-Eğer çocuk, Yâ Rabbî! Bu durum benim kabahatimden dolayı değildir. Eğer beni yaşatsaydın sana tâat eder birâderim gibi derecâta nâil olurudum" dese Cenâb-ı Hak on ona nasıl bir mukâbe'ede bulunabileceğini tahmîn edersiniz?"

"-Cenâb-ı Hak ona yaşasaydı umduğu gibî taatle bulunmav p isyâr edeceğini ve bunun neticesinin de azâba dâcâr olmak olacağını bildirerek kendis için hayırlı olanı hak ettiğini yâni sabî ken canını. olarak onu bu durumdan kurtardığını beyân buyur."

"-Bî. beyân karşısında hayâtın kâfir olarak tamam'ıyla diğer kardeş Cerâh-ı Hakî'e "Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbim! Mâcem öyle. nen mü'min kardeşim gibi sabî iken öldürüp de bu fe'âkete sürüldürmekten kurtarmadın? vâhında bir itirazda bulunsa. Cerâh-ı Hak buna karşı sizce ne buyurur?"

Bu nok'aya verecek cevâbı kalmayan Cübbâî muhâtabını ithâm ederek

"-Sen vesveseye tutulduñ" diyerek cevap vermiştir. Eş'ârî ise

"-Hayir den vesveseye tutulmadım. Ancak Şeyhimizin söyleyecek sözü kalmadı. Anlaşılan akıl sepetinde pamuk bitmiş diyerek meclisi terk etmiş ve Mûtezile den ayrılarak kendi itikâdî görüşünü yaymaya başlamıştır.

nâiliyyetleri hatıra gelebilen hikmetler olarak başta ana-babası olmak üzere bu ızdıraptan hissedâr olmak mevkiinde bulunan herkes için -yine de- bir tesellî kaynağıdır.

Diğer taraftan başta hayat nîmeti olmak üzere Allâh'ın nîmetlerinin O'nun "**Lâtif**" sıfatının eseri olduğu gerçeği de hatırdan uzak tutulmamalıdır. Bu sebepledir ki; Cenâb-ı Hak bâzı insanları daha cenin hâlindeyken öldürdüğü halde bâzılarını yüzyılları fazla yaşatmaktadır. Bunun hikmetlerinin biri de insanoğlunun vakti mechûl olan ölüm için her an hazır bulunmaya kendini mecbûr hissetmesidir. Genç yaşta ölümlerin diğer birçok hikmetlerine ilâveten temâs ettiğimiz bu noktası da insanoğluna gerekli derecede bir teyakkuza sâhibi olması için Allâh'ın bir lûtfudur.

Diğer taraftan mahrûmiyetler, ferdin muvaffakiyetini güçleştireceğinden onun elde ettiği başarıların daha fazla mükâfâtı gerektirmesinden de ayrıca bir tesellîye ulaşılır. Meselâ, yetim bir çocuğun, yetimliğin gayr-ı müsâid şartlarına rağmen yükselebilmesi, böyle olmayanlara kıyâsen beşerî Âlemde bile daha fazla takdîr ve tahsîni icâb ettirir. Aynı şekilde âilevî ve ictimâî müessirlerin beşerî irâdeye menfî bir sûrette tesir ettiği bir muhitte yetişildiği halde hayatın müsbet bir yönde nizamlanabilmesi elbette daha çok takdîr edilir. Ağrı Dağı'nda muallımlık yapan bir kimsenin Şişli de bir başka mektebe tâynı çıksa o, not baremini değiştirmez mi? Geldiği yerde pekiyi verdiği bir talebenin seviyesindeki bir çocuğa Şişli'de belki ancak orta verir. Bu, mahrûmiyet ve nâiliyetlerin hesâba katılmasından başka nedir?

Bugün yaşadığımız devrin şartlarından hepimiz şikâyetçiyiz. Bu şikâyetler İslâm ölçü alındığı takdirde, en had bir şekle vâsıl olmakta değil midir? Lâkin akıllı bir adam bütün bu güçlüklerle rağmen salih bir kul olduğu takdirde şartlar müsâid olduğu zaman ve mekânlardaki emsallerinden daha fazla ilâhî takdîre nâil olabileceğini düşünmez mi? Akıllı bir insan bunu

düşünerek zaman ve muhîtinin menfiliklerinden -hiç olmazsa kendi hesabına- memnûn bile olabilir. Zîrâ bilir ki gayr-ı müsâid şartlarda az iyilik, müsâid şartlardaki çok iyilikten daha değerlidir. Ve yine bilir ki elde edilen bir neticenin şerefi ona ulaşmak için yoğunlaşan güçlükler derecesindedir. Güçlük ne kadar fazlaysa, şeref ve binnetice mukâfât da o kadar büyük olur

Bu bir zihniyet meselesidir. Zihniyet ise, İslâm ın hayat ve Kâinât'ı îzâh için koyduğu temel prensiblerden nasîb alındığı ölçüde mükemmele yaklaşır. Bu kemâlî elde etmiş olanlar bütün menfilikleri müsbet yönde kullanacak bir görüş ve dirâyete ulaşırlar. Tıpkı taaffün etmiş bir gübrenin ortalığa mikrop saçmaktayken onu kullanmasını bilen mâhir bir bahçıvanın elinde bitkilere, ağaçlara tahsis olunarak ondan lezzetli meyveler ve besleyici çeşitli sebzeler veya rengârenk çiçekler elde edilmesi gibi...

Bu olgunluğa nâil olan insanlar yalnız kendilerini ihâtâ eden menfilikleri değil, irâdelerine ârız olan herhangi bir sâikle sürüklendikleri günahlardan bile kârlı çıkabilme dirâyetini gösterirler. Bu keyfiyet, dehşetli bir nedâmet sayesinde müspet nimetlerle ulaşamayacak derecelere yükselmeyi dahî sağlayabilir. Bu durum, Dünyâ plânında sırf bir görüş berraklığı sayesinde gerçekleşebildiği halde Âhiret'teki karşılık, ilâhî bir nîmet olarak kendiliğinden tecellî eder. Elverir kı, fert, hayatını ilâhî emirlere göre tanzim etmiş olsun. Bu ölçüyle yaşadığında mâruz kalınacak her mahrûmiyetin ilâhî ve ebedî nimetlerle mukâbele göreceğinden şüphe edilemez. Meselâ, Allâh yolunda yürüyen ve O'nun dîni gâlip gelsin diye çalışan bir adamın mâruz kalabileceği musîbetlerin en büyüğü hayat nîmetini kaybetmektir. Lâkin bu öyle bir ziyandır ki; sahibinin hakikat ölçülerıyla bakıldığında beşerîyyet için irtifâda zirve teşkil eden "peygamberlik"ten sonraki en yüce mevki olan "şehidlik"le taçlanması demektir. Bu da ebedî seâdete nâiliyyet için en feyyâz bir sebep değil midir?

Bu demektir ki; kul hayâtını Cenâb-ı Hakk'ın emirleri istikâmetinde nizâmlayıp o yolda yürüdüğü takdirde mâruz kalacağı her ziyân (!) aslında "**kâr**"dır.

Bu gоруşe ulaşmak, hayatı, onu dolduran bütün vukûât ve şuûnât itibârıyla öylesine güzel tecellilerle süster ki, böylelerinin nazarında artık bu Âlemde âbes ve çirkin bir şey kalmaz. Böyle bir insan irâdî hatâlarından öyle -yukarıdaki gübre misâlinden anlaşılacağı üzere- binnetice kârlı çıkar.

Hakikaten nedâmete inkılâb ettirildiği takdirde bir günâhın bilfarz gurur veren bir sevaptan daha hayırlı olabildiği görülür. En büyük tâlih, menfî şartlarla haşır neşir olmadan evvel islâmî bir yola girebilmektir. Bu şuur, eşi-dostu iyi seçmekten başlayarak Allâh karşısındaki mükellefiyetin mâhiyet ve gerekçelerini lâyıkiyla kavramaya yarayacak ilmî faâliyete kadar pek çok sûretlerde elde edilebilir.

Beşerî irâdenin tâbî olduğu inhinâlar (eğilip bükülmeler), nâdiren ânî ve tek müessirle gerçekleşirler. Yâni ayak yavaş yavaş kayar. Bu keyfiyet ekseriyâ belli bir veya birkaç müessirin uzun zaman içindeki tekerrürü ile tadrîcen gerçekleştiğinden menfiliklerden kaçınmak başlangıçta kolay, nihâyette ise imkânsız denecek derecede zordur. Tıpkı kötü bir alışkanlığın kazanılması gibi... Bu alışkanlığın kazanılması istikâmetinde ilk adımlar atılırken rücû kolaydır. Sonra ise, bir örümcek ağı kadar zayıf olan irâdeyi bağlayıp yönlendiren o müessirler tekerrür sâyesinde âdetâ birer çelik halat kesilirler. Baş edilmeleri kolay kolay mümkün olmaz. Bu sebeptendir ki, insan bu şartlanmaya sebep olacak muessirlerden uzak durmaya bakmalıdır. Dînin, nihâyeti şiddetli menfilikler olan bâzı hareketleri daha başlangıçtan yasaklaması bu hikmete mebnîdir. Erkeğin bir kadına alâka ile bakmasını "**göz zinâsı**" sûretinde telâkkî ettirerek ondan sakındırması gibi hükümler bu sebeple vârid olmuştur.

Hayâtın gençlik mevsimi nefsânî arzuların şiddeti bakımından hakka ve hayra yönelmenin güç olması sebebiyle ayrıca bir kazanç mevsimidir. Nefsânî temâyüllere ihtiyarlıkta onlar zaafa uğradıkları için galebe etmek daha kolay olduğu halde bu gençlikte olabildiğince güç bir iştir. Bu keyfiyet tabiatıyla gençlikte işlenen hayırların ve istikâmet sâhibi olmanın değerini de artırır

Diğer taraftan menfî temâyüller onları geliştirecek müessirlerle henüz baş edilemez hâle gelmiş bulunmadığından da gençlik bir şans ve tâlih mevsimidir. Gençlikte iyi tesirlerin cârî olduğu muhitlere koşmak daha kolaydır. Bu nükteyi ifâde içindir ki, "ecdâdımız, **"Ağaç yaş iken eğilir."** demiştir.

Bu demektir ki; hayâtı yönlendirmek husûsunda gençlik kritik ve ehemmiyetli bir safhadır. Kibleye dönen bir adam bulunduğu mekânda bir derece yanlışlık yapsa mekânın uzayıp Kâbe'ye ulaştığı yerde bu bir derecelik açının -faraza- yüz km.lik bir sapma teşkil etmesi gibi zaman içinde gençlikteki küçük bir inhiraf da olgunluk yaşlarında insanı başlangıçta tahmîn ve tasavvur edilemeyecek kadar uzak muhitlere götürür

Bu gerçek sebebiyledir ki; din gençliğin kıymetinin bilinmesi husûsunda birçok müsmir telkînler ile ferdleri yönlendirmeye çalışır. Ayrıca **"çocuk terbiyesi"** husûsunda da ana-babayı uhrevî mes'ûliyetinden âdetâ dehşete düşürecek derecede ikâz eder.¹¹⁵

Diğer taraftan menfilikler nasıl onları geliştirecek hareket ve temâyüllerin tekerrürleri ile takviye olur ve bir gün baş

¹¹⁵ Ana-babanın evlâd üzerinde şüphesiz pek çok hakkı vardır. Fakat evlâdların da ana-babaları üzerinde üç hakkı vardır. Bunlar:

- a- Güzeli isim takmak
- b- Dinini-diyanetini öğretmek,
- c- Evlendirmektir.

Dikkat edilirse bunlar arasında onlara **"miras bırakmak"** gibi bir mükellefiyet yoktur. Böyle olduğu halde bugün ana-babaların evlâdlarına hummetlerinde birinci sırayı mal-mülk meselesi teşkil etmektedir!

edilemez hâle gelirse fitratta mevcûd müsbet husûsiyetler de aynıdır. Bunun içindir ki; ibâdetler periyodik bir sûrette ifâ edilmek üzere emredilmiştir. Bu, bir ilâcı belli aralıklarla almaktaki mantığa benzer. Bu yüzden dîn, insan tabiatının kolay kolay değıştirilemeyeceğı gerçeğini telkîn ederken bunun belli ölçüde imkân dahilinde olduğunu da göstermek üzere "**irâde terbiyesi**"ne âid emirler ve nehiylerle ortaya aynı zamanda terbiyevî olan bir sistem koyar. Oruç bunun en güzel misâlidir. Bu faaliyetler neticesinde menfilikler yok edilememekle berâber onların koretilmesi ve müessiriyetlerinin azaltılması sağlanır. Buna mukâbil ferd ve cemiyetin faydasına olan hayırlı işler ilâhî mukâfâtıarla teşvîk edilir. İnsan tabiatındaki müsbet temâyüller de emredilmiş birtakım temrinlerle takviye olunarak geliştirilip bunların insan şahsiyetine hâkimiyeti sağlanmak gâyesi güdüdür.

d- Mahrumiyetler Karşısında Tasavvufî Telâfî ve Tedâvî Yolları

Tasavvufî cereyanlar vukuat ve şuûnâta (realitelere) kader açısından bakmayı öğreterek aşırı sevinmek kadar üzülmeyi de asgarîye indirerek insanları fâidesiz bir takım telâşlardan kurtarır. Diğer taraftan şer'î ibâdetlere ilâveten evrâd ü ezkâr ile onları bir kat daha zırhlandırıp nefsânî temâyüller istikâmetinde gitmekten alıkoyar.

Herkes şer'î ibâdetler içinde -bizzarûre- Cenâb-ı Hakk'ı yâd eder, O'nun emrettiğı ibâdetlerle rûhundaki müsbet temâyülleri takviye ettiğı halde bu takviye tarikatlarda evrâd ü ezkâr ile bir kat daha artırılır. Tekrâr, kalp ve dimağda yerleşmesi istenilenin pekişmesi için şarttır. Şu kadar aded ilâve zikrin belli periyotlarla ıcrâ edilmesi işte bu keyfiyet içindir. Bunu yaparken menfiliklerden kurtulamayanlara müteşerrî insanlarda vâkî olduğu gibi öfke ve nefretle bakmak yerine merhametle

yaklaşmayı telkîn eder. Öfke ve şiddet, muhâtabı baş edemeyeceği bir otorite karşısında mecbûrî bir inkiyâda tâbî tutsa da içteki muhâlefeti bertaraf etmez. Tasavvufsa zâhirden ziyâde bâtında uğraştığından günâhkâra merhametle yaklaşmak, onun zâhirini daha emin bir tabirle irâdesini düzeltmeden önce kalbini yumuşatır.¹¹⁶ Orada muhâlefetin şiddeti yerine nedâmetin tatlı

¹¹⁶ Bizimze Cenâb-ı Hakk'ın öğrettiği bir metoddur. Zira o yüce varlık **Hazret-i Musa'yı Firavun'a** gönderirken

"O'na, (Firavun'a) **yumuşak söz** (kavlen leyyinen) **söyleyi!**" buyurmuştur (Tâhâ Sûresi, Âyet 44)

Bu hususta fazla bîlik edinmek isteyenler, şu esere bakabilirler **Ahmed Önkal-Rasûlullah'ın İslâm'a Dâvet Metodu**, Konya, 1983.

Bu metod, tarikat ve tasavvufun ruhunu teşkil eder. Gerçekten tarikat ve tasavvuf cereyanlarının bazı nâdânların iddia edegeldiği üzere, Yüce İslâmî şerâitine aykırı hiçbir noktası yoktur. Şöyle ki,

İstisnâsız herkes için olan şer'î mükellefiyetler -merhamet-i ilâhiye icâbı olarak- asgaride tutulmuş, yani takat itibarıyla en asgarî bir durumda olanlar ölçü istihaz olunmuştur. Meselâ bir çocuğun kaldırabileceği bir yükü, tarazâ bir pehlivana teklifte hiçbir mahzur yoktur. Buna mukabil ancak bir pehlivanın taşıyabileceği yükü bir çocuğa yüklemek adalet ve insaf hâricidir. İşte en asgaride tutulan şer'î mükellefiyetlerden fazlasına iktidarı olanlara bu fazladan (nâfile, farz olmayan) ilâdetlerde bulunmaları için açılan müsaade kapısı "**tarikat**"tır. Zira O, takvâ ölçüleri ile yaşamayı emirdir. Müteşerrifler içinse ölçü "**fetvâ**"dır. Fetvâ ile amel etmek herkesin varifesidir. Takva ise, tâkâtça seçkinlerin...

Diğer taraftan, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- bu Âlem'de dört kategori teşkil eden bir faaliyet ifâ etmiştir. Bunlar

1-Kâimât'ın Hâkîmi'nden ahkâm telâkki etmek, yani vahye muhatabı olmak.

2-Bu ahkâmı şerh ve izah etmek, yani hadis-i şeriflerle vârid olan içtihadlarda bulunmak,

3-Allah'tan telâkki edilen, hadis-i şeriflerle şerh ve izah olunan ahkâmı tatbik ve icrâ etmek,

4-Bunlarda tasarruf etmek, yani mânevî bir iktidar ile mücehhez olarak islâmî emir ve ferdi olgunluk istikametinde kuvvecen fiile çıkarmak.

Peygamber -aleyhissalâtu vesseâm- dan sâdir olan ve bu dördüncü gruba giren hâd selere bir-iki misal verelim:

Hazret-i Peygamber Mekke'den müfâratat buyurduğu (ayrıldığı) esnada **Ebü Cehil** Hazret-i **Ebübekir** ile Efendimizi yaka ayıp geri getireceğini vaad etti. Bu vaad sebebiyle arkalarından seğirtenlerden biri de **Sûrakâ** adında bir müslüman. Mecine yolcularına, on-onbeş metre mesâfeye kaçır yaklaşan **Surakâ** ya Efendimiz o mübarek elleriyle **ışâret** ederek

"Durl.. Gelme!.." buyurdu

Sûrakâ, bu emri dinlemek istemedi. Fakat atının ayaklarının kuma battığını gördü. Altan inerek Efendimiz'e yaklaşmak istedi. Bu defa da kendi ayaklarının kuma batması ile ilerleyemedi. İşte bu bir "**tasarruf**"tu

meltemlerinin vücûd bulmasına zemîn hazırlar. Mutasavvıf, muâhezeyi nefisine, musâmahayı gayra tevcih etmeyi öğrenmiş kimse demektir.¹¹⁷ Tasavvufî ölçüler şeriatı hazmetmiş insanlar için vârid olduğundan böylelerinin, zâhirî amellerini düzeltmiş ve düzeltme sırasını iç Âlemine getirmiş kimseler olduklarını düşünmek gerekir. Aslolan da iç âlemdir. Çünkü zâhirdeki amel ve irâdenin koku ve kaynağı hisler ve fikirlerdir.

İrâde terbiyesi için o, henüz zaafa uğramadan önce iyi tesirlere kucak açmak ve onu menfiliklerin gelişmesine zemîn olan muhîtlardan uzak tutmak ilk baş vurulacak lâzımedir.

Böyle bir hadise de "Bedir Harbî"nde vâki oldu. Harbin kızıştığı bir sırada Efendimiz, müşrikler üzerine bir avuç toprak attı. Kur'ân-ı Kerim'de,

"Ey Bedir Muhârebesi'nde bulunan mücâhidler, muhârebe esnasında helâk olan müşrikleri siz öldürmediniz. Lâkin onları Allah katı eyledi. Habibim, sen de müşriklere doğru bir avuç toprak parçası attın. Fakat attığın zaman sen atmadın; lâkin Allah attı." buyurmaktadır (İnşaf Sûresi, âyet 17)

İşte tarikat şeyhleri Peygamber-meyhissâtu vesselâm'ın bu gibi tasarruflarının vârididir. Bu selâhiyet tâz olanların, tâyinleri seleflerinin şahsî arzusuyla olmayıp Peygamberle rûhânî mülâkât neticesinde ve O'nun izniyledir. Böyle olıyanlara "mühîşeyyih" denilir ki, bunlar katplerde bir değişiklik husûle getirmeye, yani tasarrufla muktedir olamazlar.

¹¹⁷ Tasavvufî telâkkilerin lânk vasfı nefiste mücâdeledir. Nefis ise, terbiye görmeden önce "emmâre" denilen ve sâhibini kötülöklere zorlayan bir vasıftır. Bununla mücâdeleye başlanınca da derece derece şu merhalelerden geçilir. **Levvâme** (Kötüluğı Kınayan), **Mülhime** (İlim ve ilhâmı mazhar), **Mutmainne** (İlmî'nâna ermiş olan), **Râhiye** (Râzi olan), **Merdiyye** (Râzi olanın) ve **Sâfiye** (Peygamberlerin nefisi)

Nefsini bu sûrele terbiye edinesinde onun ithâm edölüp aşâğılanması demek olan "**Levvâne**" derecesindeki tâhiyelerin çok birine götürülmesi oteden beri aynı bir tarikat olarâ telâkkî edilmiştir. Buna "**Melâmîlik**" denilir.

Bir nevi "Levvâne"denizinde de niyet etmeyerek bir günük Ramazan orucunu kazâ etmek sırası için âlemleri oruç yer ve bu sûrele insanın husûnetini celb eder. Çünkü bu kollarını manâcepini celbetmenin kendi nefisine hoş gelecek; câşunçesyle şâhî zâhîna şâhîmay, örens'ö edendir.

İş nasîm, ilâhî hükme bazı zerrelerden kusurlu olan müslümanlar da Me'âmîlîği bir mâzeret sebebi olarak kullunlar. Bu yüzden de, Me'âmîlîğin sönret, Müslümanlar arası da pek iyi değildir. Diğer taraftan Melâmîlik tarikat olarak telâkkî edildiği hâlde aslında daha ziyade bir meşreptir. O derecede ki, şeriatı en yakın bir tarikat olan Nakşîlîkî bile Melâmî kolu mevcûddur. (Fazla bilgi için bkz. **Abdülbâkî Gölpınarlı**- Melâmîlik ve Melâmîler, İstanbul, 1931)

Meselâ bir sarhoş, henüz içmeye başlamadan evvel kendinde veyâ gayrda vâkî olan hallerin daha önceki müşâhadesiyle sarhoşluğun menfî âkıbetini iyice tartıp dönebilir. Lâkin bir defâ içmeye başladıktan sonra bu dirâyeti kaybeder. İşte bütün menfiliklere sürüklenmelerde mevcûd olan bu gerçeğin zihne iyice yerleştirilebilmesi için hasta ziyâretinin sıhate şükretme meyânını artırdığı gibi cemiyetin bütün menfilikleri karşısında da ibret ve basîret dirâyetini muhâfaza etmelidir. Tasavvuf, insanlara bu görüş olgunluğunu kazandırır. Çünkü o hayâtın -tâkati müsâid olanlar için- "**takvâ**" ölçüleriyle nizamlanmasını âmirdir.

Diğer taraftan Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın tebliğâtında müşâhede edilmekte olduğu gibi her ferde onun mizâcına göre bir düzeltme ve yönlendirme metodu tatbik eder. Tarikatların çeşitlenmesi, mizaçlardaki farklılıklara göre bir telkîn ve terbiye metodunun gerekli olmasındandır. Coşkun mizaçlı bir insan, **Kâdirilik**'e meyleder ve bu tarikatın gösterdiği temrinlerle daha kolay terakkî eder. Vakûr ve sâkin mizaçlı insanlar ise **Nakşî** tarikatında mizaçlarına bir paralellik görür ve bundan dolayı o tarikatın temrin ve telkînlerine daha kolay râm olarak yükselme şansını elde eder. Murşid-ı Kâmil, zâhiri, hocalar tarafından düzeltilmiş olan müridini mizâcî istikâmetinde bir mânevî terbiyenin haddesinden geçirir. Mizâcın -yok edilmesi imkânsız olan- temel temâyüllerini nefsânî mecrâlar yerine ulvî gâyelere tevcih eder. Muhâtablarına âdetâ numaralı gozlukler veyâ şahsî hastalıklarına göre, münhasıran onlara âid reçeteler yazar.

Diğer taraftan kötülükleri zemmetmenin ve ıylıkları medhetmenin veyâ böyle bir havanın cârî olduğu muhitlerde dolaşmanın rûhta meydana getireceği tesirlere muhtâc olmayan hiç bir ferd yoktur. Ancak bu keyfiyet icrâ edilirken ders ve ibret noktasına ağırlık verilmeli, gıybet, ucûb, hased gibi menfiliklerden titiz bir sûrette

berî kalınabilmelidir. Bu ise, ancak tasavvufî muhitlerde kazanılabilen takvâ ve edeb ölçüleriyle sağlanabilir.

Gerçekten tekkelerin vazîfelerini lâıkiyla yapabildikleri zamanlarda onlar kâmil birer rûh sporu merkezi veya **"edeb mektebi"** durumunda idiler. Nice zamandan beri bu rollerini lâıkiyla ifâ edebildikleri söylenemezse de bir şeyin tamâmı elde edilemiyorsa elde edilebilen kadarından da vazgeçmemek gerektiği kâidesine itibâr olunmalıdır.¹¹⁸

Günahkâr insan yaralı bir kuş gibidir. Ona fayda verecek olan asıl müessir öfke değil, merhamettir. Bu duygu ise -daha ziyâde- tekkelerin müsâmahakâr muhitinde elde edilebilir. Bu yüzden toplumumuzun pek çoğu dînen irâde zaafılarıyla mâlul olduğundan cemiyet içinde hastahânede dolaşan bir doktor hissiyâtı ile meşbû bulunmalıdır. Lâkin doktorun hastaya şefkati ve tedâvî çârelerini sunması bir eğitim ve öğretim neticesi değil midir? Mânevî hastalıkların karşısında biz de bir eğitim ihtiyâcındayız. Bu eğitimin özü mânevî terbiyedir. Bu da tasavvufun hâkim olduğu muhitlerin tesirine râm olmakla elde edilir. Bu yüzden Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"Din nasihattır."¹¹⁹ buyurmuş ve nasîhatin mükerrerliği lüzûmuna işâret için de bu mübârek sözü üç kere tekrarlamıştır. Diğer taraftan o yüce Peygamber, "Kavga eden iki kardeşinizi görürseniz, zâlîme de yardım edin, mazluma da..." buyurmuştur.

"-Zâlîme nasıl yardım edebiliriz?" suâline karşı da

"-Ellerini tutarak daha fazla zulmetmesine engel olarak!..." buyurmuştur!..¹²⁰

¹¹⁸ "Mâ lâ yudrîku kulluhû lâ yetruku kull'ahû " yani tamâmı elde edilemeyen bir şeyin elde edilebileninden vazgeçilmez! Bu bir islâmî kaidedir

¹¹⁹ Müslim, İmân 95

¹²⁰ Buhârî, Mezâlim 4, İkrâh 6 Ayrıca bk Tirmizî, Fiten 68

e-Netîce:

Bütûn bu söylediklerimizi hülâsa edip maddeleştirecek olursak ortaya şu tablo çıkar:

1-Gerçek bir mümin irâdesini her şeyden önce Allâh'dan râzı olmak istikâmetinde kullanmalıdır. Bu hissi kökleştirmek için de çok şükür ve hamd etmelidir. Şükur nîmet, hamd ise musibet içindir. Bizzat Cenâb-ı Hak tarafından takdir edilmiş mahrûmiyetlerden şikâyet etmemeli. Dünya ve Ukbâyı bir bütün olarak düşünüp bunun ebedî Âlemdeki mes'ûliyeti azaltacağı görüşüyle tesellî bulmalıdır. Irâdeyi nâiliyetlerin doğuracağı mes'ûliyetten kurtulmak için büyük bir gayret ve dirâyetle kullanmaya yönelmelidir. Bunun için de o istikâmette tesir icrâ edecek müessirlere, henüz o irâde zaafa uğramadan kucak açmalıdır.

2-Hayata ve onu ihâtâ eden bilcümle şartlara ibret nazarıyla bakıp oluşların derûnî hikmetini Allâh'a havâle etmelidir. Bu, hayat ve hâdiseleri kader perspektifinden değerlendirebilme dirâyetli demektir. Bunun için İslâm'ı -alâ kaderi'l-imkân- doğru olarak öğrenmeye ve hazmetmeye çalışmalıdır.

3-Kader perspektifinden bakılarak kabullenilen gerçeklerin ortaya koyduğu ağırlığa rızâ göstermekle berâber onların düzeltilmesine çalışmanın bir ferd için ilâhî bir borç olduğunu düşünmeli ve Dünyâ'ya bunu yapmaya muktedir olup olmadığını zâhire çıkması için gönderilmiş bulunduğumuzu hatırdan uzak tutmamalıdır. Bunun için cenâzelerde bulunup, mezarlıkları, hastahâneleri ve benzeri mahrûmiyet meşherlerini sık sık ziyâret etmeyi alışkanlık hâline getirmelidir. Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-: "Nasîhat isteyene ölüm yeter" buyurmuştur.¹²¹

¹²¹ "Ve kefâ bilmeutl vâizen", Yani sana vâiz olarak ölüm yeter! (Heyhaki, Şuab, VII, 353)

4-Kendisine, çoluk-çocuğuna ve tesirine tâbi olmak ihtimâli bulunan herkese karşı hak ve hayır olanın telkîni ile mükellef bulunulduğu, bunun bir emr-i ilâhî olduğu gerçeğini hatırdan uzak tutmamalıdır. Bu faâliyetlerin umumî adı olan cihaddan geri kalmayarak bunda bir hisseye nâil olunduğu takdirde hayatını kıyâmete kadar imtidâd ettirebilmiş gibi iktisâbının devâm edeceğini düşünmelidir. İslâm'ın devâmı Allâh'ın kefâleti altında olduğuna göre onun devâmına medâr olacak amellere katılmakla kıyâmete kadar o feyyâz görüş sebebiyle iktisâbı muhtemel bulunulan bütün hayırlardan hissemend olunacağı düşünülmelidir. Fânîliğe isyân ile dolu şuuralarını tatmîne medâr olan bu cihâd faâliyetinin herkes üzerinde kat'î bir emir olduğu düşünülmelidir. Ustelik bâzı amellerde nisâb belli olduğu halde cihadda meçûldür. Bundan dolayı cihâda müteallık mes'ûliyetin had ve hudûdunun bilinmemesi yüzünden gayreti son hadde vardırmalıdır.

Gerçekten bir zekâtın nisâbı ve verilecek miktârı belli olduğu halde Allâh yolunda mücâdelenin nisâbı ve nisbeti sarîh olarak beyân olunmuş değildir. Acabâ ne miktar bir hizmette bulunulursa mes'ûliyetten kurtulunacağını kimse bilemez!.. Bu, kulda meknûz olan ve aslâ lâıyıkıyla ölçülüp biçilemeyen zahirî ve batinî nimetlerin mümkün kıldığı son had ile tahdîd edilmiş olan bir borçtur. O nimetlerin mâhiyetleri kadar yekûnunu da Allâh'tan başka hakkıyla bilebilecek olan yoktur.

Eğer insanlar Uhrevî Âlem'in ebediliğini lâıyıkıyla takdir edebilseler acabâ fânî Dûnyâ hayâtının huzûr, sükûn ve selâmetini temin için çalıştıklarının kaç katı Âhiret için çalışırlardı?¹²² Bu

¹²² Bu gerçeğin layığı ile kavranması için târîhî bir hâdiseyi çıkardık: ze sulatın

Haccâc-ı Zâlim, Umeyyîlerin Bağdad va sıydi Tarîhte zulmuyle şöhrat sahibi olmuş bulunan bu adam dehâ derecesinde zekî bir kimseydi. Hatta devrinde mus-lumanlaşmış gayr-ı arap unsurların Kur'ân-ı Kerim okumaktaki güçlüklerini görerek onun metnini harekelendiren budur.

ölçüyle bakıldığında dünyevî faâliyetlerde kârî âhirete âid olanlar, bir çerez kabilinden kalmaktadır. Bu noktayı hiç bir zaman hatırdan çıkarmamalı ve herkes **"Hesâba çekilmeden**

Zâlimi ayıyaka çıkan bu adamı birileri gelip nasihat etsin diye anasına şikâyet etmişler. O da **Haccâc-ı Zâlim**ı çağırarak

Oohim! Neden böy'e herkese zulmediyor, önüne geleni asıp kesiyorsun. Bu işten vazgeç. 'Kâh'ı neis et. Hem tarihe kötü, bir nâm salacaksın hem de huzur. 'Kâh'de akıttığın mazlûm kanlarından döley, büyük bir mes'ûliyet altına g'ç'orsun' " dedi.

Haccâc-ı Zâlim birilerinin gelip kendisini anasına gammazladığını anladı ve

"Ana, sen bunu nereden biliyorsun, birileri sana gelip beni şikâyet mi etti 'ev'?"

Kadıncağız şikâyet edenleri söylese, onların da zu'um göreceğini düşünerek

"Hayır, asla" diye cevap verdi. "Ben sağdan-soldan duyuyorum.

Haccâc-ı Zâlim o sırada pencereden dışarıya baktı. Sarayın önünden geçmekte olan birini gördü. Elini çırpıp hizmetkârını çağırıp ve yoldan geçen adamı göstere-rek

"Şu adamı al, buraya gel!" emrini verdi.

Biraz sonra esnaf kılıklı birisi karşısında el pençe divan duruyor ve korkusundan tir tir titriyordu. **Haccâc** elini O'nun omzuna attı.

"Korkma dü'rüst biriyisen benden sana zarar gelmez. Senle biraz konuşacağım. Konuşmamızı da şu anneme dinleteceğim!" dedi.

Adam:

"Peki," dedi ve biraz sakinleşti. **Haccâc** sordu:

"Sen hangi millettensin?"

Adam kemâli bir iftiharla:

"Lîhamdülillah müslümanım!.." dedi. Bundan sonra aralarındaki konuşma şu mînval üzere devam etti.

"Ne iş yaparsın?"

"Zeytinciyim, pazarda zeytin alıp satarım."

"Guzel, bana Dünya ile âhireti mukâyese edebilir misin?"

"Hayır, asla! Ben câhil biriyim. Beni okutmadılar. Böyle bir mukâyese âlimlerin işidir. Ben bunu yapamam."

"Canım müslümanım!.." dedin. "Demek ki âhirete imânın var. Dünyanınsa içinde yaşıyorsun. Her müslümanın iman ettiği âhiret hakkında az-çok bir fikri olur. Buna göre böyle bir mukâyese yapabilmelisin. Namaz kılmıyor, oruç tutmuyor musun?!" Âmentü ye imânın yok mu?"

Adam cevap verdi:

"E namdülillah Âmentü ye de imanım var, namaz da kılarım, oruç da tutarım. Ama böy'e bir mukâyese-yi yapmak din âliminin işidir. Ben bunu yapamam."

Haccâc ısrar etti. Adam çözü dilemeye devam etti ve baktı ki eğin-doğru bir cevap vermeden kurtuluş yok.

"Âhiret sonsuz, hayal edilemeyecek kadar uçsuz bucaksız bir âlem. Dünya ise onun yanında bir sineğin konup kalkması kadar basit. Yani basit bir ân meselesi."

Haccâc-ı Zâlim

"O mukemmel bir tarîf. Demek iman ettiğimiz âhiret sonsuz bir âlem, Dünya hayatı bir sineğin konup kalkması kadar basit. Yani basit bir ân meselesi." Bu

evvel kendisini hesâba çekmelidir.”¹²³

Bütün bu gerçekler muvâcehesinde insanın sokaklara çıkıp bağırası gelir: “Ey insanlar uyanın!.. Olum var ölüm!” Allah bızı sadece kendisine kulluk edelim diye yarattı.¹²⁴ Mal-mulk edinelim diye değil!..

demek değil mi? ki âhiret âleminin saadet-i de fe’âlehi de sonsuz. Dünya âleminin saadeti de, felaketi de kısırdır. Bir an gibidir. Öyle mi?

“İvet, öyledir elenkim!”

“Sen pazarda zeytinlik yapıyordun değil mi?” dedi ve zeytinle ilgili her şeyi sordu. Fiyatından Dünya’nın merelerinde yetişmesine ne zaman çiçek açıp meyvesi, tını ne zaman olgunlaşacağına, narı, zambaklarından yağ çıkarıldığına, bu yağın o cinsin ne kadarından ne kadar ekilebileceğine kadar sorduğu her suâle munabatının yanılsız ve terecdatsız bir şekilde bulbul gibi cevap vermesi üzerine

“Ooo bravo mesleğinin ehliyimisin ve bak zeytinle ilgili her şeyi ne güzel bildin!” dedi ve ona dinî suâller tevcih etmeye başladı

“Namazın bir vacibini söyle!”

“Abdestin bir sünnetini söyle!”

Adam bu minvâl üzere sorulan her suâle.

“Ufendün, arz ettiğimi.. Ben câhiliim, beni okutmadılar, sağdan-soldan görüp öğrendiğim kâlar dinin emirlerini yerine getirmeye çalışıyorum.” dedi

Suâller böyle uzayıp hepsi de karşılıksız kalınca Haccâc-ı Zâlim bağırdı

“Be adam, seni zeytinle ilgili mektebinde mi okuttu. Zeytinle ilgili her suâle cevap verdin. Hâlbuki saadeti de, felaketi de sonsuz olan âhiret âleminde selamete ermek için o namazı, orucu.. vs ifâ ediyorsun. Zeytinliği ise, âhiret yanında bir an mesâbesinde olan Dünya hayatının rahatına ulaşmak için ifâ etmekte. Eger biraz evvel söyledğin gibi âhiret sonsuz, felaketi de, saadeti de nihayetsiz olduğuna, onun yanında Dünya hayatının bir an gibi kısa olduğuna hakkıyla inanmış bulunsaydın, şu namazı orucu.. bu zeytinin öğrendiğinden yüz kat daha fazla öğrenmez miydin?”

Adam cevap veremeyip başını eğdi

Haccâc elermi çırpıp

“-Cellat!..” diye bağırdı. Gelen cellada

“Al bu sahtekârın başını vur!” diye emir verdi. Sonra arasına döndü

Ana, eğin.. ben de e sarftekârın başını vuruyordum, bir.. tirazın var mı?” deyince annesi bir karşılık vermeden sükût etti

¹²³ “Lâs.bü erfusekân, ka’be en tunde’ebü” Hesaba çekilmeden önce, siz kendizi hesaba çekiniz! (Tirmizi. Kıyâmet. 25/2459)

Âyet-i kerimde şöyle buyrulur

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve herkes, yanına ne hazırladığına baksın. Allah’tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (İfâş Sûresi, âyet 18)

¹²⁴ “Ben cinleri de, insanları da (başka bir mikmetle değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât Sûresi, âyet 56)

B-ÂLEMŞÜMÜLLÜK veya ÜNİVERSALİZM PRENSİPİ

Dünya görüşü, ewvelce de izâh etmiş olduğumuz gibi insan hatırına gelebilen her suâle kendi içinde tezada düşmeksizin cevap verebilen ve böylece hayat ve Kâinât'ın tamâmını izah edebilen bir görüş olduğuna göre o, bir kıymet hükümleri manzûmesi demektir. Bu manzûme bütün Kâinât'a şâmil olduğu cihetle bir Dünya görüşünün ilk göze çarpan vasfı âlemşümüllüktür.

Bu temel görüş ışığında İslâm'ın engin muhtevâsı tahlil edildiğinde görülür ki; hiçbir Dünyâ görüşü âlemşümüllük vasfındaki mükemmellik itibârıyla İslâm'la kıyâs olunamaz. Çünkü İslâm Dünyâ görüşü "**ilâhî**" bir görüş olmak itibârıyla muhtevâsı, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz ve tebliğ edilmiştir. Bu cihetle Hâlık'ın sâhib olduğu "**ilm-i küll**" ve "**ilm-i mutlak**" ile -hâşâ- yarışabilecek, herhangi bir beşerî idrâk ve ihâta tasavvur olunamaz. Bu keyfiyet, Allah hakkında kâmil bir idrâke ulaşmış olanlar için aklî ve mantıkî bir neticedir.

Gerçekten İslâm, vaz ettiği hakikatler manzûmesini dâvâ ederken sâdece bir mekânı, bir zamânı veyâ bir topluluğu dikkate almaz. Bütün zamanlara, bütün mekânlara ve bütün insanlara hattâ cınlara şâmil olmak üzere hükümlerini onların hepsi için umûmî prensipler hâlinde ortaya koyan bir sistemdir. Allâhu Azîmuşşân'ın merhameti umûmî ve bütün mahlukâta şâmidir.

Kâinâtı izah sadedinde âlemşümûl olan İslâm Dünya Görüşü bu vasfını insanı değerlendiriş ve yönlendirişinde de muhâfaza eder.

İctimâî görüşlerin hepsi ve hâssaten İslâm, -aslında- insan içindir. Ona huzur ve saâdet temini gâyesini güder. Lâkin bunların bâzıları bu gâyeyi sırf Dünya'ya ve beşerin biyolojik ihtiyaçlarına hasrettiği halde bâzıları Dünya ve Ukbâ'yı birlikte dikkate alır. **İslâm, insanı istikâmetlendirirken onun önce Rabbi ve insanla, sonra da hayvan ve eşyâ ile münâsebetlerini tanzîm eder.** İslâm, beşikten mezara kadar insanın bütün tefekkür, tehassüs ve irâdî fiillerini bir mantukî tanzîme tâbi kılar. Onu ibâdet, muâmelât ve ahlâkî davranışlarında mükemmele ulaştırma gâyesini güder. Bu bakımdan bütün beşeriyeti yönlendirip mes'ûd kılmak isteyen İslâm Dünya Görüşü, sâir sistemlerde olduğu gibi muayyen insanları muhâtab alıp, bâzılarını hâricte bırakmak gibi bir nakiseden berîdir

Meselâ Yahudiler, -evvelce nispetten izah edilmiş olduğu üzere- aslı ilâhî olmak itibâriyle mutlaka âlemşümûl olması gereken dinlerini, -çirkin bir tahrîfât neticesi olarak- ırklarına tahsis etmişlerdir. Benî İsrâîl Kavmi'nden olmayan biri Müsevî Şeriatı'na kabul olunmaz Bugün Dünya'da Benî İsrâîl Kavmi'nden olmayıp da musevî inancında olan topluluklar vardır. Yahûdiler bunları kendilerinden saymazlar Meselâ Türk boylarından biri olan Hazarlar (Garâim Türkleri) de Müsevî Şeriatı'na mensupturlar. Bunların bugün otuz ile elli bin

civârında oldukları tahmin ediliyor. Dünyanın her yanından Yahûdiler İsrâil'e göç etmekteyken Hazar Müsevîleri:

"-Biz de sizdeniz ve İsrâil'e göç etmek istiyoruz." deseler bu, kabul edilmez. Çünkü onlara göre bir insanın müsevî olması için mutlaka Benî İsrâil soyundan gelmesi gerekir

Ashî hak olan dinlerin hepsi de menşe' itibariyle âlemsumuldür. Meselâ bir Hıristiyanlık dahî böyle, yani âlemşümûldür.¹²⁵ Bu yüzden hristiyanlar, herkesi kendi dinlerine çekmeye çalıştıkları hâlde Yahûdiler böyle yapmazlar. Bu sebeple Yahûdiliğin cihanşümûl bir din olması mümkün değildir. Yahudiler Benî İsrâil'den olan herkesi Müsevî Şeriatı içinde kabul ederler. İrkları dinlerine eşittir. Aynı ırktan olmayan biriyle aynı dinden olamazlar. Hattâ o derecede ki ırkın anadan teselsül ettiğine inandıklarından babası yahudî olduğu halde anası başka bir kavimden olan bir kimseyi de yahudî saymaz, Müsevî Cemaatı'ne dâhil etmezler. Aksine, anası yahudî olan fakat babası başka bir kavimden olan kimseyi kendi dinlerinin şümûlüne alırlar. Bu soyun babadan değil, anadan devâm ettiğine inanmalarındandır. İrklar içinde Benî İsrâil'in seçkin ve üstün bir yeri olduğuna inanırlar. Nitekim tahrîf edilmiş Tevrat'ta Yahudiler hakkında:

"Siz Rabbiniz olan Allâh'ın oğullarısınız. Çünkü sen Rabbin olan Allâh'a mukaddes bir kavimsin ve Rab bütün kavimlerden üstün olarak kendisine has bir kavim olmak üzere seni seçti."¹²⁶

"Sizi bugün olduğu gibi bütün kavimlerin arasından seçtim."¹²⁷ şeklinde beyânlar vardır. Yine Tevrat'ın başka âyetlerinde veya cümlelerindeki:

¹²⁵ Hıristiyanlık bu vâsıfına rağmen -evvelce izah edilmiş olduğu üzere- mevzu itibarıyla tahdide mâruz bulunduğundan kâmil bir Dünya Gorusu değildir

¹²⁶ Tesniye, bab 14, âyet 12

¹²⁷ Tesniye, bab10, âyet 15.

"İşte, şimdi bildim ki; bütün Dünya'da Allâh yoktur. Ancak İsrâil'de vardır."¹²⁸

"Yeryüzü mahsûlünü verdi. Allâh bizim Allâh'ımız, bizi mübârek kılacaktır."¹²⁹ gibi ifâdeler, Yahûdilerin Allâh'ı sadece kendi kavimlerine tahsis etmeleri sûretinde dinde yaptıkları korkunç tahrîfi ortaya koymaktadır.

Yahudiler kendi ırklarından olmayanı ikinci dereceden insan sayarlar.¹³⁰ Bir Yahûdî'nin ırkdaşına yapması yasak olan şeylerin Yahûdî olmayan birine yapılmasını zarûrette helâl görürler.

"Diğer insanların dine ihtiyacı yoktur. Çünkü Allâh onları biz hizmetimizde kullanalım diye yarattı ve emrimize tahsis etti " derler. Nasıl ki hayvanlar insanlığın istifâdesine sunulmuşsa, Yahûdî olmayanların da Yahûdiler'in istifâdesine sunulduğunu düşünürler. İrkçılığın temelinde de bu Yahûdî mantığı vardır. Yeryüzündeki en eski ırkçılar bunlardır. Tevrat'ta Peygamber Efendimiz'in geleceği müjdelendiği için onu bekleyen Yahudiler, sırf Benî İsrâil soyundan gelmediği için Rıisâlet-ı Muhammedî'yi kabûle yanaşmamak bahtsızlığını gösterdiler. Benî İsrâil'den olan peygamberleri kabul edip diğerlerini inkâr ettiler. Hatta **Davud** ve **Süleyman** -aleyhi-messe.âm 'ı da peygamber değil, melik kabul ederler.

Rahmeti bütün mahlukâtı ihâta etmiş olan Allâh tarafından beşerin seâdet ve selâmetini temîne medâr olmak üzere gönderilmiş bir sistemin yeryüzünde bir avuç insana mahsûs olması, onun dışındakilerin bu nimetten harîç tutulması aslâ mantikî olmadığı gibi "**Rabbü'l-âlemîn**" olan Allah hakkında da câiz olamaz. Zira bu vaziyet, Allâh'ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla da bağdaşır bir hâl değildir.

¹²⁸ II. Krallar, bab 5, âyet 15.

¹²⁹ Mezmurlar, bab 67, âyet 6

¹³⁰ Hoş Hristiyanlar da Yahûdilerden pek farklı değillerdir. Bu husus Amerika'da zenci Hristiyanlar için ayrı bir mezhep (Baptist) kurulmuş olması ile sabittir.

Yahûdîlikteki ilâh anlayışları tamamen millî bir tanrıya mütealliktir. Allâh, yâni Yahova başka kimseyi değil sadece Yahûdî ırkından olanı alâkadar eder. Evet, diğer milletleri de Allâh yaratmıştır, ama onu meselâ bir karınca ne kadar alâkadar ederse bunlar da o kadar alâkadar eder. Yahûdî'nin dışındakiler, hizmetkâr varlıklardır. Dünya, yahûdiye âittir. Mülk yahûdiye. hattâ Allâh yahûdiye mahsustur. Onlardaki Allah telâkkisi budur. Bugün Yahudilikte, kâmil bir Dünya görüşünün, semâvî bir dînin, cihânşümûl mesajına mâkes bulmak muhaldir. Bu durum, Yahûdî din tahrifatının neticelerinden biridir

Esâsen Yahûdiler felsefeyi de başka milletleri ifsâd için alabildiğine kullanagelmışlerdir.¹³¹

Gerçekten beşerîyeti alçaltan ne kadar sapık felsefî görüş varsa bunların her biri bir yahûdî filozof tarafından ortaya atılmıştır. Şâyân-ı hayrettir ki kurucuları yahûdî olan bu sapık görüşlere Yahûdiler aslâ iltifât etmeyip bunları başka milletlere kabul ettirebilmek için dehşetli bir propaganda ağı kurmuşlardır. Ahlâkî kıymetleri katleden **Freud**'dan **Karl Marks**'a, **Darwin**'den **Durkheim**'e kadar insanlığın başına belâ olan bütün felsefî görüşler Yahûdî filozofları tarafından ortaya atılmıştır.

Bunlar arasında ırkların üstünlüğü iddiâsını ortaya atan **Comte de Gobineau** da yahudî asıllı bir Fransız'dır. Bu Fransız filozofu.

“-Milletlerin ulviliği ya da süfliliği, şan ve şerefleri kavımlerinden gelir.” der.

Menşei itibâriyle ilâhî olan âlemşümûl bir dîni kendi kavmine tahsis etmiş olan Yahudiler beynelmilelciliğe aykırı bir şekilde ırkçılığa, kavmiyetçiliğe kasden revaç vererek milletleri birbirleriyle boğuşmaya sevk etmişler ve hâlen de etmektedirler.

¹³¹ Bu durum, insanlığı ifsad eden bütün sapık fikirli filozofların yahudî asıllı olmasıyla sabittir

Buna mukâbil İslâm ise, hangi ırk ve kavimden olursa olsun, Dünya'nın neresinde yaşarsa yaşasın beşeriyetin tamamını **Hazret-i Muhammed** -salîllâhu aleyhi ve sellem-'in tebliğine muhâtab görür¹³² ve -evvelce de temâs edildiği üzere- ümmet-i Muhammed kabul eder. Bütün insanlığı "**Âdemoğlu**" telâk-kisiyle hak ve mes'ûliyetler bakımından eşit telâkkî etmekle Arab'ın Arab olmayana bir ruchâniyeti olmadığını sarâhatle ilân eder. Hadîs-i şerifte:

"İnsanlar bir tarağın dişleri gibi müsâvîdir." ¹³³ buyrulur. Âyet-i kerîmede de:

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki, Allâh yanında en kıymetli olanınız, O'na karşı en çok takvâ ¹³⁴ sâhibi olanınızdır. Şüphesiz Allâh bilendir, her şeyden haberdardır." ¹³⁵ buyrulur. İslâm'ın insanlara getirdiği üstünlük miyânının izâhı, ırk gibi mecbûrî ve elde olmayan bir müessir ile değil, insanın kısmen irâdesine bağlı olarak hâsıl olan Cenâb-ı Hak'la yakınlık ve ittikâ iledir. Allâh katında muttakî olan, muttakî olmayandan -kavmiyet mevzubahis olmaksızın- üstündür. İrk, ancak fânî olan cesede âit bir keyfiyettir. Cesed, rûha giydirilmiş bir kılıftan ibârettir. Rûh ise ebedîdir ve onun bir ırkı da yoktur.

İslâm'ın kavmiyete bakış açısı, onu hadd-ı lâyiğında bir ehemmiyet atfetmek şeklindedir. Hangi ırktan olursa olsun insanların değişmeyen husûsiyetleri vardır. Bir Asyalı da âşik

¹³² K. r. 'ın ı Ker. m. de (Hazret-i Peygamber hakkında)

"(Resûlüm!) Biz Seni Âlemlere rahmet olarak gönderdik." (En'byâ Sûresi, âyet 10) ve "Biz seni ancak bütün insanlara müjdedi ve (eğri yolun encâmından) korkutucu olarak gönderdik" (Şebe Sûresi, âyet 28) buyrulmaktadır

¹³³ Kâsîf, Musnevî's Ş. hâb, I 145

¹³⁴ Takvâ: Sevgiyle müşterek bir korkuyla Allâh'a yakınlık kazanarak kalbi mâsivâdan vikâye etmek üzere O'nun emir ve yasaklarına sınıksız bağlanmaktır ki bu da ahlâkî üstünlük demektir. Ahlâkın ise, kavmiyetle bir âlâkası mevcut değildir

¹³⁵ Hucurâl Sûresi, âyet 13.

olur, Amerikalı da âşık olur. Afrikalı bir zenci de nefret duyar, Fransız asili de nefret duyar. Bunlar bütün bir beşeriyetin müş-
terek olduğu husûsiyetlerdir. Tüm insanlığı kucaklayan İslâm,
temel kâidelerini, bir kavimde mevcûd olan ârizî, geçici veya
kısmî husûsiyetlere göre değil, bütün beşeriyette mevcûd olan
asli, fitrî, yaradılıştan gelen temâyül ve ihtiyaçlara göre tâyin
etler. Bundan dolayı da İslâm bir fıtrat dînidir ve eskimez. Kâmil
mânâda büyük ve âlemşûmul bir nizâm ya.nız İslâm'dır.

Bununla beraber İslâm, "**kavmiyet**" gerçeğini de ihmal
ve gözdardı etmez. Bir realite olarak kabul eder. Fakat onun
hakkında bir değer ölçüsü koyar. Evvelce de zikretmiş olduğumuz
üzere ırklardaki farklar, başlıca iki müessirle meydana gelir.
Bunların biri "**coğrafi âmiller**", diğeri ise "**beslenme**"dir. Hattâ
beslenmenin mizâca sırâyet eden farklı tezâhürleri hayvanlarda
bile görölür. Laboratuar tecrübeleriyle sâbittir ki, et ile beslenen
hayvan hâl ve hareketlerinde daha yırtıcı, buna mukâbil sebze
ile beslenen hayvan daha sâkin bir tavır sergilemektedir. Bu
vâzidedir ki, mânevî terakkî yolunda ilerlemek üzere riyâzât
yapanlar belli bir müddet hayvânî gıdâ yemezler. Çünkü hayvânî
gıdâ vahşeti, nebâtî gıdâ ise hilmîyeti artırır. Üstelik İslâm'da
etle beslenen hayvanların etini yemek haramdır.

Irkların karakterini teşkil eden âmillere "**tarihî tecrübeler**"
adıyla bir üçüncüsünü de ilâve edenler vardır. Bu tarihî tecrübeler
"**sosyal verâset**" denilen bir hususta müessir olurlar. Meselâ
Türkler İslâm'dan evvel de muhârip bir millet idi. İslâm la müşerref
olduktan sonra ise, bu karakterlerini medeniyet hizmetine ve
insanların hidâyetine âmil olacak bir istikamette yönlendirdiler.
Osmanoğulları da denizlere, Avrupa ya ve Bizans'a yakın bir yer
olan Söğüt te değil de meselâ Ağrı Dağı'nın eteklerinde yerleşmiş
olsalardı belki de Dünya medeniyet târihindeki muhteşem
inkişâfı gösteremeyeceklerdi. Türkler'in İslâm Dünyası'nda lider
görünmesi de başka müessirler yanında biraz da yaşadığı târihî
tecrübeler neticesindedir. Asırlar içinden gelen birikim, sosyal

ve târihî tecrübeler de coğrafi âmiller gibi zamanla insanın biyolojisine, genlerine kadar intikâl eder. Her âilenin, kızını kendi karakter ve temâyüllerine uygun bir âileye vermek istemesi de bundandır. Orf, anlayış ve târihî tecrübeler itibâriyle çok farklı olan bir insana kız vermek istememek, o insanın Allâh'ın yaratışı itibâriyle kötü olduğu mânâsına gelmez İslâmiyet'te hıristiyanlıktaki gibi insanoğlunun doğuştan gunahkâr olduğu fikri yoktur. Bilâkis herkesin İslâm fıtratı¹³⁶ üzere, yani günahsız olarak doğduğu kabul edilir. İnsan doğumundan itibaren içinde yetiştiği çevrenin, âilesinden aldığı görgü ve terbiyenin te'siri altındadır. Bu te'sirler farklı olduğunda âilede imtizâc zorluğu meydana getirir.

Şer'î bir kâide olarak evlenenler arasında küfüv, yâni denklik şartı aranır. Bu denklik, ahlâkî, iktisâdî, ictimâî bakımdan olacağı gibi bir de görgü bakımından gereklidir. Kibar, fevkalâde ince bir adamla, köy kültürüyle yetişmiş kaba-saba bir kadının anlaşması çok zordur. Kadın bir çay getirirse, adamın önüne aslı alışkanlığına göre sert bir şekilde koyar. Bu ona göre çok tabiidir. Fakat bu tavır kibar bir adama, kafasına vurulmuşçasına ağır gelir. İşte bu fark, sosyal verâset sebebiyledir. Yoksa insanın ırkından gelen bir husûsiyet değildir.

Sosyal verâset genlere kadar intikâl ettiği için bunun tezâhurleri çocukta bile tecellî eder. "**Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış.**" tâbirinin işâret ettiği gerçek de budur. Bu sebeple Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadis-i şeriflerinde, "**Tohumunuzu bıraktığınız rahme dikkat edin.**"¹³⁷ buyurmuşlardır. Asâletsiz, sosyal verâset itibâriyle menfî olan, bozuk bir nesilden gelen insanların genlerine kadar işlenen bu husûsiyetler sebebiyle, şuur altında

¹³⁶ Bir hadis-i şerifte:

"Kullu mevlûdın yûledu ale'l fîtrah" buyrulmuştur. Yani her doğan İslâm fıtratı üzeredir (Buhârî, Cenâiz, 93)

¹³⁷ İbn-i Mâce, Nikâh, 46.

oyunun tesirlerine mâruz kalacağı ve bunun insan hal ve tavırları üzerinde belli derecede müessir olacağı bir hakikattir. Fakat bu te'sir insan fiillerinde yüzde yüz belirleyici değildir. Soyu dürist ve temiz olanlar -hiç şüphesiz- bu durumun müsbet tesiri altındadırlar **"Asâlet mücbir sebeptir."** darb-ı meseli bu hakikati ifâde eder.

Namuslu bir âilenin çocuğu bir kötü yola giderken "Bu yaptıklarımı annem babam görse ve bilse, üzüntüden felc olurlar" şeklinde kalbine doğan asil duyguların müsbet te'sirinin avantajına sahip olur. Komünizm, bu sebeple âile ve asâlete düşmandır. Komünistler, insanın hiçbir asil duygusu, ahlâki endişesi ve ulvî bağları olmaması ve bu sâyede her edepsizlik ve süflülüğü tabîî sayması için âile ve asâleti yıkmaya çalışırlar. Bu sebepledir ki komünist şâir **Nâzım Hikmet** bir şiirinde:

"Düşmanım asâlete kelimelerde bile" demiştir.

İrk bir vâkıdır. Sosyal verâset ve asâlet bir realitedir.¹³⁸ İslâmiyet bunları yok saymaz, ancak lüzûmu kadar ehemmiyet vererek bir nizâm altına alır. İslâmiyet ırka, kavimlere ve onların husûsiyetlerine gerektiği kadar kıymet atfeder ve onları, o nisbette nazar-ı dikkate alır.¹³⁹

Meselâ zekât dağıtanın, önce akraba ve hısımlarını sonra sırasıyla mahalle, köy, belde ilh. sâkinlerini tercih etmesi hususundaki dinî emir, âdemoğlunun rûhî temâyullerinin kale alınması neticesidir. Bu keyfiyet dolayısıyladır ki, Peygamberaleyhissalâtu vesselâm *"evveliyetle Kureyş'ten olanlara şefa'at edeceğini"* bildirmiştir.

¹³⁸ Büyük devletimiz Osmanî'nin yıkılışında en müessir rolü oynayan ırkçılığın mübâyyetini ve O'nun İslâm nazarındaki menfî rolünü tafsîlâtıyla kavramak için **M. İrtuğrul Düzdağ** in "İslâm ve İrkçilik Mes'elesi" (İzmir 1997) veya **Ahmed Nâim Habanzâde** nin (**Omer Lütfi Zaraklı**) "İslâm'da İrkçilik ve Milliyetçilik" (Ankara 1980) isimli eserlerine bakılabilir.

¹³⁹ Fazla bilgi için bkz. **Hilmi Ziya Ülken**- Verâset ve Cemiyet, İstanbul, 1957

İnsan irâdesine, dolayısıyla beşerî fiile yön veren mülesirler arasından **"verâset"**i, uzvî (organik), rûhî (psikolojik) ve içtimâî (sosyolojik) vecheleriyle, bu hususta beyânda bulunmuş filozofların fikirlerini naklederek uzun uzun anlatmış olan **Hilmi Ziya Ülken**:

"İnsanın içtimâî verâsette görülen aslî birliği bir taraftan istidâtlar ve güçlerle -sanki terbiyeden mustakılmış gibi **"verâset"** şeklini almakta, bir taraftan da bu içtimâî verâset veya orfun yaratıcılığı, yani değerler ve normlarla -sanki verâsetten mustakılmış gibi- **"terbiye"** şeklini almaktadır. O zaman verâset ve terbiye, gerçekte olduklarından busbütün farklı olarak birbirine karşı iki âlem hâlinde meydana çıkmaktadır. Bu iki âlem, başka tâbirlerle uzuiyet ve cemiyet veya gerçek ve ideal, beden ve ruh, madde ve mânâdırılar." demektedir.¹⁴⁰

İnsanoğlunda en tabîî meyil **"taklid temâyülü"**dür. İnsanlar, birçok şeyi bu sayede öğrenirler. Bunun ilk vasatı da âlemdir. Bu sebeptendir ki, ana-babanın çocuklarına iyi örnek olmaları İnsan terbiyesinde fevkalâde ehemmiyetlidir.

Meşhur Alman terbiyecisi **Salzmann** (1744-1811) çocuk terbiyesine dâir yazdığı muhalled (klasik) bir esere **"Yengeç Kitabı"**¹⁴¹ adını vermiştir. Bunun sebebi, yengeçlerin öne doğru ilerlemeleri biyolojik olarak mümkünken geri geri yürümeleridir. Bu taklid meylinin eseridir ki, hayvanlarda bile görülmektedir. **Salzmann**, bununla çocuk terbiyesine telmih ve ana-babaya târizde bulunmak istemiştir.

Âlemşümûl bir din olan İslâmiyet'i Dünya görüşü kılan temel esaslardan birisinin de mevzu itibarıyla tahdide uğra-

¹⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken- a.g.e., sh: 213.

¹⁴¹ Türkçe de birçok tercemesi olan bu eser, Sebîl Yayınları arasında da mevcuttur (İstanbul, 1995).

maması olduğunu daha önce de ifâde etmiştik. Bazı meseleleri tanzim edip de, bazı meseleleri, "Bunlar beni alâkadar etmez." diyerek hâriçte bırakmak gibi bir keyfiyet, İslâm için mevzuu-bâhıs değildir. "**Mevzû**" itibâriyle mevcut olan bu umûnîlik, "**mekân**" itibâriyle de vâkidir.

Kutuplarda yaşayan bir Eskimo'dan, ekvatordaki bir zenciye kadar bütün insanlık, tebliğât-ı Muhammediyye'ye muhâtabdır. Pek çok âyet-i kerime "**insâne**" hitâbıyla vârid olmuştur. Ağırlık insanda olmakla beraber cinler de zî şuur ve irade sahibi olduklarından bu hitâbın şumûlu içindedirler. İslâm bütün Âleme şâmil bir Dünya görüşüdür. Rasûlullah Efendimizin bi'setinden itibâren gelmiş, gelecek bütün insanlık -hiç biri hariçte kalmamak üzere- bu tebliğâtın muhâtabıdır. İslâm'da "Falan topluluk beni alâkadar etmez, onlar bizim sahâmızın dışındadır, biz onlara karışmayız." şeklinde bir düşünce tasavvur olunamaz. Âlemde yaşayan şuur sâhibi bütün varlıklar İslâm'ın muhâtabıdır. İslâm, onları bünyesine davet eder ve hayatlarını, ferdî ve içtimâî plânda tanzim eder. Koyduğu kâidelerde dâimâ bütün ins ü cinni ve onların fıtrî husûsiyetlerini dikkate alır.

Âlemşümûl bir sistem olan İslâm, "**Kitâb**" ve "**Sünnet**"e dayanır. Kitâb ve Sünnet kıyamete kadar devâm edeceği için bunlardan çıkarılmış hükümler demek olan icthadların da yeni hükümlere duyulan ihtiyaçlar sebebiyle- İslâm'da çok mühim bir yeri vardır. İctihadlar sâyesinde ekvatordaki insanın da kutuplardaki insanın da dînî ihtiyacı karşılanır. Bunun için İslâm, muctehidden hâsıl olacak icthâd, hatalı dahî olsa ona bir sevâb atfetmekle icthâdı teşvik etmiştir. A..âh Rasûlu sallâllâhu aleyhi ve seliem-, ashâbından **Muaz bin Cebel** -radıyallâhu anh-ı Yemen'e gönderirken ona,

"-Orada ne ile hükmedeceksin" diye sorar.

Sahâbî de;

"-Kur'ân ve Sünnet ile." der.

Peygamberimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-;

" Peki, onlarda bulamazsan?" diye sorunca sahâbî-

"-O halde ictihâdımla hükmederim." diye cevap verir. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- , aldığı bu cevaptan memnûn olarak bu usûlu tensib buyurdular.¹⁴²

Bugün iktisâdî durumlar değişmiş, deniz hukûku, hava hukûku çıkmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak ictihâdlar da değişiklik gösterir. Bunun için de İslâm hukûkunda kazuistik, yani mes'ele mesele hüküm veren bir metod benimsenmiştir.

Bazı dinler -daha önce de temâs edildiği üzere- muayyen bir topluluğa gelmiştir. Peygamberlerin bazılarının vazifeleri böylece tahdide uğradığı halde son peygamber **Hazret-i Muhammed Mustafâ** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-Efendimizin vazifesi mekân ve mevzûu itibariyle tahdide uğramayıp bütün Âleme ve bütün meselelere şâmdir. İşte bu onun bünyesindeki âlemşümûl olmak keyfiyetini ifâde eder.

Mekân ve mevzûu itibariyle tahdide uğramayıp bütün Âlemi muhâtab aldığı için, ıns ü cın bütün beşeriyet İslâm'ın dâvetine icâbet etse de, etmese de ümmet-i **Muhammed**'dir. Çünkü Peygamberlere periyodlar halinde Dünya'nın ömrü taksim edilmiş, Efendimizin nsâlet vazifesiyle gönderilişinden kıyamete kadar olan zaman da O'na tahsis buyrulmuştur. Bugün -îmân ve inkâr edenlerle berâber- bütün beşeriyet O'nun hüküm-ı nübuveti altındadır "**Ümmet-i gayr-i icâbe**" de **Ümmet-i Muhammed**'dir Fakat dâvete icâbet etmemiş bir âsî evlâd hükmündedir.

Günümüzde Hristiyan ve Yahudiler'in îmânı, hükümden kaldırılmış bir kânuna tâbî olmakta inad eden bir kimseye benzer. İlâlâ eski bir cumhurbaşkanının devr-i iktidârını tahayyül edip de hâlihazırdaki cumhurbaşkanını reddederek:

"-Ben bunu tanımıyorum." diyen biri ne kadar mantıkî bir iş yapmış olursa işte onların bu inadı da o kadar mantikîdir. İlâlbukî reis-i cumhurluk devri biten biri, tedâvulden kalkmış para gibidir. Bunun göi, hükümden düşmüş bir dîni, devri bitmiş bir peygamberi, O'nun hükmünün cârî olmadığı zamanlar için de kabul etmek, gerçek mânâda îmân ve doğru bir kabulleniş değildir. Onlar, bu sebeple ümmet-i gayr-i icâbedirler. Ümmet-i icâbe olanlar sadece "**Lâ ilâhe illâllâh Muhammedü'r-rasûlullâh**" diyenlerdir.

Üniversal prensiplerle hayatı tanzim edip bütün beşeriyet ve Kâinât'ı izâh eden İslâm nazarında insanlar, bir babanın evlâtları gibidir.¹⁴³ Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- kıyamete kadar gelecek bütün inananların reisi, vekîli ve halîfesidir. İslâm, bir cemiyetin teşekkülünde ırk ve coğrafya mefkûresini değil, îmânı temel prensib ittihâz eden bir sistemdir.

Beşeriyete getirdiği kanunlar itibâriyle İslâmiyet'te inananlar ve inanmayanlar dışında bir başka tefrîk (ayırım) mevcûd değildir. Her iki zümrenin de hukûkunu tâyin etmiştir. Beşeriyeti mükellefiyetler ve haklar itibâriyle tanzim eden İslâm Dünya Görüşü'nde ancak ve ancak inananlar ve inanmayanlar olarak iki "**millet**" kabul edilmiş, bunun dışında üçüncü bir grup, aslâ mevzubahis edilmemiştir. Onlar arasında da nak ve vecibeleri dengeleyerek adâleti gözetmiştir. İslâm devletinde gayr-i müslimler, meselâ askerlik yapmak gibi bâzı mükellefiyetlerden berî olduklarından bunun mukâbilinde bir

¹⁴³ Gerçekten bir hadîs-i şerîfe, "*Elhalku kullühum ıyâdullâh*" "buyrulmaktadır ki, "Mahlûkâtın tamamı, Allâh'ın hâne halkı gibidir." mânâsına gelir (Taberânî, *Kebrî*, X, 86)

vergi mükellefiyeti konularak denge sağlanmıştır. Gerçekten askerlik mukellefiyetinden berî olmak mukâbilinde İslâm şeriatinde gayr-ı müslimler için "**cizye**"¹⁴⁴ adlı bir vergi vardır. Aynı şey kadın-erkek mukellefiyet ve vecibeleri arasında da vardır. Burada her iki cins için hak ve mukellefiyetler çeşitli hükümlerle dengelenmiştir ki, bu husus alâkalı bahislerde izâh edilecektir.

¹⁴⁴ Şer'î olarak, adam başına veya topraktan (yaradının hâsılâtından) alınan vergiye Haraç denir. Bu har adam başı alınana "**harac-ı ruûs**" veya "**cizye**", araziden alınana ise "**harac-ı arazî**" denilir.

"**Harac-ı ruûs**" veya "**cizye**" vücudu sağlam ve reşid olan gayr-ı müslim erkeklerden alınır. Bunlar Müslüman olursa vergi sâkit olur. "**Harac-ı arazî**"de ise, mükellef arazi olduğu için sahibinin müslüman olup olmaması bir değişikliğe sebep olmaz.

C-TECRİD veya İDEALİZM PRENSİPİ

Her insanın fıtratında -istisnâsız- bir tecessüs mevcuddur. Bu tabii temâyül, öğrenmenin temel sâikidir. Vasıtaları ise, hasseleri-miz, yani duyu organlarımız ile akıl ve muhâkeme kabiliyetidir.

Duyu organları (havas-ı hamse = beş duyu), hârici âlemlerden aldığı intibaları akıl ile mîzan edip Âlemin husûsiyetleri hakkında az çok bir bilgiye ulaşmamızı sağlar. Lâkin metafizik¹⁴⁵ meselelerde böyle intibalar elde edilerek gerçeklere vâkıf olma imkânı mevcut değildir. Çünkü hasselerimizle kontrol edilebilecek olan sadece maddî varlıklardır. Hâlbuki insanın tecessüsü maddî Âlem ile sınırlı değildir. O, nereden gelip nereye gittiğini, varlıkların nasıl vucuda gelmiş bulunduğunu ve bilginin mâhiyeti¹⁴⁶

¹⁴⁵ "Metafizik" sonradan gelen mârâsına "meta" ile "tabiat" demek olan "fizik"ten teşekkül etmiş bir kelimedir. Önceki â'timier her türlü ilimler gelişmiş ve tam olarak ihtisaslaşma meydana gelmemiş bulunduğu için her mesele ile meşgul olurlardı. Bunlardan biri olan *Aristo*'nun eserlerinde felsefî düşüncelere en son la yer verilmiş olmasından dolayı felsefeye "metafizik" denilmiştir. Bugün bu kavram "fizik ötesi" meseleler etrafındaki fikrî faaliyet ve bu hususta serdedilen düşünceleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

¹⁴⁶ Felsefede "epistemoloji" adıyla bilinen "bilginin mâhiyeti" hakkında birçok görüşler ortaya konulmuştur. Bunlar "dogmatik", "agnostisist" ve "itikadçı" ndı altında üç gruba ayrılırlar.

gibi müşahhas olmayan pek çok meseleyi de öğrenmek ister. Çünkü beşerî tecessus, yani öğrenme merakı, müşâhede olunan ve olunamayan âlemlere şâmilidir. Bu merakı tatmin için filozofların binlerce yıldan beri imâl-ı fikrederek çeşitli görüşler ortaya koymuş bulundukları mâ'lumdur. Onların sırf akli kuilana-rak gerçekleştirdikleri bu faaliyete rağmen ins ü cının -hem de Dünya ve Âhıret Âlemi'nde- refah, saadet ve huzurunu temine medar olmak üzere vaz' edilmiş bulunan İslâm'ın böyle asli bir beşerî ihtiyaca bîgâne kalacağı düşünülebilir mi? Elbette bir fitrat dını olan İslâm, her ihtiyacı karşılayacak en mükemmel

Doğmatik görüşler "naturalizm", "spiritualizm" ve "idealizm" gibi kısımlara ayrılır. Materyalizm de doğmatik görüşlerdendir. Eflâtun ve Aristo nun da dâhil olduğu Descartes, Spinoza, Leibniz gibi doğmatik filozofların görüşüne göre, "mutlak gerçek" bilinebilir. Bunlar, hukimde muttesik olmalarına rağmen usulde birbirlerinden ayrılırlar.

Metafizikun sırf varlıkların mâhiyetini araştıran kısmına "ontoloji" adı verilir. Burada "madde", "ruh" ve "hayat" meselelerinin mutlak mâhiyetine vâkıf olunmaya çalışılır.

Agnostisist grupta giren görüşler "septisizm" (şüphecilik), "rölativizm" ve "pozitivizm"dir. Bunlar doğmatiklerin aksine "mutlak gerçek"e ulaşmanın imkân-sızlığını müdafaa ederler. Bu husustaki görüş birliğine rağmen aralarında pek çok fark vardır. Septikler bu âlemi bir ruya gibi kabul ederler. Her bilginin gerçekliğini şüphe ile karşılarlar.

Rölativistler ki en meşhurları Kant'ın "tenkidçiler" (critisizm) olarak da adlandırılırlar. Bunlar varlıkların gerçek mâhiyetleri ile değil, insan zihnine uksetmiş oldukları şekil ve sûretlerle bilinebildiklerini iddia ederler. Rölativistlere göre, insan, zaman ve mekân şartıyla mukayyed olan akıl ve tahassüsün eseri olan bir idrâke erişebilir.

Pozitivizm in birinci müdâfii ise, Auguste Comte'dur. Onun hakkında daha önce özet bir bilgi sunmuş olduğumuz mâlumdur.

İlküddî görüş de "probabilizm" ve "pragmatizm" adıyla iki kısımdır. Bunlar orta bir yol benimsemişlerdir. Yani hakikate nisbî bir sûrette vâkıf olunabileceğ ne kâtilçiler.

Bunlar âlimlerine göre ise, bu âlemde bilinebilecek ve bil nemecek gerçekler vardır. Bilinebilecek olanlar hakkındaki bilg. müteyyiz vasıfları itibarıyla üç kategori teşkil eder.

a-Âniyâne Bilgi: B ., sebepleri kavranmamış olan bîgidir. Bir çobanın şımşek çaktıktan sonra çok gür nusuşun vâkı olacağını bilmesi gibi.

b-İlmî Bilgi: Bu, sebep netice müâsebat kavranmış olan bîgidir. Yukarıdaki misal de şımşek çakmasının elektrik yükü bulutların müsademesinden nusuile gelen bir şerâre olduğunun, bununla gurultu aynı anda vâkı olduğu hâ,de ışık ve sesin ıntı kalinde, onlar arasındaki hız farkından dolayı farklı zamanlarda idrâk olunduklarının bilinmesi gibi...

ameli düsturları ve nazari bilgileri ihtivâ etmektedir. Üstelik bunlar, merhameti sonsuz olan Cenâb-ı Hakk'ın mutlak olan ilim ve hikmetine mâkestirler.

İnsan idrâkının mücerred veya müşahhas meselelere dâir

c-İrfan Bu da hazmedilmiş şahsileştirmiş olan bir bilgidir.

İkinci âlmier, "**İrfan**"ın üstünde bir bilgi kategorisi daha kabul ederler. Bu da "**mârifet**"tır. "**Mârifet**"in çoğulu "**Maârif**"tir. Eskiden Milli Eğitim Bakanlığına "**Maârif Vekâleti**" denirdi. Çirku kendini irâncâ yoğunlaşmış bir bilgi öğretmekle mukellef addederdi. Mârifet de üç kademedir. Buralardan birinci kademe sebep netice minâsebetinde ilk sebep olan Cenâb : Hakkın irâdesinin kavranmış olmasıyla gerçekleşir. Eğer bir oluşta ilâhî irâcenin kavranmasına ilâveten bu irâdenin hangi esmâ veya sıfatının tecellisi ile gerçekleşmiş olduğu bilirse, bu, mârifetin ikinci kademesidir. Üçüncü kademe ise, bundaki "**murâd-ı ilâhî**"nin bilinmesi ile gerçekleşir. Beşeri bilgi imkânı bu noktaya kadardır. Bundan öteye insanı ogluna geçit yoktur. Çünkü insanların hakikate vusul için sahip oldukları tefekkür ve tahassus imkânları mahdud gerçekler âlemi ise gayr-ı mahduddur. Bunu anılamak için **Filbeli Ahmed Hilmi Bey**'in "**A'mâk-ı Hayal**" isimli eserinden bir parçayı dikkatlerinize arz edelim.

Bu eserin bir adı da "**Râci'nin Hâtıraları**"dır. "**Râci**" rûcî eden, yani dönen demektir. **Râci**, Batı'da tahsil görmüş, pozitivist ve materyalist fikirlerle yetmişmiş bir gençtir. Sonra Türkiye'ye dönmüş ve öğrendikleriyle zihnine takılan metafizik suâllere cevap bulamadığından fikri buhrana sürüklenmiş bir gençtir. Bu durumda İken Akhisar'da mezarlık bekçiliği yapan ricâl-i gaybdan "**Aynalı Baba**" adında bir meczupla karşılaşır. Suâllerini O'na tevcih eder. O, kendisine ispirto olagında bir kahve pıstırır. **Râci** kahvesini içerken **Aynalı Baba** ney çalar. **Râci** uyanıkalır ve bir rüya görür. Suâlin cevabını bu rüyada bulur. Şimdi **Râci**'yi dinleyelim.

"İnsanın yegâne bilgisil, bir şey bilmediğini itiraf ve tasdik etmektir."

Aynalı ile bir hayli müddet birleşememiştim. İlk fırsatta Narnazgâh Mezarlığı'ndaki tek başına kaldığı kulubesine koşmuştum. İlk sözü

Evlâ! Nerede idin? Gözlerimizi yollarda bıraktın!" olmuştü.

Bu Dünya'nın hâli bazen böyle olur. Yoksa size yakın olmak şerefinden uzak olmak, cidden dayanılamayacak bir şey idi."

Cevabında buluncum. Biraz havadan, sudan konuştuktan sonra

Ee erenler! Anık birer kahve içsek... diyerek âdeti üzere cazvesini, ispirto'ya koydu. Bol şekerli kahveleri içmeye başlamıştık.

Kenencü karıncalar arasında ve binlerce sokağı olan bir karınca yuvasında karınca çekinde buldum. Etrafı, şaşkın şaşkın bakarak incelemeye başladım. Karıncalar da her çeşitli çıtma sınıfına ayrılmış insanlar gibi, kesimlere ayrılmıştı. Şu kadar diyebilirim ki, oradaki sınıflar insanlar arasındaki sınıflara benzer, yordü. Yuvadaki karıncalar, en az birkaç yüz bin kadar olsa gerek. Bunlar beyler ve işçiler sınıfına ayrılmıştı. En tuhafı meddi ve marevî her türlü ihtiyacı karşılayıp anılatmaya yetecek mükemmel bir dile sahip olma arı idi. Yuvamızda mükemmel mektepler, zanre ambarları, yatakhâne, hapishâne, teneffüs ve yemek salonları, toplantı yerleri, huiâsâ pek gelişmiş bir cemiyet hayatı için gerekli bir evin, bir şehrin bütün debdebe ve gösteriş mevcut idi.

tecessüsünü tatmin ve onun hem **"hayır"** ve hem de **"hak"**ka ulaşmasını gâye edinen İslâm'ın eşsiz bir Dünya görüşü olarak asıl mükemmelliği, O'nun -birinci derecede- tevhid inancında tezâhür eder. Ustelik metafizik meseleler içinde insanoğlunun en derin tecessus noktasını -kendı varlığı da dâhil olmak üzere- içinde yaşadığı âlemin ne sûretle var olabildiği meselesi teşkil eder. İslâm'da ise, üssü'l-esas olan imandır. Bunun ilk adımı, Allah'a **"ehadiyet"** sıfatı ile inanmaktır. Lâkin Kâinât'ın **"var edilmek ihtiyacından münezzeh olarak"** bir **"ilk sebep"**le izahı, insanlık tarihinde umûmen mevcut olmakla beraber bu kâfi değildir. Zira varlıklarda müşâhede edilen sonsuz hikmetler, onu yaratanın hayal ötesi mükemmel ve tek olması, aklı ve vicdânî bir zaruret olduğu hâlde, mücerred kavramaktaki güçlük sebebiyle insanlık -büyük ekseriyeti ile- o yüce varlığın vasfında hata edegelmiştir.

Bu şe'nîyetin (realitenin) yanıltmasıyla sosyolojik olarak insanlık tarihinde ilk dinin **"Animizm"** (ruhlara tapma) olduğu sanılmış ve nihayet **Max Muller**'in kadim hind kitapları **"Ve-**

Daha garibi şurası ki, karınca topluluğu, insanlara nisbetle çok ileri idi. Evvelâ karıncalardaki geçim düzeni ve çalışma usûlü, insanlardakine nisbetle pek gelişmiş idi. İktisat ve ev idaresi hususunda ise beşeriyete nisbetle anlatılması mümkün olmayan bir gelişme farkı var. Lâkin karıncaların insanlara kat kat üstün olduğu cihet terhiye meselesidir. Karıncalar bu işte insanları çok günde bırakmışlardır. Adâlet dağıtımı meselesinde dahi aynı düşünce tereddutsuz yürütülebilir. Bu sebeplerden dolayı, karınca yuvalarında mektep olarak kullanılan dâveler, yuvanın en seçme ve en büyük kısmını işgal ettiği nakle, hâşşane,er sıhhaa uygun olmakla beraber pek küçük. Çirku l mada bapıs cezasına çarptır anlar hemen hemen yok gibî. Bir karıncada en birinci baslet vazife hiss dir. Bu his her hister üstündür. Şahs' ihtiyac ve arzular uğranda vazifesini tedâ değil, vazifesinde tembelek eden karınca nemi niç bulurmu? Ben karınca beylerinden bir tan oğlum ism. Eğ itim ve öğretim için işç sınıfından yetiştirilerek, şed meşhur â m papatı tarafından istişere neticesinde seçilmiş idi. Bu cüm â m var z vakamız halkı arasında değ. belki komşu yuvalar halkı arasında da. İm ve teztie e parmak a göster'ir idiler. Artık hayat merdiveninin son basamaklarına gelen bu imyariar, beni vatandaşlarıma faydalı bir eleman olmak soru olarak aralarında hayırlı bir talebe yetiştirmek emeli ile çalışmakta idiler. İy bir öğretim usulüne hane az zamanda karınca cinsine nasib olan im ve fenlerin hemen hepsini öğretmiş buluncuyordı. Şimdi sık sık seyahatler yapıyor, okuduğum ve bildiklerimin tatbikatı ile uğraşıyorduk.

İslam üzerindeki araştırmaları sonucu ilk dinin "**Vahdaniyet**" (monoteizm) olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Buna göre ilk

İslam'ın yandığı hizmetçilerim tarafından hissedildiğinde semiz bir kararla, bir kere ile varım bir gıdaydan ibaret sarah kahve tınısını getiriyor. Heriz veyreği çıkmıştı ki, ved'üm hocamdan biris yanına gedi ve şu şekle maksadını anlatmaya başlar:

"Ey Sehzârem! Serenin nermen yansında şenrimizir kuzey tarafına rastlayan çerti ve çörek arazide ne kadar garib tabiat hâdiselerinin meydana çıkmek'e old. Çert bir seniz ilk numaral lise tağres ne bu sene yaptırđımız 'erini' qeydlere dâir qeym son raporlarda ş meye katar â miler intilâtlara cış ren hava d.umanun cıne başlangıç ve her gün muntazam bir şekilde meydana çıkmekte o'nuq. İncirli yor. Mahmuruz olrak lâzımdır ki, gunun b. r kısmında Güneş hayat veren ışınların kuvveti yaymaya başladığı zamanlarda, berrak gökyüzünün birçok tarafları birden berrak birtakım kalın ve düzensiz buutlarla örtuluyor. Bu buut parçaları, mühtelif zamanlarda yine yok okıyor. Acaba bu hava durumunun sebebi nedir?"

Yüksek zâtınızın malûmudur ki bu gibi tabiat hâdiseleri mantıkla, akıl denk lenen ile bilinemez ve buunamaz. Herhâlde tecrübe ve incelemeye muhtaçtır. Uzun müddetler heri birçok meseleler hakkında sayısız tecrübe ve müşahedeler yapıldığını bilirsiniz. Nice tabiat bilmeceleri hallolundu. Bir hâlde ki, buqun onlara yızde seksen, doksan hakikat nazar ile bakılmak mümkündür. Lâkin bu garib hava hâdisesini hâlâ doğru olarak halleden olmadı. Hocalarınmazdan bir zât, bu hususta denin incelemelerini ortaya koyan bir konferans verecektir. Münasip görürseniz buyurunuz biz de qıdelim Konferans arazi üzerinde verilecektir. Ve bunda bütün orta ve yüksek mektep talebesi bulunacaktır. Büyük ve kalabalık bir toplulukla, tuhaf yapıya sahip araziye doğru yola çıktık. Garib ve tuhaf şu ki, ben hem insan his ve bilinci ile ve hem de karınca idrâkı ile bezenmiş idim. Nihayet tuhaf araziye qırmıştık. Bu yerlere karınca gözleri ile baktığım zaman, hakikaten düşünülecek ve konferanslar verilecek kadar tuhaf ve garib yapıya sahip olduğunu anlıyordum. Elâhuki insan gözü ile baktığım zaman iki tarafı muntazam mağazalarla süslü, düz ve in Napoli taşları ile döşenmiş bir geniş caddede bulundugumuzu görüyordum. Şu iki his arasındaki büyük farkı, en büyük hayret duyguları ile düşünmeye koyduğum zaman tabiat âlimlerinden birisi bu garib arazi hakkında konferans vermeye başladı, diyordu ki:

"Efendiler! En ziyâce şıkkat çeken şey bu büyük hücrelerin şekli ile aralarında ki kanalların düzgünlüğüdür. Hücreler yaklaşık olarak düz, çatlaklar ise hemen hepsi en gelecek muzam'a doğru çığırza doludur. Bu intizamın sebebini âlimlerimiz bir türlü keşfedemiyor. Hâlbuki böyle el ile yapmaya benzer şeyler, tabiatda yoktur ve olamaz!"

Konferans en etkili bir yerine gelinmiş idi ki, birdenbire yızbinleri geçen dinleyiciler arasında bir çığlık koptu. Gökyüzü açık. Yağmur düşmes. ile ölçülemeyecek olan muhtş bir su seli ve sıcak bir tufan ortada binlerce kanıncayı sürükleyiyor, üç yördü. Gökten yağar bu tufandan meydana gelen ve de ce akan renir veya minirler binlerce kanıncayı penşan edip götürüyordu. Herkes ortarata kaşıyor. Ben bir dakika korku ve panğe kapıldktan sonra, bu garib tufanın sebebini anlamak hevesine düştüm. Yukardan hâlâ aralıklı sağanaklarla seller akmakla idi. Bu muhtş vak aya, insan gözü ile baktığım zaman, gulmekten ve hayret etmekten kendimi alamadım.

insan olan Âdem -aleyhisselâm- ile başlayan İslâm, yani tevhid inancının Âhirzaman nebîsine kadar çirkin bir tahrifle putçuluğa inkılâb etmesi hep mucerrred gerçekleri kavramak hususundaki bu beşerî zaaf sebebiyledir.¹⁴⁷

"Carib ıraz" adı verilen caddede bir ka'dırım kenarında yer almıştık. Bulunduğumuz yerde bir kır arabası durmuş. Arabacı keyifle uykulamakta ve hayvanlar ise b'şarın a'şlar torbalardan yem yemekte idi. Hayvanların her ikisi anlaşmışlar gibi ıraz yapmı ve konuşmuşlardı. İşte zavallı karınca, arı, nelâk eden sıcak tufan, bu hayvanların idrarından başka bir şey değildi.

Yuvada bütün ahâlî umutsuzluk ve uyarıtı içinde benim vefat isimle uğraşıyordu. Zira ben dahi orada vefat edenler arasında idim. Alimler ise garib arazide meydana gelen tufanın sebeplerini araştırmakta meşgul oluyordu. Nihayet en büyük tabiat âhâmı öğretilmelerinden birisi kütüphanesinde bulunan meşhur bir eserde bu sebebi keşfetti. Bu eserde deniliyordu ki:

"Garib arazide böyle kuvvetli bir miknatıslık ve elektriklenme var ki, ara sıra birdenbire şiddetlenerek havayı yoğunlaştırıyor. En küçük bir arıza ile o bulutlardan tufan gibi seller boşanıyor."

Ben bu açıklanmaya iştirakim zamanı gözümün önüne yem yiyen yorgun beygirlerin idrar yapmadan geldi de uzan bir kahkaha salıverdim ve arkasından da uyandım."

¹⁴⁷ Aslında insanlığında fıtrî olarak mevcut bulunan tek ve ydce yaratıcıya imanma (mânifetullâh) meyillî başta **Descartes** olmak üzere birçok filozof tarafından da kabul edilmektedir. Fakat bunlardan bilhassa materyalist olanlar, ilk dinin vahiy mahsûlû olan vahdaniyet olarak değil de politetizm (çok tanrıcılık) sûretinde başladığını iddia ederler ki bu görüşün yanlışlığı bilhassa "**İnka Medeniyeti**" üzerinde son zamanlarda yapılan araştırmalarla sabit olmuştur.

Bu filozofların bazıları dinlerin ilk şekli olarak "**animizm**"i görürler. Animizm, bütün maddî varlıklarda bir ruh bulunduğuna inanan ve onlara perestîş eden (tapan) bir kısım iptiklâî insanların dinidir.

Animizmin ilk din olduğunu iddia edenlere göre, Animizm evvelâ **Fetîşizm**, sonra **Totemizm**, daha sonra da **Sembolizm** şekline girmiş ve bu sûretle insanlık tarihinde mitoloji (esatır) devri başlamıştır. İnsanlar kuvvâ-yı tabiiyyeye birer şahsiyet izâfe ederek bunlara tapmışlardır. Evvelâ kaba putlara perestîş eden insanlar, sonra bu putların yerine heykeller ikâme etmişlerdir.

İslâm Dünya Görüşü'ne göre ise : Kâdim ilk insan olan Âdem -aleyhisselâm- ile başlamış olan "**Tevhid**" (monoteizm) dini yani İslâm dir. İnkâr veya bozulma, fıtratı aslıyledeki minnâflar ve mucerrredî kavramaktaki ki'âyetisizlikler vesenîyle ortaya çıkmıştır.

Gerçekten beşer, dağlarda yaşadığı bir zamanda bile Cihan'da âit bir kuvvetin hukumran olduğuna iman etmek ihtiyacını hissetmiştir. Eşkâr tanrıcululunden fkrin ne'âbet ve reddâetinden sarfı nazar edise, bu hususta en âlim bir filozof ile en cânî bir animist (ruhlara tapan), bir fetişist (baz eşyalara tapanlar, vesenilik), bir totemist (hayvanlara tapan) arasında hemen fark yok gibidir. Çünkü bunların hepsi de kalbinde olan ulvî bir hissin terce manı olmaktan başka bir şey yapmı yorlar. Bir fetişistin ibâdet eylediği odun ve kemik parçası, kadim Mısırlılar in Oziris, İranlilerin Hurmuzleri, Ahırmanları, Geldânilerin, Asûrilerin Bailleri, Yunânî ve Romalıların Jupiterleri, Çinlilerin

Her müslümanın bildiği üzere iman esasları, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, Âhiret gününe, kadere¹⁴⁸

İyavları, Japonların Amenomu Nakanoşinokamiden Hindîlerin Vişnovstva bu hep insanlarda fıtrî olan ulûhiyet fikrînin teslîd eyeceği şeylerdir. Bu bâtil dinlerin hepsinde aslî ve müşterek bir fikrî, ulûhiyet fikrînin mevcut olması hep açık olarak deâilet ediyor ki bunların hepsi de bir asıl intihâ ediyor, hepsinin menâsı bir olduğu hâlede asrılar geçtikçe o menbâ unutularak daâilet meydana almıştır. (A. Hamdi Akseki - a g e - sh 194 vd.)

Esasen birçok "Dinler Tarihi" âmiri ve bu arada Maks Muller birçok tarihî de ille bu gerçeği ispat etmiştir.

Fakat ne hâcet!.. Kur'ân-ı Kerim'de "Hiçbir ümmet yoktur ki, nezirden hâll olsun!.. (Yani kendilerine hakk tevlîğ edecek peygamber göndermiş olan bir kavim yoktur. her kavme bir peygamber, bir murşid baş olmuştur.)" buyru-muşlur (Fâtır Sûresi, âyet 24)

Ulûhiyet fikrî için beşerin idrâkinde dört sûret olduğunu söyleyebiliriz

- 1-Tenzih,
- 2 Tevhid,
- 3 Teşbih,
- 4 İnkâr.

Tenzih fikrî, Cenâb-ı Hakk'ı her türlü teşbihât ve mahsûsâtın hâricinde görmek ve bunları andıran her şeyi nefyetmektir. Fikrî tenzihî, yalnız başına musbet bir şey ifade etmez.

Teşbih fikrî; Allah Teâlâ'yı mahsûsât ve maddiyattan bir şeye benzetmektir ve evvelkinin tamamı ile zıddıdır.

Fikrî Tevhid ise, tenzih ve teşbihî hakikatın itidal noktasında toplamaktır.

"Allah hiçbir şeye benzemez. O ılgıtır ve bilir." (Şûrâ Sûresi, âyet 11) nass-ı kerîmi ile "Lâ ilâhe illallâh: Allah'tan başka tanrı yok!" hakikatı bize tevhidî göstermektedir.

İşte bütün peygamberlerin dini olduğu nusus-ı Kur'ânîye ile (Kur'ân nasları ile, beyan buyurulan Din-ı Hak ve Din-ı Tevhid, ilk peygamber ile başladığı hâldir bir muddet sonra idrâk-i beşerde fikrî teşbih husule gelmiş ve bunun etkisi olarak Allah Teâlâ'ya cismânî bir mevcudiyet ve şekil atılmıştır. Fikrî teşbih de iki büyük sınıfa ayrılabilir:

- 1-Eşyâperestlik,
- 2-Âdemperestlik

Eşyâperestlik putperestlik demektir. Yukarıda izah olunduğu üzere dinler tarihi ile meşgul olan muenniflerden bir kısmına göre haktan irhâf etmiş olan insanların bu minnâfına secepe. Allâh'a cismânî bir mevcudiyet ve şekil vermiş olmalarıdır ki fikrî teşbihîr. Hakk dinden dönmüş olanlar ister evvelâ ruhânî-yât peşinde dolaşmış olsunlar, isterse doğrudan doğruya teşbih fikrine sâpmış bulunsunlar, netice birdir.

Çünkü bir muddet geçtikten sonra en kaba şeylere perestîş başlamış ve bu perestîş tekdâmî ede eae Âdemperestîye kadar vâsıl olmuştur. Âdemperestlik, ya bir insanı ulûhiyet mertebesine yükseltmek veyahul ulûhiyeti âdeme indirmek âdeme hulûl ettirmek sûretlerinde tecellî etmiştir. Hristiyanlardaki İsa'nın ulûhiyeti fikrî de bunun mahsûludur. (A. Hamdi Akseki - a g e - sh 289 vd.)

¹⁴⁸ Prof. Dr. Hüseyin Atay, doktora tezinde "kader" in iman esaslarına dâhil

ve öldükten sonra diriltip hesaba çekileceğine inanmak üzere altıdır. Bunların hepsi de mücerred mefhum ve meselelerdir. Gerçi bunlar arasındaki “**kitaplar**” ve “**peygamberler**” müşâhede olunan Âlem’e âiddirler. Fakat bu müşâhede imkânı kitapların nüzul, peygamberlerin ise ba’s zamanına denk gelen mahdud insan için mevzuubahstır. Ustelik her kavme mutlaka bir peygamber gönderilmiş bulunduğu ve bunların sayılarının -alâ rivâyetin- yüz yirmi bin kadar olduğu hesaba katılırsa, bu hususta da mücerredliğin müşahhaslığa kat be kat gâlibiyetini kabul etmek mecbûrî bir hâle gelir. Ayrıca kitaplar arasında sırf Kur’ân-ı Kerim, aslıyeti ile mahfuz, peygamberlerden ise, sadece âhırzaman nebisinin hayatına âid bilgiler mazbuttur.

O hâlde bütün iman esaslarının tecrid iklimine âid bulunduğunu söylemekte tereddüt edilemez. Bu demektir ki, mücerred meseleler İslâm Dünya Görüşü’nün -âdetâ- ruhu mesâbesindedir. Bu husustaki zengin fikrî muhtevâ üç ilmi disiplininde müşâhede edilir. Bunlar:

a-İlm-i Tevhid¹⁴⁹

b-İlm-i Kelâm ve

c-Taşavvuf telâkkileridir.

İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucunda çeşitli kavimlerin inanç ve örfleri ile karşılaşılması ve hâssaten kadîm Yunan Felsefesî eserlerinin Arapça’ya tercüme edilmesiyle İslâm inançlarının sâfiyeti büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmiştir. İslâm âlimleri bu tehlikeye karşı asırlarca devam eden canhıraş bir fikrî faaliyetle dinin metafizik meseleleri üzerinde îmâl-i fikrederek

olmadığını iddia etmiştir. Fakat bu istisnâî ve sapık bir görüştür. (Bkz. Hüseyin Atay, Kur’ân ve Hadis te İman Esasları, Ankara 1959)

¹⁴⁹ Bu sadece “kelime-i tevhid”in şerh ve ızahı ile meşgul olan bir ilimdir. Buna dair ilk eser, İmâm-ı A’zam hazretleri tarafından gayet muhtasar olarak “el-Fikhu’l-Ekber” adıyla telif edilmiştir. (Bkz. Mustafa Öz, İmâm-ı A’zam’ın Beş Eseri, İstanbul, 1981)

ortaya eşsiz eserler koymuşlardır. Bunlarda asıl ehemmiyetli bir nokta olarak tevhid inancının korunmasına, müminlerin fikrî ve ahlâkî bakımdan yüceltilerek kemale erdirilmesine ağırlık vermişlerdir. Tevhid inancının korunması daha ziyade Kelâm ılmı sahasındaki çalışmalarla, fikrî ve ahlâkî kemalin temini ise, tasavvufî eserlerle sağlanmaya çalışılmıştır.

Tevhid, İslâm inancının özü ve temeli olması sebebiyle hassasiyetle korunması gereken bir rükün (prensip)dür. Cenâb-ı Hak, tevhide mugâyir görüşleri şirk, yani Allah'a ortak koşma adıyla hasım ilân etmiş ve afvının şümulü hâricinde bırakmıştır.¹⁵⁰ Buna göre metafizik dînî meselelerin bir numaralı olan Allah inancı -hulâsâ olarak- şöyle belirlenmiştir:

Allah, O'nun bütün sıfatlarını câmi "zât" ismidir. Arapçanın hiçbir kaidesi ile cem'ilenemez. İmlâda aksâm-ı muhtelifesi, yine O'na delâlet eder. Mesela bu mübârek kelimenin başındaki **"elîf"** kaldırılrsa, bakiyesi **"lillâhî"** okunur. Bu da O'na delâlet eder. Eliften sonraki **"lâm"** kaldırılrsa, kalan parça **"lehû"** okunur. Bunun nisbeti de Allah'adır. İkinci **"lâm"** da kaldırılrsa **"hû"** kalır. Bunun da O'na muzaf bir zamir olduğu herkesçe mâlumdur.

O **"ehad"** yani ikincisi olmayan **"bir"**dir. Varlığı ezeli ve ebedidir. Varlığı kendinden kaımdır. Mâsivâülâh, yani Allah'tan başka varlıkların teşkil eylediği âlemde hiçbir şey O'nun eşi ve benzeri değildir ve olamaz!..¹⁵¹ Kendisi, her ihtiyaçtan berî olup aksine bütün mahlûkât O'na muhtaçtır.¹⁵² İlmî, her şeyi mutlak olarak ihâta etmiş olup gücü her şeye kaadir ve şâmindir. Her

¹⁵⁰ "İnnallâhe yağfiruz-zünûbe cemîa." Yani Cenâb-ı Hak bütün günahları affeder. (Zümer Sûresi, âyet 53) buyurmasına rağmen, şirkten istisnâ olduğu kat'îdir. Zira Nisa Sûresi 48. âyet-i kerîmede şöyle buyru maktadır:

"Doğrusu Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa pek büyük bir günah ile iftira etmiş olduğunda şüphe yoktur."

¹⁵¹ Şuarâ Sûresi, âyet 11.

¹⁵² Fâtır Sûresi, âyet 15.

şeyi görücüdür.¹⁵³ Her yerde hâzır ve nâzırdır. Ne istikamete bakılsa, yüzler O'na dönmüş olur.¹⁵⁴ Herkesin gizli ve âşikâr niyetinden haberdardır¹⁵⁵ ve insanoğluna şahdamarından daha yakındır.¹⁵⁶ O, -hâşâ- bir cisim değildir, gözle görülemez.¹⁵⁷ Noksan sıfatlardan münezzehtir.¹⁵⁸ Hâsılı O, nasıl tasavvur olunabilirse, mutlaka ondan başka bir mâhiyettedir. Çünkü O'nun "**muhâlefetün lil havâdis**", yani sonradan yaratılmış olan her şeyden farklı olmak aslı sıfatlarındandır. Doğmamış, doğurmamıştır.¹⁵⁹ O, taabbude lâyık yegâne varlıktır.¹⁶⁰

¹⁵³ Sûrâ Sûresi, Âyet 12, Hac Sûresi, Âyet 6.

¹⁵⁴ Bakara Sûresi, Âyet 115.

¹⁵⁵ Kaf Sûresi, Âyet 16.

¹⁵⁶ Kaf Sûresi, Âyet 16.

¹⁵⁷ Tî'ân Sûresi, Âyet 103. Âhirette Allah'ın görülebilmesi hususunda daha geniş bilgi için, elinizdeki eserin **Hazret-i Musa**'nın Allah Teâlâ'yı görmek istemesi ile ilgili talebının izah edildiği 76 numaralı dipnota müracaat edilebilir.

¹⁵⁸ A'raf Sûresi, Âyet 180.

¹⁵⁹ İhlas Sûresi, Âyet 3.

¹⁶⁰ İslâm Âlimleri Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını "**sübûti**" ve "**zâtî**" olarak ikiye ayırmış ve şu sûretle sıralamışlardır.

Allah'ın Sübûti Sıfatları

"**Hayât**" (Allah dîrdır),

"**İlm**" (Allah'ı her şeyi bilendir),

"**Semî**" (Allah her şeyi işitendir),

"**Basar**" (Allah her şeyi görendir),

"**İrade**" (Allah dilediğini yapandır),

"**Kudret**" (Allah her şeye güçlü yetendir),

"**Kelâm**" (Allah konuşandır),

"**Tekvin**" (Allah yaratıcıdır).

Allah'ın Zâtî Sıfatları

"**Vücud**" (Allah vardır),

"**Kıdem**" (Allah ezedir, eweli yoktur),

"**Bekâ**" (Allah ebedidir, sonu yoktur),

"**Vahdanîyet**" (Allah bir - O'ndan başka lâh yoktur),

"**Muhalefetün lil Havâdis**" (Allah yaratılanlara hiçbirine benzemez),

"**Kıyam bi Nefsihî**" (Allah, var olmak ve varlığını devam ettirmek için hiçbir şeye muhtaç değildir).

Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ise, pek çok olup bunların doksan dokuz tanesi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiştir. Bunları 313'e kadar çıkarabiliriz (**Kureşî, el-Cevâhiru'l-Mudîe**, sh. 12).

Meşhûr İslâm Âlimlerinden **Fahreddin Râzî**, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin dört bin olduğunu bildirmektedir (**Fahreddin Râzî el-Mefâtih**, sh. 160 vd).

Kur'ân-ı Kerim'de "En güzel isimler Allah'ındır. O'na bu isimlerle dua

İmam-ı A'zam hazretleri, Allah'ın zât ve sıfat hakikatlerini tevhid çerçevesinde şöyle ifade etmektedir:

"Tevhidin aslı, buna iman etmenin, en doğru yolu şudur Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine olduktan sonra dırılmeye, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna, hesap, mizan, cennet ve cehenneme inandım, bunların hepsi de haktır, demek gerekir

Yüce Allah, sayı yönüyle değil, ortağı olmaması yönüyle birdir. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır, ona hiç bir şey denk değildir. O yarattıklarından hiç birine benzemez. İsimleri, zâtî ve fiilî sıfatlarıyla daima var olmuş ve var olacaktır.

Allah'ın zatî sıfatları; hayat, kudret, ilim, kelâm, semî', basar ve irade sıfatlarıdır. Fiilî sıfatlar ise, tahlîk (yaratma), terzik (rızkı verme), inşa (yapma), ibdâ (örneksiz yaratma) ve sun' (san'atla yaratma) ve diğer fiilî sıfatlardır.

Allah, sıfatları ve isimleri ile var olmuş ve var olacaktır. Onun isim ve sıfatlarından hiç biri sonradan olma değildir. O ilmiyle daima bilir, ilim onun ezelde sıfatıdır. O kudretiyle daima kaadirdir, kudret onun ezelde sıfatıdır. Kelâmî ile konuşur, kelâm onun ezelde sıfatıdır. Yaratması ile daima hâliktir, yaratmak onun ezelde sıfatıdır. Fiilî ile dâima fâildir, fîl onun ezelde sıfatıdır. Fâil Allah'tır, fiil ise onun ezelde sıfatıdır. Yapılan şey, mahlûktur. Yüce Allah'ın fiilî ise, mahluk değildir. Allah'ın ezeldaki sıfatları mahlûk ve sonradan olma değildir. Allah'ın sıfatlarının yaratılmış ve sonradan olduğunu söyleyen, yahut tereddud eden veya şüphe eden kimse Yüce Allah'ı inkâr etmiş olur.

edini' (A'raf Sûresi âyet 180) buyru maktadır. Bu isimlerin bir kısmı ister "el-Âlim" (bilgisi ilim sahibi) veya "el-Muhsin" gibi fâil isterse sıfat-ı müsebbehe veya masdar olsa, bunların hepsinde de bir vasf ifade edildiği cihetle bunlar aslında "sıfat"tır. Böyle olduğu hâlede "zât"a delâletleri sebebi ile "esmâ" (isimler) olarak bilinirler. Bunlardan Cenâb-ı Hakk'ın kahr ve gadabına taalluk edenlere "celâli", lutuf ve keremine müteallik olanlar ise "cemâli" sıfatlar denilir.

Kur'an ı Kerim, Allah kelâmı olup, mushaflarda yazılı, kalplerde mahfuz, dil ile okunur ve Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Bızım Kur'an-ı Kerim'i telâffuzumuz, yazmamız ve okumamız mahlûktur, fakat Kur'an mahlûk değildir. Allah'ın Kur'an'da belirttiği **Mûsâ** ve diğer peygamberlerden, **Firavun** ve **İblis**'ten naklen verdiği haberlerin hepsi Allah kelâmıdır, onlardan haber vermektedir. Allah'ın kelâmı mahiûk değildir, fakat **Mûsâ**'nın ve diğer yaratılmışların kelâmı mahiuktur. Kur'an ise onların değil, Allah'ın kelâmı, kadim ve ezelidir.

Allah'ın "**Allah, Musa'ya hitap etti**"¹⁶¹ âyetinde belirttiği gibi, **Mûsâ**, Allâh'ın kelâmını işitti. Şüphesiz ki Allah, **Mûsâ** ile konuşmasından önce de, kelâm sıfatı ile muttasıftı. Yuce Allah yaratmadan da ezelde yaratıcı idi. Allah, **Mûsâ**'ya hitap ettiğinde, ezelde sıfatı olan kelâmı ile konuştu. "Onun sıfatlarının hepsi, mahlûkların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. O kaadirdir, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. O görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O işittir, fakat bizim işittiğimiz gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değil. Biz uzuvar ve harflerle konuşuruz. Oysa O, uzusuz ve harfsiz konuşur. Harfler mahlûktur, fakat Allah'ın kelâmı mahlûk değildir.

Allah bir şey (varlık) dır, fakat diğer şeyler gibi değildir. Onun varlığı cisim, cevher, araz, had, zıd, eş ve ortakdan uzaktır. Onun Kur'an'da zikrettiği gibi eli, yuzu ve nefsi vardır. Allah'ın Kur'an'da zikrettiği el, yüz ve nefis gibi şeyler, keyfiyetsiz sıfatlardır. Onun eli, kudreti veya nime-tidir denilemez. Zira bu takdirde sıfat iptal edilmiş olur. Bu, Kaderiyye ve Mutezile'nin görüşüdür. Onun elinin, keyfiyetsiz sıfat olması gibi, gazabı ve rızası da keyfiyetsiz

sıfatlarından iki sıfattır.

Allah, eşyayı bir şeyden yaratmadı Allah, eşyayı olusundan önce, ezelde biliyordu O, eşyayı takdir eden ve oluşturmıştır. Allah'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfuz'daki yazısı olmadan Dünya ve Âhirette hiç bir şey uâkî olmaz. Ancak onun Levh-i Mahfuz'daki yazısı, hukum olarak değil, vasıf olarak yazılıdır. Kaza, kader ve dilemek, onun nasıl olduğu bilinmeyen sıfatlarındanıdır. Allah, yok olanı yokluğu hâlinde yok olarak bilir, onu yarattığı zaman nasıl olacağını bilir. Var olanı, varlığı hâlinde var olarak bilir, onun yokluğunun nasıl olacağını bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş hâlini, oturduğu zaman da oturuş hâlini bilir. Bütün bu durumlarda Allah'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan olma bir şey hâsıl olmaz Değişme ve ihtilâf yaratılanlarda olur.

Allah insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan, kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allah'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrârı, tasdiki ve Allah'ın muvaffakiyet ve yardımı ile iman etmiştir.

Allah, Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip, kufri yasaklamıştır. Onlar da O'nun Rabb olduğunu ıkrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır, işte onlar bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur İman ve tasdik eden de fıtratında sebat ve devam göstermiş olur.

Allah, kullarının hiç birini iman veya küfre zorlamamış, onları mu'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü

esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mü'min olarak bilir, ilmi ve sıfatı değişmeksizin onu sever."¹⁶²

Dikkat olunursa, bu derecede mücerred bir Allah te-lâkkısı, Dünya görüşleri ve felsefi sistemler arasında sadece "**İslâm Dünya Görüşü**"ne mahsustur. Bu eşsizliği diğer iman esaslarında da müşâhede etmek mümkün olmakla beraber biz bu kadarla iktifa ediyoruz. Ancak şunun da ifade edelim ki, mücerred altı iman esasına mukabil, beş olan ameli İslâm şartlarının birincisi de "**şehâdet**"tir ki, bu da yukarıda hülâsâ edilmiş olan muhtevâda mucerred olarak Allah'ı ve "**tebliğ, sıdk, ismet, fetânet**" ve "**emânet**" sıfatlarını hâiz olarak peygamberi kabul ve tasdikten ibârettir.

Kaldı ki, İslâm fiili ve ameli bütün emirlerinde bile insanlara onların müşahhas varlığını aşan ilâve bir izah üslubuyla bütün bu fiilleri -âdeta- idealize eden sırf bir muhatevaya büründürür.

Gerçekten her harekete besmele ile başlanması emri, kula, fiillerini murâd-ı ilâhî istikametine tevcih ve o yolda bir zihniyet kazandırmak içindir. İbâdetler şöyle dursun, en nefsânî fiiller, meselâ yemek yemekten cinsî münâsebet kadar hiçbir şey, bu ilâhî tanzimden hânç tutulmamıştır.

Beşer hayatında en nefsânî bir fiil olan cinsî münâsebetin mücerred vechesine âid olmak üzere büyük mutasavvıf **Muh-yiddin-i Arabî**'nin tahlil ve değerlendirmesinin bir parçasını dikkatlerinize sunalım:

"...Şu hâlde insanın insaniğini meydana getiren "**hay-vânî**" ruhta Hak'kın nefesi bâtın oldu. Bundan sonra Allah, insan için yine insan sûreti üzere başka bir şahsı üretti, ona da kadın adını verdi. Kadın, kendi sûreti üzere zâhir

olunca ona müştak oldu. Bu hâl, bir şeyin kendi nefesine iştıyak duymasıdır. Kadının, erkeğe vurgunluğu da bir şeyin kendi yurduna düşkünlüğüdür. Şu izahımıza göre, insana kadın sevdırıldı, çünkü Allah da bizzat kendi sûreti üzere halk ettiği kimseye muhabbet gösterdi; nûrdan yarattığı meleklerin mevki ve mertebeleri daha yüce ve tabii âlemde neş'et etmiş olmalarına rağmen bunları insana secde ettirdi. İşte erkekle kadın ve Hak ile insan arasındaki munasebet buradan başladı. Hâlbuki "sûret" munâsebet cihetinden en büyük ve en azametli ve mükemmel vâsıta. Çünkü sûret, tek olan varlığı çiftleştirdi. Yani Hak'kın vücûdunu ikileştirmeye sebep oldu. Nasıl ki, kadın da yaratılışıyla erkeği ikileştirdi ve onu kendine eş kıldı. Şu duruma göre Hak, erkek ve kadın olmak üzere bir üçlük meydana geldi. Bu arada erkek, kadının kendi aslına iştıyakı kabilinden olarak, o da kendi aslı olan Rab'bına müştak oldu. Şu hâlde Allah kendi sûreti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. O hâlde erkeğin muhabbeti, hem kendi parçası olan kadına karşı, hem de kendisini yaratan Hak'ka karşı oldu. İşte bunun için **Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm «Bana kadın sevdirdi.»** buyurdu. Çünkü kendi sevgisi, ancak Rab'binin sûretiyle ilgili olduğundan kendi nefsinden bahisle **«Ben sevdim.»** demedi. Bu sûretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nispet etti. Çünkü Hazret-i Peygamber, kadın sevgisini, Allah'ın kendi sûreti üzere olan mahlûkuna muhabbeti gibi ilâhî ahlâka uymak için dilemiştir.¹⁶³

Erkek, kadını sevdiği için vuslat istedi. Yani muhabbetteki vuslatın gâyesini diledi. Unsurlardan ibaret olan bu yaratılış sûretinde nikâhtan daha büyük vuslat yoktur.

¹⁶³ Yani Allah nasıl kendi sûreti üzere yarattığı mahlûkuna müştak ise, kul da kendi benliğinden ayrılmış ve netice itibarıyla kendi parçası olan kadını sevmekle ilâhî âdet ve ahlâka uygun hareket eder (Mütercim)

Bundan dolayı şehvet duygusu vücudun bütün zerrelere yayılır ve bu sebeple insan «vuslatı» müteakip gusletmekle emrolunmuştur. Bedende şehvet hâsıl olunca, insan nasıl umûmî bir sarsıntı ile kendinden geçiyorsa, temizlik ve yıkanma mecburiyeti de o nispette umûmî oldu. Çünkü Allah gayreti yönünden kulun kendisinden başkasıyla zevk ve lezzet duymasını istemez. Şu hâle göre, insan (zevk ve şehvetle) kendinden geçtiği diğer bir insan vücudunda Hak'kı görmek ve O'na donmek için, bedenini gusl ile temizler. Çünkü bundan başka bir şey olmaz. Erkek (sevgi esnasında) Hak'kı kadında görürse onun bu görüşü "münfail" de olur.

Fakat kadın, kendisinden zuhur etmiş olması bakımından Hak'kı kendi nefsinde görürse onu «fâil» de görmüş olur. Erkek kendisinden zuhûra gelmiş olan şeyin sûretini hatırına getirmeden Hak'kı kendi nefsinde görürse, bu görüş; münfail ve vâsitasız olarak Hak'tandır. Şu hâlde erkeğin Hak'ka âid görüşü, kadında daha tam ve kâmil olur. Çünkü o Hak'kı, hem «fâil», hem de «münfail» olması bakımından görür. Kendi nefsinden görüşü ise bilhassa erkeğin münfail olması dolayısıyladır. İşte bu sebeple **Hazret-i Muhammed** -aleyhisselâm- Hak'kın kadında bu tam görünüşünden dolayı kadına muhabbet etti. Çünkü Hak, maddeden ayrı olarak ebediyen görülmez. Zira Allah, zâtı itibarıyla âlemlerden ganîdir. Demek ki, Hak'kı görüş, bu bakımdan imkânsız ve görünüş, ancak maddede mümkün olacağından Hak'kın kadında görünüşü, şuhûdun en büyük ve mükemmel derecesidir. Vuslatın en büyüğü ise kadın ile erkeğin çiftleşmesidir. Çünkü bu, Hak'kın kendisine bir halîfe seçmek için kendi sûreti üzere yarattığı mahlûka karşı gösterdiği ilâhî teveccühün karşılığıdır. **Âdem**, bu vuslatta kendi nefsini görür. Allah, **Âdem**'i tesviye ve tâdil ile kemâle erdirdi. İlâhî nefesi ile kendi ruhundan O'na

ifledi. Böyle olunca Âdem'in zâhiri halk (madde), bâtını İlak oldu. Allah; bundan dolayı Âdem'i bu insanlık heykeli için "tedbir" ile vasıflandırdı. Çünkü Allah, işleri semâdan tedbir eder. Sema ise, arzın üstündedir. Arz da alçak alemin en alçağıdır. Çünkü o unsurların en aşağı tabakasıdır.

Hazret-i Muhammed, kadını "Nisa" kelimesiyle ifade etti. Bu kelime mufred sıygası olmayan bir cemi'dir. Bundan dolayı Hazret-i Peygamber, "**Sizin dünyanızdan, bana üç şey sevdirdi: Nisa...**" buyurdu. "**mir'e**" (yani mufred mânâsıyla bir kadın) demedi. Bu sozuyla yaratılıştaki kadının, erkekten sonra geldiğine işaretle tertibe riâyet etti. Çünkü Arap dilinde "**nüs'et**" masdarı te'hir (:geciktirme) mânâsınadır. Allah, Kur'ân'da "Geciktirme küfürde ziyadeliğdir." buyurdu ve "**nüs'et**" kelimesini veresiye satmak mânâsına kullandı. İşte bu sûretle Hazret-i Peygamber de "**mir'e**" mânâsında "**nisa**" tâbirini kullandı. Şu hâle göre, sevdiği şeylere ancak derece ve mertebe sırasıyla muhabbet gösterdi. Çünkü bunlar muhakkak "**infial**" mahallidir. Şu hâlde erkek için kadın, Hak için tabiat gibidir. Öyle bir tabiat ki, erkek ona irade ile teveccüh ve Allah'ın emriyle onda âlemin sûretlerini fethetti. Bu öyle bir iradî teveccüh ve ilâhî emirdir ki, unsurdan müteşekkil sûretler âleminde nikâh, nurdan halk olunmuş ruhlar âleminde himmet ve sözde mânâyı bir neticeye bağlamak için mukaddeme tertibi hükmündedir. Bunların hepsi, bu ayrı ayrı vecihlerden bir vecihte ilk ferdiyet'in nikâhıdır. Şu hâle göre, her kim kadına bu had dâhilinde muhabbet ederse, o muhabbet ilâhî bir sevgidir. Her kim onlara bilhassa tabîî şehvet yonunden sevgi gösterirse, bu şehvetin ilmi onda eksik sayılır. Bu gibilere göre muhabbet, ruhsuz bir sûret olur. Her ne kadar o sûret, hakikatte ruhun kendisi ise de, o ruh kendi kadınlarına yahud herhangi bir kadına mutlak bir zeuk ve lezzet duygusuyla yaklaşan kimseler için anlaşılmaz ve

bunlar kime muhabbet ettiklerini de anlayamazlar. Bunu idrak edip de (kime muhabbet ettiklerini), kendi dilleriyle soylemedikçe başkalarının câhil oldukları hakikî muhabbete kendi nefislerinde câhil olurlar. Nitekim âriflerden bazıları bu hakikati:

“-Haik katında benim âşık olduğum gerçekieşti. Ancak aşkımın kime karşı olduğunu bilemediler.” mısralarıyla ifade etti ¹⁶⁴ Bunun gibi câhil de zevkte nasip almak ci-hetine muhabbet gosterdi ve bu itibarla kendisinden zevk alınacak mahalle karşı sevgi gösterdi ki, o da kadındır. Lâkin meselenin ruhu ondan uzak kaldı. Eğer kiminle zevk duyduğunu ve zevk duyanın kim olduğunu bilseydi (hakikatin iç yüzünü anlar) ve ilimde kâmil olurdu.” ¹⁶⁵

En nefsânî fiil olan cinsî münâsebetin böyle bir sırrı izahı olunca, diğer meseleleri, varın siz hesap edin!..

Meselâ ameli ve şahsî ibâdetlerin bir numaralı olan namazı düşünün. Kıyamda kul “**elif**”tir. Rûkûda “**dal**”, secdede “**mim**” olur Bu sûretle kul, “**âdem**” yazmış olmakta ve kulluğunu itiraf etmektedir Namaza başlarken medlulündeki bütün ihtişamı müdrik olarak “**Allâhuekber**” diyerek O’ndan ma’da her şeyi arkaya attım mânâsına elleri kulaklara götürmek sûretiyle tekbir alıp O’na teveccüh etmenin derinliğini kolay kolay ihâtâ edebilir miyiz?! Namazın her ânını ve her tavrını bu ölçüye vuralım. Secdede O’nu tesbih ve tenzih ederken neyi, nasıl ve ne ölçüde tesbih ve tenzih ettiğimizi düşünürsek, secdemize ufuklar dolusu tefekkür sığar Bu sebeptendir ki, namaz, kulun “**miraci**”dır

¹⁶⁴ Bu mısralar **Mevlânâ** r r Divanı Kebir’inde yazılı Arapça bir gazelincerdir **Şeyhi Ekber** in henüz genç yaşta olan büyük Mevlâ âşığı **Mevlâna** i.e Konya ve Şam ca görüştukleri ve onun ilâhî nefhalarını takdir ettikleri şüphesizdir Şâhid olarak gösterdikleri bu narça, **Şeyhi Ekber** ile **Mevlânâ** arasındaki samimî münâsebetin bir delilidir. (Mütercim)

¹⁶⁵ **Muhyiddin-i Arabî** (terc **Nûri Gençosman**), *Fûsusu’l-Hikem*, İstanbul, 1956, sh 282 vd

İşte İslâm bütün müşahhaslarda ancak zevkan idrâk edilebilecek sır ve hikmetlerle mücerredin derin ve ürpertici idrakını yaşatarak, eşya ve hâdiselerin ideal gerçeğine ulaştırır ve bunu her sıfat ve seviyedeki insana iktidar ve istîdadınca tattırır yegâne sistemdir. Eşya ve hâdiselerde zihni tecriddi uzaklaştırarak batinındaki mücerred hakikatleri gizlemek sûretiyle müşahhas keyfiyetlerini dondurup katılaştırır şekil ve usûblardan hazzetmez. Bu yüzden “resim” ve “heykel”e, mücerrede kıymış, insanı kaba şekil idrâkine mahkûm etmiş, iki cânî nazarıyla bakmıştır.

İslâm tefekkürü en büyük bir ibâdet telâkî etmek sûretiyle insan müfekkiresine keşfi bitmez ufuklar açar. Müşahhasla uğraşan bütün ilimlerin ardından koştuğu hakikatlar ne kadar geniş ve hudutsuz olursa olsun tecessüs ve araştırma, nihayet maddî eşya ve vâkıaların imkânları ile sınırlıdır. Belki de felsefe, insan müfekkiresinin eşya ve vâkıaların çizdiği hududlara bir isyan meylinde doğmuştur.

Gerçekten denilebilir ki, felsefe, eşya ve vâkıaları îzahta onların maddî ve zahirî varlıklarını aşan bir usûl ve araştırma iklimi yarattığı için bir ferahlık getirmiştir. Fakat vâsıtası akıl ve nâdiren de hads (**Bergson**) olması dolayısıyla gerçekleri gayr-ı mahdud olan bir sahada selâhiyet ve iktidarlara mahdud olan vasıtalar mârifetiyle hakikat arayıcılığına çıktığı içindir ki, insanın dipsız hakikat aşkını tatmin edecek gerçeklere kat'iyen vâsıl olamamıştır. Aksine birbirini yıkmakla ömür ve enerjisini lûketeren sistemleriyle, beşer idrakını yorup usandırmaktan başka bir işe yaramamış bir zihin jimnastığından ibâret kalmıştır.

Hâlbuki İslâm selâhiyetleri mahdud olan bu vasıtaların araştırma sahalarını da tahdid ettiği¹⁶⁶ içindir ki, gerçek pe-

¹⁶⁶ İslâm, insan müfekkiresine sonsuz bir ufuk açmış olmasına rağmen istisnâ olarak bazı bilgilerin elde edilemeyeceğini beyân buyurmuştur. Bunlar “mugayye-bât-ı hamse” yani “beş bilinmez” olarak meşhurdur. (Lokman Sûresi, âyet 34)

şindeki hiç bir kimseyi inkisara uğratmayacak ideal ölçüleri ortaya koymuştur. Aklın duracağı yerden ötedeki gerçekleri nûranî ruh ve gönül kanatlarını ona lâayık kahramanların ulaşabileceği güçlüklerin arkasına saklamıştır.¹⁶⁷ Bu sûretle de

1 Yağın uların ne zaman yağacağı.

2 Ana ra'undekilerin mâhiyeti (erkek mi, kız mı ya da ilerde said mi, şakî mi olacağı).

3-Bir kimsenin yarın ne kazanacağı

4-Ne zaman, nerede öleceği

5 Kıyametin ne zaman kopacağı bilinemez

Bunlar hakkında ancak ta'atında bulunulabilir. Buna bir de Allah'ın zâhî hakikatının idrâmıyacağı eklemek lâzımdır. Ruhun mâhiyeti de böyledir. Onun hakkında da insanoğluna "az bilgi verildiği" beyân buyrulmuştur (İsrâ Sûresi Âyet 85)

Felsefe, asırlarca ruhun mâhiyetini araştırmış olmasına rağmen hiçbir netice elde edememiş, nihayet "apriori", yarı kabli olarak varlığını kabul ile ondan münbais hâdiseleri arasındaki iliyetlerle meşgul olmak yoluna dökmüştür. Bugün psikoloji (rûhiyât), âdetâ bir laboratuvar ilmi hâline gelmiş olup rûhî hâdiselerin tezâhür ve iliyetlerini araştırmaktadır.

¹⁶⁷ Bu kahramanlar, insan-ı kâmillerdir ki, bunlar da ancak tasavvufî temrinlerle yetişirler. Tam bir insan-ı kâmil, Hazret-i Peygamberdir. Diğer "insan-ı kâmil"ler, O'nun vârisidirler. Takat insan-ı kâmil, halk arasında olgun insan, kâmil insan tavsifi ile âlâkasızdır. İnsan-ı kâmil, tasavvufî terbiye usûlleri ile terakkî ede ede Zâtî terâfiye mazhar olan kişidir. Bu meşhûr, çok eskilerden beri mevcut olmakla beraber **Muhyiddin İbnî Arabî** tarafından sistemleştirilmiştir. O'na göre mutlak varlık, ilk mertebede (taayyün-i evvel) ehadiyetini vâhûdiyete dönüştürerek varlıklara vücud vermiştir. Bunda ilk merhale "**Nûr-i Muhammedî**" veya "**Hakikat-i Muhammedîye**" safhasıdır. Butun mahlukât, "**Nûr-i Muhammedî**"den halk edilmiştir. Ehadiyet, "**hakikat-i Muhammedîye**"nin hâtin, "**hakikat-i Muhammedîye**" ise "**ehadiyet**"in zâhıdır. İnsan-ı kâmil, varlığının bütün mertebelerine şâmil olduğundan "**kevn-i câmil**" veya "**âlem-i ekber**" olarak da adlandırılır.

İnsan-ı kâmil, Adl'î'nin sıfatlarıyla muttasıl bir hâle gelmiş bir kimse demektir. Zuhre'at, tarikat, mârifet ve hakikat merhalelerini aşmış olan bir kimsedir.

Muhyiddin İbnî Arabî nin müâkiparından **Abdülkerim el-Cîlî** nin bu mevzûda mufassel bir eseri mevcuttur. (Bkz. **Abdülkerim el-Cîlî: İnsan-ı Kâmil**, Terc. **Abdulaziz Mecdi Tolun**, İstanbul, 2002)

Mâlûm olduğu üzere tasavvuf terbiyesi nefis tasiye (sâflaştırmak)den ibârettir. Nefis ise **emmâre**, **levvâme**, **mülhime**, **mutmaine**, **râdiye**, **merdiyye** ve **sâfiye** gibi merhale ve mertebeleri vardır. Âcem oğlunun kemâli, bu safhalardan geçerek vâsil-i ilâhî olmakla gerçekleşir.

Bu netice bazı fiilî temrinlerle (faziâdan bâdetlerle) nâsseten zikirle gerçekleşirse de, bunda ideal hedef, mucerred fikrî ve rûhî olgunluktur.

Zira bu olgunluğa akla değil ruh ve kalbin kemale erdirilmesi ile ulaşılır.

Tasavvufî yollardan Nakşibendiye'ye göre, ruhta altı lâfife vardır. Bunlardan biri, "**halik**" âlemine âdî olan "**nefs-i nâtika**"dır. Diğer beş ise "**emr**" âlemine âdî kalb, ruh, sır, hafî ve ahfâdır. Bunlara "**letâif-i hamse**" denilir.

Rabbimiz, en mükemmel bir şekilde ve kendisine vâsıl olmak

Sevri sulûkte önce emr âleminde olan letâif-i hamsemin sırasıyla zikre ıstırakı gerçekleştirir. Yani kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ denilen bu âtîfeler çalınmaya başlar. Sonra sıra "**nefs-i nâtika**"ya gelir.

Bunların çalışma şeklini târîf edecek olan kimseler, irşâda mezmûn mürşid-i kâmilidir. Buraya hâ çalınmasında en mühim unsur, sâkının bunların zikrinde o neşeye tekâsüs etmesi ve dış Dünya'ya irtibatını kesip kendi içine dönmesidir. Letâif bu tazyete bağlı olarak erken veya geç çalışmaya başlar. Ancak letâifin çalıştırılması yegâne qâve değildir. O şerh-i sacra, yani insanın göğsünün iman ve imman ile genişlemesine vâsıttır.

Emr âlemine âid olan letâifin mahallî sadrı, yani göğüs kafesidir. Burada sol memenin iki parmak altında "**kalb**", onun tam simetrisi olan sağ memenin iki parmak altında "**ruh**", sol memenin iki parmak üstünde "**sırr**", onun simetrisinde sağda "**hafî**" ve hepsinin üstünde orta noktada "**ahfâ**" yer alır. Bu mahallerde vücudun kan ve sinir hareketiyle sessiz olarak yapılan zikre kalibr hâle gelmesi, letâifin çalışması ve dolayısıyla şerh-i sadrın gerçekleşmesi demektir. Şerh-i sadır ile beden zâkir (zikreden) hâle gelince insanın ihsana ermesi gerçekleşir. Çünkü hedef ihsan, yani Allah'ı görüyormuş gibi ihâdet ve vuslat-ı ilâhiyedir.

"Mutasavvıfların çoğuna göre de bir bedende sadece bir tek nefis bulunur; kötülüğü emretme (**emmâre**), kötülüğü kınama (**levvâme**), itimâna erme (**mutmainne**), râzı olma (**râziye**, râzı olunma (**merdiyye**) gibi hususlar, bu tek olan nefsin sıfatlarıdır. Nefsin birçok nitelik, özellik, fîl, hâl, tezâhür ve taurîları mevcuttur.

Fismâ tarikat denilen tarikatlarda nefsin yedi mertebesi ve sıfatı olduğu kabul edilir ve bu mertebelere "**akabe**", "**atvâr-ı seb'a**" adı verilir. Bu tarikatlarda nefis terbiyesi (sevri u sulûk), bu yedi mertebenin her birinde Allah'ın yedi isminden (lâ ilâhe illallah, Allah, hâ, hak, hay, kayyûm, kahhâr) birinin zikredilerek aşılması sûretiyle gerçekleştirilir. Meselâ "**nefs-i emmâre**" mertebesindeki sâlik, kelime-i tevhidi mürşidin belirlediği sayıda zikreder. "**Levvâme**" mertebesine ulaştığında isim değiştirilir, isim i celâli (Allah) zikretmeye başlar. Mülhîmede "**hâ**" mutmainnede "**hak**" isimleri zikredilir. Sâlik yâdını ismin (kahhâr) zikrine ulaştığında **nefs-i kâmile** mertebesine gelmiş olur. Aynı şekilde yedili tasnif bağlamında her mertebenin bir seyrî (ilallah, aellâh, billâh, anillâh, fîllâh, maallâh, lillâh), âlemi (şehâdet, misâl, ervâh, beherât, lâhut, nâsut, hakikat), hâlî (zevk, şevk, aşk, vâsıl, hayret, fenâ fî lî fenâ, beka bî lî bekâ) mahallî (sadr, kalp, ruh, sır, sırru's-sır, hafî, ahfâ, vârid (şeriat, tarikat, hakikat, mârifet, velâyet, sâddikîyet, kurbet), şâhiha (tevhid, etfâ, tevhid-i sıfat, tevhid-i zât, cem', hazretü'l-cem, cemü'l-cem, ahad, yetü'l-cem) ve nûru (ma'vî sarı, kırmızı siyah yeşil beyaz, renksizlik)larıdır. Meselâ emmâre mertebesinde kelime tevhid-i zikreden sâlikin seyrî ilallah âlemi şerâdet hâlî "zevk" mahallî "sadr", vâridi "şeriat" şâhidî "tevhid-i etfâ", nûru ma'vî'dir. Mürşidin denetiminde emmâre mertebesini aşan sâlik levvâme mertebesinde "ism-i celâli" zikretmeye başladığında seyrî ilallah, âlemi mîsâl, hâlî "şevk", mahallî "kalp", vâridi "tarikat", şâhidî "tevhid-i sıfat", nûru "sarı" olur. Sâlik, bu şekilde sülûkunu sürdürerek nefis kâmile mertebesine ulaşır ve onun sulûkun nefisle âlâkalı kısmını tamamladığı kabul edilir." (Bkz. İLA, Nefis Maddesi, c: 32, sh: 528)

istidadiyla yarattığı insana kendi mutlak varlığı da dâhil olmak üzere bütün hakikatların kapısını açık bırakmıştır. Sonra da bu hakikatların en basitinden en giriftine kadar uzvî ve rûhî temrinlerle ne tarzda elde edilebileceğini en sâde, mâ'kul ve pratik usûller içinde tâyin etmiştir. O tarzda ki, en şaşırtıcı sâdelikle en ürpertici derinliği lâlettayin gibi görünen bir harekette birleştirerek en büyük sırları. insanoğluna en basit davranışlar içinde teklif ve takdim etmiştir.

Hülâsa olarak şunu söyleyelim ki, İslâm “**zûlcenâheyn**” yani iki vecheli, iki kanatlıdır. Bunlardan biri nazarî, diğeri ise amelî veya müşahhastır.

Ancak iman esasları nazarî olduğu ve dinde üssü'l-esas (esasların esası) kabul edildiği için mücerredliğin, İslâm te-fekküründe daha büyük bir ağırlığı mevcut olduğunu kabul etmek gerekir.

رَبِّهِمْ وَتَحْسِبُ رَبَّهُمْ حَزْزًا

D-İNSANİYETÇİLİK veya HÜMANİZM PRENSİPİ

a-İnsanın Mâhiyeti

İslâm Dünya Görüşü'ne nazaran Kâinât'ta abes yoktur.¹⁶⁸ O'nun her zerresi bir hikmete mebnî yaratılmış ve bu yaratılış gâyesini gerçekleştirebilecek vasıflarla techiz olunmuştur. Bu cihazlanma sebebiyle varlıklar basitten mükemmele doğru bir kademeleşme (hiyerarşi) teşkil ederler. "İnsanoğlu", bu hiyerarşinin zirve noktasındadır. Çünkü O, Kâinât'ın yegâne hükümrânı¹⁶⁹ olan Yaratıcı'nın yeryüzünde vekili veya Kur'-ânî ifadeyle söylemek gerekirse "halifesi" olmak üzere¹⁷⁰ en mükemmel bir sûrette¹⁷¹ yaratılmıştır.

Bu murâd-ı ilâhî icâbî olarak Âlem, insanogluna musahhar kılınmış¹⁷², yani onun istifadesine sunulmuştur. Lâkin cennette yaratılmışken imtihan olunmak üzere¹⁷³ Dünya'ya gönderil-

¹⁶⁸ Muik Sûresi, âyet 4

¹⁶⁹ A'raf Sûresi, âyet 185

¹⁷⁰ Bakara Sûresi, âyet 30

¹⁷¹ Biz hakikaten insanı «ahsen-i takvîm» üzere (en güzel bir sûrette) yarattık." (Tin Sûresi, âyet 4)

¹⁷² "Hem göklerde ne var, yerde ne varsa (Allah) hepsini kendinden (bir hituf) olarak sizin için musahhar kıldı." (Câsiye Sûresi, âyet 13)

¹⁷³ "(Allah), sizi imtihana çekip amel bakımından hanginizin daha güzel olduğunu ortaya koymak için ölümü ve hayatı yaratı" (Mulk Sûresi, âyet 2)

miştir. Bu imtihan olunma keyfiyeti ise, onun hayra da, şerre de mütemâyil olmasını icab ettirmiştir.¹⁷⁴ Bu sebeptedir ki, insanoğlu birçok mümtaz sıfatın yanı sıra pek çok zaafı da ma'lul kılınmıştır.

Ezciümle "bir damla sudan yaratıldığı" hâide, Allah'a "apaçık hasım kesildiği"¹⁷⁵, "pek aceleci olduğu"¹⁷⁶, "başboş bırakılacağını sandığı"¹⁷⁷, "pek zâlim ve pek câhil bulunduğu"¹⁷⁸, "nîmetler karşısında şımardığı ve nankörlük ettiği"¹⁷⁹, zira "zayıf yaratılmış olduğu"¹⁸⁰ gibi birçok beşerî zaaf, yaratıcının beyânları ile sâbit bulunmaktadır. İnsanların çoğu bir imtihan Âlemi olan Dünya'da bu ve benzeri zaafıların müşterek adı olan "**nefs**"in hâkimiyeti altında bir ömür sürerler. Bu sebeptedir ki Cenâb-ı Hak:

"Cellâlim hakkı için, cinn u ins'ten birçoğunu cehennem için yarattık; onların öyle kalpleri vardır ki, onlarla duymazlar (anlamazlar) ve öyle gözleri vardır ki, onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki, onlarla işitmezler. İşe bunlar behâim (hayvan sürüleri) gibi, hatta daha şaşkındırlar. İşte bunlar, hep o gâfiller!.." buyurmaktadır.¹⁸¹

¹⁷⁴ "Biz hakikaten insanı «ahsen-i takvim» üzere (en güzel bir sûrette) yarat-
tık. Sonra da onu «esfel-i sâfilîn»e (aşağıların aşağısına) çevirdik." (Tin Suresi,
âyet 4-5)

¹⁷⁵ "İnsanı bir nutfeden yarattı. Bir de bakarsın o, natuk bir muhâsım
(çenehaz bir tartışmacı) kesilmiştir." (Nahl Sûresi, âyet 4)

¹⁷⁶ "İnsan hayra duâ eder gibi şerre de dua eder ve insan pek aceleci
olmuştur." (İsrâ Sûresi, âyet 11)

¹⁷⁷ "İnsan mühmel (başboş, bırakılacağını mı zannediyor!.." (Kiyâme Sûresi
âyet 36,

¹⁷⁸ "Evet, biz o emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu
yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi. O cidden
çok zâlim, çok câhil bulunuyor." (Anzâb Sûresi, âyet 36)

¹⁷⁹ "Ve şâyed insana tarafımızdan bir rahmet (nîmet) tattırmı, sonra da onu
ondan alıverirsek, şüphesiz ki o, tamamen ümitsiz ve nankör kesilir." (Hud
Sûresi, âyet 9)

¹⁸⁰ "Allah sizden teklifleri hafifletmek istiyor, öyle ya insan zayıf yaratıl-
mıştır." (Nisâ Sûresi, âyet 28)

¹⁸¹ A'raf Sûresi, âyet 179.

Demek oluyor ki, "**insan gerçeği**" iki vechelidir. O, hayvandan daha aşağı düşebileceği gibi melekten üstün bir mevkie de yükselebilir. Bu, hayvandan aşağı düşmek, yani Kur'ânî tabirle "**belhum edall**" olmak, nefis hâkimiyetinde yaşamasının bir sonucu olduğu gibi¹⁸² meleklerden daha üstün bir mevki ihraz etmekte ona (nefse) hâkimiyet sûretiyle elde edilebilir. Bu ıki, sukût ve itilâ noktası arasındaki azîm fark. "**nefs**" denilen canavarın ne müthiş bir düşman olduğunu göstermektedir. Öyle olmasa nefse gâlibiyet "**melekten üstün bir derece ile taltifi**" gerektirmezdi.¹⁸³

Bununla beraber bütün bu zaaf ve kusurlara rağmen insanoğlu -zikretmiş olduğumuz üzere- varlıklar hiyerarşisinin zirvesinde yer almaktadır. Zira murâd-ı ilâhî icabı olarak onların

¹⁸² "**Ben nefsimi tebrile etmem (temize çıkarmam). Çünkü nefis, dalma ve şiddetle kötülüğü emreder. Rabbinin rahmet edip koruduğu baykal..**" (Yusuf Sûresi, âyet 53)

¹⁸³ Nefsin, sahilbılı kötülüğe sevk etmekteki şiddetini anılamak için târîhî bir vak'a nakledeyim. Kur'ân-ı Kerim'de geçen **Hârut** ve **Mârut** isimli iki melek (Bakara Sûresi, âyet 96), insan sûretinde Babil'e indirildiler. Bazı âlimler bunlara âdil kassabın İsrâhiyyât cümlesinden olduğunu iddia etmekle beraber, biz vak'a'nın doğru olup olmadığını ziyâde vermek istediği ders sebebiyle bu kıssayı nakledeyoruz.

"**Arâisü'l-Mecâlis**" nâm esere göre:

"Melekler, insanların yaptıkları fenâlıkları görerek Yeryüzüne "**halife**" sıfatıyla gönderildiklerine itiraz etmişler ve kendilerinin bu gibi fenâlıklardan herî olup, itaatle kusurları olmadığı iddiasında bulunmuşlar. Cenâb-ı Hak onlara

"Eğer ben insanları muptelâ kıldığım nefsanî arzularla sizi de muptelâ kılsam onların yaptıkları fenâlıkları siz de yaparsınız." demiş. Melekler

"Hâşâ, biz bundan sana sığınırız." cevabını vermişler

Bunun üzerine tecrube için içlerinden iki melek seçmeleri emrolurmuş. **Hârut** ve **Mârut** adlarında seçilen iki melek **İdris** âleyhi'sseâm zamanında Yeryüzüne gönderilmiş. Bunlar gündüz en kâhın, kâ eapı geçeler. İsm-i âzamı okuyarak goğe çıkararmış. Lâkin **Zuhre** adında bir kadına düşk olmuşlar. Bu kadın onlara teslim olmak için işret ve katli gibi her türlü fenâlıkları yaptırmış ve nihâyet kerâhîlerinden ismi âzamı da öğrenerek goğe çıkmaya muvaffak olmuş. Dünya'ya sîhrî bunlar getirmişler ve bunu muhtâplarını ikaz şartıyla yaymışlardır."

Aslında **Hârut** ve **Mârut** hakkındaki Kur'ânî ifâde bu beyâna muvâfî değildir. Lâkin nefsin şiddetine karşı, meleklerin dahil temkînlerini muhafaza edemeyecekleri ve undaki gerçeği tebârüz ettirmesi itibarıyla bu vak'a şu şekliyle bir söylenti de olsa, gerçekten ibret vericidir.

bir imtihana tâbî olması hayra da, şerre de meyyal ve muktedir olmalarını gerektirmiştir.

Cenâb-ı Hak halk etmiş olduğu meleklerin sadece hayra meyyal ve muktedir olmalarına mukabil, bir de böyle iki vec- heli varlıklar murad etmiş ve bu maksadla insanlar ve cinleri yaratmıştır. İnsanlar, Cenâb-ı Hakk'ın **"beka"** ve **"hâlik"** sıfat-ı ilâhiyeleri hâriç olmak üzere bütün ilâhî sıfatlardan az veya çok mutlaka bir tecellî ve nasîbe mazhar oldukları için **"eşref-i mahlûkât"**¹⁸⁴, yani mahlûkların en şerefliisi olarak yâd olunurlar. Unutmamak gerektir ki, bu iki sıfatı (bekâ ve hâlik), Cenâb-ı Hak, zât-ı ulûhiyetine hasretmiş, onlardan mâsivâul- lâhtan hiçbir varlığa bir nasîb takdir etmemiştir. Fakat cinler bir de **"vücut"** sıfat-ı ilâhiyyesinin tecellisinden mahrumdurlar. Bu sebeple insanın dînunda bir mevkîleri vardır. Onlar ışı- k sür'atinde hareket edebilen -belki- sırf bir enerjiden ibârettirler.¹⁸⁵ İnsanlardan daha kalabalık oldukları için Kur'ân-ı Kerim ins u cinin her birlikte zikredilişinde cinler önce anılmışlardır.¹⁸⁶

Böyle herhangi bir hususta harika bir meziyet sahibi olmak, bir varlığın insandan üstün sayılmasını icab ettirmez. Zira insanların muktedir olamayacağı bazı fevkalâde işler birçok hayvanlarda bile mevcuttur. Bu durum, onların yara- tılış gâyelerinin bir icâbıdır. Meselâ hiçbir kimyager ottan süt elde edemezken, bunu inekler kolaylıkla yapabilmektedirler. Arıların çiçek tozlarından (polen) bal imal etmesi de böyledir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ İsrâ Sûresi, âyet 73.

¹⁸⁵ Meşhur Mufessir Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi, -ındı bir beyânla- meleklerin de "kuvvet" var, "enerji" oarak ifade etmektedir
me ek, yani müdrik ve mühtarr, k bir kuvvet " (Elmalılı M. Hamdi- a g e

sn 252,

¹⁸⁶ Râhman Sûresi, âyet 33; Zâriyât Sûresi, âyet 56, Nas Sûresi, âyet 6

¹⁸⁷ Yalnız hayvanlarda değil, bitkilerde ve hatta cemâdâd denilen cansızlarda bile öyle hârikulâde husûsiyetler vardır ki Allah yaratışındaki üstün sanat kudretinin birer tezâhuru olan bu keyfiyetler, Kur'ânî ifâdeyle birer **"âyet"** yani kudretullah de- lildirler Burada bunlardan tespit edilebilenlerin bile sayılıp dökmesi imkânsızdır Ziya Paşa ile birlikte:

Böyle olmakla beraber **"insan"** denilen varlık, güç ve meziyet yekûnu itibariyle hiçbir varlıkla kıyaslanamayacak derecede üstündür.

Bu sebeptendir ki, Dünya'nın hâkimi ve gâlibi odur. Butun sistemler onun için va'z olunmuştur. İlâhî bir sistem olan **"İslâm"** da da nihât gâye, onun saadet ve se'âmetini temindir. Hem de ruh ve beden olarak!.. Üstelik Dünya ve Ukbâ hayatı itibariyle!..

Daha önce izah edilmiş olduğu üzere, Cenâb-ı Hak lâıy-kiyla idrâk edilemeyecek bir mükemmelliğin sahibidir. Bunu ifade etmek üzere sıfatlarından biri de **"müteal"** dir. İnsanoğlu, Yeryüzü'nde bu mükemmelliğe vâris olmak üzere, Allah'ın **"halife"** si olarak yaratılmıştır. Bu keyfiyet, **"insan"** a atfedilecek şereflerin en büyüğüdür. Zira bu tevcih, yaratıcıya âiddir. O'nun takdirdir. Hayret verici bir husustur ki, İslâm Dünya Görüşü'nde insana atfedilmiş olan değer ve şeref beşerî dinlerdeki **"ilâh"** mefhumuna atfedilen şereften bile kat be kat fazladır.

Gerçi beşerî ideolojiler içinde insanı **"ilâh"** addeden sapıklıklar da çok görülmüştür.¹⁸⁸ Hâlâ da vardır. Lâkin bu sistemlerde insana atfedilen değer, -umûmî olarak- insan mefhumuna âid olmayıp sırf muayyen bir şahsa âiddir. Yani insan mefhumunun değil, muayyen şahısların putlaştırılmasıdır. Üstelik bir insanı yükseltirken onun milyonlarca hemcinsini şahisperestlikle alçaltmaktadır.

Hâlbuki İslâm'da yüceltilen insanın nev'idir **Âdem** -aleyhisselâm-ın şahsında tekrim olunan bütün insanlıktır.

"Subhâne men tahayyere fî sun'ihî-ukûl"

Subhâne men bi kudretihî ya'cüzü'l-fühûl" deyip susmak gerekir. Bu "Akılları yaratışındaki hânîk'âdeliklerle hayrette bırakanı (Allah'ı) tesbih ederim. İdrâkları kudretinin icâzı ile âcız bırakanı (Allah'ı) tesbih ederim" demektir.

¹⁸⁸ Auguste Comte'un âhır ömründe uydurduğu din (!) gibi

Bunun anlaşılabilmesi için önce bu husustaki Kur'ânî beyânı -meâlen- arz edelim:

«Ve düşün kı, Rabbın melâikeye (meleklerle):

«Ben yerde muhakkak bir halife yaratacağım» dediği vakit:

«Â! Orada fesad edecek ve kanlar dökcek bir mahlûk mu yaratacaksın, bız hamdınle tesbîh ve senî takdîs edip dururken?» dediler

«Her hâlde ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim! .. buyurdu ve Âdem'e bütün esmâyı (isimleri) tâlim eyledi, sonra o âlemîni melâikeye gösterip:

«Haydin dâvânızda sâdıkınız, bana şunları isimleriyle beraber haber verin!..» buyurdu.

«Sübhânsın yâ Kab! Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün!.. O alîm-hakîm (olan) sen, şüphesiz sensin!..» dediler.

«Ey Âdem!.. Bunlara onları isimleriyle haber ver!..» buyurdu Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu kı: «Demedim mi ben size, ben her hâlde semâvât u arzın (göklerin ve yerin) gaybını bilirim ve biliyorum. ne ızhâr ediyorsunuz (açığa vuruyorsunuz) da ketmeyliydunuz (gizliydunuz)?!»

Ve o vakıt melâikeye: «Âdem için secde edin!» dedik, derhal secde ettiler. Ancak İblîs dayattı. kıbrına yediremedi, zâten kâfirlerden idi.

Ve dedik kı: «Yâ Âdem!.. Sen ve zeecen, cenneti mesken edinin, ıkınız de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın kı, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!..»

Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırды, ikisini de bulundukları nâz u naîm'den çıkardı. Biz de:

«Haydi» dedik, «Bazınız bazınıza düşman olarak inin ve size yer'de bir zamana (ölünceye) kadar bir karar ve bir nasıp alma var!..»

Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler telâkkî etti, yalvardı. O da tevbesini kabul buyurup, ona yine baktı. Filhakîka O'dur ancak oyle tevvâb, oyle rahîm! ¹⁸⁹

Şimdi de bu ilâhî beyândan çıkabilecek birkaç ehemmiyetli noktayı dikkatlerinize arz edelim:

1-İnsanoğlu'nun Yeryüzü'nde, mukemmelliğinin lâyıkiyla kavranması imkânsız olan Cenâb-ı Hak tarafından kendisine **"halife"**¹⁹⁰ ilân olunması. O'nun eşref-i mahlûkât olmasının mutlak bir delilidir. Esâsan Dünya kuruldu kurulalı vâkî olan hâdiseler de bu gerçeğin fiilî birer ispatıdır. Bu sebeple bu hususta fazla söz söylemeye hâcet yoktur.

2-İnsanoğlu'na atfedilen büyük şerefın bir te'yidi de meleklerin Âdem -aleyhisselâm- 'a secde etmelerinin emredilmiş olmasıdır. Bu secdenin taabbüd mâhiyetinde olmadığını, sanının hatırlatmaya lüzum yoktur. Zira aksi hâlde bu **"şirk"** olurdu ki, Cenâb-ı Hakk'ın bu husustaki hassâsiyeti, bu meş'um fiili, engin afv ve merhametinin şümûlü dışında tutmasıyla sâbittir ¹⁹¹

Biz, bir insanı pek çok beğenirsek, onun için **"melek gibi"** deriz. Yani ancak bazı müstesnâ insanları, meleklerin husûsiyetlerine yaklaşmış kabul ederek **"gibi"** kelimesini kullanırız. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, melek.ere toptan **Hazret-i Âdem'e** secde

¹⁸⁹ Bakara Sûresi, âyet 30-37 (Meâl ve tefsiri için bkz. Elmalılı- a.g.e., s. 295 vd.)

¹⁹⁰ Naklettığımız âyet-i kerîme meâlleninden maadâ En'âm Sûresi, 165. âyet-i kerîmede de "O, sizi yeryüzünde halifeler kılan (Allan)'tır." buyrulmaktadır

¹⁹¹ Nisâ Sûresi, âyet 48.

etmelerini emretmiştir. Bu, insanın cevher itibariyle melekten üstün olduğunu gösterir.

3-Görülüyor ki, insanın imtihanı daha ilk yaratılışında başlamıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak, **Hazret-i Âdem**'e-

"-Yâ Âdem!.. Sen ve zevcen, cenneti mesken edinin!.. İkiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!.."¹⁹² buyurmuştur.

Kanaat-i âcizânemize göre, bir imtihan şartı olan şu yasak da, insan'a atfedilen o yüksek şeref sebebiyle vârid olmuştur. Çünkü Cenâb-ı Hak, insanoğlunun böyle bir ilâhî lütuf eseri olarak cennette bulunmasındansa, oraya istihkak ile gelmesini arzu etmiş ve bu murâd-ı ilâhî sebebiyle **Âdem** -aleyhisselâm-, mâhud zelleyle sürüklenip Dünya'ya tard olunmuştur.

Babadan kalan bir mîrasla zengin olan birisi, hiç kimse tarafından takdir edilmezken, o servet, kendi çalışmasının eseri olan bir kimseyi takdir etmeyen bulunmaz!.. Buna göre hak etmiş olarak cennette bulunmak, elbette daha ziyâde takdire değer olduğu gibi Allah'ın bunu böyle murâd edip halk etmesi de insana atfettiği değer ve şerefın bir neticesidir. Allahu ya'lemu bissavâb (Doğrusunu ancak Allah bilir).

4-Cenâb-ı Hakk-

"...ve Âdem'e bütün esmâyı (isimleri) tâlim eyledi; sonra o âlemîni melâikeye gösterip:

«Haydin dâvânızda sâdıksanız, bana şunları isimleriyle beraber haber verin!..» buyurdu.

«Sühbânsın yâ Rab!.. Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün!.. O alîm-hakîm (olan) sen, şüphesiz sensin!..» dediler.

«Ey Âdem!.. Bunlara onları isimleriyle haber ver!..» buyurdu. Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki: «Demedim mi ben size, ben her hâlde semâvât u arzın (göklerin ve yerin) gaybını bilirim ve biliyorum, ne izhâr ediyorsunuz (açığa vuruyorsunuz) da ketmeyliyordunuz (gızliyordunuz)?!» buyurmuştur ¹⁹³

Bu âyet-ı kerimelerden âşıkâr bir sûrette anlaşılmaktadır ki, Dünya'mızdaki canlı varlıklar tek hücreli canlılardan başlayarak tabiî bir gelişme (evrim) ve istifâ kanunu ile ortaya çıkmış değildir.

Yahudî filozof **Darwin**'le meşhur olmuş bulunan bu görüş, bâtil olup üstelik aslında pek de eskidir. Bır kısım filozoflar, bu Âlem'de her şeyin tabiî illetlerin (sebeplerin) tesisiyle kendi kendine var olduklarını iddia ediyorlardı. Tekâmül nazariyesi, tabiatıta her şeyin en basit ve ıbtidâî bir hâlden başlayıp tedricen terakkî ederek kemâle ulaştığını, sonra da tekrar aynı tedric kanununa tâbi olarak inhilâl ettiğini iddia ederek bu eski görüşü te'yid ve takviye etmiştir.

Fransız âlimlerden **Lamarck**, 1809 yılında yayınladığı "**Hayat İlminin Felsefesi**" isimli eseriyle tekâmül nazariyesini hayvanların çeşitlenmesi (transformisme) mevzuunda ortaya atmış, daha sonra **Darwin**, "**Türlerin Menşei**" (1859) adındaki kitabıyla bu görüşü şümullendirmiştir. İngiliz filozofu **Herbert Spencer** ise, 1862'den 1905 yılına kadar yayınladığı muhtelif eserlerle "**Tabiî İstihâle**" (Evrım) nazariyesini Kâinât takı her varlığa teşmil etmiştir.

Bugün Batı Âlemi'nde tamamen çöpe atılmış olan bu nazariye, ülkemizde bazı "**din karşıtı**" yarı münevverlerce matah bir şeymiş gibi harâretle tervîc olunmaktadır. ¹⁹⁴ İnsanların,

¹⁹³ Bakara Sûresi, âyet 31-33.

¹⁹⁴ Bunlara tek bir misal vermek gerekirse, "**Başörtüsü**" yasağının kaldırılması dolayısıyla "**İslâkçılık dini**" taraflarının İeryâd u figan hâlinde başlattıkları tenkid ve tel'in kampanyasında **Prof. Dr. Celâl Şengör**'ün şu sözlerini hatırlatalım

maymunların istihâlesi sonucu ortaya çıkmış olması gibi¹⁹⁵ bir garâbet iddiası yüzünden **Darwin**'e münhasırmış gibi meşhur olmuş bu nazariyenin aslında müsbet hiçbir ciheti yoktur

Bir kere fosiller üzerinde araştırma yapan tabiat âlimlerinin bütün buluşları bu nazariyeyi dâvâ edenleri tekzib etmiştir. "**Maymun adam**" hikâyelerinin hiçbir ilmî delile dayanmadığı isbat edilmiştir. Zira insanlardaki 30 000 genin maymunlarla sadece 97'si, yani birinde uçu karşılaştırılmıştır. Cansız hücrelerin bir araya gelmesi ile hayatın (canlılığın) tesâdüfen başladığı isbat edilememiş bir ham hayaldir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, tekâmül nazariyesine inanan pozitivist filozoflar, sadece duyu organlarına ve tecrübeye itibar ederler. Lâkin Kâinât ta aklı aşan ve onu hayrette bırakan mükemmellikten, eserinden daha mükemmel olan bir yaratıcının varlığına ulaşan müminler, aklî istidlâlî sırf duyu organları ve tecrübeye hasretmezler. Çünkü ilâhî kudretin eserlerini kavramakla mükellef olduklarını düşünür ve hakikatin künhüne vâkıf olamayacakları gerçeğinin idrâki ile naklî ilmin, yani vahyin rehberliğini kabul ile ona ittibâ ederler.

Büyük allâme **İsmâîl Fennî Efendi**, bu nazariyeyi uzun uzun tahlil ve çürüttükten sonra şöyle diyor:

"Öğrenci Karşımızda Dinini Şakırdacak:

Prof. Dr. Celâl Şengör haşortusuna serbestlik getirilmesi durumunda üniversite hocaları olarak buna tepki gösterecekleri ni soy. ed. **Şengör**, "Karşınıza gelen öğrencilere din kitaplarında yazamayan şeyleri öğretiyoruz. Bunları öğrenmesi istiyoruz. **Nuh** i fân'ın olmadığı", insanların **Âdem**'e **Havva**-dan girmediklerini öğretiyoruz. Bunları sadece not olması için değil, hayatına da yansıtmaları için öğretiyoruz. Ancak şimdiki durum böyle değil. Tıbbın, tokan öğrenci, karşımıza dinini şakırdarak gelecek" şer'inde konuştu

¹⁹⁵ İslâm'ın insan ar maymunlardan türemiş olmayıp aksine maymunlar ceza almış insanlardır. Bu hususu beyân eden âyeti kerimenin meânı şöyledir.

"Vaktâ ki, artık o nehyedildikleri şeylerden dolayı kızıp tecâvüz etmeye de başladılar" şâna koyulmaları, biz de onlara "Maymun olun keretalar!.." dedik ve o vakit Rabb'in şu ahdi ilâm buyurdu. "Lâbudd (mutakka) kıyamet gününe kadar üzerlerine hep o kötü azabı peyleyecek kimse gönderecek!.. Şüphe yok ki, Rabb'in çok şeri ikablı, yine şüphe yok ki, O çok gafûr, çok rahîmdir." (A râf Sûresi, âyet 166-167)

"Zamanımızda **Gustave Le Bon** gibi müsbet ilim âlimlerinin en mümtazlarından sayılmakta olan bir zâtın «Hayat ve nevilerin menşei hakkında kabul olunan nazariyelerin, bunları ileri süren ustaların selâhiyet ve itibarlarından başka itibarı yoktur.» dediğini unutmayalım. Şu hâlde kendimize bir nevi maymun azmanı nazariye bakmaya hiçbir mecburiyetimiz yoktur. Âcizâne fikrimize göre, insan kendisinin diğer hayvanların pek fazla üzerinde ve yeryüzündeki yaratılmışlara ve hatta tabiat kuvvetlerine hâkım, seçkin ve müstesnâ bir mahlûk olduğunu bilmeli ve hâiz olduğu mertebenin şeref ve ulviyetini takdir edip bu mertebeye lâayık olan yücelik ve faziletleri kazanmaya gayret sarfederek, hayvanlar (dört ayaklı hayvanlar) gibi sırf cismine âid menfaatlerinin sağlanması ile meşgul olmaktan çekinmelidir. Bu şeref ve imtiyazı hatırlayıp, zikredip, düşünmediği takdirde dört ayaklı hayvanlar gibi mutlaku'l-inan (dizginleri salıverilmiş, başıboş) olarak yaşaması ve en rezilce fâhişelikleri ve bu gibi işleri tabii hallerden sayması ve nihayet kuvvetin her şeyi yapmaya hak ve selâhiyet vereceği fikrine kapılarak, en gaddarca fecaatları övünme vesilesi görmesi tabiidir."

"...insanı, vazifeleri ve mesuliyeti unutturan ve onu yırtıcı hayvanlardan aşağı bir dereceye düşüren şey bu fâsid fikirdir. Yukarıda açıklandığı gibi Amerika'nın bazı memleketlerinde tekâmül nazariyesinin okutulmasının men edilmesi, talebeyi İncil'in emrettiği dostluk ve kardeşlik esâsına uygun olarak terbiye ederek bu hastalıklı fikrin neticelerinden kurtarmak maksadına dayandığı, vicdan sahibi bazı âlimlerin vukû bulan beyânlarından açıkça anlaşılmıştır."¹⁹⁶

"Cenâb-ı Allah'ın zâtının, akılların idrâkinin üzerinde olduğunu bilmekle beraber O'nun varlığının' eserden mu'essire intikal tarîki ile (esere bakıp, o eserdeki incelikleri

¹⁹⁶ İsmail Fenni Ertuğrul- a.g.e., sh: 97-98.

görüp düşünüp yaratıcıyı bulma) istidlâl (delil çıkarma) eyleriz. Zaten insanı hayvanlardan ayıran şey de bu istidlâldır. Tabii hâdiseleri illet ve sebepleriyle îzaha çalışmakla beraber o sebeplere sebep olanın Cenâb-ı Hak olduğuna inanırız. Bu husustaki itikadımızın kat'î delillere dayandığına şüphemiz de yoktur.¹⁹⁷

Âcizâne kanaatimizce Âdem -aleyhisselâm-'ın mukerrem oluşu iki sebebe mebnîdir. Bunlar:

a-Ummü'l-mahlûkât olan "**Nûr-ı Muhammedî**"'yi hâmil bulunması,

b-Cenâb-ı İlahî'nin O'na kendi ruhundan bir nefha üfürmüş olmasıdır.¹⁹⁸

İnsanoğluna şu iki sebeple muzaf olan (izâfe edilmiş bulunan) büyük şeref ve itibar dîni hükümlerde birkaç sûrette tezâhür eder. Kısaca söylemek gerekirse;

1-Allah, insana o ölçüde bir kıymet ve şeref izafe etmiştir ki; her türlü imkân ve ıktidara sahip olursa bile, bir müminin, O'nu inkâr eden kâfire cebir kullanmak sûretiyle iman dâiresine getirmesine cevaz vermemiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ İsmail Fennî Ertuğrul- a.y

¹⁹⁸ "Ben, O'na kendi ruhumdan nefhettim." (Hicr Sûresi, âyet 29)

Bu ilâhî nefhaya "**ruh-ı sultânî**" denir ki bilcümle insânî melekeler bununla faaliyetle bulundurlar. Ruh-ı Sultânî, uyku hâlinde bedeni terk eder. Bu sebeple uyanır. A sende melekeler gayr-i faatlır. Uyanırma ân rca avdet eder. İnsanda bir de "**ruh-ı hayvânî**" vardır ki o da uzviyetin faaliyet sebebidir. Bu -büm ân na kaçır bedenle hep beraber olur. Onu hiç terk etmez.

Ara rahimindeki cenin yüzüym gurtu tamamlayınca ruhiyat Â emi nden bir ruh, melek relâk rince gönderilerek bir nevi radyasyon gibi bedene nâ'ül eder. Hâmile kadın b rınca nı rırpertı geçirir.

Yenide nâ'irinde ruhun bedene nâ'ülü doğum ân rında. Hristiyanlıkta ise yumurtanın dolllenmesi esnasınca zigot, otd .ğu kabuı olurur. Bu sebeple Yahudilerce iskât-i cenin (çocuk öldürme) câiz, hristiyanlıkta ise aslâ câiz olmıyıp cinâyet sayılır.

Ruhun cemne hâvulu esnasında retakatçı melek O nun rızkı eceli, sa d veya şakî olduğu gibi mutlak kader icâbı olan keyfiyetleri anına yazar ki, halk arasında "**alın yazısı**" denilen budur.

¹⁹⁹ "Dinde ikrah (zorlama) yok!.." (Bakara Sûresi, âyet 256)

2-En günahkâr bir ferdin dahî günahkârlığının zikr ve ilâhını **"gıybet"** nâmiyla günâh-ı kebâir'den (büyük günahlardan) saymıştır.²⁰⁰

3-Şahs-ı muayyenin taklidi sûretiyle alaya alınması men edilmiştir.²⁰¹

4-Beşerî münâsebetlerde adâletle muâmele sıkı sıkıya emredilmiş, her türlü zulüm ve kötü muâmele şiddetle men edilmiştir.²⁰²

5-Bütün müminleri Kâbe-i Muazzama'nın maddî ve mânevî varlığına tevcih sûretiyle edâsına memur kıldığı namazın sonunda duâ edilirken imamın Kâbe'ye arkasını, cemaate yüzünü dönmesi emir buyrulmuştur.

6-Kul hakkı, Allah'ın kendi hakkından üstün tutularak afv şümülü dışında bırakılmıştır.²⁰³

7-*"Nefsini bilen Rabbini bilir."* hadîs-i şerifi ile Rabbin mutlak varlığına intikal için gidilen yolda önce ferdî varlık üzerine eğilmenin lüzumu da hep insanın şu ekremiyeti sebebiyle vârid olmuştur. Zira *"Kâinât'ı bilen kendini bilir."* denilmeyip, bu beyân, onun zübdesi (özü) olan insan hakkında vârid olmuştur.

8-İntihar şiddetle tahrîm edilmiş, yani haram kılınmıştır.

Şüphesiz ki, bu zorlama İslâm'a girip girmeme hususundadır. Yoksa bir musulmanın hur vâdesi ile musulman olduktan sonra kâfir gibî yaşama hakkı yoktur. Fıkıhta *"Lûkûbât"* musulmanların İslâmî kaide'leri ihlâl eden talimatı hakkındaki teze'ara âit bölümün esdid.

²⁰⁰ "Ey iman edenler!.. Zannın birçoğundan çekinin; çünkü zannın bazıları vehaldir! Tecessus de etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin!.. Hiç arzu eder mi ki, biriniz kardeşinin ölü hâlinde etini yesin? Demek tiksindiniz!.. O hâlde Allah'tan korkun, çünkü Allah tevvâb (tevbeler, çokça kabul edeni)'dir, rahîm (çok merhametli)'dir." (Hucurât sûresi, âyet 12)

²⁰¹ Humeze Sûresi, âyet 1

²⁰² Bu durum,lerde *"Adâlet Prensiplî"* dolayısıyla tafsîlâtı ile anlatılacaktır

²⁰³ Nisa Sûresi, âyet 168.

Bu şeref ve mümtaz sıfatlarla techiz edilmiş olmanın bir neticesidir ki, Âdem -aleyhisselâm-'ın mâhud zelleyle sürüklenişi dolayısıyla şeytan **"Beni azdırışın hakkı için..."**²⁰⁴ diyerek hatasını Cenâb-ı Hakk'a izâfe ettiği hâlde, Âdem -aleyhisselâm-

"«Rabbenâ!» dediler, «nefislerimize zulmettik; eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki, hüsrâna düşenlerden oluruz!..»"²⁰⁵ diyerek kusuru nefisine izâfe etti.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak da:

"Buyurdu ki: «İniniz bazınız bazınıza düşman olarak!.. Size bir zamana kadar arz'da bir karargâh tutmak ve bir nasip almak mukadder!..»"

Buyurdu ki: «Onda yaşayacaksınız ve'onda öleceksiniz ve ondan çıkarılacaksınız!..»"²⁰⁶

9-İnsanoğluna atfedilem şeref ve ehemmiyetin bir göstergesi de her ferde onun günahlarını ve sevaplarını yazmak üzere iki meleğin (kırâmen kâtıbîn) tahsis edilmiş olmasıdır. Hayatı boyunca insanla beraber olan bu meleklerle ilâveten bir de "hafaza melekleri" mevcuttur.

10-İslâm nazarında insan o kadar değerlidir ki, Kur'ân-ı Kerim **"nâhak yere bir insanı öldürenin bütün insanları öldürmüş, bir tek hayatı kurtaranın da bütün insanları kurtarmak gibi olduğunu"** beyân buyurmaktadır.²⁰⁷

b-Kölelik ve Cârîye Meselesi

Âdemoğlu'na bu derece büyük şeref izâfe eden İslâm Dün-

²⁰⁴ «Rabbim!» dedi. «Beni azdırmana (karşılık) kasem ederim ki, her hâlde ben onlar için arz'da (günahları) suslu göstereceğim ve hepsini azdıracağımı ancak içlerinden ihlâs verilen kulların mustesnâ!..»" (Hicr Sûresi, âyet 39-40)

²⁰⁵ A'râf Sûresi, âyet 23

²⁰⁶ A'râf Sûresi, âyet 24-25.

²⁰⁷ Mâide Sûresi, âyet 32.

va Görüşü'nde bir kısım erkekler için **"kölelik"** veya esâretle kadınlar için **"câriyelik"**in nasıl olup da yer almış bulunduğu hatıra gelebilir. Çok ehemmiyetli olan bu mes'elenin cevabı aslında ılerindeki bahisler arasında yer alacak olan **"Hürriyet Prensipli"** vesilesiyle verilecek olmakla beraber burada da kısaca bir izahatta bulunmak istiyoruz

Unutmamak gerekir ki, köle ve câriye meselesi Harb hukukundan doğmuştur. Yukarıdaki âyet-i celîlede **Âdem** aleyhisselâm-'ın Dünya'ya indirilişı dolayısıyla Cenâb-ı Hak, **"Bazınız bazınıza düşman olarak inin!.."** buyurduğuna nazaran Yeryüzü'nde beşerî çatışma, yani harb aslâ zâil olmayacak demektir. Esâsen bu gerçek tarihin şehâdetiyle de sâbittir Harpte esir alınan kadın ve erkeklerin hakkaniyet ölçüleriyle bir statüye kavuşturulmaları insanoğlunun mükerrem olmasından çıkan mantıkî ve vîcdânî bir mecburiyettir. İslâm da bunu yapmıştır.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerektir ki, İslâm Dünya Görüşü'nün vaz'ı esnasında kölelik ve câriye, insanlık tarihi kadar eski ve yerleşik bir müesseseydi. İslâm olsa olsa bu müessesenin ismini ibkâ etmekle itham olunabilir ki, bunun da hiçbir ehemmiyeti yoktur. Ancak yukarıda söylediğimiz gibi insanlar arasında harb ve darbin kıyâmete kadar mukadder olmasına nazaran dâima hürriyetini kaybetmiş olan insanlar olacak ve bunlar için de bir hukûkî statü gerekli bulunacaktır. Bu sebeptendir ki, İslâm sadece harplerin neticesi olan köleliği (harp esiri) kabul edip diğer köleleştirme şekillerini lağvetmiştir

İslâm, bu müesseseyi kucağında bulmuş ve onu -hukûkî statüsünü değiştirerek tedricen ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Bunun ehemmiyetini anlamak için Hazret-i Peygamber'in içinde doğup büyüdüğü topluluğun o günkü ahvâlını bir nebze hatırlamak lâzımdır:

"Hazret-i Muhammed'in peygamberlikle gönderilmesine tekaddüm eden zamanlarda, Arap kavmi birkaç isevî

ve müsevî kabileler müstesna oldukları hâlde, umûmiyet üzere kaba bir sûrette putperestti ve evveli bilinmeyen zamandan beri vahşice veya barbarca âdetlere bağlı bulunuyordu. İnsan nev'inden bir cinsin otekine fedâ edildiği; fakir babanın bir gün nâmusu çiğnenmek korkusuyla kız çocuklarını diri diri gömduğu; kadınların esirliği; bir tek zamanda birden ziyâde kadın almak âdetinin hiçbir had ile mahdud olmaksızın cereyan ettiği, yanı: zeuce sıfatıyla tutulan kadınların miktarı tahdid edilmiş olmadığı, hatta bir tek zamanda birden ziyade kocaya varmak âdeti bile mevcut ve pek hayâsızca zelîlâne câri olduğu görülüyordu. Sonsuz intikam teşneliği, hırs ve bunun korkunç ve mufrıt neticeleri, savaşı ve kini kadınların harp meydanlarında emsâlî görülmemiş, ısıtılmemiş şenaatlere koyuldukları kısas usûlüne riâyette herkesin memur ve mükellef tutulduğu, gâsıp ve şekâvet, gâsıp ve şakî işinde muvaffak ve muzaffer olunca, haklı ve meşrû sayıldığı; her yerde hakkın ve kanunun yerine hilenin ve kuvvetin geçirildiği; memleketin ibâdetgâhı olan Kâbe'nin avlusunda insan kurban etmeye kadar gidildiği görülüyordu: **Hazret-i Muhammed**'den evvel Arabistan böyle fecî bir hâlde idi.²⁰⁸

²⁰⁸ "Harb ve Yağma: Arapların havat menbaı harb ve yağma idi. Zira Arabistan, ahâlsini yetatacak erzâkı yetiştiremeyen bir çöldü ve halk câhildi. Mâşet, kıç, koyun ve deve sürülerine müteakkip olup hâlbaki Arapların hepsinde bu mahallat dâimî bir bulundurma, gündün harp ve yağma geçirmeye âdetleri alışmıştı. Bir taraftan, da cânil ve anlâksızlık gördümler hırsını Arap seciyesinde kokletmişti."

Araplar arasında ökan da vasi gutmek de mustakar bir âdet olmuştı. Bir adam, öcünü almaya gittiği bir kabileye, kaatinden intikam öcünü almak için kaatini öldürürse, kaatini öldüren ez ve öldüremezse, intikam dâlesini gutmektan vazgeçmezdi. Kaatlin yerine onun âilesine mensup bir şanis c'auratırdı ve bu yuzde kaatiler arasında çekışmenin, sursunların ard, arkası kest'imezdi.

Harp Esirleri Araplar harple esir ettikleri adamları n boyuntarına ip bağla yıp surük er sonra öldürürlerdi. Bunların kadınları ve çocukları da mariletilir yahut yakılır. (Me'mnı) Ünsâi: Germâni, İran Tab'ı, sh 343, İstâmî Tar'hi, I 513)

Düşmana Uyurken Hücumlı Katliâm: Araplar, düşmanlarına uyurken ansızın hucum ederler ve ellerine kim geçerse öldürürlerdi. Düşmana böyle

İslâmiyet bu fecî durumu düzeltip ideal bir seviyeye yükselttiği gibi köle ve câriyelerin statüsünün de onların sahipleri ile eşit bir duruma getirmiştir. Öyle ki, köle ve câriyeye sahip olmak, nîmet olmaktan çıkıp külfet hâline getirilmiştir

Amr'ın pek mümin bir davranış sayılırdı, bunda ihtisas peydâ edenler yüreket kazanırlardı

Diri Diri İnsan Yakmak: İrsanlar dır, diri yakıldı. Arap amerasında, İrsan bir tür dır in kardeş. Beni Temim tarafından katledildiği zaman, Amr kendi tarafı dan öcürülen her adama mukabil yaz kış kıştan çekmeye vermiş etmiştir. Fakat Beni Temim kaçmaya muvaffak olduğundan Amr'ın eli e anarak bunlara mensup bir kadın geçmişti. Bu kadın diri diri yakıldı. Bu hâdisse mahallinde bir adamın dolıştığını gören Amr, niçin dolıştığını sorduğ unda, adam, «Birkaç günden beri açım. Buradan duman yükseldiğini görünc e yiyecek bir şey bulma umidiyle geldim » demişti. Amr, bu adamın da yakınımasını emret ti, o da ateşlere atıldı (İslâm Tarihi, I, sh: 507 ve altı tarafı)

Çocukların Ok Hedefi Yapılması: Çocuklar oklara hedef ittihaz edilirdi. Bir kabile diğer bir kabile ile muharebesinde çocuklarını rehine olarak bırak mıştı. Bunlar bir vâdiye götürülüp orada nişan gibi durdurulmuş, üzerlerine ok atılmıştı. Böylece ok hedefi yapılan çocuklar içinde olmeyenler, ertesi gün aynı muâmeleye düşer olurlar ve bu fecî öldürüşleri birçok kimse oyun sayar der gibi lennâş ederlerdi

Öldürülecek Adama Evvelâ İşkence: Araplar bir adamı öldürecekleri zaman evvelâ ellerini ve ayaklarını keserler, sonra onu oturmeye kadar birak ırlardı. Bu fecî âkıbet e düşer olmamak için kendilerini boğarak intihar eden tutsaklar görülmüş tür.

Ölülerin Cesedierinden Bile İntikam Alınması: Ölülerin elleri, ayakları, kulakları, burunları kesirdi, gözleri oyulardı. Ebû Sufyan, Uhud Muhârebe sinde «Bugün Bedr'ın intikamını aldık. Askerlerim, ölülerimizi (Muslumanların ölüler i) burunlarını, kulaklarını kestiler » demişti. Bunları yapanlar kadınlardı, Kureuş kadınları Bedir muharebesinde maktul düşen akrabalarının intikamını almak için Uhud'da şehid olan Muslumanların ölülerine bu yolla tecâvüzlerde bulunmuş lardı. Flatto Hazret-i Muâviye'nin anası Hind şehitlerin, âzâsından bir dişi yapıp boynuna takmıştı. Yine o kadın, Hazret-i Hamza'nın karnını ipeşmiş, uğerini sokup çıkartmış, yemek istemiş, fakat utanmıştı.

Duşmanın Kafasından Şarap Kâsesi: Araplar düşmanlarını ele geçirirtek bir tekdird e onların kafasıyla şarap içmeye yemin ederlerdi. «İbâkât: İbî, İsad» bunun misallerini zikreder.

Rahim Parçalama: Araplar, hâmile kadınların rahimlerini parçalarlar ve bununla iştihar ederlerdi. Arap kahramanlarından Helvan, re.s. Amr bin Lüeyl bir seferinde gebe kadınların karnlarını deştiklerini, rahimlerini parçaladıklarını hikâye etmiştir. Cânîyette kadınlar erkeklerin malı, aldatunur mal gibi bir erkekten diğer bir erkeğe devredilir. Hatta kumarda para gibi elleri sürulurdu. Üvey ana babanın mirası arasında bir mal gibi ugla ntıkâl ederdi. Öz hemşirelerle izdivaca musaade edilirdi. Kumar, içki, zina pek yayılmıştı, hatta Taif ahâlsı Muslumanlığı kabul etmek için zina meninüyetini den istisnâlarını şart koşmak istemişlerdi.

Kölelik ve câriyeliğin resmen ve kat'î bir sûrette ilgâ edilmeyip de böyle fiilen ve tedricen ortadan kaldırılması yoluna gidilmesinin birtakım sebepleri vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1-Hazret-i Peygamberin zamanında hem Doğu, hem de Batı Âlemi'nde harp esirlerinin öldürülmeleri asıldı. Ancak gücü-kuvveti yerinde delikanlılarla güzel genç kızlar para ile satılmak üzere öldürülmekten istisnâ edilirdi. İslâm, esirleri öldürmeyi ve hatta onlara kötü muâmele yapılmasını yasakladı. Köleliğin -sırf ismen de olsa- ibka edilmesinin birinci sebebi bu öldürme keyfiyetine karşı müessir bir tedbirdi.

2-Aynı gâye ile İslâm harp esirlerinin "fidye-i necât" (kurtuluş akçesi) verebileceklerini, âzâd etmeyi mecbûrî hâle getirmiştir. Bu da öldürülmelere karşı bir teşvik tedbiri olarak düşünülmüştür.

3-Dünya'nın bugünkü gibi globalleşmemiş olduğu, beynelmîl anlaşmaların meçhul bulunduğu bir zamanda tek taraflı olarak köleliği ilgâ, karşı taraf bunu devam ettireceği için Müslümanların aleyhine bir netice doğururdu.

Bütün bu sebeplerle İslâm köleliğin şartlarını islâh ve âzâd sebeplerini çoğaltarak tedricî bir sûrette vâkî olacak bir ilgâ yolunu tercih etmiştir.

Şöyle ki Çeşitli günahlara karşı onlardan kurtulmak için köle âzâd edilmesi emredilmiş bulunduğu gibi her vesileyle hurriyetini kaybetmiş olanları eski statülerine kavuşturmak için gerekli fırsat zuhur ettikçe bu yola gidilmiştir. Meselâ Bedir'de esir edilen müşriklerden okuma-yazma bilenlerin on müslü-

Hayâsızlık o dereceye varmıştı ki umerâdan sayılan Kays gibi bir şâir, am cazâdesiyle vukû buianı qayr-ı meşrû munâsebâtını tasvir etmekten çekinmemiş, onun bu bâhıdaki kasidesi Kâbe'nin duvarına asılmıştı " (Bkz: Prof. Dr. A. Reşid Turnagil, İslâyet ve Milletler Hukuku, İstanbul, 1993 sh 46 vd.)

mana bunu öğretmek mukabilinde âzâd edildikleri çok mâruf bir hâdisedir. Diğer taraftan İslâmiyet'i tercih eden köleler, hâiz oldukları haklar itibariyle Müslümanlarla eşit hukûkî bir statüye kavuşturulmuşlardır ki, Mekke ileri gelenlerinin islâmî dâvet karşısındaki anutluklarının da bir sebebi budur.²⁰⁹ Bir koleranın, onun sahibinin giydiğini giymesi, yediğini yemesi ve mal edinip evlenebilmesi gibi hususlar ortada fulen kolelik gibi bir husus bırakmamıştır.²¹⁰

Nasıl başka türlü olabilir ki!.. Kur'ân-ı Kerim, insanlar arasında üstünlük sebebi olarak "**takva**", yani iman ve ahlâk üstünlüğü dışında başkaca bir sebep veya husûsiyet kabul etmemektedir.

²⁰⁹ Gassânîlerin kralı **Cebele**, İslâm'ı kabul ettikten sonra Halife **Hazret-i Ömer**'e geldiği zaman, kendisine dikkatsizlikle çarpan bir arabî dovnuş olmak sebebiyle Halife **Hazret-i Ömer** ise müdahale ile, bu taaddisinden dolayı suçunu alvetmesini yahut kısas hükmüne boyun eğmesini talep ettiğinden, **Cebele**

"Ben kralım! Bu arap ise avamdan bir adamdır." demiş, **Hazret-i Ömer**'den:

"Bundan bir şey çıkmaz, ikiniz de müslümansınız!" cevabını alması üzerine Rum İmparatoru na kaçmıştır. Halife, şu vak'arın bütün orduya bildirilmesini emretmiştir, çünkü ne şehirde, ne ordugâhta hiç kimse amme işlerine bigâne kalamazdı.

Bu hâdise, daha teferruatlı olarak şöyle nakledilmektedir:

Cebele bin el-Eyhem, Sûriye de büyük nüfuz sahibi olan rüesâdandı. Müslümanlığı kabul ederek Mekke'ye gelmiş. Tavaf esnasında bir adam nasılsa **Cebele**'nin ayağına basmış, **Cebele** adama bir tokat atmakla mukabele etmiş ve aynı muameleyle mâruz kalmıştı. **Cebele**, bu hareketten hiddetlenerek **Hazret-i Ömer**'e şikâyetle bulunmuş. **Hazret-i Ömer**, şikâyetini dinledikten sonra şu cevabı vermişti:

"Etküğünizi biçmişsiniz!.."

Cebele bu cevaba hayret etmiş. mevkimün. cap olarak kendisine böyle bir muamele eden bulunan adamın idam ile cezalandırılması istiza ettiğini söylemiş ve şu cevabı almış:

"Cevabı vel zamanında vaziyet, dediğiniz gibiydi. Fakat İslâmiyet, insanlar arasındaki farkı izâle etti."

Cebele, şu mukabelede bulundu.

"Müslümanlık hasep ve nesep farkını itibar nazara almayan bir din ise ben bundan vazgeçerim."

Bunu muteâkip **Cebele** gizlice İstanbul'a kaçmış fakat **Hazret-i Ömer**, onun hatırı için adâletî tezul etmemişti. (A. Reşid Turnagıl, a.g.e., sh. 40-41)

²¹⁰ İslâm da harp esirlerine âid temel esaslar, bu sözümüzün doğruluğunu ispat eder. Bunun için ilendeki "**Hüriyet Prensipli**"ne bakınız.

Gerçekten Cenâb-ı Hak:

"Ey insanlar!.. Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şûbe şûbe, kabile kabile yaptık ki, tanışasınız!.. Haberiniz olsun ki, Allah yanında ekreminiz (en itibarlıınız, en şerefliiniz) en takvalınızdır; her hâlde Allah âlim'dir, habîr'dir." buyurmaktadır.²¹¹

Bununla kavim ve kabileye dayanan üstünlük iddiasını, yanı ırkçılığı şiddetle men etmişken, doğuştan esâreti tervîc etmesine imkân olabilir mi?! **"Köle"** ve **"câriye"** ke.imleri ibkâ etmesi ise, vâkî olacak harplerde esir düşecek kimselerin hukukunu tanzim ihtiyacından başka bir sûrette izah edilemez. Bu arada harb esiri kadınların câriye olarak bir evde barınmalarına dâir hükümse, onları zarûrî ihtiya.alarını teminden âciz olarak ortalıkta kalıp toplumun ahlâkı için muhtemel bir tehlike teşkil etmelerini önlemek içindir

İslâm nazarında hür ve köle arasındaki fark, sırf sosyal bir vâkıanın eseri olan bir isimlendinşten ibârettir.

Gerçekten **Hazret-i Ömer** zamanında İran istikametinde giden bir orduda muhasara edilen bir şehrin **"eman aldık"** diyerek teslim olmaları sonucunda, bu **"eman"**ın askerler arasındaki bir köle tarafından verilmiş olduğu anlaşılmış ve buna itibar edilmiştir.²¹² İslâm tarihinde bunun pek çok misâli vardır²¹³ ki, ileride Hürriyet Prensipli dolayısıyla anlatılacaktır.

Câriyeliğe gelince, onlar için de, yine ileride izah edileceği üzere birçok kurtuluş imkânı mevcuddur. Kaldı ki,

²¹¹ Hucurâ Sûres. âyet 13

²¹² Mevlânâ Şibli Terc. Omer Rıza Toğrul- İslâm Tanhı, c. VII İstanbul, 1928, sh. 192

²¹³ Meselâ Mütte Harbünde, Peyğamber Efendimiz azâdli kölesi Zeyd bin Hârise -radiyallâhu anh-, ordu kumandanlığı yapmıştır

Osmânilarda ise köleler çeşitli memuriyetler deruhte ettikten gibi bunlardan bazıları sadrazamlık bile yapmıştır. Meselâ Abdülmecid devri sadrazamlarından Koca Husrev Paşa bunlardan biridir

köle ve câriyelerin statüsü, bugünkü işçi sınıfına mensup insanlardan üstündür.

Batı Âlemi, kölelik müessesesini 19. Asra kadar en gayr-i insânî bir sûrette devam ettirdiği hâlde Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- "İnsanlar, tarağın dişleri gibî eşittir" ²¹⁴ buyurarak hiçbir kimse için esâretî kabul etmemiş, harb esirleri için de fidye verdikleri takdirde âzâd edilmelerini mecbûr kılmıştır.

Kısacası İslâm Dünya Görüşü'nde insanlar yaratılıştan hur ve gunahsız olup haklarını kullanmakta ve borçlarını ifâda müsâvidirler. Bu husustaki istisnâlar ise modern hukukun da kabul ettiği gayr-i mümeyyiz olmak ve hacr altında bulunmak gibi istisnâî hâllere münhasırdır. İslâm, idârenin esaslarını "**hürriyet, müsâvât, kardeşlik ve adâlet**" olarak vaz ederken Batı Âlemi'nin ahvâli de Arabistan'dan pek farklı değildi. ²¹⁵

Bununla bereber modern hukuk dahî tarihten günümüze sürükleyegeldiği birtakım doğuştan imtiyazları hâlâ devam ettirmektedir. İngilizlerdeki "**Lordluk**" pâyesî gibi, Fransızlarda ise "**Dük**", "**Düşes**", "**Marki**" ilh. ünvanların ifade ettiği "**asâlet**" hâlâ doğuştan iktisab edilmektedir. Almanların da bunlara benzer bir "**Von**" ünvanları vardır ki, bu da doğuştan asâleti ifade etmektedir.

Diğer taraftan bugün nüfusu milyanın üstüne çıkmış bulunan Hindistan'daki Hindu ekseriyette "**Kast Sistemi**" olarak bilinen doğuştan imtiyazlı sınıflar hâlâ devam etmektedir.

İslâm'da hiç kimse için bu ve benzeri imtiyaz aslâ kabul edilemez. 1400 seneden beri Allâh huzurunda en yüksek içtimâî mevkîî hâiz insanla en zayıf bir fert yan yana durduğu gibi, biri diğerinin ayaklarının arkasına secde etmektedir.

²¹⁴ Kudâî, *Musnedü's-Sihâb*, I, 145.

²¹⁵ Bkz. Prof. Dr. A. Reşid Turnagil a.g.e. sh 24 vd.

İhtimal bundan dolayıdır ki, meşhur İngiliz **Bernard Shaw**:

“-Benim milletim demokraside çok ileri gitmiştir. Korkanm, biraz daha ileri giderse Müslüman olur.” demek mecburiyetini hissetmiştir.

Gerçekten İngilizler, Batı Âlemi'nde henüz insan haklarının mevzu bahis bile edilmediği bir zamanda “**Magna Carta**”²¹⁶ imza etmiş bir millet olmak itibareyle hem büyük Fransız İhtilâli'nden sonra ilân olunan “**İnsan Hakları Beyannâmesi**”ne ve hem de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından vaz' olunan “**İnsan Hakları Beyannâmesi**”ne tekaddüm etmişlerdir.

İhtimal bu sebeptendir ki, ülkemizde genç kızlarımıza üniversite talebeliğine münhasır olmak üzere bir tesettür hürriyeti bahşedilmesi hengâmında İngiliz Başpiskoposu **Rowan Williams**, İngiltere'de yaşayan Müslümanlar için şeriata dayalı bir hukukun tatbikini talep ve bunun bir insan hakkı olduğunu iddia etmiştir.²¹⁷

c- İnsan Hakları

“**İnsan Hakları**”, insanların sırf insan olmaları sebebiyle doğuştan sahip oldukları birtakım temel hakları ifade eder. Batı Âlemi'nde bu haklar, siyasî otoritelere karşı uzun süren çetin bir mücadele sonunda elde edilmişken²¹⁸, İslâm, insan

²¹⁶ “**Magna Carta**”, Latince “**Büyük Sözleşme**” demektir. 1215 yılında İngiltere Kralı John ile Papa III. Innocent ve baronlar arasında yapılmış olan bir sözleşmedir. Bu sözleşme, o güne kadar kralın sonsuz olan selâhiyetlerini din ve hukuk karşısında taltif etmekteydi. Bu sebeptendir ki, İslâmiyet ten habersiz olan veya ona kıymetlemezlikten gelen Batı Âlemi için hakkın nak ve hürriyetlerini tescil eden ilk vesika olarak kabul olunur.

²¹⁷ Türkiye'de de büyük akisler uyandıran bu beyânât için 11 Şubat 2008 tarihli Türk gazetelerine bakılabilir.

²¹⁸ Batı Âlemi'nde insanların sırf insan olmaları hasebiyle doğuştan birtakım haklara sahip oldukları düşüncesi, İslâm'ın bu hakları -talep vâki olmaksızın- lutfedip şinden asırlarca sonradır.

Bir kere insanların diri diri ateşlerde yakılmaları ile hatırlanan “**Engizisyon Me-**

denilen varlığın yeryüzünde Allah'ın bir "halife"si olmak üzere

zâlimi" bütün Ortaçağ Avrupası'na damgasını vurmuş olan onun bir nevi âlâmet-i farkası gibidir. Fakir ve vîcdan hürriyeti itibarıyla da Batı Âlemi'nin ne dururda olduğunu anlamak için "Dünya dönüyor, döndüğü için **Galile'**in inançkeme ve hayırcılığımlı **İskenderiye Psipokosu** nun emriyle 400 000 kitabın yakılığını (tafs. at için bkz. **Adnan Adıvar- Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1954 c. I s. 81 ve 82**)

Giordano Bruno (1550-1600)'nın Roma'da yakılışını ve "ezhebi müdafî sebebi" ile yakıldığı olan "**Saint Bartelemeo Kadıamı**"nı hatırlamak kâfîdir.

Şiirîsi otoritemin hâcısız-hudutsuz kudretini tanıdık etmemizi, bu tezahürü İngiltere'de 1215 tarihli "**Magna Carta**" dedir. Bunu takiben 1628 tarihli "**Pettition of Rights**", 1679'daki "**Habeas Corpus Act**" ve "**Bill of Rights**" (1689) ile "**Act of Settlement**" (1701) gibi mutemmen tanrı vesikaları ile te'bi'ya birtakım haklar temin olunmuştur. Bu vesikalar Dünya'da anayasa çalışmalarının ilk tezahürünü kabul olmaktadır. Halbuki bunlar, umumi olarak İngiliz vatandaşlarına mahustur. Bununla beraber daha sonra Amerika'da ortaya çıkan (1776) bu istikametteki "**beyannâme**" için bir kaynak rolü oynamışlardır.

Batı Âlemi'nde ilk olarak insan haklarından beynelmilel olarak bahseden vesika 1789 tarihli "**İnsan Hakları Beyannamesi**"dir. **Fenelon** (1651 1715), **Monteskiyo** (1689 1755), **Volter** (1694-1778) ve **Jan-jak Russo** (1712 1778) gibi filozof ve ekonomistlerin başlattıkları bir fikir cereyanının eseri olan bu vesika da, ne yazık ki bu vasfıyla devam edermemiş, 1814 yılında âlemşumûl olmaktan çıkarılarak sadece Fransız vatandaşlarının haklarını temin eden bir hüviyete bürünülmüş, bunların da kralın bir fütûa okluğu kayıt altına alınmıştır.

Bu hususistaki en son vesika ise Fransa da Şayyo Sarayı'nda toplanan Birleşmiş Milletler Umumi Heyeti'nin 10 Aralık 1948 tarihinde muhalefetsiz, lakot sekiz müstetkîl (çekimsiz) reyile kabul ettiği "**İnsan Hakları Beyannamesi**"dir. 31 maddeden oluşan bu beyannâme incelendiğinde açıkça görülür ki, kendi değerlerinden fedakârlık yapmayan Batılılar, eşitlik ve ırklar arasında ayrımın yapmama hususunu daha birinci maddede kabul etmiş olmalarına rağmen, aksine bir tablikata devam etmişlerdir.

Gerçekten 1776 yılında **Virginia İnsan Hakları Beyannâmesi** ni imzalamış olan Amerika'da zencî beyaz ayrımı 1960'lara kadar sürmüş olduğu gibi Güney Afrika'da haşin bir ırkçılık siyaseti de âdetatı müesseseleştirilmiştir.

1948 yılında kurulan "**Avrupa Konseyi**" ne demokrasi ve insan hakları ön plâna çıkarılmış ve 1950 yılında "**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**" imza edilmiştir.

Daha ziyâce medenî ve siyâsî hâkar düzenleyen bu anlaşma çeşitli protokoller, Tor'lar ile kabul edilmiştir (1961) "**Avrupa Sosyal Şartı**" ve "**Maastricht Anlaşması**"yla çalışanlar için ilâve bir koruma getirilerek nihâi şeklini almıştır. Bu sûretle garanti altına alınan haklar şunlardır:

"Yaşama hakkı, işkenceye ve zulme gayr-i insânî muâame'e veya cezâya tâbi tutulmama hakkı, köle hâlinde bulundurulmama hakkı, zorla çalıştırılmama hakkı, kişi güvenliği hakkı, âdil ve tarafsız bir mahkeme önünde mâkûl bir süre içinde yargılanma hakkı, kanunsuz suç olamayacağı, cezaların geriyeye yürütmeyeceği ve kişinin suçluluğu ispat edilinceye kadar mâsum addedileceği ilkesi, özel yaşama, aile hayatına ve habertleşmenin gizliliğine suygı hakkı, düşünce ve din özgürlüğü hakkı, toplanma, dernek ve sendika kurma hakkı, eulenne hakkı, etkin hak arama yollarına başvurma hakkı, ayrımcılığa tâbi

yaratılmış mükerrem bir varlık²¹⁹ olmasının bir gereği olarak -ilâhî bir lutf ve mevhibe icabı- insanı bu haklara mazhar ve nâil kılmıştır. Ustelik bütün Dünya'da kuvvetin yegâne "**hak**" kaynağı olarak kabul gördüğü ve güçlünün güçsüze her istediğini yapabilemesinin meşrû (doğru) addedilciği bir zamanda!..

Ancak İslâm Dünya Görüşü'nde bu hakların, bugünkü terminoloji ile mevcudiyeti düşünülemez. Onlar maksad ve muhtevâ itibarıyla mevcut ve hatta hem mâhiyet ve hem de kendilerine atfedilen ehemmiyet itibarıyla bugünkünden çok daha ilerdedirler.²²⁰ Zira Fransız mühtedisi **Roger Graudy**'nin dediği gibi:

"Kur'an, asırların önünde giden bir kitaptır."

İslâm Dünya Görüşü'nün iki aslî kaynağı mevcuttur: Kitap ve Sünnet. Kıyas ve İcma, bu iki aslî kaynağa dayanmak mecburiyetindedir. İslâm Dünya Görüşü'nün, birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'le Cenâb-ı Hak'ın bütün insanlığa hitab ettiğini ve onları "**tek bir millet**" kabul eylediğini görüyoruz.²²¹ Sonra da diğer bir âyet-i kerîmede:

"Hepiniz birlikte İslâm'a (veya barışa) girin."²²² buyrulmaktadır. Burada İslâm'dan maksadın, sulh ve müsâlemet olduğu hususunda ittifak vardır.

Diğer taraftan Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bütün

omama hakkı, eğitim hakkı, mükiyet hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı, ahâlî yükümlülükler sebebiyle hapis cezasına mâruz ka mamak hakkı: Devletler bu hakları yargı otoritesi içinde bulunan herkese tanımayı kabul etmişlerdir" (bkz. DİA c. 22 s. 375)

²¹⁹ Tin Sûresi, âyet 4

²²⁰ B.İ. , arlamak için slâmî dâve altında yaşayan ara kendi nükûlâtını tatbik etme hâkdenin verilmiş olmasını harır etmek ââfîr

²²¹ Bakara Sûresi, âyet 213'te "İnsanlar tek bir millet (ümme) idi." buyrulmaktadır

²²² Bakara Sûresi, âyet 208

Ewelve izah edilmiş olduğu üzere bu dâveti kabul edenlere "ümme-i icâbe" etmeyenlere ise, "ümme-i gayr-i icâbe" veya "ümme-i dâvet" denilmektedir

insanlığı bir tek âle gibi telâkki ederek onların "ıyâlullah"²²³ olduğunu bildirmektedir.

İslâm'da, Batı Âleminde olduğu gibi sıyâsî otoriteyi elinde bulunduranlara karşı bir mücadele bayrağı açarak birtakım haklar elde etmeye gerek duyulmamıştır. Bu hak'ar, İslâm Devleti'nde yaşayan insanlara, Allah tarafından bahşedilmiştir. Hiç kimsenin ihsânı değildir. Devleti idâre eden'ler de müslüman olduklarına nazaran -kendi irâdeleri eseri olmayan bir hukuka- yani şeriat hükümlerine uymakla mükelleftirler. Bu sebepledir ki, en ideal hukuk devleti, islâmî devlettir. Çünkü idareciler, kendi irâdeleri mahsûlû olmayan kanunlara (şeriate) riâyet hususunda mutlak bağımlı olup bu bağımlılığa adem-i riâyeti hâlinde hükmetme salâhiyetini kaybeder, yani hal' olunur. Bunun İslâm tarihindeki sayısız misallerinden bir kaçını zikrederim:

"Hazret-i Ebubekir halife seçildiğinde irâd ettiği hutbe şöyledir:

"Ey nâs!.. Sizin en iyiniz olmadığım hâlde sizin başınıza geçmiş bulunuyorum. Vazîfemi yollu yolunda ifa edersem, bana yardım ediniz; yanılırsam bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk emânet; yalancılık hıyanettir. İçinizdeki zayıf, hakkı alınıncaya kadar kuvvetlidir. İçinizdeki kavî, ondan, başkasının hakkı alınıncaya kadar zayıftır. Bir millet, Allah yolunda cihaddan fâriğ olursa, o millet, zillete düçâr olur.

Bir millette fenalık revaç bulursa, bütün o millet belâya uğrar. Ben Allâh'a ve Peygambere itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz; ben Allâh'a ve Peygamber'e isyan edersem, sizin bana itaatınız lâzım gelmez. Haydın namazınıza! Cenâb-ı Hak cumlenizi rahmetine lâyık eylesin."

²²³ "Bütün mahlûkat Allah'ın hâne halkı (ıyâlullah)dır " (Kebir, X, 86)

Tam bir hukuk devletinin ifâdesi olan bu sözlere şunu da ilâve edelim:

"Bir gün **Hazret-i Ömer** hutbe îrâd ederken, cemaatten. fenâ yol tutacak, nefsanî heveslere kapılacak olursa, ne yapacaklarını sordu. Hazır bulunanlardan biri derhal ayağa kalkarak:

«-Seni kılıcımızla doğrulturuz!» dedi.

Hazret-i Ömer, bu sözü soyleyen adamın cesaretini denemek için:

«-Benim hakkımda böyle bir söz söylemeye nasıl cür'et ediyorsun?» dedi ve:

«-Evet, evet bu sözü senin hakkında söylüyorum » cevabını aldı

Hazret-i Ömer de şu sûretle mukabele etti:

«-Cenâb-ı Hakk'a çok şükür ki, yanlış yola sapacak olursam, milletim içinde beni kılıcıyla doğrultacak kimseler var.»²²⁴

"**Cebele bin el-Eyhem**, Süriye'de büyük nüfuz sâhibi olan rüesâdandı. Müslümanlığı kabul ederek Mekke'ye gelmişti. Tavaif esnasından bir adam nasılsa **Cebele**'nin eteğine basmış, **Cebele** adama bir tokat atmakla mukabele etmiş ve aynı muameleyle mâruz kalmıştı. **Cebele**, bu harekettten hiddetlenerek **Hazret-i Ömer**'e şikâyetle bulunmuş. **Hazret-i Ömer** şikâyeti dinledikten sonra şu cevabı vermişti.

«-Ektiğinizi biçmişsiniz.»

Cebele, bu cevaptan hayrete düşmüş, mevkiinin icabı olarak, kendisine böyle bir muâmelede bulunan adamın, idam ile cezalandırılması iktiza edeceğini söylemiş ve şu cevabı almıştı:

“Câhiliyet zamanında vaziyet dediğiniz gibiydi. Fakat İslâmiyet, insanlar arasındaki farkı izâle etti »

Cebele, şu mukabelede bulundu:

“-Müslümanlık hasep ve nesep farkını nazar-ı itibara almayan bir din ise, ben bundan vazgeçerim.»

Bu hadiseyi müteakip **Cebele**, gizlice İstanbul'a kaçmış fakat **Hazret-i Ömer** onun hatırı için adâleti tezlil etmemişti.²²⁵

Bir misal de Osmanlı tarihinden verelim:

“**Fâtih Sultan Mehmed Han**, İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya'dan daha büyük bir câmi inşa ettirerek Bizans'ı geçmek istiyordu. Bunun için “**Havâriyyun Kilisesi**”nin olduğu yeri (bugünkü Fâtih Camii'nin olduğu yeri) seçmişti. Bu işi, devrin mimarı, aslı âzath köle olan **Atik Sinan**'a havâle etmiş ve kendisine iki muazzam granit sütun vermişti. Mimar bu sütunların boylarını, diğer sütunlara eşitlemek için üçer arşın kesip kısaltmıştı. Buna kızan **Fâtih**, mimarın kollarını kestirmiş o da derhal İstanbul kadısına koşarak şikâyetle bulunmuştu.

Bundan sonrasını **Beşir Çelebi**'ye nispet edilen “**Tevârih-i Âl-i Osman**”dan (sh. 162-163) dinleyelim:

“Mimar kadiya:

“- Ben kâmil ve üstad bir mimar ve mühendis idim. Bu adam, iki direğimi keserek benim câmimi niçin alçak ettin diye benim ellerimi kesti. Beni, benim ve âilemin hayatlarını kazanacak vasıtalarımın mahrum etti. Ehil ve iyâ-ım aklıktan ölmeye mahkûmdurlar.»

Kadı, **Fâtih**'e dönerek sordu:

“-Ne dersin beyim? Bu adamın ellerini neden kestiniz?»

²²⁵ A. Reşid Turnagil- a.g.e., sh. 41

Suçlu padişah cevap verdi:

"-Vallâhi kadı efendi, bu adam, benim bir Mısır haracı değen direklerimi keserek câmımı bî-şöhret etti, câmım alçak oldu. Ben de onun ellerini kestim. Bununla beraber emir, şer'-i şerîfindir."

Kadı, **Fâtih**'e hitap ederek konuştu:

"-Beyim, şöhret âfettir. Câmi alçak olsa da, yüksek olsa da ibâdete mâni değildir. Senin taşın cevher bile olsa nihayet bir taştır. Fakat insan, melekten daha mükerremdir. Boyle bir adam, kırk yılda ancak yetişir. Sen, tehevürle hakkında şer'î bir hüküm olmadan, bunun ellerini kesmişsin; kâr ve kesbinden kalmıştır. Şimdiye kadar o ancak hatunıyla yatıp çocuk yapmaktan başka bir işe yaramaz. Onun evlât ve ensabının nafakalarını şer'an senin temin etmen lâzımdır. Mimar, davasında ısrar ederse, şer'an senin ellerinin de kesilmesi lâzımdır. Şer'a uymayanların hakkından yine şer' ile gelinir!"

Fâtih, kadının sorularını:

"Beytûlmâl-i müslimînden ona kâfi ulûfe tayin ederim." şeklinde cevaplandırdı. Kadı, derhal kararını tefhim etti:

"Hayır, beytûlmâl (milletin hazinesine) gadr edemezsiniz. Bu suçu siz işlediniz, sizi onu kendi paranızdan her gün onar akçe vermeye mahkûm ediyorum."

Fâtih, bu hükmü dinledikten sonra:

"Yirmişer akçe vereyim, amma o da bara hakkını helâl etsin." dedi

Mimar Sinan, **Fâtih**'in bu ıkrar ve itirafına dayanamayarak yüksek sesle konuştu:

"-Dünya ve Âhiret'te helâl olsun!"

Mimar Sinan, günde yirmi akçenin hüccetini, **Fâtih** de kat'ı alâka ve fasl-ı husûmet berâtını aldıktan sonra kadı ayağa kalkarak ve sedirdeki seccade üstünü göstererek:

"Pâdişahım, hoş geldin! Demin, huzur i şer'de bir suçlu sıfatıyla bulunuyordun, dâvâciyla beraber ayakta durman lâzımdı. Onun için sana tâzim edemedik. Şimdi hürmet farz olmuştur. Buyurunuz şöyle..." dedi.

Fâtih, cûbbesinin altındaki topuzu göstererek

"-Kadı efendi..." dedi, "Eğer bu sultandır diye beni hi-mâye edip mimara gadretseydin, seni bu topuzla hurdahaş edecektim."

Kadı da peş tahtasının yeşil örtüsünü kaldırarak altındaki yalın kılıcı gösterip cevabını verdi:

"-Eğer beyim, sen de şer'in verdiği hükmü kabul etmeyip, herhangi fena bir harekette bulunacak olsaydın, bu kılıçla senin hakkından gelecektim..."²²⁶

İslâm tarihini dolduran benzer binlerce hadise içinden dikkatlerinize sunduğumuz bu birkaç misalde tezahür eden "**hukukun üstünlüğü**" ve "**insan hakları**"na riâyetin mesnedi, kitap (Kur'ân) ve sünnettir. Gerçekten zulmü men eden ve adâleti emreden yüzlerce âyet ve hadis sayıp dökme mümkündür.²²⁷ Fakat ve ne hâcet! İdâre edilenlerin, idâre edenler

²²⁶ Anonim Tenvîr-ü Âl: Osman'dan naklen **İbrahim Hakkı Konyalı**, Tarih-i Hazretisi s. 2 (1 Aralık 1950) sh. 58. Ayrıca bkz. **Arthur Limbley David** tarafından İngilizce olarak yazılıp annesi **Sarah David** tarafından Fransızca'ya tercüme edilen *Chronaire Turque* sh. 206-207. **Necip Asım Binyunaklı**, *Aybetü'l-halâs*, k. Tebü'rreşâd, c. IV 1953, s. 128, sh. 137-138.

²²⁷ Bunlardan misal kabilinden bir kaçını zikrederim:

"Zulmun cezası, zulum derecesinde ukubet (ceza, işkence)dir." (Şûrâ Sûresi, Âyet 40)

"Allah zâlimleri sevmez." (Âl-İmran Sûresi, âyet 59)

"Allah haddi aşanları, adaletten ayrılanları sevmez." (Bakara Sûresi, âyet 190)

karşısında haklarını tespit veya tescil ile adâlet ve hakkâniyetin temel esaslarını ortaya koymak maksadıyla varolagelen yazılı anayasaların ilk örneğinin Hazret-i Peygamber tarafından ortaya konulmuş olması bu husustaki en muknî (ikna edici) delildir.

Hazret-i Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra sahabeden **Enes Hazretleri** nin evinde toplanarak müzâkere ile tespit ve tanzim olunan bu anayasa 47 maddede olup kencisinden bazen "**kitap**" ve bazen de "**sahife**" olarak bahsedilen bir metindir. O zaman kadar Araplar, kabile ve aşiretler hâlinde kendi başlarına buyruk yaşıyorlardı. Medine de şüphesiz böyleydi. Onları birleştirip "**Medine Site Devleti**"ni bir nevi "**sosyal sözleşme**" (contrat social) meydana getirmişti. Mufassal olmamakla beraber o gunun şartlarında devleti idare edenler karşısında idâre edilenlerin hak ve vazifeleri ile Medine Site Devleti'nde yaşayan müslümanlara ve bilâhare İslâm'ı kabul edecek olanlara (Madde 1) âid hak ve mukellefiyetleri tanzim eden bu anayasa ile kaza ile icrâ ayrılmış²²⁸ ve azınlığın hakları da belirtilmiştir.

"Allah zulmedenleri affetmez ve onlara bir yol da göstermez." (Nisâ Sûresi, âyet 168)

"İnsanlara zulmedenlere ve yeryüzünde zorbalık yapanlara yol yoktur. Onlara elem dolu bir azap vardır." (Şûrâ Sûresi, âyet 42)

Bir de hadîs-i şerif zikrelelim:

"Kufurle pâyidar olunabilir, fakat zulümle aslâ!" (Râzî)

²²⁸ "**Hazret-i Muhammed**, İslâm adliyesi sistemine, asrımızın hukûkî dilinde "**kazâ**" kuvvetiyle "**idâre**" kuvvetinin birbirinden ayrılması denilen esâsı ka deyi sokmuştu. Peygamber hukumetinin ilk zamanlarında bir ulûvete gönârdığı vâiyle kaza selâhiyetini de tevdi ederdi. Sonraları idare âmirinden mustaklil kaçılar nasbettiği muhakkaktır. Mustakillen kaza vazifeleriyle muazzaf memurların tefvîni mucerret adâlet hukumrân k'lemek ve kaza işleri'ni sıyâs' ve idâri muâzazalardan müstaburân âzade olarak cereyan ettirmek husumunaan ileri gelip garmeyipni baz tahkik erbabi kat'i sûrette öğrenmek istemişler ve yapıları araştırmaları ve tahkik ve tedkikler neticesinde **Hazret-i Muhammed** in bu vazifeyi özetlen berâhsettiğine kanaat hâsıl eyemişlerdir. **Hazret-i Muhammed** hukumetinin ilk yıllarında isâm hâuzasına geçer. ulâyetlerin idâresi başta zaman arının hukûkuna kemâl'ile vâkıf olan ve hem bilhassa ıcrasına memur oldukları dinî irşat ve tâlim vazifelerini, hem de bunlarla birlikte idâri vazifeleri ve yeni İslâm memleketlerinae nihâi derecede kaza vazifelerini ifâ etmeye muktedir bulunan bilgin adamlar koymakla ıktıfıya mecbur olmuştu. Fakat sonraları yani dinin galebesinden ve Fıcoz memleketleri ve Ceziretu l Arab'ın sâir kıtaları ahâlisinin büyük ekseriyeti ihtidâ ettikten sonra, bu usûlu kokunden değiştirmiştir. Eger bir ulâyetin ilhâkını başaran ve o ulâyet başına

Gerçekten o devirde Medine'de gayr-i müslim azınlık olarak sadece Yahudiler yaşıyordu. Zikri geçen anayasanın birçok maddesi, bu Yahudiler ile ilgilidir

aa - Azınlık Hakları

Belki dünyanın hiçbir köşesinde "**azınlık hakkı**" diye bir mefhum mevcut bile değilken, Medine de Hazret-i Peygamber tarafından ortaya konulan insanlık tarihindeki bu ilk anayasanın yarıya yakını, Yahudi azınlığın durumu ile ilgilidir. Bunlar:

"Madde 16- Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muâzır olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâharetimize hak kazanacaktır.

Madde 24- Yahudiler, Mü'minler gibi muharebe ettiği müddetçe, kendi harb masraflarını karşılamak mecbûriyetindedirler

Madde 25/a- **Benû Avf** Yahudileri, Mü'minlerle birlikte (**İbn Hişam**'da bu «ma'a» yani «ile» olarak, **Ebû Ubeyd**'de ise «min» yani «-den» olarak zikredilir.) bir ümmet (câmia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin de dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları (idârecileri) ve gerekse bizzat kendileri dâhildir.

Madde 25/b Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtıkâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendine ve âile efrâdına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- **Benû Neccar** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

konulan mühim zat, başka bir vaz.feye tâyin edilecek olursa, Hayret i Peyğam her bu vâdâyet, yeni bir vâli ve kumandan tayin ederken bir de ayrıca hakim nâshederdi. Böylece mansub (tayin edilmiş) hâkimler veya kadılar tamamıyla mustakil olup, ifâsına memur oldukları vazifelerden dolayı doğrudan doğruya hukuknet reisi olan Peyğamber'e tâbi idiler." (Sava Paşa- a g e. sh 42)

Madde 27- **Benû Hâris** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 28 **Benû Sâide** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 29- **Benû Cu'şem** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 30- **Benû Evs** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 31- **Benû Sa'lebe** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır. Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendini ve âile efrâdını zarardide etmiş olacaktır.

Madde 32- **Cefne** (âilesi), **Sa'lebe**'nin bir koludur, bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 33- **Benû Şuteybe** de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olunmayacaktır.

Madde 34- **Sa'lebe**'nin mevlâları da bizzat **Sa'lebe** gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (**Bitâne**) bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 36/a Bunlardan (Yahudilerden) hiç bir kimse (Müslümanlarla birlikte askeri bir sefere) **Muhammed** -sal.allâhu aleyhi ve sellem- in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36/b Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki, bir kimse bir adam öldürecek olursa, kendini ve âile efrâdını mes'uliyet altına sokar; aksi hâlde haksızlık olacaktır. (Yâni bu kâideye riâyet etmeyen bir

kimse, haksız vaziyette olacaktır.) Allah, bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

Madde 37/a. (Bir harb vukûunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine, Müslümanların masrafı da kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere karşı harb açanlara, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 38- Yahudiler, Müslümanlarla birlikte, beraberce harb ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45/a- Şâyet onlar, (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirâke dâvet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirâk edeceklerdir. Şâyet onlar (Yahudiler) , (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, Mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harbler müstesnâdır.

Madde 45/b- Her bir zümre (gerek müdaafa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) kendilerine âid mîntıkadan mes'uldur.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde **Evs Yahudileri**'ne, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mu-kemmel riâyet edenlerle beraberdir."

Açıktır görülmektedir ki, 47 maddelik bu anayasanın yarısına yakını (22 maddesi) Medine'de bir azınlık olan Yahudiler'le ilgilidir. Bu maddeler, azınlık haklarını tereddüde mahal kalmayacak bir sûrette tayin ettiği gibi, aynı zamanda bir mukavele (ahidnâme) mahiyetindeydi. Cenâb-ı Hakk'ın "evfû bi'l-ahdi"²²⁹ yani "**ahde riâyet edin, sözünüzde durun.**" emr-ı ilâhîsi sebebiyle Müslümanlar tarih boyunca verdikleri soze ve attıkları imzaya sonuna kadar sâdik kaldıkları hâlde, Asr-ı Saâdet'te Yahudiler, daha sonra da Hıristiyanlar hemen dâima yeminlerini bozmuşlar ve imzaladıkları anlaşmaları nakzetmişlerdir.

Bunun sayısız tarihî örneğinden bir tekini zikrederim:

1444 yılında Osmanlı Padişahı **II. Murad** ile Macar Kralı **Ladislas** arasında on senelik bir adem-i tecâvüz (saldırmazlık) paktı imzalanmıştı. Ahdinden dönmeyeceğine dâir **Ladislas**,

²²⁹ İsrâ Sûresi, Âyet 34.

Ayrıca yapılan anlaşmalara riâyeti emreden pek çok âyet-i kerîme mevcuttur:

"... Allah, (ahitlerini nakzederek) **hıyânet işleyenleri sevmeyiz.**" (Enfal Sûresi, Âyet 58)

"... **Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü (yaptığınız) her ahitten mes'ulünüz.**" (İsrâ Sûresi, Âyet 34) "**Muâhede yaptığınızda Allâh'ın ahdini yerine getirin. Allâh'ı kendinize kefil ederek bağlandığınız yeminleri teklid ettikten sonra bozmayın. Çünkü Hak Teâlâ yaptığınızı bilir.**" (Nahl Sûresi, Âyet 91)

"Ey iman edenler, yaptığınızı farkında olarak Allah ile Peygambere hıyanet etmeyin ve aranızda emânetlerinize hıyanet etmeyin." (Enfal Sûresi, Âyet 27)

"O mü'minler ki, ... emânetlerine, ahitlerine riâyet ederler. ( ) Bunlar o vârislerdir ki en yüksek cennete (Firdevs e) vâris olurlar ve onlar orada dâim kalırlar." (Mü'minûn Sûresi, Âyet 8-11,

"... **Bunlarla (sizinle muâhede yaptığınız) sonra taahhütlerinizi tamâmen ifâ ederek ondan bir şey eksik etmeyen müşâkeretle muâhedenin muddetini tamamlanıncaya kadar muâhede ahkâmına riâyet edin. Hak Teâlâ (ahit bozmaktan, sakınanları sever.**" (Tevce Sûresi, Âyet 4)

"... Onlar dâimî davrandıkça, siz de onlara karşı dâimî davranın. Allah (ahit bozmaktan) sakınanları sever." (Tevce Sûresi, Âyet 8)

"... Bir millet, diğer bir millettten sayıca üstün olduğu için yeminlerinizi aldatma âleti yapıyorsunuz. Hak Teâlâ, sizi bununla deniyor." (Nahl Sûresi, Âyet 92)

"... Kim ki, sözünü yerine getirir ve fenalıktan (haramdan) sakınır ise (bilsin ki) Allah sakınanları sever." (Âl-i İmran Sûresi, Âyet 76)

İncil; **II. Murad** ise Kur'ân-ı Kerîm üzerine yemin etmişlerdi.

Bu anlaşmanın üzerinden henüz sadece on gün geçmişti ki, Papa'nın elçisi **Julien Cesarini**, **Ladislas**'a bu akdi bozmak husûsunda teslis üzerine yeniden yemin ettirmiş ve bunun için de "**Kâfirlere** (Türklerle) **verilen sözde durmanın dinen bir mecburiyet olmadığını**" ilân etmiş ve buna istinâden **Ladislas**, Osmanlı ülkesine saldırmıştı. **II. Murad** ise yapılan anlaşmaya istinâden yerine oğlu **Şehzâde Mehmed**'i (**Fâtih**'i) bırakmışken bu saldırı üzerine tekrar saltanat makamına dönmeye mecbur kalmıştır. Bu muâhede nakzına gerekçe olarak kullanılan şu -hâşâ- "**kâfirler**" sözüne rağmen onların birbirlerine karşı da böyle sayısız sâbıkaları vardır.²³⁰ Bu ahlâksızca tavırların ekseriyetinin Osmanlılara karşı vâki olduğu şüphesizdir. O Osmanlılar ki, dînî ve ırkî azınlıklara karşı hâlâ rekoru kıramamış olan bir adâlet ve mûsamaha ile tarihte mümtaz bir mevki sahibidirler. Bunu kavramak için bugün elimizde bulunan milyonlarca şer'î mahkeme kararlarına sathî bir sûrette göz atmak bile kâfidir. Fakat ne hâcet, sadece şunu hatırlamak yetmez mi: Osmanlı, çok hukuklu bir devlettir. Yani azınlıkların kendi aralarındaki dâvâlara bakmak için husûsî mahkemeleri vardı. Elbette bu mahkemelerde cârî olan şer'î kanunlar değildi.

Bugün insan hakları hususunda ileri gitmiş olmaları ile öğünen Batılı devletlerden herhangi biri, bünyesindeki azınlıkların ayrı bir hukuka tâbî olmasını kabul edebilir mi? Elbette ki, etmez. Bunu anlamak için -evvelce de temas etmiş olduğumuz üzere- İngiliz Başpiskoposu **Rowan Williams** ın İngiltere'de yaşayan Muslumanların -hiç olmazsa- ahkâm-ı şahsiyyede şeriat hukumlerine tâbî olmalarına mûsaade olunması yolundaki talebî üzerine, bu ülkede kopan kızılca kıyameti hatırlamak kâfidir.

Bütün bu söylediklerimizin hülâsasî olarak diyebiliriz ki,

²³⁰ Hristiyanların bu muâhede nakzına dâir sayısız sâbıkalarının tefsîlâtı için bk. Prof. Dr. A. Reşid Turnagil- a.g.e., sh 86 vd.

İslâm devletinde yaşayan insanlar (azınlıklar dâhil) şu temel hakları hâizdir:

1-Can, mal, ırz emniyetini sağlamak, onlara tecâvüzden korumak, siyâsî iktidarı elinde bulunduranların temel vazifeleridir.

2-Hiç kimsenin anadilini kullanmasına karşı bir engel vaz' olunamaz

3-İ herkes kanun karşısında eşit olduğu gibi dilediği inancı yaşamakta serbesttir. Bu hususta bir baskı tatbik olanamaz. İnanıp kabul ettiği kanuna göre muhâkeme olunmak hakkını hâizdir.

4-Amme nizâmı gereği dışında kimsenin kıyafetine karışamaz.

5-Eğitim (terbiye) ve öğretim serbest olup hiç kimse bundan mahrum edilemez.

6-Toplumda sırf mü'min-kâfir ayrımını kabul eden İslâm Dünya Görüşü'ne göre gayr-i müslimler askere alınmazlar. Buna mukâbil "cizye" adıyla bir vergi öderler. Bu aynen kadın-erkek hak ve mükellefiyetlerinde olduğu gibi, borçlar ve mükellefiyetler arasında gerekli olan denge ve adâletin icâbı olup güvenlikle ilgilidir.

7-İslâm devletinde gayr-i müslimler âmme (kamul) hizmetine kabul edilmez ve şehir içinde silâh taşıyamazlar. Onlara âmme intizâmı itibarıyla güvenilememesinin bir sonucu olan bu durum, Osmanlılar'da 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'yla değiştirilmiştir.

8-Müslim gayr-i müslim herkes ülke dâhilinde dilediği yerde oturabilir. Buna karşı da sırf emniyet ve âmme nizamının korunması maksadıyla bâzı tahdidler konulabilir.

9 Seyahat ve ticaret, herkes için serbesttir. Bunlara da âme menfaati dışında hiçbir sûrette engel konulamaz. Bununla beraber sadece Müslümanların "**Dârü'l-Harb**"²³¹ olan bir ülkeye yerleşmek üzere seyahat etmelerine müsaade edilmez

10-İslâm Dünya Görüşü'ne göre zengin bir Müslüman'ın ihtiyaç fazlası malının kırkta birinin "**zekât**" adıyla her yıl fakir müslümanlara dağıtılması ilânî emirdir (farzdır). Bilindiği üzere, bu, İslâm'ın beş temel şartından biri olup zengin için "**borç**", fakir müslüman için ise bir "**hak**"tır.

11-Usûl ve fûrûa (ana-baba ve çocuklara) akrabaya, miskin (âcız)e, misafire ve yolda kalmışlara yardım etmek de Allâh'ın insanlara varlıkları nispetinde yüklediği bir borçtur. Diğer taraftan yukarıda sayılan kimseler içinse, bu durum, bir "**hak**"tır. Bu hususta azınlık, çoğunluk tefriki yapılamaz!

12-İslâm Dünya Görüşü'ne göre komşuların da birbirlerine karşı "**hak ve mükellefiyetleri**" vardır. Öyle ki, bu hak ve mükellefiyetler neredeyse onları birbirlerine mirasçı kılacak derecede ehemmiyetlidir.²³²

13-İslâm Dünya Görüşü'nde irtidat (İslâm'dan dönme) hürriyeti yoktur. Mürted'e idam cezası verilirse de bu da hot be hot değildir. Muayyen bir usûle riâyet sûretiyledir. Kısaaca

²³¹ Dârü'l-Harb İslâm kanunlarının tatbik edilmediği veya hiçbir zaman edilmemiş olduğu memleketler hakkında kullarıtan bir tâbîrdir. Bunun aksı: "**Dârü'l-İslâm**"dır.

²³² Peygamber -salâilâhu aleyhi ve selam-

Cehraîl bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım." buyrulmuşlardır. (Buhârî, Ecdâde, Muskin Bir 14, -141, Ayrıca bkz. Tirmizî, Birr, 28, İbn-i Mâce, Ecdâd, 4,

Bu haklar asli olarak beş'er

1-Karşılaşıldığında selâmlaşmak.

2-Komşunun dâvetine icabet etmek,

3-Hastalandığında ziyaretine gitmek,

4-Hapsirdığında "yerhamükallâh" demek,

5-Cenazesinde bulunmak,

6 Nasihat isteyince nasihat vermek (Buhârî ve Müslim)

söylemek gerekirse, önce ikna için gerekenler yapılır. Sonra hapsedilmek gibi tedbirlere başvurulur.

bb- Hayvan Hakları

İslâm Dünya Görüşü'nde tanzim olunan haklar sadece "insan" a mahsus değildir. Zira İslâm, insanoğlunun hayatını, Cenâb-ı Hak, kendi hemcinsleri, hayvanlar ve tabiat ile vâkı olabilecek bütün münâsebetleri -hak ve vazife veyahud da mukellefiyetler- itibarıyla tanzim eder. Bu sebeple bu bahsi bitirmeden, insanların hayvanlara karşı mükellefiyetlerini, yani hayvan haklarını da bir nebze izah etmek istiyoruz.

Âdemoğlunun, Cenâb-ı Hakk'a karşı vazife ve mükellefiyetlerine "**hukûkullâh**" yani yaratıcının hakları denilir. İslâm nazarında en ehemmiyetli olan "hak mefhumu" budur. Bundan dolayı şâir **Üsküdarlı Talat Bey** merhum, hukuk tahsiline başlamak üzere olan oğlu için şu kıtayı yazıp söylemiştir:

**"İlm-i hukuktan sana bir nebze söyleyeyim
Takdir eder bu hükmü cümle zümre-i duhât
Bir Zât-ı Hak bilinmelidir bir de Hakk-ı Zât
Bâkisinin neticesi yok, hepsi türrehât"**²³³

İslâm nazarında ehemmiyet itibarıyla ikinci sırada bulunan hak, insanın hemcinslerinin hakkıdır. Bu da "**kul hakkı**" olarak isimlendirilir ve Allâh'ın onu yüce afvının dışında tutmuş olması yüzünden fevkalâde bir ehemmiyeti hâizdir.²³⁴

Bundan sonra ehemmiyet itibarıyla de "**hayvan hak-**

²³³ **Duhât:** Dâhiler **Türrehât:** Boş, saçma.

²³⁴ "Kim bir kul hakkı yemiştir dernel o kardeşi ile helâliğin. Çünkü (kıyamet günü) aırhen, de geçmez dinar da. Böyle olunca o (hak yiyen) kişinin sevapları alınır o adama yüklenir. Eğer sevapları yoksa o hakkını yediği adamın günahları buna yüklenir." (Buhârî, Rikak, 48)

ları" gelir. Allâh'ın bütün mahlûkatına karşı, merhametle muâmele etmeleri insanlar üzerinde ebediyen cârî ilâhî bir emirdir.

Kendilerinden istifâde câiz olan hayvanlara karşı merhametli davranmak, onları gereği gibi beslemek, çok yormayıp istirahatlarını temin etmek İslâm'ın yuce emirlerindendir. Bu hususta Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den vârid olan bazı hadîs-i şerîf ve davranış örneklerini dikkatlerinize arz edelim:

"Sehl İbni Rebî' İbni Amr el-Ensârî -radiyallahu anh- şöyle dedi:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- karnı sırtına yapışmış (böğürleri göçmüş) bir devenin yanından geçti ve:

"-Kuşamayan bu hayvanlar hakkında Allah'tan korkun! Besli olarak binin, besli olarak kesip yiyin!" buyurdu."²³⁵

"Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ihtiyacını gidermek için Ensar'dan birinin bahçesine girdi, baktı ki, orada bir deve var. Deve, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i görünce inledi ve gözleri yaşardı. Peygamber -aleyhisselâm- devenin yanına gitti, hörgücünü ve kulaklarının arkasını şefkatle okşadı. Deve inlemesini kesti. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber:

"-Bu devenin sahibi kimdir? Bu deve kimindir?" diye devenin sahibini aradı. Medinelilerden bir delikanlı çıkageldi ve:

"-Bu deve benimdir, Ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

"-Allah'ın seni sahip kıldığı şu hayvan hakkında, Allah'-

²³⁵ Ebu Dâvud, Cihâd 44.

tan korkmuyor musun? O senin kendisini aç bıraktığını ve çok yorduğunu bana şikâyet ediyor.” buyurdu.”²³⁶

“**Enes** -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

Biz bir yerde konakladığımız zaman develerin yüklerini çözüp onları rahatlatmadan namaza durmazdık.”²³⁷

“**Ebû Hureyre** -radiyallâhu anh-’ten rivayet edildiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“ -Vaktiyle bir adam yolda giderken çok susadı. Bir kuyu buldu ve içine indi, su alıp dışarı çıktı. Bir de ne görsün, bir köpek, dili bir karış dışarıda soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalayıp duruyordu. Adam kendi kendine «bu köpek de tıpkı benim gibi pek susamış » deyip hemen kuyuya indi, mestini su ile doldurdu ve mesti ağzına alarak yukarıya çıktı ve köpeğı suladı. Onun bu hareketinden Allah Teâlâ hoşnut oldu ve adamı bağışladı.»

Buhârî’nin bir başka rivayetinde «Allah ondan memnun oldu ve onu bağışlayıp cennetine koydu» beyânı yer almaktadır.

Sahâbîler:

‘ -Ey Allah’ın Resûlü! Bizim için hayvanlardan dolayı da sevap var mı?’ dediler. Rasûl-i Ekrem:

“ -Her canlı sebebiyle sevap vardır.” buyurdu.²³⁸

Buhârî ve Müslim’in diğer bir rivâyetlerinde de şöyle denilmektedir:

“ -Susuzluktan ölmek üzere olan bir köpek bir kuyu-

²³⁶ Ebû Dâvud, Cihâd 44

²³⁷ Ebû Dâvud, Cihâd 44

²³⁸ Buhârî Mûsâkat 9 Mezâ m 23 Edeb 27, Müslim, Selâm 153 Ayrıca bk Ebû Dâvud, Cihâd 44, İbn-i Mâce, Edeb 8

nun etrafında dolaşıp duruyordu. İsrailoğullarından fahişe bir kadın onu gördü; hemen çizmesini çıkardı ve onunla köpek için kuyudan su çekerek onu suladı. Bu yüzden o kadın bağışlandı."²³⁹

"Peygamber Efendimiz'in burada verdiği örnek karşısında, sahâbîlerden bazılarının "hayvanlara iyilikten dolayı da sevap kazanabilir miyiz?" diye sormaları normaldir. Çünkü bu tür bir davranış, o günkü toplumda mevcut değildi. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bulunan Sevgili Peygamberimiz, bu soruyu soranları ve onlar gibi düşünen bütün insanları ıkaz ve ırşad etmiş ve "her canlıdan dolayı sevap kazanılacağını" açık-seçik ifade buyurmuştur. Hattâ bir hayvana bile iyilik etmekle, Allah'ın hoşnut edileceğini duyurmuştur.

Hadisin öteki rivâyetlerinde verilen bilgiler, durumu biraz daha aydınlatmakta, o köpeği sulayan kişinin veya günahkâr kadının cennete konulduğunu ve bu hareketi dolayısıyla Allah'ın afvını kazandığını bildirmektedir. Demektir ki, Allah'ın yarattıklarına yapılacak iyilikler, birtakım günahlara kefâret olmaktadır."²⁴⁰

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- diğer bir hadis-i şeriflerinde de "kedisini aç bırakarak onun ölümüne sebep olan bir kadının bu yüzden cehenneme gittiğini" bildirmişlerdir.

Bir seyahat esnasında bir kuşun yumurtladığı bir yerde durmuşlardı. Adamın biri kuşun yumurtalarını almış, kus da kanatlarını çırpırmaya başlamıştı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, kuşun yumurtalarını alan kimseyi bulmuş ve o yumurtaları yerine koydurmuştu.²⁴¹

Bu İslâmî şuur ve ölçüler sebebiyledir ki, Osmanlı'dan kal-

²³⁹ Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim, Selâm 155

²⁴⁰ Riyâzü's-Sâlihîn, c. I, sh. 464

²⁴¹ Ebû Dâvud, Tirmizî

ma binaların duvarlarında **"kuş evleri"** görülmektedir. Bunlar kuşların şiddetli yağmur ve soğuktan korunmaları için birer barınak olarak, o binalar inşa edilirken yapılmışlardır.

Diğer taraftan -âdeta- bir vakıf medeniyeti olan Osmanlılar'da göç zamanı gelip de göç edemeyen leylekler için vakıflar yapıldığı çok mâruftur.

cc- Çevreyi Koruma

İnsan hayatının idâmesi için vazgeçilemez bir şart olan **"ekolojik denge"**yi muhafaza, yani çevreyi korumak için en ziyâde gerekli olan, ihtiyaçları gidermekte israftan kaçınmak, yani iktisada riâyettir. Bu ise, İslâm'ın en aslî emirlerinden biridir. Allah Azîmüştân:

"Yeyin, için ancak israftan kaçının."²⁴² buyurmakta ve **"müsrifleri sevmediğini"** ilân etmektedir. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hazret-i Peygamber de:

"Bir derede abdest alıyorsanız bile iktisada riayet ediniz,"²⁴³ buyurmuşlardır.

Bu emir, hiç şüphesiz iktisada riâyetin dâimî bir alışkanlık hâlinde yaşanması gerektiğini ifade etmektedir. Meşhur **Gandi** de

"Basit (sâde) yaşa ki, diğer insanların da yaşama imkânı olsun." demiştir.

Bu demektir ki, **"israf"** başka insanların haklarına bir tecâvüzdür.

Sırf, insanoğlunu şahsî menfaate ve egoistliğe sevk eden aklın hâkimiyeti ile ilerleyen Batı Âlemi'nde Sanâyün de gelişmesiyle **"israfi teşvik"** iktisadî hayatın vazgeçilmez bir

parçası olmuştur. Fakat onların “**kullan ve at!**” dürtüsü ile tüketimi teşvik etmeleri, bütün insanlığı bir felâkete doğru sürüklemektedir. Bu durumu, İngiltere’de fizik tahsil etmiş olan kızım, bu hususta yazdığı değerli eserinin giriş kısmında şöyle ifade etmektedir:

“Günümüzün en ehemmiyetli meselelerinden biri olan çevre kirliliği ve bunun kaçınılmaz neticesi olarak tabii hayatın yok oluşu, İkinci Dünya Harbi’nden sonra sanayileşmenin gelişmesi ile hızlanmıştır. Batıda buna engel olmak isteyenler, tabiatı ve tabii hayatı muhafaza etmek gayesi ile çeşitli gruplar kurdular. 1979 senesinde **Herbert Gruhl** ve **Petra Kelly**’nin böyle 250 ekolojik (çevrebilim) environmentalist (tabiatı koruma bilimi) grubu birleştirerek Almanya’da **Die Grünen**’i (Yeşiller) kurması ile “**yeşillik**” fikri siyasî bir hüviyete büründü. Bunu Fransa’da **La Verts**, Hollanda’da **De Groenen**, Kanada ve İngiltere’de **The Green Party**’ler tâkip etti.

Seksenli yıllarda ise «**Yeşil**» olmayan partilerde içlerinde «**Yeşil meselelere**» bakan bir grubu bulundurmak gereğini gördüler. Hattâ bazen samimi olarak, bazense sadece rey temini için kendilerinin de “**en az Yeşiller kadar Yeşil**” olduklarını iddia etmeye başladılar. Hâlbuki bunların «**Yeşil**» olabilmesi için bu iddiaların sözde kalmayıp harekete inkılâb etmesi gerekirdi.

Elli senelik bir zaman zarfında hiçbir tedbir almamış olan sanayileşmemiş devletler, bundan sonra sadece «**yeşil**» kalarak da Dünya’nın kurtulmasını bekleyemezler. Zira önce şimdiye kadar yapılmış olan tahribâtın düzeltilmesi gerekir ki, bunlar trilyonluk harcamaları icab ettirir. Bu fatura, her geçen gün biraz daha artmaktadır. Delinen ozon tabakası, nü-

leer enerji santralleri patladığında veya atıklarından, bazı sanayîlerden etrafa dağılan radyasyon, günde hektametrelerle kesilen, yakılan ormanlar, sanâyiin ve egzozların havaya bıraktığı zehirli gazlarla meydana gelen hava kirliliği, asıt yağmuru, Dünya'nın ısınması, iklimlerin değişmesi, nehirlere, denizlere dokulen kimyevi, toksik ve radyoaktif atıklarla pislenen, zehirlenen su kaynakları ve bu kaynaklarda, tabiatta nesilleri tükenen hayvanlar gibi büyük çaptaki **«yeşil meseleler»** devletlerin desteğini beklemektedir.²⁴⁴

Bu felâkete doğru gidişin temel sebebi, tabiatın sırf bir maddî vâkıa olarak görülmesi ve onun metafizik vasıflarının kavranmaması veya inkâr edilmesidir. Hâlbuki Cenab-ı Hak:

“Yedi kat gök ve yer ve onlarda bulunanlar Allâh'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.”²⁴⁵ buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer daha birçok âyet-i kerîme mevcuttur²⁴⁶ lı, bütün bunlar tabiattaki varlıkların sırf birer donuk (câmid) maddeden ibaret olmayıp onun bizim telâkkimize gayri-müsâid bazı mânevî vasıfları olduğunu göstermektedir.

Cenâb-ı Hak, bu âlemi mükemmel bir denge ile işler

²⁴⁴ F. Mehlika Mısıroğlu- Yeşil, Çevre ve İslâm İstanbul 1994 sh. 13 vd

²⁴⁵ İsrâ Sûresi, âyet 44

²⁴⁶ “Gökte ve yerde olanların, Güneş'in, Ay'ın, Yıldızların, dağların, ağaçların, hayvan ve insanların birçoğunun Allâh'a secde ettiklerini görmez misiniz?” (Hac Sûresi, âyet 18)

“Gövdesi olmayan bitkiler ve ağaçlar da Allâh'a secde ederler.” (Rahman Sûresi, âyet 6)

“Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allâh'ı tesbih ettiğini görmez misin? Onların her biri kendi niyaz ve tesbihini yaparlar.” (Nur Sûresi, âyet 41)

“Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla (havada) uçan kuşlar, ancak sizin gibi topluluklardır.” (En'âm Sûresi, âyet 38)

vaziyette²⁴⁷ insanoğlunun emrine âmâde kılmış, ilâhî beyân üzere söylemek gerekirse, ona "müsaahhar" kılmıştır. O yeryüzünde Allâh'ın "halife"si ve "emânetçi"sidir. Bu emânete hıyânet etmeyip onu korumak, İslâm Dünya Görüşü'nün aslî emirlerindendir. Bilhassa sanâyide ileri giden ve her an biraz daha bencilleşerek tabiatın imkânlarını egoistçe bir mirasyedi mantığı ile tüketen Batılılar, bütün insanlığı felâkete doğru sürüklemektedir. Su ve hava kirliliği, yeşilin tahrip edilmesi, ozon tabakasının delinmesi, çalmaya başlayan felâket çanlarından başka bir şey değildir. Bu durumu Kur'an-ı Kerim asırlarca evvelden "İnsanlara isabet eden bazı musibetlerin kendi yaptıklarının bir neticesi olduğunu"²⁴⁸ bildirmekte ve:

"Karada ve denizde fesat zâhir oldu (açığa çıktı), insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden... Belki dönerler diye Allah yaptıklarının bazı kötü neticelerini onlara tattıracaktır."²⁴⁹ buyurmaktadır.

İşte bugün, bir ceza gününe doğru gidilmekte olduğu belli olmuştur. Topraklar çoraklaşmakta, ozon tabakasının delinmesi sonucu küresel ısınma sebebiyle nehirlerin suyu azalmakta, göller kurumakta, sanayi artıkları ile havaküre, hattâ bütün tabiat kirlenmekte, ortalık kanserojen maddelerle dolmaktadır.

Hâlbuki İslâm'ın emirlerine riâyet olursa, ahvâl böyle mi olurdu?!

Gerçekten Kur'an-ı Kerim israfı şiddetle men etmekte ve onu "şeytana kardeş olmak"la bir iân etmektedir.²⁵⁰ Tabiatı tahrip şöyle dursun, onu imâr etmeyi emretmektedir.²⁵¹ Bu emir

²⁴⁷ "Şüphe yok ki, biz her şeyi (dengeli) bir ölçüye göre yaratmışızdır." (Kamer Sûresi, âyet 49)

²⁴⁸ Şûrâ Sûresi, âyet 30

²⁴⁹ Rûm Sûresi, âyet 41

²⁵⁰ İsrâ Sûresi, âyet 26-30; Tâhâ Sûresi, âyet 81

²⁵¹ "Sizi yeryüzünde yaratıp orayı imar etmenizi dileyen, Allah'tır." (Hüdâ Sûresi, âyet 61)

o derecede ehemmiyetlidir ki, "İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır."²⁵² buyurmuş olan Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- Efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de.

"Kıyamet kopmaya yakınken, elinizde bir ağaç fidanı varsa ve onu dikmeye vakit bulabilirseniz, onu dikin."²⁵³ buyurmuşlardır.

Böyle hadisler pek çoktur. Ez cümle:

"Kim bir ağaç dikerse, onun için Allah o ağaçtan hâsıl olan mahsül kadar sevap yazar."²⁵⁴

"Her kim boş, kuru ve çorak bir araziyi ihya ederse bu amelinden dolayı Allah tarafından mükâfatlandırılır. Herhangi bir canlı ondan faydalandıkça orayı ihya edene sadaka yazılır."²⁵⁵

"Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenen mahsul, mutlaka onun için sadakadır. Yine o ağaçtan çalınan meyve de onun için sadakadır. Vahşi hayvanların yediği de sadakadır. Kuşların yediği de sadakadır. Herkesin ondan yiyip eksilttiği mahsul de onu dikene aid bir sadakadır."²⁵⁶

"Hazret-i Peygamber'in hazırlattığı bir anlaşma metnine, Taif bölgesi vâdilerinin de koruma altına alındığı ve orada bitki örtüsünü tahrip etmenin, hayvan avlamanın yasaklandığı. bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı bir madde olarak konulmuştur "²⁵⁷ki bu hareket, bugünkü 'sit' anlayışının bir mübeşşiridir.

²⁵² Suyût el Câmî's Sağır, II 8

²⁵³ Buhârî, Edebü'l-mufrat, sh 168

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, Musned 415

²⁵⁵ Munavî Fevzül Kadir, 6/39

²⁵⁶ Müslim, Musâkat 7, Buhârî, Edeb 27, Hâs 1.

²⁵⁷ Muhammed Hamidullah- İslâm Peygamberi, İstanbul, 2003, c.1, sh 500

Hazret-i Ömer'in -radiyallâhu anh- hilafeti döneminde **Sa'd b. Ebi Vakkas** -radiyallâhu anh- bu emirnâmeyi esas tutarak yasağa uymayan birini cezalandırmıştır.²⁵⁸ Yine Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- golgesinde yolcuların, hayvanların gölgelendiği bir çöl bitkisi olan sidr ağacını kesmeyi yasaklamış ve kesene bedduâ etmiş ve lânetlemiştir.²⁵⁹

İktisada riâyet ederek yaşamak ve tabiatı tahrip etmeyip imara çalışmak hususundaki ıslâmî emir ve tavsiyeler ve bunların tatbikatına âid tarihî misaller pek çoktur.

Biz bunlardan, Asr-ı Saâdet Müslümanlarından sonra İslâm'ı en iyi bir sûrette anlamış ve tatbık etmiş olan Osmanlılar'dan da birkaç misal zikrederek bu bahse nihayet verelim:

Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin bir vakfiyesinde yer alan şu hükümler bakınız ne ibretlidir:

"İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim. Bunlar ki, ellerindeki bir kap içerisinde kireç tozu ve kömür külü olduğu halde günün belirli saatlerinde bu sokakları gezerler. Bu sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökerler ki, yevmiye 20'şer akçe alsunlar. Ayrıca 10 cerrah, 10 tabip ve 3 de yara sarıcı tâyin ve nasb eyledim. Bunlar ki, ayın belli günlerinde İstanbul'a çıkalar bilâ-istisna her kapuyu vurular ve o evde hasta olup olmadığını soralar. Var ise şıfası ya da mümkün ise, şıfayâb olalar. Değilse kendilerinden hiç bir karşılık beklemeksizin Dârulaceze ye kaldırılarak orada salâh bulduralar.

Maazallah herhangi bir gıda maddesi buhranı da vâkı olabilir. Böyle bir hâl karşısında bırakmış olduğum 100 silâh, ehl-i erbâba verile. Bunlar ki, hayvanat-ı vahşiyenin yumurta

²⁵⁸ Ebû Dâvud, Menâsik 96.

²⁵⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 159.

veya yavruda olmadığı sıralarda Balkanlara çıkıp avlanalar ki, zınhar hastalarımızı gıdasız bırakmayalar."²⁶⁰

"İstanbul'da Kırkçeşme sularını Sarıyer ormanlarından uzun bir isâle hattı ile İstanbul'a taşıyan **Mimar Sinan**'ın boru hattının her iki tarafından 20'şer arşırlık (toplam 40 arşın) bir mesafe içinde bina, mancıra ve ahır yapımı ve gübre yığılması bir ferman ile yasak ilân edilmiştir."²⁶¹

Bunlar, Osmanlılarda çevre koruma ve temizliğe atfedilen ehemmiyet hususunda verilebilecek olan yüzlerce misalden sadece küçük birer örnektir.

²⁶⁰ İbrahim Özdemir, Munir Yükselmiş - İslâm ve Çevre Sorunları, Ankara 1995, sh. 126-127

²⁶¹ Nevzat Kor, İzzet Öztürk, Mehmet Borat - Çevre Kirlenmesinin Tarihi Gelişimi, İnsan ve Çevre, s. 150 (K. Çeçen - Tarih Boyunca Türkiye Tarafından Yapılan Su Tesisleri ve Türk Toplumunda Su Kültürü, İTÜ Vakıf Dergisi, Yıl 1990, Sayı 2, sh. 15-26)

E- GERÇEKÇİLİK veya REALİZM PRENSİPİ

İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçi (realist) olması, onun nihâî gâyesinin tabiatı gereğidir. Bu gâye ise, sulh, sükûn, huzur ve saâdetin insan hâkimiyetinde gerçekleşmesi olarak hülâsa edilebilen amelî bir neticedir. Hem de sırf yaşadığımız fânî âleme mahsus olmayıp Dünya ve Ukba'ya şâmil bir sûrette! . Üstelik insan, ruh ve bedenden ibâret olduğundan bu gâye, bunların her ikisini de şümûlüne almıştır.

İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçilik vasfı, O'nun hem "esâsî" ve hem de "usûlî" hükümlerinde tezâhür eder.

Esâsî hükümlerde tezâhuru, O'nun -hiç şüphesiz- bir fitrat dini olmasının neticesidir Gerçekten İslâm Dünya Görüşü, Cenâb-ı Hakk'ın küllî ılımına istinaden vaz' edilmiş bulunduğundan -başta insan olmak üzere- bütün mahlûkatın yaratılış gâyesine ve bu gâyeyi gerçekleştirmeye âid temayüllere göre vaz' olunmuş bir emirler ve nehyler mecmuasıdır O, bir kısım

menfî müessirlerle bozulmamış insan fıtratının kerih gördüğü her şeyi yasaklamış, makbul ve menfaatli gördüğü şeyleri de emretmiş olmasıyla bugünkü modern hukukta "**Tabîî Hukuk Nazariyesi**"ne²⁶² tamamen mutâbık bir vasıftadır. İslâm'da âmir hüküm vasfındaki bütün emir ve nehiy'ler, fıtrat icabına göre vârid olmuştur

Üstelik fıtrat hakkında beşerî idrâkle künhü kavranamayacak olan tabîî temâyüllere âid ilâhî ve mutlak olan bir ılmın ma'kesidirler. Fıtratsa -esas mâhiyeti itibariyle- değişmeyip hep aynı kaldığından islâmî emir ve nehiylerin onun taleplerine isabet ve uygunluğunda zamanla ve maslahata mutâbakat itibariyle bir zaaf veya değer kaybı aslâ vârid olmaz! Bu durum -tâbir câizse- beşerî eserlerde klâsik (muhalled) addedilenlerin, zamanla değerlerini kaybetmeyerek geçerliliğini muhafaza etmelerine benzer. Böyle eserlerin gelip geçici vukuata âit olmayıp insan fıtratının değişmeyerek hep bâkî kalan husûsiyetlerine ma'kes oldukları mâlûmdur. Meselâ meşhur İngiliz tiyatro yazarı **Shakespeare**'in²⁶³ eserleri böyledir. Çünkü bunlar kin,

²⁶² Tafsîlât için bkz. **Louis Le Fur** (Terc. **Nihat Erim**)- **Tabîî Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin**, Ankara, 1940

Bu eser veya "**Tabîî Hukuk**"a âid herhangi bir eser incelendiğinde hayretle görülecektir ki insanın değişmeyip hep aynı kalan fıtrî husûsiyetlerinin bir kısmı dine karşı gerçek taassup sebebiyle hâlâ görmemezlikten gelinmektedir. Meselâ kadın ve erkek aynı fıtrî husûsiyetleri itibariyle eşitmiş gibi mütalaa olunarak hak ve mükelâfiyetler vaz' olurmaktadır. Halbuki kadın vücudça zayıf hîs itibariyle kuvvetler Erkeğe kıyasla aksine bir taraflı şaadır. Kadın ve erkeği hak ve mükelâfiyetler itibariyle eşit kabul ederek bir hukukî sistem vaz' etmek Batı Âlemi'nin çokantıye göstermektedir. Ate temelden sarsılmış ve nesil bereketsizliği ile ciddi bir inkıraz baş göstermiştir. Elbette çünkü kadının erkeğe aynı şerhlerde sosyal faaliyete katılması olurur "**analık**" yapmasına ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Bu sebeple de ki verdiğimiz yegane "**Tabîî Hukuk**", İslâm Hukuku'dur. Çünkü O sadece ilmi ve rae olan hususiyetleri dikkate alır. Realiteye ters ırdı taraz yerlere itibar etmez!

²⁶³ Bu meşhur tiyatro yazarının kullandığı isim, kendinden önce İngilizce'de mevcut olmadığı gibi kendinden sonra da hiç kimse tarafından kullanılmamıştır. Bir iddiaya göre, o aynen meşhur "**Don Kişot**" yazarı **Cervantes** gibi gırtlı bir müslümandır. Sırf kendini saklamak için İngilizce'de mevcut olmayan böyle bir isim kullanmıştır. Bir iddiaya göre, **Shakespeare** kelimesi, "Şeyh Pir"den muharreftr!

nefret, ihtiras ilh. gibi insan fıtratında hep devam edip gelen tabîî temayülleri kendine mevzû olarak seçmiştir.

Usûlî hükümlerde İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçiliği ise, onun fiilen tatbik edilmek üzere vaz' olunmuş bulunması-nın neticesidir. Bunu teminen bazı hükümler "**azîmet**" diğer bazıları ise "**ruhsat**" olarak vaz olurmuştur. Meselâ bütün canlılarda neslin devamı, erkek ve dişi beraberliği kanununa tâoî kılındığından, insanlar için evlilik bir emr-ı ilâhîdir. Lâkin bazı ahvâlde evlilikte murad olan nesil devamı, tek evlilikle temin olunamayabilir. Bu takdirde ruhsat olarak ikinci bir evliliğe müsaade edilmiştir ki, bunların birincisi azîmet, ikincisi ise ruhsat icâbıdır. Şu tek misalle anlatmak istediğimiz husus, İslâm Dünya Görüşü'nde "**maslahat**" denilen şe'nî (reel) icapların son derece dikkate alınmış olduğunu göstermektedir. Âmir hüküm vasfındaki bütün emirler umumî olduğu hâlde, ruhsat, insanlığın ancak yeni yeni idrak etmeye başladığı istisnâî durumlar ve azınlık haklarına mütealliktir.

Şimdi bunları biraz daha izah edelim:

a- İslâm Fıtrat Dinidir:

Evvelce de ifade etmiş olduğumuz üzere Kâinat'ta abes yoktur. Her varlık -hattâ onun her parçası- bir hikmete mebnî olarak yaratılmış ve o hikmeti gerçekleştirmeye sâlih (uygun) vasıflarla donatılmıştır ²⁶⁴ Bu, Yaratıcı'nın "**müteâl**" yani hayal ve havsalaya sığmayacak derecede mükemmel oluşunun tabîî bir neticesidir.

Meselâ erkek ve kadını ele alalım. Bunların yaratılış gayele-rinden biri de nesillerinin devamıdır. Bunun için vücut yapıları ve tenâsül uzuvları birbirlerini tamamlayacak sûrette halk edilmiştir.

²⁶⁴ "Kâinataki nizam ve intizama dâir pek çok eser yayınlanmıştır. Bun-lardaki hılgilere tabîî ilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak her gün yenileri de eklenmektedir. Bu yuzden denilebilir ki, muspet ilim sahasındaki çalışmalar

Kadın vücudu, ayda bir tek yumurta meydana getirirken, erkek, tek bir inzal (boşalma) ânında rahme üç ilâ beş milyon sperm boşaltır. Hâlbuki bunların bir teki o yumurtayı döleyebilecektir. Bu, ilâhî kudretin dollenmeyi şansa bırakmadığını göstermektedir. Yılan bile yumurtlayacağı zaman onların mahfuz kalması için bir dehliz arar. Ana rahmi de böyle bir dehlizdir. Kudret-i ilâhî kadını

"akıl" vasfılarıyla Yaratıcı'nın son at ve kudret'ini keşif faaliyetinden ibarettir. Bu münasibte DNA keşfi veya atmosferin, bir nevi defter -âmâl gibi sonsuz bir ses ve görüntü deposu olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkan "İnernet" elbetteki son durak değildir. Bu keşiflerin sonu "**mûcizât-ı enbiyâ**"dır. Yani peygamberlerin mucize sürretinde gerçekleştirdikleri harika şeyler. Fennin kabul-i taklidi ve tatbiki hâle gelecek ve böylece Dünya hayatının "**imtihan**" olma vasfı zâil olacaktır.

Bunun neticesi ise, yaratılış hikmeti icabı âlemin yok edilerek başlangıçtaki "**âdem**"e döndürülmesi olacaktır.

Şimdi, Kâinat'taki nizam ve ittizâma dâir yazılmış eserlerden küçük bir nakille bu söylediklerimizi teyid edelim.

New York İlim Akademisi eski başkanı **A. Cressy Morrison**'un "**İnsan Tek Başına Değildir.**" adlı eserinde yer alan "**Bir İlim Adamını Allah'a İnandıran Yedi Sebep**" üvanlı bahsi dikkatlerinize arz edelim.

"Aşağıdaki şu yedi sebep, şahsen benî Allah'ın varlığına inandırmaktadır:

Birincisi: İlk değışmeyen o riyâzî kanunla ispat edebiliriz ki, âleminizin plânını yapan ve O'nu plâna göre meydana getiren büyük bir kurucu zekâ vardır.

Cebinizde, birden ona kadar numaralanmış on tane bir kuruş koyun ve şöyle bir iyice de karıştırınız. Şimdi, bu kuruşları teker teker birden ona kadar numara sırası ile çekmeye çalışın, her aldığınız kuruşu da tekrar cebinizde koyup paraları yeniden bir iyice karıştırın. Riyâzî olarak biliyoruz ki, ilk çekişte bir numaralı kuruşu çekmek ihtimaliniz onda birdir. Arka arkaya bir ve iki numaralı kuruşları çekme ihtimaliniz ise yüzde birdir. Bir, iki ve üç numaralıları müteakiben çekmek ihtimaliniz ise birde birdir ve bu, böylece devam eder gider. Bu kuruşların hepsini sırası ile birden ona kadar çekmek ise, inanılmayacak kadar uzak bir ihtimal. miyonda bir (on üzeri on) ihtimal olacaktır.

Aynı şekilde, yeryüzündeki hayat için o kadar çok ıncel ve kat'î şartlara ihtiyaç vardır ki, bütün bu şartların sırf tesdûfî olarak tam gerektiği gibi olmalarına ihtimal yoktur.

Dünya, mihveri etrafında saatte bin mi! yapar. Eğer böyle olmasaydı da saatte yüz mi! yansak kadar danseydi, gündüz ve gece şimdî olduğundan daha uzun olacak, öyle olunca da her uzun gün, nebat nâmına ne varsa hepsini yakıp kavruracak, uzun gecelerde eğer kalırsa kalanını dondurup mahveedecekti!

Aynı şekilde, hayatımızın memnâi olan Güneş'in dış tabakasında hararet on iki bin fahrenheittir. Dünya mızın Güneş'ten uzaklığı o şekildedir ki, sönmek bilme yen bu ateş, bizi tam karar ısıtıyor o kadar! Eğer Güneş'in bu harareti yarı yarıya azalacak olsa, soğuktan donardık, yarısı kadar fazla olsa hepimiz kavrulurduk.

doğurmaya, erkeği ise doğurtmaya memur etmiş ve buna göre cihazlandırmıştır.

Cenin, ana rahminde dokuz ay, on günlük bir neşv ü nemâ mâcerası yaşar. Bu müddet, her canlıda farklıdır. Dollenmiş yumurta

Dunya'mızın 23 derece bir meyl ile eğri durması mevsimleri meâdara getirmektedir. Eğer Dünya'ya böyle bir meyl vermeseydi, okyanuslar kuzey ve güneye akın ederler. kıtaları birer buz parçası uçarlardı.

Ay da Dünya'ya şimdiki mesafede olacağına, meserâ sadece elli bin mil ötede olsaydı, yeryüzündeki mead u cezirer ay ile mütâb olurdu ki bütün kıtalar günde iki defa su altında kalırdı. Dağlar bile kısa bir zamanda aşına aşına ortadan silinirdi.

Eğer Arz'ın kabuğu on kademe kadar kalın olsaydı, karbondioksit ile oksijeni masnedir (emer) ve bitki denen şeyden eser almazdı. Yahut da dünyanın etrafındaki atmosfer tabakası daha ince olsaydı her gün bizden uzakta varıp tutuşan milyonlarca meteor, Dünya'mızın her tarafına çarpar ve her yeri ateşler, tutuştururdu.

Butun bunlardan ve daha bir sürü misâllerden anlıyoruz ki, Dünya üzerinde hayat tesadüfî değildir. Buna milyonda bir bile ihtimât yoktur.

İkinci: Gâyesine ulaşabilmek için hayatın ne yapıp yapıp var kuvveti ile imkânlar araştırması da, her şeyi içine alan o ilâhî hikmetin bir tezâhürüdür.

Can denen şey nedir? Şimdiye kadar bunu kimse tamamiyle anlayamamıştır. Ne ağırlığı, ne eni, ne boyu var, fakat bir kudret olduğu muhakkak. Büyüyen bir kok, kayayı çatlatır. Bu kuvvet suyu da, toprağı da, havayı da fethetmiştir. 'Dört hayat unsuru (su, ateş, toprak ve hava) onun emri altındadır. Onların tertiplerini bazar ve tekrar birleştirir.

Hayat denen bu heykeltıraş, butun yaşayan şeylere vücut verir, bir ressam dır, her ağacın her yaprağına bir şekil verir ve her çiçeği boyar.

Hayat, bir muzisyendir; her kuşa aşk şarkısına nasıl söyleyeceğini, bixrekle re bin bir ses muziği içinde nasıl anlaşıpçaklarını öğretmiştir.

Hayat, yüksek bir kimyagerdir; meyvelere, baharata tat, gullere koku verir. Su ile karbonik asitten şeker ve odun yapar, bunu yaparken de mahlukâtın teneffüs etmesi için oksijeni serbest bırakır.

Adeta görülmeyecek kadar küçük olan bir protoplazma damlacını düşünün, şeffaf peltigio, hareket kabiliyeti, aicin ve Güneş'ten kudret: alan nır şey. Bu bir tek hâle. Bu şeffaf, bulonik damlacık, haya: denen şeyin tohumunu ihtiva etmektedir. Ve bu hayatı küçük küçük her yaşayan şeye geçirmek kudretindedir. Bu damlacıktaki kudret ve kuvvet: bütün nevat, hayvan ve insanların sahip olduğu kuvvetten daha fazladır. Çünkü bütün nevat ondan çıkmıştır. Bu hayatı yaratan, tabiat değildir. Ateş puskuren dağlarla tuzlu bir deniz böyle bir varlık yaratmaktan çok uzaktır.

Üçüncüsü: Hayvanlarda gördüğümüz ariatış, kendilerine yegâne destek olarak sevk: tabii deniler şeyi bahşeden ıy: bir yaratıcı olduğunda hiç şuphe bırakmıyor.

Yavru salamon bahığı yıllarca denizde kaldıktan sonra kendi öz uatamı olan nehre doner, hem de tam doğduğu ırmağın nehre dokulduğu kıyıya.

(zigot), otuz bin husûsiyet anadan, otuz bin husûsiyet de babadan alır. Bunu döllenme ânını takip eden ilk üç saniyede gerçekleştirir.

Onu böyle noktasi noktasına tam eski yerine getiren şey nedir? Eğer bu bahıgı alıp da aynı nehere dökülen başka bir ırmağa koyacak olursanız aerhal yanlış bir yolda olduğunu anlaşıp, tekrar gersir geri dönerek aslı i ehre çıkacak sonra nehrin aktığı istikametini aksine dönerek doğduğu ırmağa doğru yol alacaktır.

Yılan balığın sırrını çözmek ise daha güç. İnsanı hayretten hayrete düşüren bu olanın asıl nesni üreterek nâse geldi.k'eri zaman Dünya'nın her tarafındaki göl ve nehirlerden Avrupa dâhiler de dâhîr olmak üzere binlerce mîl uzakları su aşarak kopup gelirler. Hepsi de Bermuda yakınlarındaki sonsuz derinliklere gelip, orada yavrular ve olurler.

Sadece uçsuz bucaksız bir su içinde oduklarından başka bir şey bilmeyor ların şantiye namı min. yavrular gersin geri yola çıkarlar. Sonunda da sadece kendi ana babalarının gelati, aynı sahile ulaşmakla kalmayıp oradan da ana babasının yaşadığı nehere, göle yahud da golcuklere giderler, öyle ki su olan her yerde her zaman suru suru yılan balığı vardır. Şimdiye kadar Avrupa'da hiç bir Amerikalı yılan balığına, Amerika sularında da hiçbir Avrupalı yılan balığına rastlanmamıştır. Hatâ Allah. Avrupalı yılan balıklarının ömrünü uzun yolculuklarına göre bir sene kadar yahut da biraz daha fazla uzatmıştır.

Bu kadar kuvvetli bir istikâmet hissinin menşei (çıkış yeri) nedir?

Hir eşek arısı, bir çekirgeyi alt eder. Toprakta bir çukur açar. İğnesi ile çekirgeyi öyle bir yerinden sokar ki böcek ölmez, fakat kendini kaybeder. Artık konserve edilmiş bir et gibidir. Sonra o şekilde yumurtlar ki, yavrular yamar tırları çıktığı zaman yidalarını temin eden bu boceği öldürmeden ufok ufak koparıp ısıtarak üyerecek vaziyettedirler. Olu bir et yemek, yavrucuklar için olum demektir. Sonra ana azaklara uçar ve olur. Yavrularını hiç gormez. İlk eşek arısının da aynı şekilde hareket ettiği muhakkaktır. Yoksa şimdi peryuşunde böyle bir hayvan mevcut olmazdı. Böyle esrarlı hareket ve teknikler, sonradan edinme ve intibak kelimeleriyle izah edilemez. Bu, onlara bahşedilmiştir.

Dördüncüsü İnsanda, hayvandaki seuk-ı tabîiden daha fazla bir şey vardır. Muhakeme kabiliyeti. Başka hiç bir hayvan yoktur ki, ona kadar sayılabilsin. Yahut da ona adedatın mânâsını kavrayabilsin. Seuk-ı tabîî bir fiitten çıkan tek ses gubulî güzel fakat mahdud. Hâ'buk, insan kafası, orkestrayı teşkil eder, bütün müzik âletlerinden çıkan ses'ler, intila eder. Bu dördüncü noktayı anlamak için fazla uğraşmaya uzum yok. Çok şükür ki bu vaziyette cumamız, âlen şun'al zekadan bir nebze bize de temin ş o'ması ihtimali ve izan edecek kadar düşünme kabiliyetimiz var.

Beşincisi, bu şifâî ilim nazmîlik şert. bugün bizim bildiğimiz fakat **Darwin'** ın "mâ'edî, birtakım nazmî se'erde kenârını göstermektedir. Neseb gen harikasıdır. Bu "gen" denen şey, ero kadar kuçuktur ki peryuşundeki me'vut bütün canlıları meydana getiren, genierin leasını bir araya toplasak bir yuksuğa bile dâid oluruz. Mikroskopla bile görülenmeyen bu genier ve on arın arkadaşları, kromozomlar her canlı hareke yer eşirler, bütün insan hayvan ve bitkileri hususiyetlendirirler. Bir yuksuk iki milyar aşan (şimdi altı buçuk milyar) insan nüfusunun ayrı ayrı bütün ferdi hususiyetlerini içine alamayacak kadar kuçuktur, ama bu husustaki hakikatler tereddude mahal bırakmamaktadır.

Sonra, rahim cidârına yapışarak ananın temiz kanı ile beslenmeye başlar. Kur'ân-ı Kerîm bunu "**alaka**" yani "asılı duran" tâbiri ile

Pekâlâ öyle ise "**gen**" denen bu şey nasıl olup da bir sını erdindin hususîyetlerini içinde gizliyor. Nasıl oluyor da bu kadar inanılmıyarak kadar küçük bir, yerde ayrı ayrı her birinin ps.kolojisini muhafaza edebiliyor?"

İşte burada gen, ihtiva eden ve nesilden nesile geçiren, hücrede asıl neşve, enerji taşıyıcı. Mikroskopla bile görülemeyen küçük ik bir gen, içinde nâpiseden birkaç milyon atomun böyle yeryüzündeki bütün hayatı kesim olarak idare edebilmesi; keyfiyeti sadece yaratıcı bir bilgienden sâdır olabilecek derin bir anlam ve maharetin eseri olabilir, başka hiçbir nazariyeyle izahına imkân yoktur.

Altıncısı: İbâdâtın aidiği bazı tedbirler bizi, üleriye, görerek evveliden ona göre hazırlanarak çalışan, her şeyi bu kadar zekice idare edebilen hitip tüklemek bilmez bir zekânın varlığını kabul etmeye mecbur etmektedir.

Seneler evvel Avustralya'da bir nevi Kakitos tanrı çıkartmak istedikler Avustralya'da Kakitos düşmanı bir böcek olmadığından bütü dev adamlarıyla buyumeğe başladı.

Avustralyalıları telaşa düşüren bu gelişme sonunda Kakitoslar yerine ve boyuna İngiltere buyukluğunda bir sahayı kapladılar. Yolu üstüne rastlayan şenir ve kasaba halkını yerlerini bırakıp gitmeye mecbur ettiler, çiftliklerini mahvettiler. Buna bir çare bulmak için bütün böcek âlimleri dünyayı alt üst ettiler. Sonunda yalnız Kakitos üzerinde yaşayan ve başka bir şey yemeyen bir böcek buldular. Hem de bol bol ve süratle buyuyan ve Avustralya'da hiç düşmanı olmayan bir böcek. Çok geçmeden böcek bittkiye üstün geldi. Artık bugün Kakitos gayet mahdut bir sahadadır. Ve belâ olmaktan çıkmıştır. O kurlar böcekten de ancak Kakitosu bir baskı altında tutmağa yetecek miktarda kalmıştır.

İbâdatta böyle muvâzeneler, umûmiyetle önceden temin edilmiş bulunmaktadırlar. Çok çabuk ve süratle gelişen böceklerin Dünya'yı istilâ etmemeleri neredendir? Çünkü onların insanlar gibi ciğerleri yoktur, teneffüs cihazları horu şeklindedir. Böcekler gelişip buyurlerken nefes boruları aynı şekilde bir gelişme göstermemektedir. Bundan dolayıdır ki, daima küçük kalmaktadırlar. Böylece buyumeleri tahdid edilerek yolları üstüne bir engel konmuştur. Eğer onların bu cılız gelişmelerinin önüne geçilmeseydi, Dünya'da insan denen şey olamazdı. Aslan kadar kocaman bir eşek ansıyla karşılaştığımızı düşünün bir!

Yedincisi: İnsanın Allah fikrini kavrayabilmesi bile başlı başına bir dehidir.

Allah fikri, 'rşanda me'icud ve Yeryuzu'nae insana mahsus ilâhî bir me'e kenin "**muhayyile**" derin melekemin mansûdudur. Bu me'ekenin kudret ve kuvveti sâyesindedir ki, yalnız insanlığı, görülmeyen şeylerin varlığına dâir dehidler bulabilir. Bu kuvvetin insanın önüne serdiği mâzî ve istikbal 'geçmiş ve gelecek, bütün zamanları içine alan düşüncelerin ucu bucağı yoktur. Bu bütün tasavvur ve maksatlardan çıkardığı dehidlerle "Allah nerecedir? ve neard?" büyük hakikatını sezebilir. Allah her yerdedir ve her şeydedir. Fakat bize en yakın olduğu yer kaibimizdir. Bu, muhayyile zâtıyesinden olduğu kadar ifmen ve fennen de doğrudur. **Hazret-i Davud**'un dediği g.b. "Semâvât Tanrı'nın haşmetini ifan eder, gök kubbe de O'nun yaratmakta kudretini ispat eder." (M. Rahmi Balaban İlm. Ahlâk, İman - Ankara, 1984, sh 186 vd.)

ifade eder ve onun gelişme safhalarını, aynen bugünkü modern tıbbın kabul ettiği şekilde²⁶⁵ şöyle nakletmektedir:

"Şânım hakkı için biz, insanı çamurdan, bir sülâleden yarattık. Sonra onu oturaklı bir karargâhta bir nutfе (meninin özü, damlacık) yaptık. Sonra o nutfeyi bir alaka (asılı duran) yarattık. Derken, o alaka'yı bir mudga (bir çiğnemlik et) yarattık. Derken, o mudga'yı bir takım kemik yarattık.

²⁶⁵ Dünya'ya gelen insan yavrusu, cenin hâlinde iken annenin temiz kanıyla besleniyor. Fakat o da yavaş yavaş bu menbâdan ayrılmış olur. Şimdi ne yapacak? Cenâb-ı Hak onun muhtıca olduğu kadar, annesinin memesi ne de hak eder. Dahâ önce memesinden süt akımayan annenin vücudu yavru için en mükemmel gıdayı imal etmeye başlar. Babaların da memeleri vardır. Fakat hiçbir babanın memesi, çocuğu Dünya'ya geldi diye süt imâl etmez, daha doğrusu edemez. Çünkü Cenâb-ı Hak, çocuğun bu en âciz safhasında onu beslemek vazifesini anaya vermiştir.

Diğer taraftan meselâ veni doğan bir kuzu, kimsenin öğretmesine hâcet kalmadan bir süre koyun içindeki anasını bulup memesini emmeye başlar. İnsan yavrusu bunu yapamaz. Bu acı telâfi için Cenâb-ı Hak, anaya aşırı bir merhamet ve hissiyet vermiştir. Kur'an'daki cenine âid bîkûlerin modern tıba mutabakatını keşiedip Müslüman olan **Prof. Dr. Maurice Bucaille**

"İlâhî hayâlet doktrinlerin itibar gördüğü bu 18. yüzyıldan bin küsur yıl önce insanlar Kur'an ile tanışmışlardır. Onun, insanın üreyiş konusundaki haberleri, sâde tâbirler içerisinde temel gerçekleri ifade etmekteydi ki, bunları keşfetmek için insanlar asırlarını vereceklerdir" demektedir. Onun bu husustaki eseri Türkçeye de çevrilmiştir. (Bkz. **Maurice Bucaille**: Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim ve Bilim, trc. **Prof. Dr. Suat Yıldırım**, İstanbul 2005)

Kanada'nın Toronto Üniversitesi'nde anatomi profesörü olan ve Kur'an'ın embriyoloji üzerine söylediklerinin, bir insanın bilgisiyle 7 asırda söylenmesinin mümkün olmadığını söyleyen **Keith C. Moore** ise şöyle demektedir:

"Kur'an'ın insanın gelişimi üzerine söylediklerinin 7 yüzyılda söylenmesi ne imkân yoktur. Hatta bundan bir asır önce bile bu bilgiler tam bilinmiyordu. Bu âyetleri anarak şu anada hakkıyla anlıyoruz, çünkü modern embriyolojinin gelişimi bu âyetleri anlamamıza imkân tanımıştır."

Gerçekten de tarihî inceleğimizde, insanın önce karındaki gelişimini hiçbir yanlış savmırları ortaya koyan bir tek Kur'an dir. İnsanın anne rahminde asilip "utuman" bir mervale geçirdiğini söyleyen âyetleri ele alalım. Kur'an dışında, tarih boyunca bu bilgiyi açıklamış olan tek bir kaynak bile gösteremez. Ancak mikroskopun icadı ve geliştirilmesi, fizyoloji, anatomi, embriyoloji alanındaki her emelerin birleşimiyle insanlığı bu bilgiyi çok yakın tarafa erde bir mesele platformunda öğretilmiştir. (Kur'an Hâc Tuxenmeyer Mucize İstanbul 2002, sh 198)

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

"İşte bunlar Allah'ın delilleridir (âyetleridir). Bunları sana gerçek olarak okuyoruz. Oyleyse onları Allah'tan ve delillerinden (âyetlerinden) sonra hangi söze inanıyorlar." (Câsiye Sûresi, âyet 6)

Derken, o kemiklere bir et giydirdik. Sonra ona diğer bir hilkat neş'eti (bambaşka, çok güzel bir yaratılış) **verdik! Fetebârekâllâhu ahsenü'l-hâlikîn** (Bak, ne şanlı o Allah, yaratınların en güzeli!)²⁶⁶

Bu, analık icabı olan aşırı merhamet ve hissîlik, hayat boyu devam ettiğinden kadının şâhitliği, erkeğe nazaran yarı değere indirilmiştir. Çünkü evlât yetiştirmek husûsunda bir meziyet olan bu hissîlik, adâlet sahasında kadınların bir zaafı olarak tezahür eder. Çünkü bu hissîlik sebebiyle bütün kadınların suçluya veya mağdura acımdan dolayı adâleti yanılacak beyânlarda bulunmaları muhtemeldir.

Kadınların şâhitlikleri hususundaki bu şer'î hüküm, onları alçaltmakla ilgisiz, sırf bir realist (gerçekçi) tavidir

Bunda yadırganacak bir şey yoktur. Zira şer'an erkek artistler ve ilk mektep muallimlerinin de ağızları yalana alışkın olduğundan şâhitlikleri tam olmayıp bir nevî beyyine başlangıcı²⁶⁷ mâhiyetindedir. Gayr-i Müslimlerin ise, müslim aleyhine şâhidlikleri şer'an aslâ câiz değildir. Bütün bunların kimseyi alçaltmakla alâkası olmayıp sırf adâleti gerçekleştirmek hususundaki realist bir tutumun eseridir. Nitekim bugünkü hukukta da şâhitlerde akrabalık ve husûmetli olmamak gibi şartların arandığı mâlumdur.

Erkeklerin sünnet edilmeleri dahtı fitrî bir icab sebebiyledir. Zira âletin hassâsiyetini azaltarak geç boşalmayı sağlar. Bu ise, döllenmeyi kolaylaştırır.

Cenâb-ı Hak, kadının nefsinı şiddetli, fakat mestûre yaratmıştır. O, fılî tahrikle uyanır. Erkeğin cinsî münâsebette

²⁶⁶ Mü'minûn Sûresi, âyet 12-14

²⁶⁷ "Şâhidin âdil olması şarttır. Âdil, hasenâtı, seyyiâtına gâlib olan kimsedir. Binâenaleyh rakkas ve maskara gibi nâmus ve murîvveti muhil hâl ve hareketleri itiyad eden eşhâsın ve kızb ile mâ'ruf olan kesânın (kimselerin) şehâdetleri makbul olmaz." (Mecelle- Madde 1705)

-aşırılıkta belli olan- bir kaybı vardır. Bu durum, kadında aksinedir ki, fâhişelerin cinsî münâsebet sebebiyle sağlıklarının bozulmaması ile sâbittir. Bu yüzden erken boşalan erkeklerin çocuğu olmak ihtimali azdır. Hâlbuki geç boşalmada kadından kanala bir sıvı salgılanır ve bu sıvı, spermilerin hareketini ve binnetice döllenmeyi kolaylaştırır.

Hıristiyanların -umûmiyetle- az çocuklu olmalarının sebebi budur!

Bugün sunnetin bir **"koruyucu hekimlik"** tedbiri olarak **"kanser"** ve hatta **"Aids"**i önleyici bir tedbir olduğu da ortaya çıkmıştır. Dünya da Yahudiler ve Müslümanlarda kansere yakananlar en düşük seviyededir. Bunun sebebi de müslüman ve yahudi erkeklerinin sünnet olmalarıdır.

Kadın diğer taraftan, yavrusunu önce karnında, sonra da hâricte besleyip büyütme külfeti yüzünden âile geçiminden muaf tutulmuştur. Bu sebeple ki, âile hâricinde geçim mücâdelesine memur edilen erkekte hem ruhî (psikolojik) ve hem de bedenî olarak zayıf yaratılmıştır. Bu sebeple ki, her kadın, hayatın çeşitli gâilelerine karşı kendisini bir erkeğin himayesine muhtaç hisseder. Ancak şu âile geçiminden muâfiyet sebebiyle mirasta hissesi, erkek kardeşine nazaran yarımdır. Bunun bir sebebi de, evlilik umûmiyetle küfûv yanı denklemler arasında vâkî olduğundan, kadının kocasına itaat ve güveninin bir de iktisâdî muessirle takviye edilmek istenmesidir.

İslâm'ın şu gerçekçi tavrını kabul etmeyerek kadınlara hayâtî mücâdele sahasını açan Batı Âlemi'nde hemen her milletin nüfusunun gün be gün azalmakta olması, bu tavrın kadın fitratına tersliği sebebiyledir.

Bu demek değildir ki, İslâm kadınlara evlerinin dışını yasak etmiştir. Asla!.. İlim tahsili, kadına da erkek gibi farz kılınmıştır. Aslî bir sosyal faaliyet olan ticaret için bile kadınlara hiçbir

engel vaz olunmamıştır. Diğer taraftan kendi fitrî husûsiyetlerine uygun meslek edinmelerine karşı hiçbir şer'î mânî mevcut değildir. Hattâ denilebilir ki, ilk mektep muallımlığı ve kadın hastalıkları için kadınlar daha da müsaittirler

Şu bir tek misal üzerinde serd ettiğimiz mütalâalar bile İslâm Dünya Gorusu'nun gerçekçi (realist) olduğunu ispata yeter. Hâl böyleyken bunu te'yid makamında, bir de İslâm'da maslahatın oynadığı role kısaca temas etmek istiyoruz.

b- Maslahat Meselesi:

İslâm nazarında "**maslahat**", salâha ve hayra vesile olan keyfiyettir ki, bunun zıttı "**mefsedet**"tir ²⁶⁸

Bütün şer'î hükümler birer maslahata binâen vaz' olunmuştur. Ancak bir maslahatın hüküm tesirine medar olabilmesi için dört şart gereklidir. Bunlar:

1- Maslahat kat'î olarak bilinmelidir. Zan veya ihtimal kâfi değildir.

2- Maslahat umûmî olmalıdır. Şahsî ve husûsî menfaatler maslahat kabul edilemezler.

3- Maslahat, mefsedetten hâli ve muhtemel mefsedetten ehemmiyetli olmalıdır. "*Def-i mefâsîd (mefsedetler) celb ı menâfiden evlâdır.*"²⁶⁹ hükmü meşhurdur.

4- Maslahatın şer'î nasslara delâleti mevcut olmalıdır. Nassia reddedilen bir husus, mûteber maslahat addedilemez

"Râiye (idare edilenler)'nin idaresi maslahatla kâimdir."

Kaidesi, maslahatın nazar-ı itibara alınacağını gösterir. Maslahatlar, dinî ve dünyevî hususlarda olabileceği gibi "**maslahat-ı**

²⁶⁸ Ömer Nasuhi Bilmen- a.g.e. sh 202

²⁶⁹ Mecelle, Madde 30.

mûtebere", "**maslahat-ı mürsele**" ve "**maslahat-ı merdûde**" gibi çeşitlere de ayrılırlar.

Bunlardan "**maslahat-ı mürsele**": şeriatça ne kabul gören, ne de reddedilen maslahatlardır. Bunun delil olup olmadığı hususunda müctehitler ihtilâf etmişlerdir

"**Maslahat-ı merdûde**" ise, adından da anlaşılacağı üzere şer'an reddedilmiş maslahatları ifade eder. Zira o, bir mefsedet demektir.

Yukarıdaki vasıfları hâiz maslahatlar, şer'î hükümlerin müstenidâtıdır. Lâkin maslahat zamanla değişebilmektedir. Değişen maslahatlar muvacehesinde şer'î hükümlerin tatbikinde de bir değişiklik olur mu? Evet olur. Fakat keyfî olarak değil! Şer'î cevaz ölçüleri içinde kalmak şartıyla!..

Hâlbuki zamanımızda bazı müctehid taslakları, maslahat yerine hattâ çoğu kere mefsedetleri dikkate alarak nass sarâhatine rağmen fikirler ileri sürebilmektedirler. İşte size bunlardan bir-iki misâl:

"İslâm şeriatinde erkeğin miras hissesi, kadına nispetle bir misli fazladır. Âilenin hayatını temin erkeğe düştüğü sûrette böyle bir hüküm câri olabilir. Fakat hâl ve vaziyet değişir ve herhangi bir sebeple kadının da iştirakine ihtiyaç hâsıl olursa, onun da mirastan mûsâvî hisse almasına ne mânî kalır?

*Bununla din mi inkâr edilmiş veya imanın hükümleri mi bozulmuş olur? bilâkis İslâm şeriatının ahkâmı zamanın ve mekânın değişmesiyle âhenkli olmuş olur ve dinin mevzuâtıyla içtimaî tahavviller telif edilerek din ve şeriat dâima mütevâzin bulunur."*²⁷⁰

“Bu mesele, «nas» ile âdet teâruz ettiğİ zaman hangisi tercih olunur? Dâvâsına taalluk eder. **İmam Yûsuf**’a göre âdetleri te’yid sûretinde vârid olan naslar, İtiyadın değİş-mesiyle kaldırılabilir. Filhakika Arap âdetine göre vârid olan naslar vardır ki, herhangi bir İslâm kauminin Arap âdetlerine ittibatı tecvîz edilemez. Tesettur, yani örtünmek meselesi bunun bir misalidir. Kadınları örtünmeğİ âdet edinmemiş olan bir İslâm kavmi, âdetini muhafaza etmekle dinden çıkmış olmaz.

Hazret-i Ömer’in «mut’a»’yı kaldırması ve «Bana mut’a eden bir erkekle bir kadın getirecek olursanız, zina etmiş olmaları dolayısıyla recmederim.» demesi bunun başka bir delilidir.

Yine bu zâtın Peygamberimiz zamanında cârî olan ve Kur’ân’ın bir âyetine dayanan bir idârî tedbir, -ki telif-i kulûbine yani gönüllerinin hoş tutulmasına lüzum görülen bazı kimselere Beytûlmâl’den verilen tahsisâtıdır- bunu da kesmiş ve kendisine edilen bir itiraza da «O zaman bazı adamların gönüllerini hoş tutmağİ lüzum görülmüş olabilir. Hâlbuki bugün İslâmiyet’i te’yid etmek için böyle bir şeye ihtiyaç kalmamıştır.» demişti. ²⁷¹

“Şimdi zamanın ve mekânın inkılâplarına ve ihtiyaçlarına göre, işi kolaylaştırmak için, âdetlere dayanan «nass» hükümlerinin, yani «Kur’an âyetleri»nin bile kaldırılması mümkün iken bu usûlün İslâm dışının hemen hiç bir yerinde kabul ve tatbik edilmemiş bulunması dinin mahiyetinin hakkıyla anlaşılamamış ve İslâm şeriatının buna âid hükümlerinin yalnız kâğıt üzerinde kalmış olmasından başka neye atfolunabilir?» ²⁷²

²⁷¹ Hüseyin Kâzım Kadri- a.g.e., sh: 56.

²⁷² a y

Şimdi bu zıvalara ilâveten zamanımızın bir müctehid taslağından sâdir olmuş²⁷³ bir yenisini dikkatlerinize sunalım:

"Buraya kadar verdiğim misallerin dışında Kur'an-ı Kerim'de toplumun hukûkî yapısıyla ilgili daha pek çok hukum yer almakta ve deurimizin gelişmiş toplumlarında bunların bazen harfiyyen kabulleri hemen hemen imkânsız hâle gelmiş bulunmaktadır.

Meselâ günümüzün aydın, yüksek tahsilli hanımından, «Kur'an'da var.» diye, kendi câhil biraderinin yarısı değeriinde şâhit sayılmasını bekleyemezsiniz.

Meselâ, kızlara, erkek kardeşlerinin yarısı kadar hisse tausiye eden (!) âyete, Müslüman toplumun doktor, mühendis, şirket patronu... olmuş kadınına râzi etmeniz mümkün değildir. «Onların adâlet adına yapılmış bu isyanları acaba Kur'an'a mı yöneliktir.» denecek olursa, biz bu kanaatte olmadığımızı söylemek durumundayız. Kur'an-ı Kerim'in 14 asır önceki mahallî değerlerini birer târihî gerçek olarak saklayıp asıl âlemşûmul prensiplerini geçerli hâle getirebilmeliyiz.»²⁷³

Ne dersiniz bu profesör ünvanlı adamları **"Hikmet-i Teşri"** ilminden habersiz kabul ederek sâdece **"câhil"** veya **"gâfil"** kabul edebilir miyiz? Ama herhalde tereddüde mahal yoktur ki, **"müslüman"** kabul edemeyiz! . Çünkü **"sarih nass"**ı reddetmektedirler.

Dikkatlerinize arz ettiğimiz bu safsataların her iki yazarı da **Hazret-i Ömer**'in tatbikatını örnek göstererek güya onun

²⁷³ Bkz. Kur'an'da tarihsellik iddiasının kadrolaştırıldığı profesör ünvanlı bâtil yolcularının çıkardığı "İslâmiyat" isimli derginin Ocak-Mart 2004 tarihli nüshasında yayınlanan **"Kur'an-ı Kerim'de Mahallî Hükümler Meselesi"** isimli Prof. Mehmed Said Hatipoğlu imzalı makale (sh.12)

yolunda yürümektedirler. Hâlbuki bu isnat doğru değildir. Zira **Hazret-i Ömer** cevaz-ı şer'îsi olmayan hiçbir iş yapmış değildir. Bunu da değerli âlim **Ekrem Buğra Ekinci**'nin mütalaaları ile cevaplandırılır:

“**Hazret-i Ömer**'in, muellefe-i kulûba, yani kalbi İslâmiyet'e ısındırılacak olanlara zekât vermemesinin delillerinden en önemlisi, «Zekâtı müslümanların zenginlerinden alıp, müslümanların fakirlerine ver!» mealindeki **Muaz** hadisidir. Nitekim:

«Muellefe-i kulûb ismi verilen bu gibi kimselere zekât verilmesi, âyet-i kerîmede emredilmiş iken, niye vermedin?» diye sorulunca, **Hazret-i Ömer**:

«Gayrimüslimlerin kalblerini yumuşatmak emri, Allâh'ın va'd ettiği zafer ve gâlibiyet başlamadan evvel, onların azgın olduğu zamanda idi. Şimdi ise, müslümanlar kuvvetlenmiş, kâfirler mağlup ve âciz olmuştur. Şimdi bunların kalblerini mal ile kazanmağa lüzum kalmamıştır.» dedi.

Ardından da muellefe-i kulûbün gayrimüslimlerine zekât verilmesi emrini nesh eden, yani yürürlük zamanının bittiğini bildiren ve zekâtın, ancak mü'minlerin hakkı olduğunu bildiren âyeti (Bakara, 273) ve **Muaz** hadisini okudu. Bunun üzerine bu âyetin nesh edilmiş olduğu ve artık muellefe-i kulûba zekât verilmeyeceği hususunda icmâ' meydana geldi. **Hazret-i Ömer**'in hazîne emîni olduğu o zaman halîfe **Hazret-i Ebû Bekr** idi ve bu içtihadı kabul etti (Muellefe-i kulûb uç kısım olup, **Hazret-i Peygamber** zamanında yeni müslüman olan ve henüz müslüman olmayıp da kaibi İslâmiyet'e ısındırılmak gereken, ayrıca şerhlerinden sakınılmak için kendilerine zekâtın pay verilen kimselerdi.)

Halîfe **Ömer bin Abdilaziz**'in muellefe-i kulûba tekrar zekât vermeye başladığı iddiasına gelince: **Ömer bin Abdilaziz**

böyle bir ödeme yapmıştır, ancak bunu beytü'l-mâlin zekât bölümünden değil, başka bölümünden ödemiştir. Nitekim ulemâdan, muellefe-i kulûbün gayrimüslim olan sınıfına, zekâttan değil, ganîmetlerin Hazret-i Peygamber'in hissesine düşen beşte birinden ödeme yapıldığını söyleyenler de vardı. Görülüyor ki, muellefe-i kulûb denilen kimselere ödeme yapılması değil, onlara zekât verilmesi yasak edilmiştir. Kaldı ki, pek çok fetihlerin yapıldığı ve kalabalık grupların müslüman oldukları **Hazret-i Ömer** zamanında, muellefe-i kulûba zekât verilmesi ihtiyacı, **Ömer bin Abdülaziz**'in zamanından daha az değildi. Üstelik muellefe-i kulûbün kimler oldukları da ihtilâf konusudur. **İmam Şâfiî** gibi birçok hukukçu, bunların yalnızca İslâm'a yeni girmiş kimseler olduğunu; ancak bugün kalmadığını söylemişlerdir. Ayrıca zekâtın verileceği yerlerden biri de âmil, yani zekât toplama memurudur. Kaynaklarda, zekât memurunun Hâşimî veya gayrimüslim olması durumunda, bunların zekâttan bir şey alamayacaklarını tasrîh edilmiştir. Çünkü Hâşimîlere ve gayrimüslimlere zekât verilmez. Sünnet, âyetin hükmünü tahsis ve takyid etmiştir. Yine denilebilir ki, eskiden zekâtı devlet toplar ve îcab eden yerlere sarfederdi. Devletin zekât toplamadığı zamanlarda, insanların muellefe-i kulûbu tesbit etmesi çok zordur. Hâlbuki zekât, müslümanların her şart ve zeminde yerine getirmesi gereken bir vecibedir.

İslâm hukukuna göre, müslüman bir erkek, kitâbiyye (Ehl-ı kitap, yani Yahudi veya Hristiyan) bir kadınla evlenebilir (Mâide, 5). Ancak **Hazret-i Ömer**, kitâbiyyelerle evlenenlerin çoğalmasının, Müslüman kadınların evlenmesini zorlaştıracak ve kitâbiyyelerde müslümanların hoş karşılamayacakları bazı ahlâk düşüklükleri olabileceği gibi mulâhazalarla bu tür evlilikleri yasaklamıştır.²⁷⁴ Hükümdarın,

²⁷⁴ Ebû Bekr el-Cessâs- Ahkâmü'l-Kur'an, Thk. M. Sadık Kamhâvî, Dârü'l-Mushaf, Kahire, III / 321-322

maslahatı gözeterek, mubahları emretme veya yasaklama salâhiyeti vardır. Halkın bu yasağa uyması vecibedir. Aksi takdirde o işi işlemek, kanuna uyulmadığı için suç teşkil eder.²⁷⁵ Burada da **Hazret-i Ömer**'in maslahat prensibini, yani âmme menfaatinı gözettiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, bu yasak, hükmin aslıyla aiâkalı değildir, yani kitâbiyyelerle evlenmek mutlak olarak haram değildir.

Hazret-i Ömer'in kitlik senesinde hadd-ı sirkatı tatbik etmemesinin en mühim sebebi, zaten hâdisenin isminden anlaşılmaktadır. Hadd cezaları, en ufak bir şuphe ile sâkit olur. Kitlik senelerinde vâki bir hırsızlığın, kithğin tazyikıyla olduğu düşünülerek cezadan vâreste tutulması İslâm hukû-kunun umûmî prensiplerine aykırı olmadığı gibi; cezanın sonraki bir tarihe te'hîr edilmiş olması da muhtemeldir. O hâlde bunun "**nassı iptal**" mânâsına gelmeyeceği aşikârdır. Kitlik, cezânın infazı için gereken unsurların bulunmadığını gösterir. Kaldı ki, **Hazret-i Muhammed**'in, kitlik zamanlarında hadleri tatbik etmediğine dâir hadisler de vardır. Bütün bu hâdiselerde **Hazret-i Ömer**'in ictihadları yanında, istinad ettiği sünnetten tatbikatlar da vardır. **Hazret-i Ömer**'in orijinal görüşü olarak lânce edilen ve tarihselciliğe delil gösterilen «**ümmü veled**»lerin (efendisinden çocuk doğuran câriyelerin) satılmasının men edilmesi ve bir defada verilen üç talâkın müteber sayılması gibi hâdiseler ise, tamamen sunnet-i nebevînin tatbiki ve bu hususta sahabe'nin icma'-ından ibârettir.

²⁷⁵ Ümmâ buna de il olarak "Ey iman edenler! Allâh'a, Rasulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" meâlindeki âyeti (Nisa, 59) esas almışlardır. Nitekim Allâh'ın, sultan vasfıyla insanları kosa fitliyaeden alıkoyması, Kur'an'ı Kerim vasfıyla alıkoymasından daha çoktur. (Yani sultanın yasakladıkları, Kur'an'ı Kerim'in yasakladıklarından daha çoktur.)" hadisi meşhurdur. Ebu'l-Hasen el-Mâverdî: Edebu'd Dînya ve d-Dîn, Trc. S. Kıp/A. Sönmez, İstanbul, 1978, sh. 170. Hâdimî Berika-yı Ahmediyye, Haz. Said Kahraman, İstanbul, 1988, II/428, 111/43.

Hazret-i Peygamber'in, **"Benden sonra sünnetime ve Hulefâ-yı Râşidîn'in sünnetine uyun."**²⁷⁶, **"Ashâbım gökdeki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yola kavuşursunuz."**²⁷⁷ ve **"En hayırlı devir benim asrımdır. Sonra beni görenlerin, sonra onları görenlerin, sonra da onları görenlerin asrıdır."**²⁷⁸ hadisleri, Sahâbe'nin, bilhassa da Hulefâ-yı Râşidîn'in görüşlerinin hukûken bızâtihî delil olduğunu göstermektedir. Bunlar, sonra gelen hukukçuların re'yi gibi değildir. Kaldı ki, **Hazret-i Ömer'in** tatbikâtında artık bir ictihad değil, icma' bahis mevzuudur. İctihad olarak kabul edilse bile, sonrakilerin ictihad yapmalarını engelleyecek bir durum yoktur. Ancak bu ictihadın nasslardan sarf-ı nazar ederek yapılması elbette ki muhaldır. Çünkü, **"Mevrid-i nassda, içtihadı mesağ yoktur."** Goruluyor ki, bu hâdiseler, modernist telâkkiyi desteklemeye pek de elverişli değildir. Böyle olunca modernizmin ve historisizmin referansları, mensuplarının da zaman zaman itiraf etmek zorunda kaldıkları gibi, dinî ve hatta târihî olmaktan ziyâde, yalnızca aklî referanslar olmaktan öteye geçememektedir.

O hâlde İslâm hukuku değişmez vasıfta bir hukuk sistemi midir? Yoksa modernistlerin soylediği gibi, akıl ve zamanın ahlâkî telâkkilerini tatmin eden her değişikliğe elverişli midir? Hâsılı, bu değişimin sahası ve sınırları nedir? Günümüzde «gelenekçiler» olarak adlandırılan klasik fukahâ ve bunların takipçileri olan hukukçular, İslâm hukukunda zamanın değişmesiyle ahkâmın da değişmesine izin verildiği; ancak bu değişikliğin ancak örf ile sabit hükümler için söz konusu olduğunu; prensip itibarıyla nasslarla sabit hükümlerin değişmeyeceği,

²⁷⁶ Tirmizî İbn 16, İbn Mace, Mukaddime 6, Ebû Dâvud, Sunne 5, Dârimî, Mukaddime 6, Ahmed bin Hanbel, IV/126, 127

²⁷⁷ Ramuz 1/293, 11/450 (Ebû Nasr ve Beyhakî'den naklen)

²⁷⁸ Bunarî, Fezailü'l-Şahab, Şahâdât 9, Rikak 7, Eymân 27, Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 212, Tirmizî, Fitn 45, Şahâdât 4, Ebû Dâvud, Sunne 10, İbn Mâce, Ahkâm 27, Nesâî, Eymân 29, Ahmed bin Hanbel, 1/378

müctehidin içtihadını, örf değişikliğini nazara alarak her zaman değiştirebileceği; mukallidlerin de ihtiyaç olduğunda, örfün değişmesiyle başka bir içtihadı taklid edebileceği hususunda muttefiktirler. Zamanın bozulması, yeni buluşlar, zarûret ve ihtiyaçlar da hep örf mülahak sebeplerdir. İslâm hukukundaki yaygın kabul de bu yöndedir. Moamañî klâsik fukahâ arasında da bu değişmenin sınırını dar ve geniş tutma temâyulunde olanlar da yok değildir. Sozgelîşi bir tarafta menkul ve nakit para vakıflarına cevaz veren **İmam Züfer**'in takipçisi ve Dünya Payitahtı'nın müftüsü **Ebussuud Efendi** ile, diğer tarafta, aynı çağda, büyük şehirlerin ihtiyaçlarından uzak, ücra bir Ege kasabasında yaşayan ve bu kaville zayıf olduğu için fetva verilmesini doğru bulmayan **İmam Birgivi** gibi.²⁷⁹

İktibas ettiğimiz bu tahlil ve değerlendirmeden açıkça anlaşıldığı üzere, İslâm Dünya Görüşü ve bunun tatbikatında maslahatin mevkî ve ehemmiyeti, akıl referans alarak tayin edildiği takdirde ortaya yukarıda birkaç misalini arz ettiğimiz sapıklıklar çıkmaktadır. Hâlbuki akıl, İslâm'ı kabul edip etmemek hususunda tamamen hür olduğu hâlde onu kabulden sonra naslarla (âyet ve hadislerle) bağlıdır. Hele İslâm adına bir hüküm ortaya koyarken bu bağımlılık hassasiyetle korunması gereken bir lâzimedir.

Boyle olduğu hâlde dinî bilgileri kıt veya İslâm'a bağlılıkları şüpheli olan hemen herkes bir münakaşada sırf bir slogan hâlinde öğrendikleri şu İslâmî prensibi ileri sürerler:

"Ezmânın tegayyuru ile ahkâmın tegayyuru inkâr olunamaz."²⁸⁰ Yani zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerekir.

²⁷⁹ Prof. Dr. **Ekrem Buğra Ekinci**, İslâm Hukuku'nda Değişmenin Sınırı, İstanbul, 2005. Buna ilâveten **Murad Hâfızoğlu**, Ahkâm'da Değişim, (Rihle Dergisi, İstanbul, 2008, s. 1, sh. 32 vd.) isimli makaleye bakılabilir.

²⁸⁰ Mecelle, Madde 39.

Hâlbuki bu İslâmî prensip, hakkında nass vârid olmayan meselelere kâbil-i tatbiktir. Zira hükmün değışen maslahat dolayısıyla yenilenmesi bir ictihad olur ve "Meurid-i nassta ictihada mesağ yoktur." (Mecelle, Madde 14) hükmüne göre naslar, bu faaliyete mevzu ittihaz olunamaz.

Bunun gibi örf-âdet ve maslahatın rolünü tayin eden başka İslâmî kaideler de vardır. Bunların bir kısmını bir hukuk âbidesi olan Mecelle'den iktibasla dikkatlerinize arz edelim:

"Zarûretler memnu' olan şeyleri mübah kılar." (Madde 21)

"Zarûretler kendi miktarlarınca tâyin olunur " (Madde 22)

"Bir özür için câiz olan şey, ol özrün zevâliyle bâtıl olur." (Madde 23)

"Mâni zâil oldukça memnu' avdet eder." (Madde 24)

"Zarar-ı âmmı def' için zarar-ı hâs ihtiyar olunur." (Madde 26)

"Zarar-ı eşed, ehaf ile izâle olunur." (Madde 27)

"Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur." (Madde 29)

"Def-ı mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." (Madde 30)
Yani kötülükleri def etmek, iyilikleri celb etmekten daha ter-
cihe şâyandır.

"Zarar, bı-kaderi'l imkân izâle olunur." (Madde 31)

"Hâcet umumî olsun, husûsî olsun; zarûret menzilesine tenzil olunur." (Madde 32)

"Âdet muhkemdir " (Madde 36) Yani âdet icabı olan şey, şart edilmiş gibi nazar-ı itibara alınır.

"Nâsın (insanların) isti'mâli (kullanması) bir hüccettir (delil) ki, onunla amel vâcib olur." (Madde 37)

"Âdeten mümteni' (imkânsız) olan şey, hakikaten mümteni' gibidir." (Madde 38)

"Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz." (Madde 39)

"Âdet, ancak muttarıd (devamlı) yani gâlip olduktan müteber olur." (Madde 41)

"İlbar gâlib-i şâyiadır, nâdire değı!" (Madde 42)

"Örfen mâruf olan şey, şart kılınmış gibidir." (Madde 43)

"Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir." (Madde 45) ilh.

İslâm Hukuku'nun umumî prensiplerini birer vecize hâlinde 99 maddede kanunlaştırmış bulunan Mecelle'den yukarıya alınan maddeler, örf, âdet ve maslahatın ne büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak bir örf, âdet veya maslahatın bu maddeler ve emsâlinde ifadesini bulan hukûkî rolü oynayabilmesi, yani müteber olabilmesi, bu bahsin başında serd ettiğimiz dört vasfı hâiz bulunmasına bağlıdır. Bunların arasında örf, âdet ve maslahatın şer'î nasslardan herhangi birisiyle küllî veya cüz'î bir sûrette delâlet veya irtibat bulunmasının ehemmiyeti âşikârdır. Zamanımızdaki müctehid taslakları, örf, âdet ve maslahatın müteberiyeti için bu ve diğer vasıfları dikkate almayarak onları gönüllerinin istediği gibi akılla medâr-ı hüküm addetmeleri İslâm Dünya Görüşü'nü tahriften başka bir mânâ ifade etmez ki, bu meseleyi, yazmayı plânladığımız ikinci kitaba bırakarak burada bu kadarlık bir izahatla iktifâ ediyoruz.²⁸¹

Ancak burada şu kadarını söyleyelim ki, Hristiyanlık'taki **Luther** rolünü oynamaya kalkışan bu müctehid taslakları, ilâhî

²⁸¹ Şeriatte nükuimlerin dayandığı maslahatları tespit maksadıyla "hikmet-i teşrî" adıyla bir ilim tesis olunmuştur. (Tafsîlât için bkz. İzzeddin ibn Abdusselâm İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri- Kavâridü'l-Ahkâm fi Mesâil-i Enâm, İstanbul, 2006, İz Yayıncılık)

bir sıyânetle (koruma ile) aslâ deforme olmamış (bozulmamış) bir dini (İslâm'ı) reforme etmek cür'etinde bulunmaktadırlar ki, bunun neticesi hem kendileri ve hem de sapıklığa sürükledikleri insanlar için mutlak bir hüsrandır. Zirâ Allâh'ın vaadi haktır ve O. vaat ettiği gibi dinini kıyamete kadar muhafaza edecektir.

F- İLİMCİLİK veya SİYANTİZM PRENSİPİ

İslâm Dünya Görüşü'nde ilme atfedilmiş olan büyük rağbet ve alâkanın anlatılacağı bu bahsi "**ilimcilik**" olarak isimlendirirken bunu "veya Siyantizm" sûretinde tasrih edişimiz, yadır-ganmamalıdır. Zira "**siyans (science)**", ilim demektir. Bununla beraber felsefede "**siyantizm (scientisme)**" bu kökten türetilmiş olduğu hâlde ilme haddinden fazla bir kudret ve ehemmiyet atfeden görüşleri ifade eden bir ıstılahtır.²⁸² Tabiatıyla o, bu mânâda ilmin İslâm'daki kıymet hükmü ile kabil-i telif değildir. Bız bu kelimeyi "**ilimcilik**"e, yani ilme ehemmiyet atfeden görüşe yakın olan lügavî mânâsıyla kullanıyoruz

²⁸² "Yer: bir kelime olup tekbîhî mutazammın olarak evvelâ 'İlmün eşyayı (varlıkları) hakikatleri üzere bildirdiği mesâil-i hakikiyyenin cumlesini nâik ettiği ve akı ve beşerin bil'-cümle ihtiyacâtını ifâya kâfi olağanı fikri, sâni'ven ilmi fikir ve usûlun hayat-ı akîye ve hayatıyyeye taalluk eden şeylerin kâffesine teşmil lâzım geleceği fikri mânâlarında kullanılmış ve sonra da ilme en ziyade hukum ve nufuz atfedenlerin bazıları tarafından az çok daha vâsi bir mânâda olarak kabul edilmiştir ki, ilme bir kıymet-i mutlaka vermekten ibârettir " (İsmail Fennî Ertuğrul- Lûgatçe-i Felsefe, İstanbul 1341, sh 619)

Gerçekten materyalist ve binnetice siyantist filozoflar ilme, eşya ve hâdisâtâ âid bütün hakikatlere zamanla mutlak bir vukuf sağlayabilecek bir kudret atfederler. Hatta bu görüş sebebiyle bir gün müspet ilimlerin tamamen dinin yerini alacağını dahî iddia ederler.²⁸³

Ülkemizde din karşıtı bazı kimselerin de bu hâm hayale kapıldıkları görülmüş ve görülmektedir.²⁸⁴ Devrinin münevverlerini sıhrı şiir ile idlâl eden **Tevfik Fikret "Halûk'un Âmentüsü"** şiirinde:

"Bir gün yapacak fen, şu siyah toprağı altun

Her şey mümkün kudret-i irfanla inandım" demektedir

Tabiatıyla, İslâm nazarında ilmin²⁸⁵ fevkalâde bir ehem-

²⁸³ Bu göniştî, ancak hristiyanlığa uyacak bir sûrette ifade eden yerli bir yazar şöyle demektedir:

"Elinakika eğer din ancak ruhu itibariyle beşeriyetin his ve kalbine hâkim olmakla kalsaydı, hiç şüphesiz ki ilmin sahasına asla hücum etmeyecekti; belki de asırlarca beşerli dîmuğını yoran dîni ilme, yahut ilmi dîne hâkim kılmak ve nihayet ikisi arasındaki nizâi bir itilâf ile bitirmek meselesi bugün mevcut olmayacaktı. O zaman birçok dîmağlar, din hakkında serinkanlı düşünceler, dinlerin ilahiyatçıların şân ve şereflerini temin etmek için değil, bilâkis insanlârın bazı hissî ve kalbî ihtiyaçlarını tatmin etmek için vücuda gelmiş müesseseler olduğunu görecekler ve **bu ihtiyaçlar başka bir yoldan tatmin olununcaya kadar beşeri cemiyetlerin en mühim müesseselerinden biri olarak dînin bâki kalacağına inanacaklardı.** Fakat kuvvet elde etmek isteyen her müesse se gibi din de bu his ve kalb sahasından çıkarak insanların düşünüşü, gündelik hayatı, cemiyetin kanunları üzerinde de hâkim olmaya başlayınca karşısında aklı ve sonra da tecrübe ve müşâhedeyle bulmuş, yani evvelâ feşeşe ve sonra da ilim ile karşılaşıp: "Tbkz Abdulhak Adnan Adıvar- Tarih Boyunca İlm ve Dîn, İstanbul 1944, sh 8)

²⁸⁴ Tefsîlât için bkz. İsmâil Fennî Ertuğrul Materyalizmin İfâsi ve İslâm, İstanbul, 1996 ve Prof. Dr. Suleyman Hayri Bolayır Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Ankara, 1995

²⁸⁵ Bilgi üç kademedir

a-Âmiyâne Bilgi: B. sebepleri kavranmamış olan bilgidir. Bir câh'in şmşek çıktuktan bir müddet sonra yok gureyeceğini birmesi gibi. Bu te Kerrülre öğrenir

b-İlmî Bilgi: B. i. sebep netice munâsebeti kavranmış olan bilgidir

c-İrfan: Bu da hazmedup şahsiyetinilmiş olan bilgidir.

Bunların üstünde üç kademe hâlinde bir bilgi daha vardır ki, buna da "mârifet"

denir

miyeti olmakla beraber onun Kâinat'ta meknuz olan bütün hakikatlere ulaşabileceği kabul edilemez. Evvelce zikretmiş olduğumuz üzere âyetle sâbit olan **"beş bilinmez"** keyfiyet vardır. Bunlara Allah'ın **"Zât hakikati"** de ilâve edilmelidir. Çünkü insanoğlu bunu düşünmekten men edilmiştir. Maddî âlemden aldığı intibâlarla düşünen insan beyni, medâr-ı mukayese olacak bir intibâ sâhibi olmadığı için Cenâb-ı Hak'ın Zât hakikatini bilemez. Çünkü O'nun **"muhalefetün li'l-havâdis"** yani sonradan olan her şeyden farklı olmayı ifade eden bir sıfat-ı ilâhiyesi vardır. Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- da *"Nasıl tasavvur edebiliyorsanız ondan başka türlüdür."* buyurarak bu husustaki imkânsızlığı ifade etmiş bulunmaktadır.

Bununla beraber ilmin efdali, yani en faziletlisi Allâh'ı bilmektir. Ancak bu biliş, sıfat keyfiyetleri itibariyle ve beşer idrakine izâfetendir. Ondan sonra **"murâd-ı ilâhî"**yi bilmek gelir ki, bu da yaratıcının **"âdetullah"** veya **"sünnetullah"** denilen irâde izharındaki hikmet ve maksadı kavramaktır. Beşerî ilmin zirvesi budur. İslâm'da buna **"maârif"** yani mârifetler denir. Bu beşerî ilmin zirvesidir. Bütün bunlara ilâveten Cenab-ı Hak, rûh hakkında insanlara az bilgi verildiğini²⁸⁶, rûhun mahiyetine de vâkıf olunamayacağını bildirmiştir. Asırlardan beri, önce umûmî felsefe içinde sonra da müstakil bir ilim olarak (rûhiyât/psikoloji) rûhun mâhiyeti araştırılmışsa da bugün artık onun bilinmeyeceği kabul olunmuş ve psikoloji, ruhî hadiselerin sebep ve neticeleriyle fizyolojik ve psikolojik hâdiseler arasındaki ilâhiyet araştırana -âdetâ- bir laboratuvar ilmi hâline gelmiştir.

Mârifette birinci kademe, bir oluştaki fâilın irâdesine ilâveten Allah'ın irâdesinin de mevcudiyetini müarık olmaktır. *"Hayrühî ve şerrühî mî nâlah; teâlâ"* manası bunu gerektirir. Buna ilâveten bir oluştaki tecellî eden esmâ-yı ilâhiyyeyi tanımak mârifette ikinci kademedir. Üçüncü ve son kademe ise, oluştaki "murâd-ı ilâhiyye"yi bilmektir. Beşerî bilginin zirvesi ve nihât hududu budur.

²⁸⁶ İsrâ Sûresi, âyet 85

İnsan fıtratında mevcut olan tabiî meyillerden biri de tecessüs ve bunun neticesi olan öğrenmedir. Bunu tatmin için o, akıl, his ve muhâkeme kudretiyle teçhiz olunmuştur. Bu keyfiyetler âdemoğlunu mahlûkat içinde mümtaz bir mevkiye yükselten yegâne müessirlerdir. Fakat bunlar tek başına hakikate vüsûl için kâfi gelmediği gibi bir de tâbî oldukları pek çok müessir. onlar.n. bu kıfayetsizliklerini arttıran çeşitli zaafılar sûretinde tezahür eder. Bu sebeptendir ki, insanoğluna Yaratıcı, vahiy sûretiyle yardım etmiş ve bu yardımı ilk insan olan Âdem ile başlatmıştır. Bu ilâhî meşîyyet, yarattığı her varlığı herkesten iyi tanıyan Cenab-ı Hak'ın şu beşerî acz ve kifayetsizliği te'yidi demektir. Vahiyle insanoğluna vâkı olan ilâhî yardım da mücerred hakikatler itibariyle hep aynı kalmış olmakla beraber onun kaydettiği tekâmül seyrine bağlı olarak içtimâî hükümlerde âhir zaman nebîsiyle kemâle ulaşmıştır. Biz, ilmin değerini vahyin ortada tahriften masûn kalmış olarak mevcut olan son ve yegâne muhtevası ile ortaya koymaya çalışacağız.

Bir kere meşhûr-i âlem olarak İslâm'ın ilk emri "**ikra**" yani "**oku**"dur.²⁸⁷ Okumaksa, ilmin elde ettiği mutaların (verilerin), nesilden nesile intikalini temin eden yegâne vasıta-
tadır. Böyle olmasaydı, insanlar geçmişteki ilmî muhtevadan habersiz olurlar ve her şeyi yeniden keşfetmek veya öğrenmek mecburiyetinde kalırlardı. Esâsen bu lâzime iledir ki, Kur'ân-ı Kerim'de bine yakın âyet-ı kerîme, geçmiş kavimlerin ibret alınacak kıssalarını nakletmektedir. Diğer taraftan pek çok âyet-ı kerîme "**Düşünmez mısınız?**", "**Aklı etmez mısınız?**" gibi çeşitli ıkazlarla insanoğlunu düşünmeye dâve etmektedir. Hem de bu ıkazlar, te'kîd-i istifhâmî, yani sual yoluyla mânâyı kuvvetlendirecek bir sûrette vârid olmuştur. Cenab-ı Hak, "**Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?**"²⁸⁸ âyet-i kerîmesini de te'kîd-i istifhâmî yoluyla bildirerek âlimlerin üstünlüğünü

ifade buyurmuştur. Diğer taraftan Allâh'ın -sıfat itibariyle de olsa- ancak ilim yoluyla bilinebileceğini ifade için **"Allah'tan ancak âlim kulları korkar."**²⁸⁹ meâlindeki âyet-i kerimeyi inzal buyurmuştur. Çünkü kendisinden korkmak için Allah'ı lâıykı ile bilmek gerekir. Bu ise, ilim sâyesinde mümkündür.

İlim tahsili, erkek ve kadın, her Müslüman için farz kılınmıştır. Hazret-i Peygamber'den bu âyet-i kerimeleri te'yiden pek çok hadis vârid olmuştur. Bunlardan birkaçını dikkatlerinizle sunalım:

"Dunyayı isteyen ilme sarılsın, âhireti isteyen ilme sarılsın, her ikisini de isteyen yine ilme sarılsın!"

"İlim ve hikmet Müslüman'ın yitik malıdır. Onu nerede bulursanız alınız."

"İlim Çin'de bile olsa arkasından koşunuz." Buradaki Çin kelimesinden maksadın, en uzak bir mevki olduğundan şüphe yoktur.

"Beşikten mezara kadar ilmin arkasından koşunuz."

"İlim rütbesi, en yüksek rütbedir."

"Ümmetimin âlimleri, Benî İsraîl'in peygamberleri gibidir."

"Âlimin kalemlerinin mürekkepleri, şehitlerin kanlarından daha mübecceldir."

"İlim elde etmek için seyahat edene Allah cennet yolunu gösterir."

"Allâh'ın yarattığı şeyler üzerinde bir saat düşünmek, altmış sene nâfile ibadetten daha üstündür."

"İlme ve âlimlere hürmet eden, bana hürmet etmiş olur."

"Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ ona cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin bağışlanması için Allâh'a yalvarırlar. Bir âlimin sadece ibâdetle uğraşan bir kimseye üstünlüğü, ondördüncü gecesinde Ay'ın, diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler, altın-gümüş değil, sadece ilim miras bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimse, çok büyük bir kısmet kazanmış olur."²⁹⁰

Bu ve benzeri hadis-i şerifler, lâyıkıyla yazılsa kocaman bir cilt teşkil eder.

İlmin, İslâm Dünya Görüşü'nde bu derecede teşvik ve terğib (rağbetlendirme) olunması sebebiyle, çocuklarını diri diri gömmekten kabileler arasında hiçbir insânî kaideye riâyet etmeksizin kavga ve yağmagirlik eksik olmayan iptidâî bir kavmin İslâm'la şereflendikten kısa bir müddet sonra ilim tarihinde mucizevî bir terakkiye âmil olmuştur ki, bu tarihin sayısız şehâdetleriyle sâbittir.

O derecede ki, bugünkü Batı Medeniyeti de kaydettiği terakkiyi İslâm âlimlerine borçludur. Bunu kavramak için müspet ilimlerin temel mefhum ve istilahlarına sathî bir sûrette bakmak bile kâfîdir. O takdirde görülecektir ki, bütün bu mefhum ve istilahların kelime olarak adları -az çok değişikliğe uğramış- Arapça'dır.²⁹¹ Fakat ne hacet! Bu gerçeği birçok insafli batılı âlim de kabul etmektedir.

²⁹⁰ Ebû Davud: İlim : Terzî: İm, 19

²⁹¹ Dr. Sigrîd Hunke'nin "Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi" isimli hayret ve heyecanla okunacak eseri (İstanbul 1997) Arapça kelimelerin Almanca'daki sayısız misali hem de günlük hayata bile geçmiş olarak nakletmektedir (sh. 25 vd.)

Eserin sonunda ise böyle kelimelerin alfabetik fihristi mevcuttur

Bunlardan biri olan **Sigrid Hunke** tafsîlatlı eserinde, Ortaçağın mutaassıp Batı Âlemi'nde sadece Venedik'in husûsî olarak müslümanlarla temasta bulunmasına mu-saade edildiğini, bundan dolayı da Venediklilerin Şark ticareti dolayısıyla zenginleşirken İslâm kültür hamûlesini de Batı ya taşıdığını uzun uzun anlattıktan sonra eserini şu cümlelerle bitirmektedir:

"Doğu ile Batı arasındaki muntazam munâsebet-lerin kesilmesi, vahim ve meş'um neticeler doğurdu İslâm Dünyası'na karşı zihnen kendi içine kapanma, Avrupa'nın ekonomik ve kültürel gelişmesini asırlarca gerilere attı. Yasaklara ve resmî husûmete rağmen Batı, Arap Dünyasına ve Şark Ticaretine açıldığı ilk andan itibaren iktisâdî inkişafına başladı. Bu esnada Batı; teknik, sağlık, hijyen ve devlet organizasyonu bakımın-dan İslâm Medeniyeti'nin umûmî kültür varlıklarına yakınlık peydâ etti. Yavaş yavaş onun zihnî mirâsını eline geçirdi. Bu sayede asırlarca süren bir uyuklama ve uyuşukluk devresinden kurtularak, nihayet kendi kanatlarıyla emsalsiz bir yükselişe doğru harekete başladı. Tabiatıyla Batı, Arap Medeniyeti'nden (aslında İslâm) yalnız ilim sahalarında değil, bu arada haya-tın bütün sahalarında ve sana'tta da yaşayışını daha zengin, daha güzel, daha sıhhî, daha mes'ud yapan, sayısız küçük, fakat mühim ilhamlar aldı.

Dinî husûmet ve taassup, milletlerin dâima en kötü yol gostericileri, hayat ve gelişmelerini engelleyen düş-manları omuşlardır. Milletier, sadece karşılıklı saygı ve faydalanma, bir Dünya yaklaşması ve dostâne rekabet içinde fevkalâde enerjik inkişafırla nâil olabilirler Nefret ve yakınlığın, düşmanlık ve hayranlığın çizdiği acayip tarih, kın ve itimatsızlığa rağmen, Dünya'nın son derece istifade sağladığı İslam Medeniyeti ile Batı arasındaki bu

kitabta belirtilmesine çalışılan çok cepheli münâsebetleri en sonunda tasdiğe muktedir oldu.”²⁹²

Şimdi de size İslâm Dünya Görüşü’nde ilme verilen bu değerin âmil olduğu neticelere dâir kısa bir değerlendirmeyi arz edelim:

“İslâm medeniyetini imha eden, kütüphaneleri yıkan Moğollar bile Musluman olur olmaz ilmin hâmisî oluyorlardı.

Mekke’ye gitmenin farz olması ve en uzak bir yerde de olsa bilmediklerini öğrenmek için seyahate kendilerini mecbur tutmak ve aldıkları memleketlerin her birine göre ayrı ayrı hükümler koymaya mecbur olmak gibi dinî sebeplerdir ki, İslâmları **Batlamyus**’un coğrafyaya dâir yazmış olduğu kitabını daha görmeden- coğrafya ilmini vaz’ ve tedulne sâik olmuştur.”²⁹³

Günde beş vakit namazın farz olması, her yerde evkat-i şer’iyyenin tâyini meselesini ortaya çıkarıyor ve böylece İslâm-lar’ı Güneş’in ve Ay’ın hareketlerine dâir tetkikler yapmaya sevk ediyordu. İşte bütün dinî zarûretler ve icablarla daha Milâdın Yedinci Asrı’nda iken Müslümanlar teşrî’, ahlâk, siyâset ve ticâret ile meşgul oldular. Riyâzî, felsefî ilimlerde araştırmalar ve incelemeler yapılar. **el-Mansur** ve O’nun yolunda yürüyen **el-Me’mun** ilim adamlarını ve mütercimlerini toplayarak kütüphâneler, medreseler, akademiler tesis ettiler.

Bunlar her şehirde herkese açıktı. Yunanca, Süryanice ve Sanskrit dilinden Arapçaya tercüme ettikleri kitapların ağırlığınca tercüme yapanlara altın para verdiler. Bağdad ile diğer İslâm merkezleri ahlâk, fıkıh, siyâset, felsefe, hey’et,

riyâziyât, tabiiyyât, mûsikî, edebiyat ve ictimâiyat ve daha haşka ilimlerin beşiği olmuştı. Dünya'nın her tarafından Bağdad, Kâhire ve Kurtuba'ya tahsil için talebe geliyordu.

Aurupa'nın en ücra köşesinden gelen Hristiyanlar, Islâm medreselerine devam ediyorlardı. Sonradan Hristiyan kılısesının reisliğine kadar yükselmiş olan birtakım adamlar. Islâm medreselerinde okumuşlardı.²⁹⁴ Antakya ile Harran, doktorluk ilimlerinin en önemli tahsil merkezleri idi.

Islâmlar, Dünya'nın muhtelif merkezlerindeki bütün ilimleri öğrenmeyi dinlerinin icaplarından saydıkları için bu yoldaki çalışmaları ile az bir zamanda hem o ilimleri kendi dillerine çevirip memleketin her tarafına yaymışlar, hem asıl sahiplerini kat kat geçmişler, hem de o ilimlere yeni yeni keşifler ilâve ederek ve vurdukları damga ile bunların her biri Islâm medeniyetine has bir şekil almıştı.

Bundan dolayıdır ki, Aurupalılar, Yunan ilimlerini yeniden canlandırmaya teşebbüs ettikleri zaman bunları Islâm boyası ile mezcedilmiş bir hâlde Arapça'dan nakl ve tercüme etmeye mecbur olmuşlardı. Reyli **Ebu Bekir Muhammed ibni Zekeriyya er-Râzî**'nin (vefatı: 923 M.) çiçek hastalığı ve kızamık hakkında yazdığı risalelerini bütün dünya okumuş ve istifade etmiştir. **Râzî**, tıbbâ âid 200 risâle yazmış ve bunlardan bir kısmı Latinceye tercüme edilmiş ve 1510'da Venedik'te basılmıştır.

Râzî'den elli sene sonra şöhret olan **Ali ibni Abbas**'ın tıbbâ âid yazmış olduğu yirmi cild eser 1227'de Latince'ye tercüme edilmiş ve 1523'te Liyon'da basılmıştır. Islâm hekimlerinden "**er-Reis**" ünvanını alan **İbn-i Sina** ile **Ebü'l-Kasım** ve daha yuzlerce büyük âlim zıkkredilebilir. **Ebü'l-Kasım**'ın mesâne taşını çıkarmak için yaptığı ameliyat, asrımızda en

²⁹⁴ İkinci **Papa Silvestr** Kurtuba'da tahsil etmiştir. (Emir Ali- Ruhu'l-Islâm)

ileri giden cerrahların, operatörlerin yaptıkları ameliyatın aynı idi **İbn-i Sina**'nın "**el-Kanun**"u asırlarca Avrupa'nın Dârülfünunlarında (üniversitelerinde), Avrupa'nın tıp fakültelerinde okunduğu mâlûmdur. **Birûnî**'nin felsefe, riyâziyât, coğrafya-yı riyazî, tabiiyyat, kimya, felsefe ve Hindistan'a âid yazdığı eserler hayret vericidir. İlim ve fennin her şûbesinde yazdıkları kütüphaneler dolusu kitapları ve yaptıkları yeni yeni keşifleri ile İslâm bilginleri beşeriyete ve medeniyetin yükselmesine en büyük hizmetleri yapmışlardır ²⁹⁵

Türk Filozofu **Farabî**, **İbn-i Sina** ile **el-Kindî**'nin, **er-Râzî**, **İbn-i Rüşd**, **Gazalî**, **Tûsî** ve **Musa Biraderler** gibi dâhilerin muhalled eserleri, bir milleti bütün mânâsıyla yükseltecek, bir nesli her türlü terakkilere müstaid bir hâle getirecek prensipler ve usûllerle doludur. Bunların hepsi, hızını ve feyzini İslâm Dini'nden almışlardır. Çünkü İslâm Dini, bu yolda çalışmaları en büyük ibâdet olmak üzere tausif eder.

Şimdi bütün medreseleriyle, kütüphâneleriyle, rasathâ-neleriyle, tarihçileriyle, edebiyatıyla, sanatıyla, fabrikalarıyla Şark'ı bırakalım da diğer yerlere gidelim. Göreceğiz ki, durum oralarda da aynıdır. Saat rakkasını icat eden, Sicilya hükümdarları sarayında 800 batman ağırlığında gümüş bir levha üzerine Dünya'nın oyma bir haritasını yaparak o zaman belli olan kısımlarını Arapça kaydeden bir Müslüman'dır. Sicilya Kralı **II. Fredrik**, İslâm filozofu **İbn-i Rüşd**'ün çocuklarını sarayına alarak onlardan nebâtât, biyoloji okuyordu Tabii ilimlerde tecrübe usûlünü ilk önce vaz eden, bir İslâm âlimidir. Amerikalı meşhur **Draper**'in de itirafı veçhile asma saatlere rakkası ilk tatbik eden yine müslümanlardır. Astronomi ilminin, Avrupa'da intişarı **Ferganalı Mehmed**'in eserleri Lâtince'ye çevrildikten

sonradır. Avrupa'da ilk rasathâne Muslumanlar tarafından yapılmıştı. Ne yazık ki, müslümanların Endülüs'ten çıkarılmaları üzerine İspanyollar bunun ne işe yaradığını anlamayarak bu rasathâneyi çan kulesine çevirmişlerdi.

Eczacılık san'atını ilk önce Muslûmanlar icat ediyor İlaç hazırlama kanunu onlardan intişar ediyor Bir ilim olarak kimya, hiç şüphesiz muslumanların icadıdır Tarsuslu **Ebu Musa Câbir** asrî kimyanın hakikî babasıdır Onun kimya âleminde açtığı devir, **Bristley** ve **Lavvezye**'nin açtıkları devir kadar ehemmiyetlidir. Bugün dahi Avrupalılar şarkın bu büyük kimyagerinin usûllerinden istifade etmektedirler. Operatörlük ilmi, en yüksek inkişafa nâil olmuştu Cerrâhî âletlerin kullanılışı, hicâbî haciz iltihabının keşfi, hamızı kibrit ile daha birçok şeyler ihtira eden, barutu birçok maksatlarda ve ağır şeyler atmak için kullanan İslâmlar'dır. Ticarete ve sanatta da hayatın şeklini değiştirecek kadar illeri gitmişlerdi. Paçavradan ve pamuktan kâğıt yapıyorlardı. İslâm fabrikalarında yapılan kâğıt, İspanya'dan Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya'ya Miladın on üçüncü asrında gitmiştir.

İslâm memleketleri arasında ticâreti ve seyâhatı temin için yollar açılmış, yollarda kuyular kazılmış, sarnıçlar yapılmış, postalar tanzim edilmişti. Böylece Endulus, Merakeş, Cezâyir, Tunus, Mısır, Sudan, Arabistan, İran, Rusya, Hindistan, Çin, Kûfe, Basra, Suriye, Irak birbirine bağlandığı gibi bunların hepsi de Mekke ve Medîne'ye bağlanmıştı

Moslûmanların vücûda getirdikleri muazzam şehirler, mektepler, medreseler, hastaneler ve sâir ilim ve hayır müesseseleri ve nefis sanatlar bilhassa Gırnata'da on üçüncü asrın başından on beşinci asrın ortalarına kadar en yüksek sâhıkaya çıkmıştı. İslâm hâkimiyeti devrinde Talitla'da iki yüz bin nüfus bulunuyordu, İsbiliye'de yalnız ipek dokumaya mahsus "6 000"

tezgâh vardı. Umûmî ve husûsî mekteplere Müslümanlar fevkalâde önem veriyorlardı. **Hakem İbn-i Abdurrahman**'ın kütüphânesinde 400.000 cild kitap vardı. Memleket Hıristiyanlara geçince **Kardinal Aksiminis**, Gırnata meydanlarında bir günde 80.000 cild kitap yakmıştı. Seyyahlardan **İbn-i Bendi** 1140 ta Kahire'de yalnız rıyâzî ve felekî ilimlere âid 60.000 eser ve birisi **Abdurrahman Sofî**'ye âid iki kurre gördüğünü söyler. Müslümanlar, medeniyetin yalnız bir şekli ile değil, her şûbesiyle meşgul olmuşlar ve bütün ilimlerde başkalarına olan ustunluklerini mûsikîde de göstermişlerdir.

Dünyanın her türlü güzelliklerinden ve zeuklerinden meşrû bir sûrette faydalanmak İslâm'ın açık emirlerinden idi ve bunların birçoklarını Avrupalılara öğreten Endülüs Müslümanları olmuştu. Temizlik, İslâm'ın esas şartlarından idi. Bunun için Müslümanların, Avrupa'nın o zamanki mülevves ve kaba elbiselerini giymeleri mümkün değildi. Filhakika o zamanlar Avrupalılar'ın elbise diye giydikleri şeyler, paçavra yığınlarından, müstekreh tufeyliyat yuvalarından başka bir şey değildi. Avrupalılar keten ve pamuktan iç gömlekleri giymek usûlünü İslâmlar'dan öğrenmişlerdi.

İşte **Hazret-i Muhammed**'in tebliğ eylediği Müslümanlık; ilim, irfan, terakkî ve medeniyet sahasında böyle dev adımlarla yürür ve Dünya'yı yeni bir hayata kavuştururken Hıristiyanlık ve onu temsil edenler, ilim ve felsefeyi imhâ ediyor ve «Cehâlet, sadâkatin anasıdır.» diyerek âlimleri en büyük cezalara çarptırıyorlardı. Avrupa'da asırlarca süren tereddî devrinde Müslümanlık terakkî ve teceddüdün alemdarı olmuştu. Avrupa'da hakikî ilim adamları ateşlerde yakılırken, Avrupa cinlere secde ederken, paçavra parçalarına ve kemiklere tapınıyorken İslâm memleketlerinde ilim ve irfan en yüksek hürmet ve itibarı görüyordu.

Aurupa, ancak on sekizinci asırda **Hukuk-ı Beşer Beyannâmesi** ile birtakım husûsî gâyelerle tîlân edilen fikir

hürriyeti, vicdan hürriyeti, söz ve hareket hürriyeti İslâm'da on iki asır önce inkişaf etmişti.

Ne yazık ki, İslâm'ın vücûda getirdiği bu medeniyet, bir taraftan kendilerine Ehl-i Salîb (Haçlılar) adını veren bir sürü haydudun İslâm diyarına akurâne (kudurmuşçasına) saldırmalarıyla, diğer taraftan da Endülüs'ten çıkarılan Muslumanların yerlerini işgal eden Hristiyanlar eli ile yok edilmişti. Muslumanlar İspanya'yı bir cennete çevirmişlerdi, Hristiyanlık onu bir çöle çevirdi. Müslümanlar, İspanya'yı ilim ve san'at muesseseleriyle doldurmuşlardı, Hristiyanlar eizze (azizler) ve tasvirlere ibâdet için kiliselere çevirdiler.

Müslumanların İspanya'da vücûda getirdikleri irfan ateşe verilmişti. Müslüman olan erkeklerle kadınlar ve çocuklar hep birden öldürülmüş, yakılmış veya esir edilmişti. Kalabilenler de Afrika sahillerine birer dilenci olarak düşmüştü. İlim ve irfan düşmanı olan papazların sevk ettikleri Ehl-i Salib sürülerinin Garbî ve Şimâlî Afrika'da yaptıkları vahşet de bunun aynı idi. Onlar da uğradıkları yerdeki kütüphaneleri yakıyor, irfan ve sanat merkezlerini birer harabeye çeviriyorlardı.²⁹⁶

²⁹⁶ Hulâgu'nun Bağdad'a, Berberîlerin Mısır'a hücumları Maarif-i İslâmiye için nasıl bir felâket kasırgası olmuş ise Ehl-i Salib'in Sönye'ye tahacimleri de o kadar ve belki onardan daha ziyâde tahribât-ı ilmiye intac etmişlerdir. Hulâgu Bağdad'a girdiği zaman kitapların bir kısmını kerpiç makamında istimal ederek hayvanlarına ahır ve çermik yaptırıp ve mütebakkısını da Dicle Nehri'ne dökürmüştü. Ehl-i Salib ise Trablus Sami'ni zaptedince Kont Bertam Cibar Hristiyanlığı için bu lekele kâhramanını çarşıya kitap hâvi olan meşhûr kütüphane; kâhmen yakarmıştır. Emir Ah-Omer Rıza Doğrul- Ruhu İslâm Corci Zeydan- Medeniyet-i İslâmiye Tarih-i Sıdyo- Tarih-i Hülâsatü'l-Arab).

"İspanyollar Endülüs'e girdikleri zaman ellerine geçen kitapları kâhmen yakmış, kütüphaneleri hak ile pekşan etmiş, âsâr-ı medeniyet nâmına ne girdülse kütüphanesini yakıp yıkmış, bir çokları irfan ve medeniyet zirvesi, kemâliyetine ulaşmış (yükselmış) olan Endülüs ü, haşyetengiz bir harâbe zarfı cerehli (acılayan) halde toassaba çevirmişlerdi. Avrupa müelliflerinden Conde'nin itiraf ettiği üzere, İspanyolların Endülüs te yalnız umûmî meydanlarda yaptıkları kitapların miktarı bir milyonu tecavuz ediyordu. Muverrih Fléehir Kardinal İsmenes'in gayetle müzeyyen ve muzeheh ciltlerine bile acımayarak kendi eliyle elli binden ziyâde

"İslâm dini terakkiye engel olsaydı, İslâm en kuvvetli zamanında bu muazzam medeniyetin, ilim ve terakkinin her şubesinde akıllara hayret verecek bir süratle görülen bu yükselmelerin meydana gelmesine imkân olur muydu?

İslâm memleketlerinin az bir zamanda ilim ve medeniyet alanında bu derece ileri gitmesi, İslâm Dini'nin ne süratle ibtidâî birtakım kavimleri birdenbire ibtidâîlikten kurtararak fâzıl bir medeniyet sahasına çıkardığını ve İslâm'ın rûhunun bunu iktiza ettiğini göstermez mi? İslâm, bu yolda emir ve teşvik etmeseydi elbette bunların hiç birisi olmazdı. Bu, aynı zamanda, şunu da izah eder ki, Müslümanlar'ın son asırlarda uğradıkları gerileme ve zaaf, ancak İslâm'ın bu asıl ve hayat verici ruhundan, bu ilim ve ışık ruhundan, yine Avrupalıların muhtelif şekil ve sûrette yaptıkları tozyik ve tesir ile, uzaklaşmış olmalarından ileri gelmiştir.

Müslümanlığın ilme, medeniyete, terakkiye düşman olduğunu müslümanların hayat alanında başka milletlerle koşu yapabilmekten âciz bulunduklarını ikide birde ileri sürenler, Müslümanlığın hakikatini bilseler veyahud İslâm tarihini garazdan uzak olarak inceleselerdi, verdikleri bu hükmün ne kadar yuz kızartıcı olduğunu anlamakta gecikmezlerdi. Sayın bir üstadın dediği gibi (**M. Şemsettin Gü-naltay** Zulmetten Nura) ilmî terakkiler hususunda Avrupa medeniyetinin İslâmlara borçlu bulunduğu minnettarlığı unutmak istemesi acınacak bir şeydir. Avrupa ve Amerika'nın en fazîletli ve tarafsız fikir adamları, bu hakikatli itiraf ettikleri hâlde taassup veya herhangi bir maksatla İslâm Dini'ni terakkiye engel gibi göstermek, öğle zamanı Güneş'i inkâr etmeye benzer.²⁹⁷

kitap yakmış olduğunu söylüyor." (**M. Şemseddin Gü-naltay** İslâm'da Fen ve Felsefe makalesi)

²⁹⁷ A. Hamdi Akseki İslâm Fitri, Tabii ve Umumi Bir Dindir, İstanbul, 2004, sh. 47 vd

Müellif, târihî gerçeklere istinâden böyle diyorsa da, maâ-lesef bilhassa ilkimizde **"Batılılaşma Hareketi"**nin başladığı günden itibaren yüce İslâm Dini **"mânî-i terakkî"** (gelişmeye manî) olarak gösterilmiş ve bu asılsız iddia bugün bile bertaraf edilebilmiş değildir.

Batı Âlemi'nde -ustelik muharref Hristiyanlık ve onun mutaassıb müntesibi papazlarla mücâdele sonunda- vâkı olabilen fikrî uyanış ve teknik terakkî karşısında Şark-Garb muhâsebesini yapmaktan âciz bazı yarı münevverlerimiz dehşetli bir aşağılık duygusuna kapılmış ve derin bir şuphe girdabına sürüklenmiştir. Hiç şüphesiz bir kısmı dış güçlerin telkin, teşvik ve hatta fiilî yardımlarının da rol oynadığı bu aşağılık duygusu, -çoğu bir ihânet eseri olan- askerî hizmetlerin de inzimâmıyla gitgide dehhâmeleşerek, nihayet iş, millet nâmına icrâ-yı faaliyette bulunmak (!) mevkiindeki resmî ve selâhiyetli şahıslarca İslâmiyet düşman (!) ilân edilebilmiştir.

Bugün zihniyetleri -demokratik sebeplerle- **"İslâm'a evet, fakat Şeriat'a hayır!"** sûretinde izah ve ifâde edilebilecek olan bir çok yarı münevverimizin şu tavrındaki samimiyetsizliğe mi, yoksa câhilliğe mi acımak veya kızmak lâzım geldiğini kestirmek cidden kolay değildir.

Demokrasiye geçişle birlikte, halkın dinî taleplerine karşı takındıkları menfî tavır ve bu tavrındaki inad ve ısrar onlara **"iktidar"**ı bir nevi **"memnû (yasak) meyva"** hâline getirmişse de, birtakım **"derin güçler"** ve **"zinde kuvvetler"**e âid ümid ve faaliyetleri hâlâ devam etmektedir. Ancak Dünya şartları muvâcehesinde demokrasiye paydos çekemeyecekleri cihetle eninde sonunda milletin gâlip geleceği muhakkaktır. O zaman **"şeriat"**ın İslâm'dan ayrı bir şey olmadığını herkes kabul ve itiraf mevkiinde kalacaktır.

Bu oluştta, ilmî gelişmeler ve keşiflerin de Kur'ân-ı Kerim'i te'yid edegeldiği gerçeğinin her safhada biraz daha bârız ve

harc-ı âlem bir duruma gelmesinin de müessir bir oynayacağı kanaatindeyiz.

Bu sebeple İslâm Dünya Görüşü'nün ilimle alâkasını anlattığımız bu bahse son verirken aşağıdaki iki hususu da belirtmek lâzımdır. Bunlar:

1- Nassların (âyet ve hadislerin) her taaliuku olan meselede zamanında bilinen veya ileride bilinecek olan ilmî gerçeklere harfiyen mutabık oluşu,

2 İslâm Dünya Görüşü'nün bütün zamanlar boyunca keşfiyât ve ilmî terakkînin önünde bulunmasıdır.²⁹⁸

Şu iki keyfiyetin sarahatle ortaya çıkacağı yakın bir gelecekte İslâm'ın tâlihi ulkemizde ve hatta bütün Dünya'da değişeceğini tahmin güç olmasa gerektir!

²⁹⁸ İslâm tarihi boyunca Müslümanların elde ettikleri harika başarıların tafsilâtına ulaşmak isteyenler şu eserlere bakabilirler **Prof. Dr. Seyyid Hüseyin Nasr**- İslâm ve Bilim, İstanbul 2006; **Prof. Dr. Fuad Sezgin** İslâm'da Bilim ve Teknik, Ankara, 200 /

G-AKILCILIK veya RASYONALİZM PRENSİPİ

Bundan evvelki bahiste ilimcilik prensibi dolayısıyla söylemiş olduğumuz gibi İslâm Dünya Görüşü'nde akla büyük bir değer atfedilmekle beraber bunun mâhiyeti felsefî bir ıstılah (terim) olan Rasyonalizm ile aynı değildir. Zira Rasyonalist filozoflar, varlık sebebi olmayan hiçbir şeyin mevcut olmadığına, mâkul (akledilebilir) olmayan bir şeyin bulunmadığına inanırlar.²⁹⁹ Bu sebepten

²⁹⁹ "Akliye mezhebi ki ilm : mâba detsab-oda (metafizikte) sebeb : vücûdu olmayan hiçbir şeyin mevcut olmadığına ve fâilen değ-se-ne hukmen mâ'kul olmayarak bir şey bulunmadığına kail olan mezhep (ekol). Yakını olan her mârifet-i fâilînin gayr-ı kabil-ı red, kalbî bea'k' : snat gerekmezen, meââiden (keleraen) gelağıne ve bu meââinin netice : lâz mes : orduqta nâüss : mase'lerin du,umı organ arınıñ nak-katın ancak kârşık ve mukakkal bir manzarasını tedarik edebrağıne kail olan mezhep Tasavvufî ve mehlûkî etle'yyenin menşei ekil olduğuna kail olan bu mezhep tecrubîye mezhebi f'Emripisnef'nin mukabilidir."

Bilhassa ilâhiyât ulemâsı nezdinde ancak akla itimat edilmek lâzım geleceğine ve akaid-i d'niyyede ancak aklın muvafık : mantık ve nûr : mar'fet : tabiiye mucebince kanaatbâş olduğunu, tasdik ettiği şeylerin kabûla lâzım geldiğine kail olan mezhep ki buna Teoloji (Akliye : Lâhutiye Mezhebi) tesmiye olunur. Bu mezhebe mensup olanlar, gerek kutub-ı mukaddeseyi (mukaddes

biz bu kelimeyi şu felsefî mahiyetiyle değil, sırf akla atfedilen ehemmiyet mâhiyetindeki lügavî mânâsıyla kullanıyoruz.

İslâm nazarında aklın ehemmiyet derecesi, onun beşerî mesuliyetin iki sebebinden biri olarak kabul edilmesiyle sâbittir. Gerçekten İslâm nizamının hâkim olduğu bir ülkede bir insanın hukûken borçlarını ödemeye ve haklarını kullanmaya başlayabilmesi için gerekli olan şartların biri **"bülûğ"**, diğeri ise **"akıl"**dır. Yani **"âkil"** ve **"bâliğ"** olmaktır. Hukukî ehliyet için İslâm'ın vaz' ettiği âkil olmak şartı, bütün hukuk sistemlerinde de mevcuttur. Tabiatıyla, ceza görmeye ehil olmaktada şu şart evveliyetle dikkate alınır. Yani selim muhakeme kabiliyeti olmayan bir suçluya ceza verilmeyip onu akıl hastanesine kapatmak gibi tedbirlere başvurulur. Elverir ki, selim muhakeme kabiliyetini sarhoşluk gibi ârizî sebeplerle izâle etmiş olmasın!..

Bir suçluya akıl sıhhatine mâlik olmak şartı ile ceza verilmekte olması, aklın mâkul hareketlerde bulunmak için nâkâfi olduğunun şaşmaz bir delilidir. Zira bütün suçlar, aynı zamanda akli olmayan fiillerdir.

İşte bu sebeptendir ki akıl, İslâm'da fevkalâde bir ehemmiyeti hâiz olmakla beraber **"akl-ı nâkıs"** yani noksanlılıkla mâlûl kabul edilir.³⁰⁰ Hattâ aklın yanılmasını önlemek için

kitapları) ve gerek akaidi fıkhattubia'yı (tabiatüstü inanışları) sırf akli tevilât ile izaha çalışır" (bkz. İsmail Fennî Ertuğrul- Lügatçe-i Feisefe - İstanbul 1341 sh 5/5)

³⁰⁰ "Akıl" kelimesi, Arapça "ikâl"den gelir. İkal ise kalkmaması için devenin dizine bağlanan ipin adıdır. Bu ip, develere çölde salma gezip bir tehlîkeye mâruz kalmaması için bağlanır. İnsan da bu melekeye "akıl" denilmesi de, onun da sahibini tehlike ere sükunetmekten koruyarak zabt u rabt eylemesinden dolayıdır.

İslâm âhrinleri, aklı, **"akl-ı meâş"** ve **"akl-ı meâd"** olarak ikkiye taksim ederler. Akl-ı meâş, Dünyâ işlerini kavramaya medar olan akıldır ki Hazret-i Peygamber'in "Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz!" (Muslim, Fedâil, 141) hadîs-i şerîfiyle buna işaret edilmiştir.

Akl-ı mead ise, Âhret işlerini kavramaya medar olan akıldır ki, bunu akl-ı meâş kavrayamaz.

duşunmenin bir nevi metodolojisi olmak üzere “mantık”³⁰¹ adıyla bir ilim tesis edilmiştir. Bilinen gerçeklerden hareketle bilinmeyenlere ulaşmak üzere akıl yürütmenin, yani i'mâl-i fikr etmenin kaidelerini tanzim eden bu ilmi disiplin de aklın zaafılarını bertaraf etmeye kifayet etmemiştir.³⁰² Çünkü mebde'

³⁰¹ Kadim Yunan kullarında kendisinden evvelki “akıl yürütme” veya mütâkeme usulleri üzerine vâkı cümlence bir sistem eştazerek bir ilmi disiplin haline getiren ilk fâzân **Aristo**dur. Ona göre mantık, bir ilim değil, ilim faaliyetinin sadece bir alettir. Onun altı kitaptan ibaret olan mantığa dair eserleri sırasıyla “**Organon**” adıyla tedvin edilmiş ve meşhur olmuştur.

Bütün Ortaçağ ilim hayatına damgasını vurmuş olan **Aristo**'nun eserleri, meşhur tercüme faaliyetleri sırasında Arapça ya tercüme edilmiş, çeşitli şeklelele zenginleştirilip büyük bir kabûl görmüştür. Hatta hâlâ okunan “**Isaguci**” (**Isagoge**) böyle şerhlerden bindir.

Ekat zamanla bilhassa gramerciler, mantık ilmi aleyhine güçlü bir muhalefet başlatmışlar ve aralarında **Suyûtî** gibi büyük âlimlerin de bulunduğu kimseler mantıkla uğraşmayı harâm saymışlardır.

İsmâîlî Gazâlî'nin mantık ilmini Sünnî İslâm kelâmına sokmasıyla bu muhalefet zamanla ortadan kalkmıştır. Onu göre mantık ilminin dine ne müspet, ne de menfî bir tesir vardır. Zira mantıkta ele alınan meseleler, dinî olmadığündan onun red veya inkârı gerekmez. (el-Mînkuz mine'd-Dalâil, sh. 26)

Mantık, delilleri bilinen-den bilinmeyene ulaşma yollarını düğreten bir ilmdir. Bunun için kıyas kullanır. Bu da üç türlü olur:

a-İstikra (tümevarım/induction): Tam ve nâkis olarak ikiye ayrılır. Bu, bir bütünü parçalarıyla hareketle bütüne varıştır.

b-İstintac (tümdengelim/deduction): Umûmî hükümden hususî hükümü çıkar-maktır.

³⁰² Kadim Yunan'da meşhur sofistlerden **Georgias** bir talebeye hukuk ilmini öğretmek için bir ücret mukabilinde onunla anlaşmıştı. Ücretin yarısı peşin, diğer yarısı da talebenin ilk dâvâyı kazanması hâlinde ödenecekti. Çünkü talebenin ilk dâvâyı kazanması bu ilmin kendisine mükemmel bir surette öğretilmiş olduğuna göstermiş olacaktır.

Tedris (öğretim) faaliyeti sona erince talebe ödediği yarı ücreti bu iş için kâfi acedlederek müteakip yarı ücreti gerek olmadığını iddia etmiş ve bu sebeple ilk davâ hocasının kendisini şikâyeti üzerine onunla ortaya çıkmıştı.

Bu dâvâda **Georgias** kendini şöyle müdafaa etmiştir:

“Ben bu dâvâyı kazansam da kaybetsem de talep ettiğim ücreti alırsam acab edecektir.”

Hâkim:

“Nedenmiş?” diye sorunca da şu cevabı vermiş:z

“Bu dâvâyı kazanırsam vereceğiniz hükmün gereği olarak talep ettiğim parayı almam gerekir. Aksi hâlde vereceğiniz karar bir hükmün ifadesi olmayacaktır. Oyle ise, neden muhakeme oluncuyoruz? Kaybedersem, o ilk dâvâsını kazanmış olacak ve böylece borcunu doğurmu için anlaşmamızdaki şart böylece tahakkuk etmiş olacaktır. Aksi takdirde de mukavele hükümsüz kalmış olacaktır ki hukuken bu aslâ câiz görülemez.”

olarak bedâhet ölçüsündeki gerçeklerden (mukaddemelerden) hareketle büyük ölçüde **"kıyas"**ı kullanan mantık ilminde bu mebde' gerçeklerinin (mukaddemelerin) doğruluğunda da aynı zaaf ve kıfayetsizlikle ma'lûl olan akıl kullanılmaktadır. Bu sebeptedir ki, ortada hâlâ pek çok mantikî, fakat doğru olmayan felsefî görüş mevcut bulunmaktadır.³⁰³ Hâlbuki İslâm müctehidleri de **"kıyas"** kullandıkları hâlde doğruya ulaşabilmektedirler. Çunku onların i'mâl-ı fikredişlerinde mebde' olan gerçekler, akıl terazısının mahsûlü olmayıp beyân-ı ilâhîdir. Yani subjektiflikten (enfüsîlikten) mutlak sûretle berî olan **"vâhid-i kıyasîler"**dir.

Kıyasta başlangıç olarak ele alınan hükmün doğruluğu ise **"a priori"** yani kablî olarak kabul edilir. Bu ise, îmân îcabıdır. İman, **"kalb ile tasdik"** olmakla beraber bu tasdikin mukaddemesi aklî istidlâllerdir. İşte bu sebeptedir ki, Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem:-

"Kişinin dini aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur."³⁰⁴ buyurmuştur.

Böyle olmakla beraber îmân esaslarında akli aşan, hakikatine ulaşmak için onu acze mahkûm eden meseleler yok mudur?

Buna karşı talebesi de aynı mantikî delillerle kendisini şöyle müdafaa etmiştir: "Ben, bu dâvâyı kazansam da kaybetsem de dâvacının talep ettiği meblâğı ödemeyeceğimi Ödemeğimin gerekecektir. Zira kazanırsam kararınız gereği, kaybedersem de mukaveledeki şart tahakkuk etmemiş ve bînetice borç doğmamış olacağı için ödeme yapmamı gerektirmez. Aksî hâlde ilk dâvâyı kazanamamış olsamda tağîri-i mevcut olmayan bir borcu ödeyemeyiş olursunuz ki bu da hukuken aslâ caiz olanıdır!"

³⁰³ Mantığının ya akıl yürütmenin sîkîfayetsizliğine er mukemmel misali sofist hîlozoilerdir. Onlar doğru olan veya doğru olduğu zannedilen birtakım mukaddemeleri (aklî önermeleri) kullanarak adam aldatmak veya menfaat temin etmek yoluna giderler. İstidlâli şekli kaidelerine riâyet etmekle beraber vâsıl oldukları netice müzâlara ve safesatdır. Kadim Yunan hîlozofu **Zenon** da başlayan Sofizm mesleğ'inde olanlar bu metodu kullanarak en kat'î bir bedahetten dahî şüpheli edilebileceğini göstermek isterler ve eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmenin aklın mümkün olmadığını iddia ederler.

³⁰⁴ Suyûtî, Câmî's-Sağır, III, 535, Hadis No: 4242.

Başta Allah'ın Zât hakikati olmak üzere pek çok îmân esâsi elhak böyledir. Şu gerçek, yukarıdaki hadis-i şerîfe mugayir gibi görülürse de değildir. Şöyle ki:

Aynen Pozitivizm'de³⁰⁵ olduğu gibi akıl ve müşâhede sahasına giren ve aklen kabil-i kontrol olan sayısız gerçek vardır. Musلمانlar, bunların incelenmesi sonunda, ilâhî emirlere hâkim olan tezatsız ve istisnasız mâkûliyeti zihnen ta'mim ederek bütün ilâhî beyânlara teşmîl ederler ve teslimiyete ulaşırlar.

³⁰⁵ Pozitivizm **Auguste Comte** tarafından ortaya konanmış bir felsefî hareket. Bu düşünce organları (navâs-ı hamse/beş düşünce ile kavranabilir) kontrol altına alan hiçbir şeyin hakikaten kabil-i etmez. İslâm ise insanları "gâlib"e iman etmeye davet ettiğinden onun en büyük hasmı budur. Diğer materyalist görüşlerin hepsinin kaynağı budur.

Pozitivizmin iki temel prensibi de kendi kendisi ile tezat hâlinde. Bu prensipler:

1-Kâllîlik

2-Zarûrîlik prensipleridir.

Şimdi Pozitivizmin istinad ettiği bu iki temel prensipte kendi kendisi ile nasıl muhiş bir tezat hâlinde olduğunu gösterelim:

Suyun buharlaşma derecesini tespit için laboratuvarlarda normal basınç altında saf su kaynatılır. Belirli bir derece-i hararette buharlaştığı görülür. Sonra tecrübeye dayalı bu hükme tekrarlılır. Bütün bu tecrübelerde suyun hep aynı derece-i hararetle buharlaştığı görülür. Sonra bundan umûmî bir hüküm çıkarılarak, "Yeryüzündeki saf sular normal basınç altında yuz derece hararette buharlaşır" denilir. Halbuki bütün suları denemeden bu umûmî hükmü kabul ederler. Bundan dolayı onların kullandıkları istikrâ'ya (tümeyyanma) "istikrâ-yı nâkas" (eksik tümeyyanma) denilir.

Bu misale dikkat edilirse, bütün sular tecrübeye tâbî tutulmamıştır. Bu umûmî hükme nasıl olup da vâsil olabildikleri sorulunca da pozitivistler:

Binlerce suyu tecrübe ettikten sonra hepsinde aynı husûsiyetlerin devam ettiğini görünce ulaştığımız bu neticeyi zihin laboratuvarında ta'mim ettik yani umûmîleştirdik" derler.

Hâlbuki bu, onlar için bir tezattır. Zira laboratuvarla olmayan bir hakmanın doğruluğunu kabul etmezler.

Diğer taraftan, dindarların yaptığı da aynen böyledir. Onlar da müşâhede sahasına giren cinî emirlerdeki akla aygınlığın teselsül ettiği gittiğini görünce bu mâkûliyetin akla erdemediklari meselelerde de devam edeceğine kabul ve tasdik ederler. Pozitivistler bu keyfiyetin kendi emir için tasdik edildikleri hâlde dindarlar çir gayr-ı akli sayarak bütün metafizik gerçekleri reddederler.

Pozitivistler eşya'yı tabiiyyede mâ'cud husûsiyetleri ve bunlar arasındaki tamselenen muatlar tecrübeleri ile izar edemedikleri hâlde bunları "zarûriyât" diye kabul ederler. Meselâ buharlaşma veya özgül ağırlık tamlarını yalnız tespit ile iktifa ederler fakat bunların sebeplerini araştırmazlar. Çünkü yaratılış hükmü, onların mâkûlâları dışındadır. Bunun üzerinde zihnen bile mâlî fikr etmezler. Halbuki onlara göre her kabul, laboratuvar tecrübesi ile sâbit olmak gerekmektedir. Bu sebeple eşya'yı tabiiyyenin hüklü (yaratılıştan gelen) husûsiyetlerini "a priori" kabul edişleri de onlar için bir tezattır.

Üstelik ilmin kaydettiği terakki de hep bu anlayışı teyid edegelmiştir Buna dâir iki misal zikredersek, dindarların şu tutumlarının yadırganmasındaki abes daha iyi anlaşılır:

Kur'ân-ı Kerîm'de insanların tekrar ihya edilip hesaba çekileceği beyân olunurken:

**“İnsan, kemiklerini kesin olarak bir araya toplayamaya-
yacağımızı mı sanıyor? Evet, parmak uçlarını dahî düzen-
lemeye gücümüz yeter.”**³⁰⁶ buyurulmaktadır

Burada parmak uçlarından bahsedilmiş olması, belâğata aykırı görülür. Çünkü hesaba çekilecek insanın kemik iskeleti bile yeniden ihyâ olunduktan sonra ayrıca parmak uçlarının zikri zâid gibi görünür, hâlbuki bu bir hikmete mebnîdir. Lâkin yüz elli sene evveline kadar parmak uçlarında her insan için münhasır bir husûsiyet bulunduğu bilinmiyordu Bunu 1856 yılında bir İngiliz âlimi olan **Genn Ginsen** keşfetmiştir O tarihten beri bir insanın imza atmak yerine bir yere parmak basması kâfi görülmektedir.

Bunun gibi Kur'ân-ı Kerîm'de ancak yeni yeni keşiflerle hikmeti bilinebilen birçok beyân mevcuttur ki, bu bahse evvelce başka bir münasebetle az çok temas etmiş bulunduğumuzdan misalleri çoğaltma yoluna gitmiyoruz İsteyenler bu gibi hususlar için bunların tafsîlâtını anlatan eserlere müracaat edebilirler. Zira böyle eserler Türkçemizde az değildir. Biz, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in beyânlarından da o sözlerin vârid olduğu zamanlar için bilinmesi imkânsız olan, ancak zamanla vâkî keşifler sonunda anlaşılabilen bir-iki hususu daha arz edelim.

Bir karasınağın içilecek bir suya bir kanadı değmişse, diğerinin batırılması bir Peygamber emridir. Bu gerçeği ifade

eden hadîs-i şerîfin sıhhati üzerine 50-60 sene evvel Mısır'da din âlimleri ile mütefennin insanlar arasında uzun süren bir münakaşa cereyan etmiş ve netice olarak şu gerçek ortaya çıkmıştır:

Karasineklerin bir kanadı altında zehirli sporlar, diğer kanadı altında ise bu zehirli sporları izâle eden faydalı sporlar mevcuttur. Karasineğin içilecek suya, bir kanadı değdiği takdirde onun zehirli sporları ihtiva eden kanat olmak ihtimali karşısında öteki kanadı da suya batırırsa, muhtemel zehirlerin nötralize olması, yani tesirinin izâle edilmesi gerçekleşmiş olur. Bunu 1.400 sene evvel yaşamış ümmî bir peygamber, vahiyyle kendisine bildirilmeksizin nasıl bilebilirdi?¹

Diğer bir misal de şudur: Hadîs-i şeriflerde yüznumaraya giren insanların başlarının örtülü olması emredilmiştir. Bunun ciddî bir hikmete mebnî olduğu da ancak asırlarca sonra anlaşılabilmiştir. Şöyle ki, yüznumara pis kokuların deveran ettiği bir yerdir. Kollar ise, kokuyu emme ve muhafaza etme hâssası bakımından son derece istidadlıdır. Güzel kokuyu sakala sürme âdeti de bu yüzdendir. Meselâ bir odada açık bir kap içinde tuz, diğer bir kap içersinde un bulundurulursa, belli bir müddet sonra tuz, havanın nemini emerek nemlendiği hâlde, un uzun müddet durumunu muhafaza eder. İşte tuzun havadaki nemi emme istidâdı gibi kolların da kokuya karşı böyle bir vasfı mevcuttur.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, vücuduna dövme yaptıranlara lânet etmiştir. Bugün biz dovmenin insanları insana cûzzam geçirdiğini ve "**serum hepatit**" denilen bir sarılık hastalığını bulaştırdığını biliyoruz.

O yüce varlık: "*Sirke ne güzel bir katıktır.*" buyurmuştur. Bugün sirkenin sadece iştah açıcı değil, aynı zamanda mikrop öldürücü olduğunu da artık biliyoruz. O bilhassa kullanıldığı marul gibi yeşil salatalıklardaki bakterileri tesirsiz hâle getirir.

Etobur hayvanların etlerinin yenmesi haramdır. Bununla İslâmiyet, tirişinli hastalıkları önlemiştir. Türkiye'de bugün tirişinli hastalığa rastlanmamaktadır. Bunun sebebi İslâmiyet'in koruyucu hükümleridir. "Türkiye'de bu şerit, ancak İmroz Adası'nda bulunmuştur. Bilindiği gibi bu adada domuz yetiştirilen çiftlikler bulunmaktadır."³⁰⁷

Abdest alırken kollar, abdest suyu dirseğe doğru akacak şekilde yıkanır. Bugün doktorlar da ellerini böyle yıkarlar. Çünkü bu takdirde mikroplar suyun son akış noktası olarak en çok kullanılan parmak uçlarında değil, dirsekte toplanır.

Bu hususta sayılıp dökülecek misaller sonsuzdur. Bütün bunlar islâmî emir ve yasakların mesnedi olan ilmî sebeplerin hududunu günbegün genişletmektedir ki, bu durum herhangi bir zamanda yaşayanların aklen hikmetine vâkıf olamadıkları bir hükmü münakaşasız kabul etmelerinin ma'kûliyet sebebidir.

Bu bahsi bitirirken bir de ilâhî beyanlar karşısında İslâm âlimlerinin kullandıkları "tevil" meselesine temas edelim:

Her lisanda bir kelime üç sûrette kullanılır:

a-Hakikat,

b-Mecâz,

c-Kinâye.

Bu durum, hiç şüphesiz Arapça için de aynen vâriddir. Kır'ân-ı Kerim'in âyetlerinden hüküm ve mânâ istinbat edilirken (çıkarılırken) bu lisan hususiyetleriyle birlikte akıl ve muhâkeme kullanılır. Lâkin "müteşâbih" denilen öyle âyetler vardır ki, onlar zâhir mânâsına hamledilmeye müsâid değildirler.

Meselâ **"Allah'ın eli, onların elinin üstündedir."**³⁰⁸ âyet-i kerimesinde Allah'a "el" izâfe edilmesi imkânsız olduğundan, bu te'vil olunarak "kudret" sûretinde anlaşıldığı mâlumdur. Lâkin tefsirde âyetlerin yüklendiği mânâyı hemen ekseriyâ isâbet mevzuubahs olduğu hâlde, te'vilde aslâ bir kat'iyet yoktur. Çünkü te'ville elde edilen netice akıl mahsulüdür. Akıl ise, bu gibi ifâdeler karşısında ihtimallerden birini kabul etmeyi icab ettirir. O ise vecihlerden sadece biridir. Binâenaleyh te'vil, tehlikeli bir iştir.

Cenâb-ı Hak, bu tehlikeyi şu âyet-i kerime ile beyân buyurmaktadır:

"O mâbud-î hakîmdir ki, senin üzerine Kur'ân'ı indirdi. Ondan bir kısmı muhkem âyetlerdir ki, onlar o kitabın aslıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbih âyetlerdir. Artık kalplerinde eğrilik bulunan kimseler fitne aramak ve onu te'vil arzusunda bulunmak için o kitaptan müteşâbih olanına ittibâ ederler. Hâlbuki onun te'vilini Allah Teâlâ'dan başkası bilemez. İlmde rûsuh sahibi olanlar ise, «Biz ona iman ettik, hepsi de Rabbimizin cânibindendir.» derler. (Bunları) tam akıllı zâtlardan başkası tezekkür edemez."³⁰⁹

Bundan dolayıdır ki, Vehhâbiler, bu gibi müteşâbih âyetleri te'vil etmeyip onları olduğu gibi bırakırlar. Hatta te'vili küfür sayarlarsa da, doğru olan akla dayanan te'villerin bir ihtimal olduğunu hesaba katmak ve kat'î ifâdelerden sakınmaktır. Çünkü akıl, evvelce de ifâde olunduğu gibi kâmil olmayıp nâkıstır.

Kur'ân-ı Kerim karşısında beşerî aklı âciz bırakan bir başka mesele de **"hurûf-i mukattaa"**dır. Bu tâbir, bazı sûrelerin başında bulunan tek tek harflerdir. Bunlar bir kelime teşkil etmeksizin sûrelerin başında bir veya birkaç harf olarak yer

³⁰⁸ Fetih Sûresi, âyet 10

³⁰⁹ Âl-ı İmran Sûresi, âyet 7

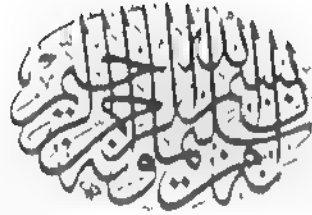

alırlar. Lâkin o harflerin okunuşu olarak değil, mürtesemi (resmi) sûretinde mevcuddurlar. Bunu Lâtîn harfleri ile şöyle izah edebilirsiniz: Meselâ yeni alfabede mevcut olan harflerden biri **"b"**dir. Ancak bu yazdığımız şekil onun mürtesemi (resmi)dir. Onun okunuşu ise, **"be"**dir. Bu mantıkla, Kur'ân harflerini düşününüz!.. Bunlar, bir kelimenin unsurları olmayıp sırf tek tek bazı harflerin mürtesemi bulunduğuna göre, bunların mânâsı nedir? Akıl, bu noktada da âcizdir. İslâm âlimleri bu **"hurûf-ı mukattaa"**nın, Allah ile O'nun Rasûlu arasında bir şifre olduğunu söyleyip sükûtu ihtiyar ederler.

H-İYİMSERLİK VEYA OPTİMİZM PRENSİPİ

İyimserlik veya kötümserlik her şeyden önce bir zihniyet meselesidir. Zihniyet ise psikolojik veya mânevî bir zeminde vücut bulur. Bu sebeptedir ki, rûhu, huzur ve sükûna ulaşamamış olanlar bu husustaki mahrumiyetleri nispetinde "**bedbin**" yani kötümserdir. Rûhun huzur ve sükûnu ise, insanın kalb ve dimağının tatminine bağlıdır. Buna da "**iman**" sâyesinde ulaşılır. Çünkü iman, fizik ve metafizik âlemlere âid olmak üzere, insan tefekkür ve tahassus melekelerinin taleplerine topyekûn ve muknî bir cevaptır. Kâinât'ın, yaratıcısında zirveleşen tezatsız bir kıymet hükümleri manzûmesi olarak, âlemin kördüğüm karışıklığı sûretinde telâkki edilmesinden doğarak beşerî ızdırap ve huzursuzluğu bertaraf eder. Fânîliğe isyan tabiî meykinden doğan tatminsizliği gidererek insana "**Dâreyn**" (iki âlem) yani Dünya ve âhiret ufku açar.

Ancak ewelce söylediklerimiz hatırlanırsa, kolayca anlaşılır ki, şu neticeyi hâsil edebilecek vasıftaki iman, sadece İslâm ile sâbit olan imandır.

Bu sebeptendir ki, Hazret-i Peygamber:

"Recâû'l-mû'mını min-îmânihî" yani *"Mu'minin iyim serliği imandandır "* buyurmuştur. Çünkü o, îman, Allah ve Kâinat hakkında en mükemmel bir idrâkin eseridir. Bundan dolayı da Cenab-ı Hak **"Kalbler ancak Allah'ın zikriyle tatmin olur."**³¹⁰ buyurmaktadır.

İyimserlik veya kötümserlik eşya ve hadiselerin müşâhedeinde varılacak kıymet hükmünün oluşmasında en muessir bir âמידir. Meselâ yarısı dolu, diğer yarısı ise boş olan bir bardağa bakan bedbin kimseler "yarısı boş" derken, aksine nikbin yani iyimserler "yarısı dolu bir bardak" hükmünü verirler. Bu iki tespit de doğru olmakla beraber aralarındaki tek fark, zihniyetten doğan bir **"takdim-te'hir"** yani öne çıkarma ve geriye bırakmadır.

İslâm, böyle durumlarda dâimâ "yarısı dolu bir bardak" dedirten müspet (olumlu) bir zihniyet tesis eder. Nasıl mı? Kısaca îzah edelim:

Evveliyetle, insan idrâki karşısındaki en çetin mesele olan **"kader"** ve onun bir parçası olan kendi âkıbeti hakkında ümit-var olmayı icab ettiren bir inanışı emretmektedir. O'na göre **"mutlak ye's"**, yani ümitsizlik küfürdür. Emir, **"beyne'l-havfi ve'r-recâ"** yani **"korku ile ümit arasında"** bulunmaktadır. Diğer taraftan vâkı olacak günahlar için samimî bir tövbenin, hayal sonuna kadar daima kabul olunacağı da ilâhî vaadlerdendir.

Bir hadis-i şerifte:

"Güneş batıdan doğmadan önce kim tevbe ederse, Allah, onun tevbesini kabul eder." buyrulmuştur.³¹¹

Kâinatta olup biten her şey (şuûnât) ve varlıklar, ilâhî sıfat tecellilerinin terkipleri ile vücud bulur. Bunlarsa, **"celâî"** ve

"cemâlî" olmak üzere iki kategoridir. **"Hayrın da şerrin de Allah'tan olduğu"**nu söylerken kastedilen budur. Allâh'ın iradesi her oluştâ, rızâsı ise sadece hayırda mevcuddur. Lâkin bütün bu oluşumlarda galebe, cemâlî tecellîdedir. Bunun için hadis-i kudside **"Rahmetim gazabımı geçmiştir."**³¹² buyrulmuştur.

Bununla insanlara iyimser bir ufuk sunulmaktadır.

Ayrıca Allah, âyet-i kerîme'de:

"Kıtâl (savaşmak) üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez, fakat olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız, hâlbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur ki, bir şeyi seversiniz, hâlbuki o hakkınızda bir şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."³¹³ buyurmak sûretiyle kahr içinde lütfunun veya lütuf içinde kahrının tecellî ihtimallerini hatırlatarak belâ ve musibetlere karşı mukâvemet ve sabrı, lütuf ve ihsanlara karşı da azıp şımarmama his ve fikrini telkin etmiştir.

Böylece, her türlü belâ ve musibet karşısında va'd olunan büyük ve edebî hayat yanında bu musibetlerin hiçliğini düşündüren tesellî ve ihtarılarla dolu büyük kitabı ile hayatın gâilelerine karşı sabır ve mukavemet telkin eder. Allah'tan, hakkımızda dâimâ hayır murad etmesini niyaz eylemek gerektiğini öğretir.

Rüyaların bile hayra yorulmasını emretmek sûretiyle her işte **"nikbîn"** bir hâlet-i rûhiyeye bağlanarak Allâh'ın rahmet ve lutfundan ümitvar olmayı telkin eder. İnsanı kuşatan en gıvıft suâl ve endişeleri, en belîğ ve veciz beyânlarla cevaplandırır. Böylece Kâinat'taki meselelerin tâbir-i mahsûsü ile zencî saçî hâlinde karışıp insan müfekkiresini muztarîp kılmasını önler. Kısaca **"Bir kere de azme"**(dip kendi irâdene düşen rolü ifâ

³¹² "Sebekat rahmeti aîdî gâdabî" kudsî hadistir. Kudsî hadis, manâsı Allah'tan .âfzı (kelime seçimi) Peygamberden olan hadistir. (Buhârî, Tevhid, 22, Musnâ, Tevbe, 14-16)

³¹³ Bakara Sûresi, âyet 216.

e)ttikten sonra artık Allah'a tevekkül et"³¹⁴ diye emrederek sükûn ve saâdete ulaştırır. İslâm'ın bu husustaki görüşü, bir döviz hâline konmak icab etse kısaca şöyle denebilir:

"Allah var, keder yok!.."

İslâm'ın ne ölçüde nikbîn bir görüş ufku gerektirdiğinin anlaşılması için, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin hayatlarından bir vak'ayı misâl olarak zikrederim. O, ashâbı ile bir yola gidiyorlardı. Yolda kokmaya başlamış bir köpek cesedi vardı. Herkes burnunu tıkayarak oradan geçerken O, cesede yaklaşıp bakarak:

" Bu köpeğin ne güzel inci gibi dişleri var, gördünüz mü?" diye buyurmuşlardır. İşte mü'min ölçüsü budur.

Bu meseleyi tam mânâsı ile kavramak için daha önce **"Dinin Sunduğu Teselli"** ve **"Mahrumiyetler Karşısında Tasavvufî Telâfî ve Tedâvî Yolları"** başlıkları ile yazdıklarımız hatırlanmalıdır.

Gerçekten tasavvufî görüş, insana bu bâbda daha da teselli ve iyimserlik sunmaktadır. Zîrâ günahkâr ve kusurluya karşı her yanlıştan dönmenin, bağışlanmanın ve düzelip doğru yola gelmenin mümkün olduğu anlayışı ile muâmele etmek usûlî benimsenmiştir. Çok meşhur olan ve yanlışlıkla **Mevlânâ**'ya (1207-1273) atfedilen şu kıt'a, düzelip kurtulma şansının her ahvâlde mümkün olduğunu belîğ bir sûrette ifade etmektedir:

**Bâzâ bâzâ her ân çi hestî bâzâ
Ger kâfir ü gebr ü bütberestî bâzâ
İn dergeh-i mâ dergeh-i nevmidî nîst
Sad bâr eger tevbe şikestî bâzâ**

Yani:

*Gel gel, yine gel, her ne olursan ol gel,
Kâfir de, Mecûsî de, Putperest de olsun gel!
Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir,
Teubenı yüz kerre bozmuş olsun yine gel!..*

Bu kıt'anın aslında İranlı **Ali** adındaki bir şâire âit olduğu hâlde **Mevlânâ**'ya mâl edilişi, O'nun felsefe ve zihniyyetine uygunluğu sebebiyledir.

Bu bahsi bitirirken, Allâh'ın rahmetinin gadabına gâlip olmasının fiilî misallerinden şu iki hadis-i şerifi dikkatlerinize arz edelim:

"Ebû Saîd Sa'd bin Mâlik bin Sinan el-Hudrî radiyâlâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

Vaktiyle doksan dokuz kişiyi öldürmüş bir adam vardı. Bu zât yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir râhibi gösterdiler. Bu adam râhibe gıderek:

"-Doksan dokuz adam öldürdüm. Tevbe etsem olur mu?" diye sordu.

Râhib:

"-Hayır, kabul olmaz!.." deyince adam, onu da öldürdü. Böylece öldürdüğü kimselerin sayısını yüz'e tamamladı. Sonra yine yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir âlimi tausiye ettiler. Onun yanına gıderek, yüz kişiyi öldürdüğünü soyledi; tevbesinin kabul olup olmayacağını sordu.

Âlim:

"Elbette kabul olur. İnsanla tevbe arasına kim girebilir ki?! Sen falan yere git. Orada Allah Teâlâ'ya ibadet eden insanlar var. Sen de onlarla birlikte Allâh'a ibâdet et. Sakın memleketine dönme. Zira orası fenâ bir yerdir." dedi.

Adam, denilen yere gitmek üzere yola çıktı. Yarı yola varınca eceli yetti.

Rahmet melekleriyle azap melekleri, o adamı kimin alıp götürceği hususunda tartışmaya başladılar.

Rahmet melekleri:

"O adam tevbe ederek ve kalbiyle Allâh'a yönelerek yola düştü." dediler.

Azap melekleri ise:

"O adam hayatında hiç iylik yapmadı ki!.." dediler.

Bu sırada insan kılığına girmiş bir melek çıkageldi. Melekler onu aralarında hakem tâyin ettiler.

Hakem olan melek:

"Geldiği yerle gittiği yer ölçün. Hangisine daha yakınsa, adam o tarafa âiddir." dedi.

Melekler, iki mesafeyi ölçtüler. Gitmek istediği yerin daha yakın olduğunu gördüler. Bunun üzerine onu rahmet melekleri alıp götürdü.³¹⁵

Sahih-i Müslim'deki bir rivâyete göre:

"O kimse iyi insanların yaşadığı koye bir karış daha yakın olduğundan orali sayıldı."

Sahih-i Müslim'deki bir başka rivâyete göre ise;

*"Allah Teâlâ öteki köye uzaklaşmasını, beriki köye yaklaşmasını, meleklerle de iki mesâfenin arasını ölçmelerini emretti. Adamın beriki köye bir karış daha yakın olduğu görüldü. Bunun üzerine afv edildi"*³¹⁶

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-, Allâh'ın izniyle, sâir insanlardan farklı olarak zaman itibariyle geriye gidebildiği gibi ileriye de gıdıp olacağını olmuş gibi görerek anıatabilir. Bu sûretle birçok beyân ve ihbarda bulunmuşlardır ki, onlardan biri şudur:

"Mahşer günü bir kimsenin hasenât ve seyyiâtı hesaba çekilmiş. Amel defterindeki bir tek haseneye (sevâba) mukâbil geri kalanların kâffeten seyyiât olduğu görülmüş. Bu sebeple cehenneme sevk olunmuş. Giderken aynı yolda Dünya'da iken dost olduğu bir kimseye rastlamış. Ve O'na:

"-Hayrola? Sen Dünya'da iken benim gibi âsî bir kimse değildin, bu yolda işin ne?!" diye sormuş.

Dostu demiş ki:

"-Doğru söylüyorsun, ama hasenât ve seyyiâtım hesaplandığında bir seyyie (günah) fazla geldi. Anamdan, babamdan ve evlâtlarımdan bir hasene alarak cehenneme girmeden cennete gitmek istedim. Hiçbiri bunu bana vermedi. Onları kendi başlarının derdine düşmüş buldum. Şimdi bir seyyie karşılığı kadar azab görmek üzere bu yoldayım!."

Bunu duyan arkadaşı:

"-Biz seninle Dünya'da arkadaşlık. Beni pek çok ikaz ederdin de ben dinlemezdim. Bak, şimdi benim bir tek hasenem var. Belki o da senin sâyende oldu. Mâdem o bir tek hasene seni kurtarmaya yetiyor, onu sana vereyim de bâri sen cehennem gitmekten kurtul!.." dedi.

³¹⁶ Riyâzu's-Sâlihîn, İstanbul, 2001, c: I, sh: 164 vd

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

"Ey kulum!.. Mâdem ki, sen o tek bir haseneni, bu dostuna verebildin, senin bütün seyyiâtını da afv ettim. Hadi birlikte cennete girin!.." buyurmuştur.

İşte afv ve merhameti böyle engin bir "Rabbü'l-Âlemîn"e iman eden bir mü'min, nasıl bedbin (kötümser) olabilir! Esâsen Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmuyor mu?!

"De ki: Ey nefislerine karşı haksızlık yapmakta aşırı giden kullarım!.. Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, yarlıgayıcı ve bağışlayıcıdır."³¹⁷

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

"Gerçek şu ki, kâfir olanlardan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez."³¹⁸

Allâh'ın bu engin afv ve merhametini lâıykıyla anlayabilmek için Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-in şu hadîs-i şerifini de dikkatlerinize sunalım:

"Ömer bin el-Hattab -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

"(Bir keresinde) Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e (ayrı düştüğü) çocuğuna duyduğu özleminden dolayı rastladığı her çocuğu kucaklayan, göğsüne bastırıp emziren bir kadının da aralarında bulunduğu bir esir grubu getirdiler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- çevresindekilere (o kadını işâretle):

"Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?" diye sordu.

"-Aslâ atmaz!.." dedik.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber:

"İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha merhametlidir." buyurdu.³¹⁹

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-'ten rivâyet edildiğine göre, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan naklederek şöyle buyurmuştur:

"Bir kul günah işledi de, «Allâh'ım, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi.» der.

Sonra kul, tekrar günah işledi de, «Rabbim, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi.» der.

Sonra kul, tekrar günah işledi de, «Rabbim, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi. Ben kulumu afv ettim, artık dilediğini yapsın.»" buyurur.³²⁰

Ebû Hüreyre'den nakledilen başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

³¹⁹ Buhârî, Edeb 18, Musım Tevbe, 22, ayrıca bkz: Ebû Dâvud, Cenâiz, 1. İbn-i Mâce, Zühd, 35.

³²⁰ Buhârî, Tevhid, 35, Muslim, Tevbe, 29

*"Canım kudret elinde olan Allâh'a yemin olsun ki, siz hiç günah işlememiş olsaydınız, Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyip Allah'tan bağışlanma dileyecek bir millet getirir de onları bağışlardı."*³²¹

Bütün bu söylenenler açıkça göstermektedir ki, gerçekten iman edip Müslüman olan hiçbir kimse bedbin (karamsar) ve ümitsiz olamaz! Aksine her ahvâl ve şerâit altında iyimser, binâenaleyh umıttar ve huzurlu olur!..

2- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜŞAHHAS veya AMELÎ ve AHLÂKÎ PRENSİPLERİ

İslâm Dünya Görüşü, sırf nazarî bir görüş değildir. O, tatbik olunmak ve bunun neticesinde Dünya ve Ukba (dâreyn) saâdet ve selâmetini temin etmek maksadıyla vaz' olunmuştur. Bununla beraber daha önce anlatılmış olduğu üzere, onun birçok da nazarî prensibi mevcuttur. Fakat bunlar, benzer felsefî görüşlerden farklı olarak bir zihin jimnastiği olmak üzere değil, amelin mantığını (dialektiğini), daha doğrusu rûhunu teşkil etmek maksadıyla ortaya konulmuş bir **"kıymet hükümleri manzûmesi"**dir.

Unutmamak gerekir ki, her fiilin psikolojik veya fikrî bir âmîli mevcuddur. İslâm Dünya Görüşü'nün nazarî prensipleri, doğru amele zemin teşkil edecek bir zihniyet oluşturur. Çünkü nihâî gaye, ancak fiil ve amellerle gerçekleştirilebilecek olan beşerî huzur ve saadettir.

Bu bakımdan bu ikinci başlık altında anlatılacak olanlar, o nazari prensiplerin -bir nevî- amele aksedişi demektir. Bu prensipler birer "**düstûrî'l-amel**" yani hatt-ı hareket kaideleri olduklarından, aynı zamanda "**ahlâkî**"dirler. Bundan dolayıdır ki, serlevhada "**amelî ve ahlâkî**" ibâresini kullandık. Ancak bunların bir vasfının da ahlâkî olmasına rağmen ayrıca bir de "**Ahlâk Prensipi**" başlığı altında ahlâkî bahisleri ayrıca anlatmak lüzumunu hissettik. Zira İslâm Dünya Görüşü'nün ihtivâ ettiği hükümler üç kategori teşkil eder. Bunlar:

a-Akâid,

b-Muâmelât,

c-Ahlâk'tır.

İnsanoğlundan sâdır olabilecek fiiller sonsuzdur. Böyle olmakla beraber, onların da belli başlı prensipler altında gruplandırılarak anlatılması için umumî prensiplere ircâ edilmeleri bir zarûrettir.

Gerçi, usûl itibariyle kazuistik (meselecî) metodu benimsemiş bulunan İslâm Hukuku'nda, ihtimaller derpîş edilerek (öne sürülerek) bunların her birinin ayrı ayrı hükme bağlanması esastır. Bundan dolayı ilmiyhaller ve fıkıh kitapları bu metotla tanzim edilegelmiştir. Fakat bizim bu eserde takip ettiğimiz gâye, İslâm'ın her meseleye dâir hükmünü tâdâd etmek yerine, onları temel prensiplere ircâ ederek bu prensiplerin mâkes olduğu birkaç örnekle yetinmek ve evveliyetle İslâmî hükümlere hâkim olan zihniyeti ortaya koymaktır. İslâm'ın, ancak bu sûretle bir "**Dünya Görüşü**" olarak kavranabileceğine inandığımızdan, umumî bakışı temin maksadıyla meseleleri hükümlere hâkim prensipler itibariyle ele almayı uygun görüyoruz.

وَالسَّعَادَاتُ لِلَّذِينَ إِذَا اسْتَعِذَوا مِنَّا فَتَعَدُّوا

A- TEADDÎLİK veya DİNAMİZM PRENSİBİ

Denilir ki, faal ve hamleli (aktif ve dinamik) olmak, İslâm Dünya Görüşü'nün en ehemmiyetli bir prensibidir. Zira onun nazarında Dünya hayatı, insanoğluna Âhiret'i kazanmak için bahşedilmiştir. Yani burası, bir faaliyet ve kesb (kazanma) mahallidir. Kur'ân-ı Kerim'de bunu ifade eden pek çok âyet-i kerime mevcuttur.³²²

Bunlardan anlaşılmaktadır ki, Dünya hayatının var oluş sebebi **"kimin daha güzel amel yapacağını denemesi"**dir.³²³ Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- da "Dünya, âhiretin tarlasıdır." buyurmuşlardır. Cenab-ı Hak ise dünya hayatının hâsil-ı neticesinin sa'y ve kesbe bağlı olduğunu, **"Size**

³²² "Fakat insan, onun Rabbi onu imtihan ettiği zaman..." (Fecr Sûresi, âyet 15)

"...ve fakat onu imtihan ettiği vakit .." (Fecr Sûresi, âyet 16)

"ve yemin olsun ki elbette sizi imtihan edeceğiz.." (Muhammed Sûresi, âyet 31)

"... Biz, onu imtihan ediyoruz..." (İnsan Sûresi, âyet 2)

"... size verdiklerinden sizi imtihan etmek için..." (En Âm Sûresi, âyet 165)

"... onları deneyelim, onların hangisi daha güzel amel yaptı . " (Kehl Sûresi, âyet 7)

³²³ "... Sizin hanginizin daha güzel amel ettiğini denemek için..." (Mulk Sûresi, âyet 2)

çalıştığının karşılığından başka bir şey yoktur.”³²⁴ ilâhî fermânıyla beyan buyurmuştur. Ne ölçüde dinamik bir sûrette çalışmak gerektiğini de Hazret-i Peygamber'in şu hadis-i şerîfi ortaya koymaktadır:

“Kimin iki günü müsâvî (geçmiş) ise o ziyandadır.”

Terakkîyi bu ölçüde emretmekte olan bu din, öteden beri **“Tevekkül”** ve **“Kadere İman”**’ı emretmiş olması sebebiyle **“atâlet”**’le ve **“mânî-i terakkî”** olmakla itham olunagelmıştır. Hâlbuki bu, büyük bir bûhtandır. Zira tevekkül, azimden sonra gerekli olan bir emirdir. Kur’ân-ı Kerîm’de:

“Bir kere azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et.”³²⁵

buyrulmaktadır. Bunun mânâsı, önce elden gelenin yapılması, ancak ondan sonrası için Allah’tan ümitvar olunmasıdır.³²⁶ Aksi takdirde kulu fiilinin hâlıkı sanmak bedbahtlığına sürüklenmek mukadderdir. İlâhî mü’minler, Cenâb-ı Hakk’ın bu âleml **“esbâb âlemi”** olarak halk ettiğini hayır veya şer, her oluştâ mutlak mevcut olan ilâhî iradenin bir kısım esbabda tecellî ettiğini, iman berraklığında kavramış ve kabullenmişlerdir. Kaderse, meçhul olup **“kazâ”** hâline gelmeden bilinemeyeceği cihetle, beşerî fiilin bidâyetinde hiçbir rol oynamaz. Zira onun insan iradesi dâhilindeki pek çok amel için **“muallak”** yani esbab karşısında değişken olduğu, imânî bir esas olarak bilinmektedir.³²⁷ O derecede ki, her canlı için mutlak olan olum bile İslâm nazarında **“ecel-i kazâ”** ve **“ecel-i müsemmâ”**

³²⁴ “Doğrusu insanın sa'yinden (amelinden) başkası kendisinin değil.” (Necm Sûresi, âyet 45).

³²⁵ Â. İmar Sûresi, âyet 159.

³²⁶ Hazret-i Peygamber

Devan, oruç kâstek'e de sonra Allah'a tevekkül et buyurmuştur.

³²⁷ Kâid fihriyye tamamen hur addeden **“Müteziile Mezhebi”** gibi onu fiilinde mecbur kâid eden **“Cebriye Mezhebi”**’nin de (fatalizm) İslâm nazarında merdud olduğu Ehl-i Sunnet İnancı’na göre, bir kısım fiillerin fâilin dilemesi ve esbâbı tevessülü sebebiyle halk ediliği, bundan dolayı da mukâtat ve mucâzâtın gerekli kılındığı evvelce izah edilmisti.

olarak iki kısımdır. Ecel-i kazâ, esbâba tevessül, yani tedbire başvuru olarak atlatılabildiği hâlde, “**ecel-i müsemmâ**”dan kurtuluş çâresi yoktur. Çünkü her canlı için, hayatın bir son noktası ilâhî takdir icabıdır, yani mutlak kaderdir.

Gerçekten Kur’ân-ı Kerim’de:

“Her canlı varlık ölümün lezzetini tadacaktır.”³²⁸ buyrulmaktadır.

Bu demektir ki, her türlü istek için önce esbâba tevessül, yani sebeplere başvurma şarttır. Ondan sonra başvuru olan **“Tevekkül”** ise, kalbî huzur için gereklidir. Bu da, Allah’ın Rezzâk, İlâlık, Rahmân gibi sıfatlarından ümitvar olmak demektir.³²⁹

Bütün bu gerçeklere rağmen yüce İslâm Dini, mensuplarının son birkaç yüzyılda mâruz bulunduğu geri kalmışlık sebebiyle **“mâni-i terakkî”** olarak itham edilmiştir. Aslında **“Moğol İstilâları, Ümit Burnu’ndan dolaşılması sebebiyle Dünya ticaret yollarının değişmesi ve Amerika’nın keşfi ile Batı Âlemi’ne hammadde akışı...”** gibi beynelmilel sebepler ve müslümanların şahsî kusurları icabı olarak ortaya çıkan bu netice, kasten yüce İslâm Dini’ne mâl edilmiş ve sinsî bir propaganda ile Müslümanlara bir **“aşâğılık duygusu”** ile onun neticesi olan **“kendine güvenmezlik”** aşılanmıştır.³³⁰ O derecede ki, **Ziya Paşa** bu durumdan şikâyet maksadıyla.

**“İslâm imiş millete pâbend-i terakkî
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı!”**³³¹

demek mecburiyetinde kalmıştır.

³²⁸ Âl İmran Sûresi, âyet 185

³²⁹ B., ümitvarlığın tam olması hâlinde ne’ce ş. v. hadisile ifade olmaktadır. “Alta’a hakk: ile tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verirdi. Baksanıza, kuşlar, sabah yuvalarından aç uydıyorlar da akşam tok deniyorlar.” (Ahmed bin Hanbel İbn-i Mâce, Tirmizî)

³³⁰ M. Şemseddin Günaltay- Zulmetten Nûra, İstanbul 1998, sh. 99 vd.

³³¹ Pâbend: Ayakbağı, engel.

Şemseddin Günaltay -henüz sapıklığı sürüklenmeden önce- yazdığı bir eserde, Müslümanların İslâm'ı doğru olarak anlayıp tatbik ettikleri devirlerde ortaya koydukları kültür ve medeniyet hamlesini -çoğu kere- insafî Batılılardan naklen sayfalar dolusu anlattıktan sonra:

"Fakat bir dinin hükümlerini, uluiyetini idrak edebilecek irfan seviyesine yükselemeyenlerin, o din nâmına söyledikleri sozlere bakarak dinin kendisini itham etmek, cahilâne bir acelecilik olmaz mı?

Bir din veya herhangi bir felsefi inancın leh ve aleyhinde söz söyleyebilmek için sâliklerini değil, din veya akidenin kendisini göz önüne almalıdır. İslâm Dini, bizzat kendisi ilerleme ve tekâmüle mâni olsaydı, evvelki Müslümanlar medeniyetin kucağına bugün bile irfan erbabını hürmet ve tebcile mecbur bırakan ilmi âbideler ve büyük ölmez eserler bırakabilirler miydi?

Müslümanlar, İslâmiyet'in yüce kanunlarına bağlı kaldıkları devirlerde, ilerleme ve tekâmüle koşmuşlar, bu kanunları ihmal ettikleri tarihten itibaren sefâlet ve felâket uçurumlarına düşmüşlerdir.

İslâmiyet, bir ilim ve irfan dinidir. Hiçbir zaman cehâlet ile pâyidar olamaz. Tarih meydanda!.. Her ne zaman Müslümanlar, dini hakkıyla anlamışlar, ilim ve irfana sarılmışlarsa, yükselmişlerdir. Her ne vakit dinî tavsiyeleri ihmal etmişler, cehâlet ve tenbelliğe düşmüşlerse, felâketten felâkete koşmuşlardır. İslâmiyet, ilim ve irfanla yüklü beyinlerin vicdan harimlerine hâkim oldukça, şa'sa- alı huzmelerini etrafa saçmış, müntesiplerine ilerleme ve gelişme yollarını açmıştır." demektedir.

Sonraki sukûtun sebebi de hiç şüphesiz Müslümanlardaki fiilî değişiktir. Bununsa dâhilî ve hâricî pek çok âmili

mevcuttur. Mevzuumuz tarih olmadığı cihetle, bunların tahlili burada saded hâricidir. Netice olarak, insanlar değıştikçe nâil olacakları saâdet veya mâruz kalacakları felâket de buna göre vâki olacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

“Bir kavim kendilerinde olan meziyetler ve seciyeleri bozmadıkça Allah da onların huzur ve saâdetini bozmaz”³³² ve:

“Allah bir kavme ihsan ettiği bir nimeti, o kavim kendilerinde olan meziyetler ve seciyeleri bozmadıkça değıştirmez”³³³ buyrulmaktadır.

Öyle ya!.. Hiç elinde şu düsturlar bulunan bir topluluk geri kalmışlık zilletine sürüklenir mi?!

“Her kim bir zerre miktarı hayır işlerse, onu bulur. Her kim bir zerre miktarı şer işlerse onu bulur.”³³⁴ ve:

“İyi amelde bulunan kendi nefesine, kötü amelde bulunan da kendi zararına dokunmuş olur.”³³⁵

Dünyanın “fânî”, âhiretin “ebedî” olduğuna, onun saâdetinin de (cennet), felâketinin de (cehennem) sonsuzluğuna, ölümün ve sonrasında hesaba çekilmenin mutlak bulunduğuna³³⁶ zerre kadar hayrın da, zerre kadar şerrin de mîzan edileceğine³³⁷ lâıyık ile inanmış olan bir kimse, hayat nîmetini azamî verimli kullanmaz da ne yapar?! Üstelik birçok ilâhî ve nebevî ikaz, irşad ve korkutmaya rağmen!..

İslâm'ın beş temel esasından ikisi (Hac ve Zekât), ancak servet sâhibi olunmak şartıyla ifâ edilebilir. Bu da hiç şüphesiz

³³² Ra'd Sûresi, âyet 11

³³³ Enfal Sûresi, âyet 53

³³⁴ Zilzâl Sûresi, âyet 7-8

³³⁵ Cäs, ye Sûresi, âyet 15

³³⁶ A râf Sûresi, âyet 6

³³⁷ Zilzâl Sûresi, âyet 7-8

çalışıp zengin olmaya bir teşviktir. Ayrıca Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm:-

“*Veren el, alan elden üstündür.*”³³⁸ buyurarak “**zekât alıcı olmak**” yerine “**zekât verici olmayı**” teşvik etmiştir. Diğer taraftan zekât, kârdan değil; mal mevcudundan alınır. Bu hukum da mal ve sermayenin atâletini önleyerek ticarî faaliyeti teşviktir. Zirâ hareketsiz sermaye, zekât sebebiyle bir gün biter. Ayrıca âmme menfaati dışında ticarete hiç bir tahdid konulmazken “**fâiz**” mutlak haram kılınmıştır.³³⁹ Çünkü fâizde “**emek**” ve “**risk**” yoktur. Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm:- “*Cesur tüccar, rızıklandırılmıştır.*” buyurarak insanları ticarî faaliyetlerde bulunmak hususunda cesaretlendirdiği gibi “*Dürüst tüccar, Allah nezdinde sevgilidir.*” hadis-i şerifiyle de onlara büyük bir mânevî rütbe atfetmiştir.

İslâm Dünya Görüşü’ndeki dinamizmin bir tezâhürü de “**kıyas**”ta görülür. Bu mefhum, nâhak yere bir kötülük icrâ edene, aynı vasıftaki bir hareketle mukâbele edilmesidir. Muharref Hristiyanlıkta “**Bir yanağa vurana öteki yanağı uzatmak**” emredilmişken, İslâm’da haksız bir muâmelenin fâiline o fiilin mukabili ile muâmele edilir.

³³⁸ Muslim Zekat, 97 Tirmizî, Zuhd, 32

³³⁹ “O kimseler ki fâiz yerler, kabirlerinden şeytanın çarptığı kimse gibi kalkarlar.” (Bakara Sûresi, âyet 275)

“Allah fâizi mahveder.” (Bakara Sûresi, âyet 276)

“Ey iman edenler, Allah’tan korkun!... Eğer mu’minlerden oldunuz ise, fâizden geri kalanı bırakın.” (Bakara Sûresi, âyet 278)

“Eğer böyle yapmazsanız (fâizi bırakmazsanız) Allâh’a ve onun Peygamberine (karşı) harbe girdiğinizi bilin.” (Bakara Sûresi, âyet 279)

“Ey iman edenler!.. Kat kat artırılmış olan fâizi yemeyin!...” (Âl-i İmran Sûresi, âyet 130)

“Ve onların, nehyolundukları fâizi almaları sebebiyle...” (Nisâ Sûresi, âyet 161)

“İnsanların mallarında nemâlensün (artsın) diye verdiğiniz fâiz Allah katında artmaz! Allah rızasını murâd ederek verdiğiniz zekât ise kat kat arttırandır.” (Rûm Sûresi, âyet 39)

Halk bu mefhumu “**dişe diş, göze göz**” sûretinde doğru olarak ifade eder. Muharref Hristiyanlıktaki şu miskinlik ve atâlete mukabil, İslâm'da nâhak yere bir tokat atana, mukabeleden bir tokat atılır. Lâkin mukabeleden buna sebep olan hareketten şiddetli olması men edilmiştir.³⁴⁰ Meselâ bir tokat atana, iki tokat atılamaz. Böyle yapılırsa ikinci tokat, zulüm kabul edilir.

Bununla beraber bir hak olan şu mukabeleden ehemmiyetli fiillerde ifâsı, devlete âittir. Meselâ nâhak yere adam öldüren, aynı şekilde öldürülür. Ancak bu cezâyı verme hakkı, vârislere tanınmamıştır. Aksi hâlde “**re'sen ihkâk-ı hak**” yoluna gidilmiş olur ki, hiçbir hukuk sistemi bunu meşrû kabul etmez. İslâm vârislere “**diyet**” mukabilinde, kaatili bağışlayıp ölümden kurtarmak hakkını tanımıştır. Diyet de insan hayatı için yüz yetişkin ve sıhhatli devenin râyiç bedelidir. Bu da tarihî bir hadiseden kalma bir hâturadır.³⁴¹

Aynı şekilde harp de, Müslümanlar'a kendilerini müdafaa maksadıyla bir emirdir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

“Size harp açanlarla Allah yolunda siz de savaşın (mü-

³⁴⁰ “Ey sâlim akıl sâhipleri, kısısta sizin için hayat vardır ” (Bakara Sûresi, âyet 179)

³⁴¹ O tarihî hadise de şudur:

“**Abdûlmuttalib**, hayatında on evlât yetiştirmeye muvaffak olursa, bunlar dan birini Allâh'a kurban etmeyi nezretmiş (adamıştı). Filhakika **Abdûlmuttalib** on evlât babası olmuş, bunları yetiştirmiş, binnetice nezrını yerine getirmek için bunları kur'âya çekmişti. Kur'âya **Abdullah** (Hazret-i Peygamber'in babası) isabet etti. **Abdûlmuttalib de Abdullah** ı mezbahaya götürmek üzere hareket etmişti. Fakat bu sırada **Abdullah**'ın hemşireleri (kız kardeşleri) feryad ederek kardeşlerinin yerine on devenin kurban edilmesini teklif ettiler. Bunun üzerine develer ile **Abdullah** arasında kur'â çekilmiş, kur'â yine **Abdullah'a** isabet etmiş, bunun için develerin adedi çoğaltılmış, yirmiyeye b'âğ olunmuş fakat tekrar kur'â **Abdullah'a** isabet etmişti. Develerin adedi tekrar çoğaltılmış, nihayet bunların adedi yüze vardıgı zaman, kur'â onlara (develere) isabet etmiş, **Abdullah** da kurtulmuştur.

Vâkidi'nin rivâyetî bu merkezdedir. Fakat **İbn-i İshak**, develerin Kureys ruesâsı (reisleri) tarafından teklif olunduğunu söyler. ” (Mevlânâ Şiblî (İerc Ömer Rıza) İslâm Tarihi, Asr-ı Saadet, c I, İstanbul, 1928, sh 18'ı)

dafaa harbi yapın), **ancak aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki, Allah aşırı gidenleri sevmez.**" ³⁴² buyrulmaktadır.

Muharref Hristiyanlıktaki pasifliğin bir diğer tezahürü de Katoliklerin evlenmeyerek râhip veya râhibe olmalarında müşâhede edilir. Râhibeler evlenmeyi, âhirette güyâ **Hazret-i İsa**'ya zevce olacakları ümidiyle reddetmekteyken, râhipler evlenmeyerek kalplerini kadın muhabbetinden koruyup, onu Allâh'a tahsis ettiklerini iddia etmektedir. İnsan tabiatına ters olan şu tutum sebebiyle, tarih boyunca ne rezilâne hâdiselere şahit olunduğu çok bilinen bir keyfiyettir.

Katoliklerin güyâ dindarlık (takva) icâbı olarak ortaya çıkan şu tavırlarına mukâbil, İslâm'da -insan neslinin devamı için yegâne şart olan- evlilik, ilâhî bir emirdir. ³⁴³ Bunun fitrat icabı olması sebebiyle de sosyal hareketlilik kadar ferdi olgunluğun da bir tezahürüne âmilidir. İnsanı içtimaileştiren en esaslı müessir budur. Gerçekten insanların çoğunun sosyal faaliyetleri "**evlâd u ıyâl**" ve "**maîşet**" (geçim) meselesinin neticesidir

Mâlûm olduğu üzere, farz ibâdetler, günün ancak cüz'î bir kısmını işgal eder Diğer artakalan zaman çalışmak içindir. Kur'an-ı Kerim'de: "**Geceyi örtü kıldık, gündüzü maîşet yaptık.**" ³⁴⁴ buyrulmaktadır.

Diğer taraftan evlilik, -Katoliklerin sandığının aksine- kalbin muhabbetullâha istidat kazanması için bir ilk mümârese (antrenman) merhalesidir. Bunun ikinci merhalesi ise, evlât sâhibi olmaktır. Bu iki merhalede ki, kalbi, sırf kan pompalayan bir organ olmaktan çıkarıp mânevî bir faaliyete ma'kes veya müsaid

³⁴² Bakara Sûresi, âyet 190

³⁴³ "İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyeleğinizden sâlih (mu'min) olanları evlendirin. Eger fakir iseler, Allah onları (evlenmeleri sayesinde) fazl u keremiyle zengin yapar. Allah'ın lutfu boldur. O, her şeyi hakkıyla bilendir." (Nûr Sûresi, âyet 32)

³⁴⁴ Nebe Sûresi, âyet 10-11

hâline getirir. Elbette kadınla ülfet ve muhabbetin muhabbetullâha ıstidat kazandıran bir merhale olması gerekirken orada takılıp kalma tehlikesi de vardır. Hem sadece kadın mı?! Mal da böyledir, evlât da! . Bu sebeptedir ki, Kur'ân-ı Kerim'de: **"Evlâtlarınız ve mallarınız sizin için fitnedir (imtihandır)."**³⁴⁵ buyrulmaktadır. Fakat dünya hayatı, zaten bir imtihan âlemi değil midir? İşte gerçek mü'minler, bu imtihandan her veçhile alın açıklığı ile çıkan kahramanlardır. Diyebiliriz ki, güyâ takvaya riâyet eden Katolikler, yarım muntehir ve tam bir korkaktırlar!

Mü'minler, âile hayatında yaşadıkları muhabbeti asıl kabul etmedikleri için ona **"aşk-ı mecâzî"** derler. Aşk-ı hakîkî ise, Allâh'a müteveccih olan aşktır. Cenab-ı Hakk'ın bir sıfat-ı ilâhiyesi de **"Rakîb"**dir. Hangi mü'min, Allâh'tan gayrı bir varlığa aşırı teveccüh ederse, Cenâb-ı Hak onu o mü'min için bir belâ kaynağı kılar. İnsanlar bu tecelli ile ekseriya son çocuklarında veya çok sevdikleri bir malda karşılaşır. Böylece sevilen gözden düşer ve kalb, aslî hüviyetine rücû eder. Bu da bir iltifat-ı ilâhiyedir ki, buna herkes mazhar olamaz. Zira Cenab-ı Hak, bazılarına dalâlet ve hata üzerinde mühlet verir.³⁴⁶

Bu anlayış sebebiyledir ki, İslâm edebiyatında meşhur olmuş aşk kıssaları neticeten muhabbetullâha avdetle biter. Bunun en tipik misâli, **"Leylâ ile Mecnun"** hikâyesidir. Bu kıssada öz ve hedef, şâir **Yunus Emre** tarafından şöyle izhar olunmaktadır:

"Mecnûna sordular Leylâ nic'oldu?!

Leylâ gitti, adı dillerde kaldı,

Benim gönlüm şimdi bir Leylâ buldu!

Yürü Leylâ yürü, Mevlâ'yı buldum,

Leylâ diye diye Mevlâ'yı buldum!"

Biz bu gerçeği, Sebil Dergimizi Almanya'da çıkarmaya

³⁴⁵ Teğâbün Sûresi, âyet 15.

³⁴⁶ Bakara Sûresi, âyet 15.

başladığımız 1988 yılında, O'nun birinci sayısında şöyle anlatmıştık:

“..Bir neticenin şerefi, ona ulaşmak için iktihâm olunarı (göğüslenen) güçlükler derecesindedir. Bundan dolayıdır ki, **“hayır”**, **“hüsn”** (güzellik) ve **“vücut”** (varlık) zirvelerine ulaşarak **“şer”**, **“kubuh”** (çirkin) ve **“adem”** (yokluk)den kurtulabilenlere nimetlerin en büyüğü olan **“cennet”** ve **“ru'yet-i cemâlullâh”** vaad olunmaktadır.

Şu hayal otesi nimetlere ve bu büyük mes'ud neticeye ulaşmanın yegâne vasıtası ise, **“aşk”**tır Aşk, yani seume istidâd ve istihâsinın bütün mahlûkâtı şümûlüne alacak derecede şiddetlenip genişlemesi .. Aşk, yani muntelhâsı **“kubuh”**, **“şer”** ve **“adem”**ı tasfiye ederek **“hüsn”**, **“hayır”** ve **“vücut”**dan ibâret kalma yolunda merhaleler kat'etme keyfiyeti... Aşk, yani **“Leylâ”**lardan yola çıkıp onları tevhid ile **“Mevlâ”**ya dönüştürme cehdi!.. Aşk, yani bu âlemdeki ihtilâfa onu ittihâda inkılâb ettirecek bir sır ve rüyet (görüş) ve kavrayışı ile bakabilmek!.. Aşk, yani Rabbin bütün esmâsı gibi beşer için takati hududunda kendisine bir teklif olan ve onu gönül zenginliğinin zirvesine yükselterek bütün hırs ve heveslerden kurtararak, şâire:

“Aşk imiş her ne var âlemde

İlm bir kıyl u kâl imiş ancak” dedirten mâruf ve mechul hâli yaşamak!..

Bir terzi yüksüğünü dolduran sudaki mikrobik canlı gibi kendi okyanusumuzda bizi istidât ve iktidarımızın hududuna ulaştıran aşk, büyük ve hârîka bir netice doğurur. Zahmetleri rahmet kılarak irâde ve ihtiyarımıza Dünya plânında bir tükenmezlik kazandırır ”

Aşkı, sadece nefsânî istihâlardan birine hasreden günümüz gençliğine târiz makamında şâir **Ahmed Hâşim**, **“O Belde”** isimli şiirinde:

“... ”

Olan bu mâi deniz,
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince tâze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştiâ, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir mânâ” demektedir.

İslâm, atâletin o derecede karşısındadır ki, her ferde gördüğü bir yanlışlığı eliyle veya diliyle, yani nasıl mümkünse o sûrette düzeltmeyi emreder. Bu emir, vâki olana, hak ve adli korumak adına bir müdahale demektir. Modern rejimlerde olduğu gibi bu müdahaleyi bununla vazifeli bir zümreye, meselâ polise hasretmeyip umûma teşmil etmiştir. Sonra da kavlen ve fiilen hiçbir şey yapmak imkânı yoksa **“kalben buğz”**u emretmiştir. Tâ ki, ferdin müşahede ettiği fâsid söz veya hareket, kendisi için zamanla tabiîleşip de muhalefet hissi zâil olmasın. Üstelik bu sonuncu hâli, yani kalben buğz edilmesi ile iktifâ edilmesini, imanın en zayıf bir derecesinin îcâbı olarak îlân etmektedir.

Bu da demektir ki, yanlış müdahale, iman îcâbı bir tavırdır. Ancak unutmamak gerektir ki, bu müdahaleci tavır sadece yanlış karşı değildir. Aynı zamanda doğruyu emretmek hususundadır ki, bunun şer’î adı: **“emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker”**dir ki, bu ibâre, **“doğruyu emretmek, yanlış men etmek”** demektir.

Bu bir ilâhî emir³⁴⁷ olduğuna göre, her mü’min, İslâm Dünya Görüşü’nün bir nevi polisi demektir. Şu değerlendirmeyi te’yid eden bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur

³⁴⁷ “Siz insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötulukleri men edersiniz!” (Âl İmran Sûresi, âyet 110)

“Sizden biriniz bir kötülük görürse onu ehyle değiştirsin, buna gürü yetmez se dilü ile (değişmesi için söz söylesin) yahud kalbü ile (buğz etsin). Bu (sohnetü) imânın (âmelin) en zayıfıdır.” (Müslim, Tirmizî)

*"Hepiniz çobansınız ve çobanlığınızdan mesulsünüz."*³⁴⁸

Gerçekten "hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, hemen ölecekmiş gibi de âhiret için çalışmayı emreden" bir dinin özü, dinamizm olmaz mı?

Gariptir ki, her hususta azamî gayret sahibi olmaya mukabil "**hırsa kapılmak**" men edilmişken, sadece "**ilim yolunda hırs**" takbîh olunmayıp mübah görülmüştür.

Ayracı şunu da ifade etmek gerektir ki, toplum, idâre edenlere karşı mutlak bir itaatle mükellef değildir. Bu itaat, adâletle kâimdir. Adâletten ayrılan ulû'l-emre (hüküm sahiplerine) itaat değil, isyan vâcib olur. Bunun şer'î adı ise, "**huruç ale's-sultâ**" yani otoriteye baş kaldırmaktır. Bu da İslâm Dünya Görüşü'ndeki dinamizmin bir tezâhürüdür.

Diğer taraftan zamanla ortaya çıkacak yeni yeni meselelerin İslâm Dünya Görüşü kıymet hükümleri ile te'lif edilebilmesi için, ehline, "**icthâh kapısı**" kıyamete kadar açık bırakılmıştır. Sistemin, bilhassa sosyal hükümleri itibariyle durağanlaşmasını önlemek üzere, samimî İslâm âlimlerine tanınan bu salâhiyete ilâveten bir de her yüzyılda bir "**müceddid**" yani yenileyicinin zuhûru müjdelenmiştir.

Yeryüzünde bu ölçüde dinamik bir din mevcutken bir zamanlar komünistlerin "**Din afyondur!**..." diyebilmiş ve bu bâtil görüşe bir hayli revaç kazandırabilmiş olmaları gerçekten İslâm Dünya Görüşü'nün hâlâ lâyıki ile anlaşılamamış bulunmasından başka bir sûrette kâbil-i izah değildir.

B- İÇTİMÂİLİK veya SOSYAL ADÂLET PRENSİPİ

İnsanoğlu toplu bir hâlde yaşamayı gerektiren bir fıtrat üzere yaratılmıştır. Bu gerçek, hiçbir ferdin bütün ihtiyaçlarını bizzat karşılayamaması ile sâbittir. Lâkin birlikte yaşamak, birtakım kayıt ve şartlar altına girmeyi icab ettirir. Bu da bazı hakların tahdidi ile arzu ve emellerin umûmun menfaati ile te'lifini gerektirir.

Hâlbuki Dünya hayatı, kendisi için bir "imtihan âlemi" olarak takdir edilmiş olan insanoğlu, hayra da, şerre de meyyal ve istıdatlı olarak yaratılmıştır. Ondaki en köklü temayüllerden birinin egoizm (benlik) olduğu mâlumdur. Bu temayül frenlenemezse toplumda "**hak kuvvettir**" kaidesi câri olur ve binnetice tecâvüz ve zulmün hâkimiyeti önlenemez.

Felsefî sistemler, şu menfî neticeyi önlemek için insanları birtakım akli mut'alar (veriler) ileri sürerek digergâmlığa dâvet

etmekte iseler de bu hususta hiçbir müeyyide ortaya koyamadıklarından başarısızlığa mahkûm olmuşlardır. Gerçekten iki yuzden fazla çeşidi bulunan “sosyalist teoriler”e rağmen, bugün Dünya da “sosyal adâlet”in temin olunabildiğini söylemek imkânsızdır.

İslâm Dünya Görüşü ise, beşerî egoizme karşı “îman” ve “nefis tezkiyesi” gibi iki müthiş müessire sahiptir. Bunlarla müsâid bir hâle getirdiği zeminde “zekât” ve “infak” gibi emir ve tavsiyelerle sosyal adâleti hem temin ve hem de bunun devamını garanti eder. Şimdi bunları kısaca ızah edelim:

a- İman:

Allâh'a, O'nun hakikatine mutabık bir muhtevâda iman etmiş olmak, kalbin en esaslı fitrî ihtiyacını tatminle huzur ve sükûna kavuşmasından³⁴⁹ mâadâ bir de iradeye müessiriyeti dolayısıyla emrolunduğu gibi “doğru hareket”in³⁵⁰ bir teminatı olarak tezahür eder. Zira samimiyetle iman etmiş olan insan, könlülüğü emreden nefsin³⁵¹ arzularına tâbî olarak yaşanan bir hayatın, -ebedî vasfıyla- cehennemde nihâyet bulacağını yakîni bir sûrette bilir. Aynı kal'iyetle, aksine hareketle varacağı yerin cennet olacağına da inanır. Bu takdirde fitrî olan egoistlik bile onu doğru yola sevk etmez mi? Çünkü fânî olandan vazgeçerek bâkî bir menfaat elde etmekte ve hem de bu menfaatin, terk ettiği ile kıyaslanamayacak derecede büyük olduğuna inanmaktadır. Bu sebeptendir ki, insanoğlu, şu iman şuuruna ulaştıktan sonra fitrî olan egoizminin bile onu hayra sevkedeceğini kabul etmek aklî bir zarûrettir.

³⁴⁹ “Kalbler ancak zikrullah ile itminana (hakîkî nuzura) erişir.” (Ra'd Sûresi, âyet 28)

³⁵⁰ “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!..” (Hud Sûresi, âyet 112)

Aslında Peygamber e.n.m bu dâhî hitab O'nun şahsında bütün iman ehline dir

³⁵¹ “Muhakkak ki, nefis kötülüğü şiddetle emreder.” (Yûsuf Sûresi, âyet

Diğer taraftan imanın ilk meyvesi, kalbde muhabbet ve merhamet hisselerinin uyanmasıdır. Bu ise, Kur'an-ı Kerim'de karşımıza ilk çıkan sıfat-ı ilâhiyenin "**Rahman**" ve "**Rahîm**" olmasındandır.

İmanın şu güzel neticeleri temin etmesine yardımcı olmak üzere, İslâm Dünya Görüşü'nde ikinci bir müessir daha mevcuttur ki, bu da "**Nefis Tezkiyesi**"dir

b- Nefis Tezkiyesi

Lügat mânâsı itibariyle, "**temizleme, ayıp ve kusurlardan arındırma**" demek olan "**tezkiye**", aslında bütün ibâdetler ve hattâ ilâhî emirlerin nihâî gayesidir. Lâkin nefis, zorlu bir hasımdır. Onu dize getirmek kolay bir iş değildir. Bu sebeptendir ki, nefsi ıslah etmek, Peygamber lisânından "**büyük cihad**" olarak ifade edilmiştir.

Hakikaten gâyet meşakkatli olan "**Tebûk Seferi**"nden dönüşte Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.*" buyurmuşlardı.

Hâlbuki otuz bin kişiyi bulan İslâm ordusu, bin kilometre mesafeye kadar gitmiş ve geri dönmüştü. Dehşetli sıcak ve kurak bir mevsimde gerçekleştirilmiş olan bu seferin meşakkati ile Medine'ye ulaşan mücahidlerin derileri -âdetâ- kemiklerine yapışmış, saçları-sakalları birbirine karışmıştı. Bundan büyük cihad ne olabilirdi? Bunu soran sahabiye Efendimiz şu cevabı verdi.

"-Evet, şimdi küçük cihaddan büyük cihada, yani nefsimizle mücâhedeye dönüyoruz."³⁵²

³⁵² Süyûtî, Câmi's-Sağır, II, 73.

Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın bu husustaki ikazlarından bir-ikisini daha arz edelim:

*"Akıllı, nefisine hâkim olup onu hesaba çekerek ölümden sonraki hayat için çalışan, ahmak da nefisini hevâsına tâbî kıldığı hâlde Allah'tan (hayır) umandır "*³⁵³

*"Ümmetum adına en çok korktuğum şey, nefislerinin hevâlarına uymalarıdır. "*³⁵⁴

*"Gerçek pehlivan, ofke ânında nefisine hâkim olandır. "*³⁵⁵

Cenab-ı Hak ise şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak ki, nefisini tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) kurtuluşa ermiş, onu fenalıklara gömen de ziyan etmiştir. "³⁵⁶

"(Ey Rasûlüm!) Nefsânî arzularını kendisine ilâh edineni gördün mü? Artık ona sen mi vekîl olacaksın?"³⁵⁷

Bu demektir ki, nefse uymak, Cenab-ı Hak nazarında kendisini bırakıp onu ilâh edinmekle eş değerde bir cürümdür.

Bu derecede ağır olan bir cürümden kurtulabilmek için nefsi tezkiye etmek, yani temizleyip arındırmak lâzımdır. Bunun usûl ve erkânı ise, dinî emirlerle ortaya konulmuştur. Denilebilir ki, tasavvufî faaliyetin nihâî hedefi budur. Birtakım farz, sünnet ve nâfile (emrolunmayıp sadece tavsiye edilmiş) ibâdetlerle tezkiye edilen nefis şu mertebelerden geçer:

³⁵³ Tirmizî, Kıyamet, 25, İbn i Mâce, Zuhd, 31

³⁵⁴ Sayûtî, Cümme s Sagîr, I, 12

³⁵⁵ Sahih i Muslim

³⁵⁶ Şems Süresi, âyet 9-10

³⁵⁷ Furkan Süresi, âyet 43

1-Nefs-i Emmâre: Emmâre, “çok emredici” demektir. Kötülüğü emreden nefis demektir. Bu, nefsin hiçbir terbiye ve tezkiye görmemiş hâlidir. Bu, onun fitrî hususiyeti olup Dünya hayatının bir imtihan âlemi olmasının neticesidir.

2-Nefs-i Levvâme: Bu, terbiye yoluna giren nefsin ilk merhalesinin adıdır. Böyleleri ilâhî afva güvenerek veya herhangi bir sâikle günah işler, fakat sonra pişman olarak nefsini levmeder, yani ayıplar. Bu, işlenen günahlardan vicdânen muazzeb olunmaya başlama safhasıdır.

3- Nefs-i Mülheme: Bu, kalbi Allah’tan uzaklaştıran kötü-lüklerden korunarak ilâhî emirlere ittibâ eden nefsin sıfatıdır. Lâkin nefsin gizli hile ve desiseleri, henüz tam mânâsıyla bitmemiştir. O henüz pusuda ve fırsat kollamaktadır.

4- Nefs-i Mutmainne: Bu merhalede nefis, tamamen mağ-lûb edilmiş ve itaat altına alınmıştır. Kalb, huzur ve teslimiyete ulaşmıştır. Kul bu merhalede “ârif-i billâh” mertebelerine yükselmiştir.

5- Nefs-i Râdiye: Her an Allah ile olduğunun idrâkine ererek ondan “hayır ve şer” ne halk ederse râzı ve hoşnut olan nefsin mertebesidir. Bunun sahibi “Rıza Makamı”ndadır. Bu makama ulaşanlar, “Lütfun da hoş, kahrın da hoş!..” derler.

6- Nefs-i Merdıye: Bu da Allâh’ın kendisinden râzı olduğu nefsin mertebesidir.

Bunlardan mâadâ nefsin “Nefs-i Kâmile” veya “Nefs-i Sâfiye” denilen bir merhalesi daha vardır ki, bu çalışmakla elde edilen bir netice değildir. Mahzâ Allah vergisi olup, Pey-gamberlerin nefsi bu merhalelerdedir.

Şimdi de iman ve nefis terbiyesi sayesinde olgunlaşan insanı ne gibi içtimâî vazîfeler beklemekte olduğunu görelim:

c- Zekât

Sosyal yardımlaşma ve tesânüdün insanlık tarihinde görülmemiş en mükemmel bir şekli olan “**zekât**” kelime olarak “**nemâ**” (çoğalma, büyüme) ve “**tahâret**” (temizlik) mânâlarından türemiştir. Buna göre zekât vermek malı çoğaltır³⁵⁸ ve temizler³⁵⁹ demektir. Temizlemesi, zekâtla maidaki fakırın, hakkını tefrik edip ihtiyaç sahibine verilmesiyle gerçekleşir. Bu mâlî ibadet o kadar ehemmiyetlidir ki, Müslüman olmanın beş temel esasından biridir.

Fakirlere, zenginler tarafından yapılacak yardımların umumi adı “**sadaka**”dır. Buna kulun kulluktaki sıdkına (doğruluk ve samimiliğine) delil olmasından dolayı bu ad verilmiştir.³⁶⁰ Lâkin sadakaların hepsi aynı mâhiyette değildir. Bunlar farz, vâcib ve nâfile olmak üzere üç kategoridir.

Farz olan sadaka, “**zekât**”tır. Bu, yılda bir kere verilen mâlî bir ibadettir. Aslî ihtiyaçlardan mâadâ üzerinden bir yıl geçmiş olan belli miktarda malı olan erkek ve kadın her Müslüman, bunun kırkta birini fakir, yolda kalmış ve borçlu... gibi kimselere vermekle mükelleftir. Bu ilâhî bir emir, yani farzdır.³⁶¹ Vermeyenden İslâm devletinde zorla alınır. Bu, aynı zamanda bir ibadet olduğundan gayr-i müslimlerden ve bülûğa ermemiş çocuk ve mecnun gibi mukellef olmayanlardan alınmaz.

Zekâtı kırkta bir³⁶² nisbet az görülebilir. Fakat unutmamak lâzımdır ki, zekât kârdan veya gelirden değil, mal

³⁵⁸ “Fakirlere; bir şey infak ettiğinizde Allah onun yerine diğerini (dâna çoğunu ve daha iyisini) getirir.” (Sebe Sûresi, âyet 39)

³⁵⁹ Zekât temizliği kokunder tıremiştir. O da temizlemek demektir. Nitekim Cenab-ı Hak “Onların mallarından sadaka al, böylece onların kendilerini ve mallarını temiz ve kötuluklerden arınmış kıl.” (Tevbe Sûresi, âyet 103)

³⁶⁰ “Sadakalar, ancak fakirler ve miskinler (âcizler) ilh içindir.” (Tevbe Sûresi, âyet 60)

³⁶¹ Zekât, Kur’ân ı Kerim’de 32 kere namazla birlikte zikredilmiştir

³⁶² İslâm’da mal ile âlâkâh haklar on çeşittir:

mevcudundan alınmaktadır. Bu vasfıyla kapitalist sistemdeki vergilerden fakir-zengin dengesini sağlamak ve bunlar arasında uçurumlar meydana gelmesini önlemek hususunda çok daha müessirdir. Ayrıca zengin sayılmanın ölçüsü yani "nisab"³⁶³ da en alt seviyede tutulmuştur. Bu sûretle de halkın büyük bir kısmı zekâtla mükellef kılınmıştır. Böylece, ihtiyaçları karşılamanın asıl kaynağı, sa'y ve amel yani çalışmak olduğu hâlde çeşitli sebeplerle bunu başaramayarak âciz kalanların yüzünü güldürmek ve onların zenginlere karşı husûmetini bertaraf ederek kardeşlik duygularını takviye etmek maksadıyla vaz' olunan bu mükellefiyetler, sosyal adaleti gerçekleştirmek husûsunda eşsiz birer tedbirdirler. Başka dinlerde de hayırseverlik ve yardımlaşma tavsiye edilmiştir. Fakat bunlar, İslâm'daki gibi "farz" veya "vâcib" vasfında olmadıklarından, bir nasihat ve tavsiye olmaktan ileriye gidememektedir. Esâsen fitraten egoist olan insanoğlu, -çoğu kere- ihtiyârî vazîfelere iltifat etmez. Bu sebeple İslâm Dünya Görüşü'nde hem dünyevî³⁶⁴ ve hem de uhrevî bir sûrette müeyyidelendiren bu mükellefiyetler, sosyal adaleti temin bakımından emsalsizdirler.

"Hiçbir din, hiçbir hayırsever teşekkür yoktur ki, kendi muntesiplerine teâvün ve tenâsurla (yardımlaşmak) emretmesin. Esâsen bu müesseselerin istihdaf ettikleri (güttükleri) büyük gâyelerden birisi de budur. Fakat bu teâvün, bu yardımı bir hak olarak kabul eden ve ona mütehattım

Zekât, sadaka, harb ganimetlerinden alınan humus (beşte bir), zâtî mahsuller der alınan oşur (onda bir), haraç, nîr sadakası, keârezer, rafakalar. Humus nâric bunların hepsi fakire verilir.

³⁶³ Nisab, şer'i istilahtı molin zekât taaliuk eden miktarına denir ki, gu muştın iki yüz dirhem, altından yirmi miskal, en'âm-ı seimeden (çayıra başıboş salınan ot, deve, sığır gibi hayvanlardan) devebe beş, sığırda otuz, koyun ve keçide kırk adettir. (Hacı Zihni Efendi, Nîmet-ı İslâm, İstanbul, tarihiz, sh. 565.)

³⁶⁴ Devletün zekâtı toplama hakkı vardır. Hazret-i Ebubekir, zekât vermek istemeyenler üzerine asker sevk etmiştir. (Tefsîlât için bkz. Mevlânâ Şibli, n. g e sh. 79 vd.)

(vâcib ve lâzım) vazife hâlinde yüksek bir mevki bahşeden yegâne din, İslâm dinidir.³⁶⁵

Sadakanın vâcib olanı, “**fıtır sadakası**”dır. Bu da “**ze-kâtu'r-re's**”, yani başın sadakası da denilir. Şer'an zengin sayılan bir kimsenin, zekâtтан mâadâ dört mükellefiyeti daha vardır. Bunlar:

1-Fıtır sadakasının vâcib olması,

2-Kurban kesmenin vâcib olması,

3-Yakınlarının nafakasının temin olunmasının vâcib olması,

4-Sadaka almanın kendisine haram olmasıdır.

Dikkat edilirse, yukarıda zikredilen “**vâcib**” vasfındaki üç mükellefiyet de mâlî olup içtimâî tesânudü temin maksadına bağlıdır.

Fıtır sadakası da, kurban gibi vâcib vasfıyla senede bir keredir. Zekâtтан farklı olarak bülûğa ermemiş çocuk ve deli için de verilmesi gerekir. Çünkü hadîs-i şerifte:

“Nafakasını (geçimini) sağladığınız kimsenin fıtır sadakasını veriniz!...” buyrulmuştur.

Bunun miktarı, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm üzerinden hesaplanıp her yıl müftulerce ilân olunur. Kıtık zamanlarında para yerine ayn olarak verilmesi daha efdaldır.

d-İnfak

İnfak, yani malların Allah yolunda sarfedilmesi ilâhî bir emirdir.³⁶⁶ Lâkin bunların bir kısmı tavsiye mâhiyetindedir

³⁶⁵ Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-ı Sarîh, c. 5, sh. 7

³⁶⁶ “Allah yolunda infak edin.” (Bakara Sûresi, âyet 195)

Cenâb-ı Hak birtakım mükâfatlar vaadiyle bunlara özendirir. Özendirilen infakların zirvesi “îsâr”dır. Îsâr, kendi zarurî ihtiyacını karşılayacak bir şeyin, muhtaç bir mü'min kardeşe tahsisidir. Cömertlik, İslâm'da ahlâkın temel direklerinden birisidir. Fakat cömertliğin “îsâr” derecesinde mevcudiyeti başka hiçbir ahlâk sisteminde hayal bile edilemez.³⁶⁷

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“... Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları nefslerine tercih ederler (îsâr ederler). Kim nefsinin cimrilighinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”³⁶⁸

“Kendileri istekli oldukları hâlde yemeklerini yoksula, öksüze, esire verirler ve onlara: «Bunu size Allah rızası için yediriyoruz. Sizden karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Biz, Rabbimizin sert ve belâlı bir gününden korkarız.» derler.

³⁶⁷ Buna bir misâl zikrelelim:

“**Abdullah bin Câfer** -radiyallâhu anh- bir seyahat esnâsında, bir hurma bahçesine uğradı. Bahçenin hizmetçisi sıyahî bir köle idi. Köleye üç adet ekmek getirmişlerdi. Bu sırada bir köpek geldi. Köle, ekmeklerden birini ona attı. Köpek, ekmeği yedi. Öburunu attı. Onu da yedi. Üçüncüyü de attı. Onu da yedi.

Bunun üzerine **Abdullah bin Câfer** -radiyallâhu anh- ile köle arasında şöyle bir konuşma oldu:

«-Senin ticretin nedir?»

Sıyahî köle:

«-İşte gördüğünüz üç ekmek.»

• Niçin hepsini köpeğe verdin?»

Köle:

• Buralarda hiç köpek yoktu. Bu köpek uzak yerden gelmişti. Aç durmasına gönlüm râzı olmadı.» dedi.

Abdullah -radiyallâhu anh-:

• Peki, bugün sen ne yiyeceksin?»

Köle:

• Sabredeceğim, günlük nakımı Rabbim bu aç mahlûkuna cevrettim.» dedi.

Abdullah -radiyallâhu anh-:

• Subhânâlâh! Benim çok cömert olduğumu söylerler. Bu köle, benden daha cömertmiş!» buyurdu.

Ardından da o köleyi ve hurma bahçesini satın aldı ve köleyi azad edip, hurma lığı ona bağışladı.” (Kıymâ-yı Saâdet ten naklen. **Osman Nûri Topbaş** Son Nefes, İstanbul 2003 sh. 171 vd.)

³⁶⁸ Haşr Sûresi, âyet 9

Allah da onları, o günün fenalığından korur. Yüzlerine parlaklık, gönüllerine sevinç verir.”³⁶⁹

İslâm toplumunda herhangi bir sebeple geçimini teminden âciz olanların korunup kollanması için çeşitli yardım şekilleri vardır ki, infak bunların umûmî adıdır. Geçimi sağlamaya yetecek miktara da **“nafaka”** denilir. Bir insan için nafakayı temin mükellefiyeti, önce şahsî ve sonra da kendi âile efradı hakkında mevzubahistir. İslâm'daki gerçekçilik (realizm)in bir îcabı olan bu mükellefiyetler, aynen zekâtta olduğu gibi farzdır. Sonra kendileriyle evlenme yasağı bulunan usûl ve fûrû (anne, baba, büyük anne, büyük baba, çocuklar ve torunlar) gelir.

Âyet-i kerîme'de:

“Ana'ya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, komşulara, yanınızda bulunan arkadaş'a, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin.”³⁷⁰ buyrulmaktadır.

Hazret-i Peygamber, iyilik yapılmasına en lâıyk insanın kim olduğunu soran bir sahâbiye:

“-Annen!..” karşılığını vermiş, “Sonra?” diye tekerrür eden bu suâli üç kere:

“-Annen ” diye cevapladıktan sonra:

“-Baban ve ondan sonra da en yakınından başlayarak uzağa doğru diğer hısımların. .” buyurmuştur.

Bu infakların, belde örfüne göre **“kifâyet ölçüsünde”** olması gerekir. Çünkü bu infak ihtiyaç sebebiyle **“vâcib”** olmuştur.

Burada zikri gereken bir mesele de şudur:

İnfâkta bir-iki husûsa riâyet lâzımdır ki, bunlardan biri ikramın sevilen şeylerden yapılmasıdır. Böyle olursa mükrim **"birr"**³⁷¹ seviyesine yükselir. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harca-yıncaya kadar cennete ve iyiliğin en güzeline (birr) eremezsiniz."³⁷²

İkincisi de ikramın güler yüz ve tatlı sözle yapılarak muhababın incitilmemesine çalışmaktır.

İslâm'da, bir toplumdaki yetim, dul, sakat vs. bütün âcizlere **"farz"** ve **"vâcib"** emirler veya mükâfatlarla câzib kılınmış tavsiyeler yoluyla müthiş bir himaye ağı tesis edilmiştir.

"Ey iman edenler, kazandıklarımızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin en helâl ve en iyisinden Allah yolunda harca-yın (zekât ve sadaka verin)."³⁷³

"Mallarını gizli ve açık olarak gece ve gündüz harca-yan kimseler var ya, işte onların Rableri katında ecirleri vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."³⁷⁴

"Mallarını Allah yolunda harca-yanların hâli, her başa-ğı yüz dâneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allah dilediği kimseye daha kat kat verir. Allâh'ın ihsanı çok geniştir. Her şeyi hakkıyla bilendir."³⁷⁵

Bu âyet-i kerîmeler ve daha başkaları, bunlara ilâveten birçok hadîs-i şerîf, infaka özendirdiği gibi Peygamber Efendimiz ve O'nun ashâbının tatbikatı da sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın en ideal tezâhürleri ile doludur. Peygamber kendi lisanıyla:

³⁷¹ Birr, hayrın kemal derecesi demektir.

³⁷² Â.ı İmran Sûresi, âyet 207.

³⁷³ Bakara Sûresi, âyet 267.

³⁷⁴ Bakara Sûresi, âyet 274.

³⁷⁵ Bakara Sûresi, âyet 261.

"İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olandır."³⁷⁶ buyurarak "**en hayırlı olma**"yı kendine değil, hem cinsine faydalı dokunmakla ifade buyurmuşlardır. Hemcinsine faydalı olmak, evveliyetle âcizleri korumakla başlar. Bunlar arasında da "**yetimler**" ve "**dul kadınlar**" ilk sırada yer alırlar

Gerçekten yetimlerin korunup gözetilmesi hususundaki emirler ve tavsiyeler müthiştir.³⁷⁷

Cenâb-ı Hak:

"O, seni bir yetim iken (seçip) barındırmadı mı? Ve seni yol bilmez iken (seçip) yola koymadı mı? Ve seni bir yoksul iken (seçip) zengin etmedi mi? Öyle ise, sakın yetime kahretme ve sakın sâili (isteyeni ve soranı) azarlama! Fakat Rabbinin nîmetini anlat da anlat."³⁷⁸ buyurmaktadır.

Yetime muâvenetin değerini anlamak için Peygamber Efendimizin lisânından vâid olmuş bir vak'ayı arz edelim:

Sarhoşun biri, kayıp düşmüş. Eli çamurlanmış. Onu silmek isterken, yol kenarında bir çocuk görmüş ve elini onun başına sürerek çamurları silmiş. Bu çocuk o sırada -herhangi bir sebeple- ağlamakta olan bir yetimmiş. Sarhoşun kendisini sevip okşadığını zannederek gözyaşları dinmiş

³⁷⁶ Suyûlî, el Câmî'u's-Sağîr, II, 8

³⁷⁷ Bunlardan bir kaçını zikredelim

"Ve hanı biz İsrailoğulları'ndan söz almıştık. Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, ana babaya ıyılıkte bulunacaksınız ve yakınlarla, yetimlere ve yoksullara da al şan ediceksiniz..." (Bakara Sûresi, âyet 83)

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Al an'ın) nizamını gözeterek, yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir..." (Bakara Sûresi, âyet 177)

"Şüphesiz o kimseler ki, yetimlerin mallarını haksız yere zulmen yerler, muhakkak onlar karınlarında sırf bir ateş yemiş olurlar ve yakında çılgın bir ateşe konulacaklardır." (Nisâ Sûresi, âyet 34)

"O hâlde yetime kahretme (onu zeli ve hakır etme)." (Duhâ Sûresi, âyet 9)

³⁷⁸ Duhâ Sûresi, âyet 6-11

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, o sarhoşun velev gayr-i iradî de olsa- bu yetim çocuğun gözyaşlarını dindirdiği için mağfiret olduğunu bildirmektedir.

Bir hadis-i şerifte de:

"En hayırlı ev içinde bir yetimin barındığı evdir " buyrulmaktadır.

Dul kadınlar da aynı hassâsiyetle korunmaktadır. Osmanlılar'da "**Eytam** (yetimler) ve **Erâmî** (dul kadınlar) **Bankası**" adıyla bir banka mevcuttu. Bu yetim ve dullara karz-ı hasende (fâizsiz borç) bulunmak ve onların mallarını nemalandırmak gibi işler için kurulmuştu.

İnfakın zirveleştigi asıl islâmî müessese "**vakıf**"tır. Bu, bir mal (ayn) veya paranın ebedî olarak alınıp satılmasını veya başka bir maksada tahsisini men etmektir. İslâm'da vakfedenin koyduğu şart, şâri' yani Allâh'ın koyduğu şart gibi kabul edilir. Hadisçiler, vakfı, Kur'an-ı Kerîm'deki:

"**Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe** (Allah yolunda sarfetmedikçe) "**birr**"e (en yüksek hayra) **ulaşamazsınız.**"³⁷⁹ âyetinin mazmûnundan çıkarmaktadırlar.

Bir hadis-i şerifte de:

"Âdemoğlu öldüğü zaman, amel defteri kapanır. Üç kimse bundan mustesnadır. Devamlı sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir amel bırakanlar ve kendisine hayır duâ eden hayırlı bir evlât bırakanlar."³⁸⁰ buyrulmaktadır.

Burada zikredilen sadaka-i câriyenin vakıf mefhumuna tamı tamına mutabık olduğu şüphesizdir. Bu sebeptendir ki, vakıf tesisi, Asr-ı Saâdet'te başlamıştır.

³⁷⁹ Âl-ı İmran Sûresi, âyet 92.

³⁸⁰ Muslim, Vasiye. 14, Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14, Tirmizî, Ahkâm, 36.

Gerçekten:

"**Hazret-i Âişe**'den (v. h 57/676) nakledildiğine göre, Allah'ın elçisi Medine'de yedi parça taşınmazı (gayr-i menkulü) vakfetmiştir Nâdiroğullarından **Muhayrık** isimli bir Yahudi, Uhud Gazvesi'nde Müslümanların safında yer almış ve savaş öncesi şöyle bir vasiyetle bulunmuştur:

«Ben ölürsem bütün mallarımı Allah'ın elçisine âit olsun. O, Allah'ın sarf et dediği yere harcasın.»

Muhayrık'ın sözü geçen gazvede ölümü üzerine yedi parçadan ibâret olan taşınmazları **Hazret-i Peygamber**'e kalmış, O da bu malları, bir görüşe göre **Abdulmuttalib** ve **Haşimoğulları**'na, başka bir rivâyete göre ise, İslâm'ın ve Müslümanların âcil ihtiyaçlarına vakfetmiştir. İslâm'da ilk vakfın bu olduğu kabul edilir. **İbn İshak** (ö. 151/768) ve **İbn Hişam** (ö. 218/833) gibi İslâm tarihçileri **Muhayrık**'ın İslâm'a girdiğini nakletmişlerdir.

Diğer yandan Hayber Gazvesi'nden sonra **Hazret-i Ömer**'in (ö. 23/643) sevdiği bir araziye ne yapması gerektiğini sorması üzerine, Allah'ın elçisi, "**Onun aslını hapset, gelirini dağıt!**" buyurmuştur.

Ashâb-ı Kirâm'ın önde gelenleri, kimi mallarını sağlığın da iken tasadduk etmiş, bir bölümünü de vakfetmişlerdir. Bu hususta ilk düzenli vakıf **Hazret-i Ömer**'e âiddir.

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- Hayber'in fethinden sonra kendisine isabet eden çok sevdiği bir bahçeyi vakfedişini şöyle anlatır:

"Allah'ın elçisine:

«-Ömrümde sâhip olmadığım kadar güzel ve değerli bir arâzi bana isabet etti, bu hususta ne buyurursunuz?" dedim. **Hazret-i Peygamber** de:

«İstersen malın mülkiyetini elinde tut, gelirini yoksullara tasadduk et.» buyurdu. Bunun üzerine **Hazret-i Ömer**, arâzisini; satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere gelirini yoksullara, yakın hısımlara, düşkünlere, yolda kalmışa, Allah yolunda savaşanlara ve âzatlık antlaşması yapan kölelere vakfetti. Mütevellinin de bundan örfe göre yiyebileceğini şart koştu.

Bu hususta bir vakıfnâme düzenleyerek kızı **Hafsa**'ya (o. 41/244), sonra da nesline teslim ve vasiyet eyledi.³⁸¹

Vakıf tesisinin zamanla nasıl müthiş bir "**hayır seferberliği**" hâline geldiği İslâm tarihlerine sathî bir sûrette göz atmakla dahî görülmektedir. O derecede ki, -evvelce zikredilmiş olduğu üzere- bilhassa Osmanlılarda insanların himaye ve korunması kernale ermiş, sıra hayvanlara gelmiş ve göç edemeyen leyleklerin bakım ve gözetimi için bile vakıflar tesis edilmiştir.

İslâm, her meselede toplumun menfaatini ferdi menfaate tercih eder. Eski Medenî Kanunumuz olan Mecelle'de "**Zarâr-ı âmmî** (umûmun zararını) **def için zarar-ı hâs** (şahsın zararı) **ihhtiyar olunur.**" (Madde 26) hükmü vardı ki, bu, hiç şüphesiz islâmî bir kaidedir.

Ferdî ibâdetlerin en ehemmiyetlisi olan namazın cemaatle ifâsı, ferden ifâsına nazaran yirmi sekiz kat daha makbul olması da islâmî emirlerde dâima toplumun ön plânda tutulduğunu gösterir. İslâmî idarede emredilmiş dört esastan³⁸² birinin müşâvere olması, Cuma namazının mahallî ve Haccın ise beyne'l-İslâm bir "**istişare toplantısı**" olması hep ilâhî emir olan istişarenin³⁸³ uirer fiilî tezâhürleridir.

Bilhassa "**hac**" senede bir defa toplanan Dünya çapında

³⁸¹ Prof. Dr. Hamdi Döndüren- Günümüz Vakıf Meseleleri İstanbul 1998 sh 26 vd.

³⁸² Ötekiler 1- İslâmî hükümlerin tatbiki 2- Emanetin, yani mevkî ve me'nî arı yetkilerin ehliyetine göre verilmesi, 3- Biatır

³⁸³ "İş husûsunda onlarla müşâvere et!.." (Âl-İbrân Sûresi, âyet 159)

"Onların işleri, dâima aralarında müşâvere ile dir." (Şûrâ Sûresi, âyet 38)

bir istişârî meclis, bugünkü mânâsı ile umûmî bir kongre de mektir.

Kefeni temsil etmek üzere ihramla icrâ edilen hac esnasındaki rûkûnler (tatbiki gereken esaslar), hem ferden vahdaniyet tarihinin belli başlı hâdiselerini tahattur ve hem de tanışıp kaynaşması ve fikir alış verişinde bulunmasının emsalsiz bir meşheridir. Bu vasfı ile de hiç şüphesiz İslâm ın içtimâilik prensibinin bir tezâhür ve takviyesidir.

C- NİZAM PRENSİBİ

Bir görüşün **"Dünya Görüşü"** sayılabilmesi için akla gelebilecek her suâle verilmiş bir cevabı olması gerektiğini ve bu cevapların da kendi aralarında tezatsız bulunmaları icab ettiğini evvelce izah etmiştik. **"İslâm Dünya Görüşü"**nün ise, hem bu genişlikte ve hem de ilâhî menşe'li bir kıymet hükümleri manzûmesi olduğunun tafsîlâtını da arz etmiştik. Ünvandaki **"Dünya"** kelimesine rağmen bu görüşlerin hayat ve Kâinât'ın tamamına şâmil bulunduğu şüphesizdir. Zira insan müfekkiri için vârid-i hâtır olabilecek suâllerin sırf Dünya ile sınırlı olmadığı bir bedâhettir.

Kâinat ve onda mevcut olan atomlardan fezâyı dolduran sonsuz yıldızlara kadar bütün varıkların bir nizam ve intizam ile kâim olduğu³⁸⁴ birçok filozof ve tabiat âliminin gunumuze

³⁸⁴ "Güneş de, Ay da hesap ile cereyan ederler." (Rahman Sûresi, âyet 5)

"Bak gör) semayı; onu O yükseltti ve (her şeyde, ölçü (ve denge)yi koydu." (Rahman Sûresi, âyet 7)

"Yedi göğü birbiriyle uyum (ve uygunluk) içinde yaratan O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uygunsuzluk ve düzensizlik göremezsin. Gözünü çevir de bak! (Orada) hiçbir çatlak ve kusur görebilir misin? Sonra gözü(nu) tekrar

kadar tevâlî edip gelen çalışmaları ile artık sâbit olmuş bulunmaktadır. Şu neticenin kör bir tesadüfe hamledilmesi ise, imkânsızdır. Bunu gören âlimlerin çoğu Kâinat'ın hesaba kaadir mükemmel bir varlık tarafından var edilmiş olduğunu kabulde tereddüt göstermemişlerdir.³⁸⁵

Filozof ve tabiat âlimlerinden pek azı ise, bilebildikleri, bilemediklerinin yanında bir hiç olduğu hâlde, nâkıs akıl ve ilimlerine mağrur olarak Kâinat'taki bu mükemmel ve muazzam nizamı henüz keşfedilmemiş bazı gerçekler sebebiyle mihaniki bir sebeple izah edemediklerini söylemekte ve bunun ileride mümkün olabileceğini beyânla iktifa etmektedirler. Hâlbuki ta **Aristo**'dan beri kâinattaki hareketin bir "**ilk muharrik**" tasavvur ve kabul olunmadan başlayamayacağı veya insandaki sonsuzluk fikrinden yola çıkarak veya başka keyfiyetleri kullanarak Âlem'in bir "**kaadir var edicisi**" bulunduğunu kabul eden pek çok filozof olduğunu daha önce hulâsaten arz etmiştik. Bununla beraber, Kâinat'a hâkim nizam ve intizam hakkındaki izahâta biraz daha devam edelim:

Bugünkü gelişmiş tekniğin imkânları sayesinde Kâinat'ta "**yüz milyar**"dan fazla galaksi olduğu ve her galaksinin de yüz milyarlarca Güneş'imiz gibi yıldız ihtiva ettiği bilinmektedir. Güneş, kendi bulunduğu ve "**Samanyolu**" adı verilen galakside orta büyüklükte bir yıldızdır. Onun da bir gezegeni olan Dünyamız'a uzaklığı 150 milyar kilometredir. Bu mesafe daha az olsaydı, Dünyamız'daki bütün bitkilerin hepsi kuruyup kavrulur ve mahvolurdu. Bitkiler ortadan kalkınca, hayvanlar ve

tekrar çevir. O göz (medhi) kusurda bulamayıp; yorgun ve eli boş olarak sana döner, artık âciz kalmıştır." (Mulk Sûresi, âyet 3-4)

³⁸⁵ Bunun en son örneği: DNA şifresini çözen **Dr. Francis Collins** tir. Otuz yıldır ateist olarak yaşamış bulunan **Dr. Collins**, The Times Gazetesi'ne verdiği beyanatta:

"Laboratuvarında çalışırken Allah'ın varlığını hissettim. Kesinlikle güçlü bir yaratıcı var. DNA şifresini çözmek, beni Allâh'a inanmaya ulaştırdı." demiştir (Bkz. 9 Nisan 2008 tarihli gazeteler)

insanlar havadaki oksijeni kullanıp karbondioksit hâline getirir, bu karbondioksit, bitkiler tarafından kullanılıp tekrar oksijene inkılâp ettirilmeyeceği için hayat müthiş bir zehirlenme ile son bulurdu. Aksine Güneş, Dünyamız'a biraz daha uzak olsaydı, bu defa da her şey donup mahvolurdu. Veya Dünya, fezâda kendi eksenine nazaran 23,5 derece bir eğimle durmasaydı, mevsimlerdeki tahavvülât vukû bulmaz, yaz olan yer dâimî yaz, kış olan yerse hep kış olurdu.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Kâinat taki her şeyin bir ölçü ve denge ile yaratıldığı beyân olunmaktadır.³⁸⁶ Bu akıllara durgunluk verecek derecede bir hesap hâkimiyetini ifade etmektedir. Bunu bir tek misal üzerinde ispat edelim:

Kâinât'ta küllî ve umumî bir çekim kanunu mevcuttur. Atom çekirdeğinden fezadaki yıldızlara kadar her varlığa şâmil olan çekim ve buna hâkim olan denge Kâinat'taki âhengin yegâne kaynağıdır. Şöyle ki, çekim gücü âlemde aynileşme meylinin bir tezâhürüdür. Bunun sebebi ise, varlığın aslının **"tek"** olmasıdır. Bu, bütün varlıklara şâmil bir fıtrat kanunu veya âdetullah icabıdır. Atomun çekirdeği büzülmüş ve sinmiş bir hâldedir. Kur'ân-ı Kerîm bunu **"hunnes"**³⁸⁷ kelimesi ile ifade eder. Bu akıcı, hareketli olmanın tersidir. Akıcılık ise **"cereyan"** kokunden **"câriye"** olarak ifade edilmiştir. **"Atomun sinmiş, büzülmüş"**³⁸⁸ olan çekirdeği, elektronları kendine doğru çekmekte, kendisi gibi sinmiş ve büzülmüş bir hâle getirmeye yani aynileştirmeye çalışmaktadır. Elektronlar da bu câzibeye hareket (cereyan) sâyesinde merkezkaç kuvvetiyle karşı koyabilmektedir. Güneş için de aynı durum mevzûbahistir. O da etrafındaki gezegenleri kendine çekerek aynileştirmeye çalışmaktadır. Çünkü o da, atom çekirdeği gibi büzüşmüş (hunnes) durumdadır. Seyyâre

³⁸⁶ "O'na (Allah'a) mülkünde ortak yoktur. Her şeyi yaratmış, bir duzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir." (Furkan Sûresi, âyet 2)

³⁸⁷ Tekvir Sûresi, âyet 15.

³⁸⁸ Tekvir Sûresi, âyet 16.

ler de aynen elektronlar gibi hareket (cereyan) sayesinde bu çekime -belli ölçüde- mukavemet edebilmekte ve bu sâyede Güneş'e nazaran muayyen olan uzaklıktaki yörüngelerinde harekete devam etmektedirler.

Şimdi bu çekime (hunnis) rağmen elektronların çekirdeğe, gezegenlerin ise Güneş'e yapışmaması "**çekim**"le, ona karşı koyan hareket arasında ilâhî tensiple var olan "**denge**" sayesinde. Onları belli uzaklıkta tutan bu denge mevcut olmasaydı, atomdan başlayarak bütün var'ık âlemi mahvolurdu.

Şu bütün Kâinat'a şâmil "**Çekim Kanunu**" dolayısıyla başka bir ehemmiyetli meseleye daha temas edelim:

Cenâb-ı Hak, yerkürenin etrafına on bin kilometreye varan çeşitli gazlardan oluşmuş bir atmosfer tabakası yerleştirmiştir. Bunu belli bir kesâfette ve belli bir mesâfeye kadar muhafaza eden de Arz'ın merkezindeki çekim kuvvetidir. İlk defa **Isaac Newton** (1642-1727) tarafından keşfedilmiş olan "**yerçekimi**" de öyle bir dengeye sahiptir ki, bu denge sayesinde yeryüzünde hayatı mümkün kılan iki harika vazifeyi görmektedir.

1-Şimdiki hâlimden biraz daha şiddetli olsaydı, Dünyamız'ın etrafındaki havaküreyi kendine çekerek teksif eder ve arz kabuğu üzerinde birkaç santim kalınlığında bir tabaka hâline getirirdi. Bu takdirde ne insanlar, ne hayvanlar hayatın dört temel hususundan biri olan hava ve dolayısıyla oksijeni bulabilir ve ne de bitkiler muhtaç oldukları karbondioksiti bulabilirlerdi.

Aksine farazâ Ay'daki kadar az olsaydı, o zaman da hava küre lezâya dağılır gider ve yine hayat mümkün olmazdı. Unutmamak gerekir ki, cisimlerin ağırlığını meydana getiren de bu yerçekimidir. Başta denizler olmak üzere, insan ve hayvanların, hattâ her şeyin, boşlukta yüzen bir gemi durumundaki Dünyamız üzerinde tutunabilmesi de bu sâyede mümkün olmaktadır. Çünkü belli bir derece ile takdir olunmuştur. Dünyamızda bir kilogram ağırlığındaki bir cisim, farazâ Merih'e götürülse,

orada bu ağırlık 170 kg.'a ulaşır. Aynı cisim bu defa Ay'a götürülse, bir kuş tüyü gibi havada uçuşur. Demek ki, o da hayatı mümkün kılan bir miktar ile takdir olunmuştur. Merih'teki kadar fazla olsa idi, Dünyamızda hareket ve hınnetice hayat mümkün olmazdı.

2- Uzaydan yeryüzüne her gün milyonlarca meteor (gök taşı) düşmektedir. Evet, yanlış okumadınız. milyonlarca!.. Lâkin bunlar, Dünyamıza belli bir mesafeye yaklaştıklarında, âdeta çelikten bir duvara çarparak yön değiştirmekte ve Dünyamıza çarpmamaktadırlar. Bu koruma olmasa, yeryüzünde hayat mümkün olmazdı. Aya gıdıldığında onun böyle bir korunma mekanizması olmadığından meteor çarpmaları ile yüzeyinin delik deşik olduğu görülmüştür.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de:

"Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık."³⁸⁹ buyurmaktadır.

Lâkin gökyüzü, yani atmosferin koruyuculuğu sadece meteor bombardımanına karşı değildir

Güneşten Dünyamız'a sadece ısı ve ışık gelmemektedir. Aynı zamanda radyasyon ve protonlarla elektronlardan oluşarı rüzgârlar da gelmektedir. Bunlar da Dünya'nın altmış bin kilometre uzağında manyetik bir çembere çarpıp geniyeye donmaktadır. Bu manyetik alanı meydana getiren de yer çekimidir. Bugün bu koruma çemberine **"Van Allen Kuşağı"** denilmektedir. Sadece Güneş'ten değil, fezâda mevcut olan diğer yıldızlardan Dünyamız'a gönderilen birtakım öldürücü kozmik ışınlar da yerçekiminin Küre-i Arz etrafında husûle getirdiği manyetik alan, yani **"Van Allen Kuşağı"** sâyesinde bertaraf edilebilmektedir.

³⁸⁹ Enbiyâ Sûresi, âyet 32

Uzaydaki sıcaklık ortalaması -270 santigrattır. Atmosfer, Güneş'ten gelen enerjinin çabucak fezâya geri dönmesini engelleyerek Dünya'yı yaşanabilir bir hâle getirmektedir. Ayrıca atmosferdeki hava hareketleri ile çok ısınan hava, alçak ve yüksek basınç kaidelerine göre, az ısınan bölgelere sevk edilerek de denge sağlanmaktadır. Bugün Allâh'ın nîmetlerini hoyratça ve egoistçe kullanmanın neticesi olarak Atmosferdeki **"Ozon Tabakası"**nın delinmesi neticesinde küresel ısınma ve bunun neticesi olan kuraklıktan duyulmakta olan endişeler de hatırlanırsa, kâinata hâkim olan nizam ve intizamın ehemmiyeti daha iyi anlaşılmış olur.

Zira mâlûm olduğu üzere, her şey sudan halk edilmiştir.³⁹⁰ Gariptir ki su, yanıcı oksijen ile yakıcı hidrojenden teşekkül ettiği hâlde, ateşi söndürücü bir husûsiyete sahiptir. İki gazdan bir sıvı cisim husûle gelmektedir. Gariptir ki, su ayrıştırılarak biri yanıcı (hidrojen), diğeri yakıcı (oksijen) iki gaz cisim elde edilebilmektedir. Hâlbuki bu iki gaz birleştirilerek su elde edilememektedir.

Bugün artık ispat edilmiştir ki, canlılığın temel maddesi **"DNA"**dır. Bundaki devamlılığı sağlayan da **"glesant hidrojen"** denilen hidrojen köprüsüdür. Bu sık sık değişerek yeni bağlar kurar ve bu sûretle canlılığı aktarır. Bunu yapabilmesi ise suya bağlıdır. Zira bu hidrojen, sadece suyun iyonlara ayrılışı esnasında açığa çıkar ve kullanılır. Bu demektir ki, susuz hiçbir canlı hayatîyetini devam ettiremez. Üreme ve hareket kabiliyetini kaybeder. Su, ayrılan iyonlarından hidrojeni açığa çıkararak vermese canlı şifre harekete geçemez.

Lâkin su, gökten belli bir miktar ve ölçü ile indirilmemiş olsaydı, hayat menbaı olan su felâket sebebi olurdu.

Kur'an-ı Kerim'de:

"O (Allah) ki, gökten suyu bir ölçüye göre indirmiştir. (İndirdiğimiz) bu su ile ölü bir memlekete can verdik. İşte siz de böylece (diriltilip) çıkarılacaksınız."³⁹¹ buyrulmaktadır.

Dunyamıza, gökten yılda 500 milyar metreküp su inmekte, bir o kadar su buharı da gökyüzüne çıkmaktadır. Kur'anî ifadeyle dağlar gibi su buharı bulutları, Dunyamıza bir sera vazifesi gormekte ve iklimin yaşanabilirliğini sağlamaktadır. Gariptir ki, bu su buharı bulutları, su zerreciklerinden oluştuğu hâlde eksi otuz derecede bile donup aşağı düşmezler. Hâlbuki su, sıfır derecede donar. Yağmur ve bilhassa kar taneciklerinin hayata zarar vermeyecek bir sûrette yeryüzüne indirilmesi âyet-te tebârüz ettirilen ilâhî takdir ve ölçünün eseridir. En şiddetli soğuklarda bile su buharı bulutları birer buz dağına dönüşerek yeryüzüne inmiyorlar. Bu ilâhî bir tanzim değil de nedir?!

Cenâb-ı Hak, yukarıya aldığımız âyette, insanoglunun hesaba çekilmek için tekrar diriltilmesinin su ile tabiatın canlandırılması gibi olacağını ifade buyurmaktadır. Bilindiği üzere, bir bardak su, on milyon DNA'yı canlandırmaya kifâyet etmektedir. İnsan vücudunda **"acbu'z-zeneb"** denilen tek bir hücre çürüyüp kaybolmamaktadır. Mahşerde toplanmak üzere İsrâfil sûra üfürmeden önce kırk gün Dünya'ya yağmur yağacağı hadîslerde beyân edilmiştir. Buna göre, insanların tekrar diriltilmesinin -âyete nazaran- su ile olacağı anlaşılmaktadır ³⁹²

³⁹¹ Zuhur Sûresi, âyet 11

³⁹² Ebû Hureyre -radıyallâhu anh-â-ın rivâyet ed. digire göre Peygamber -salâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Sûra iki üfleme arasında kırk vardır."

Ashâb-ı kiram.

"Ebû Hureyre! Kırk gün mü?" diye sordular.

"Bir şey diyemem!" dedi. Sahâbîler.

"Kırk yıl mı?" diye sordular.

"Bir şey diyemem!.." dedi.

"Kırk ay mı?" diye sordular.

Bütün cisimler ısınmakla genişlediği, soğukta ise büzüştüğü hâlde su, istisnaî olarak ters bir tabiattadır. Artı dört dereceye kadar diğer cisimler gibi olan su, bundan aşağı derecelerde hacmen genişler. Suyun donmasıyla boruların patladığı çok bilinen bir gerçektir. Böyle olmasa, denizlerdeki hayat imkânsız bir hâlde gelirdi. Zira okyanusların dipleri buz dağları ile dolar, bütün balıklar ölürdü.

Yeryüzünün yüzde yetmiş su, geri kalanı karadır. Aksi olsa, gece ile gündüz arasındaki fark artar ve yeryüzünün büyük bir kısmı çöle dönerdi.

Kâinattaki canlı-cansız bütün varlıklara şâmil olan bu müthiş hesap kudretinin neticesi olan âhenk ve nizamın, insan bedeninde ve hayvanlarla bitkilerdeki tezâhürlerinden de birkaç misal zikrederek bu bahse nihâyet verelim:

İslâm nazarında **"insan"**, Kâinat'ın bir özü ve hülâsası(-zübde)dir. O, âdeta teksîf edilmiş bir kâinattır. Bu sebepledir ki, ona **"âlem-i asgar"** (küçük âlem) denilmektedir. İşte bu yüzden Kâinat'ta mevcut nizam ve intizamın kâmil bir meşheri (sergilendiği yer)dir. Onun ilâhî bir tâyinle memur edildiği, îman ve amel-i sâlihî gerçekleştirmeye kifâyet edecek bir iktidar âhengi ile teçhiz edilmiş olduğu mâlûmdur.

Kur'an-ı Kerim bu gerçeği:

"Ey insan! Üstün kerem sahibi olan Rabbine karşı seni aldatıp yanıltan nedir? O, seni yarattı, sonra bir düzen içinde biçim verdi. Ve seni bir îtidal üzere kıldı. Dilediği sûrette seni tertip etti."³⁹³ buyurarak ifade etmektedir.

³⁹³ "Bir şey diyemem" dedi 'Sor.ra hadîs' şöyle tamamladı: "Kuyruk sokumu (nda bir tek nucle, **"ucbu'z-zeneb"** dışında insanın bütün bedeni çürüyüp yok olur. Yeniden yaratılma işi, kuyruk sokumundan başlar. Sonra Allah Teâlâ, gökten bir su indirir, herkes bitkiler gibi yeniden canlanır" (Buhârî, Tefsîru Sûre (39), 3, (78) 1; Müslim, Fitn, 28)

³⁹³ İnfîtar Sûresi, âyet 6-8

Âyetteki şu **"itidal üzere"** ibâresini izah edelim:

İnsanoğlu beş duyu (havâs-ı hamse) ile teşhiz olunmuştur. Bunların ifrat ve tefrit hâlinde olması takdirinde, hayat ya hiç mümkün olmaz veya çekilmez olurdu. Meselâ kulak belli frekanstaki sesleri duyabilir. Çok düşük veya çok yüksek sesleri duyamaz. Eğer bunları da duyabilseydi, hayat, ızdırap kaynağı olurdu. Göz de çok küçük ve çok büyük varlıkları göremez. Böyle olmasaydı, yenilen bir şeydeki mikrobiyolojik canlıları gören bir gözün sahibi, aç kalır ve ölürdü. Bu hassas ayarlama, bilhassa dokunma duyusunda fevkalâde önemlidir. Dokunma duyusunun vâsıtaları sınır uçlarıdır. Yaratıcı bunları vücuda ihtiyaca göre dengeli bir şekilde dağıtmıştır. Bunlar en fazla parmak uçlarında ve dudaklarda mevcuttur. Diğer bölgelerde ise, kullanıma durumlarına göre dağıtılmış bir durumdadırlar.

İnsan bedeninin diğer bütün organları da aynen **"havâss-ı hamse"** gibi muthiş bir nizam dâhilinde faaliyet gösterir. Kitap hacimli bir genişliği olan bu meseleye dâir birkaç misal zikrederim:

Burun kaval gibi bir kanal şeklinde yaratılmıştır. Çünkü teneffüs ettiğimiz havanın hem ısınması ve hem de temizlenmesi matlubdur. Bundan dolayı içinde zararlı tozları tutacak kıllar bittirilmişdir. Buna ilâveten içinden lüzucî (yapışkan) bir sıvı ifraz edilir. Bu, havayı filtre etmek için uygun bir vasıftadır. Hâlbuki gözyaşı da vücuttan çıkan bir sıvı olduğu hâlde terkibi bambaşkadır. Onunla da birtakım zehirli toksinler dışarı atılır.³⁹⁴

³⁹⁴ O yaşın (gozyaşı) kıymetini herkes b. emez. Cerâh: Hak gozyaşını çok sever.

Niçin?

Allah'ı tesbîh vardır. Gozyaşı geldiği zaman, insan, kull olduğunu itiraf etmiş olur.

Ahadiyeti tesbîh vardır. Butun esmâlara hurmet vardır.

"Ben size şah damarınızdan daha yakınlım."

"er Rahim" damlayan gözyaşıdır. Çirkin bile ağlarken güzelleşir.

Ağlamada

Vücudun en hassas dokusunu ihtiva eden dudakların, hemen ardında kaya gibi sert dişler yer alır. Çünkü onlar gıdaları parçalamaya memurdur. Tükürük ise, onları ıslatıp yumuşatmak için salgılanır. Mideye inen gıdaları iyice parçalayıp eritmek için salgılanan "**hidroklorik asit**" o kadar güçlüdür ki, mide cidarını bile eritebilir. Ancak mide cidarını entilmekten koruyan "**mukus**" adlı bir maddedir. Bu madde, sindirim sırasında midenin bütün cidarlarına sıvanarak ona "**koruyucu bir tabaka**" teşkil eder.

Solunum mekanizmasının, vücut iskeletinin ve bilhassa insan beyninin öyle harika ve âhenkli bir düzeni vardır ki, anlatmakla bitmez.

Ayrıca hayvanlar ve bitkiler âlemindeki hârika nizam ve intizam da bunların küllî bir iktidar sahibi tarafından yaratılmış

"el Bedî", er Rezzâk, es Settar, er Rahîm, er-Rahman" esmâları tecellî eder.

Gizlilik vardır.

Şefkat vardır.

Merhamet vardır

Amsturyalı **Doktor Alfred Adler**, "**Frauen: Kadınlar**" isimli kitabında, "Gozyaşında Lysozyme denilen zehirli bir madde bulmuştur. Gözyaşı dâvet eden hâllerde bu madde, o rûhî hâlin tevekkülünde vücudun dışarı atmak istediği bir atıktır. Bu madde kanda kalırsa mideyi tahriş eder. Bronşları etkiler. Ağlayan insan, sıkık duyarak oksürür. Bu madde vucudda kalırsa, mide ulseri yapar. Onun için sıkıntılı rûhî zamanlarda ağlamak, vucudda husûle gelen bu maddeyi dışarı atmak içindir."

Doktor Alfred Adler, yirmi sene Pasifik adalarında kalmış. Erkeklerden ziyade kadınlarda ulser görülmüştür. Erkeklerde tesâduf etmemiştir. Normalde kadınlarda ulser enderdir. Ağladıklarından. Erkekler sıkıntılı hâllerde ağlamazlar. Sinirli erkekler Erkeklerde ulsere çok tesâduf olunur. Halbuki Pasifik adalarının erkekler çok ağladıkları. Bu adada ağlamak ayıp değildir. Diğer milletlerde ağlamak, erkekler için ayıptır. Ağlayan birine bile.

Sen erkek değil misin ayıptır! Ne ağlıyorsun, sen kız mısın?" diye tekdir, bir formül hâline gelmiştir.

Bu adada kadınlar ağlamadıklarından ulsere çok tesâduf esatır " diye **Doktor Adler**, kitabında uzun uzadıya tecrübeleriyle izah etmektedir.

Gozyaşı ile rûhün bir alakası vardır. Üzüntülerde gözlerimizden yaş gelir. Bunun sebebi henüz anlaşılamamıştır. Guimede gözden yaş gelmesinin sebebi de meçhuldür " (Dr. Munir Derman, Su, c. II, tarihsiz, sh. 29)

olduklarını gösteren birer aklı ve ilmi delillerdir ki, Kur'ân-ı Kerîm bunları **"Allah'ın âyetleri"**³⁹⁵ olarak zikretmektedir. Hayvanlardan Kur'ân-ı Kerîm'de; koç, inek, deve, at, buzağı, ebâbil kuşları, aslan, karga, karınca, arı, güvercin, örümcek ve hudhüd kuşunun zikri geçer. Bu zikrediliş sebepsiz olmadığı gibi, onlarla ilgili olarak belirtilen husûsiyetler de ilmi araştırmalarla teeyyüd etmiştir. Mevzuu alabildiğine uzatmamak için bu hususta bir tek misal zikrelelim:

Örümceğin dışına Arapça'da **"ankebût"** denilir. Erkeğinin adı ise, **"ankeb"** dir. Kur'ân-ı Kerîm'de Ankebût Sûresi vardır. Bu sûrede şöyle buyrulmaktadır:

"Allah'tan başka (sığınacak, bağlanacak) velîler edinenlerin durumu, tıpkı kendisine (ağdan) bir ev edinen örümceğe benzer. Hâlbuki evlerin en zayıfı (güvenilmezi), elbette dişi örümceğin evidir. Keşke bilselerdi!..."³⁹⁶

Umûmiyetle her canlı türünün erkeği daha büyük ve kuvvetlidir. Örümcekte bu durum aksinedir. Bazı türlerinde dişi örümcek, erkeğinden dört kat büyüktür.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu gibi evlerin en güvenilmezi örümceğin evidir. Çünkü başka canlıların evleri korunmak için olduğu hâde örümceğin evi bir tuzaktır. Oraya her yolu düşen mahvolur. Ağın merkezinde avını bekleyen dişi örümcek, hemen salgıladığı ipliklerle onu önce hareketsiz hâle getirir, sonra da âfiyetle yer. Hattâ kendi erkeğini bile çiftleştikten sonra yiyen tek hayvan, dişi örümcektir. Hele onun evini yapmak için kullandığı iplikçikler, kendilerine eşit hacimdeki çelik halatlardan bile daha mukavimdirler. Kurşun geçirmez

³⁹⁵ "Şüphesiz göklerde ve yerde iman edenler için (Allah'ın varlığına ve kudretine) deliller/işâretler vardır. Allah'ın sizi yaratmasında ve (yeryüzüne) yaydığı her bir canlıda, (ve her canlıyı uygun ortamlarına göre yaymasında) kesin iman eden bir kavim için âyetler (ince ibretler) vardır." (Câsiye Sûresi, âyet 3, 4)

³⁹⁶ Ankebût Sûresi, âyet 41.

yelekler, örümceğin ağı taklid olunarak yapılabilmiştir. Tıpkı radarın icadı için yarasalardan ilham alındığı gibi ..

Tohumların rüzgârlarda çok uzak mesafelere taşınması, birçoklarında bu taşınmayı kolaylaştırmak için bir nevî parafütler halk edilmesi, erkek ve dişi bitkilerin böcekler ve arılar vasıtasıyla döllenmesi, hep Kâinat'ta mevcut olan ve Kur'ânî ifadeyle **"Allah'ın âyetleri"**³⁹⁷ olarak isimlendirilen nizamın birer harika tezâhürüdür.

En keskin gulyağı, siyah gülden elde edilir. Neden bilir misiniz? Arının gozu bileşik gözdür. Birçok gözden oluşan - âdetâ- bir prizma gibidir. Güneş ışığını tayfına ayırdığından, arı, her şeyi yedi renkli olarak görür. Siyah rengi göremez. Siyah gül, keskin kokusu ile arıları kendine celb edip döllenmesini sağlar. Tıpkı tenâsül uzvu olmayan deniz kaplumbağasının, dışısının kumsalda açtığı bir çukura bıraktığı yumurtalara belli bir müddet bakarak bunları gözünden çıkan bir şua ile döllenmesi gibi...

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Bakmıyorlar mı o deveye, nasıl yaratıldı?!"³⁹⁸ buyrulmaktadır.

Zira o ibretlerle doludur. Çölde yaşamaya memur edildiğinden ona bir gıda deposu olarak hörgüç ihsan edilmiştir. Burada en az üç haftalık yiyeceğini bir buzdolabından daha emîn bir sûrette bozulmadan muhafaza edebilir. Su ve yeşil otlar, orada tazelüğünü muhafaza ederek depolanmakta ve ihtiyaca göre mideye indirilerek kullanılmaktadır. Dizleri, boynuz kadar sert bir nasırla korunmuştur. Onun gözleri de çölde eksik olmayan kum fırtınalarına karşı en uygun bir yapıdadır. Tehlike anında

³⁹⁷ Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde korkup sakınan bir topluluk için elbette âyetler vardır." (Yûnus Sûresi, âyet 6)

³⁹⁸ Câsiye Sûresi, âyet 17.

uzun kirpikleri birbirinin içine kenetlenerek gözleri her türlü toz ve kum tanelerinden mutlak bir sûrette korumaktadır. Elhâsıl, bu bahis anlatmakla bitmez. Son söz olarak diyelim ki:

*"Kur'ân, bir âyette Uzay'ın genişlediğini belirterek, bir âyette Dünya'nın Atmosfer'inin korunmuş tavan kılındığını söyleyerek, bir âyette denizlerin altındaki dalgalara işaretler, bir âyette sivrisineğin, bir âyette arının, bir âyette orumceğin dışıların ve erkeklerinin ayrımını yaparak mucizeler gösterir. Bu kadar farklı alanlarda bu kadar çok açıklamalar yapan Kur'ân, hiçbir alanda hata yapmamış, tam tersine her alanda gözleri ve gönülleri korelmemişleri hayran bırakacak mucizeler sergilemiştir. Peygamberimiz'in dönemindeki bir insanın Uzay'ın genişlediğini bilebilmesi, denizlerin altındaki dalgaları tespit edebilmesi, örümceğin dışısının ve erkeğinin yaptıklarını ayırt edebilmesi mümkün değildir."*³⁹⁹

Bu nizam ve intizamın, hayat ve kâinatın tamamına şâmil, uçsuz bucaksız muhtevası ve bunun baştanbaşa mucize olan yüce Kur'ânımızda mâkes bulan sonsuz misâli, bu eserin hacmine sığmayacağı gibi esas mevzuu da değildir. Bu sebepledir ki, ummandan bir katre nev'inden arz ettiğimiz bu birkaç misalle iktifa ederek İslâm Dünya Görüşü'nde -emirler ve nehyler itibarıyla- nizam ve intizama müteallık meselelere geçmek istiyoruz.

İnsanoğlunu **"başiboş bırakılmak üzere"** yaratmadığını beyân buyuran⁴⁰⁰ Cenâb-ı Hak, onun bütün fıkır ve fâillerini yönlendirmek üzere emirler ve yasaklar vaz' etmiştir. Mâsi-vallah'ın her zerresini bir nizam ve kanuna tâbî olmak meyl ve iktidarı ile halk etmiş bulunan Cenâb-ı Hak, ilâhî tayinler

³⁹⁹ Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize, sh. 177.

⁴⁰⁰ "İnsanoğlu, kendisinin başiboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâme Sûresi, âyet 36)

dışına çıkabilme imkânını sadece irade ile teşhiz eylediği insanlar ve cınlara vermiştir. Onların bile ilâhî tayinlere müdahale edebilmeleri sınırlıdır. Meselâ, uyumadan veya gıda almadan hayatlarını idâme ettirmeleri mümkün değildir.

Bununla beraber mahdud bir sahada Allâh ın halk etmesiyle de olsa, hayra da, şerre de âmil ve fâil olabilmektedir. İlâhî emirler hayrı işlemeye, yasaklar ise şerden sakındırmaya mütedâirdir ki, bütün bunlar dünyevî ve uhrevî huzur ve saadeti temin maksadıyla vârid olmuşlardır. Ayrıca Cenâb-ı Hak koyduğu nizamın korunması ve çizdiği rotanın bekası için cezalar ve mükâfatlarla ins ü cinne ciddî bir teşvik kapısı açmıştır. Emirlerle uyulmasının dünyevî mükâfatı huzur ve sıhhat dolu bir hayat, uyulmamasının karşılığı ise **"ukubât"** (cezalar) başlığı altında birtakım müeyyidelerdir. Bunların tatbiki ise **"ulû'l-emr"** denilen idareciler için hem bir hak ve hem de bir vazifedir. Uhrevî mükâfat ve mücâzat ise, cennet ve cehennemdir.

Ayrıca İslâm Dünya Görüşü'ndeki bütün emirler, ilâhî nizama riâyetin psikolojik veya -daha emîn bir tâbirle söylemek gerekirse- imânî zeminini oluşturan temrinlerdir. Meselâ günlük beş vakit namazın farz kılınarak periyodik ifâsı, aynı zamanda nizam fıkri ve mes'uliyet duygusunun fertte kökleşip yerleşmesi maksadına bağlıdır. Namazın **"erkân-ı mâlûme ve ef'âl-i mahsûsa"** olması da böyledir. Zira kıyam ve sücûd (secdeler) gibi şekil şartları da farzdır. Bunlardan biri eksik olsa, namaz hiç kılınmamış gibidir. Ferdî ibâdetlerin bir numaralı olan namaza âit bu nizam ve şekil şartları safların teşkilinde de hassasiyetle emredilmiştir. Bunun gibi diğer bütün ibadetlerin de böyle zamana ve şekle âid birçok şartı mevcuttur ki, bunların ekserisi **"farz"** kıymet ve kuvvetindedir. Oruç tutmanın, kurban kesmenin, zekât vermenin ve haccetmenin böyle zaman ve şekle âid birçok şart ve hükmü olduğunu bilmeyen yoktur. Bunlara riâyetin teminâtı ise, sadece insanın kendi vicdanı olmayıp aynı zamanda siyasî otoritenin mevcudiyetidir.

İslâm nazarında siyasî otoritenin adem-i mevcûdiyeti ise, "fitne" (anarşi) olarak ifade edilmiş ve bunun da en ağır bir cürüm olan "katl"den "eşed" (şiddetli) olduğu⁴⁰¹ beyân buyrulmuştur. Çünkü İslâm nazarında siyasî otoritenin birinci vazifesi, "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi"dir. Bu ise, şer'i hükümlerin kuvveden fiile çıkarılması demektir.

İslâm'da riyâset o kadar mühimdir ki, üç kişi bir yola gitmekte olsa onların aralarından birini reis seçerek bir yol kavşağında çıkabilecek bir nizâ için peşinen tedbirli olmaları dinî bir emirdir. Bu sebeptendir ki, Cenâb-ı Hak:

"Allâh'a, Rasûlü'ne ve sizden olan ulü'l-emre (idareciye) itaat edin."⁴⁰² buyurmuştur.

Ancak Allâh'ın emri olan bu itaat, "ulü'l-emr"ın müskülman olması, şeriatla hükmetmesi ve adâletle icraat yapmasıyla meşrûttur. Aksi hâlde itaat yerine isyan vâcib olur ki, bu da nizâmı iade maksadına bağlıdır. Bu da gösteriyor ki, nizâmın korunması hususundaki mesûliyet, umûm insanlara şâmindir.

Gerçekten -evvelce başka bir vesîle ile anlatılmış olduğu üzere- ma'rûfu emredip münkerden nehyetmek, sadece idareciler değil, umûm Müslümanlar üzerinde cârî bir farzdır. Hazret-i Peygamber:

*"Hepiniz çobansınız ve çobanlığınızdan mes'ulsünüz."*⁴⁰³ buyurmuştur.

Bu demektir ki, içtimai mevkii ne olursa olsun, herkes bulunduğu yerde nizâmı korumakla mükelleftir.

Ustelik İslâmiyet, bir insan için, o henüz doğmadan önce hükümler tesis etmekte, ölüm ve sonrası için de emirler ve

⁴⁰¹ Bakara Sûresi, âyet 191.

⁴⁰² Nisâ Sûresi, âyet 59.

⁴⁰³ Buhârî, Müslim.

nehiyler vaz' etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, bir insanın Dünya'ya gelmesine âmil olan ana-baba nikâhlı olacak, çocuğun ilk maddî sermâyesi olan nutfе-i meneviyye, ana rahmine besrnele ile gönderilmiş bulunacaktır. Olenin teşhiz ve tekfini, kabre konulması, muayyen şekillere raptedilmiş olduğu gibi borçlarını tasfiyesi, vasiyetinin ifâsı, şer -ı şerîfe aykırı bir vasiyeti varsa, onun yerine getirilmemesi gibi bu hususta pek çok islâmî hukmün mevcut olduğunu, sanırım, bilmeyen hiçbir müslüman yoktur.

Abdest bozma ve küçük su dökmek gibi en tabîî ve tâlî fiillerin bile bir âclâbını vaz' etmiş olan İslâm'ın, insanoğlunu hayatı ve memâtiyle kuşatıp nizamlamış olduğunu kabulde tereddüt etmemek lâzımdır. Bu sebeptendir ki, müslüman olmanın bir mânâsı da teslim olmaktır. Bu, hiç şüphesiz Allâh'a ve O'nun tesis buyurduğu nizama teslimiyet demektir. Bu teslimiyeti hakkıyla gerçekleştirebilmek içinse, O'nu ideal bir seviyede gerçekleştirmiş olan Hazret-i Peygamber'in ahvâl (hâller) ve akvâlini (sözlerini) hakkıyla tanımak şarttır. Çünkü o Yüce Peygamberin davranışları, -ileride anlatılacağı üzere- her müslüman için birer "**fiilî kistas**"tır.

D- ADÂLET PRENSİBİ

Muteâl olan Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanmak, **“ahsen-i takvîm”** (en güzel yaratılış) üzere halk olunmuş insana -gücü nispetinde- bir tekliftir. Adâlet kelimesinden türemiş bir ism-i fâil (özne) olan **“âdil”** ise, aynen ilim kökünden gelen **“âlim”** gibi Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından olup **“Esmâ-i Hüsnâ”**ya dâhildir. İslâm âlimleri, bu sıfat-ı ilâhiyenin mâsivâullahta tecellisini, her varlığın yaratılış gâyesine göre bir tamlik ve mükemmellik sâhibi kılınmış olmaları ile izah ederler. Lâkin bu oluştta galebe **“lâtîf”** sıfat-ı ilâhiyesindedir. Zira adâlet, istihkak ile kâim olduğundan, ezelde mutlak adem (yokluk) ile mahkûm olan bütün mâsivâullahtı var eden yaratıcının lûtf ve keremidir. Ancak varlıkların ilâhî tayine dayanan memuriyet ve mukellefiyetleri kâfi bir ıktidar ile techiz olunmalarını gerektirmiş. Allahu Azîmüşşan bunu da **“âdil”** sıfatının tecellisi ile temin buyurmuştur ki, binnetice bu da bir lûtf demektir.

Bu keyfiyet, Kur'ân-ı Kerîm'de:

“Eğer hak, onların keyfi (bâtıl) arzularına uysaydı, gökler, yer ve onların içinde bulunanların düzeni bozulur,

helâk olurdu."⁴⁰⁴ buyrulmak sûretiyle ifade olunmaktadır. "el-Âdil" sıfat ı ilâhiyesinin tecellîsi ile Kâinat'ta vukua gelen bu nizam ve ondaki mükemmellik, Kur'ân-ı Kerim'de o kadar çok ve ehemmiyetle beyan olunmuştur ki, bâtil "**Mûtezile**" mezhebi, bunu Cenâb-ı Hak için -hâşâ- bir vazife, yani vâcib kabul etmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise, bu görüşü reddederek var olan her şeyin tabiatında veya fıtratında mevcut olduğu kadar, bütün gelişine safhalarında da müşâhede edilen mükemmelliği, bir mâyet-ı ilâhiye olarak kabul ve "**âdil**" sıfatının ise, asıl Âhiret'te tecelli edeceğini beyân etmişlerdir.

Dünya'da ise, bu sıfat sadece "**haram**" ve "**zulüm**" sebebiyle gerçekleşir. Haram ve zulümden dolayı bir kişi, Dünya'da karşılık bulmazsa, bu onun nesline intikal eder. Halk, "**Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamışmış.**" derken bu gerçeği ifade eder.

Gerçekten Âhiret Âlemi'nde sıfat tecellîleri itibariyle galebe "**âdil**" sıfat-ı ilâhiyesinde olacaktır. Galebe itibariyle diyoruz, zira orada afv-ı ilâhiye medar olacak "**er-Rahman**" ve "**er-Rahîm**" ve ceza vermek için "**el-Kahhâr**" ilh. gibi başka sıfat tecellîleri de vâki olacaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"(Küfür yoluna saparak) **zulmeden herkes, yeryüzündeki her şeye sahip olsa, (azaptan kurtulmak için) elbette onu fidye verirdi. Onlar azâbı görünce, (duydukları) pişmanlığı açıklarlar. Artık onlar (icin), haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adâletle hüküm verilir.**"⁴⁰⁵

"**Kıyamet günü için adâletle tartan terâzileri koyarız, (bu sâyede) artık hiç kimse hiçbir şekilde haksızlığa uğratılmaz. (Yapılan şey) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap görücü olarak biz yeteriz.**"⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Mü'minûn Sûresi, âyet 71

⁴⁰⁵ Yûnus Sûresi, âyet 54

⁴⁰⁶ Enbiyâ Sûresi, âyet 47.

"Yer, Rabbinin nuruyla parlayacak, kitap (amel defteri ortaya) konulacak, peygamberler ve şâhitler getirilecek, onlar haksızlığa uğratılmaksızın adaletle hükmedilecektir."⁴⁰⁷

Bu âyet-i kerîmelerde belirtilen Cenâb ı Hakk'ın mutlak olan adâletidir. Lâkin o yüce varlık, insanlara kendisi gibi "**âdil**" olmalarına emrederken onların bunu bâzen hakkıyla gerçekleştirmeye muvaffak olamayacaklarını da beyân buyurmuştur. Meselâ kadınlar hakkındaki:

"Ve kadınlar arasında adâlet etmeye elbette gücünüz yetmez."⁴⁰⁸ ilâhî beyanı, buna bir mısaldır. Bununla beraber adâlet, her hâlûkârda insanlar üzerinde cârî ilâhî bir emirdir.

Beşerî adâletin üç tecellî sahası vardır. Bunlar, idâre, kaza ve beşerî münasebetlerdir.

a- İdâre

İslâm Dünya Görüşü tatbik olunmak, yani hükümlerin kuvveden fiile çıkması için vaz' olunmuştur. Bu ise, evveliyetle icbâra muktedir bir güç, yani "**velâyet-i âmme**"yi gerektirir. Velâyet-i âmme selâhiyeti, ne sûrette ele geçirilirse geçirilsin, icrâat muayyen vasıfları hâizse meşrûdur. Çünkü velâyet-i âmmeyi iktisap hususunda şekil emredilmiş olmayıp ümmet, maslahata göre hareket etmek üzere serbest bırakılmıştır. O derecede kı, kılıç zoru ile iş başına gelen ümerânın idaresi dahî "**ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfiz ettiği**" yani "**adâletle hükmettiği**" takdirdi meşrûdur. Çünkü meşrûiyyetin ölçüsü, kıtası, miyârı ahkâm-ı ilâhîye ve sünnet-i senîyyeye mutabakattır. Aksine bunu yapmayan bir idâre seçimle iş başına geçmiş olsa bile ona ısyân Müslümanlar üzerine vâcibdir

⁴⁰⁷ Zümer Sûresi, âyet 69

⁴⁰⁸ Nisâ Sûresi, âyet 129

Hazret-i Peygamber:

“Adâlet güzeldir. Lâkin ümerâda (idarecilerde) olursa ahsen (en güzel)dir.” buyurmuşlardır.

Adâleti ile meşhur olan **Hazret-i Ömer** de.

“Adâlet, mülkün (idârenin) esası, temelidir.” buyurmuştur.

Adâletle yakinen alakalı bir mefhum da “**eşitlik**”tır Adâlet, haklar ve kulfetler arasındaki bir muvâzene (denge) demek olduğu hâlde, ıstısnâî bazı hâllerde eşitlikle aynîleşir. “Çocuklarınıza verdiklerinizde âdil davranın.”⁴⁰⁹ hadîs-i şerîfunde adâlet, eşitlik mânâsında kullanılmıştır.

İnsanların kanun karşısındaki eşitlikleri de adâlet îcâbıdır ki, idârede buna riâyet edilmesi şarttır. Bunun bozulduğu tek nokta, müslim-gayr-ı müslim ayrımıdır. Fakat bu da gayr-ı müslimlere bir muâfiyet mâhiyetindedir. Bunlar askere alınmamaları, devlet memuriyetine kabul edilmemeleri ve müslüman aleyhine şâhitlik edememeleri gibi hususlardır ki, âşikâr bir güvensizliği ifade etmektedirler. Buna mukabil müslüman bir köle, hür bir müslüman ile kanun karşısında eşittir. Hâlbuki **Aristo**’nun vaz’ ettiği ahlâk sistemine dayanan Batı Âlemi’nde kölelerle hürler uzun asırlar boyunca, aynı hukuku hâiz değildiler.

İslâm Hukûku’nda idarecilere tanınmış olan bir hak ve salâhiyet vardır Buna “**hakk-ı ta’zîr**” denilir. Bu, hakkında şer’î bir ceza tertip edilmemiş olan hususlarda veliyyü l-emrin koyduğu cezâ demektir.⁴¹⁰

Büyük fakîh (İslâm Hukukçusu) **Ömer Nasûhî Efendi**, hakk-i ta’zîrin vucûbunu şöyle anlatmaktadır:

"Ta'zîr, İslâm Hukuku bakımından bir ceza, bir te'dîb ve tehzib, bir siyâset-i şer'îyye mâhiyetinde tecellî eder. Ta'zîrin dairesi pek geniş, ehemmiyeti pek büyük, luzumu pek âşikârdır.

Cemiyet hayatında bî-nihâye curûmler (gunahlar), mâ'siyetler, memnû hareketler ve kusurlar vucûda gelebilir. Bunların bir kısmı hakkında muayyen, mahdud bir cezâ-ı şer'î yoktur, bir kısmı hakkındaki şer'î, muayyen cezalar da bâzı şerâitın bulunmamasına mebni sukût edebilir. Hâlbuki herhangi bir cürmün, mûzır bir hareketin mukabilinde bir cezâ, bir mânia bulunmaması ictimâî hıkmete münâfıdır.

Binâenaleyh, İslâm Hukuku, bu husustaki pek geniş ceza ahkâmını, ta'zîr nâmı altında muhtevî bulunmuş, bunun takdirini ve tatbîkini âmmе riyâsetini hâiz olan ulû'l-emrin ve onların nâibleri olan hâkîmler ile sâir bir kısım devlet memurlarının rey ve içtihadlarına tevdi ve tefvîz eylemiştir."⁴¹¹

Bu demektir ki, maslahatların değişmesiyle ortaya çıkacak yeni yeni ihtiyaçları karşılayacak teşriî faaliyette bulunmak, İslâm Dünya Görüşü'nde sadece müşâhede edilmiş değil, aynı zamanda emredilmiş bir husustur. Bu gerçek, ehli için içtihad kapısının kıyamete kadar açık tutulmuş olması ile de sâbittir. Elvenir ki, temel esaslar sâbit kalsın ve onlara mugâyeret mevzu bahis olmasın. Her siyasî rejim, kendi fârik vasıflarını "**anayasa mahkemeleri**" kurarak korurken, bu durum İslâm mevzûbahis olduğunca niçin yadırganmaktadır? Bunu anlamak veya mâkul görmek mümkün değildir!.. Şeriatle idare olunsak, hayatın dinamizmi engellenecek ve teşriî faaliyet duracak sanan câhillerin kulakları çınlasın!

⁴¹¹ Ömer Nasûhî Bilmen- a.g.e., c. III, sh. 326

b- Kazâ (Yargı)

Adâletin asıl tecellî mahallî, adlî veya idarî mahkemelerdir. Çünkü bu müesseseler, her türlü ihtilâf karşısında adâletin icabını belirlemek için ihdas olunmuşlardır. Onların varlık sebebi budur.

İslâm Dünya Görüşü'nde devlet -evvelce bir nebze izah etmiş olduğumuz üzere- tam mânâsı ile bir **"hukuk devleti"**dir. İslâm hukukunda bunu temin eden üç esaslı sebep mevcuttur.

1- İslâmî hukuk kaideleri, beşerî irâde mahsûlû olmayıp, ilâhî menşelidir. Bunlar aynı zamanda fitrî ve değişmez maslahatlara tekabül etmek üzere ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuşlardır. Sünnet ve ictihadlar ise, nassa bağlılıkları ve ona mugâyir bulunmamaları sebebiyle ilâhî kaaidelerin şerhi veya tafsîlâtlandırılması mahiyetinde olduğundan, bu hukukun ilâhîlik vasfına mugâyeret ifade etmezler.

Modern hukuk sistemlerinde sadece anayasaların, onların tatbikatında bir rol üstlenmeyecek **"kurucu meclis"**ler tarafından yapılmasındaki mantık, İslâm hukukunda bütün hükümlere şâmilidir. Bu sebepledir ki, hukukta temel bir prensip olan objektifliğin (âfâkîlığın) tam mânâsıyla sadece İslâm hukukunda gerçekleşebildiğini söylemek mübalâğa olmaz.

2- İslâm hukukunda sübjektifliği (enfûsîliği) önleyen ikinci unsur da ondaki "usûl-i muhakeme"dir. Kadı, yani hâkım, ihtilâfî gerçek mâhiyeti itibariyle tespit ettikten sonra, meseleyi şahıs adlarını belirtmeksizin müftuye arz eder. Müftü bir ilim adamıdır. Belli ölçüde bir tiyatro sahnesine benzeyen muhakeme sahnelerine şahit olarak sübjektif tesirlere mâruz kalmamıştır. Sâkin bir şekilde bir **"bahr-i bî-pâyan"** (sonsuz deniz) durumundaki ictihadlar üzerinde çalışarak kendisine arz olunan ihtilâfa en uygun hükmü bulup çıkararak kadiya

bildirir. Bu durum, Roma hukuk sisteminde de böyle idi. Bizde ise Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Batılılaşma cereyanı başladıktan sonra, bizde de İslâm hukukunun temel prensipleri maddeleştirilerek bir kanun metni hâline getirilmiş ve meşhur "**Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**" bu sûrette ortaya çıkmıştır. Bunun için icihadların çokluğu bahâne ittihaz edilmiştir. Kısaca "**Mecelle**" diye bilinen bu kanunun Dünya çapında büyük bir kodifikasyon (taknîn) sayılmasına rağmen, orijinal islâmî hukuk anlayışından inhiraf mâhiyetinde bir inkılâp hamlesi olduğu muhakkaktır. Zira kazuistik (meselecî) metodu benimseyip ve bu sebeple her ihtimale göre, ayrı bir hüküm isdâr etmiş olan İslâm hukukunun orijinal yapısı bozulmuş ve bir çuvala doldurulurcasına birbirinden farklı binlerce ihtilâfın halli için bu farklılıkları kaale alması mümkün olmayan umumî hükümlerle ihticac edilir bir hâle gelinmiştir.

3- İslâm hukukunda adâleti temin hususunda yukarıda zikredilen hususlara ilâveten bir başka müessir daha vardır ki, o da "ilâhî tehdid" müeyyidesidir.

Bir kere hâkim olacak şahıs, "**hakîm, fehîm** (anlayışlı kuvvetli), **müstakîm, emîn, mekîn, metîn ve salâh-ı hâl ile muttasıf**" olmalıdır.⁴¹²

⁴¹² "Hâkimden maksad, âkil, âdil, sâlih olan zattır

Fehîmden maksad, anlayışlı, fetânetli, uucûhî fıkha, sunnete, üsârü ve nâsın âdetlerine vâkıf bir zât demektir

Müstakîmden maksad doğru sozlu olan, hulekâr, muannid olmayan, nâstan ruşvet teva hediye olmayan, nâmusu muhtel bulunmayan zattır

Eminden maksad gadirden, hiyânetten beri, mevsuk, mütemed zat demektir

Mekînden maksat, mekânet ve şeref sahibi olan, hafız ve meşreb olmıyâr, esâfilî nâstan bulunmayan kimsedir

Metmaen maksat, kavî, te sırâ'a tâbî olmaktan beri, ünf ve gazan yoster meksızın pek ciddî, mehib, sabırlı zattır

Salâhî hâlden maksat, diyânet ve ahlâk muktezâsı olan şuzet ef'al ve harekât ile ittisaf demektir

Hâkim olan zat, meşâil-i fıkhiyye, usûl-ı muhakemâta vâkıf, clivâları bunlara tatbikan fasla kaadır, tam bir temyuzî hâiz, şehadete ehlî olandır " (Ömer Nasuhi Bilmen- a.g.e., c. IV, sh. 430)

Sadece hâkimler için değil, şâhidler için de birçok şart aranır ve bazı kimselerin şâhitliği aslâ kabul edilmez. Böyle kimselere aid liste o kadar uzundur ki, buna bir göz atarlar, bugünkü insanların -islâmî esaslara riâyet hâlinde- milyonda birinin bile şâhidliğinin kabul edilebileceğinden şüphe ederler.⁴¹³ Meselâ fâiz alan veya verenlerin⁴¹⁴, insanlar arasında ayaklarını uzatıp oturanların, yollarda herkesin gözü önünde bir şeyler yıyıp içenlerin ilh. şehâdetleri makbul değildir.⁴¹⁵

Mecelle'nin 1705 inci maddesi aynen şöyledir:

"Şâhidin âdil olması şarttır. Âdil, hasenâtı seyyiâtına gâlip olan kimsedir. Binaenaleyh rakkas ve maskara gibi nûmus ve mürüvveti muhil, hâl ve hareketleri itiyad eden eşhâsın ve kizb (yalan) ile ma'ruf olan kesânın (kimselerin) şehâdetleri makbul olmaz."

Adâlet, umûm mü'minlere bir emr-i ilâhî olmakla beraber bilhassa hâkimler ve şâhidler hakkında te'kid edilmiştir.

Şâhidin âdil olması, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın bir emridir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Ve sizden iki adâletli kişi şâhid olsunlar. Ve şâhidliği, Allah için doğru yapın."⁴¹⁶ buyrulmakta ve yalan yere şâhidlik şöylece men edilmektedir:

"Ey iman edenler! Kendinizin, ana-babanızın veya akrabalarınızın aleyhine olsa bile, adâleti titizlikle ayakta tutan ve sırf Allah rızası için şahidlik eden kimseler olun, (haklarında şâhidlik ettikleriniz) ister zengin, ister fakir olsunlar. Çünkü Allah, her ikisine de (sizden) daha yakındır. Haktan ayrılarak hevâ ve hevesinize uymayın. Eğer (şâhidlikte)

⁴¹³ Tafsîlât için bkz. Ömer Nasuhî Bilmen- a.g.e., c. VI, sh. 381 vd.

⁴¹⁴ bkz. a.g.e. sh. 383

⁴¹⁵ a y

⁴¹⁶ Talak Sûresi, âyet 2.

dilinizi eğip бүker (yalancı şahidlik eder)seniz veya (şahidlik-ten) kaçınırsanız, (bilin ki bu, kul hakkını ihlâldir, zulumdur.) Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."⁴¹⁷

Diğer bir âyet-i kerimede de hâkimlerle birlikte şahidler de tekrâren ikaz olunmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah için adâleti (hakkı) ayakta tutan (hâkimler), adâlet timsali şahidler olun!.. Bir kavme duyduğunuz kin, sizi adâletten sapmaya sevk etmesin. Âdil davranın, takvaya daha yakın olan da budur. Allâh'a karşı takvalı olun (emirlerine uygun yaşayın). Şüphesiz ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."⁴¹⁸

Hâkimler için ikaz ise, pek çoktur. Buna dâir de bir misal verelim:

"Kim (inkâr etmese bile) Allah'ın indirdiği/bildirdiği (hükümleri) ile (veya ona uygun olarak) hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir."⁴¹⁹

Hâkimler ve şahidlerle ilgili hülâsa edilen şartlar, adâletin tecellî ettirilmesinde nasıl kılın kırk yarıldığını göstermesine ilâveten, bir de ilâhî tehditler hesaba katılmalıdır. Onlardan da bir-iki misal verelim. Kur'ân-ı Kerim'de buyrulur:

"Kim ki, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, ancak onlar kâfirlerdir."⁴²⁰

Aynı sürenin müteakib âyet-i kerimesinde bu hüküm te-kerrur ettiği gibi 47 âyet-i kerimede ise "**fâsiklar**" sûretinde ifade edilmektedir. Bu tehdidin sadece hâkimlere değil, aynı zamanda idarecilere de şâmil olduğu şüphesizdir.

⁴¹⁷ Nisâ Sûresi, âyet 135

⁴¹⁸ Mâide Sûresi, âyet 8.

⁴¹⁹ Mâide Sûresi, âyet 45.

⁴²⁰ Mâide Sûresi, âyet 44.

Hâkimlerin adâletten ayrılmasının tehlikesini, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle ifade buyurmaktadır:

"Kadılar (hâkimler) uç kısımdır. Bir kısmı cennettedir, ikinci kısmı ateştedir. Şöyle ki: Cennette olanlar, hakkı bilip onunla hukmedenlerdir. Hakkı bildiği hâlde hükmünde zulmeden kimse ise ateştedir. Nâs arasında cehâlet üzere hukmeden, hâkimlik salâhiyet ve iktidarını hâiz olmadığı hâlde emri kazâya mucâseret (cesâret) eden kimse de ateştedir."⁴²¹

Birçok büyük âlimin hâkimliğin mes'uliyetinden korkup kaçtıklarını **Ömer Nasuhî Efendi** şöyle anlatıyor.

"Emr-ı kazâ, hadd-i zâtında pek mes'uliyetlidir. Bu cihetle bâzı zatlar, kadılığı kabulden imtinâ etmişlerdir. Ezcümle **Hazret-i Osman**'ın teklif ettiği kadılığı kabulden **Hazret-i Ömer**'in mahdûmu imtinâ etmişti.

Hüseyin b. Mansur'a vatani olan Neysabur kadılığı teklif olunmuştu, üç gün saklandı. Cenab-ı Hakk'a yalvardı, bu üçüncü günde vefat etti.

İmam-ı Âzam da **Halife Mansur**'un teklif ettiği kadılığı kabul etmeyip bu yüzden hapis ve darb edilmişti. **İmam Şâfiî** de **Me'mun** halifenin tevcih etmek istediği şark ve garp kadılığını kabulden imtinâ etmişti.

Büyük fukahâdan **Mekhul** de demiştir ki: «Eğer kazâ ile katledilmek arasında muhtar bırakılsam, katli ihtiyar ederdim.»

Bu gibi yüksek muttakî zatların böyle hâkimlikten kaçınmaları, hukme tevellînin ehemmiyetinden, mesuliyetinin büyüklüğünden dolayıdır. Çünkü adâleti yerine getirmek, kolay bir şey değildir. Hattâ bir hadis-i şerifte:

«Nâs arasında hâkimliğe tevellî eden bıçaksız olarak bozulanmış olur.»⁴²² buyrulmuştur. Bu hadis-i şerif, hâkimliği azîmu'l hatar olup fecî sûrette helâke müeddi olacağından kinâyedir. Çünkü hâkimiyet sıfatını lâyıkiyla hâiz olmayan bir kimsenin haksız yere vereceği bir hüküm, kendisinin ebediyen felâketine sebep olabilir.⁴²³

c- Beşerî Münasebetler

Adâlet, sadece hukukî bir mefhum değildir. O aynı zamanda ahlâkî ve ictimâîdir. Binâenaleyh onun bütün sosyal (ictimâî) faaliyetlerde gerçekleştirilmesi elzemdir. Böyle umûmî bir sûrette âdil olmak, Cenâb-ı Hakk'ın bütün Müslümanlar üzerinde cârî bir emr-i ilâhîsidir. Bu gerçek, şu âyet-i kerîmede sarâhaten ifade buyrulmaktadır:

“Muhakkak ki, Allah adâleti, iyiliği ve akrabaya (muhtaç oldukları şeyleri) vermeyi emreder; ahlâksızlığı/hayasızlığı, fenalığı, zulmü/azgınlığı yasaklar. İyice anlayıp tutasınız diye size (böylece) öğüt verir.”⁴²⁴

Âyet-i kerîmedeki **“fahşâ”** kelimesi, zina, ahlâk dışı davranışlar ve birleşmeler, hayâsızlık, açıklık, çıplaklık, çıplak resimler ve bu türden film, tiyatro, dans gibi haram/günah sayılan bütün fiilleri içine alır. Gerek Allâh'ın, gerek kulların haklarını çiğneyen her türlü hareket de **“bağy”** ifadesine dâhildir. Yüce Allâh'ın bu emri ve nehyi karşısında iyiliğin, güzelliğin ve adâletin, ancak O'nun hükümlerine uygun olarak yerleşmesi toplumları çürütüp çökerten zulüm, fuhuş ve her türlü kötülüğün ve azgınlığın da yine O'nun hükümlerine uygun olarak ortadan kalkması için Müslüman imanının gereği olarak her çâyeye başvurur. Yoksa

⁴²² Ebû Dâvud, Tirmizî.

⁴²³ Ömer Nasuhi Bilmen- a.g.e , c. VI, sh. 428.

⁴²⁴ Nahl Sûresi, âyet 90.

iyilik ve adâletin gerçekleşmesi, zulüm ve kötü işlerin kalkması, sadece düşünmek ve istemekle olmayacaktır.

İbnü'l-Esîr:

"Adâlet, hevâ ve hevâse meyiletmeden, bir şeyin hak ve hukukunu tam olarak yerine getirmektir." demektedir.

Yüce Allah, adâleti herkese karşı farz, aksi olan zu'mu de haram kılmıştır. İster kendisi, ister akrabası, ister kızgın olduğu birisi, isterse kâfir olsun adâlet şarttır. Çünkü bütün toplumlar, adâletsizlik ve zulümle bozulmuş ve yıkılmıştır.⁴²⁵

İslâm nazarında adâlet her şeye hakkını vermektir. Buna insanın kendi nefsi de dâhildir. Ona gereksiz eziyet çektmek, bir uzvunu sakatlatmak veya intihar etmek ve düello gibi fiiller de haramdır.

Daha önceki peygamberler gibi⁴²⁶ bütün mü'minlerin nü-mûne-i imtisâli Hazret-i Peygamber de adâletle emrolunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de buyrulur:

"Andolsun ki, biz, rasûllerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti (vahye uygun olarak) ayakta tutmaları için onlarla beraber (hükümleri bildiren) kitabı ve mizanı (adâlet ve ölçüyü de) indirdik."⁴²⁷

"De ki: «Rabbim bana adâleti ve itidali emretti.»"⁴²⁸

"Allah âdil davrananları sever."⁴²⁹

⁴²⁵ Hasan Tahsin Feyizli- Feyz ı İ-Furkan, İstanbul 2007, sh. 276

⁴²⁶ "Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık. O hâlde insanlar arasında adâletle hukmet, keyfe uyı p ilâhî emre aykır hukum verme. Yoksa (keyfî hukum verme) seni Allah ın yolundan saptırır. Doğrusu Allâh'ın yolundan sapanlar var ya, onlar için hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır." (Sâd Sûresi, âyet 26)

⁴²⁷ Hadid Sûresi, âyet 25

⁴²⁸ A'râf Sûresi, âyet 29

⁴²⁹ Hucurât Sûresi, âyet 9

"... De ki: «Ben, Allâh'ın indirdiği her kitaba inandım ve bana aranızda âdil davranın diye emredildi.»"⁴³⁰

O, adâleti en mükemmel bir sûrette gerçekleştirmiş olan yüce Peygamber de:

"Hükümünde, âilesine karşı ve velâyeti altında olanlar hakkında âdil davrananlar kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedirler."⁴³¹

Ve

"Bir gün adâletle hükmetmek, altmış sene ibadetten üstündür."⁴³² buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber'in siyerindeki adâlet anlayışı ve tatbikatı "**fîlî kıstas prensibi**" dolayısıyla ileride hülâsaten anlatılacaktır. Burada şunu da söyleyelim ki, O'nun hayatında en parlak misaller müşahade olunmasından dolayı bazı ınsafî Batılılar bile takdir ve hayranlıklarını izhar etmişlerdir. Bunlardan biri de 1789 Fransız İhtilali'nde yayınlanan meşhur 17 maddelik "**İnsan Hakları Beyannâmesi**"ni hazırlayanlardan biri olan **General Lâfayet**'tir. Bunlar zikri geçen beyannâmenin hazırlık safhasında, diğer milletlerin hukuku meyanında İslâm hukukunu da tekkik etmişlerdi. **Lâfayet** bu hukuk sistemindeki hürriyet ve adâlet anlayışını ve Hazret-i Peygamber'in tatbikatını görüncü hayret ve takdirini:

"-Ey şanlı Arab! Adâletin ta kendisini bulmuşsun." diye haykırmaktan kendini alamamıştır.⁴³³

Gayr-i müslim olduğu hâlde gazezkârlıktan berî kalabilen batılı mütefekkirlerin pek çoğunun böyle takdîr-kâr sözleri

⁴³⁰ Şûrâ Sûresi, âyet 15.

⁴³¹ Müslim, İmâre

⁴³² Deylemî rivayet etmiştir

⁴³³ An ı illustre Arab, gloire à toi Tu a trouvé la justice elle-même" (Osman

Ergin- Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun, İstanbul, 1942, sh 130)

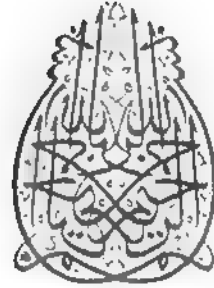

vardır. Bunların zikir ve tâtâdı (sayılıp dökülmesi) mevzumuz hâricidir. Böyle olmakla beraber bunlardan çok mâruf birini hatırlatmakla iktifâ edelim:

1871 yılında Alman Birliği'ni kurmuş bulunan **Bismark**:

"Sana muâsır bir kimse olamadığım için bedbahtım, yâ **Muhammed!**" demiştir.

E- HÜRRİYET PRENSİPİ

İslâm nazarında bir insanın, kendisine ve başkasına zarar vermeden, yaratıcı tarafından techiz edildiği iktidar dâhilinde dilediği her şeyi yapabilmesi demek olan **“hürriyet”**, **“kader-i muallak”** sahasında mevzuubahistir. Belli bir sahada hareket serbestisi ise, cüz’î bir irâde ile mücehhez olan insanlar ve cinlere tanınmıştır. İrâdeleri üzerine bir külfet tahmil edilmiş olan sadece bu iki grup varlıktır. Bununla beraber cinlerin hayat ve faaliyetleri bilinemediğinden onların hürriyeti, bunu kullanışları ve bu hürriyetin sınırları ılmın meşguliyeti hâricindedir.

Kader-i mutlak sahasında ise, varlıklar bütün mevcûdiyet ve faaliyetleri itibariyle bir robot gibidirler. Tayin ve takdir olunduğu sûrette faaliyet bulunurlar. İnsan bedeni de dâhil olmak üzere, bu **“tayin ve takdir”** olunan hususlara dinde **“âdetullâh”** veya **“sünnetullâh”** denilir. Felsefe ve müspet ilimlerde **“tabiat kanunları”** denilen gerçekler bunlardır ve

ilimde “**determinizm**” olarak ifade olunmuşlardır. Tâ Antik-çağ’dan⁴³⁴ itibaren bütün filozoflar, fizikî âlemde mevcut olan determinizme dikkati çekmiş ve onun dışında irâdenin eseri bir “**hürriyet**” tasavvuruna ulaşamamışlardır. Meselâ **Sokrat** (M.Ö. 469-399)’a göre, beşerî hayatın mânâ ve gayesi ile ruhun “**hayr-ı a'lâ**”sını bilebiliriz. Yegâne faydalı ve mümkün olan da budur. Bilgiye, ahlâkî bir değer kazandıran bu görüş, deterministtir. Zira ahlâk ve fazilette üstünlüğü, ıtrata, daha emin bir tâbirle akla dayandırmaktadır. **Eflâtun** (M.Ö. 427-347) da aşağı yukarı aynı görüştedir. O da sırf yanılmaz bir iç duygu ile kendimizi ve yüksek hayr (hayr-ı a'lâ) bilebileceğimizi söylemiştir. **Aristo** (M.Ö. 384-322) ise, hürriyetin hareket prensibinin bir icâbı olarak insanın içinde olduğunu iddia etmiştir. İnsanın dışında bir hürriyet gerçeği aramamıştır. **Demokritos** (M.Ö. 460-360)’un bir muâkibi olan **Epikür** (M.Ö. 341-270) ve bütün **Stoacı**⁴³⁵ filozoflara göre hürriyet, tabîî zarûretleri anlayarak irâdeyi ona göre ayarlamaktır ki, bu, iradeyi insiyak (sevk-i tabîî / içgüdü)larla karıştırmak demektir.

Ortaçağ’da felsefe, yerini akıl dışı (irrasyonel) Hristiyanlık zihniyetine terk etmiş ve Hristiyanlık teolojisine aykırı her türlü görüş yasaklanmıştır. Böylece felsefe, serbest akıl yerine teoloji ile bağımlı bir faaliyet hâline gelmiştir. Evvelce bir nebze bahsetmiş olduğumuz İtalyan skolastik filozofu **Saint Anselme** (1103-1109) ve daha sonra O’nun yolundan yürüyen **Descartes** (1596-1650), **Spinoza** (1632-1677) ve **Leibniz** (1646-1716) gibi filozoflar ontolojik delille (burhân-ı vücûdî) Allâh’ın varlığını ispat etmeye çalışmışlardır.

⁴³⁴ Antik Çağ M.Ö. yedinci asırdan M.S. üçüncü asra kadar olan bin yılı ifade eder. **Aristo**’dan (M.Ö. 384-322) sonraki çağa “**Helenistik Çağ**” denilir.

⁴³⁵ Bu felsefî görüşün baş münevvisi Kıbrıslı **Zenon** (M.Ö. 336-264)’dır. Bu felsefî mesleğe şarkta “**Revâkıyyûn**” denilir. Esâsen Stoa Yunanca “**kapı siperi**” demektir. Bu görüşte olanlar Atina’da bir kapı önünde toplanırlardı. Görüşleri panteisttir. Yani bunlara göre tabiattaki varlıklar Allâh’ın varlığından (hâşâ) birer cüzdur.

Bununla beraber bunlar da hürriyet meselesinde fatalist (kaderci) Hıristiyan mistisizmine tâbidirler. Sadece **Saint Thomas** (1125-1274) determinizmden kurtularak insan hürriyetine ayrı bir mesned bulmaya çalışmıştır.

“Düşünüyorum, o hâlde varım (Cogito ergo sum.)” diyerek düşünceyi insan varlığının temeli kabul eden **Descartes** da hürriyeti bir seçme iradesi fenomeni⁴³⁶ olarak ele aldığı hâlde, onu inanca bağladığı cihetle determinizmi kabul etmiş olmaktadır. Hollandalı bir Yahudi olan **Spinoza** (1632-1677) da aynen **Descartes** gibi hürriyeti, ruhî bir vakıa olarak değerlendirmekte ve onun zarûretlerle tezâhür ettiğini kabul etmektedir.

Yeni zamanların en büyük filozoflarından olan Alman filozofu **Kant** (1724-1804), Allâh'ın varlığını amelî (pratik) akıl ve insanı, ahlâkî harekete sevk eden vicdanla ispat ettikten sonra vicdânî hareketin hürriyetle kâim olduğunu iddia etmiştir. Ona göre çok kere güzel ahlâk sahiplerinin bu Dünya'da lâıyk oldukları huzur ve saadete ulaşamayıp bilâkis türlü zulüm ve haksızlıklara uğramaları karşısında böyle kimselerin mükâfata nâil olmaları, kötülük edenlerin de cezâyâ mâruz kalmaları için diğer bir âlemin varlığını ve rûhun bekasını kabul etmek akli bir zarûrettir.

Velhâsıl hangi filozof veya felsefî sistemi ele alırsak alalım, bunların hiç birinin “**insan gerçeği**”ne İslâm Dünya Görüşü'ndeki mükemmelliğe benzer bir ızah tarzı ile insanın irâde izharı hususunda tam bir ızah sahibi olmadıkları görülmektedir. Nasıl olabilir ki? Sermâyeleri nâkıs akıl ve nâdiren de his (**Bergson**, **Kant**) olduktan sonra bunlardan başka ne beklenebilir?! Hâlbuki İslâm Dünya Görüşü, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuştur. O hâlde, şimdi de İslâm nazarında beşerî irâde ve ihtiyarın mâhiyetini ızah edelim

⁴³⁶ **Fenomen:** Kâinât'ta bulunup da tecrübeye (deneye) mevzû ittihaz olunabilen her şey demektir

İslâm ictimâî nizamının temel prensipleri “**hürriyet**”, “**adâlet**” ve “**uhuvvet/kardeşlik**”tir. Bunlardan hürriyet, âdemoğlunun ezelde bir irâde ile techiz edilmiş olmasının bir neticesidir.

Evvelce irâdecilik prensibi dolayısıyla bir nebze izah edilmiş olduğu üzere, Cenâb-ı Hak, ilk yaratılış anında beşerî ruhlar topluluğuna “**Elestü bi-rabbiküm?**” yani “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuş ve onlardan “**Belâ!**” yani “Evet” cevabını almıştır.⁴³⁷ Bu bir “**rubûbiyet**” (rablık) ve “**ubûdiyet**” (kulluk) mîsâkıdır. Misak içinse -bu hadisede olduğu gibi- hür irâde sahibi iki tarafın mevcûdiyeti şarttır. Bu ilâhî beyân, insanların irâde izharı ile gerçekleşebilecek bir “**hakk-ı hıyâr**” (seçim yani tercih hakkı) sahibi olduklarını göstermektedir. Bu husustaki suâlin, “**te’kid-i istifhamî**” yani suâl yoluyla mânâyı kuvvetlendirme sûretinde vârid olması mânîdardır. Cenâb-ı Hak, ruhları kulluk îtirafı mevkiinde bırakarak daha sonra itaatten vazgeçecek olanlara, bu ahdi hatırlatarak tecziyelerinin hukûkî mesnedini izhâr etmiştir ki, bu da O’nun âdil sıfatının bir icabı olarak gerçekleşmiştir.

Bu irâdî kulluk itirafı, insanlara bahşedilen hürriyetin, aynı zamanda rızâî bir tahdidini kabullenmek demektir. Bu da İslâm nazarında “**mutlak hürriyet**”in mevcut olmadığını göstermektedir.

Gerçekten beşerî hürriyetin biri objektif (âfâkî), diğeri sübjektif (enfüsî) olmak üzere iki kategori tahdidi mevcuttur. Objektif tahdid, insanoğluna verilen her tâkatin hududlu olması ile sâbittir. O maddî ve mânevî gücünün fevkinde olan hiçbir oluşu gerçekleştirmez. Bu gibi hususlarda, ancak neticesiz hayaller kurulabilir. Sübjektif tahdid ise, ilâhî emirlere itaatle gerçekleşir. Kendisi için meşrûiyet zeminini teşkil eden ilâhî

emirlerin rağmına olan fikir ve hareketleri ezeldeki taahhudüne mugâyeret ifade ettiği cihetle cezaya müstehak olur

İslâm nazarında, insanlar, Dünya hayatına amel defterleri bomboş olarak başlarlar. Yani günah ve sevaptan beridirler. Hattâ iktisab mahalli olan Dünya'da bile bülûga erene kadar da aynı durumdadırlar. Hâlbuki muharref Hıristiyanlıkta, her insan doğuştan günahkârdır. Bu günahın kaynağı **Hazret-i Âdem**'in cennetten çıkarılmasına şebep olan "**zelle**"⁴³⁸dir. O günahta bütün insanlar müsterektir. Vaftiz olunmadan yani kilisede okunmuş bir su ile yıkanıp Hıristiyan cemaatine katılmadan ölen bir kimse -yeni doğmuş bir bebek bile olsa- doğrudan doğruya cehenneme gider. **Hazret-i İsa** ise, insanların bu doğuştan günahkârlığına kefaret olmak üzere çarmıha gerilip öldürülmüştür. (!) Ölümünün üçüncü günü dirilmiş ve bir müddet yaşadıktan sonra bedenlen göğe çekilmiştir. Cezâ gününde insanları muhâkeme edecektir.

Hâlbuki İslâm'a göre, hiç kimseye başkasının işlediği günah yükletilmez.⁴³⁹ Herkes kendi iktisabından (kazandığından) mes'uldür. Bu itibarla Dünya'ya günahsız gelir

Diğer taraftan **Hazret-i İsa** da çarmıha gerilmiş değildir. Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade buyrulmaktadır:

“Biz, Allah'ın Rasûlü Mesih İsa bin Meryem'i katlettik.” demeleri sebebiyle... Hâlbuki onu ne katlettiler, ne salbettiler (astılar) velâkin kendilerine bir benzetme yapıldı (şüpheye düştüler) ve filhakika onda ihtilâf edenler bundan dolayı şek (şüphe) içindedirler. Ona dâir bir ilimleri yoktur. Ancak zan ardında giderler. Hâlbuki onu yakînen katletme-

⁴³⁸ **Zelle**, gayr-i irâdî hata demektir. Bu, mâsumiyet sıfatı olan Peygamberlerin hataları için kullanılan bir tabirdir.

⁴³⁹ **“Ve hiçbir günahkâr başka birinin günah yükünü yüklenmez.”** (En'âm Sûresi, âyet 164) veya İsra Sûresi, âyet 15; Fâtır Sûresi, âyet 18; Zümer Sûresi, âyet 7

diler; doğrusu Allah onu kendine doğru ref' eyledi. Allah azîz ve hakîmdir."⁴⁴⁰

Ayrıca Âhiret'te insanları muhâkeme edecek olan (hâşâ) **Hazret-i İsa** değil, o günün yegâne hâkimi olan Cenâb-ı Allah'tır.⁴⁴¹

Kur'ân-ı Kerim'de:

"Her nefis ölümün lezzetini tadacaktır. Ve sonra ancak bize döndürüleceksiniz."⁴⁴² buyrulmaktadır.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bir hadîs-i şerîfine göre de: *"Her doğan, İslâm fıtratı üzere doğar."* Sonra onu ana-babası Yahudi, Hristiyan veya ateşperest yapar."⁴⁴³ Bu demektir ki, evvelce uzun uzadıya anlatıldığı üzere- fıtrat ve beşerî irade üzerine belli belirsiz pek çok müessir cârîdir. Bunların sapıttırması olmasa, insan fıtratı, bütün temayulâtı ile İslâm'ın muhtevasına mutâbıktır. Bundan dolayıdır ki, meşhur Alman şairi **Goethe**:

"-Biz hepimiz İslâm'da yaşıyoruz." demiştir.⁴⁴⁴

Tamamen selim fıtratın icabına göre emirler ve nehiyler ihtiva eden İslâm nazarında, insan, **"me'mun"** ve **"mükellef"**tir. Yani kendisine emniyet edilmiş ve ona bazı külfetler tahmil edilmiştir. Bunun sebebi de fıtratan hur ve irâde sahibi olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

⁴⁴⁰ Nisâ Sûresi, âyet 157

⁴⁴¹ Haç Sûresi, âyet 50

⁴⁴² Fâtiha Sûresi, âyet 35

⁴⁴³ Müslim, Kader, 46/6

⁴⁴⁴ Bkz. **Muhtedi H. Ahmed Schmiede**'nin, **Abdurrahim Zapsu**'nun İslâm Tarih (İstanbul, 1978) adlı eseri için yazdığı makale; a g e sh 671 Ayrıca **Goethe**'nin müslümanlıkla alakası için şu esere bakılabilir: **Dr. Bayram Yılmaz- Goethe ve İslâmiyet**, İstanbul, 1991

"Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz (teklif) ettik. Onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; onu insan yükledi."⁴⁴⁵

Âyetle zikri geçen "**emânet**"i yüklenme mükellefiyeti, hür olmayı gerekli kılan bir keyfiyettir. Zira teklif, ancak hür bir kimsenin hakkıdır. Cebir altında bulunanın tercih hakkı olmadığından ona karşı teklif mevzubahis olamaz. Hür olmayan hakkında, sırf emir vârid olabilir. Bu hürriyet de şu esas şekillerde tezâhür edebilir:

a-Şahsî Hürriyet

b-Medenî Hürriyet

c-Rey ve Fikir Hürriyeti

d-Temlik ve Temellük Hürriyeti

e-Siyasî Hürriyet

Bütün bu hürriyet şekillerini kullanmada yukarıda izah etmiş olduğumuz objektif ve subjektif tahdidlere ilâveten bir tahdid sebebi daha mevcuttur ki o da "**velâyet**"tir. Velâyet, bir kimsenin, başkası üzerinde şer'an veya kanunen hâiz olduğu bir nüfuzdur ki, velâyet altında bulunan, onun emirlerine itaatle mükelleftir. Bir kimsenin hürriyetinin tahdidine âmil olan velâyet de ikiye ayrılır. Bunlardan birine "**velâyet-i hâssa**" diğersine ise "**velâyet-i âmme**" denilir.

Velâyet-i hâssa şu sûretlerde görülür. Ana-baba, henüz bülûğa ermemiş çocukları üzerinde velâyet-i hâssa sahibidir. O çocukların ana-babaları yoksa, kendilerinin ve mallarının husn-i idâresi için bir vâsî tayin olunur. Aynı zamanda kendi menfaatlerini koruyamayacak durumda olan reşid kimselere

⁴⁴⁵ Ahzâb Sûresi, âyet 72.

de vâsî tâyin olunur. Vâsiler de velâyet-i hâssa sahibidirler. Herhangi bir hususun icrası için vekil tayin edilen ve bir vakfa mütevellî olanlar da velâyet-i hâssa sahibidirler. Bu muhtelif velâyetlerin hepsinin de adâlet ve hakkaniyetle yürütülmesi, velî ve vâsilerin dürüst ve istikamet sahibi olmaları şarttır. Bunun temini ve kontrolü de **"velâyet-i âmme"** sahibi olan siyasî otoriteye tanınmış bir haktır.

İnsanlık tarihi, boyunca ictimâî sulh ve sükûnün temini için üstün bir otoritenin mevcudiyeti zarurî görülmüş ve bu otorite, muhtelif sûretlerde tesis ve temin olunmuştur. Zira aksi takdirde toplumda anarşi hâkim olur. İslâm'da bu otoriteye **"ulû'l-emr"** denilir. Ulû'l-emrın ne sûretle ortaya çıkması gerektiği hususunda ümmet serbest bırakılmış, yani buna dâir emredici bir kaide vârid olmamıştır. Bu da ahvâl ve şartlara göre hareket edilebilmesini mümkün kılar. Bundan dolayıdır ki, İslâm tarihinde ilk ihtilâf **"halife"** tâyininde ortaya çıkmıştır. Siyasî otoritenin teessüsü hususunda bir kaide koymayarak ümmet serbest bırakan İslâmiyet'in, bu otoritenin kullanılması ile ilgili olarak dört âmir hükmü mevcuttur. Bunlar:

1 Ahkâm ı şer'iyyenin tenfizi yani şer'i hükümlerin tatbik edilmesi,

2-Emânetin, yani mevkî ve memuriyetlerin ehliyeteye binâen tevzîi,

3-Şûrâ, yani bir meşveret meclisinin mevcut olması,

4 Biat, yani munzam bir seçim ve rey vermek demek olan o otoriteyi kabul beyânıdır.

Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve Peygamberine de itaat edin ve sizden olan ulû'l-emre de itaat edin."⁴⁴⁶

Lâkin bu itaat, yukarıdaki şartların tahakkukuna bağlıdır. Bu şartlardan biri mevcut olmadığı takdirde, itaat yerine **"is-yan"** vâcib olur ki, buna da şer'î tabiriyle **"hurûc ale's-sulta"** yani otoriteye başkaldırma denilir.

Evvelce izah edilmiş olduğu üzere, İslâm'da ulû'l-emre **"hakk-ı tâzîr"** denilen bir hak tanınmıştır. Bu da yeni yeni maslahatlar sebebiyle -nasslara mugâyır olmamak şartıyla- gerekli görülen hukûkî tanzimlerin yapılması ve bazı yasaklar ihdâs edilmesidir. Buna da Osmanlılar **"yasağ-ı sultanî"** adını vermişlerdir. Şu hâlde bu keyfiyet de hürriyetlerin diğer bir tahdid şekli demektir.

Bu sûretle belli başlı tahdid şekillerini gösterdiğimiz **"hürriyet"**, İslâm nazarında aynen yaşamak hal gibi tabîî ve temel haklardan biridir. Velâyet-i hâssada görüldüğü gibi şahısların, velâyet-i âmme tarafından toplumun korunması gayesinden başka bir suretle tahdid olunmaz. Bunun en esaslı tezahürü, din ve vicdan hürriyetinde müşahade edilmektedir. İslâm, zorla din veya mezheb kabulünü yahud değiştirilmesini aslâ tasvip etmez. Kur'ân-ı Kerîm **"Dinde zorlama yoktur!"** hükmü ile bunu şiddetle men etmiştir. İslâm'ın yayılma metodu, **"tebliğ"** ile ikna ve inandırmadan ibarettir. İleride izah edileceği üzere, harp sûretiyle cihad, tecâvüz kastıyla değil, mudafaa maksadıyla câizdir. Eman dilediği veya müslüman olduğu takdirde ise, kılıçların kınına sokulması şarttır. Zira Allah, müslümanları kardeş ilân etmiş⁴⁴⁷ ve onlar arasında her türlü nizâi yasaklamıştır.

Gayr-i müslimler ise, İslâm devletinde müslüman idareciler için bir **"vediatullah"** yani Allah'ın emânetidirler. Her türlü din ve vicdan hürriyetleri tecâvüzden korunmuştur. Bu husus, târihin sayısız şehâdeti ile sâbittir.

⁴⁴⁷ Hucurât Sûresi, âyet 10.

İslâm devletinde yaşayan herkes; mal mülk edinme, serbestçe ticaret yapma hak ve hürriyetini hâizdir. Elverir ki, bu haklar, gayrın ve âmmenin aleyhine kullanılmasın. Meselâ tüccar bir malı pahalandırmak için iddihar (stokçuluk) yapamaz. Bir hakkın, sırf başkasını izrâr (zarar vermek) için kullanılması da yasaktır. Meselâ bir kimse hiç gereği yokken sırf komşunun manzarasını kesmek için yüksek bir bahçe duvarı inşa edemez.

Herkes dilediği gibi inanmakta ve düşüncelerini yaymakta serbesttir. Elverir ki, bu düşünceler, âmme nizam ve intizamını sarsacak bir mahiyette olmasın. Bu takdirde bile maznun (zanlı) muhâkeme olunarak suç sübut bulmadıkça faile ceza verilemez. Bizim tarihimizde **Yıldırım Bâyezid**'in evlâdı ve mel'un **Timur** gâilesinden sonra devleti ihyaya muktedir olan **Çelebi Mehmed** zamanında Bâtinî şeyhi, **Şeyh Bedreddin** bile fiilen isyan etmiş olduğu hâlde, muhakeme edildikten sonra idam edilmiştir. Bunun tek istisnâsı "**siyâseten katl**"dir. Ancak unutmamak gerekir ki, o da vezâret rutbesini hâiz devlet adamları ve hânedân mensupları hakkında ulemânın bu gibi şahısların üstünde bir otorite olan padişaha tanıdıkları bir hak olup "**bağy**" yani devlete isyan edenler için ve işin âciliyeti sebebiyle câiz addedilmiştir. Tabî, bu meselenin daha pek çok izâhat gerektirecek bir tafsilâtı mevcut olmakla beraber burada bu kadarı kâfidir.

İslâm Dünya Görüşü'ndeki hürriyetin bu umûmî çerçevesini daraltıp genişleten iki husus daha vârdır. Bunlar da "**kölelik**" veya "**esâret**" ile "**dârü'l-harp**" meseleleridir. Şimdi biraz da bunları anlatalım:

a- Kölelik veya Esâret

Köleliğin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. **Hazret-i Nuh**'un oğullarından **Ham**'ın kendi evlâdı **Kenan**'ı, kardeşleri **Sam** ve **Yâfes**'e köle olarak vermek sûretiyle onu cezalandırmış

olduğu bilinmektedir.⁴⁴⁸ Tivratta kölelerin ne sûretle hürriyetlerine kavuşabileceklerine dâir hiçbir hüküm mevcut değildir. Sadece efendisi tarafından gözü kör edilen veya dişi kırılan bir kölenin, bu kötü muâmele sonucu hürriyetine kavuşacağını bildiren bir hüküm mevcuttur.⁴⁴⁹

İncil'de de köle âzâdıyla ilgili hiçbir hüküm mevcut değildir. Üstelik meşhur Hristiyan teoloğu **Saint Thomas d'Aquino**, köleliğin **Hazret-i Âdem**'in işlediği ilk zellenin tabii bir neticesi olduğunu iddia etmiştir. Devlet veya âile gibi, asli bir müessese kabul edilen kölelik, Hristiyan Dünyası'na, Yunan ve Roma'dan intikal etmiştir.

İslâmiyet, ilk zuhur ânında köleliği, bütün Dünya'da olduğu gibi, Arabistan'da da yaygın, yerleşmiş ve köklü bir müessese olarak bulmuştur. Tâ birçok insanın doğuştan hürriyet için gerekli olan üstünlüklere sahip olmadığını iddia eden **Aristo**'dan beri herkesin tabii telâkki ettiği, ıslah veya ilgasını düşünmemiş olduğu kölelik; insanlık tarihinde ilk defa İslâm'la ilgaya münceer olacak bir "ıslah" yoluna girmiştir. Bu durum evveliyette İslâm'ın sosyal değışikler için tervic ettiği "**tedric**" metodunun bir neticesidir. İnkılâpçı mantığı ile insanları kırıp dökerek yol ve anlayış değışikliğine zorlamak yerine onları fikren ve fiilen hazırladıktan sonra fiilî değışiklikleri gerçekleştirmek, İslâm ahkâmının nüzûlünde bile müşâhede edilen ilâhî bir metoddur. Hazret-i Peygamber'e, Mekke Devri'nde itikad hükümlerinin nâzil olması; ahkâm âyetlerinin ise, Medine Devri'ne bırakılması bunun en aldatmaz delilidir. Ayrıca böyle hareket edilmesini icâb ettiren başka sebepler de vardı. Bunları da şöylece hülâsa edebiliriz.

a- Köleliğin aslı kaynağı harp ve bunun neticesi olan esârettir. Harbin ise, hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı düşünülürse,

⁴⁴⁸ Tekvîn 9/20-29

⁴⁴⁹ Çıkış 21/26.

köleliği re'sen ve derhal ilga yerine, insanca yaşama imkânı veren hukukî bir statüye kavuşturmak, gelecek için daha lüzumlu ve ehemmiyetli olduğu kolayca anlaşılır ki, İslâmiyet de bunu yapmıştır. Hak ile bâtil arasındaki mücâdelenin kıyamete kadar devam edeceğini⁴⁵⁰ beyân buyuran Hazret-i Peygamber'in bir hadîsi şöyledir:

*"Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin. Fakat buna mecbur kaldığınız takdirde tahammül gösterin. Allah'tan merhamet ve barış dileyin."*⁴⁵¹

b- Kölelik ilgâ edilmiş olsaydı, harplerde kan dökme, galebe sağlamak maksadını aşır katliama dönüşürdü. Çünkü sağ bırakacağı düşmandan hiçbir istifadesi olmayacağı cihetle onun öldürülmesinin tercih edileceği muhakkaktı. Hâlbuki bu müessesenin ıslah edilmiş olarak muhafazasıyla kurtuluş akçesi (fidye-i necât) almak veya esirden köle olarak istifade etmek imkânının, harplerde öldürmelerin azalmasını sağlamış olduğu muhakkaktır.

c- O zamanlar milletler camiasının birlikte kararlar alabilme imkân ve alışkanlığı yoktu. Bundan dolayı müslümanlar, köleliği tek taraflı olarak ilga etseler, diğer devletler buna uymayacakları için bu durum müslümanların aleyhine vahim neticeler doğuracaktı.

Bu gibi sebeplerle ilgâ etmediği köleliğe, İslâmiyet'in kazandırdığı yeni hukukî statü de şöyle özetlenebilir

Her şeyden önce köleliğin çok çeşitli olan kaynağını teke indirmiştir ki, o da harb esirliğidir. Ayrıca bazı günahların kefareti olarak köle âzâd edilmesi şart kılındığı⁴⁵² gibi bir de Allâh'ın rızasını kazanmaya medar olmak üzere gönüllü

⁴⁵⁰ Ebû Dâvud, Cihad 33.

⁴⁵¹ Buhârî, Cihad 112.

⁴⁵² Mâide Sûresi, Âyet 89, Mücâdele Sûresi, Âyet 3

bir sûrette köle âzâd etmek yolunu açmıştır. Bundan daha ehemmiyetlisi, devlet gelirlerinin belli bir kısmının köle âzâd edilmesi için kullanılması ilâhî bir emirdir.⁴⁵³

Köleliğin zamanla ortadan kaldırılarak **"harb esirliği"**ne inhisar ettirilmesi için her vesilenin kullanılmış olduğu tarihî bir gerçektir. Meselâ Bedir Harbi'nde esir alınan Mekke müşriklerinden okuma yazma bilenler, bunu on Müslüman'a öğretmek mukabilinde âzâd edilmiştir.⁴⁵⁴

Ayrıca sokağa atılmış, sahipsiz ve nesebi meçhul bir çocuk, İslâm nazarında hür kabul edilmiştir. Böyle çocukları bakıp büyütmek, devlete âit bir vazifedir. Hattâ İslâmiyet'te hürriyete ne kadar büyük bir ehemmiyet atfedilmiş olduğunu göstermek üzere, böyle bir çocuğa, iki ayrı şahsın **"Benim çocuğumdur"** diyerek tâlib olması hâlinde ihtilâfın halli için hürriyet esas alınır. Zira iddia sahiplerinden biri müslüman, fakat köle; diğeri ise gayr-i müslim, fakat hür olsa şeriat, o çocuğu ileride hür olarak yaşaması için gayr-i müslim'e verir.⁴⁵⁵ Bütün sisteminin temeli tevhid inancı olan ve **"İnsanın şerefi iman iledir."**⁴⁵⁶ diyen bir din, bu misalde görüldüğü gibi hürriyeti, yerine göre, imana bile müreccah bir husus addetmektedir. Çünkü bir ferdin o imanı cebirle değil, hür irâdesi ile kabul etmesini istemektedir.

İslâm hukukunda **"ıtk"**, **"fek"** ve **"tahrir"** (hürleştirme) gibi tabirlerle ifade edilen bu çeşitli sûretlerle âzâd etme yoluyla tadrîcen ortadan kaldırılmaya çalışılan köleliğin, fiilen nasıl bir hukukî statüye kavuşturulmuş olduğu hususuna da kısaca temas edelim.

Müslüman bir köle, ibâdetler bakımından hür bir insandan farksızdır. Böyle olmakla beraber onun mal varlığı bulunmadı-

⁴⁵³ Tevbe Sûresi, âyet 60

⁴⁵⁴ Süleyman Nedevi- Asr-ı Saâdet, İstanbul 1928 (1347)

⁴⁵⁵ Şeyhülislâm Mustafa Sabri- Meseleler, İstanbul 1995, sh 161

⁴⁵⁶ "İnsanın şerefi iman iledir; malla veya neseple değil " (İ İadisi- Şerifi)

günden hac ve zekât gibi mâlî ibadetlerden muaftır. Efendisi, sadece fıtır sadakasını öder. Kadın kölelere de (câriyeler) hür kadınlara nazaran örtünmede biraz daha fazla serbestî tanınmıştır. Hukûkî muâmelede bulunmak husûsunda bazı ahvâlde tam bazı ahvâlde kısıtlı bir hürriyete mâliktir. Meselâ borçlanabilir, fakat efendisinin izni olmadan evlenemez. Bununla beraber talak (boşanma) hususunda tam salâhiyetlidir. Efendisinin iznini almadan karısını boşayabilir.

Ceza hukûku (ukûbât) bakımından köle, hür insana nazaran daha iyi bir durumdadır. Meselâ haddi gerektiren suçlarda, kölelere verilecek ceza, aynı suçu işlemiş olan hür bir kimseye verilecek olan cezanın yarısıdır. Meselâ zina eden köleye, bekâr bir insana verilecek cezanın yarısı verilir. O kadar ki, köle evli olsa bile bekâr kabul edilerek cezalandırılır. Yarıya indirilmesi mümkün olmayan kısas gibi cezalarda ise, köleler aynen hür kimseler gibi cezalandırılırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de iyilik yapılacak kimseler, ana-baba ve yakın akrabaların hemen ardından köleler zikredilmiştir.⁴⁵⁷ Kölenin nafakası efendisine âiddir. Hadîs-i şeriflerde kölelerin iâşe ve ibâte itibariyle diğer âile fertleriyle bir tutulması emredilmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

"Onlara «kölem» demeyiniz, «oğlum», «kızım» diye hitap ediniz. Âdem'in nesli olarak köleler de sizin kardeşlerinizdir. Onların sizin hizmetinizde bulunmuş olmasını mümkün kılan, Allah'tır. Unutmayınız ki, Allah, sizi onların hizmetine tâbî kılmış olabılırdı. O hâlde onlara iyi davranın. Şunu da düşünün ki, Allâh'ın sizin üzerinizde sahip olduğu hak ve kudret, sizin köleler üzerinde sahip olduğunuzdan daha fazladır."⁴⁵⁸

Köleye karşı yapılmış olan haksız fiiller, aynen hür bir kimseye yapılmış gibi cezalandırılır

Bekâr ve ehl-i kitab olan kadın köle (câriye) ile efendisi cinsî münasebette bulunabilir. Bunu yasaklamak pek gerçekçi olamaz. Ancak bu câriye, efendisinden çocuk doğurduğu takdirde kendisine **"ümm-i veled"** (çocuk anası) denilir ve onun statüsü derhal değişir. Artık alınıp satılamaz ve efendisinin ölümüyle otomatik bir sûrette hür olur. Hâlbuki Batı âleminde kölenin hür efendisinden peydahladığı çocuk da köle olduğu gibi bazı ülkelerde, bu arada meselâ Amerika'da câriyenin, çocuğun babasını ifşa etmesi de suçtu.

Görülüyor ki, devamı mukadder olan harpler sebebiyle köleliği ilga yerine âdil bir statüye kavuşturmak ve böylece zamanla bu müessesenin adı devam etse bile mâhiyet ve muhteva itibariyle hür olmaktan farksız bir duruma getirilmesiyle köleliğin, İslâm hukukundaki yeri, bugünün modern Dünya'sında güya hür (!) işçilerin statüsünden çok daha ileri bir durumdadır.

b- Dâru'l-Harb

İslâm nazarında âlem **"Dâru'l-İslâm"** ve **"Dâru'l-Harb"** olarak ikiye ayrılır. Dâru'l-İslâm, islâmî hükümlerin tatbik edildiği yerdir. Dâru'l-harb hakkında ise, farklı görüşler mevcut olmakla beraber umûmiyetle islâmî hükümlerin tatbik olunmadığı yerler hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Dâru l-harb olan bir yerde, ihtiyarî ikamete şer'an cevaz yoktur. Böyle yerlerde ârizî ve istisnâî bir sûrette muvakkaten bulunulabilir. Bu takdirde dâru'l-harbdeki bir müslümanın zayıf ve korumaya muhtaç olacağı muhakkaktır. İşte bu sebeptendir ki, dâru'l-harbde bulunan bir müslümanın sahip olduğu husûsiyetlerde bazı genişletmeler vârid olmuştur. Şöyle ki;

"Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Dârü'l-harbde, müslümanlarla dârü'l-harb halkı arasında fâiz yoktur."

Bu hadîs-i şerîf, dârü'l-harbde müslümanın bir lirayı iki lira karşılığında dârü'l-harb ahâlisine satmasında **İmam-ı Âzam** ve **İmam Muhammed**'e göre delildir.

Yine bir müslüman, dârü'l-harbde besmele ile boğazlanmış ölü bir hayvanı veya bir hıncırı dârü'l-harb ahâlisine satarsa, yahud kumar oynayıp onlardan kumarla bir mal alırsa, bu o müslümana helâl olur. **İmam-ı Âzam** ile **İmam Muhammed** bu görüştedirler. **İmam Ebû Yûsuf** ve **İmam Şâfiî** buna muhalefet etmişlerdir.⁴⁵⁹

Bununla beraber dârü'l-harbde müslüman bir kimsenin, diğer bir müslüman ile yapacağı muâmeleler, aynen dârü'l-İslâm'daki gibidir. Bunlarda hiçbir değişiklik olmaz.⁴⁶⁰

Müslüman hukukçuların islâmî hükümlerin tatbik edilmediği yerler hakkında dârü'l-harb tâbirini kullanmasından dolayı bazı Batılı yazarlar, Müslümanlar'la böyle adlandırılan yerlerin halkı arasında "**dâimî savaş hâli**"nin mevcut olduğunu iddia etmeleri doğru değildir. Bu tâbir bugünkü "**ecnebî ülke**" makamında kullanılmıştır. Zira ileride anlatılacağı üzere, Müslümanlar'ın gayr-i müslimlerle savaşmalarının meşrûiyet sebebi, onların müslümanlara saldırmaları veya böyle bir ihtimalin mevcudiyetidir. Bu düşmanca görüşün yanlışlığını gösteren bir diğer delil de "**dârü'l-harb**" tâbirinin Müslümanlar'a henüz savaş izni verilmediği bir zamanda mevcut bulunması ve bunun müşrikler elindeki Mekke için kullanılmış olmasıdır.

⁴⁵⁹ İmam Serahsî'nin meşhur "**Mebhut**" isimli eserinden hulâsaten naklen A. Fikri Yavuz- İslâm İlimihali, İstanbul 1979 sh 408-9

⁴⁶⁰ Tafsîlât için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen- a g e sh 394 vd.

Bununla beraber dârü'l-harb dolayısıyla hürriyetlerin genişletilmesi hususundaki diğer bir tezahür de harb hukukunda müşâhede olunmaktadır. Şöyle ki, bir kere dârü'l-İslâm olan yer bir daha dârü'l-harb olmaz. Böyle bir yer, zamanla Müslümanlar'ın elinden çıksa bile ekseri İslâm hukukçularına göre hüküm böyledir. Nasıl ki, bir kimsenin malı ondan zorla alınsa veya çalınsa, o mal elinden çıkmış olmakla beraber hukûken ona âidiyeti devam eder. Bunun neticesi ise, Müslümanlar'ın o yeri geri almak için harb etmelerinin, başka yerler için aranan meşrûiyet şartları aranmaksızın câiz olmasıdır. Bunun için o yerle Müslümanlar arasında muvakkat ve ebedî bir sulh akdı imzalanmış olsa bile bunu bozarak o yeri geri almak câiz ve hattâ vâcibdir. Elverir kı, bunu başaracak güç ve kuvvet mevcut olsun.

Osmanlı tarihinde "**müftiyü's-sekaleyn**" yani insanlara ve cinlere fetva veren müftü lâkabı ile anılan **Ebussuûd Efendi**, Kıbrıs'ın fethi için bu islâmî hükme göre fetva vermiştir.⁴⁶¹ Mâlûm olduğu üzere, Kıbrıs Adası tâ **Hazret-i Muâviye** zamanında fetholunmuş, bilâhare Venedikliler'in eline geçmiş bulunuyordu.

Bu bahsi bitirirken -evvelce çeşitli vesilelerle az çok temas ettiğimiz- "**kaza ve kader**"ın de hürriyet meselesi ile alâkasını kısaca îzah etmek istiyoruz:

c- Kazâ ve Kader

Bilindiği üzere, kaza ve kadere inanmak, İslâmî olan imanın temelini teşkil eden altı esastan biridir. "**Kader**" bir oluşun levh-i mahfuzdaki durumu, "**kazâ**" ise, vakti gelince onun gerçekleşmesini ifade eder. Diğer bir iman umdesi de

⁴⁶¹ Bkz. Ertuğrul Düzdağ-Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları, İstanbul, 1972, sh. 108

"hayrihî ve şerrihî minallahi teâlâ" yani hayrın da şerrin de Allah'tan olduğuna inanmaktır.

Bu iman esâslarını ve hâssaten kaderi lâıyıkıyla anlamak, her yığının işi değildir. Zira engin bir ilim ve idrak ister. Bundan dolayıdır ki, Hazret-i Peygamber tarafından men edilmiştir. Bu husustaki bir suâle hiddetlenerek şöyle cevap vermiştir:

"Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mı gönderildim? Sizden öncekiler, bu hususlarda tartıştıkları için helâk oldular. Bunlardan sakının!"⁴⁶²

Diğer bir hadis-i şerifte de.

"Kaza (ve kader) bahis mevzuu edildiği zaman dilinizi tutunuz." buyrulmuştur.

Böyle hadisler pek çoktur. Böyle olduğu hâlde kaza ve kader, İslâm tarihinde en fazla münakaşa edilmiş olan ilk meselelerden biridir. Biz burada Kelâm ilminin mevzuu olan bu teferruatlı münakaşaları bir tarafa bırakarak hâsıl-ı neticeyi kısaca arz etmek istiyoruz.

Bilhassa Helenistik felsefenin İslâm Âlemi'ne girmesinden sonra hızlanan metafizik meselelerin münakaşasında ilk ortaya çıkan şahıs **Mabed el-Cühenî** (h. 80 - 669)'dir. Onu birçok başka şahıslar da takip etmiştir. Bunlara göre bildiğimiz mânâda kader yoktur. Bu kelime kudretten türemiş olup **"icra ve ifa gücü"**nü ifade eder. Bu sebeple bunların görüşüne **"kaderiye"** denilmiş, sonradan ise, daha şümüllü olan **"Mûtezile"** adıyla anılmışlardır. Bunlar kaderin Allah'ın **"adl"** sıfatıyla bağdaşmayacağını, insanın bütün fiillerinden bizzat mes'ul olduğunu, zira onun tam mânâsıyla **"hür bir irade"**ye mâlik bulunduğunu iddia ettiklerinden ehl-i sünnet dışındırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen **"kaza"** ve **"kader"** kelimelerine farklı mânâlar atfeden Mûtezile'nin aksine **Cehm b. Safvan** (h. 128 - 745)'in başlattığı bir görüşte de kulda aslâ irâdî bir hürriyet bulunmadığı, her insanın Allâh'ın takdir ettiği fiili yapmaya mecbur bulunduğu iddia edilmiştir. Daha sonra Emevîlere karşı girişilmiş olan bir isyan hareketine dâhil olduğu için yakalanıp öldürülmüş olan **Cehm b. Safvân**'ın ortaya attığı ve ehl-i sünnet dışı olan bu görüşe de kelâm ilminde **"Cebriye"** adı verilir.

Gerçekten, hürriyet veya beşerî irâde ve ihtiyar bahsinde ıfrat (Mûtezile) ve tefrit (Cebriye) yoluna saparak ehl-i sünnetten ayrılan bu görüşleri, haklı (!) gibi gösterecek pek çok âyet ve hadis mevcuttur. Fakat nazarların sathiliğinden doğan bu yanlışlardan kurtulmak ve nasları doğru olarak anlayabilmek için, Cenâb-ı Hak'ın bütün Kâinat'ı ve bu arada cüz'î bir irâde ile techiz eylediği insanlar ve cinleri yaratmaktaki murâd-ı ilâhîsi kistas ittihaz edilmelidir. Bu murad-ı ilâhî de yaratanın kendi beyânı ile sâbit olduğu üzere bir **"imtihan"**dır.⁴⁶³ Cenâb-ı Hak, ilm-ı küll sahibi olduğu cihetle kimin ne yaşayacağını mutlak olarak bilmekle beraber bunun fiilen sübûtunu murad etmiştir. Bu sebeple önce bu yanlışlara sebep olan nasslardan bir kaçını zikredelim:

Evveliyetle Mûtezile mensuplarının, kulun, kendi kaderini bizzat tayin ettiği (mutlak tefviz) görüşünü dayandırdığı âyetlerden bir kaçını arz edelim:

"Allah, kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler. Kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbi-miz! Eğer unutacak ve yanılacak olursak, bizi mes'ul tutma. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla, bize acı!.. Sen Mevlâmızsın; kâfirlere karşı bize yardım et."⁴⁶⁴

⁴⁶³ Mülk Sûresi, âyet 2.

⁴⁶⁴ Bakara Sûresi, âyet 286

"Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Yoksa Allah kullara aslâ zulmetmez."⁴⁶⁵

"Kötülük işleyenlere kötülükleri kadar ceza verilir."⁴⁶⁶

"Eğer inkâr ederseniz bilin ki, Allah sizden müstağnîdir. Kulların inkârından hoşnud olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnud olur. Hiçbir günahkâr bir diğerinin günahını yüklenmez. Sonunda dönüşünüz ancak Rabbinizedir. Yaptıklarınızı o zaman size haber verir. Çünkü O, kalblerde olanı bilir."⁴⁶⁷

"Semud'a gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik. Fakat onlar sapıklığı doğru yola tercih ettiler."⁴⁶⁸

"Başınıza gelen herhangi bir musîbet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu afv eder."⁴⁶⁹

"Yahud yaptıklarına karşılık olarak onları ortadan kaldırır. Birçoğunu da bağışlar."⁴⁷⁰

"Şüphesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."⁴⁷¹

Bir-iki de hadis zikredelim:

*"Her doğan tabîî fıtrat üzerine doğar. Sonra onu ana ve babası Yahudi, Hristiyan veya ateşperest yapar."*⁴⁷²

Diğer bir hadis-ı şerifte de şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ buyurur ki: Ben kullarımın hepsini kötü-

⁴⁶⁵ Âl İmrân Sûresi, Âyet 182 .

⁴⁶⁶ Yûnus Sûresi, Âyet 27

⁴⁶⁷ Zümer Sûresi, Âyet 7

⁴⁶⁸ Fussilet Sûresi, Âyet 17

⁴⁶⁹ Şûrâ Sûresi, Âyet 30

⁴⁷⁰ Şûrâ Sûresi, Âyet 34.

⁴⁷¹ İnsan Sûresi, Âyet 3.

⁴⁷² Müslim, Kader 46/6.

lükten arınmış olarak yarattım. Fakat şeytanlar bilâhare onları dinlerinden saptırmıştır."⁴⁷³

Şimdi de Cebriye mensuplarının istinad ettikleri nasslara bir-iki misal verelim:

"Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır. Ve büyük azab onlar içindir."⁴⁷⁴

"Allah dileseydi onları doğru yolda toplardı. Sakın bilmeyenlerden olma."⁴⁷⁵

"Allah, her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve ahkoyduğunu bilir. Onun katında her şey bir kadere (miktar) göredir."⁴⁷⁶

"Allah, sizi de, yaptıklarınızı da yaratmıştır."⁴⁷⁷

"Şüphesiz biz, her şeyi bir ölçüye (kadere) göre yaratmışızdır."⁴⁷⁸

"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce o, kitapta bulunmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır."⁴⁷⁹

Kur'ân-ı Kerim'de bu mânâda daha yüzlerce âyet bulunmaktadır.

"Başkalarını iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca mı «Bu nereden?» dersiniz? Ey Muhammed, de ki: «O kendi tarafınızdandır.» Doğrusu Allah her şeye

⁴⁷³ Mushm, Cennet 51/16

⁴⁷⁴ Bakara Sûresi, âyet 7

⁴⁷⁵ En'am Sûresi, âyet 35.

⁴⁷⁶ Ra'd Sûresi, âyet 8

⁴⁷⁷ Saffât Sûresi, âyet 96.

⁴⁷⁸ Kamer Sûresi, âyet 49.

⁴⁷⁹ Hadid Sûresi, âyet 22.

kaadirdir. Her iki topluluğun karşılaştığı günde başınıza gelen, Allâh'ın izniyledir. Bu, inananları da münafıklık edenleri de belirtmesi içindir."⁴⁸⁰

Buna dair de bir-iki hadis-i şerif kaydedelim:

"Allah Teâlâ, **Âdem**'i yarattı. Sonra sağıyla (yemini ile) onun sırtını sıvazladı da ondan bir kısım zurriyet çıkardı ve «Bunları Cennet için yarattım da onlar Cennet ehline uygun ameller işlerler » dedi. Sonra (yine) sırtını sıvazladı ve bir kısım zurriyet (daha) çıkardı. Ve «Bunları da Cehennem için yarattım. Cehennem ehline uygun ameller işlerler.» buyurdu."⁴⁸¹

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

"Ebedî saâdete eren (mü'min), annesinin karnında mü'min diye yazılan kimsedir. Bedbaht da annesinin karnında bedbaht diye yazılan kimsedir."⁴⁸²

"Şüphesiz ki, sizin herhangi birinizin yaratılması, ana karnında kırk gün nutfе, sonra bunun gibi bir kan pıhtısı, sonra bunun gibi bir parça et olarak devam eder. Daha sonra Allah ona bir melek gönderir, üzerine rızkını ve ecelini, saîd veya şakî olacağını yazar. Kendisinden başka ilâh olmayan Allâh'a yemin ederim ki, kışı, Cehennemle kendi arasında bir zıra' mesafe kalıncaya kadar cehennemliklerin amelini işler, daha sonra ilâhî yazı onu geçer. Hiç şüphesiz bir kimse cennet ehlinin amelini işler, öyle ki cennetle kendi arasında bir zıra' mesâfe kalmışken cehennem ehlinin amelini işler, sonra ölür ve cehenneme girer."⁴⁸³

⁴⁸⁰ Âl İmran Sûresi, âyet 165-166

⁴⁸¹ İmam Mâlik, Kader 3

⁴⁸² Müslim, Kader 46/1

⁴⁸³ Mustafa Öz, a.g.e. sh 48 (İmam-ı Âzam'a ait el-Fıkhü'l-Ebsat); Buhârî, Bed'ül Halk, 6; İbn Dâvud, es-Sunne, 16, İbn Hanbel, el-Müsned, IV/7

Şimdi bu nassların doğru olarak anlaşılabilmesi için yukarıda bahsedilmiş olan insanın yaratılış gâyesine ait murâd-ı ilâhînin bilinmesine ve bunun kıtas olarak kullanılmasına ilâveten, şu iki hususun da dikkate alınması gerekir:

1- Mâsivaullâh ve pek tabîî olarak insanı da "**zaman**" ve "**mekân**"lı bir âlemde mevcuddur. Bu sebeple onun düşünceleri de zaman ve mekânla mukayyettir. Bundan dolayıdır ki, Allâh'ın zaman ve mekândan münezzehtir olan "**zât hakikati**"nı kavrayamamaktadır. O, zuhûrunun şiddetinden dolayı "**gâib**"dır. Çünkü O'nun zuhûrunun şiddetine mütehammil bir zaman ve mekân yaratılmamıştır. Bunun Kur'ânî delili, **Hazret-i Mûsâ**'nın kendisini görmek hususundaki talebi üzerine "**len-terâni**" (Beni göremezsin) hitâb-ı ilâhîsinin vârid olması ve o ulû'l-azm (azamet sahibi) peygamberin zerre bir tecelliye ma'kes olan dağa bakınca bayılıp düşmesidir.

İmam-ı Âzam hazretlerine göre, Allâh'ın irâdesi, Zâli sıfatlarından olup kaza ve kaderi gibi hem ezeli ve hem de keyfiyetten münezzehtir.⁴⁸⁴ Bilinemez!.. O'nun ılım sıfatı da böyledir. Bu gerçekleri o büyük **İmam** şöyle ifade buyurmuştur:

"O'nun sıfatlarının hepsi, mahlûkların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. O kadirdir, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. O görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O ıtır, fakat bizim ıttığımız gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değil Biz, uzuvlar ve harflerle konuşuruz. Oysaki Allah, uzusuz ve harfsiz konuşur Harfler mahlûktur, fakat Allâh'ın kelâmı mahlûk değildir.

Allah bir şeydir (varlıktır), fakat diğer şeyler gibi değildir. O'nun varlığı, cısım, cevher, araz, had, zıd, eş ve ortaktan uzaktır O'nun Kur'ân'da zikrettiği el, yüz ve nefis gibi şeyler, keyfiyetsiz sıfatlardır. O'nun eli, kudreti veya nimetidir denile-

⁴⁸⁴ Mustafa Öz a.g.e. sh 66 vd. (İmam-ı Âzam'a ait el-Fikrûl Fekber)

mez. Zira bu takdirde sıfat iptal edilmiş olur. Bu, Kaderiye ve Mutezile'nin görüşüdür. O'nun elinin keyfiyetsiz sıfat olması gibi, gazabı ve rızası da keyfiyetsiz sıfatlarından iki sıfattır.

Allah, eşyayı bir şeyden yaratmadı. Allah, eşyayı oluşundan önce, ezelde biliyordu. O, eşyayı takdir eden ve oluşturmaktadır. Allâh'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-ı Mahfûz'daki yazısı olmadan, Dünya ve Âhiret'te hiçbir şey vâkı olmaz. Ancak onun Levh-i Mahfûz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır. Kaza, kader ve dilemek, O'nun nasıl olduğu bilinemeyen sıfatlarındandır. Allah, yok olanı yokluğu hâlinde yok olarak bilir, onun yarattığı zaman nasıl olacağını bilir. Var olanı, varlığı hâlinde var olarak bilir, onun yokluğunun nasıl olacağını bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş hâlini, oturduğu zaman da oturuş hâlini bilir. Bütün bu durumlarda Allâh'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan olma bir şey hâsıl olmaz. Değişme ve ihtilâf, yaratılanlarda olur.

Allah, insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allâh'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allâh'ın muvaffakiyet ve yardımını ile iman etmiştir.

Allah, Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip, küfrü yasaklamıştır. Onlar da onun Rab olduğunu ıkrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır. İşte, onlar, bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur. İman ve tasdik eden de fıtratında sebat ve devam göstermiş olur.

Allah, kullarının hiç birini iman veya küfre zorlamamış. Onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür, kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kafir olarak bilir. O kimse

daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mu'min olarak bilir, ilmi ve sıfatı değişmeksizin onu sever. Kulların hareket ve sükûn gibi bütün fiilleri hakikaten kendi kesbleri (kazançları)'dır. Onların yaratıcısı ise, Yüce Allah'tır. Onların hepsi Allâh'ın dilemesi, ilmi, hükmü ve kaderi ile olur."⁴⁸⁵

Bütün bu izahat gösteriyor ki, yanılmalar, zaman ve mekândan münezze olan Allah ve O'nun ezeli sıfatları hakkında zaman ve mekânla mukayyet bir zihni faaliyetle hüküm vermeye kalkışmaktan doğmaktadır. O'nun, bir şeyi olmadan önce bilmesi, aslâ cebir değildir. Kendi nezd-i ilâhîsinde zaman ve mekânın mevcut olmamasındandır.

Nasıl, bir çiftçi ektiği tohumun husûsiyetlerini kabli olarak bilmekten dolayı, ondan nasıl bir nebat meydana geleceğini tahmin edebilirse, Allâh'ın olacakları bilmesi de -tâbir câizse- bu kabildendir.

2- İkinci olarak dikkate alınması gereken husus ise, kaderin **"mutlak"** ve **"mukayyed"** olarak ikiye ayrılmasıdır.

Mutlak kader, atomlardan fezadaki sonsuz yıldızlara kadar bütün maddî âleme şâmilidir. Çünkü bunlar, kendi irade ve ihtiyarları olmadığından, âdetâ birer cansız robot gibi ezelde tayin ve takdir olduğu gibi hareket ederler.

Gerçekten hareket maddenin aslî ve daimî bir vasfıdır. Bazı filozoflar tâ **Aristo**'dan beri bunun bir ilk başlatıcısı olması yönünden Allâh'ın varlığına inanmışlardır. Müspet ilimlerde bu keyfiyetin adı **"determinizm"**'dir. Buna islâmî edebiyatta **"âdetullah"** veya **"sünnetullâh"** denilir. Bunda bir değişiklik olmayacağı, yani bunun sâbit, ezelde tayin edilmiş kanunlar sûretinde faal olduğu âyetle sâbittir ⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ a y

⁴⁸⁶ "...Allah'ın sünnetinde değişiklik olmaz." (Fetih Sûresi, âyet 23)

Alman fizikçisi **Werner Heisenberg**, “Kuantum Teorisi”ne getirdiği yenilikle müspet ilimlerdeki “determinizm”i yaymıştır. Şöyle ki.

Kuantum Teorisi, bir atomun yörüngesinde bulunan elektronların enerji seviyeleri arasındaki sıçrayışı inceleyen bir teoridir. Kuant, radyasyonun parçacıklarına verilen bir addır. Kuantum Teorisi’ni onun fikir babası **Einstein**’dan ayırarak geliştiren **Heisenberg** ortaya bir prensip koydu: Belirsizlik. Buna göre kuantumun (atom parçacığının) hızını önceden bilebilmek mümkün değildir. Çünkü o, belli değildir. Bu görüşü **Einstein**.

“-Tanrı zar atmaz!..” diyerek reddetmişse de çürütememiştir. Bunu iptal etmek şerefi Hollandalı fizikçi **Gerardt Hooft**’a nasip olmuştur.

Werner Heisenberg’in “Kâinattaki bir atomun yerini ve hareketliliğini aynı anda bilmek imkânsızdır.” şüretinde ifade edilebilecek olan teorisini **Gerardt Hooft**, bunun 43 saniye önceden bilinebileceğini ispat ederek yıkmıştır. Ancak **Hooft** bu görüşünü insanların irâdi fiillerine de teşmil ederek bizdeki Cebriyecilerin yoluna girmiştir. Kul için önceden bilebilmek, bir oluşun olmadan önce sâbit ve muayyen olduğunu gösterir. Şu hâle nazaran irâdi fiillere teşmil edilmediği takdirde bu görüş Kur’ân-ı Kerîm’in beyanına mutabıktır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de, “**Rahman’ın bu yaratmasında hiçbir düzensizlik bulamazsın.**”⁴⁸⁷ buyrulmaktadır. Yani maddî âlem, kader-i mutlakın hâkimiyeti altındadır. Şüphesiz, insanın maddî varlığı yani bedeni de böyledir.

Ancak kaderin bir de “muallak” veya “mukayyed” kısmı vardır. Bu da irâde ile techiz edilmiş olan varlıklara (insanlar ve cinlere) tanınmış olan irâdi serbestlik sahasında vâkî olan

fiilerdir. Bunlar hakkında ilâhî tayin cereyan etmez. Lâkin Allâh'ın izni ve halk etmesi mevzubahistir. Çünkü **"hâlık"** sıfat-ı ilâhiyesi, O'nun Zât-ı ulûhiyetine mahsustur. Bundan mâsivaullahta bir tecellî nasibi yoktur. İşte **"hayrihî ve şerrihî minellâhi teâlâ"**nın mânâsı budur. Allâh'ın iradesi, her oluştta mevcuddur. Böyle olmazsa şerri yaratmak için başka bir yaratıcı gerekirdi. Ancak rızası, sadece hayırda mevcuddur Şerre râzı değildir. Lâkin kulun dilemesi sebebiyle onu da yaratır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır."**⁴⁸⁸ buyrulmaktadır.

Bu beşerî irade ve hürriyet bahsinde kavranması gereken en güç mesele **"hidayet"** ve **"dalâlet"** meselesidir. Takriben iki asır müddetle kulu iradesiz bir otomat telâkki eden **"Cebriye"** ile onu fiilinin hâlıkı mevkiine yükselten **"Mûtezile"** İslâm Âlemi'ni çalkalayıp sarstıktan sonra Ehl-i Sünnet görüşünü müdafaa ve gâlip getiren **"Eş'ârî"** ve **"Mâturidî"** mezhepleri zuhûr ederek ümmete doğru yol gösterilmiştir. Buna göre kul için **"Cebir de yoktur, tefviz del"** Gerçek, bunların ikisi ortasında muvassıt bir yoldur. Her ikisi de bir itikadî hak mezheb olan Eş'arîlik ve Maturidîlik ışığında hidayet ve dalâlet meselesini izah için **İmam-ı Âzam** Hazretleri'nin evvelce iktibas olunan sözlerini hatırlatmakla yetinelim:

"Allah, insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allâh'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allâh'ın muvaffakiyet ve yardımını ile iman etmiştir.

Allah, Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip küfrü yasaklamıştır

⁴⁸⁸ Saffât Sûresi, âyet 96.

Onlar da onun Rabb olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır. İşte onlar bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur.

Allah kullarının hiçbirini iman veya küfre zorlamamış, onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür, kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mü'min olarak bilir, ilim ve sıfatı değişmeksizin onu sever.

Kulların hareket ve sükun gibi bütün fiilleri hakikaten kendi kesbleri (kazançları)dir. Onların yaratıcısı ise, Yüce Allah'tır. Onların hepsi, Allâh'ın dilemesi, ilmi, hükmü ve kaderi ile olur."⁴⁸⁹

F- CİHAD PRENSİPİ

Batılı müelliflerce, İslâmiyet'e karşı yöneltilen tenkit ve târizlerin ağırlık merkezini bu "**cihad**" meselesi teşkil eder. Onlar, müslümanlarla müslüman olmayanlar arasındaki tabii ve dâimî hâlin "**harb hâli**" olduğunu iddia eder ve Hazret-i Peygamber'in harblere iştirak etmiş olmasına karşı da târizlerde bulunurlar. Bunu yaparken cihadla ilgili nasları ve bunlar üzerinde müslüman hukukçuların görüş ve ictehadlarını hiçbir sûretle dikkate almaz ve bilhassa gayr-i müslimlerin -bugün bile- hâlâ "**silâh**"tan ziyâde "**kültür**" ve "**ekonomi**" yoluyla devam eden düşmanca tavırlarını görmemezlikten gelirler. Cihâdı, sadece gayr-i müslimlere karşı girişilecek silâhlı bir mücadele yani "**harb**" olarak telâkki etmenin yanlışlığı yanında, onun meşrûluk sebebini "**küfür**"e istinad ettiren istisnâî görüşleri tâmin ederek (umûmileştirerek) isnat ve iftiralarda bulunmaktan geri kalmazlar ve hâlâ da kalmamaktadırlar.

Bu görüşün sakatlığını, isnat ve iftiraların haksızlığını anlayabilmek için İslâm Dünya Görüşü'nde "**cihad**"ın mâhiyetini doğru olarak kavramak gerekir.

Bir kere cihad, gayret ve emek sarfetmek mânâsındaki "**cehd**" kelimesinden müştâk (türemiş) olup sadece silâhlı mü-

cadele demek değildir. Cihad kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak dört yerde, fiil şeklinde ise, yirmi dört yerde geçmektedir. İki âyet-i kerîmede ise, mücâhid sûretinde vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmında cihad kelimesi harb mânâsında ise de çoğunlukla **"Allâh'ın rızasın kazanmak için gayret sarfetme"**yi ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.

Önce bu ikinci mânâda ne gibi faâliyetlerin cihad sayıldığını izah edelim.

1-Nefse hâkimiyet sağlamak için gerçekleştirilecek faâliyetlerin hepsi de cihaddır. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

*"Mücâhid, nefsiyle cihad edendir."*⁴⁹⁰ buyurmuşlardır.

Mevzû (uydurma) olduğu iddia edilmekle birlikte -evvelce bahsetmiş olduğumuz- üzere, Hazret-i Peygamber silâhlı çatışmayı **"cihâd-ı asgar"** (küçük cihad) nefisle mücadeleyi ise **"cihâd-ı ekber"** (büyük cihad) olarak tavsif buyurmuşlardır. Hâlbuki mevzû hadis, mutlaka uydurma demek değildir. Zîra mesnedine ulaşılammış olan hadisler de mevzû addedilmektedir.

2-Hakkı izhar ve ifade için cesâret-i medeniye göstermek de İslâm nazarında en faziletli bir cihaddır. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

*"Cihâdın en faziletlisi, zâlim sultan (idareci) nezdinde hakkı söylemektir"*⁴⁹¹ buyurmuşlardır. Diğer bir hadîs-i şerîf de şöyledir:

*"Mü'min, kılıcı ve diliyle cihad edendir."*⁴⁹²

⁴⁹⁰ Tirmizî, İezâhü'l-Cihâd 2

⁴⁹¹ İbû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13.

⁴⁹² Mûsne'd III, 456.

Bir başka hadîs-i şerifte de zamanla dînî emirlere riâyet etmeyen insanların zuhûr edeceği ifade buyrulduktan sonra, onlara karşı cihad şu sûretle ifade edilmiştir:

*"Kim onlara karşı eliyle cihad ederse, o mü'mindir. Kim onlara karşı diliyle cihad ederse, o mü'mindir. Kim onlara karşı kalbiyle cihad ederse, o mü'mindir"*⁴⁹³

3-Bazı çok normal fiiller de İslâm nazarında cihad hük-mündedir. Hazret-i Peygamber çıkılacak bir sefere katılmak için gelen birisinden sorup yaşlı anne ve babasının hayatta olduğunu öğrenince:

*"Onlara hizmet için nefsinle cihad et."*⁴⁹⁴ buyurarak onu geri bıraktırmışlardır.

Hazret-i Âişe'nin:

"Biz kadınlar da cihad etmeli değil miyiz?" suâli üzerine Hazret-i Peygamber:

*"Sizin için cihadın en faziletli makbulı hacdır."*⁴⁹⁵ buyurmuşlardır.

Gayr-i müslimlere karşı silâhlı mücâdele mânâsında **"cihad"**a gelince, onun mâhiyeti ve meşrûiyet şartlarının da doğru olarak tespit edilmesi lâzımdır. Bir kere bu, bir farz-ı kifâyedir. Ancak, müslümanlar için çok umûmî ve şümûllü bir tehlike ve tecâvüz mevcut olduğu takdirde farz-ı ayn olur. Bu takdirde seferberlik (nefir-i âm) ilân edilir. Gayr-i müslimlerle savaşmanın meşrûiyet sebebi, onların müslümanlara karşı tecâvüzde bulunmalarıdır. Tabiatıyla imzaladıkları sulh muâ-hedesini bozmaları veya tecâvüz hazırlıklarında bulunmaları da meşrûiyete dâhildir. Sadece Şâfiî hukukçuları, bir toplulukla

⁴⁹³ Muslim, İman 80

⁴⁹⁴ Buhârî, Cihad 138.

⁴⁹⁵ Buhârî, Hac 4, Sayd 26, Cihâd 1.

harbetmenin meşrûiyet sebebinin, onların kâfir olmaları şartına istinad ettirirler ki, bu istisnâî bir görüştür.

Cihadın gayesi, “i'lâ-yı kelîmetullah” yani Allâh'ın sözünü (Kur'ân'ı) yüceltmek ve tevhid inancını koruyup hâkim kılmaktır. Bunun aslî yolu ve metodu ise, güzel ve hikmetli sözlerle tebliğdir.⁴⁹⁶ Zira İslâmiyet, bu hususta cebir kullanmayı şiddetle yasak etmiş⁴⁹⁷ olduğu gibi bu şartla gerçekleşecek îmânî da geçersiz kabul eder. Elbette, tabî sonucu husûmeti şiddetlendirmek olan harb, bir tebliğ vasıtası değildir. Ancak ona, düşman tecâvüzü sebebiyle cevâz verildiği hesaba katılırsa, bunun meşrûiyeti hiçbir hukuk sisteminde münakaşalı olmayan bir meşrû müdafaa olduğu kolayca anlaşılır. Unutmamak gerekir ki, İslâm'da her türlü tecâvüze karşı umûmî prensip “kûsas”tır. Aksine hareket ise, haysiyet kırıcı bir pasiflik, yani mezelleştir.

Gayr-ı müslimlerle silâhlı mücâdelede bulunmanın meşrûiyet sebebi, onların kâfir olmaları değil, bilâkis müslümanlara karşı tecâvüzde bulunmaları olduğunu gösteren delilleri şöylece sıralayabiliriz:

1- Harbî ilk emreden âyet-i kerîmede bu husus âşikârdır:

“Sizinle harbedenlerle Allah yolunda siz de savaşın; ancak aşırı gitmeyin, çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”⁴⁹⁸

Bunu te'yîd eden başka âyet-i kerîmeler de vardır:

“Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Fakat sizi öldürmeye kalkıştırlarsa, (siz de) hemen onları öldürün.”⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Nahl Sûresi, âyet 125

⁴⁹⁷ Bakara Sûresi, âyet 256, Yûnus Sûresi, âyet 99, Kehf Sûresi, âyet 29, Hucurât Sûresi, âyet 14.

⁴⁹⁸ Bakara Sûresi, âyet 190

⁴⁹⁹ Bakara Sûresi, âyet 191

"Onlar savaşmakta vazgeçerlerse, siz de vazgeçin."⁵⁰⁰

Bunu te'yid eden bir gerçek de İslâm'da harb esnasında gayr-i muhârib unsurların mesele kadınların ve çocukların öldürülmesinin yasak edilmiş olmasıdır. Eğer harbin meşrûiyet sebebi küfür olsaydı, kâfir kadınların da öldürülmesi gerekirdi. Hâlbuki bunu men eden birçok hadîs-i şerif mevcuttur.

2-Eğer harbin meşrûiyet sebebi küfür olsaydı, harb edilmekte olan gayr-i müslimler **"eman"** dileyip teslim alınınca harbe nihayet verilmeyip öldürülmeleri gerekirdi. Zira eman dilemek, İslâm devletinde gayr-i müslim olarak yaşamak imkânını sağlar. Belli hak ve mükellefiyetler dâhilinde müslümanlarla bir arada kardeşâne yaşama imkânını elde etmek için öldürülmekten kurtulmak, şu âyet-i kerîmede **"cizye"** şartına tâlik edilmiştir:

"Cizye verinceye kadar onlarla savaşın."⁵⁰¹

Bu âyet-i kerîme de gösteriyor ki, harbdan maksat öldürmek, savaşma sebebi de küfür değil; kâfirlerin şerlerinden emîn olmaktır. Bu sağlanınca, harb etmek meşrû olmaktan çıkmaktadır. Yoksa emân dilemeleri ile iktifâ edilmez, İslâm'ı kabulleri şart koşulurdu.

3- Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır olmayan gayr-i müslimlerle ıy münâsebetler içinde bulunmayı emreder:

"Ehl-i Kitab'a en güzel olan sûrette muâmele edin. Ancak zulmedenler hâriç."⁵⁰²

"Allah, sizi din hakkında size kıtal yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adâlet yapmanızdan nehyetmez. Çünkü Allah,

⁵⁰⁰ Bakara Sûresi, âyet 193.

⁵⁰¹ Tevbe Sûresi, âyet 29.

⁵⁰² Ankebût Sûresi, âyet 46.

adâlet yapanları sever. Allah, sizi ancak size din hakkında kıtal yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza muzâheret eden (destek veren) kimselerden, onlara dostluk etmenizden nehyediyor. Her kim de onlara dostluk ederse, işte onlar kendilerine yazık eden zâlimlerdir."⁵⁰³

Bu görüşü teyid eden pek çok hadis-i şerif de vardır. Onlardan da bir ikisini dikkatlerinize arz edelim:

*"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin. Allah'tan âfiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki, cennet kılıçların golgesi altındadır"*⁵⁰⁴

Hazret-i Peygamber, her sefere çıkışta mücâhidlere düşmana taarruz etmeden uzlaşma çarelerini araştırmalarını tavsiye eder ve:

"Sizin babalarını ve kocalarını öldürmüş olacağınız çocuklar ve kadınlarla geldiğinizi görmek yerine mühtedîlerle geldiğinizi görmek isterim." derdi.

İslâm'da harbin meşrûiyet sebebi, sadece düşman tecâvüzü değildir. Bu gayr-i müslim devlet veya toplulukla yapılmış olan sulh anlaşmasının onlar tarafından bozulması da meşrû bir harb sebebidir. Bunun tipik misali, Medine Yahudileri ile yapılmış olan sulh anlaşmasının Hendek Harbi'nde onlar tarafından bozulması üzerine yaşanan gelişmelerdir. Bunun gâyesi de hiç şüphesiz müslümanların emniyetini temin ve bu hususta mevcut veya muhtemel tehlikeleri bertaraf ederek sulhu ikameden ibarettir.

Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

"Bir de Allah ve Rasûlü'nden hacc-ı ekber günü insanlara bir ilân ki, Allah müşriklerden berîdir, Rasûlü de...

⁵⁰³ Mümtehhine Süresi, âyet 8, 9

⁵⁰⁴ Buhârî, Cihâd 112, Müslim, Cihâd 20.

Derhal tevbe ederseniz, o hakkınızda hayırdır; yok eğer aldirmazsanız, biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz ve Allâh'ı, Peygamber'i tanımayanlara elim (gayet acı) bir azabı tebşîr et (müjdele)!

Ancak muâhede (antlaşma) yapmış olduğunuz müşriklerden bilâhare size ahidlerinde hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinizde hiçbir kimseye muzâharet etmemiş (arka çıkmamış, desteklememiş) bulunanlar müstesna! Bunlara müddetlerine kadar ahidlerini tamamıyla îfa edin! Herhâlde Allah müttakileri sever."⁵⁰⁵

"Ve eğer verdikleri ahidden sonra yeminlerini bozar ve dininize taarruza kalkarlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün. (Çünkü onların yeminleri yoktur). Ola ki vazgeçerler.

Ya öyle bir kavimle muharebe etmezsiniz ki, yeminlerini bozdular ve Peygamber'i çıkarmayı kurdular; hem de ilk evvel size taarruza onlar başladılar. Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü'minseniz, daha evvel Allah'tan korkmalısınız."⁵⁰⁶

Azınlık durumunda olan müslüman bir topluluğa zulmeden ve onların haklarını çiğneyen gayr-i müslimlere karşı da harbetmek müslümanlar için meşrûdur.

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Hem siz neyinize çarpışmayasınız. Allah yolunda ve o zebun edilmiş (gücsüz bırakılmış) erkekler, kadınlar, yavrular uğrunda ki «Yâ Rabbenâ! Bizleri bu ahâlisi zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahip gönder, tarafından

⁵⁰⁵ Tevbe Sûresi, Âyet, 4-5

⁵⁰⁶ Tevbe Sûresi, Âyet 12-13.

bize bir yardımcı gönder!» diye yalvarıp duruyorlar. ⁵⁰⁷
buyrulmaktadır.

Diğer bir âyet-i kerîme de şöyledir:

"... Allâh'ın insanları birbiriyle def etmesi olmasaydı, arz (yeryüzü) mutlak fesad olup gitmişti." ⁵⁰⁸

Beşir bin Hasâsiyye -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- 'e bey'at etmek için geldim Bana, Allah'tan başka ilâh olmağına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmemi, namaz kılmamı, zekât vermemi, İslâm üzere haccetmemi, Ramazan orucunu tutmamı ve Allah yolunda cihâd etmemi şart koştu.

Ben de şöyle dedim:

"-Ey Allâh'ın Rasûlü!.. Vallâhî bunlardan ikisine gücüm yetmez. Onlar da cihad ve sadakadır. İnsanlar cihaddan kaçan kimseye Allâh'ın gazab ettiğini söylüyorlar. Ben ise cihad meydanına gelince nefsime ölüm korkusu kaplayıp kaçmaktan endişe ediyorum.

Sadakaya gelince, benim malım küçük bir koyun sürüsü ve on deveden ibârettir. Onlar da ehlimin mâişet kaynağı ve binek hayvanlarıdır."

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- elimi tuttu, salladı ve şöyle buyurdu:

"-Cihad yok, sadaka yok, peki o hâlde nasıl cennete gireceksin?!"

Bunun üzerine:

"-Yâ Rasûlallâh'!.. Bey'at ediyorum." dedim ve Allah Rasûlü'ne koştuğu bütün şartlar üzerine bey'at ettim ⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Nisâ Sûresi, âyet 75

⁵⁰⁸ Bakara Sûresi, âyet 251

⁵⁰⁹ Ahmed bin Hanbel, V, 224.

Bundan başka "**bâğî**"ler ve "**mürted**"lerle harb etmek de şer'an câiz ve meşrûdur ki, bunlara da kısaca temas edelim.

Bâğîlere Karşı Harb:

Meşrû bir idâreye karşı isyan edenlere "**bâğî**" denilir. Bunlar, ahidlerini bozmuş ve itaat dairesinden çıkmış olan kimselerdir. Âme-i müslimînin sukûnunu ihlâl etmiş olmaları sebebiyle yapılacak nasihati dinlemeyip taammüd etmeleri halinde bunlarla da harbedilir.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Mâverdi bunların durumunu şöyle anlatır:

"Halife, âsiler üzerine savaşmak için komutan tâyin ederse, komutan önce onları korkutur, sapık yoldan vazgeçirmeye çalışır. Eğer taşkınlıkta ısrar ederlerse savaşır. Fakat yine de ansızın, geceleyin bir hücumda bulunmaz. Âsilerle savaşıma, müşriklerle ve mürtedlerle savaşmadan 8 yönden ayrılır.

1-Bunlarla savaşma öldürmek için değil, sapıklıktan uzaklaştırmak, terk ettirmek içindir.

2-Göğüs göğse savaşılır, kaçarlarken peşleri takip edilmez, savaşılmaz. Hâlbuki kâfirler ve mürtedlerle her iki durumda da savaşılır.

3-Yaralıları bırakılıp terk edilmez. Müşrikler ve mürtedlerin yaralıları harp meydanında terk edilir. **Hazret-i Ali**, Cemel Vakası'nda "**Kaçanları takip etmeyin, yaralıları öldürmeyin**" demiştir.

4-Esirlere öldürülmez. Müşrik ve mürtedlerin esirleri ise öldürülür. Tekrar savaş dönmeyeceğinden emin olunursa serbest bırakılırlar. Karşı tarafa kaçacağı ihtimalleri varsa, harp sonuna kadar hapsedilirler. Ondan sonra bırakılırlar.

Haccâc, **Katarî b. El-Fücâe**'nin dostlarından bir grup esiri kendi tarafında kalacaklarını bildiğinden serbest bıraktı. **Katarî**, adamlarına

"Allâh'ın düşmanı **Haccâc**'a karşı savaşa hazırlanmış" dedi. **Haccâc** da

"Çok uzak ihtimaldir, âzâd edenin eli, onların boyunları üzerindedir" dedi ve şu şiiri okudu.

"Vâli olarak gelen **Haccâc**'in idaresine karşı mı savaşa geçiz dersiniz? Şunu bilin ki, her kötülüğü kahtretmesin, bilen ve onlayan ziyaretçiyim. En'lerden deliler getirsek **Haccâc**'in safında onunla nasıl savaşabiliriz? Ne diyebiliriz? Bize kötülük ve sıkıntı mı etti diyeceğiz? Hayır, bizlere o ve komutanları sıkıntı etmed. **Katarî** kötülüğü etti. Kavimler hep şunu söyleyecektir ki, "Fes.eğen ekim: ot bitti" (Asker yetiş: rıdım fakat **Haccâc**'in safına kaçtı).

5-Malları ganimet olarak çocukları da esir olarak alınmaz. Peygamber-sallâllâhu aleyhi ve sellem'-den şu hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir: "**Dâr-ı İslâm ve içindekilerin hepsi masûndur, haramdır. Dâr-ı şîrk içindekilerin hepsi mübahdır**".

6-Onlara savaş için anlaşmalı müşriklerden, zimmilerden kuvvet yardımı istenmez. Dinden çıkan ve müşrikler için yapılan harblerde âsilerden kuvvet yardımı istenir.

7-Bir müddet için anlaşma yapılmaz, mallarının korunacağı vâdinde bulunulmaz. Anlaşma yapılsa da bağlayıcı değildir. Sultan zayıfla, kuvvet buluncaya kadar

Mürtedlere Karşı Harb:

Müslüman olan bir yerin halkı irtidat eder, yani İslâm'dan dönerse, onlara karşı da harb etmek câizdir. Çünkü bunlar sarâhaten veya zimnen mevcut olan tebaiyet ahdi veya biat mîsâkını bozarak itaat dairesinden çıkmış demektir. Bu ise, İslâm toplumunun sulh ve sükûnunu ihlâl demektir. Ancak bunlarla harbe girişilmeden önce onların varsa itikadî şüphelerini gidermek ve tevbe etmek ihtimallerine binâen bir mühlet tanımak gerekir. Harbe tutuşmadan önceki bu gibi muâmelelere “istiâbe” denilir.

İstiâbe, yani mürtedleri tevbekârlığa dâvet hususundaki bütün teşebbüsler akîm kalırsa, o zaman kendileriyle harb edilir. Emân dilemeleri veya cizye vermeyi kabul etmelerine itibar olunmayarak öldürülürler. Yani esir veya zimmi statüsü elde edemezler.

Bunlara “Ehl-i Ridde” de denilir. Bu tâbir, Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra Arabistan'da baş gösteren ve **Hazret-i Ebubekir** tarafından askerî güç kullanılarak bertaraf edilen irtidat hadisesi sırasında Arab tarihçileri tarafından kullanılmıştır.⁵¹¹

Harbin meşrûiyet şartlarını böylece izah ettikten sonra bir de onun nasıl icrâ edileceğini anlatalım

bekler Kuvvet bakımından sonra savaş.” Sulh anlaşması yapılmıca mallara bakılır. Bu mallar harb ganimetleri veya zekât mallarındansa kendilerine verilmaz. Zekât malı lâyük olanlara harb ganimetleri de hak kazananlara dağıtılır. Ama öz malları ise, temellük edilmez, geriye kendilerine verilir.

8 Mancuslarla üzerlerine şiddetli taş atışın yapılmaz. evleri yakılmaz. Meyve ve sebzeliğin ır ha edilmez. Her ne kadar oturanlar isyan çıkarmışlarsa da ulke,eri İslâm ulkesidir. Taşkınlık yapanlar itaatkâr, adâletli topluluk tarafından kuşatılmışsa onların kendilerini okutmelerinden de korkuyorlarsa o takdirde müslüman tehlikeyi koymak için silâhlant. Asker üzerine ağır silâhlarla atışlar yapılır. Çünkü müslüman, savaş dışında da mal ve canını korumak için silâhlantabilir.” (Mâverdi- el Ahkâmü's Sultâniye, İstanbul 1976, sh. 68 vd.)

⁵¹¹ Fazla bilgi için bkz. Ebu'l-Hasan el-Mâverdi- a g e sh. 63 vd

İslâm nazarında “**insan**” mükerrem ve muhterem olduğundan onun telef olmasına sebep olan harb, aslında kabîh (çirkin) bir şeydir. Böyle olduğu hâlde, onu meşrûlaştıran zulüm ve tecâvüzü def ederek sulh ve selâmeti temin ve bu sûretle insan hak ve hürriyetlerini korumak hususundaki ulvî gâyedir. Bundan dolayıdır ki, İslâm nazarında harb “**hiaynihi**” değil “**ligayrihi**” hasen, yani güzeldir. Bunun mânâsı, onun aslında güzel olmadığı hâlde, yoneldiği gâye itibarıyla güzel addedilmesidir. Bu gâye de beşerin Dünya ve Âhiret selâmet ve saadetine yegâne vasıtası olan Allâh'ın nizâmını tesis, yani “**i'lâ-yı kelimetullah**” (Allâh'ın sözünü yüceltip gâlip getirmek)tir. Bundan dolayıdır ki, ona “**cihad**” ve neticesine ise “**fetih**” denilir.

İslâmiyet'in zuhûru zamanında Dünya'nın hiçbir yerinde harbin tâbî olduğu hiçbir hukuk kaidesi mevcut değildi. Gâlipler, mağlûplara dilediği her zulmü yapmak hususunda tamamen serbest idiler. Hattâ İslâm'dan sonra bile bütün ortaçağ boyunca Hıristiyanlar aynı tavrı devam ettirmişlerdir.

Bu gerçeği tamamen Batı kaynaklarına istinâden Lahey'de verdiği bir konferansta çok tafsîlâtlı bir sûrette ortaya koymuş bulunan **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**'den çok kısa bir nakülle dikkatlerinize sunarak mücmel bir kanaat hâsıl etmenizi sağlamaya çalışalım:

“Haçlılar muhasara edilen İznik şehri civarında Bir Türk ordusunu mağlup ettikten sonra bütün yaralıların başlarını kesmişler ve mağlûp düşmanlarının “**metrükât**”ını zafer âlâmetleri olmak üzere atlarının eğderlerine asmış bulundukları hâlde karargâhlarına dönmüşlerdir ve böylece getirdikleri başları, mahsur (kuşatılmış) şehrin içine atmışlardır. Memlekette o kadar tahripkârlık ve yağmacılık yapmışlardır ki, az vakit sonra kıtlığa uğramışlardır. Hıristiyan ahâli bile soyulmuş ve

öldürülmüştür.⁵¹² **Marrat (ün-Nüman?)** kasabasında Haçlılar çocukları delikanlıları ve sanki yaşlarının çokluğu ve ağırlığı altında belleri bukülmüş; ihtiyarları kesip biçip öldürüyorlardı; hiç kimseyi esirgemiyorlardı ve «iş»i çabuk bitirmek için, birkaç kişiyi bir tek iple asıyorlardı. Ne bulurlarsa kapıyorlardı; ölümlerin kanınlarını yarıp deşip «bizantin»ler ve altın sikkeler çıkarıyorlardı. Nihayet **Bremond**, saray kulesinde kapanmış olanların hepsini çıkartıp getirtti. Yaşlı kadınlarla ihtiyarlığın son haddine varmış elleri, ayakları tutmaz olmuş erkeklerin ve zayıf olmak hasebiyle bir işe yaramaz kimselerin öldürülmelerini emretti. Bulûğ haddine ermiş veya bu haddi aşmış plan gençleri güçlü kuvvetli adamları ayırtıp, Akkâ'da satılmak üzere oraya göndertti. Türklerin böyle toptan öldürülmeleri Birinci kânunun 12. pazar günü vaki oldu; lâkin «iş» bir günde bitirilemediğinden, kalanları Haçlılar ertesi gün öldürdüler.⁵¹³

Fransa'da Puy şehri Piskoposluk Meclisi azasından **Raymond d'Agiles** tarafından naklolunduğu veçhile,⁵¹⁴ Araplardan başları kesilmemiş yahut surların üzerinden dışarıya fırlatılıp atılmamış olanlar «ateşe atılır»dı.

⁵¹² G. Le Bon mezkûr eser, s. 334-335 (A. Reşid Turnagil'den naklen)

Dindaşları eline düşmüş İbristivan harp esirlennin duçar oldukları muâmele katırlıkça ve sertlikçe ehven değıldi. Bu tutsakların azaları pek kenh, iğrenç ve feci sûrette kesirdi; yahut bunlar toptan hep birsen öldürülürlerdi. Birçok misaller arasında bir taraftan Venedikliler, diğer taraftan Bizanslılar ve Cenevizler arasında 1261 de vukû bulan harp'te esir düşen zava'ların duçar oldukları muâmeleyi zikr ve nixâye edeceğim. Bu tutsakları tırtarlar may aşılard Rum'lar hisse enne düşen esirlenn Bizans âden üzere, göz erin, ç kardılar. Cenevizler de kendilerininmuâzer tamamen öldürdüler (Daru -mezkûr eser, c I s. 365).

Gelindi muhasarasında (1416) gâlip gelen Venedik amirali **Pierre Loredon** esirler arasında bulunan Cenevizlilerin, Kataonyalıların, Sicilyalıların ve Provanslıların hepsini kılıçtar geçirdi. Cimililer azaları koparılmak sûretiyle parçalanıp öldürüldükten sonra parçaları kayıpların pupalarına asıldı (Loredon an Marino Sanuto önce mahfuz kalmış olan raporundan Vite de duşarı Venezia, A. Reşid Turnagil'den naklen)

⁵¹³ Keşiş **Rober (Robert-le-Moine)** adlı dinder, muttaki ve muşfik zatın gözle gorerek şehadet kı, **Le Bon** mezkûr esennin 336'ncı ve 337 nci sahifelerinde nakletmiştir (A. Reşid Turnagil'den naklen)

⁵¹⁴ **Le Bon** mezkûr eser, 337. (A. Reşid Turnagil'den naklen)

«Kudüs sokaklarında ve meydanlarında, kesilmiş başlardan, ellerden ve ayaklardan müteşekkil yığınlar görölüyordu. Her tarafta yollar insan cesetleriyle örtölmüş olup ancak cesetler arasında bir geçit bulunabilirdi. Fakat hepsi yine binnisbe ehemmiyetsiz şeylerdi...»

«Eski Mabel-i Süleyman'da o kadar kan dököldü ki⁵¹⁵ ölülerin cesetleri kan deryası içinde yüzüyor, ön avluda şuraya buraya gidiyordu; yine bu kan deryasında, kesilmiş eller ve ayaklar yüzer bir hâlde görölüyordu. Bu kıtalı yapan askerler bile dökölen kanlardan intişar eden buğu ve kokuya zorla tahammöl edebiliyorlardı.»

Bu birinci katliam kâfi görölmediğinden, Haçlıların teşkil ettikleri bir mecliste Kudüs ahâlisinin hepsinin, yani muslu-manlarla beraber Yahudilerin ve Katolik kilisesinden ayrılmış, başka bir İsevi mezhebe sölök etmiş olmakla Roma nazarında mulhid (dinsiz) sayılan Hristiyanların dahî katlölunmalarına karar verildi. Bunların miktarı tahminen on bine bâliğıdi. «Dindar» (!) şövalyelerin sarf ettikleri gayrete rağmen kıtal sekiz gün sürdü. Kadın, çocuk, ihtiyar, hiç kimse kaçıp kurtölamadı!.. Güya dinin hâmilieri olduklarını söyleyen bu adamların davranışları, Hristiyan müverrihlerin bile infiâllerini mücib olmuştur. **Bernard le-Tresorier** bunları mecnun sıfatıyla vasıflandırır; Dol başpiskoposu **Baudin** onları pislik içinde yuvarlanan kısıraklara benzetir. **Computruerunt illi, tanguam jumenta in stercoribus**. Muasir müverrihlerden bir başkası, Akka başpiskoposu **Jacques de Vitry** de der ki:

«**Arz-ı Mev'üd** La bulunanların hepsi. Allah'tan korkmaz birtakım dinsiz. diyânet ve ibâdete mahsus şeylerin hürmetini nakzeden habis, hırsız, zina işleyici, baba katili,

⁵¹⁵ Omer Câmı, kır on bin Musluman'a sığınak olmuştu, bunların hepsi katledildi (Le Bon, mezkûr eser, s. 337) 52-55 numaralı nota müracaat (A. Reşid Tumağıl'den naklen)

yemin bozan, soytarı, -alt tarafının zikrinden istihya ile (utanarak) çekinirim- mâkulesi heriflerdir.»

Guillaume de Tyr açık söyler olmaklıkça zıkrolunan rivayetler sahiplerinden aşağı kalmaz.

İkinci Ehl-i Salıb Seferi'nı yapan Haçlıların davranışları birincilerinkilerin aynı olmuştur. Piskopos müşaviri **Anquetil** tarihinde, «İşlemedikleri hiçbir zâlimce, gaddarca cinâyet, şakâvet, hayâsızlık ve rezâlet kalmamıştır.» demiştir.

Dördüncü Ehl-i Salıb'ı teşkil eden ve Kudüs'e giderken Kostantiniye'ye uğrayan Haçlılar, orada yerleşmeye karar verdiler. İçinde Yunanlılardan ve Latınlerden kalma gâyet kıymetli san'at ve edebiyat hazinelerinin bulunduğu bu zengin Hıristiyan şehrinin kâmilini yağma ettiler; altın ve gümüş olmayan şeyleri kırdılar veya denize attılar.⁵¹⁶

Bu yüz kızartıcı zulüm hikâyeleri bu minval üzere sayfalar dolusu uzayıp gitmektedir.⁵¹⁷

İnsanlık tarihinde ilk defa olarak İslâmiyet, harbi, hem meşrûiyet sebebi ve hem de icrâ tarzı itibariyle adâlet ve insaf ölçütleri dâhilinde kaidelere bağlayan tek din veya sistemdir. Bu kâideler de şöylece sıralanabilir:

1-Meşrû bir sebeple, bir gayr-i müslim toplulukla harbe tutuşmadan önce İslâm'ı kabul etmeleri veya cizye vererek Müslümanlar'la sulh ve sükûn içinde yaşama hakkını elde etmelerini peşinen teklif mecbûriyeti vardır. Üstelik bu tebliğ şartının da güzel ve hikmetli sözlerle yapılması ilâhî bir emirdir.⁵¹⁸

“Bu ilâhî emre uymakta kusur etmek, edenin mes'uliyetini dâvet eder. Eğer kumandan, kâfirleri usûlü dairesinde İslâm'a

⁵¹⁶ Prof. Dr. A. Reşid Turnagil a.g.e sh 140 vd

⁵¹⁷ Tafsîlât için bkz. a.g.e sh. 111 vd

⁵¹⁸ Nahl Sûresi, âyet 125.

dâvet etmeden önce, bu hususta delilleri, bürhanları etrafları dırmadan, tafsil etmeden, böylece haberdâr eylemeden önce, onlara karşı muhâsamata girişir ve onları ansızın vâkı akınlarda baskın sûretiyle gaflet üzere tutuş tarikiyle öldürürse, tıpkı bir müslüman katletmiş gibi olup, diyet vermesi icab eder. Zira İslâm'ın "**dâvet**"ini ıstıtmemiş olan herhangi bir kavmin, mü'min olması zan ve farz olunur. Yani **Hazret-i Muhammed**'den evvel gelmiş olan peygamberlerden birinin dinine sâlik olup, bu dinin ahkâmıyla feshedilmiş bulunduğundan, haberdâr olmamış sayılır.

Hâlid bin Velid, İslâm müşidleri heyetlerinin birinin başında bir kabileye gönderildiği zaman, dinin ahkâmını tebliğ edip silâh kullanılmaması hakkında sâir müşidlere vâkı olduğu gibi ona da verilen te'kitli emre muhâlif olarak silâh kullanmış olduğundan, Peygamber bu sûretle öldürülen insanların ve hayvanların, hattâ telef edilen köpeklerin bile diyetlerini vermişti.⁵¹⁹

Hazret-i Ali, Hayber'de Peygamber'den sancağı alırken:

"-Yâ Rasûlallah! Yahudilerle doğuşe doğuşe İslâmiyet'i onlara kabul ettirecek miyiz?" diye sormuş, Peygamber -sal-lallâhu aleyhi ve sellem- de şu cevabı vermişti.

"*Hayır. Müslümanlığı onlara hilm ve sukûnetle teklif ediniz*"⁵²⁰

2-Gayr-i muhârib unsurların hayatı mâsum (korunmuş)tur. Yani onlar öldürülemezler.

İslâm ordusu tarafından İran'ın fethi esnasında kuşatılmış olan başşehirin etrafında binlerce insan esir edilmişti. Fakat

⁵¹⁹ Prof. Dr. A. Reşid Tunağil- a.g.e. sh. 153

⁵²⁰ Buhârî, Cihad

bunların gayr-i muhârib, işiyle gücüyle meşgul köylüler olduğu anlaşıncı kumandan **Sa'd bin Ebî Vakkas** tarafından serbest bırakılmışlardır. Aynı şekilde ihtiyarlar, körler, kadınlar, çocuklar, mâlûller ve ateh getirmiş (bunamış) olanlar da masun olup öldürülemezler. Hattâ bunlardan kadınlar savaş esnasında neşideler söyleyerek askerleri teşcî etmiş (cesaretlendirmiş) veyahud herhangi bir sûretle düşman askerine yardım etmiş olsalar bile yine de öldürülemezler.

3- Yaralanan ve artık harb edemez hâle gelen düşman askerini öldürmek de haramdır. Zira cihaddan murad, kâfirleri öldürmek değil, onların müslümanlara verebilecekleri zararlara mâni olmaktır. Aynı şekilde esir olan düşman askerlerini öldürmek veya kendilerine herhangi bir sûretle işkence yapmak da haramdır. Hazret-i Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis-i şerifinde:

*"Mazlûmların bedduâsından sakınınız. Zira mazlûmların âhının Allah katına ulaşmasına hiçbir mâni yoktur."*⁵²¹ buyurmuşlardır.

4- Esirlere fenâ muâmele yapılamaz ve her fidiye-i necat (kurtuluş akçası) veren esirin serbest bırakılması şarttır. Aynı şekilde karşılıklı olarak esirlerin mübadeleleri de sayı eşitliği aranmadan icrâ edilir. Fidiye vermeye mâlî kudreti müsâid olmayanlar ise, karşılıksız olarak serbest bırakılır. Sevap olan bu hareket, bir nevî dindarlık icabı olarak teşvik edilmiştir.

5- Evvelce anlatılmış olduğu üzere, köleliği harp esirliğine hasretmiş olan İslâmiyet'in bu muessesenin tedricen ilgası yoluna gitmesi harplerde insan öldürmeyi asgarîye indirmek maksadına bağlı bir tedbirdir. Üstelik azad edilinceye kadar esirlere ona sahip olanın yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi, zahmetli ve külfetli işlerde kullanmaması dinî bir emirdir.

6- Muhârebe esnasında düşman emân dilediği ânda, muhâ-semâta son vermek şarttır. Bu emânı, müslümanlar cephesinden kabul edenin hür veya köle olması neticeyi değiştirmez.

Yine İran'ın fethi esnasında kuşatılmış olan bir şehrin ahâlîsinin hiçbir şey yokmuş gibi şehrin kapılarının açıldığı görülmüş ve bunun da müslüman bir köle tarafından kabul edilmiş emândan doğduğu anlaşılmıştı. Kumandanın bu emânı tanımamak istemesi üzerine mesele **Hazret-i Ömer**'e aksettirilmiş, o da şu cevâbı vermiştir:

"Müslüman kölelerin, sâir müslümanlardan bir farkı yoktur. Onlar tarafından bahşolunan sulh, sâir müslümanlar tarafından vâkî olunan sulh kadar müteberdir."

Bir defa da **Hazret-i Ömer**, kumandanlarından birine:

"Onların verdikleri eman berâtı, mer'îdir." demişti.⁵²²

7-Cihad ederken -bugünkü harplerde olduğu gibi- mâmûreleri harab etmek, ağaçları yakmak veya kesmek, hayvanları telef etmek men edilmiştir.⁵²³ Sadece muhasarayı kısaltmak, fethi çabuklaştırmak maksadıyla su yollarının mecrâını değiştirmek câizdir.⁵²⁴ Ancak su yollarını tahrip ederek bir daha kullanılamaz hâle getirmek yasaktır. Hele sulara zehir katarak insanların ölümüne sebep olmak veya diğer herhangi bir sûretle zehir kullanmak şiddetle yasak edilmiştir.

"Bu kanunlar, Peygamber'in ilk halifesi **Hazret-i Ebubekir**'in İslâm'a tebaiyet eden memleketler arasında tarih itibariyle birinci olan Sûriye'ye müteveccihen yola çıkardıkları orduya verdiği tâlimatta hulâsa edilmiş bulunmaktadır. **Hazret-i Ebubekir**, bu seferber ordunun kumandanlarına demiştir ki:

⁵²² Süleyman Nedvî- a.g.e c. VII. sh. 192, 389-395.

⁵²³ Haşr Sûresi, âyet 5.

⁵²⁴ Mâverdi- a.g.e. sh. 51.

«Daima Allâh'ın nazargâhında ve ölümüne mâruz bir hâde bulunduğunuzu derhâtır ve tezekkür ediniz ve kıyamet gününün Yevm-i Hesâb dâhî olduğunu, işlediğinizin hesabını vereceğinizi unutmayınız Allah yolunda dövüştüğünüz zaman erkekçe, mertçe davranın; düşmana sırtınızı çevirmeyin, zaferinizi kadın, çocuk ve ihtiyar kanıyla kirletmeyin. Hurma ağaçlarını kesmeyin, buğday tarlalarını tahrib etmeyin, yemiş veren ağaçları devirmeyin. Açlığınızı gidermek için zarûret hâsıl olmadıkça koyun, inek, deve gibi hayvanları kesmeyin. Söz verdiğiniz vakit, ahdlınızın şartlarını ifada müteakkyit olun. Yolunuzda ilerledikçe birtakım keşiflere rast geleceksiniz ki, manastırlarda yaşarlar ve inzivâ hâlinde Allâh'a ibâdetle ıstıgal ederler, onlar, kendi hâllerinde bırakın ve manastırlarını yıkmayın »

Hazret-i Ebubekir'e halef olan **Hazret-i Ömer'in** da tâlimatı bu mealdedir:

«Kimseye teaddî ve zulüm etmeyin; zira Hak Teâlâ mu tedleri (haddi aşanları) ve zâlimleri sevmez. Savaşta korkak olmayın kuvvetinizi gâdrlık sûretinde kullanmayın; muzaffer olduğunuzda haklı aşmayın; insafa ve adâlete aykırı davranmayın; ihtiyarları, çocukları, kadınları öldürmeyin ve atlı çarpışmalarda veyahut süvari akınlarında onları telef etmekten sakının.»

Hazret-i Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkas ile O'nun emri altında bulunan orduya şu güzel mektubu yazmıştır:

«Allah korkusunu, her şeyden üstün tutmayı sana ve askerlerine tavsiye ederim. Allah korkusu, düşmana karşı kullanılan muhimmâtın en iyisidir ve harpte en mâhir ordu kumandanıdır. Düşmanlarınızdan ziyâde gûnahtan sakınmanızı sana ve seninle birlikte bulunanlara tavsiye ederim. Zira bir ordunun hatileri, mâsiyetleri ona düşmandan ziyade zarar getirir. Düşmanları, Allâh'a karşı isyan hâlinde olduğu içindir ki mü'minler onlara galebe edebilirler. Eğer böyle olmamış olsa, onları yenmeye kudret bulamayız. Biz, onlardan adetçe ve teçhizatça aşağıyız

Eğer Allâh'a itaatsizlikçe onlara müsavî olsak, onlar bize fâik olurlar Yoksa biz, onlara kuvvetimizle değil, mânevî üstünlüğümüz sâyesinde galebe çalarız »⁵²⁵

8- Hazret-i Peygamber: "*Harb hiledir (hud'adır)*"⁵²⁶ buymuşlardır "**Hile**" Arapça'da "**çâre**" demektir Peygamber in bu hadiste kullandığı kelime "**hud'a**"dır. Mutlak yalan olan bir söz, hud a değildir. Buna göre hud'a ihânet değildir. Zira "**Allah hâinleri sevmez.**"⁵²⁷

'Kurtuba'nın büyük caminde verdiği derslerde, âlim **Ebubekir er-Râzî**, yukarıda beyân olunan esâsı, şu veçhile tefsir ve şerh etmiştir.

«Peygamber: Harb huda'dır, demiştir. Babalarınızın mübârek teşebbüslerinde, fakat sıdk ve ihlâstan ayrılmaksızın -zira savaşta hile, dâima câiz ise de hiyânet dâima lânete müstehaktır- kullandıkları harb hud'alarını evlâtlarımıza hatırlatmak isterim.»

Râzî bu sadette, Afrika fetholunduğu zaman **Zübeyr**'in menakıbını tezkır ediyordu. Araplar **Abdullah bin Sa'd**'ın, Rumlar da Trablus vâlisi **Gregoire**'in kumandası altında idiler. **Gregoire**, her kim **Abdullah**'ı öldürecek olursa, ona, güzelliğiyle meşhur kızı ile yüz bin altın vermeyi vaad etmiştir. Bu keyfiyet **Abdullah**'ı korkutmakta ve çadırında durgun tutmakta idi. **Zübeyr** ona dedi ki.

«Kâfirler pek de yiğitçe. mertçe oimayan bir çareye baş vurdu. Sen de onlara karşı aynı tedbire tevessül ederek, her kim **Gregoire**'i öldürecek olursa, ona **Gregoire**'in kızı ile yüz bin altın vereceğini ilân et.»

⁵²⁵ A g.e. sh. 133 vd

⁵²⁶ Buhârî, Cihâd, 157; Müslim, Cihâd, 17.

⁵²⁷ Enfal Sûresi, âyet 59.

Böylece ilân vâki olmakla, bu sefer korkudan **Gregoire** titremeye başlamış ve cereyan eden büyük muharebe neticesinde **Gregoire** ordusunun inhizamı tamamlanmış idi.⁵²⁸

Bütün bu anlatılanlar göstermektedir ki, müslümanların “**cihad**”ı bugünkü Batı Âleminin harplerinden çok daha medenî ve insânîdir. Müslümanlar, tarih boyunca cihadı bu hukûkî çerçeve dâhilinde ifâ etmiş olduğu hâlde Hristiyan Âlemi, onu, hâlâ devam eden gayr-ı insânî bir üslupla icra etmişlerdir.

Çünkü müslümanlar, cihadı bir ibâdet olarak telâkki etmişler ve bu sebeple kumandandan nefere kadar hemen herkes, dâima bu husustaki ilâhî emirlere uymağa çalışmışlardır.

Gerçekten tarih boyunca İslâm orduları savaşa tutuşmadan önce namaz kılar, Kur’ân okur, Allah’tan yardım talebiyle duâlar eder, ölümle kalım arasındaki bu hassas noktada dinî hislerin hâkimiyeti altında takvâ ölçüleri ile hareket olgunluğuna ulaşırlardı.

Hazret-i Ali bir muhârebe esnasında boğazına kılıcı dayadığı düşmanına “**kelime-i tevhîd**”i söylemesini ihtar etmiş, bu esnada düşmanı aşağıdan yukarıya onun yüzüne tükürmüştü. Bunun üzerine kılıcını geri çekip bu düşmanını serbest bıraktı. Adamın niçin kendisini öldürmekten vazgeçtiğini sorması üzerine:

“-Ben seni Allah için öldürecektim. Yüzüme tükürünce. İşe nefsim karıştı.” cevabını vermişti.

Bütün bunları ifade ettikten sonra şimdi biraz da Hazret-i Peygamber’in harblere iştirak etmesi dolayısıyla vâkî tenkitleri cevaplandıralım.

İleride tafsilatı ile anlatılacağı üzere, kâbına varılamaz yüce bir ahlâk ile muttasıf bulunan Hazret-i Peygamber, birçok

harplere katılmışsa da bunların hiç birinde herhangi bir silâh kullanmamış ve aslâ hiçbir kimseyi öldürmemiştir. Mücâhidlerle birlikte bulunması onların kuvve-ı mâneviyelerini takviye içindi. Kılıç kuşanması ise, icabı hâlinde nefsini müdafaa maksadıylaydı. Nitekim Uhud Harbi'nde böyle bir muhataralı durumla karşılaşmış ve mübârek bir dişi kırılmıştı. Böyle olduğu hâlde o yine de kılıç kullanmamıştı.

Kendilerine Peygamberlik gelmeden önce Kureyş kabilesinin uğradığı bir tecâvüz sebebiyle faileri te'dip maksadıyla tertiplenmiş bir seferde, okçu olarak bulunmuş, fakat fiilen harb etmemiş, aksine atılıp yere düşmüş okları toplamakla iktifâ etmiş olduğu tarihlerin şehâdetiyle sâbittir.

İslâm'ı tebliğe başladığı andan itibaren kendisinin ve ilk müslümanların mâruz kaldığı tahammül edilemez ezâ ve cefâ anlatmakla bitmez.

"Peygamber, risâletini tebliğe başladığı zaman bütün Mekkeliler ona düşman kesilmişlerdi. Aleyhinde yüzlerce sûkast tertib olunmuştu. Onu öldürmek için kılıçlar zehirlenmiş ve O'na karşı kullanılmış, O'nu uyurken öldürmek için teşebbüsler vukû bulmuş, kendisi muharebeler esnasında düşmanlar tarafından ihâta edilmiş, herkes O'nun ölümünü beklemiş, nice düşmanlar onun başına kocaman kayalar yuvarlamak istemişler, yemeğine zehir katmışlar idi."⁵²⁹

Bir gün Kâbe'de onu tutup öldüresiye dövmeye başlamışlardı. **Ebubekir** imdadına koşup tecâvüzün şiddetinden baygın bir hâlde yere düşmüş olan Peygamber'i kurtarmış ve mütecâvizlere:

"-Rabbim Allah dediği için bir adamın kanına girilir mi?" itâbıyla onları defetmişti.⁵³⁰

⁵²⁹ Süteyman Nedevî- a.g.e. c. IV, sh. 1588-1589

⁵³⁰ Buhârî

Amcası **Ebû Talib** ve ilk zevcesi **Hazret-i Hatice**'nin vefatından sonra Kureyş'in işkencesinden O'nu koruyacak kimse kalmamıştı. Yoluna diken serperler, namaz kılariken istihzâ ederler, üzerine hayvan pislikleri atarlar, secde ettiği zaman sırtına en mülevves şeyleri yığarlar, boğmak için boynuna bezler sararlardı. Hazret-i Peygamber, bu hareketlerden pek bîzâr olup Tâif'e gitmişti. Tâifliler ayakta kimini toplayarak Peygamber'i taşıdılar. O kadar ki, ayakkabıları mübârek ayaklarından sızan kanla doldu.

Aynı şekilde İslâm'ı kabul eden herkes ve hele koleler, akla hayale gelmedik zulumlere mâruz kalıyorlardı. **Bilâl-i Habeşî**'nin kızgın kumlara gornülerek kırbaçlanması meşhurdur. Bu ilk Müslümanlar'a karşı Mekke müşriklerinin "**ekonomik ambargo**" tatbik etmeleri üzerine Mekke dışında bir vâdide üç sene kadar aç susuz, ot yiyerek yaşadıkları mâlûmdur. Burada ilk müslümanların böylece muhasara edilmiş bulunduğu, hâriçten bir buğday tanesi bile tedarik etmelerine imkân verilmediği, çocukların açlıktan feryat ve figanlarını duyan Kureyşliler gülüp oynadıkları hâlde, daha sonra Mekke mahsur olup şehirde kıtlık çıktığı vakit, Mekkelilerin müracaat ve ıstırhamlarını Hazret-i Peygamber kabul buyurarak şehre zâhire ithaline müsaade etmiştir.

Bu tahammül edilemez ezâ ve cefâlar karşısında bir kısım Müslümanlara Habeşistan'a hicret için izin verildi. Sonra da Hazret-i Peygamber in Mekke'den müfâratla Medine'ye hicretleri vukû buldu. Fakat Kureyşlilerin husûmetleri nihayete ermedi.

* Medinelî Araplar tarafından hükümdarlığı ilân edilmek üzere bulunan **Abdullah bin Übeyye**'ye şöyle bir mektup yazmışlardı:

"Siz, bizim düşmanımızı (Hazret-i Peygamber'i) himâye ediyorsunuz. Ya siz O'nu öldürürsünüz veya Medine'den

çıkartırsınız yahut yemin ederiz ki; bütün cengâverlerinizi öldürünceye ve kadınlarınızı ele geçirinceye kadar sizinle harbederiz.»

Kureyşliler bu tehditle iktifâ etmeyerek Medine'ye taarruza ve Müslümanlar'ı imhaya hazırlandılar. Öyle ki, Peygamber gecelerini uyanık geçirmek, âni hücumları beklemek mecburiyetinde kaldı. İşte bu sıralarda, zıkri geçen cihad âyetleri nâzil oldu. Peygamber, Medine'ye muvâsalatını müteâkip, Kureyş'in Sûriye ile ticaretine vasıta olan yolu kapatmıştı. Bu yolun kapatılması Peygamber'in Müslümanlar'ı sıyânet için ittihaz ettiği bazı tedbirler cumlesindendi. Bu tedbirin Kureyş kervanlarını soymak için alındığı iddiası vârid değildir. Müslümanlık'ta yağmacılık büyük günahdır. Hadiselerin oluşu ve gidişi de bu iddiayı tekzibe kâfidir.

Kureyş, Medineliler'e, eğer müslümanları himayede devam edecek olurlarsa tavaftan ve Mekke'yi ziyaretten men edileceklerini söylemişlerdi. Medineliler de.

«O hâlde biz de sizin Sûriye'ye giden kervanlarınızın hareketine mâni oluruz.» demişlerdi. Filvâki Kureyş, Kâbe'yi ziyaretten Müslümanlar'ı men etmişti; Müslümanlar da bilmukabele Mekkeliler'in ticaret yollarını sedde (kapamaya) mecbur olmuşlardı. Çünkü Medine, Suriye yolu ile Mekke'nin arasındadır. Müslümanlar'ın maksatları, tazyik ve ız'âçtan ibâretti. Fakat Kureyş'in harekâtını tarassutla Peygamber'e mâlûmat vermek üzere gönderilen bir müfrezenin kumandanı Sûriye'den avdet eden birkaç tâcire askerleriyle hücumla birini öldürüp ikisini esir etmiş ve mallarını zapt ile ganimet diye Peygamber'e getirmişti. Peygamber:

«Ben sana, böyle bir şey yapmak için müsaade etmedim.» demiş ve ganimeti reddetmişti.

Bedr Harbî'nin sebeplerinden biri ve başlıcası budur. Müfreze kumandanının öldürdüğü adam ve esir ettiği şahıslar, Kureyş'in pek muteber âilelerine mensuptular.»⁵³¹

İşte bu sûretle görülmektedir ki, Asr-ı Saâdet'te vâki harpler içinde "**tecâvüzî**" olduğu iddia edilen "**Bedir Harbî**" dahî "**tedâfûî**" maksatla icra edilmiştir. Bundan sonraki harplerde de Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bulunduğu hâlde bunların hiç birinde silâh kullanmamış ve aslâ insan öldürmemiştir. Harpte ölmek için öldürmek bir meşrû mudafaa demek olduğu ve İslâm'da "**kısas**" temel bir prensip bulunduğu hâlde Hazret-i Peygamber -ilâhî bir sıyânetle- birçok badirelerden geçtiği hâlde böyle bir mecburiyetten berî kılınmıştır.

G-AHLÂK PRENSİPİ

Ahlâk, “hulk” kelimesinin çoğuludur. Hulk ise huy, tabiat, seciye mânâsına gelen arapça bir kelimedir. Onun ifade ettiği husûsiyet ve temâyüller insaı; nefsinde sâbit birer melekedir. Yaratılıştan olan bu melekeler hayra da şerre de mütemâyil⁵³² olmak üzere iki vechelidir. Bu keyfiyet, insanoğlu için Dünya hayatının bir imtihan âlemi olması hususundaki murad-ı ilâhînin⁵³³ bir icabıdır.

Böyle olduğu hâlde, Türkçemizde ahlâk kelimesi galat olarak, sırf müsbet temâyülleri ifâde etmek üzere kullanılmaktadır. Menfî temayüller içinse “**ahlâksız**” sûretinde onu olumsuzlaştırarak (menfileştirerek) kullanılmaktadır. Hâlbuki bu kullanılış, ancak bir kısım müsbet davranışların umûmî vasfı olan “**edeb**” için doğrudur.

⁵³² “Allah, nefse şer ve mâsiyet olan şeyler ile hayır ve taat olanları ilham etti.” (Şems Sûresi, âyet 8)

⁵³³ “Ona (insana) hayır ve şer yollarını göstermedik mi?” (Belet Sûresi, âyet 10)

Ahlâk gibi yanlış kullandığımız diğer bir kelime de “**terbiye-**”dir. O da fıtrî temayüller üzerinde irâdî olarak husûle getirilen bir yönlendirme ameliyesinin adıdır. Bu ameliye, daima müsbet olsa idi, bir kimsenin kötü davranışlarına bakarak onun “**kötü terbiye edilmiş**” olduğuna hükmetmezdik.

Bütün bu söylediklerimizden dolayıdır ki, ahlâkın müsbet-menfi birtakım ön sıfatlarla birlikte kullanılması yaygındır. Meselâ iyi ahlâk için, ahlâk-ı hamîde, ahlâk-ı hasene veya mekârim-i ahlâk gibi kötü ahlâk içinse ahlâk-ı zemîme, ahlâk-ı seyyie veya ahlâk-ı kabîha gibi.. Bununla beraber ahlâk kelimesi, bir sıfat kullanmadan zikredilmesi hâlinde bunun müsbet olarak anlaşılması, umumî bir kabul gördüğü için biz de bu kaideye uyacağız.

Topluluk hâlinde yaşamak üzere yaratılmış bulunan insanoğlu için bu müşterekliğin müteakib (karşılıklı) hak ve mükellefiyetleri icab ettirdiği hiç kimsenin kabulde tereddüt etmeyeceği bir gerçektir. Bu ise, üzerinde ittifak edilmiş birçok hukuk kaidesi ile bunu yürütecek bir otoriteyi gerektirir. Hukuk kaideleri müeyyidelendirilmiş emirler ve yasaklar demek olduğu hâlde bunlar aynı zamanda ahlâkîdirler. Şu şartla ki, ahlâkî kaidelerin sahası, hukukî kaideleri de ihtivâ etmekle beraber ondan çok daha geniştir. Bu durumda hukukun çerçevesi dışına taşan ve ahlâkın asıl sahası kabul edilen kısımda müeyyide (yaptırım) yok demektir. Bu sahada, toplumun fâili kınaması gibi bazı müeyyideler düşünülebilirse de bunların müessiriyetinin gâyet zayıf olduğu muhakkaktır.

Bu durumda birçok fîlozof ahlâkî davranışlar için gerekli olan te'yid kudretini “**vicdan**”larda aramışlardır. Lâkin “**Vicdan nedir ve insanları hayra yöneltmek hususundaki müessiriyeti ne ölçüdedir?**” Evveliyetle bunun doğru olarak tayini gerekmektedir.

"Ben ancak mekârim-i ahlâkî (en yüce ahlâkî) tamamlamak için gönderildim."⁵³⁴ buyurarak getirdiği dinin aslî gayesinin güzel ahlâkî zirvelerde temsil etmek olduğunu ifade buyuran Hazret-i Peygamber de insanda fıtraten mevcut olan hayrı, şerden ayırt etme melekesi⁵³⁵ demek olan vicdanın ehemmiyetine defaatle işaret etmişlerdir. Şu hikmet incileri, Allâh'ın, kendisini: "**Sen muhakkak ki, büyük bir ahlâk (hulk-i azîm) üzeresin.**"⁵³⁶ meâlindeki âyet-i kerîme ile methetmiş olduğu o yüce Peygamber'e aittir.

"Müftüler, sana fetva verseler de sen bir kere de kendi kalbine danış"⁵³⁷

"İçini tırmalayan, kalbinde ihtilâclar husûle getiren, gönlünü bulandıran şeyi terk et, bırak"⁵³⁸

"Hayır, nefsin kendisine ısındığı, kalbin rahatlaştığı, yüreğin oturduğu şeydir. Şer de nefsin kendisine ısınmadığı, kalbin mutmain olmadığı, «içinde tereddüt ve ıztıraplar husûle getiren» şeydir. Her ne kadar müftüler hilâfına fetva verseler de..."⁵³⁹

Bu demektir ki, her insan içinde hayrı şerden, güzeli çirkinden, ahlâkî olanı böyle olmayandan ayırt eden bir hâkime mâliktir. Lâkin onda ilâhî bir mevhîbe olarak mevcut bulunan bu meleke de, evvelce akıl ve irâde için izah etmiş olduğumuz gibi, pek çok hâricî tesire mâruzdur. Bu müessirlerin menfiliği hâlinde vicdan terazisinin dengesi bozulur.

"Bir mahkemeden çıkan hükümlerin hakikat ve nefsü'l-emre (gerçeğe) uygun olabilmesi için, o mahkemenin hâricî

⁵³⁴ Muvatta, Hüsnü'l-hulk, 8.

⁵³⁵ İnsan Sûresi, âyet 3.

⁵³⁶ Kalem Sûresi, âyet 4.

⁵³⁷ Ahmed b Hanbel, Musned, IV, 227-228, Dârimî, Buyû' 2

⁵³⁸ Ahmed b Hanbel, Musned, IV, 227-228, Dârimî, Buyû' 2

⁵³⁹ Ahmed b Hanbel, Musned, IV, 227-228, Dârimî, Buyû' 2

tesirlerden uzak kalmış olması nasıl lâzımsa, vicdanın hükümlerinin her zaman doğru olduğunu iddia edebilmek için de fitratını muhafaza etmiş bulunması şarttır. Böyle olmazsa, onun takdir ve tevbihleri, bu yüzden duyulan ızdıraplar ve inşirahlar, işlenilen hayır ve irtikâb edilen cinâyette her vakit mütenâsib bir şekilde tecellî etmez.

Bâtıl îtikatlar, fena âdetler, cehâlet, kötü îtiyat (alışkanlık), fena arkadaşların ve muhitlerin muzır tesirleri, infialler.. bunların başlıcalarındandır. Bunlarla zayıflayan ve korleşen vicdan, hak ve bâtıl hakkında yanlış hükümler verir, verdiği hükümler hakikate mutabık düşmez; böyle bir vicdan, vezaif-i ahlâkiyenin murakıbbı ve müeyyidesi olamaz!

Bunun içindir ki, bazı insanların en ufak bir şefkatsizlikten yürekleri sızladığı hâlde bir kısım insanların en büyük cinâyetten ufacık bir acı, bir teessür duymadıklarını görüyoruz. Asırların, mekânların değişmesiyle vicdanların değiştiği, bir zamanlar insanlar tarafından fena görülmeyen şeylerin, sonraları çok fena telâkki edildiği de tarihin şehâdetiyle sabittir. Bunun aksi de böyle! Binaenaleyh «**vicdan**» dediğimiz bu kuvvet, hayr ve şerrin, mutlak olarak, ne miyarı ne de müeyyidesi olamaz. Şahsî vicdan böyle olduğu gibi, vicdan-ı âmme de böyledir.

Vicdanın hükmünde aldanmamak için yolunu aydınlatan ve kendisini irşad eden mânevî bir ışığa muhtaçtır ki o da menbâ ulûhiyet olan dindir. Kudsî bir varlığa dayanan vicdandır ki, hayr ve şerrin tam bir miyarı, ahlâkî vazifenin murâkıbbı olabilir.”⁵⁴⁰

Eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmek için kullanılan akıl ve irade gibi diğer müessirler de aynen böyledir. Onlar da vahye râim olup onun terbiyesine girmedikçe sağlam birer miyar ve vasita olarak kullanılamazlar. Zira ebediliğine inanılan

⁵⁴⁰ A. Hamdi Akseki- İslâm, Fitri, Tabîi ve Umumî Bir Dindir, İstanbul 2004, sh. 128 vd

Âhiret Âlemi'ndeki mükâfat ve mucâzat kadar insanı hayra ve ahlâkîliğe sevk edebilecek bir başka müessirin mevcudiyeti muhaldır.

Bazı mülhid (ateist)lerde görülen az çok vicdanî muhâsebe veya ahlâkî tavırlar, çevrelerinin telkin ettiği kıymet hükümlerinin teminatsız tezâhürleridir. Bunların müeyyidesi, hukuk çerçevesindeki fiiller için dünyevî cezalar, bu çerçevenin dışındaki fiiller içinse, alışkanlıklar ve muhîtin kınaması gibi herhangi bir tazyike mukavemet edemeyecek olan çerden çöpten şeylerdir.

Merhum **A. Hamdi Akseki** bu gerçeğe şu sûretle ışık tutmaktadır:

"Vicdanın ezeli ve ilâhî safvetini (temizliğini) muhafaza edebilmesi için kudsî ve ilâhî bir nur ile yolunun aydınlatılması lâzımdır. Kalblerin derinliklerinde gizlenen fikirleri âlim, kudreti âlî, kuvvet ve iradesi nâmütenâhî, Âdil-i Mutlak, Rahmân u Rahîm, Şefîk, Ezeli ve Ebedî, Bir Allâh'a; mes'uliyete ve ebedî bir hayata samimî ve sarsılmaz bir îman ve buna dayanan bir vicdandır ki, insanı ihtiras ve kötü arzular peşinde dolaşmaktan men eder. Allah, vazife, ebediyet ve mes'uliyet fikirleri kalbinde yer etmiş olan bir adam, ahlâk kanunları hâricine zor çıkar.

Allah, vazife, ebedî hayat ve uhrevî mesuliyet fikirleri öyle bir kuvve-i zâbitadır ki, insandan hiçbir zaman ayrılamaz. Onu dâima ve her yerde murâkabesi altında bulundurur. Kimsenin görmediği, zâbitanın haberdar olamayacağı bir yerde mühim bir para bulmuş olan adam, onu ancak haram ve helâl hakkındaki kuvvetli imanı; ilm-i ilâhînin gizli ve âşikâr her şeye taalluk ettiğine, uhrevî mes'uliyete dâir dinin tâlîm eylediği (öğrettiği) sağlam akide ve bu akideye dayanan vicdanın sevkyledir ki, o paranın sahibini arar; malını ona teslim eder. Bunun hilâfını iddia edenler, vicdanlarını tahlilden âciz demektir.

Böyle bir imandan mahrum olanlar, vicdan denilen mânevî kuvvetten de mahrum olacaklarından veyahul vicdanları elâstikî bir mâhiyet alacağından, muhîtin müsait olduğu, kanunun nüfuz edemeyeceği zaman ve mekânda ahlâkî vazifelerini ihmal, şahsî ihtiras ve menfaatine uygun gördüğü bir fenalığı, hayır nâmına, irtikâb edebilirler. Bunun içindir ki, din aleyhindeki şiddetli hücumları ile şöhret bulan eâzım-ı reybiyyûndan (şüphecilerin büyüklerinden) **Volter** bile nihayet.

«Dinsiz bir adam, cezasız kalacağını bilse her türlü fenalığı irtikâp ederdi » sözleriyle bu yüksek hakikati itirafa mecbur olmuştur.

Vezâif i ahlâkiyenin murâkib ve müeyyidesi olmak üzere, şahsî vicdandan başka bir de “**vicdan-ı âmme**” vardır. Bunun murâkabesi ve mes’uliyeti şahsî vicdanınkinden kuvvetli olduğunda hiç şüphe yoktur. Fakat vicdan-ı âmmenin tesiri de tâbî olduğu ahvâl ve şeraite göre tahavvül eder. Bununla beraber vicdan-ı âmme, herkesi her yerde ve her an takip edemeyeceğinden, onun takip ve nüfuzu hâricinde bulunanlar için mes’uliyetten korkmaya mahal yoktur.

Daha böyle birtakım ahvâl ve şeraif, vicdan-ı âmme huzurundaki mes’uliyet fikrini zayıf düşürebileceğinde şüphe yoktur. Şu hâlde vicdan-ı şahsî gibi, vicdan-ı âmme de ahlâkî vazifelerimizin yalnız olarak tam bir murâkibi ve müeyyidesi olamaz! Bunların yanı başında her ferdin yürekten arzu eylediği ebedî hayat ve bununla alâkalı olan mes’uliyet, mukâfat ve mucâzât-ı uhreviye fikirlerinin de kendi mevkiini alması lâzımdır.

Bütün bu mütalâa’arı nazar-ı dikkate alarak diyoruz ki İn sanı, ahlâkî vazifelerini ifâya sevk ve fenalıktan men edebileceği tasavvur edilen mânâların, hemen hemen hepsi dışarıdan bakan ve muhîtin tesirine tâbî olan birer bekçi gibidirler. Hâlbuki din böyle değildir. Çünkü o, insanların yalnız a’sâb ve adalâtında (sinir ve adalelerinde) değil, harîm-i ruhunda dolaşarak kalb

lerin derinliklerine kadar hulûl eden, gönüllerin her türlü gizli hareketlerini gözleyen, kalblerde hak ve hakikat elektriğinin cereyanı için nâkillik vazifesini gören gaybî bir zâbita, emîn ve umûmî bir müdirdir. Onun öyle yanılmaz kâtipleri, öyle görünmez defterleri vardır ki, beşerin gizli ve âşikâr bütün amel ve emellerine o defterlere kaydederler.

Nazarında uşak ile efendi, zengin ile zuğurt, bey ve paşa herkes müsâvidir, herkes müsâvî olarak yaptığından mes'uldür. O, hayatın ıztırapları içinde çırpınanların intihar etmelerine bile müsaade etmez; bunu irtıkâp edenleri de mesul tutar. ıztıraplar içinde ye'se düşerek inleyen gönülleri, mustakbel hayatın nâmütenâhî ezvâkı mev'ûdesi (vaad edilen zevkleri) ile dinlendirir, teskin ve tatyib eder."⁵⁴¹

Mehmed Âkif Ersoy da:

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır!"

diyerek aynı gerçeği ifade etmiştir.

Akıl ve onun fiilî tezâhürü demek olan irâde için söylenebilecek olan sözler de aynı mâhiyettedir. Aksi hâlde kız çocuklarını diri diri gömen Cähiliye Araplar'ını, Nil Nehri'nin bereketi için her yıl büyük bir merâsimle bu nehre bâkire bir kız atıp boğan eski Mısırlıları, merhamete ağırlık veren bir dine (Hıristiyanlığa) mensup oldukları hâlde insanları diri diri yakan Engizisyon Mahkemesi'nin hâkimlerini veya yakalanmadan hırsızlık yapmayı mezîyet sayan eski Atinalılar'ı deli saymak icab etmez miydi? İşte insanda hakkı bâtıldan ayırt etmek için fitrî bir mevhîbe-i ilâhiye olan akıl ve vicdan⁵⁴² hârici

⁵⁴¹ A. Hamdi Akseki - a.g.e. sh: 149 vd

⁵⁴² "Çalışsa bin sene bulbul qıbyı kargı fasih olmaz;
Balonla âsumâna çıksa bir adam, Mesih olmaz
Muebbaddir, silinmez nakşı tesrât-ı vîcdânım,
Berâet etse de mücrim, derûnu musterih olmaz."

(Şâir Eşref)

şartlanmalarla bu derecede menfileşebildiğine göre, bunların hiçbir ahlâkî hareket için gerçek bir mi'yar ve mesned olarak düşünülemez ve kabul olunamaz.

Bu izâhattan sonra İslâm'daki ahlâk prensibi ile ilgili olarak bir iki noktaya daha kısaca temas edelim:

1-Ahlâk. hulk kelimesinin çoğulu, hulk ise, fitrî olduğuna nazaran, bunda bir değişiklik olup olmayacağı da izah edilmek gerektir.

Ahlâk felsefesi üzerinde i'mâl-i fikir etmiş filozofların bâzıları onun değişebileceğini, diğer bâzıları ise değişmeyip hep aynı kalacağını iddia etmişlerdir. Bunların hepsinin de kendilerine göre delilleri vardır. Bu mesele, ferdî mesuliyet cihetiyle fevkalâde ehemmiyetlidir. Çünkü ahlâk, fitrî temâyüllerin ef'âl ve harekâtta birer tezâhürü demek olduğuna nazaran, bunlarda bir değişiklik olmadığını kabul, mükâfat ve mücâzâtın mâkûliyetini izah etmeyi imkânsız bir hâle getirecek ve onları mânâsızlaştıracaktır. Buna göre ferde hayır ve şer karşısında bir "**hakk-ı hüyâr**" (tercih hakkı) tanıyan İslâm Dünya Görüşü'nde vasat (orta) bir yol benimsenmiştir. Fitrî temâyüllerin izâlesi (ortadan kaldırılması) mümkün olmamakla beraber onların köreltilip bastırılması veya geliştirilip fiiller üzerindeki müessiriyetlerinin arttırılması kabildir. Bir de bunların meşrû mecralarda kullanılması sağlanabilir. Zira bu temâyüllerin çoğu "**iki ağızlı bıçak**" gibidir. Hayırda da kullanılabilirler, şerde de... Meselâ fitratta mevcut olan "**şehvet**"ın izâlesi gayr-i kabildir. Ancak bunun bâzı zarûret hâllerinde oruçla bastırılması mümkün olduğu gibi, meşrû bir sûrette kullanılması da ondan melhûz olan zararları bertaraf eder.

İşte terbiye denilen şey de budur. Fitrî temâyüller üzerinde hiçbir tesir câri olmasaydı lûgatlerde "**terbiye**" diye bir kelime bulunmazdı. Buna göre, doğru terbiye, fitrî temâyüllerin müs-

olduğu hâlde korkaklaştırılmış olabilir veya benzer sebeplerle aşırı utangaç bir hâle getirilmiş olabilir. Bu gibi husûsiyetler fıtrata bağlı olmadığı için birer “**meleke**” değil, “**hâl**”dırler. Bunlar bazen öylesine bir şiddet kazanırlar ki, fıtratta meknûz aksı temâyüllere galebe sağlarlar. Bundan dolayıdır ki, onlara çoğu kez “**fıtrat-ı sâni**” yani ikinci fıtrat denilir. Butun bu gibi ârizi temâyüller kabil ı ızâledir. Yani bunların değiştirilmesi veya bûsbûtin ortadan kaldırılması telkin ve teroiye ile her zaman mümkündür.

2- İslâm'daki “**kader**” inancı ve “**tevekkül**”ün ahlâkî fiillerin değerini azalttığı zannında olup bu sebeple İslâm hakkında târızlerde bulunanlar mevcuddur. Bununla beraber bu görüş aslâ doğru değildir.⁵⁴⁶ Bu haksız tenkit ve tarızlerin sebebi, İslâm'ın kader anlayışını “**fatalizm**” yani “**cebriye**” sanılması veya kasten öyle kabul edilmesidir. İnsanların onlar daha ruhlar âleminde iken irade ve ihtiyar sahibi olmalarından dolayı kendilerine “**Elestü bi rabbiküm?**” yani “Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?” suâlinin tevcih edilmiş bulunduğunu beyân eden yüce İslâm Dini'ne karşı bu büyük bir bûhtandır. Gerçi evvelce izah edilmiş olduğu üzere- İslâm Âlemi'nde kaderi böyle anlamış olan sapık bir mezhep (Cebriye), hattâ bunun tam aksine kulun bütün fiillerinde mutlak bir sûrette hür olduğunu iddia eden “**Mûtezile**” gibi fırkalar zuhur etmiştir. Fakat bunlar ıstısnâî olup aslâ islâmî görüşü temsil etmek mevkiinde değildirler.

Ehl ı sünnet itikadı denilen asıl İslâmî görüşe göre, ilâhî kaderin “**mutlak**” veya “**muallak**” olmak üzere iki tecelli sahası vardır. Hayrı da, şerrî de yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Lâkin kula, O'nun tarafından ıhsan edilmiş olan ve ilâhî irâdeye nazaran kuçuklughunden dolayı “**cüz'î irade**” denilen ihtiyarın cevelân

sahasında vukû bulan fiiller, kulun talep ve esbâba tevessülü neticesinde ve O'nun o yolda irâde izharı sebebiyle yine Allah tarafından halk edilir. Çünkü Allâhu Azîmuşşan ıki sıfat-ı ilâhiyesinden, mâsivaullahtan hiçbir varlığa zerre miktar bir nasip vermemiştir. Bunlar **"beka"** ve **"hâlık"** sıfat-ı ilâhiyeleridir. Bekâ sıfat-ı ilâhiyesinden nasip alınamamasının neticesi, mutlak fânîliktir.⁵⁴⁷ Hâlık sıfat-ı ilâhiyesinden nasip sahibi olamamanın neticesi ise, Allâh'ın bu sıfatın tecellisi ile dâhil olmadığı bir fâlin asla gerçekleşememesidir. İman esâsları arasındaki **"hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ"** düsturunun mânâsı budur.

Bu sebeptedir ki, müslümanlar hem kadere iman ile hayrın da şerrin de Allah tarafından yaratıldığına iman ederler ve hem de kendi irade ve ihtiyarları ile gerçekleştirdikleri fiillerin neticesi olarak felâkete mâruz veya saadete nâil olacaklarına inanırlar.

Kâinatı dilediği gibi halk eden Cenab-ı Hak, O'nun işleyişini bir takım temel kanunlara raptetmiştir ki bunlara **"sünnetullah"** veya **"âdetullah"** denilir. Bunlarda hiçbir değişiklik olmaz.⁵⁴⁸ İşte zerreciklerden fezadaki yıldızlara kadar bütün varlıklara hâkim olan bu kanunlar mutlak kader icabıdır. Bunların câri olduğu varlıkların mâcerası bugünkü robotların hareketlerine benzer. Bunlar için bir mesuliyet takdir olunmadığından onlara ne eğriyi doğrudan ayırt etmeye yarayacak **"akıl"** ve **"vicdan"** ve ne de **"irade"** ve **"ihtiyar"** lutfedilmemiştir. Bunlarla mücehhez olan, sadece insanlar ve cınlerdir. Çünkü mâsivaullah içinde sadece bu iki kategori varlık mes'ul ve bir ımtihana tâbî kılınmaları sebebi ile böyle muccehhez yaratılmışlardır. Onlarla ilgili ve mutlak kader icabı olan işler de yok değildir. Meselâ rızıkları, Dünya ya geliş zamanları, ana-babaları, ecelleri ilh gibi birçok husus, cüz'î iradeleri ile ilgili değildir. Ancak bu

⁵⁴⁷ Rahmân Sûresi, âyet 26.

⁵⁴⁸ Fetih Sûresi, âyet 23.

gibi ahvâl onlar için bir mükâfat veya mücâzât sebebi değildir. Mes'uliyet onların irâdelerini hür olarak kullanabildikleri fuller hakkındadır. Mutlak kader icâbı olarak gerçekleşen hususlar, insanların sadece ilâhî mizândaki mes'uliyetlerinin tâyinindeki "nisab"ı teşkil ederler.

Tevekkülün gerçek mânâsı ise, zillet ve meskenet değil; azmettikten, esbâba tevessulden sonra gönül rahatlığı için Allâh'a rabt-ı kalb etmek mânâsında olduğu cihetle onunla ilgili târizler de kasıttır.

Şimdi biraz da İslâm'da ahlâk prensiplerinin temel esaslarını naktedelim. Bunları şu ara başlıklar altında hulâsaten anlatabiliriz:

İslâm'da ahlâk

a-İlâhî menşelidir.

b-Akla dayanır.

c-Diğergamlık esasına müsteniddir.

d-Sosyal ağırlıktır.

e-Vakar ve şahsiyeti koruyucudur.

a- İslâm Ahlâkı, İlâhî Menşe'lidir:

Denilebilir ki, Kâinat'taki bütün gerçeklerin kelâm sûretinde bir tezâhür meşheri olan Kur'ân-ı Kerim'in bütün esasları ikiye irca olunabilir. Bunların biri "**Tevhid**" diğeri de "**Ahlâk**"tır. Hattâ bu ıki esas dahî ahlâkın müspet vasfının mukabılı olan "**edeb**" kelimesinde cem' ve onunla ifade edilebilir. Buna göre bütün Kur'ân'ı tek bir kelimeye ircâ etmek icab etse, bu edebin çoğulu olan "**âdâb**" ile kabil olur. Çünkü bütün emirler, aynı zamanda âdâb icâbı olduğu gibi nehiyeler (yasaklar) da âdâba aykırı olan şeylerdir.

Bu gerçek sebebiyledir ki, Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra **Hazret-i Âişe'**ye, O'nun ahlâkını soranlara:

"O'nun ahlâkı Kur'ân-ı Kerîm'den ibaretti." ⁵⁴⁹ cevâbını vermiştir.

Esâsen Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de.

"Ben, ancak mekârimü'l-ahlâkı (en üstün ahlâkı) tamamlamak için gönderildim." ⁵⁵⁰ buyurmak sûretiyle bî set (gönderilîş) sebebinî -âdetâ- ahlâka inhisar ettirerek ifade etmiştir. Peki, Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş ⁵⁵¹ bulunan o yüce peygamberin akvâl ve ef'âlinde (söz ve fiillerinde) tezâhür eden Kur'ânî ahlâka dair beyânlar nelerdir, bunlara da birkaç misal verelim:

"İnsanları bağışla! Onlara iyiliği emret, câhillerden yüz çevir." ⁵⁵²

"Hem hasene (güzellik) ile seyyie (kötülük) müsavî olmaz! Sen seyyieyi en güzel olan hasene ile def et. O vakit bakarsın ki, seninle arasında bir adâvet (düşmanlık) bulunan kimse, sımsıcak bir dost gibi olmuştur." ⁵⁵³

"İçlerinden pek azı müstesnâ olmak üzere, onlardan daimâ bir hâinliğe muttalî olur durursun. Yine sen onlardan afv et ve aldırma; çünkü Allah ihsan edenleri sever." ⁵⁵⁴

"Haberiniz olsun ki, Allah size adli (adâleti), ihsânî (iyilik yapmayı) ve yakınlığı olana atâyı (vermeyi) emrediyor ve fuhşiyâtta (her türlü çirkinlikten), münkerden, bağıyden

⁵⁴⁹ İmam Mâlik e'-Muvatta', Mısır 1951 c. II, sh. 904. Musâmm. Musâhîrin 139. Nesâî Kiyâmu'l-ayıl 2.

⁵⁵⁰ Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 8.

⁵⁵¹ Enbiyâ Sûresi, âyet 107.

⁵⁵² A'râf Sûresi, âyet 199.

⁵⁵³ Fussilet Sûresi, âyet 34-35.

⁵⁵⁴ Mâide Sûresi, âyet 13.

(azgınlık ve zulümden) **nehyediyor. Size va'z (nasihat) ediyor ki dinleyip, anlayıp tutasınız.**"⁵⁵⁵

"... O muttakiler ki bollukta ve darlıkta infak ederler ve kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve nâsın (insanların) kusurlarını afv edicidirler. Allah da muhsinleri sever ve onlar ki; bir kabahat yaptıkları vakit, Allah'ı anarlar da derhal günahlarına istiğfar ederler. Günahları da Allah'tan başka kim mağfiret eder? Hem yaptıklarına bile bile ısrar etmezler."⁵⁵⁶

"Ey o bütün iman edenler! Zannın birçoğundan çekinin. Çünkü zannın bazıları vebaldir. Tecessüs de etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin! Hiç arzu eder mi ki biriniz kardeşinin ölü hâlinde etini yesin? Demek tiksindiniz! O hâlde Allah'tan korkun, çünkü Allah tevvâbdır, rahîmdir."⁵⁵⁷

Böyle âyet-i kerîmeler pek çoktur. Şimdi bir de bunları teyid eden hadîs-i şerîflerden bir kaçını nakledelim:

"Güzel ahlâka sarıl. Çünkü insanların en iyi ahlâklıları, dini en iyi olanlarıdır."⁵⁵⁸

"İnsanın davranışları arasında güzel ahlâktan daha değerli olan hiçbir şey yoktur."⁵⁵⁹

"İyilik, güzel ahlâktan ibarettir"⁵⁶⁰

"Yuce Allah, bir kulunun hem dış görünüşünü, hem de ahlâkını güzel yaratıp da onu ateşe yedirmez."⁵⁶¹

⁵⁵⁵ Nurl Sûresi, âyet 90

⁵⁵⁶ Â. İmran Sûresi, âyet 133-134

⁵⁵⁷ Haccat Sûresi, âyet 17

⁵⁵⁸ Maide c. V, sh. 89

⁵⁵⁹ Tirmizî, el-Câmi'ü's-Sahîh, Kahire 1937, c. IV, sh. 363

⁵⁶⁰ Müslim, Bîr 14 15

⁵⁶¹ "Ma hassemetilâhu halka abdın ve hulukahû feyut'imehu'n-nâr" (Feyzül

Kadir c. V s. 441)

"İnsanın keremi dinidir. Hasebi güzel ahlâkıdır. Mu-rüvveti de aklıdır."⁵⁶²

"Siz, bütün halka mallarınızla iyilik etmeye yetişemez-siniz. Öyleyse güler yüzlülükle, güzel ahlâkla yetişiniz."⁵⁶³

"Her şeyin bir teubesi vardır. Yalnız kötü ahlâkı olanın teubesi yoktur. Çünkü o, hiçbir günahı teube etmez ki, daha fenasını işlemiş olmasın."⁵⁶⁴

Hazret-i Peygamber'e birisi:

"-Güzel ahlâk nedir?" diye sormuş. Bunun üzerine.

"Sana darılan kimse ile görüşmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmedenî bağışlamandır."⁵⁶⁵ buyur-muşlardır.

"Şüphe yok ki, istikamet üzere bulunan bir müslüman, güzel ahlâkı ve yüksek seciyesi sâyesinde dâima oruç tutan ve namaz kılan kimsenin derecesini bulur."⁵⁶⁶

"Şüphe yok ki bir kul, ibâdetleri az olduğu hâlde, gü-zel ahlâkı sayesinde Âhiret derecelerinin en büyükleri ve Âhiret menzillerinin en yükseklerine nâil olur. Sû-ı ahlâkı sebebiyle de cehennemin derekelerini boylar."⁵⁶⁷

"Sirke, balı nasıl bozarsa, kötü ahlâk da amel ve ibâ-deti oylece bozar. Güneş karı nasıl eritirse, güzel ahlâk da günahları oylece eritir."⁵⁶⁸

⁵⁶² "Kerâmü'l-mer'i aînü'hü ve hasebühü husnı: hulukihî ve murâ'etühü aklühü" (Müsned c. II, sh. 365)

⁵⁶³ "İnnexum len tesel'ir-râse bi emvâlikum feseühum: sı bast i vechü ve husnî'l-hulukı" (Feyzu'l-Kadîr, c. II, sh. 557)

⁵⁶⁴ "İnne li-küllî şey'in tevbe: en illâ sâh te sui" hulukı fennehü lâ yetübü min zen: lühü illâ vaka fi-şerrin minhu" (Feyzu'l-Kadîr, c. II, sh. 510)

⁵⁶⁵ Ahmed İbnî Hanbel, Müsned, IV, 148, 158

⁵⁶⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 7.

⁵⁶⁷ Gazâlî, İhyâ, III, 121 (İstanbul 1975)

⁵⁶⁸ Ramûzü'l-ehâdis, s. 205.

Bir gün Hazret-i Peygamber'in yüksek huzurlarında bir kadından bahs olundu: Her gün oruç tuttuğu, bütün gece namaz kıldığı ve fakat huyu fena olup dili ile komşularını incittiği söylendi. Buna karşı Hazret-i Peygamber:

*"O kadında hayır yoktur, cehennemliktir"*⁵⁶⁹ cevabını verdi.

Boyle hadis-i şerifler de pek çoktur. Bu kadarla iktifâ ederek biraz da gayr-i ahlâkî davranışların müeyyidelerine işaret edelim

İslâm nazarında, bir şahsın, gayr-i ahlâkî fiilinden dolayı mes'ul olabilmesi için iki şart lâzımdır: Bunlar da **"akıl"** ve **"hürriyet"** tir. Bunlar, kısmen zâil olmuşsa mes'uliyet de o nispette azalır. Diğer taraftan bu mes'uliyet şahsîdir. Hiç kimse başkasının fiilinden mes'ul tutulamaz.⁵⁷⁰ Bugünkü modern hukuk anlayışında da durum aynıdır. Lâkin İslâm'da bu kaidenin de bir istisnası vardır. O da iyilik veya kötülüğün sâri olması hâlinde dir.

*"Her kim iyi bir âdet ihdas ederse, hem bunun sevabına, hem de başkaları onunla amel ettikçe, onları sevabı miktarı bir sevaba nâil olur. Her kim de fena bir âdet ihdas ederse, kıyamet gününe kadar hem kendi amelinin günahını ve hem de onunla âmil olanların günahını da yüklenir"*⁵⁷¹

Modern hukuk sistemlerinin müeyyideleri dünyevî olduğundan benzer durumlar da sadece **"suça azmettirme"** ve **"suçluyla yataklık etme"** yı tanzim eder. Onlar insanları, doğru harekete icbar için kullanabildikleri bu dünyevî müeyyidelerle ferdi, menfaat celbî ile ceza görmek korkusu arasında sağlanabilecek bir dengede tutmaya çalışırlar. İman gibi ruhlara nüfûz eden

⁵⁶⁹ Gazâlî, İhyâ, III, 116 (İstanbul 1975)

⁵⁷⁰ Nisâ Sûresi, âyet 111, Bakara Sûresi, âyet 134 ve 141.

⁵⁷¹ Müslim, Zekât 69 Ayrıca bk. Nesâî, Zekât 64.

bir müessirden mahrum oldukları için, bu müeyyidelerden tam bir netice elde edilemez ve edilememektedir. Din ve hâssaten İslâm'da ise, kalblerde yerleştirilen âhiret inancı ile emsâlsiz bir mânevî müeyyide mevcuttur.

Diğer taraftan Dünya hayatının gelgeçliği yanında Âhiret'in mükâfat ve mucâzâtı ile ebediliği bu müeyyidenin müessiriyetini daha da arttırmaktadır. Ayrıca gizli ve âşikâr bütün yapılanları gören ve bilen, bunların "**amel defteri**" denilen sicillerini tuttur-tan hesap gününün yegâne hâkimi olan bir Allâh'a inanmak,⁵⁷² mü'min insanları ahlâkî davranışlara yönlendiren öyle müthiş bir müessirdir ki, onun yerini tutabilecek herhangi bir başka müessir ve müeyyide bulmak muhaldır. Üstelik bu iman, her insanda fıtraten mevcut olan ve eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmeye yarayan "**vicdan**"da vukuu melhuz "**nedâmet**" ve "**mânen muazzeb olma**" keyfiyetlerini de işe yarar bir seviyeye ulaştırmasıyla da ahlâkî davranışlara âmil olma yönünden emsâlsiz bir cevherdir. Bu sebeptedir ki, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"**Ahlâk, dinin kabıdır.**"⁵⁷³ yani din, ahlâkın çerçeve ve muhafazası içinde barınır buyurmuşlardır.

b- İslâm'da Ahlâk, Akla Dayanır

Aklı, hududsuz bir kudrete sahip bir nevî mâbud telâkki eden Rasyonalist (akılcı) filozoflar ahlâkî davranışların mesnedi olarak "**irâde hürriyeti**" ve "**ihtiyar**"ı kabul ederler ve:

"-**Vazife, vazife olduğu için yapılmalıdır.**" derler.

Bu görüş, onlardan asırlarca evvel İslâm ile ortaya konulmuştur. Ancak onların sandığı gibi akıl, hududsuz bir kudrete sahip

⁵⁷² "O gün ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selim (terteniz bir kalb) ile gelenler müstesnâ..." (Şuarâ Sûresi, âyet 88-89)

⁵⁷³ Suyûtî, Câmiu's-Sağır, III, 507, Hadis No: 4140.

değildir. Bu mesele daha önce izah edilmiş olduğu cihetle burada sadece şunu söyleyelim ki, “akıl” ile “nakil” arasında bir tezat ve karşılık yoktur. Sadece nakilde aklı aşan, onun selâhiyet ve iktidarı dışına taşan beyânlar mevcuddur. Bundan dolayı iman “akıl” ile değil, “kalb” ile tasdikle gerçekleşir. Bununla beraber vahiy mahsulu olan naklin beyânlarında aklın hududuna kadar bir paralellik mevcuttur ki, “ahlâkî” emirler de bu cümledendir.

Bunun mânâsı, ifsad edilmemiş sa’ aklın (pur reason) hoş gördüğü her şey ahlâkî, onun hoş görmedikleri de gayr-i ahlâkidir. Fazladan olarak İslâm Dünya Görüşü’nde amellerin değerlendirilmesi “niyet”lere göredir. Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Ameller niyetlere göredir.”⁵⁷⁴ buyurmuşlardır.

Ayrıca bu filozofların “**Vazife, vazife olduğu için yapılmalıdır.**” sözü de müeyyidesiz bir tavsiye olmaktan ileriye gidemez. Hâlbuki İslâm’da iyi amellerin varlık sebebi olarak Cenâb-ı Hak’ın rızasının gösterilmesi umûmî bir prensiptir. Bu ise, dinde ihlâs demektir ki, en büyük ilâhî ve uhrevî mü-kâfât sebebidir.

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır.”⁵⁷⁵

“Ey nâs! Amellerinizin Allah için olmasına, ona hiçbir başka niyet karışmamasına dikkat ediniz. Zira Allah Teâlâ ameller içinde hâlis olarak kendi rızası için yapılmış olanlarından başkasını kabul etmez.”⁵⁷⁶ buyurmuşlardır.

Mâlûm olduğu üzere İslâm Dünya Görüşü üç kategori hüküm ihtiva eder:

⁵⁷⁴ Buhârî, Bed’ü’l-vahy 1, İmân 41, Nikâh 5, Menâkıbu’l-ensâr 45

⁵⁷⁵ Suyûtî, Câmiu’s-Sağîr, II, 161, Hadîs No: 9295.

⁵⁷⁶ Suyûtî, Câmiu’s-Sağîr, I, 217, Hadîs No: 299

1-İtikadî hükümler (İman)

2-Amelî hükümler (Muâmelât)

3-Ahlâkî hükümler.

Bunlardan ahlâkî hükümler, ilk iki kategorideki hükümlerin ruhu mesâbesindedir. Evvelce zikredilmiş olan mâruf bir hadis-i şerife göre, ahlâk kaideleri, şer'î hukukları kuşatıp çerçeveleyen bir zarf veya kap gibidir. Zira İslâmiyet'in gâyesi, insanlığı faziletli bir medeniyete ulaştırmaktır. Fazilet ise, ahlâkî davranışlardaki yükseklik sâyesinde gerçekleşir.

İman ve ibâdetlerin gâyesi ise, Allah inancını takviye, O'nun sevgisiyle birlikte korkusunu da kalbde kökleştirerek ahlâkî davranışların tehâlûkle (büyük bir arzu ile) gerçekleşebilmesini sağlamaktır.

Bu sûretle şu beş netice husûle gelir:

1-Dini koruma,

2-Nefsi koruma,

3-Aklı koruma,

4-Nesli koruma,

5-Malı koruma.

Bütün bu neticeleri husûle getirecek davranışlar, hem akli ve hem de ahlâkîdirler. Bunlar aynı zamanda birer vazifedir. Beşerî vazifeler ise, İslâm nazarında dört kategoridir:

1-Ferdin Allah'a karşı vazifeleri,

2-İnsanın kendisine karşı vazifeleri,

3-İnsanın âile efradına karşı vazifeleri,

4-İnsanın mensub olduğu millet ve memlekete karşı vazifeleri,

Bunlar ayrı ayrı incelense, hepsine dâir hükümlerin de hem aklî ve hem de ahlâkî olduğu görülecektir. Zira bunların hepsi de dinin emirleri cümlesindendir. Din ise, akla aykırı bir hüküm ihtiva etmez. Bu sebeptendir ki, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

*"Kışının dini aklıdır. Akli olmayanın dini de yoktur."*⁵⁷⁷ buyurmuşlardır.

Şu beş neticeyi husûle getirecek ameller, aynı zamanda birer ilâhî emirdir. Cenâb-ı Hakk'ın ise, fazîlete mugâyir bir emrinin olması muhaldir.

c- İslâm Ahlâkı, Diğergâmlık Esasına Müsteniddir

Dünya hayatı kendisine bir imtihan âlemi olmak üzere bahşedilmiş bulunan insanoğlu, şu murad-ı ilâhî sebebiyle hem hayır ve hem de şer temâyüllerle donatılmıştır. Menfî temayüllerin kaynağı "**nefis**"tir. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"... Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilhâm edene yemin ederim ki, nefsinin kötülüklerden arındıran (tezkiye eden) kurtuluşa ermiş, onu kötülülklere gömen de ziyân etmiştir."⁵⁷⁸

Dinin ve hâssaten onu takva ölçüleri ile yaşamak demek olan tasavvufun gâyesi, nefsi Allah'a itaat ettirmek, kötü huy-lardan tezkiye etmek (temizlemek)tir. Nefiste en köklü menfî temâyül ise, egoizm (benlik)tir. Onu diğergâmlaştırmak ise dinin gayesi olduğu gibi bu işte başarı elde etmek de en büyük mükâfatı gerektirir. Nitekim yukarıya meâlini dercettiğimiz âyet-i kerîmeden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birre (hayra ve takvaya) erişemezsiniz."⁵⁷⁹

Bu demektir ki, ikram ve ihsanların sevilen şeylerden yapılması ilâhî bir emirdir. Aksi hâlde takva sahibi (birr) yan-ı olgun bir mu'mın olunamaz. Bu ise en had derecede bir diğergâmlıktır. Birr yani takva ölçüsünde hayır ise, bütün amellerin hiçbir menfaat beklentisi olmaksızın sırf Allah rızası için yapılmasıdır.

Bu sûretle görülmektedir ki, rasyonalist filozofların **"vazifenin vazife olduğu için yapılması gerektiği"** yolundaki prensiplerine nazaran İslâm'da ahlâkî fiillerin aslî âmîlinin Allah rızası olması yolundaki kaide, hem müessiriyet ve hem de ulviyet yönünden onlardan kıyas kabul etmeyecek derecede üstündür.

Ahlâk felsefesi üzerinde kafa yormuş mütefekkirlerin ahlâkî davranışlar için vâsıl oldukları netice **"Bir kimsenin kendisine karşı yapılmasını istemediği şeyin karşısındakine de yapmaması"** sûretindedir. Alman filozof Kant, ahlâkî hareketi onun umûmî bir kaide olabilecek vasıfta bulunmasıyla belirlemektedir. İslâm'da ahlâkın kaynağı din olduğundan ilâhî emirlerin umûmun selâmeti dışında bir gâyeye mâtuf olabileceği düşünülemez. Böyle bir şey dinin varlık sebebine aykındır. Zira Allâh'ın iradesi her oluştta mevcut olmakla beraber rızası sadece hayırdadır. O'nun, umûmun hayrına olandan başka bir şey emretmiş olabileceğini düşünmek **"Rahman"** ve **"Rahîm"** sıfat-ı ilâhiyelerinden gâfil bulunmaktan başka bir sûretle izah edilemez.

İslâm ahlâkının diğergâmlık vasfını gösteren -evvelce zikrettiklerimize ilâveten- birkaç hadîs-i şerif zikriyle bu bahise bir nihayet verelim:

⁵⁷⁹ Âl-i İmran Sûresi, Âyet 92

"Mü'min ünsiyet eden insanlarla iyi münasebette bulunan ve kendisi ile ünsiyet edilendir."⁵⁸⁰

"Dinden sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve herhangi bir iyi veya kötüye hayrı ibzâl etmektir."⁵⁸¹

"İçinizden en ziyâde sevdiklerim, kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır."⁵⁸²

"Mu'minlerin imanca en kâmilleri, ahlâkı en iyi olanlarıdır, ki bunlar, kendileriyle ülfet edilir, insanlarla iyi geçinir. Ülfet etmeyen ve kendisi ile ülfet mümkün olmayan kimselerde hayır yoktur."⁵⁸³

"Bir mü'min, güzel ahlâkı sâyesinde, gündüz oruç tutup gece namaz kılan kimselerin derecesine ulaşır."⁵⁸⁴

"Allah Teâlâ Hazretleri yüksek ahlâkı sever, rezâil-i ahlâkı semez."⁵⁸⁵

"Bir kimsede Allâh'a mâsiyetten kendisini men edecek bir takva, sefihe karşı gelebilecek bir hilm, insanlar arasında kendisini hoş geçindirecek güzel ahlâk, yahut bunlardan birı bulunmazsa o kimsenin (yaptığı) güzel işlerden hiçbirine itibar etmeyiniz."⁵⁸⁶

d- İslâm Ahlâkı, Sosyal Ağırlıklıdır

İslâm Dünya Görüşü'nde geniş kitlelere fayda sağlayan ahlâkî davranışlara ayrı bir ehemmiyet atfedilmiştir. Bunların başında âmme salâhiyeti kullananların "**adâletle hükmet-**

⁵⁸⁰ Ahmeci b. Hanbe, Musned, 5/335

⁵⁸¹ Ramûz e-ehâcis, I 267

⁵⁸² Taberânî, Ahmeci b. Hanbe.

⁵⁸³ Tirmizî, Racâ 11

⁵⁸⁴ Ebû Dâvud, Edeb. 7

⁵⁸⁵ Hâkim, Müstedrek

⁵⁸⁶ Gazâli, İhyâ, III, 119.

meleri" gelir. "**el-Adlû esâsü'l-mülk**" kaidesi ise, adâleti, irâdenin varlık sebebi ve hattâ meşrûiyet şartı kabul etmiş ve adâletten ayrılan "**ulû'l-emr**"e "**hurûc ale's-sulta**" yani otoriteye baş kaldırmayı teb'aya bir hak olarak tanımıştır. Bu hak, dinen "**vâcib**"dır. Bu vâcibi ifâ etmenin şartları burada saded hârici olmakla beraber şu kadarını söyleyelim ki, siyâsî otoritesizliği "**el-fitnetü eşeddün mine'l-katl**"⁵⁸⁷ hükmü ile reddeden İslâm, adâlete o derecede bir ehemmiyet atfetmiştir ki, onu iâde maksadıyla -ihtimal- birçok insanın ölümü ile neticelenecek olan isyanı, ümmete vâcib derecesinde bir hak olarak tanımıştır.

Diğer taraftan -evvelce izah etmiş olduğumuz üzere- İslâm'da mes'uliyet şahsîdir. Yani herkes, sırf kendi amelinin karşılığı olan mükâfata nâil ve cezaya müstahak olur. Böyle olduğu hâlde amellerin neticeleri itibariyle başkalarına sârî olması hâlinde bu durum zikrettiğimiz şu umûmî kaideye istisna teşkil eder. Buna dâir evvelce müspet ve menfî bir çıkır açmış olan hakkında bir istisnayı ifade eden bir hadîs-i şerîf zikretmiştik. Kân veya zaranı başkalarına şâmil olan fiillerle ilgili diğer bir istisnayı gösteren şu hadîs-i şerîfi de dikkatlerinize sunalım:

*"Âdemoğlu öldüğü vakit ameli kesilir, yani amel defteri kapanır. Sadece üç (grup) şahsın amel defteri kapanmaz. Bunlar sadaka-i câriye sahipleri (yol, çeşme, mescid, hastane, vakıf ve emsali hayır müesseseleri tesis edenler) ile arkasından sâlih bir evlât bırakanlarla ilmî müktesebâtı itibariyle eserlerinden istifade edilen kimselerdir."*⁵⁸⁸

Dikkat edilirse, ölümle amel defteri kapanmayarak ıktisaba devam ediyormuş gibi hasenât kazananlar, devam eden eserle-

⁵⁸⁷ Bu ifade "Siyasî otoritesizlik yahut başsızlık, katilden daha şiddetli bir fitne (anarşî)dir." demektir.

⁵⁸⁸ Müslim, Vasiyyet, 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ 14, Tirmizî, Ahkâm, 36, Nesâî, Vasâyâ, 8.

riyle umûm müslümanlara faydalı olmaya devam edenlerdir. Bu mantıkla bakıldığında İslâm'ın devamına medâr olan amellerde bulunanların amel defterlerinin kıyamete kadar açık kalacağı anlaşılır. Zira İslâm'ın kıyamete kadar pâyidar ve bakî olacağı, Cenâb-ı Hakk'ın takdir ve tekellüfû altında olan bir va'd-i ilâhîdir. İslâm'ın devamı ve galebesine medar olan fiillerin umûmî ve şer'i adının cihad olduğu cümlelerin mâlûmudur.

Bir hadis-i şerifte:

*“Bir kul, Müslüman kardeşine yardımda bulundukça, Allah Teâlâ o kula yardımcı olur.”*⁵⁸⁹ buyrulmuştur.

İslâm Dünya Görüşü'nde ahlâkın sosyal ağırlıklı olduğunu gösteren başka deliller de vardır. Meselâ **“zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”**⁵⁹⁰ yani bir ferden zararı ile umumun zararı bir araya gelse, ferden zararı tercih olunarak umûmun zararı bertaraf edilir. Meselâ bir sahte doktoru, doktorluk yapmaktan men etmek bu kabildendir

Cemaatle kılınan namazın, ferden kılınandan yirmi yedi kat fazla bir sevap ile karşılık görmesi de İslâm ahlâkının sosyal ağırlıklı olduğunu gösteren bir esastır. Bunun, Cuma namazı gibi ferden ifâsı mümkün olmayan başka örnekleri de vardır.

e- İslâm'da Ahlâk Ferdî Vakar ve Haysiyeti Koruyucudur

İslâm Dünya Görüşü'nde ahlâkî davranışlar hususunda iki yol tayin edilmiştir. Bunların biri **“azîmet”**, diğeri ise **“ruhsat”**tır. Azîmet, **“takvâ”** ölçüleriyle hareket etmenin gereklerini ifâde eder. İslâm ahlâkına en asgarî seviyede riâyet edenler, kendileri için ruhsat yolunu başkaları içinse adâletî tercih

ederler. En üst seviyede ahlâkî davranış ise, başkalarına karşı “ihsan” kendileri içinse “azîmet”in tercih edilmesidir. Tasavvufî terbiyenin hedefi, ferdi, bu ikinci tarzda hareket edebilecek olgunluğa ulaştırmaktır.

Fakat her hâlükârda şahsiyetin korunması aslî bir şarttır. Zira İslâm nazarında şeref, iman ile kâimdir. Peygamber -sal-lallâhu aleyhi ve sellem-:

“İnsanın şerefi iman iledir, malla veya neseple değil” buyurmuşlardır.

Birçok islâmî emir, mü'minleri iman şerefinden doğan vakarlarını korumak maksadıyla vârid olmuştur. Meselâ dilencililiği hoş görmeyen İslâmiyet, dilenenleri men etmeyi yasakladığı hâlde⁵⁹¹ “Veren elin alan elden üstün olduğunu”⁵⁹² bildirerek verici olmayı teşvik etmiştir. Zekât gibi mecburî vermelere ilâveten, akrabaya, yoksula ve yolcuya ihsanda bulunmayı emreden⁵⁹³ bu din, bunun usûl ve üslûbunu da muhatabın vakar ve haysiyetini koruyacak bir sûrette beyan buyurmuştur:

“Sadakaları Allah alır.”⁵⁹⁴ meâlindeki âyet-i kerîmeye ilâveten:

“Ey iman edenler!.. Allâh’a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûretiyle yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın.”⁵⁹⁵ meâlindeki âyet-i kerîme de muhtaçların vakar ve haysiyetlerinin korunması gereğini tebârüz ettirmektedir.

⁵⁹¹ Duhâ Sûresi, âyet 8.

⁵⁹² Muslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zühd, 32

⁵⁹³ İsrâ Sûresi, âyet 26-27

⁵⁹⁴ Tevbe Sûresi, âyet 104

⁵⁹⁵ Bakara Sûresi, âyet 264

Bir mü'minin kusurunun söylenmesini **"gıybet"** nâmiyle büyük günahlardan ilân etmek de⁵⁹⁶ hep insan vakarını korumak içindir.

Fakat insan vakar ve haysiyetinin korunması -umumî olarak- asıl bir suça karşı vâki olacak af meselesinde tezâhür eder. Bunu da büyük âlim merhum **Ahmed Hamdi Akseki**'den nak'ederek bu bahse nihayet verelim:

"Vazifelerin iki dereceli olmasına nazaran, mükellef olan bir müslim, tecâvüz ve zulme karşı misli ile mukâbeleye şer'an ve dinen me'zun olsa bile, daha yüksek bir ahlâk sahibine yakışacak vechiyle kötülüğe iyilikle mukâbele etmek vazifesi ile de kendisini mükellef sayar ve bu mükellefiyetini bilir.

Maamafih kötülüğe misli ile mukabele hâlinde bile bir insan gördüğü muâmeleden fazlasını yapmaya mezun değildir. Eğer fazlasını yapacak olursa ona zulmetmiş olur. Hâlbuki İslâm'da zulüm yapmak şöyle dursun, zâlimlere temâyül etmek bile memnû'dur.⁵⁹⁷ Kötülüğe misli ile mukâbele ruhsatı verilmiş olmakla beraber fazlası men edilmiştir.

«Ey akıl sâhipler! Sizin için kısıta hayat vardır; umulur ki, ittika edesiniz, korunabilesiniz.»⁵⁹⁸

«Her kim size tecâvüz ederse size ettiği tecâvüzün misli ile ona mukabele edin. Daha ileri gitmeyin ve biliniz ki, Allah muttakîlerle beraberdir.»⁵⁹⁹

«Bir kötülüğün cezası onun gibi kötülüktür. Lâkin her kim afv edip onunla arasındaki husûmet hâlini düzeltirse, onun da eciri Allah'a âittir. Şüphesiz Allah, zulmedenleri sevmez.»⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Hucurât Sûresi, âyet 12

⁵⁹⁷ Zâlimlere ufak bir temâyül bile göstermeyiniz, sonra size cehennem ateşi dokunur " (Hûd Sûresi, âyet 113)

⁵⁹⁸ Bakara Sûresi, âyet 179.

⁵⁹⁹ Bakara Sûresi, âyet 194

⁶⁰⁰ Şûrâ Sûresi, âyet 40

Bu gibi birçok âyât-ı kerîme bir taraftan adl ü ruhsata me'zuniyet veriyor, diğer taraftan da gordüğü muâmeleden ziyâdesini yapmaması için mümkün olduğı kadar azîmet ci-hetine temâyül ettiriyor.

Zaten birçok âyât ve hadisler de doğrudan doğruya ihsan ve azîmeti (kotulüğe karşı iyiliğı) emretmektedir.

«Eğer afv ederseniz, takvaya daha muvafık bir iş yapmış olursunuz.»

«Siz eğer bir hayrı izhar veyahud bir fenalığı afv ederseniz, şüphesiz Allah afv-ı cezîl sahibidir; sizi afv eder. Kudret-i vâsia (geniş bir kudret) sahibidir; size mukabele etmeye kaadirdir.»⁶⁰¹

«Affa sarıl, iyiliğı emret, câhillerden de yüz çevir.»⁶⁰²

Peygamber Efendimiz de bu hususta şöyle buyurmaktadır:

«Afv, yapmaya en ziyade şâyeste (lâyık) olan şeydir.»

«Her kim kıyamet gününde Allah tarafından makamının yükseltildiğini, derecelerinin âlî olmasını isterse, kendine zulmedenı afv etsin; kendisini mahrum edene versin, kendisi ile görüşmek istemeyenle görüşsün, kendisine fena söz söyleyene hilm ve yumuşaklıkla mukabele etsin.»

Hulâsa; İslâm Dini'nde ahlâkî vazifelerin en yüksek mertebesi, kötülüğe iyilikle mukabeledir. Gordüğü fenalığa misli ile mukabeleye hak verilmiş olmakla beraber mislinden fazlasını yapmaktan memnû'dur.⁶⁰³

Göruldüğü üzere afv, hak sahibinin takdirine bırakılmaktadır. Dilerse afv eder, dilerse kısas yoluna gider. Hak sahibine bu hususta bir tercih hakkı tanınması da onun şahsına bir güven

⁶⁰¹ Nisâ Sûresi, âyet 149.

⁶⁰² Araf Sûresi, âyet 199

⁶⁰³ A. Hamdi Akseki- a.g.e. sh: 403 vd.

duyulması demektir. Zira hakkına tecâvüz edeni afv ederse, onun bunu sû-i istimal edip etmeyeceğini takdirle bir tercihte bulunacaktır. Bu hâlin, Hristiyanlıktaki gibi **"bir yanağına vurana, öteki yanağı uzatmalı"** tarzındaki zilletle karşılaştığında insanın vekar ve haysiyetinin korunması itibariyle ne kadar yüksektir

H-FİİLÎ KISTAS PRENSİPİ

Her kıymet hükmü -evveliyetle- nazarîdir. Birer kıymet hükümleri manzûmesi olan ilmî disiplinler de insan aklı için tereddüde mahal bırakmayacak postülalarla başlar. Bunlara islâmî literatürde “**bedâhet**” veya “**müteârifeler**” denilir. Bu ispatı gerektirmeyecek bir âşikârlık veya kat’iyyet demektir. Meselâ geometride iki nokta arasındaki en kısa mesafenin bir doğru çizgi olarak kabulü bir başlangıçtır.

Geometrik şekillerin anası noktadır. Nokta, iki doğru çizginin kesiştiği yerin adıdır. Buna göre ilimler birbiri üzerine konulan taşlarla inşa edilmiş olan kuleler gibidir. Onlar da -âdetâ- birbirlerine istinad eden birer hüküm kuleleridir. Matematikte ise “**iki kere ikinin dört ettiğini**” kimse münakaşa etmez. Diğer bütün ilimlerin de böyle akıl terazisi ile tartılıp peşinen kabullenilen postülaları vardır. Bu sebeptendir ki, ilim denilen oluşları sebep ve neticeleri itibariyle izah eden disiplinler, hep nazarîdir. Onların tatbikatı ise, “**fen**” veya “**san’at**”tır. Meselâ

tıp ilmi nazarı, onun tatbikâtı olan tabâbet veya doktorluk ise, bir fen yani san'attır. Diğer bütün ilimler de böyledir

Lâkin ilimlerin kullandığı uzunluk, ağırlık veya sıcaklık dereceleri gibi mefhumlar için tabiatta bulunan ve ilâhî takdirle dayanan değişmez birtakım keyfiyetlerin esas alınması ile "**vâhid-i kıyâsîler**" (birimler) ihdâs olunması mecbûrîdir. Aksı hâlde ölçülebilen bütün keyfiyetler için sadece isimlerde birleşilebildiği hâlde, fiiliyatta sonsuz farklılıklar husûle gelirdi. Meselâ bir saf suyun normal bir basınç altında ısıtılmasıyla buharlaşma noktası esas alınmış ve bunu sağlayan suhûnete (sıcaklığa) yüz derece denilerek sıcaklığı ölçmede "**derece**" denilen birime ulaşılmıştır. Bir başkası bu buharlaşma ânındaki sıcaklığı yüz seksen kabul ederek farklı bir birim elde etmiştir. Uzunluk ve ağırlık için de böyle tabiattan alınan başka başka keyfiyetler, birimlere ulaşmak için kullanılmıştır.⁶⁰⁴

Ahlâk da bir ilim olmak itibariyle evveliyetle nazarı kıymet hükümleri manzûmesidir. Onun başlıca hükümleri "**hak-bâtıl**", "**doğru-yanlış**", "**güzel-çirkin**", "**hayır-şer**" gibi hükümlerdir. Bütün felsefi ahlâk sistemleri, her biri bir hüküm ve değerlendirmeyi ifade eden bu kelimeleri birer etiket gibi kendi takdirlerine göre birer davranış üzerine kondururlar. Bunun için sırf beşerî aklı kullanırlar ve "**menfaat**" veya "**mazarrat**"ı ölçü olarak alırlar. Lâkin menfaat ve mazarrat için -müspet ilimlerde olduğu gibi- tabiattan çıkarılmış ve değişmez birer vâhid-i kıyâsiye (birime) mâlik olmadıkları için bu değerlendir-

⁶⁰⁴ Bir nusxası tâ Bâtil hukûmdanî **Hamurabî**'den M.Ö. 1792-1750) bu yana birçok esasa itibar edilmişse de 1790'da Fransız Milli Meclis "**metre**"nın yarım periyodu, bir saniye olan bir sarfıncı uzunluğu olarak kabul etmiştir. Nihayet 1960 yılında Onüçüncü Ağırlıklar ve Ölçüler Umûmî Konferansı, metreyi kripton (86) atomunun 2p10 ve 5s5 kuantum seviyeleri arasındaki geçişteki ışımının boşluktaki dalga boyunun 1.650 763,73'de biri olarak tanımlamıştır.

1983 tarihinde ise, Onyedinci Ağırlıklar ve Ölçüler Umûmî Konferansı, metrenin tanımını ışığın boşlukta 1/299 792 458 saniyede aldığı mesafe olarak tespit etmiştir.

melerde lâfız, yani kullanılan kelimeler ile muhtevâ arasında sonsuz farklılıklar ve teadlar husûle gelmesi önlenemez!.. Değerlendirmeyi yapanın zihniyetine göre doğrular ve eğriler, guzeller ve çirkinler pek çok farklılık arz eder. Meselâ bütün hıristiyanlar, şarabı, **Hazret-i İsa**'nın kanı kabul ederek hem de ibâdet kasdıyla bol bol içerler!.. Bunun selim muhâkemeyi bozarak fâsîd amellere sebep olması yolundaki mazarrâtını görmemezlikten gelirler.

Bir de İslâm dışındaki bütün ahlâk sistemleri, ferdin subjektif (enfûsî) temâyülleri dışında, yani hâricte fiilî bir kıstasa mâlik değildirlr. Bunun içindir ki, hayır ve şerrin, doğru ile yanlışın sâbit, müstakar ve üstün bir akıl tarafından ortaya konulmuş örneklerinden mahrumdurlar. Meselâ ahlâkî telkinleri itibariyle en yüksek bir seviyede bulunan **Hazret-i İsa**'yı ele alalım. O'nun Zeytun Dağı'nda belîğ bir ahlâkî vaaz ile etrafındakileri irşâd ettiğini biliyoruz. Ancak orada telkin ettiği ahlâkî düsturları, kendi hayatında nasıl gerçekleştirmiş olduğuna dâir elimizde hiçbir bilgi mevcut değildir. Gerçekten O'nun emsal alınabilecek hiçbir ahlâkî davranışı, şüpheden berî bir sûrette elimize ulaşmamıştır.

Bir de beşerî mürşid olan **Buda**'yı misal olarak alalım. Zira O da, yüksek ahlâkî değerler vaz' etmiş bir filozoftur. **Buda** hakkında yazılmış bütün kitaplara bakınız!. Önlarda **Buda**'nın fılın yaşadığı ahlâkî davranışlarla ilgili olarak emsal alınabilecek hiçbir şey bulamazsınız!. O'nun hayatına dâir yazılanlar da aynen **Hazret-i İsa** gibi sonradan uydurulmuş karma karışık efsânevî safsatalardan ibârettir.

Bunlara ilâveten bir de ahlâk üzerine kafa yormuş bir filozofun fikirlerine temas edelim Bu filozof, alman asıllı **Friederich Nietzsche** (1844-1900)'dir Bu ateist filozof da ahlâkî davranışları biri kölelere âid, diğeri de "**super human**" dediği üstün insan veya efendilere âid olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Sürü olarak adlandırdığı asil büyük kitle, kendini fedâ ederek üstün insanı (super human) meydana getirecektir. **Nietzsche** (**Niçe**)'nin fikirleri kendinden sonraki diktatörlerin işine yarmıştır. Bilâhare gözleri kör olan ve akıl hastanesinde vefât eden **Nietzsche**'nin bu "**insanüstü insan**" bunun tasavvuru etrafında söylediği birtakım irreal (gerçek dışı) vasıflarla mücehhez olan hayâlî bir varlıktır. Öyle bir varlık, hiçbir zaman mevcut olmadığı ve olamayacağı gibi **Nietzsche**'nin kendisi de tasavvurları istikametinde bir hayat ve faaliyet sahibi olamamıştır.

İslâm ahlâkına gelince, o, bir kısım dünyevî müeyyidelere ilâveten uhrevî azab ve mukâfât vaadiyle de te'yid edilmiş olan ahlâkî umdeleri, bir de Hazret-i Peygamberin ef'âli ve tatbikatı ile müşahhaslandırmıştır. İşte bu husus, İslâm ahlâkî için hiçbir ahlâk sisteminde mevcut olmayan bir mükemmelliğin tezâhürüdür. Bunu lâıyıkıyla kavrayabilmek için o yüce peygamberin eşsiz ahlâkına kısa bir sûrette atf-i nazar edelim:

Evvelâ şunu söyleyelim ki, O yüce varlığın rekoru kırılmayacak seviyedeki üstün ahlâk ve meziyeti, "**Şüphesiz sen büyük bir ahlâk (hulk) üzerindesin.**"⁶⁰⁵ meâlindeki âyet-i kerime ile bizzat Cenâb-ı Hak tarafından te'yid buyurulmuştur. Buna ilâveten O'nun fiilî ve ahlâkî davranışları itibariyle sâir insanlar için bir "**üsve-i hasene**" yani "**en güzel bir örnek**" veya "**nümûne-i imtisal**" olduğu beyân olunmuştur.⁶⁰⁶

O yüce Peygamberin yaşadığı hayat itibariyle bir üsve-i hasene (örnek) olması, o hayatı dolduran fiillerin en ideal seviyede bir ahlâkî üstünlüğe mâkes olması yanında bir başka icab daha vardır. O da her türlü hayâtî faaliyet için örnek alınabilecek bir davranış zenginlik ve çeşitliliğine sahip olmasıdır. İhtimal bu sebeptendir ki, Cenâb-ı Hak, O'nu, bir toplum içindeki en zayıf bir fert olan "**yetim çocuk**" olarak

hayata başlatmış ve sonra kademe kademe birçok safhalardan geçirerek en yüksek bir mevki olan peygamberlik ve devlet reisliğine kadar yükselmiştir. Bu yüzdendir ki, bir kimse içtimâî kademeleşmenin hangi safhasında bulunursa bulunsun, kendi hayat ve faaliyetleri için muhtaç olduğu fiilî kıstasları O'nda bulabilir ve kendisine bir düstur ve örnek olarak kullanabilir Arkadaşlık, ticâret, kumandanlık, idârecilik ve âile reisliği gibi bütün hayâtî faaliyetlerde doğru ve ahlâkî olan davranışlar için Hazret-i Peygamber'in hayatı ideal ölçülerde gerçekleşmiş davranışların örnek ittihaz edebilecek olan zengin bir meşheri (sergisidir). Bunu teminen O'nun bütün davranışları aynen Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi⁶⁰⁷ zaptedilmiş ve zamanımıza kadar intikali sağlanmıştır.

Bu keyfiyet, Cenâb-ı Hakk'ın Âdem -aleyhisselâm- ile başlattığı ve pek çok kereler te'yid ve tecdid ettiği vahiy faaliyetinde, O yüce varlığa vâkî tebliğât ile sona gelinmiş olmasının bir icâbıdır. Siyer ve hadis kitaplarında o muazzez peygamberin davranışları akla durgunluk verecek derecede öyle bir tafsîlât ile nakledilmiş ve sâlih kullar, bunları birer kıstas olarak kullanmakta o kadar ileri gitmişlerdir ki; büyük hadis âlimi ve müctehid İmam Nevevî hazretleri, O varlık Nûru'nun nasıl karpuz yediğini bilmediği için için ömrü boyunca karpuz yememiştir. Hayatının bütün safhalarını kuşatan peygambere bağlılık şuuruyla, bir karpuzu yerken bile O'nun tarzının dışında hareket etmek ihtimalinden uzak durmuştur.⁶⁰⁸

Böyle olmakla beraber Hazret-i Peygamber'in bazı fiilleri, sâir insanlar için emsal değildir. Zira bunlar ancak nübuvvet kudretiyle icrâ edilebilecek amellerdir Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

⁶⁰⁷ Hicr Sûresi, âyet 9.

⁶⁰⁸ Ömer Çelik, Murat Kaya, Mustafa Öztürk Usve-i Hasene, İstanbul, 2003, sh 43.

1-Hazret-i Peygamber, mîras bırakmamıştır. Böyle olduğu hâlde, ümmetini bu hususta kendisini taklidden men buyurmuşlardır. Ayrıca "**el-fakru fahrî**", yani "*Fakirlik, iftiharımdır*"⁶⁰⁹ buyurmuşlardır. Bu, O yuce varlığın şahs-ı nübüvvetine âiddir. Yoksa müslümanların fakirlikle iftihar etmeleri gerekmez. Aksine meşrû yoldan zenginleşmek, ümmete tavsiyeleridir. Evvelce temas edilmiş olduğu üzere, "*Veren el, alan elden üstündür*,"⁶¹⁰ buyurarak ümmetine verici olma yolunu göstermiştir

"Peygamber Efendimiz, dilencililiği sevmeydi, lâkin onları kendi hâllerine bırakmayıp bundan kurtulmaları için kendilerine yol gösterirdi. Buna bir-iki mîsal verelim:

Ensârdan biri sadaka istemeye gelmişti. Rasûl-i Ekrem, ona evinde bir şey olup olmadığını sordu. Adam:

"-Bir yatağım var; yarısını altına seriyor, yarısını üstüme örtüyorum. Bir de su içtiğim kap var." dedi.

Peygamber Efendimiz, onları götürüp pazarda iki dirheme sattırarak parayı kendisine vermiş ve bunun bir dirhemi ile çocuklarına yiyecek almasını, bir dirhemi ile bir ip satın alarak dağdan odun kesip çarşıda satmasını söyledi. Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi vechile hareket eden bu adam, on beş gün sonra Peygamber Efendimize gelip on dirhem para biriktirdiğini ve bununla elbise ve yiyecek aldığını anlattı.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz de ona:

"-Böyle yaşamak mı daha iyi, yoksa kıyamet günü alnında dilencilik damgası ile Allâh'ın huzuruna çıkmak mı iyi? ' diyerek, dilencililiğin ne kötü bir şey olduğunu anlattı.⁶¹¹

Hazret-i Peygamber'e göre, ancak üç türlü adam yardım ve sadaka isteyebilir:

⁶⁰⁹ Aliyyu'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa fi Ahbârî'l-Mevzûa 166 Hadis No 643

⁶¹⁰ Muslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zühd, 32.

⁶¹¹ Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

a-Borçlular,

b-Ânî bir felâket yüzünden varları-yokları mahvolan adamlar; borçlu borcunu ödeyene, bunlar da vaziyetlerini düzeltinceye kadar yardım isteyebilirler.

c-Açlıktan muzdarıp olanlar Bundan başka şartlar altında dilenenler haram yemiş olurlar."⁶¹²

Fakat ne hâcet!.. İslâm'ın, beş şartından ikisi (hac ve zekât) ancak zenginler için kabil-i ifâ değil midir? Bu, zengin ol kı, zekât verebilesin, hacca gidebilesin demek değil midir?

2-Müminlere Ramazan orucundan maâdâ farz kılınmış bir oruç yoktur. Böyle olduğu hâlde Hazret-i Peygamber birçok nâfile oruç tutardı. Şevvalde altı gün orucu ile Aşûre orucu gibi oruçlara ilâveten her Pazartesi ve Perşembeyi oruçlu geçirirdi. Bunların icrâsı, ümmete men edilmemiştir. Fakat O, bir de "**savm-ı visâl**" denilen hiçbir şey yemeden-içmeden iki veya üç gün oruçlu bulunurdu ki, bu da ümmetin taklid ve tâkip edeceği bir fiil değildir. Sahabîden bazıları da aynı şeyi yapmak isteyince:

"-Siz buna takat getiremezsiniz." buyurarak onları "**savm-ı visal**"den men etmişti.⁶¹³

Hazret-i Âişe'den rivâyet edildiği üzere, O:

"-Rasûl-i Ekrem bazen sürekli olarak oruç tutardı. Öyle ki, artık bir daha orucunu bozmayacak zannederdik "⁶¹⁴ bu yurmuştur.

3-Hazret-i Peygamber bazı geceler sabahlara kadar namaz kılardı. Öyle ki, ayakları şişer ve çatlardı **Hazret-i Âişe**'nin,

⁶¹² Muslim, Zekat, 109. Ayrıca bkz Ebû Dâvûd Zekât 26 Ahmed Hamdi Akseki: a g e sh 505 vd.

⁶¹³ Buhârî, Savm, 48.

⁶¹⁴ Buhârî, Savm, 53.

O'nun mağfiret olduğu müjdesine rağmen bu derecede ibâdetle dâimîlik göstermesinin sebebini sorması üzerine, O:

“Ben şükreden bir kul olmayayım mı?”⁶¹⁵ karşılığını vermiş bulunduğu çok bilinen bir gerçektir. Böyle olduğu hâlde **Hazret-i Ömer**'in oğlu da, bu tarzda bütün geceyi ibâdetle ihya ettiği yolundaki hareketinden dolayı karısı tarafından Peygamber Efendimize şikâyet edilmişti. Bu şikâyet üzerine **Abdullah bin Ömer**'i huzuruna çağırıp O'na:

“-Yâ Abdullâh!.. Böyle yapma!.. Gecenin üçte birini ibâdetle geçir, üçte birinde âilenle meşgul ol, diğer üçte birinde de istirahat et!..” buyurmuştur.

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- kendisi ve âile efrâdı için “**zekât**” almayı yasaklamıştır. Hayatı boyunca ne kendisi zekât almış ve ne de âile efrâdına aldırılmıştır. Hatta bu yasağın, kıyamete kadar bütün nesline şâmil olduğu, İslâm âlimlerince ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Bugün bile **Hazret-i Hasan**'ın sulbünden gelen “**şerifler**” ve **Hazret-i Hüseyin**'in neslinden olan “**seyyidler**” zekât kabul etmezler. Bu durum da ümmet-i **Muhammed** için bir emsal değildir.

4-Ümmet-i **Muhammed** için, Hazret-i Peygamberin emsal teşkil etmeyen diğer bir fiil ve davranışı da, O'nun “**çok evlilik**”idir. Zira bu evlilikleri icâb ettiren sâikler (husûsî sebepler), -biraz aşağıda görüleceği üzere- sadece O'nun şahsı için mevzuu bahs olacak hususlardır.

Daha önce de izah etmiş olduğumuz üzere, İslâm'da “**azîmet**” ve “**ruhsat**” olmak üzere iki kategori tarz-ı hareket vardır. Asıl emredilen azîmet olduğu hâlde bazı ârizî sebeplerle o yolda hareket etmekte müşkîller ve mahzurlar zuhur ederse, pek makbul olmamakla beraber, birtakım mahzurları bertaraf

etmek üzere bir ruhsat (izin) yolundan gidilebilir. Bu, evlenme bahsinde gâyet âşikârdır. Zira tek eşlilik azîmet, dörde kadar eş edinmek ise, -belli şartlar altında- bir ruhsattır.

Butün bunları anlattıktan sonra O yüce Peygamberin eşsiz ahlâkından bir demet çiçek nev'inden, bütünü kavramaya yarayacak birkaç misal zikretmek isteriz. Fakat bunu yapmadan önce bindört yüz yıldan beri, hiç şüphesiz milyarlarca seveni olduğu gibi pek çok da garezkâr düşmanı zuhur etmiştir. Bunların, O yüce varlıkta bula bula sadece iki târız noktası bulabildiklerine nazaran evveliyetle bunlara kısa bir cevap vermek isteriz. Bunlar:

Harbe katılmış olması ve çok evlenmiş bulunması keyfiyetleridir.

Evvelce "**cihad prensipli**" dolayısıyla ifâde etmiştik ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın katılmış olduğu harpler birer "**müdafaa**" harbidir. Bu bir meşrû müdafaa'dır. Esâsen İslâm'da harbe, ancak tedâfîi olarak cevaz verilmiştir; taarruzî olarak değil!.. Hiç kimse kendisini müdafaa etmekten dolayı kınanamaz. Fazladan olarak Rasûlullâh, iştirâk etmiş olduğu harplerin hiçbirinde silâh kullanmamış ve aslâ hiç kimseyi öldürmemiştir.

Çok evlenmiş olması keyfiyetine gelince, bu husustaki tenkid ve târizler de yersiz ve haksızdır. Fakat Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın husûsî durumunu izah etmeden İslâm'da "**taaddüd-i zevcât**" denilen "**birden fazla evlilik**" hakkında kısa bir izahatta bulunalım.

Bir kere İslâm'dan önce birden fazla kadınla evlenmek hususunda hiçbir tahdid mevcut değildi. Brahmanizm ve Zerdüştilik gibi beşerî dinler tahdidsiz evliliği meşrû kabul ettikleri gibi ilâhî menşeli olan Hristiyanlık ve Mûsevîlik de bu hususta bir yasak getirmemişti. Üstelik **Hazret-i İbrahim**'den itibaren,

birçok geçmiş peygamberin çok eşi olduklarına dâir bazen mukaddes kitaplardaki kayıt ve ifâdeler gayet sarıhtır.

İslâmiyet, tek kadınla evliliği bir azîmet olarak emretmekle beraber, kısaca ızah edeceğimiz bazı ârizî şartlar muvâcehesinde bir ikinci hanımı almaya izin vermiş ve bunu da a'zamî dört olarak sınırlandırmıştır. Hazret-i Peygamber'in yaşadığı asırda tahdidsiz bir evlenme an'ane ve anlayışına karşı bu islâmî tehdid aslında muthiş bir inkılâb darbesi idi. Tek bir kadınla evlenmeye iktifâ etmeyi asıl kabul eden bu dinin, ayrıca bir "**ruhsat**" kapısı açması, O'nun fitratı icabını dikkate alması ve bütün zaman ve mekânların dinî olmasının tabiî bir neticesidir.

Evvelâ fitratla ilgili olan bir hususu ızah edelim: Bu eserde çeşitli vesilelerle Cenâb-ı Hakk'ın her varlığı, hatta onların her cüz'unu muayyen bir maksatla halk ettiğini ve onu, bu maksadı gerçekleştirmeye medâr olacak vasıf ve temâyüllerle techiz buyurduğunu ızah etmiştik. Buna göre, kadın ve erkek de kaderin tâyin ettiği tabiî memuriyetleri ifâ edebilecek farklı vasıflarda halk edilmiştir. Buna göre kadın-erkek arasındaki en bâriz husûsiyet, neslin devamına medar olan evlenme fiilinde görülür. Gerçekten hem sahip olunan husûsiyetler ve hem de yüklenilen vazifeler itibariyle kadın ve erkek arasında pek büyük farklar vardır. Çocuğu ilk teşekkül ânından itibaren rahminde dokuz ay on gün besleyen, sonra da onu ızdıraplı bir şekilde Dünya'ya getirirken büyük ölçüde kan kaybeden kadınlar, ayrıca o çocuğun ilk dünyevî gıdasının kendi memelerinde halk edilmiş olması dolayısıyla, takriben iki yıla kadar onu emzirmek'e de fitraten mükellef bir durumdadırlar. Babanın vazifesi, dolemeden sonra biter ve ancak hâricte bir mucâdeleyle rızık peşinde koşmaktan ibâret kalır.

Bu sebepledir ki, erkeklerin hem bedenleri ve hem de rûhî temâyülleri, hayat mucâdelesini kazanmaya yarayacak bir metâ-nette olduğu hâlde kadınlar, hem bedenlen zayıf, nahif ve hem de aşırı hislidirler. Bu aşırı hissîlik, yavrusunun doğumdan itibaren

sâbit olan acziyetini telâfi etmek üzere kendisine bahşedilmiş olan ilâhî bir mevhîbedir. Bedenen zayıf-nahîf olması ise, onun geçim için hayat mücâdelesine atılmaktan muaf tutulması sebebiyledir. Belki de biri, ötekinin sebebidir. Böyle olması da fark etmez. Bu durumda evlilikten maksad, neslin devamı olmasına nazaran çocuğun Dünya'ya gelmesindeki bu, kadına âit ağır kulîet sebebiyle Cenâb-ı Hak, onun çocuk doğurma kabiliyetini takriben kırk-kırk beş yaşlarında iptal eder. Böyle olmasaydı, kadınların çoğu, çocuk doğururken vefat ederlerdi.

Buna mukabil erkeğin çocuk doğurtmaktaki rolünde bir meşakkat bulunmadığından, onun bu kabiliyeti ihtiyarlık yaşlarına kadar devam eder.

Bir de harpler-darpler ve iş kazaları gibi pek çok sebeple vâkı olan ölümler, daha çok erkekler için vâridir. Bu yüzden ki, her toplumda dul kadın miktarı, dul erkeklerden daha fazladır.

Şu zikredilen sebeplerle ilâhî takdir icâbı olarak doğumlar da kız çocuk, -hemen dâima- daha fazladır. Sadece bugünkü Bosna'da⁶¹⁶ görüldüğü gibi harp-darp ve kıtallerden sonra erkek çocuk doğumu fazla olur.

⁶¹⁶ "Sırp-Hırvat-Slovenya Krallığı", II. Cihan Harb'i'nden önce Alman işgâline mâruz kalmış, sonra da bir iç harb kargaşasına sürüklenmişti. "Tito" takma adıyla mücâdeleye giren Hırvat asıllı gazeteci Jozef, 1943 yılında Müslüman çetecilerle öldürüldü. O'nun yerine aynı takma adı kullanan Yahudi asıllı Leon Lebedev geçti.

Bu ikinci Tito, Ukrayna asıllı idi. Komünist olduğundan Rusya'dan yardım gördü ve belgeleri hâkimiyeti altına alarak "Yugoslavya" yani "Güney Slavları" Devletini kurarak diktatör oldu. (Tafsîlat için 15 Mayıs 1980 tarîhin ve 226 227 sayılı Sebül Dergisi'ne bakınız.)

O'nun 1980 yılında vefâtı, üzerine sırf askerî bir diktâ sayesinde ayakta duran bu, Sırp arın liderliği altında yetmiş iki buçuk milletten oluşan devlet, dağılma emare'leri göstermeye başladı. Bu gayâ bir federal sosyal cumhuriyetti. Federasyonun her parçası ayrı bir devlet olmak için silâha sarıldı. Yugoslavya Ordusu'nun yüzde yuzu sırp asıllıydı. Bu güce güvenen Sırp.ar. "Büyük Sırbistan" hayalini gerçekleştirmek için narekete geçtiler. Sırp.ar. tarafından, Osmanlıların çekilişinden beri zulme uğramış bulunan Müslümanlar, kendi mustakil devlet ve hükûmetlerini kurmaya teşebbüs ettiler. İslâmî fikirlerinden dolayı Tito zamanında uzun müddet hapislerde çarutulmuş olan büyük mütefekkir Aliya İzzetbegoviç'in liderliği altında birleştiler. Bundan sonrasını bir görgü şahidinden dinleyelim.

İşte İslâm'da aslolan tek kadınla evlenmek olduğu hâlde birden fazla evlenmenin ruhsatı, bu gibi sebeplerledir. Bu yol açılmazsa hasta⁶¹⁷ ve kısır olan veya erkeklere nazaran

"Aşağı yukarı her Boşnak, Yugoslavya'da kalmanın yavaş yavaş o um ve Musلمانlar'ın tamamen sığınması mânâsına geldiğinin bilincindeydi. Bunun dışındaki iddia, yalnızca ise "savaş" ırlı Slobodan Milošević Aliya İzzetbegović ile yapıldığı bir görüşme sırasında açıkça şu tehdidi savurmuştu

"Musلمانlar, Yugoslavya'da ister qorula, ister sığınma zorunda olsun mutlaka kalacaktır. Başınız gerekir ki, Sırplar, silaha sahiptir ve tüm arzu, bizima beraberdir.

Bundan kısa bir müddet sonra, sızdıran "Yugoslavya Halk Ordusu" mensubu Sırp askerler, Bosna Hersek üzerindeki varış, eş yordu. Tuzla da câmîlere ateş ediyorlar, Mostar da sarıboya terörü estirerek sivil halka sadırmaya başlıyordu. Tüm bunların yok şehirleri çevre tepelerine YHÖ yakınak yapıyor ve askerî tesis oşturuyordu. Terörist Sırp Demokrat Partisi, YHÖ ve Ortodoks Kilisesi işbirliği kurarak Sırp halkını kitlesel biçimde silâhlendırıyordu. Böylece seksenlik nüfusa dahi en modern "snayper" denilen duhurdu tüfeklere sahip oluyordular. Silâhlânmanın ana kaynağı YHÖ idi.

Hırvatistan'da savaş patlak vermişken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlere silâh satışını yasaklayan kararı almış, fakat bu Güvenlik Konseyi resolüsyonu, Sırplar'ı ve onların Yugoslav ordusunu, kararın kolalıkinden hemen önce, 37 gemi dolusu en modern silâhı Rusya'dan temin ettikleri için hiçbir şekilde etkilememiştir. O olağanüstü silâh miktarı olmasaydı da, Sırbistan'da silâh imalâtı engelsiz ve kesintisiz devam ediyordu.

Savaş başlamadan hemen önce, terörist ilan edilen Sırp Demokrat Partisi'nin başkanı Radovan Karadžić, Bosna Hersek Parlamentosu kürsüsünden şu tehditkâr açıklamaları yapıyordu. (İltiz. Reço Çavuşević, Bosna, Müslümanlara Son Uyarı, c: I, İstanbul, 1994, sh: 61 vd)

Bu tehditlerden sonra harekete geçen Yugoslavya Halk Ordusu (YHÖ) Musلمان Boşnaklara karşı medenî (!) Dünya'nın gözleri önünde, akillara durgunluk veren bir jenosit (soykırım) tatbik ettiler. Ortaçağ'daki "Engizisyon Mezâlimi" veya Haçlı Seferleri'ndeki zulümleri gökgede bırakan bu "Boşnak Katliâmı", Batılı Hristiyanların hâlâ humanizmi istikametinde bir arpa boyu mesâfe kat edemediklerini gösteren ibretli bir hadisedir. Tafsîlât için yukarıda zikrî geçen bol resimli iki cildlik esere baki abur.

⁶¹⁷ İstanbul Dânil Fîrînî'nde (Universitesi'nde), Osmanlı zamanında bir Devletler Hukuku müderris (profesörü) vardı. Rum asıllı olan bu müderrisin genç hanım vardı, tabiri caza bir rahatsızlık zühûr etmiş ve bu rahatsızlığın ilâhî tedâvîsi numadan o marâmış. Hanımın zerine karıştı boşamaksızın ikinci bir evlilik yapma arzusu kapıdan bu müderris. Patı khâne ye giderek papazlara görüşmüş ve onlara durumu anlatarak kendisine bir yol göstermeleri talebide bulunmuştu.

Papazların kendî mezheplerince ikinci bir evliğin câiz olmayacağı, yoruldakı, kal'î ifâdeleri üzerine:

"Ben karımı seviyorum, ondan çok memnunum. Böyle bir kadını boşarsam, o bir daha evlenemez ve sefâlete düşer" dediyse de papazlardan işe yarar bir görüş elde edemeyen müderris, me yus bir sûrette oradan ayrılırken bir papaz arkasından koşup kendisine yetişerek:

fazlalık teşkil edip de evlenemeyen kadınlar, hâmisiz ve belki de zarûret içinde kalarak bugünkü Batı Âlemi'nde olduğu gibi fuhşa sürüklenir ve cemiyetin ahlâkını ifsad ederler.

İslâm Dünya Görüşü, bütün zamanlar ve mekânlar için olduğundan, bazen birden fazla evlilik çok müthım bir zarûret hâline gelebilir. Mesele II. Cihan Harbi'nde onaltı milyon erkek nüfus kaybeden Almanlar, bu fiilî zarûreti takdir ederek şu islâmî yoldan yürüselerdi, bugün saplandıkları fuhuş hastalığına sürüklenmekten kurtulurlardı. Başka bir misal olarak Kıbrıslı Türkler, şu islâmî ruhsat yolunu kullansalar, belli bir zaman sonra kendilerini muzdarip eden Rumlarla aralarındaki nüfus dengesizliğini bertaraf edebilirler.

Üstelik bu ruhsat yolu ile sadece kadınlar korunmakta değillerdir. Kocasını genç olarak vefât edip arkasında himâyesiz yetimler bırakanların bu zavallı yavruların da barınacak bir yuva ve bir hâmi bulmaları bu sâyede temin edilmiş olabilir.

Birden fazla evliliğin İslâm'da ruhsat olduğuna, azîmetin ise tek eşlilik bulunduğuna delil şu âyet-i kerimedir:

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (ve size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahud da sahip ol-

‘ Arkadaş, sen apta’ mısın?’ Neden bir metres tutmuyorsun?’ deyince mî derra, b. şimla.

Sen nasıl bir papazsın?’ Ber dindar bir hristiyanım. Bana dâimîn cûiz gormediği bir yoldan gitmem; ‘avsiye ediyorsun!’ ” karşlığını vermiş. Bunun zera e mî derra, ‘demek bu din, eksik ve yarlıştır. Makemmel olsa, şu havâli mecburiyet karşısında mâkul bir çâresi olurdu.’ diye düşünerek Şeyhülislâmîk Makâmı na gelmiş. Durumunu hikâye ettikten sonra, şeyhülislâmın verdiği cevabı duyunca kelimet-i şehâdet getirip müslüman olmuştur.

Bu mudernis, **Ali Şahbaz** adıyla İstanbul Üniversitesi’nde yıllarca Devletler Hukukunu okutmuş ve bu sahada meşhur olmuş bir profesordur.

duğunuz (câniyeler) ile yetinin. Bu adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁶¹⁸

Bu meâl, asıl tercihin tek eşlilik olduğunu gösterdiği gibi adâlete riâyeti ikinci evlilik için şart koşturmaktadır. Şu âyet-i kerime de bu şartın yerine getirilmesindeki güçlüğü açıkça ortaya koymaktadır:

“Hanımlarınız arasında adâleti sağlamak için ne kadar uğraşsanız da bunu başaramazsınız. Bâri onlardan birine aşırı gönül verip de ötekini kocası yokmuş gibi büsbütün ortada bırakmayın. Eğer iyilik yapar ve günahattan sakınırsanız, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁶¹⁹

Bu adâleti sağlama keyfiyetinin kalbî temâyül ve muhabbet itibariyle aslâ sağlanamayacağı bir bedâhettir. Ancak hâricî şartlar, yani iâşe ve ibâte itibariyle temin edilmeye çalışılmasının da ilâhî bir emir olduğu görülmektedir.

Ayrıca kadınlara tanınan bir hak daha vardır ki, ona **“tefviz-i talak”** denilir. Bu ise, boşama selâhiyeti itibariyle kadınların erkeklerle eşit olması demektir. Ancak bu talep, nikâh ânında ileri sürülmelidir. İcab ve kabul ile gerçekleşen bu hakka ilâveten kadın, kocasının üstüne ikinci bir evlilik yapmasını da men' edebilir. **Hazret-i Ali** ile **Hazret-i Fâtıma**'nın nikâhlarında böyle bir şart mevcuddu. Bu şart, Hazret-i Peygamber tarafından ileri sürülmüş ve kabul edilmişti. Bu sebeptendir ki, **Hazret-i Ali**'nin diğer evlilikleri hep **Hazret-i Fâtıma**'nın vefâtından sonradır.

Hazret-i Peygamberin çok evlenmesi meselesine gelince, her şeyden önce şunu söylemeliyiz ki, **“Eddebeni”** buyurarak Allâh'ın kendisini terbiye ettiğini beyân eden O yüce Peygamber, içinde yetiştiği müşrikler topluluğu tarafından **“Muham-**

⁶¹⁸ Nisa Sûresi, âyet. 3

⁶¹⁹ Nisa Sûresi, âyet. 129

medü'l-Emîn" yani güvenilir bir kimse olarak anılmaktaydı. Hâlbuki ahlâkî davranışlarda bir erkeğin en zayıf noktası şehvet olduğu gibi, bunun da en şiddetli devresi, ilk gençlik yıllarıdır. Hâlbuki ancak kırk yaşında vahye muhatap olan Allâh'ın Rasûlü'ne, ölümüne düşman olan müşrikler O'nun hakkında redâet-i ahlâkiyye (ahlâkî düşkünlük) ifade eden hiçbir isnadda bulunmamışlardır. Bilâkis Peygamber ba's olunmadan önce de ahlâkî meziyetlerle temâyüz etmiştir. Bunu gösteren vak'alardan sadece şu iki misali zikrecekim.

1-Mekke'ye mal satmak için delen bazı tâcirlere karşı yerlilerden paralarını gasbetmek veya geciktirmek gibi haksızlıklar yapıldığı görülünce Hazret-i Peygamber bu gibi haksızlıklarla mücâdele etmek üzere **"Hilfu'l-Fudûl"**⁶²⁰ nâmiyla bir cemiyet kurulmasına önayak olmuştu. Nebî olduktan sonra, *"Yine öyle bir icâp vâkî olup da bunun için bir ittifak hareketi olsa, O'na yine dâhil olurum!.."*⁶²¹ buyurmuşlardır.

2-Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- henüz otuzbeş yaşında idi. Selden, Kâbe kısmen yıkılmıştı. Kureyşliler toplanıp onu yeniden inşâ ettiler. Lâkin **"Haceru'l-Esved"**i yerine koymak hususunda Kureyş Kabileleri arasında ihtilâf çıktı. Herkes bu şerefin kendi kabilesine âid olmasını istiyordu. Bu ihtilâfı, kılıçla halletmek üzereydiler ki, akıllarına **"Muhammedu'l-Emîn"**i hakem tâyin etmek geldi. Öyle de yaptılar.

Efendimiz, Haceru'l-Esved'i bir örtünün üzerine koydurarak her kabileden bir kişiye örtünün bir ucundan tutturarak onu taşıttı ve sonra da mübârek elleriyle onu kaldırıp Kâbe'nin duvarında bugünkü yenne yerleştirdi.

Şu iki hâdise, O'nun daha vahiy gelmeden önce de ahlâk ve dürüstlüğü ile, insanlar arasında temâyüz ettiğini açıkça göstermektedir.

⁶²⁰ Hilfu'l-Fudûl, "Faziletler Sözleşmesi" demektir.

⁶²¹ İbnî Kesîr, *et-Bidâye*, II, 295.

Bindört yüz yıldan beri O'nun hayatını inceleyen ve gazez-kârlıktan uzak kalabilen herkes, kendisini O'na karşı hayranlık derecesinde bir takdîr-kârlık ortaya koymaya mecbur hissetmiştir. 1798 Fransız ihtilâli'ni hazırlayanlardan **Lafayet**'in bu tarzda bir beyânını nakletmiştik. Bu husus, cildler teşkil edecek bir genişlikte ise de, biz burada bir misal daha zikretmekle iktifâ edelim:

İngiliz mütefekkirlerinden **Thomas Carlyle** (1795-1881), 1841 yılında yazdığı "**Kahramanlar**" (On Heroes, Hero-worship and the Heroic in History)⁶²² adlı eserinde peygamberler, şâirler, kumandanlar gibi çeşitli yüksek seviyedeki insanlardan zirve telâkkî ettiği bir kimseyi seçip bu eserde tahlil etmiştir. **Carlyle**'in bu eserde peygamberler arasından seçtiği Hazret-i Peygamber'dir. Hristiyan Batı Âlemi'nde koyu bir taassubun hüküm sürdüğü ve birçok İslâm beldesinin müstemleke hâline getirildiği bir zamanda O'nun Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- hakkında bu cür'etkâr medhiyeleri cidden takdire şâyandır. Şu sözler, O'nundur:

*"Muhammed'in entrikacı bir düzmece peygamber, insan kılığına girmiş bir sahtelik olduğu ve dininin sırf bir şarlatanlık ve ihtiras yığınınından ibâret bulunduğu hakkındaki faraziyemiz, bugün artık, kimin için olursa olsun, ayakta duracak vaziyetten gerçekten çıkmaya başlamıştır. Fena bir kasd ve gayretle bu insanın etrafında yığılan yalanlar, bizi düşürmekten başka bir şeye yaramaz."*⁶²³

"Bu türlü nazariyeler, çok acınacak şeylerdir. Tanrının hakikî eseri hakkında biraz bir şey öğrenmek istiyorsak, bu nazariyeleri mutlak bir inançsızlıkla karşılamalıyız. Onlar,

⁶²² Eserin orijinal adı olan bu İngilizce ibâre, "Kahramanlık, Kahramanca Tapınma ve Tarihle Kahramanlar" demektir.

⁶²³ Thomas Carlyle, Kahramanlar, (Terc. Reşad Nûri Güntekin), İstanbul, 1943, sh: 40

bu şüphecilik çağının mahsulleridir; en hazin bir mânevî kotürümlüğe ve insan ruhlarında bir yaşayan ölümlük hâline delâlet ederler. Zannederim ki, yeryüzünde şimdiye kadar tanrı fikrinden bu derece mahrum bir nazariye meydana atılmış değildir. Bir düzenbaz. bir din kuracak öyle mi? Fakat bir duzenbazın tuğladan bir ev kurması bile kâbil değildir. "624

'Hayır!.. Bu derin kalpli, parlak kara gözlü, uyanık ve derin ruhlu çöl çocuğunda âdî yükselme hırısından çok başka düşünceler vardı. O, sessiz bir büyük ruhtu. Hayatı, ancak ciddiye alınabilecek nâdir insanlardandı. "625

"Goethe der ki:

«Eğer Müslümanlık bu ise, biz hepimiz müslüman olarak yaşamıyor muyuz?»

Evet, aramızdan her kimin hayatında bir parça ahlâk varsa, müslüman olarak yaşıyor demektir. "626

"Novalis:

«İtikad, Tanrıyı haber veren en hakîkî mûcize değil midir?» der.

Muhammed'in, bu büyük hakikatin aleviyle tutuşmuş ruhunun bu olayda ehemmiyetli bir şey, daha iyisi, ehemmiyetli tek şeyi sezmiş olması çok tabîî görülmelidir. Allah hakikati ilhâm etmek ve ruhunu ölümden, karanlıktan kurtarmakla O'na emsalsiz bir şeref vermiştir; demek ki, O, bu hakikatı bütün mahlûklara öğretmekle mukelleftir: «**Muhammed**, Allâh'ın peygamberidir.» sözünün mânâsı bu idi ve şunu da ilâve etmelidir ki; bu soz, hakikaten mânâsı olan bir sözdür. "627

624 Thomas Carlyle- a.g.e , sh: 41.

625 Thomas Carlyle- a.g.e , sh: 49

626 Thomas Carlyle- a.g.e., sh: 51.

627 Thomas Carlyle- a.g.e., sh: 52

Bir de şunu ilâve ederek Peygamber'in çok eşliliği meselesinin hikmetlerine geçelim:

Çok değil, bundan kırk-elli sene önce Hollanda'nın Lahey şehrinde toplanan bir ilim heyeti, Dünya'nın gelip geçmiş insanları içinden ilk yüze girebilecek olanları tespit etmişti. Günlerce müzâkereden sonra, hepsi de Hıristiyan olan bu âlemlerin tespit ettikleri yüz kişilik listenin başında kim vardı, biliyor musunuz? ⁶²¹ Âlemlerin Fahr-ı Ebedîsi **Muhammed Mustafa** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-! . İnanmayanlar, gazete koleksiyonlarını karıştırıp buna dâir haberi bulabilirler. Çünkü bizim gazeteler bunu -maalesef- ikinci, üçüncü sayfelerinde haber yapmışlardı.

Hazret-i Peygamber'in çok evliliğini "şehvet" gibi bir beşerî zaafıla izah etmek aslâ mümkün değildir. Zira O yüce insan, yirmi beş yaşında kendisinden on beş yaş büyük ve dul olan **Hazret-i Hatice** vâlidemizle evlenmiş ve ondan altı çocuğu Dünya'ya gelmiştir. Bu sebeptendir ki, **Hazret-i Hatice**'nin bu sırada yirmi sekiz yaşında olduğu hususundaki rivâyetler, akla daha yakın gelmektedir. ⁶²⁸ Bu çocuklardan iki yaşında vefât eden **Kâsım**'dan dolayı -Arap an'anesine uyularak- Rasûl-i Ekrem Efendimize "**Ebu'l-Kâsım**", yani "**Kâsım'ın Babası**" lâkabıyla anılırdı.

Hazret-i Hatice'den olan son çocukları **Hazret-i Fâtıma**'dır. Arada **Zeyneb**, **Rukiyye**, **Ümmü Gülsüm** adlı üç kızı ile **Abdullah** (**Tayyib** veya **Tahir** olarak da yâd edilir) adlı bir erkek çocuğu daha vardır ki, bu sonuncu erkek çocuğu da iki

⁶²⁸ Aynı şekilde **Hazret-i Âişe**'nin de Hazret-i Peygamber'e evlendiğince "**do-kuz**" yaşında bulunduğu yolundaki rivâyet de tasrihe muntaçtır. Câhiliye Devri'nde Araplar kız çocuklarına hiçbir ehemmiyet vermediklerinden onların yaşlarını ancak buluştan sonra hesap etmeye başlardı. Çünkü kız çocuklarının ancak buluştan sonra yaşlarını kat ileşirdi. Buna göre, **Hazret-i Âişe** nin de evlendiğinde en az 18-20 yaşlarında olduğunu kabul etmek lâzımdır ki, esâsen böyle bir rivâyet de mevcud olmakla beraber her nedense yaygınlaşmamıştır.

yaşındayken vefat etmiştir.

Hazret-i Peygamber'in risâletini kadınlardan ilk tasdik eden **Hazret-i Hatice**, tam yirmi beş yıl mes'ûd bir hayat sürdükten sonra, hicretten üç yıl önce 10 Ramazan, mîlâdî 620 tarihinde Mekke'de vefât etti. Bu sırada Peygamber Efendımız elli yaşında bulunuyorlardı. Bu yaşa kadar sayısız evliliğin cârî olduğu Arabistan'da "**tek evli**" olarak yaşamış bulunan Hazret-i Peygamberin sonraki evliliklerini -hâşâ- şehvete düşkunlukle ızah etmeye kalkışmak bir kimseyi bedbaht etmeye yetecek gazezkârlıktan başka bir şey değildir. Üstelik Hazret-i Peygamber daha sonra Medine'de, aşağıda ızah edilecek olan hikmet ve sebeplere mebnî birçok evlilik daha yapmış olduğu hâlde bu sâdık ve vefâkâr ilk eşine âid hâtıraları hep canlı tutmuştur. Evinde koyun kesildiğinde bundan **Hazret-i Hatice**'nin akraba ve dostlarına birer parça göndermeyi hiçbir zaman ihmal etmediği gibi bir keresinde O'nun kızkardeşi **Hâle**'nin kapıya gelip içeri girmek için izin istemesi üzerine, O'nu ses tonundan tanıyarak:

"-Aman Allâh'ım!.. Bu **Huveylid kızı Hâle**'dir!.." demişti.

Bu ve benzeri hâdiselerden dolayı **Hazret-i Âişe**'nin kıskançlık tezâhürü söz ve hareketleri, İslâm tarihlerinde bolca zikredilmekte olduğu mâlumdur.

Hazret-i Peygamber bir ruhsat yolu olan birden fazla evliliğin tehlike ve mahzurlarına dâir ikaz edici pek çok beyânı vardır ki, bunlardan biri şöyledir:

"Bir erkeğin nikâhında iki kadın bulunur da, aralarında adâlet gözetmezse, kıyâmet gününde bir tarafı felçli olarak diriltilir."⁶²⁹

⁶²⁹ İbn-i Mâce, Nikâh, 42

Böyle olduğu hâlde, acaba kendileri niçin birden fazla hanım almışlardır? Şimdi de bunların sebeplerini kısaca izah edelim:

a-Dikkat edilirse görülür ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın hayatının Mekke Dönemi tek evlilikle geçmiştir. Birden fazla evlilik yapması. elli yaşından sonra ve Medine'-dedir. Mekke'de daha çok itikâda âid âyetleri, Medine'de ise ekseriyetle ahkâm (muâmelât) âyetleri nâzil olmuştur. İşte bu durum, Hazret-i Peygamberin bazı evliliklerini icab ettiren sebeplerden birisidir. Zira o eşsiz hayâ örneği Peygamberin, kadınlara âid husûsî hükümleri onlara anlatması beklenemezdi. Bu rolü ezvâc ı mulahharâtтан (tertemiz zevcelerinden) bazıları ifâ etmişlerdir.

Hazret-i Âişe'den 2210, **Ümmü Seleme** Vâlidemizden 378 hadîs-i şerîf rivâyet olunduğu⁶³⁰ hatırlanırsa, bu gerçek daha iyi anlaşılır. Peygamberin diğer zevcelerinden de böyle birçok rivâyetler vâkî olmuştur. Eğer Peygamber Efendimize kadınların sorduğu suâllere -edeben- vermiş olduğu üstü kapalı cevaplarla kalınsaydı, müslüman kadınlar, kendilerine âid fikhî bilgiler itibariyle tam mânâsıyla mücehhez bir hâle gelemezlerdi.

b-Hazret-i Peygamberin bazı evlilikleri de kavim ve kabilelerle akrabalık tesis etmek ve onları İslâm'a celbederek husûmetleri bertaraf etmek maksadı ile gerçekleşmiştir. Meselâ hicretin beşinci yılında "**Mustalik Kabilesi**"nin reisi **Hâris bin Ebî Dırar**, Medine'ye tecâvüz için hazırlık yapmaktayken bu haberi alan Hazret-i Peygamber, erken davranarak bu kabile üzerine varıp onları mağlup etmişti. Esir ve câriyeler arasında **Hâris**'in kızı **Hazret-i Cüveyriye** de vardı. Hazret-i Peygamber, Arapların çok ehemmiyet verdikleri akrabalık bağıını tesis ede

rek onların husumetlerini bertaraf için **Hazret-i Cüveyriye**'ye evlilik teklif etti. O'nun da bu teklifi kabul etmesiyle evlilik gerçekleşti. Bunun üzerine Müslümanlar ellerindeki esirleri, **Hazret-i Peygamber**'in akrabaları olduğu gerekçesiyle serbest bıraktılar. **Hazret-i Âişe**, bu hâdise sebebiyle:

"-Kavmi için **Cüveyriye**'den daha hayırlı olan bir kadın gormedik. O nun sebebiyle Benî Mustalık'tan yüz hâne halkı âzâd olundu." demiştir.⁶³¹

Yahudi asıllı olan **Safiyye** Vâlidemizin de **Hazret-i Peygamber** ile evlenmesi, buna benzer bir sebeptir. Gerçekten bu evlilik de Medine Yahudileri ile Müslümanlar arasındaki daimî olan husûmeti azaltıp asgarî bir seviyeye indirmiştir. **Ebü Süfyan**'ın henüz müslüman olmadığı bir sırada, O'nun kızı **Ümmü Habibe** vâlidemizin evliliği de bu kabildendir.

Hazret-i Peygamber, bu evlenme yoluyla akrabalık bağı tesis etmeyi, en yakınları arasında da tatbik etmiştir. Meselâ **Hazret-i Ebûbekir** ve **Hazret-i Ömer**'in kızları ile evlenmiş, **Hazret-i Osman** ve **Hazret-i Ali**'ye de kızlarını vermiştir.

c-**Hazret-i Peygamber**in bir diğer evlenme sebebi de, Araplar arasında öteden beri cârî olan birtakım bâtil an'anelerin ilgâsını fiilen göstermek içindir.

Araplar, İslâm'dan önce, evlât ediniyorlar, miras ve evlilik hususunda bu evlâtlıkları, kendi evlâtları ile bir tutuyorlardı. **Hazret-i Peygamber**, İslâm'ın kabul etmediği bu an'aneyi fiilen çiğnemek için halasının kızı **Zeyneb binti Cahş** la evlenmiştir.

Hazret-i Peygamber, **Zeyneb** Vâlidemizi önce âzâdlı kölesi büyük sahabî **Hazret-i Zeyd bin Harise**'yle evlendirmişti. **Zeyneb** Vâlidemiz, daha başlangıçta Efendimize:

⁶³¹ Ebû Dâvud, İtk, 2.

"-Hala kızını bir eski köleye mi lâayık görüyorsun?" diyerek serzenişte bulunmuştu.

Böyle başlayan evlilik yürümemiş ve **Hazret-i Zeyd**, O'nu boşamıştı. Hazret-i Peygamber, hem bir bâtil an'aneyi ve hem de hala kızının hatırını hoş etmek için O'nunla evlenmiştir.

d-Hazret-i Peygamberin bazı evlilikleri de sırf vefâ duygusu ve merhamet sâikiyledir. İslâm'ın ilk zamanındaki meşakkatli günleri yaşamış, cefâ çekmiş, sonra da dul kalmış olan kadınların bazılarını ashâbdan uygun kimselerle evlendirmiş, bazılarını da bizzat zevceliğe kabul buyurmuştur **Zeyneb binti Huzeyme**, **Hazret-i Sevde** ve **Ümmü Seleme** bu sûretle evvâc-ı tâhirattan olmuşlardır.

Bunlardan meselâ **Sevde** Vâlidemiz, Habeşistan'a hicret etmiş ilk müslümanlardandı. Kocası **Sekran**, orada vefât etmişti. Hazret-i Peygamber, bu ihtiyar kadını sırf taltif için nikâh etmiştir. **Ümmü Seleme** Vâlidemizin hikâyesi de aşağı yukarı aynıdır. Hatta **Hazret-i Ömer**'in kızı **Hafsa** Vâlidemiz de Habeşistan muhâcirlerindendi.

Bu bahsi bitirirken şunu da söyleyelim ki, bir ruhsat olan birden fazla evlilik, âyet nâzil olup dörtle tahdid edilince, Peygamber Efendimiz, dört tane zevcesini bırakmış, diğerlerine isterlerse kendilerini boşayabileceğini bildirmiştir. Onlar, hukûkî olarak nikâh akdinin devam etmesini, isterse fiilî bir yakınlık olmamasını talep etmişlerdir. Peygamber Efendimizin zevce'leri, aynı zamanda müminlerin anneleri olduğu ve Rasûlulâh'tan ayrılan hanımların bir daha ashâb-ı kiramdan kimse ile evlenemediği için, onların nikâhlarının hukûkî olarak devamına musaade edilmiştir. Bu hâdise dolayısıyla şu âyet-i kerime nâzil olmuştur:

"Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına

almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle yapman, onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine râzî olmalarına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir."⁶³²

Şimdi biraz da o yüce varlığın kâbına varılmaz ahlâkını, ummandan bir katre nev'inden birkaç örnekle -fârik vasıfları itibariyle- dikkatlerinize arz edelim:

Ondaki davranış mükemmelliğinin: İslâm ahlâkı için bir **"fiilî kıstas"** olarak kullanılması, hiç şüphesiz, vak'aların oluş şartları ve neticeleri itibariyle değerlendirilmesini icab ettirmektedir. Fakat hem bu eser ve hem de ahlâk bahsı bir hayli geniş tutulmuş olduğundan biz burada gerekli olan bu usûle riâyet yerine, O'nun ahlâkını fiilî vak'aları nâdiren zikretmek sûretiyle daha ziyade bu üstün ahlâkın hâkim ve mümeyyiz vasıflarını ifade eden temel prensipler itibariyle arz etmeyi uygun gördük.

Bu emsâlsiz ahlâkın temel vasıfları, samimiyet, tevâzû, bütün mahlûkâta şefkat ve merhametle muâmele, doğruluk, azım, sebat, şecaat, cesaret ile cömertlik ve afvedicilik olarak hulâsâ edilebilir.

O'nun bu üstün ahlâkı, hayatı kendi aralarında geçmiş olan azılı düşmanlarınca da her vesîle ile tasdik ve ifade edilmiştir Kendisine, henüz nübüvvetle şereflenmediği bir zamanda **"Muhammedu'l-Emin"**, yani **"Güvenilir Muhammed"** adını veren onlardı. Kavmini hıdâyete dâvete başladığında Safâ Tepesi'ne çıkıp etrafına toplananlara:

"-Ey Kureyş! Size bu dağın arkasından düşman atlılarının geldiğini söylersem bana inanır mısınız?" demiş, orada bulunanlar:

⁶³² Ahzâb Sûresi, âyet: 51.

"-Hepimiz inanırız, çünkü sen ömründe yalan söylemedin!" cevabını vermişlerdi.

Bizans İmparatoru, o zaman amansız bir düşmanı olan **Ebû Süfyan**'ı kabul ettiği vakit, ona:

"-Peygamberlik iddiasında bulunan bu adamın evvelce hiç yalan söylediğini duydunuz mu?" demiş, **Ebû Süfyan**'dan şu cevabı almıştı:

"-Aslâ!.." ⁶³³

Hulâsâ, O'nun doğru sözlülüğü, dost-düşman herkesin itiraf eylediği bir şeydir.

Hakkında böyle birçok şehâdet bulunan Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Doğruluktan ayrılmayınız; çünkü doğruluk iyiliğe götürür, hayra ulaştırır, hayır ve iyilik ise cennete götürür. İnsan, doğru söyledikçe ve doğruyu aradıkça artık o, Allâh'ın yanında siddikler zümresine yazılır. Sakın yalan söyleme!.. Çünkü yalan kötülüğe ve şerre götürür; şer ve kötülük de cehenneme sevkeder. İnsan yalan söylemekte ve yalanı aramakta devam ettikçe nihayet Allah yanında yalancılar defterine geçer." ⁶³⁴

Azım ve sebâtı, sabır ve tahammülü Dünya'da hiç kimsenin takat getiremeyeceği bir seviyede idi. Mekke müşrikleri, O'nu dâvâsından vazgeçirmek için Arabistan Krallığı'nı ve istediği her güzel kadını, O'na vermeyi teklif etmişlerdi. O, bütün bu teklifleri reddedince, müşriker, zulüm çemberini daraltmış, müslümanları açlığa mahkûm ederek bir çember içine almışlardı. Bu durumda artık kendisini himâye edemeyeceğini beyân eden amcası **Ebû Tâlib**'e:

⁶³³ Buhâri, Bed'u'l-Vahy, 6

⁶³⁴ Buhâri, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî

"-Amca!.. Yemin ederim ki, Kureyş muktedir olsa da Güneş'i bir elime, Ay'ı da öbür elime koysalar, ben yine hakikati ilân etmekten çekinmem!.. Ya Cenâb-ı Hak, bu vazıfeyi ifa için kuvvet veriy yahud bu uğurda canımı fedâ ederim. Yalnız kalacağımı düşünme!.. Hak, yalnız kalmaz. Bir gün gelir, Araplar da, Arap olmayanlar da onu kabul ederler ve onun etrafında birleşirler."⁶³⁵ cevâbını vermişti.

O emsâlsız tevâzû ve merhametine rağmen kâbına varılmaz derecede cesurdu. **Hazret-i Ali:**

"-Bedir Muharebeleri bütün şiddeti ile devam ederken, biz Peygamberin arkasına ilticâ etmiştik. Hepimizin en cesuru, O idi."⁶³⁶ demiştir.

Bu müthiş cesârete, asıl Uhud Muharebesi'nde şahid olunmuştur. Bu muharebede düşman oku ile yaralanmış ve bir dişi kırılmıştı. O'nun vefât ettiği şâyiası, İslâm ordusunun bozulmasına sebep olmuştu. Fakat O, metânet ve cesâretle:

"-Ben peygamberim!.. Yalan yok!.." diye bağırarak atını düşman üzerine sürmüş ve bu hareketi ile dağılan mücâhidlerin tekrar derlenip toparlanmalarını sağlamıştır.

Mekke'den Medine'ye hicret edeceği gece kendisine sûi-kasd yapmak üzere, evi, müşriklerce muhasara altında idi. O, **Hazret-i Ali**'yi kendi yatağına yatırıp "Yâsîn Sûresi"nin belli âyetlerini⁶³⁷ okuyarak kuşatmacıların arasından çıkıp gitmişti. Yâr-ı gârı (mağara arkadaşı) **Hazret-i Ebûbekir**'le saklandığı Sevr Mağarası'nda kendilerini tâkip edenlerin pek fazla yaklaşımları üzerine, o sâdik dost:

"-Düşmanlar pek yaklaştılar. Ayaklarının dibine baksalar, bizi görecekler!.." demesi üzerine:

⁶³⁵ A. Hamdi Akseki- a.g.e., sh: 492

⁶³⁶ A. Hamdi Akseki- a.g.e., sh: 492

⁶³⁷ "Biz, onların önlerine ve arkalarına sedler koyduk. Onların gözlerini bağladık. Onlar göremezler." (Yâsîn Sûresi, âyet 9)

“-Lâ tahzen!.. İnnallâhe meanâ!..”⁶³⁸ cevâbını vermiştir.

Mekke’de tam on üç sene, tahammül edilmez ezâ ve celalara sabır ve tahammülle katlanmış, bir defasında tebliğ için gittiği Tâif’te taş yağmuruna tutularak mübârek ayakları kan revân olduğu hâlde ellerini Yüce Rabbine açarak:

“-Yâ Rab!.. Onların helâk edilmesini istemem. Belki bunların çocukları sana ibâdet ederler. Onlara hidâyet nasip eyle!..” diye duâ etmişti.

Hâlbuki bu sırada **Cebrâil** -aleyhisselâm- gelmiş ve “İsterse Tâifliler hakkında yapacağı bedduânın kabul buyrulacağını ve isterse onların helâk edileceğini” bildirmişti.

Mekke’nin Fethi günü, herkes, O’nun eski düşmanlarından intikam alacağını sanmıştı. Hâlbuki O, bu en kudretli olduğu günde bile afvedicilik ve tevâzuundan zerrece ayrılmadan bütün suçlulara, Kâbe’nin kapısına durarak:

“-Hiç biriniz, bugün eski yaptıklarınızdan dolayı muâheze olunmayacaksınız!.. Gidiniz, hepiniz serbestsiniz!..” diye hitapla umûmî afv ilân etti.

O derecede kı, “*Hazret-i Peygamber’in en sevgili amcası ve İslâm’ın en büyük kahramanı **Hazret-i Hamza**’yı Uhud’da şehid eden “**Vahşi**”, Mekke’nin fethi günü korkusundan Tâif’e kaçmıştı. Tâif’in de teslim olması üzerine ne yapacağını şaşırmış ve nihayet Tâif’ten Mekke’ye gelen bir heyete karışarak onlarla birlikte Peygamber’e ilticâ etmiş, Peygamber de irtikâb eylediği o büyük cürme karşı bir şey demeyip vahşi’yi afvetmiş, yainiz:*

“-Gozume görünme’.. Çünkü bana amcamı hatırlatıyorsun!..” demekle iktifâ etmişti

⁶³⁸ “Huzunlenme! Allah muhakkak bizimledir.” demektir (Tevbe Sûresi, âyet 40)

Hazret-i Hamza şehid edildiği zaman, O'nun karnını deşerek ciğerini parçalayarak ağzına alıp çiğneyen meşhur **Hind** (kı, **Ebû Süfyân**'ın karısıdır), Mekke'nin fethi günü, yuzu ortulu olarak Peygamber'in yanına gelip müsluman oldu ve böylelikle afvını temin etmek istedi. Ailâh'ın Rasûlü. O'nu tanıdı ve fakat tanıdığını belli etmedi, sanki bir şey yokmuş gibi davrandı. Peygamber'in bu sûretle hareket etmesi, **Hind**'in üzerinde oyle tesir yaptı ki, **Hind**:

"Bugüne kadar gözümde en menfur çadır, senin çadırındı; fakat bu gün senin çadırından daha sevimli bir çadır görmüyorum."⁶³⁹ demek zorunda kaldı.

İslâm'ın en büyük düşmanı **Ebû Cehil**'in oğlu da babası gibi en azılı düşmanlardan idi. Onun için o gün Mekke'den Yemen'e kaçtı. Sonra O'nu bulup Peygamber'in huzuruna getirdiler, bu düşmanı memnuniyetle karşılamış ve O da müslüman olmuştu. Müşriklerin reislerinden bulunan ve birçok para vererek Peygamber'i öldürmek için bazı kimseleri memur etmiş olan **Safvan bin Ümeyye** de o gün Mekke'den kaçmıştı. O'nun afvedilmesi için vukû bulan müracaat üzerine Peygamber afvedildiğini söylemiş, fakat cürmünü bilen **Safvan** buna inanmamıştı. **Safvan**'ın arkadaşlarının ricâsı üzerine af alâmeti olmak üzere Peygamber kendi sarığını vermiş ve bu alâmet ile giden kimse, **Safvan**'ı, Cidde'de bularak Peygamber'e getirmiş, Peygamber kendini afv ettiğini söyleyince, **Safvan** yine müslüman olmayarak:

"Öyle ise, beni iki ay bırakınız! " demesi üzerine, Peygamber de:

"İsterseniz dört ay kalınız!. " demişti.

Sonradan **Safvan** da müsluman oldu.

⁶³⁹ Buhârî, Katl-i Hamza, Zikr-i Hind

Mekke'nin fethinden önce Hazret-i Peygamber'in en büyük düşmanlarından biri de **Ebû Süfyan**'dı. Müslümanlarla yapılan bütün muharebeler, O'nun tarafından hazırlanmıştı. Mekke sukût ederken bu düşman yakalanaarak Peygamber'in huzuruna getirilmiş ve **Hazret-i Ömer** de O'nun kellesini uçurmak azminde bulunmuştu. Fakat Peygamber buna mâni olmuş ve **Ebû Süfyan**'ı afvetmekle kalmayarak O'nun evini "**Dâru'l-Emân**" ilân etmiş ve:

"Kim, **Ebû Süfyan**'ın evine ilticâ ederse afvedilecektir," buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber'in kızı **Zeyneb**, Mekke'den Medine'ye hicret ederken O'nu devesinden düşüren ve hâmile olan **Zeyneb**'in çocuğunun düşmesine ve sonra da kendisinin ölmesine sebep olan kaatil de Mekke'nin fethinde, korkusundan İran'a kaçmak istemiş ve fakat bunu yapamayarak nihayet Hazret-i Peygamber'in kapısında bütün cürümlerini itiraf ettikten sonra:

"Bugün İslâmiyet'e kabul için kapına geliyorum, artık dilediğini yap! ." demiş ve Hazret-i Peygamber, bu adamı da afvetmişti.

Böyle daha yüzlerce misal zikretmek mümkündür. Fakat ne hâcet!.. **Hazret-i Âişe**'ye, başta Yahudilerin reisleri **Abdullah bin Uyey** olduğu hâlde, münâfıklar tarafından yapılan iftira meydanda değil mi? **Hazret-i Âişe**, Peygamber'in en sevgili hanımı ve Peygamber'in en yakın, en samimi ve en hararetlı dostu olan **Ebûbekir**'in kızıydı. O'na yapılan ıstıranın çirkinliği ise, en halîm ve en sâkin insanın bile aklını oynatacak, fikrini herc ü merç edecek mâhiyette idi. Çünkü O'nun iffet ve ismeti telvis edilmek isteniyordu.⁶⁴⁰

⁶⁴⁰ Bu çirkın iftirâ, Kur'an lîsânıyla "İfkun azîm" yani büyük iftirâ ifadesi

Münâfıklar, uydurdıkları bu çirkin iftirayı her yerde söylüyorlar ve bunu her yere yaymaya çalışıyorlardı. Düşmanın yaygarası, en sevgili ve nâmuslu insanların bühthanlara mâruz kalması, mukaddesâtın telvis edilmesi bir kimsenin tahammul edemeyeceği şeylerdendi, eğer Peygamber nâmus ve şerefi ile oynamak isteyen bu münâfıklar hakkında intikam almak isteseydi, belki bir anda bu munâfıklar yok edilirdi, çünkü ashâb onlara dış biliyordu. Lâkin O, böyle hareket etmedi ve hiçbirisinden intikam alamayarak hepsini Allâh'a havâle etti.⁶⁴¹

Yine bu Mekke'nin fethi günü idi ki, **Hazret-i Ebûbekir** ihtiyar babasını sırtına alarak huzur-i Peygamberi'ye gelmiş ve:

"-Yâ Rasûlallâh!.. Babama lütfen İslâm'ı telkin buyurunuz!.." demişti.

"-Yâ Ebâbekir!.. Bu ihtiyarı neden yordun? Söylesen, biz O'nun bulunduğu yere giderdik!.." buyurmuşlardır.

Yine o gün idi ki, bir arap, huzur-i Peygambere gelip:

"-Yâ Rasûlallâh!.. Ben de Müslüman olmak istiyorum!.." demişti. Fakat o esnada vücudu zangır zangır titriyor ve dişleri birbirine vuruyordu. Bu hâli gören O yüce peygamber, O'nu tanıdı. O, eski bir komşuları idi:

"-Sâkin ol kardeş!.. Ben bir hükümdar değilim!.. Sen beni iyi tanırsın, ben hani o bir parça et bulduğunda onu pışırecektim imkânı olmadığı için Güneş'te kurutup yiyen, senin o komşunun oğluyum!.." buyurmuşlardır.

ile reddedilmişken İranlılar'ın hâlâ bu yalana itibar etmekte olmaları cidden pek hazındır. **Hazret-i Muâviye** nin yanında yer almasından (Cemel Vak'ası) doğan bu itikâdi sakatlık, Câferî Mezhepleri mensupları için cidden bir yüz karasıdır.

⁶⁴¹ A. Hamdi Akseki- a.g.e., sh. 508 vd.

Bütün hayatı, böyle saymakla bitmez fazilet örnekleri ile dolu olan Hazret-i Peygamberin vefâ ve arkadaşlık duyguları da emsalsizdi. Şam'a ticâret maksadıyla gittiğinde bir arkadaşı muayyen bir yerde ve muayyen bir zamanda kendisiyle buluşmak vaadiyle O'ndan ayrılmıştı. Fakat o arkadaş verdiği sözü unutarak, o yere üç gün sonra gelmişti. Hazret-i Peygamber, bir yere ayrılmayarak beklemiş olduğu hâlde geç gelen arkadaşına:

"-Uç gundur burada bekledim. Çok merak ettim. Başınıza kotu bir şey gelmedi ya?!"⁶⁴² diyerek onu aslâ muâheze etmemişti.

Bir misâl daha zikrederek bu bahse nihayet verelim:

Bir gün Bedevîlerden biri Hazret-i Peygamber'de mevcut olan bir alacağını istemeye gelmişti. Bedevîler çok kaba ve haşin kimseler olduklarından, Hazret-i Peygamber'den alacağını isterken çok sert sözler söylemişti. Ashâb-ı kirâm, bedevînin bu hareketine kızmış ve:

"-Sen, kime hitap ettiğini biliyor musun?" demişlerdi.

Bedevînin:

"-Ben hakkımı istemeye geldim." cevabını vermesi üzerine, Hazret-i Peygamber:

"-Siz bedevînin tarafında olacaktınız Çünkü bu adam, bizden hakkını istiyor. Hak sahibi için söylemek hakkı da vardır." buyurmuşlardır.

Vedâ Hacci'nda, o emsâlsiz insanın:

"-Kimin sırtına vurdumsa işte sırtım, gelsin vursun!.. Kimin bir kuruşunu aldımsa, işte kesem, gelsin alsın!.." diyerek

hayatının hesabını vermiş olmasına benzer bir sûrette hesap verebilmiş olan bir başka insan, insanlık tarihinde mevcut mudur? Yoktur, çünkü meşhur darb-ı mesele göre söyleyelim:

**“Muhammedün beşerun lâ ke’l-beşer
Bel hüve ke’l-yâkuti beyne’l-hacer”⁶⁴³**

Vefatının yaklaştığı sıralarda bir gün Hazret-i Peygamber, minbere çıkıp:

“–Ey insanlar! Sizin için nasıl bir peygamber idim?” diye sordu:

Ashâb-ı Kirâm’ın birçok övücü beyânla mukabelede bulunması üzerine:

“–Ey Müslüman topluluğu! Sizin üzerinize olan hakkım ve Allah adına, sizden kime bir haksızlık yapmış isem, kıyamette hesaplaşıp hakkını almadan önce, şimdi onun ayağa kalkıp hakkını benden almasını istiyorum.” buyurdu.

Hiç kimse ayağa kalkmayınca, o yüce Peygamber bunu üç defa tekrarlayınca **Ukkaşe** adındaki yaşlı bir sahâbe ayağa kalktı

“–Anam-babam sana fedâ olsun ey Allah’ın Elçisi, eğer ısrar etmeseydin Sen’in karşına çıkıp bir şey istemeyecektim. Bir savaştan sonra gâzilerin arasındaydım Ayrılmak üzereyken develerimiz yan yana geldi. Devemden indim, ayağını öpmek için sana yaklaştığımda, değneğini kaldırdın ve sırtıma vurdun Kasten bana mı vurdun, yoksa devene mi vurmak istemiştin. bi.miyorum ” deyince, Peygamber -saî.allâhu aleyhi ve sellem-:

“–Ey **Ukkaşe**’ Sana kasten vurmaktan Allâh’a sığınırım!” buyurdu ve sonra da **Bilâl-i Habeşî**’ye uzun bir sopa temin

⁶⁴³ “Muhammed bir insandır, ancak (sıradan) insanlar gibi değil” Tıpkı taşlar arasındaki (aslı bir taş olan) yakut gibi ” demektir

etmesini emretti. Sopa gelince **Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Ömer ve Hazret-i Ali, Ukkâşe** hazretlerine hitapla kısas için kendi sırtlarına vurmaya kabul etmesini rica ettiler. Peygamber Efendimiz, onları ve aynı istekte bulunan **Hazret-i Hasan ve Hüseyin**'i de men etti ve **Ukkâşe**'ye dönerek:

"-Ey **Ukkâşe**, vuracaksan vur." buyurdu

Hazret-i Ukkâşe:

"-Ey Allâh'ın Elçisi, bana vurduğunda benim sırtımda elbise yoktu." deyince, Peygamber Efendimiz sırtını açtı

Hazret-i Ukkâşe derhal atılıp Peygamberimiz'in sırtını, yanı Peygamberlik mührünü öptü ve şöyle dedi:

"-Anam-babam Sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü; Sana kısas yapmaya kim cür'et edebilir?"

Bunun üzerine Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"-Ya hakkını alman için gerekeni yap ya da afv et." deyince **Hazret-i Ukkâşe:**

"-Kiyâmet gününde Allâh'ın beni afv etmesini umarak Sizi afv ediyorum." dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"-Kim cennetteki arkadaşımı gormek isterse, bu adama baksın!" buyurdular.

Sonra bütün Sahâbe-i Kirâm ayağa kalktılar ve **Hazret-i Ukkâşe**'yi alnından öperek:

"-Seni tebrik ederiz, çok büyük bir mertebeyi ve Peygamber'in cennetteki arkadaşlığını elde ettin." dediler.⁶⁴⁴

Hayatının bu ölçüde hesabını vermiş, insanlık tarihinde başka bir kimse gösterilebilir mi?

Bütün bu anlatılanların neticesi şudur ki, O'nun ahlâken taklid ve tâkibi hakkıyla aslâ kâbil değildir. Hâlbuki O, bize Cenâb-ı hak tarafından taklid ve tâkîp için bir örnek (üsve-i hasene) gösterilmiştir.⁶⁴⁵

Öyleyse bu keyfiyet, herkes için kendi istidad ve istitaati (gücü) ve takdir olunan nasibi derecesinde gerçekleşebilir. O ahlâkî yücelikte son noktayı temsil etmektedir. Herkes, bu son irtifâ noktasına yaklaşılabildiği ölçüde yaratılıştan sahip olduğu "**ekremiyet**"'ın îcâbını gerçekleştirebilmiş olur.

Milletimiz, O'nun mübârek adını edeben "**Mehmed**"e tebdil ederek ism-i cins hâline getirmiş, her müslüman evlâdını "**mehmedçik**" sûretinde yâd ederek O'nun bir küçüğü olduğu idrâki ile techiz etmek gayesini gütmüştür.

Diğer taraftan hâl, sâridir. O'nun sırâyeti ise, muhabbetle kâimdir. Bundan dolayıdır ki, O'na muhabbet, bir kimsede her şeyden önce ahlâk ve talâkat üstünlüğü sûretinde tecellî eder. Biz de -tahdîs-i nîmet kabîlinden- ifade etmek isteriz ki, üzerimizde ahlâk, talâkat ve belâğât nâmına ne varsa, O yüce Peygamber'e muhabbet sâikiyledir. Bu his ve düşünce ile ki, O'nun medhi bâbında "**Senâ**" umûmî serlevhası altında şiirler kaleme alarak sebep olduğu bu meziyeti biraz da O'nun için kullanmak istemiştik.

Şimdi o şiirlerden iki örnek ile bu eseri bitirirken, büyük bir huşû ve hamd hissi içinde:

"-**Dahilek yâ Rasûlallâh!..**"ı hâtime-i kelâm edip sizi o âcizâne şiirle baş başa bırakıyoruz:

⁶⁴⁵ Ahzâb Sûresi, âyet 21.

TOPRAK

BİR MELEK, SÜZÜLÜP İNEREK YERE,
 ARZIN TOPRAĞINDAN BİR AVUÇ ALDI.
 ÖYLE VERİLMİŞTİ EMİR KENDİSİNE
 SONRA DÖNÜP VARDI,
 YÜCE RABBİNE,
 YOĞRULUP O TOPRAK GİRDİ BİÇİME,
 BÖYLECE BİR ŞEKİL ALDI İLK İNSAN,
 RUHUNDAN ÜFÜRÜP SONRA İÇİNE,
 ESRÂRA GARK ETTİ ONU YARATAN!..
 ÂDEM'Dİ BÖYLECE ORTAYA ÇIKAN
 ÂDEM'Dİ!..
 ÂDEM BİR PEYGAMBERDİ,
 AMA RABİN SEVGİLİSİ PEYGAMBERLİKTE,
 ONDAN HEM ÜSTÜNDÜ
 HEM DE EVVELDİ!..
 YALNIZ ÂDEM DEĞİL,
 YÜZ BİN PEYGAMBER,
 ÜST ÜSTE NÜR OLAN,
 İÇ İÇE SEDEF,
 O'NLAR VARLIĞINA MÜJDECIYDİLER!
 RABİN BİRLİĞİNDEN SONRA BU ANCAK,
 HEPSİYLE NAKLOLAN EN YÜCE HABER

BU İLK YARATILIŞTA HİLKATİN SİRRI,
 AKSETTİ TOPRAĞA,
 İÇİNE AKTI!..
 KIYÂMETE KADAR ONU BÖYLECE,
 BÜTÜN CANLILARA GEBE BIRAKTI!..
 GERGEFTE BİR NAKİŞ ÜZERİ ŞİMDİ,
 HER MEVSİM BAŞKA BİR ŞEKLE GİRMEDE,
 RENGÂRENK ÇİÇEKLER BİR HAS BAHÇEDE,
 HEP AYNI TOPRAĞI EMİYORSA DA,
 BAMBAŞKA,
 ŞEKİLDE,
 RENKTE,
 KOKUDA!..
 SONRA ÇİÇEK GİBİ RENKLİ BÖCEKLER,
 TÛL TÛL KANATLARLA ŞU KELEBEKLER!..
 NİHÂYET TOPRAĞIN YEŞİL ÖRTÜSÜ,
 PEK İNCE HİLKATİN SIRLI ÖRGÜSÜ!..

TOPRAKTAN TOPRAĞA BİR AKIŞ HAYAT,
 BİR HÂLDEN BİR HÂLE GEÇİŞİ ONUN!..
 FAKAT MÜBÂREK AYAKLARI,
 O, NÛR ÜSTÜNE NÛRUN,
 TÂ KAABİL'DEN BU YANA,
 SAYISIZ GÜNAHKÂRIN,
 AYAĞIYLA ÇİĞNENMİŞ,
 KİRLENMİŞ,
 ŞU ÇAMURUN,
 ÜSTÜNDE Mİ DOLAŞTI,
 YAŞADI SANIYORSUN?..

İNANMA!...

BİN DÖRT YÜZ YIL GEÇTİ DİYE ARADAN,

PERİ MASALLARININ ŞEHRÂYİNİNİ AŞAN,

MUHTEŞEM SERENCÂMI,

TÜL BULUTLAR ÜSTÜNDE UÇUŞARAK YAŞADI,

BİR BULUTTAN BAŞKA BİR,

BULUTA KONA KONA.

TOPRAK O'NUN SADECE GÖLGESİNİ TAŞIDI,

BU ŞEREF YETER O'NA!..

BU ŞEREF YETER O'NA!..

ŞEMÂİL

ZÜLEYHÂ'YI KINAYIP DA HAZRET-İ
YUSUF'U GÖRUNCE ELLERİNİ KESEN-
LER, O'NUN MÜBÂREK CEMÂLİNİ GÖR-
SELERDİ, KALBLERİNİ KESERLERDİ."

HAZRET-İ ÂİŞE

-RADIYALLÂHU ANHÂ-

BİR KAÇ KELİMEYLE ŞEMÂİLİNİ,
O'NUN DA VASFETMİŞ RÂVİLER GERÇİ,
Kİ BUNLARDAN BİRİ, İMÂM-İ ALİ.
O ŞÂH-İ VELÂYET,
BÜYÜK HABERCİ,
ESRÂR-İ NEBÎ'DEN, MUHAKKAK, BELKİ,
FAKAT VESÂİTİN SELÂHIYETİ,
ÖNÜNDE TARTMALI BU RİVÂYETİ,
Kİ; BUNLAR
GÖZ
VE SOZ,
DEĞİL Mİ SANKİ!..

NEYİ GÖREBİLİR, GÖZ DENEN VARLIK?!
IŞIĞIN BİR HADDİ,
ONA,

ZİFİRİ
KARANLIK,
BİR ÂLEM DEĞİL MİDİR Kİ!..

ÜSTELİK ÇEŞİTLİ TE'SİRE TÂBİ
OLDUKÇA GÖRÜLEN ŞEYİN İDRÂKİ',
AŞKLA NUR GÖRÜNEN,
KINLE NÂR OLUR
GALAT'I KÜ'YE'İ'E BİR MİSÂL OLUR.
EBÛ CEHİL İLE İMÂM-I ALİ!..

SONRA GÖZE ÂİD BİR MA'LÛLİYET,
UMÛMÎ VE MEÇHUL OLARAK ELBET,
YOK MUDUR, SANIRIZ ORTADA ACEP?
KISMÎ OLMASAYDI BİLİNİR MİYDİ?!..
RENK KÖRLÜĞÜ DENEN,
MÂRUF MUSİBETİ!..

BİR DE ŞU VAR,
İHMÂLE GELMEZ,
TESBÎTİ GÜÇ, FAKAT,
İNKÂR EDİLMEZ!..
DONMUŞ BİR HÜVİYET VAR MI CİHANDA?!
AYNI KALMAYARAK,
GÖRÜNEN ŞEYLER,
HER AN DEĞİŞİRLER.
BİR ÇOK MÂNÂDA!..
BİLHASSA HİSLERE MA'KES CEHRELERİ.

BUNLARI BİLMEYEN CESÂRET EDİP
MEVLÂNÂ'NİN MEŞHUR RESSAMI GİBİ,
KENDİNİ BİR MÂHIR NAKKAŞ ZANNEDİP,

KALKAR RESMETMEYE,
HUZÛRA GELİP!..

GÖRÜNCE BU HÂLİ
O BÜYÜK VELİ,
GULÛMSEYİVERİR BU BOŞ GAYRETE
NAKKAŞ EN SONUNDA GELEREK DIZE,
YIRTAR BİRBİRİNİ ASLA TUTMAYAN,
TECRUBE EDİLMİŞ YİRMİ RESMİ DE,
YAPIŞIR HAZRETİN ETEKLERİNE! .
VELİSİ,
BU İŞTE!.. O BÜYÜK DİNİN!..
NEBİSİ OLAYDI,
SİZ O VAKİT DE,
NAKKAŞIN ACZİNİ BİR HESAB EDİN!..

SONRA "SÖZ" DE, "GÖZ"DEN
ÜSTÜN MÜ SANKİ?!
O DA ÖYLE BİR VASİTADIR Kİ;
MUTLAK BİR MEDLÛLE MERBUT BİR LÂFİZ,
ARANSA LİSÂNLAR BULUNMAZ BELKİ!

RÛYÂ ÂLEMINİN ŞARTLARI GİBİ,
TERKEDİP GOZÜ DE,
SÖZÜ DE BİR AN,
KİTAPTAN BAŞINI KALDIR,
VE UYAN,
AŞKIN O SİHIRLI FECRİNDE BİRAZ!
SIRSIKLAM GÖZYAŞI OL,
SERÂPÂ NİYÂZ...
YÜRÜ!..
HAYALLERİN MÜNTEHÂSINA!..
AÇILIR ZULMETİN KATLARI SANA,

AŞKIN ŞÜLESİNDE DAĞILIP BİR BİR,
 SONRA BİR ÂN GELİR,
 O NÛR BELİRİR,
 KARŞINDA,
 ÇILDIRTAN BİR İHTİŞÂMLA!..
 FAKAT GORDUĞUNDEN İBÂRET SANMA!..
 KİMBİLİR.
 KAÇ BİN KAT HİCAB, ARDINDA,
 SAKLIDIR HÂLÂ!..
 ÇÜNKÜ O NÛRA,
 AŞK VE İMAN NİSBETİNDE VARILIR,
 HİCAB KALKAR,
 YOL KISALIR!..
 BEŞER TAKATİNCE,
 NÜFUZ EDİLİR,
 VE,
 BİR DE,
 SIR,
 SAKI AYABILENE VERİLİR!..
 MUHAKKAK Kİ,
 BOYLE ER KİŞİLER DE VARDIR,
 ANCAK UNUTMA Kİ;
 YİNE DE,
 O'NU BİLİŞ BU KADARDIR!..

NASIL BAŞKA TÜRLÜ OLABİLİR Kİ;
 ZUHÛRUNUN ŞİDDETİNDEN GÂİB,
 BİR CEMÂLE VE CEMÂLE SAHİP
 VE MÜTEÂL OLAN ALLAH,
 O'NA,
 'HABİBİM! ' DEDİKTEN SONRA
 İMKÂN OLUR MU DAHA FAZLA.
 NÜFÛZA!
 ASLÂ,
 ASLÂ!..

SONSÖZ

Bir okyanusu, ondan alınmış bir bakraç suyun tahlili ile değerlendirmek kabilinden, âcizâne bir gayretle İslâm Dünya Görüşü'nü anlatmak maksadıyla kaleme alınmış olan bu eseri bitirdikten sonra, onun geleceği hakkında da birkaç söz söylemeyi zarurî addediyoruz. Bunun için önce nihâî hükmü, sonra da bu hükmün esbâb-i mücibesini (gerekçelerini) arz etmeyi uygun bulmaktayız. Öyleyse hemen şunu söylemeliyiz ki, bütün Dünya'nın ve hâssaten hristiyan Batı Âlemi'nin yüzyıllardan beri aramakta olduğu huzur ve sükûnla -beynelmilel ölçüde- sosyal adâletin kâmil mânâda yegâne âmili olan İslâm'dır ki, onlar çok yakın bir gelecekte bu gerçeği idrâk etmek mazharıyetine nâil olacaklardır!.. Lâkin Batı insanının idrâki, korebe oynayan çocuklar gibi, **"taassup"** ve **"menfî şartlanma"** ile koreltilmiş bulunduğundan, o, neyi aramakta olduğunu da, nasıl araması gerektiğini de hâlâ bilememektedir. Bu sebeptendir ki, Batı, **"Haçlı Seferleri"**, **"Engizisyon Mahkemeleri"** ve **"Sen Bartelemi"** katliamları gibi zulüm ve i'tisâf (yok etme) hare-

ketleri ile damgalanlığı bütün bir Ortaçağ boyunca, kendisine bir komşu olan **"Endülüs İslâm Medeniyeti"**nden aşılma şansını reddettiği gibi, **"Sanâyi İnkılâbı"**nın zuhûru ile elde ettiği teknik üstünlüğü haris bir vampir iştihası ile bütün insanlığın ve hâssaten hristiyan olmayanların kanını emmekte kullanmaktan ictinab etmemiştir. Yeni birtakım usullerle hâlâ devam eden bu -insanlık cevherine aykırı- emperyalist ve başkalarını aşağı görme yolundaki emel ve davranışlar, onların humanist olması gereken dinlerinde bile mâkes bulmuştur. Afrikalı zencileri, hayvan nakıl şartlarından daha beter bir sûrette Amerika'ya taşıyıp, daha düne kadar köle olarak çalıştıranlar, nihayet, lütfen onların da insan olduklarını hatırlayıp, hristiyan olabileceklerini kabul etmiş, fakat onlarla bir ibadethânedede bile birlikte bulunmaya tahammül edemeyerek zencilere mahsus olmak üzere **"Babtist"** mezhebini kurmuştur.

Gerçekten Sanayi İnkılâbı ile gücünün zirvesine ulaşmış ve Dünya'nın liderliğini elde etmiş olan hristiyan Batı Âlemi'nin sicili, hiç de yüz ağartıcı değildir. O, aslâ faziletli bir medeniyet kuramamış, imkânları artıkça, egoist emel ve iştihaları buna muvâzi bir sûrette azgınlaşmıştır. Tıpkı susuzluğunu gidermek için tuzlu su içen bir insan gibi, ihtiras ve iştihalarının her safhada biraz daha kabarması ile bugünlere gelinmiştir.

"Avrupa Birliği" tecrübesiyle değişik kültürleri bir arada yaşatma imkânının peşinde koşarken bile bunun **"Osmanlı-İslâm Medeniyeti"**ndeki şaheser tezâhürünü görmezden gelerek hristiyan Batı kültürüne imtiyaz ve inhisar tanımıyla gerçek hümanizmden -hâlâ- fersah fersah uzak olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır.

Biz muslumanlar, Amerika'yı da Batı mefhumu içinde mütalâa ettiğimiz için, şunu söyleyebiliriz: Batılılar, başkalarının elindeki tabii imkânları tebdil (değiş-tokuş) maksadıyla silâh sanayini dehhâmeleştirerek **"nükleer"** vasfındaki çapa

ulaştırınca, bu silâhların aynı zamanda kullanarı da perişan edeceği görülmüş ve bu sebeple bunlar, sadece bir tehdid vasıtası hâline getirilecek başka bir imha vasıtası aranmış ve bulunmuştur: Mikrop!

Gerçekten bugün artık, Çin ve Hindistan gibi nüfusu milyarı aşan ülkelere karşı mikrop üretilip depolayarak bir **"Biyolojik Harp Tekniğı"** ile Cihan tarihinde görülmemiş bir katliâm plânları yapılmaktadır. Alâh'ın plânından habersiz, bu, her istediğini yapabileceğini zanneden gâfillerin, böyle ütöpik felâket senaryolarını bir tarafa bıraksak bile altmış yıldan beri **"Filistin'deki Dram"**a, üç-dört senedir de **"Irak"**ta cereyan eden fâcialara kılı kıpırdamadan seyirci kalan ve hattâ bu fâciaların gerçek sebebi kendisi olan Batılıların, nasıl bir insânî ve ahlâkî sukût noktasına varmış bulunduklarını görmemek ve anlamamak kaabil değildir.

Rûhunu, nefsanî ihtiraslarla zehirlemiş, dinini bizim **"Hidrellez Eğlenceleri"**miz seviyesinde bir örf, âdet derekesine indirerek kiliseleri boşaltmış Batı insanının, bu **"fazîlet karşıtı"** tavırlarının gerçek sebebi acaba nedir? Önce şunu söyleyelim ki, zulüm pâyidar olmaz! O hadd-i azamîye yükseldiğinde, âmme vicdanında tebeddülât meyilleri uyanır ve bir çâre arayışı başlar. Bu, tarihte hep böyle olmuştur. Bunun bir sebebi de mâsivaullah'ta **"beka"** sıfat-ı ilâhiyesinden zerre bir nasip bulunmamasıdır. Bundan dolayı her oluş, fânîlikle mahkûm olup zâil olucudur. Lâkin ner oluşun murad-ı ilâhî icabı bir vakt-i merhunu vardır. Galiba Batı Âlemi ve hattâ bütün Dünya için, bir tebeddülât vakt-i merhunu anbean yaklaşmaktadır.

Biz, hem yukarıdaki sualin bir cevabını ve hem de murâd-ı ilâhî gereğince vukuu gereken tebeddülâtı, bundan otuz sene önce, o zaman haftalık olarak yayınlanmakta bulunan Sebil

Dergimizde⁶⁴⁶ “**Güneş Batıdan Doğarken**” başlıklı bir yazıda anlatmıştık. Bugün, o yazıya ekleyecek pek az bir şey vardır. Önce bahsi geçen yazıyı dikkatlerinize arz edelim:

“İnsanların içinde doğup yaşadıkları fizikî ve coğrafi şartlar, onların yalnız uzviyetleri (organları) değil, aynı zamanda duygu ve düşünceleriyle karakterleri üzerinde de son derecede ehemmiyetli bir tesir icrâ eder. İlk defa büyük İslâm mütefekkirî **İbn-i Haldun** tarafından ortaya konulmuş olan bu gerçek üzerinde, bilâhare pek çok i’-mâl-i fikr edilmiş ve bu müessir, bugünkü ilim âleminde artık çeşitli beşerî davranışların temel sebeplerinden biri sayılır olmuştur. O derecede ki, fizikî ve coğrafi şartların yalnız insanlara değil, hayvanlar ve hattâ bitkilere bile şâmil olduğu kabul edilmektedir. Sıcak güney memleketlerinden kuzeye doğru çıkıldıkça, bulûğ yaşının yükselmesi, bu tesirin uzvî gelişme üzerindeki ilk akla gelen neticesidir. Semâsı dâimâ kapalı ve sisli kuzey ülkelerinde intihar nispetinin yüksekliği de fizikî ve coğrafi şartların ruhî hayat üzerindeki müessiriyetinin herkesçe bilinen bir misalidir.

Harcîâlem (herkesçe kullanılan) tavsifiyle bir şiir, hikmet, efsâne, diğergâmlıklar âlemi olarak bilinen Doğu Dünyası’nın asırlar boyunca arz ettiği şu husûsiyetlerin, onun iklim ve tabiat şartları ile de alâkalı bulunduğu inkâr edilemez. Çin’den Arab Âlemi’ne kadar bütün Doğu ülkeleri insanının hayal ve tecrîde istidadı, onların dinî tefekkür ve edebî mahsûllerinde âşıkâr bir sûrette görülür. Uçsuz bucaksız bir çolde, açık, berrak, dipsiz ve sayısız yıldızla bezenmiş bir gökyüzünün beşerî tahassüs merkezi olarak gönlü. Rabbî remzeden (sembolize eden) sonsuza âid me-yil ve alâkalar ile doldurmasından daha tabîî ne olabilir? Bunun içindir ki, Arab edebiyatında -frenklerin lâyitmotif

dedikleri- sık sık tekrür eden bir kelime ve tâbir olarak **"yâ leyl!"** (ey gece) hitabına rastlanır. O derecede ki, bu tâbirin bir Şark ülkesi olan memleketimizde bile Arabların gerçekçilikten uzaklıklarına imâ ve târız makamında kullanılması yaygındır.

Batı ve Doğu Dünyaları ve bu iki ayrı âleme mensup insanlar arasındaki zıtlıkların temel sebeplerinden birisi de -temas eylediğimiz- şu tabiat şartlarıdır. Bu sebeptendir ki, Güneş'e, açık yıldızlı Gökyüzü'ne hasret olan Batı insanı, içine dönük, egolst ve aşırı akılcıdır. Şu keyfiyet, Batılı İnsan için temel iskeleti mücerred hakikatlerden (metafizik gerçeklerden) teşekkül eden semâvî dinlere ve hâssaten bunların son ve en mütekâmili olan İslâm'a karşı bir istidatsızlık ifade eder.⁶⁴⁷ Bu yüzdendir ki Batılılar, aslı semâvî ve binâenaleyh mücerred gerçeklerle dolu bir dinî (Hıristiyanlığı) bile bu zâtî meyillerinin rengine büründürerek tahrif etmişlerdir.

Yüce dinimizde **"kıyamet alâmetleri"** arasında **"Güneş'in Batı'dan doğması"** keyfiyetinin de beyân ve ifâde buyrulmuş olduğu mâlûmdur. Biz, bunun Güneş'in mâdden ve fiilen Batı'dan doğması gibi **"âdetullâh"**ı tebdil eden ve ona mugâyır görünen bir sûrette anlaşılması imkân ve ihtimalini reddetmeyerek, diğer bir istikamette değerlendirilmesinden yanayız. Esâsen şimdiye kadar "Güneş'in Batı'dan doğması" keyfiyeti, hep maddî ve fizikî olarak anlaşılmuş ve İslâm Âlemi'nde böyle bir kanaat yerleşmiştir.

⁶⁴⁷ Bugün buraya şunu da ilâve etmek isteriz ki, Batı Âlemi'nde her şey onu idâ' edenlerin ruhlarındaki nuzursuzluğa mâ kes or muntevadır. Yazılarına ve mimârilerine kırk çizgi hâkimdir. Müsikileri âni inis ve çıkışlara doludur. Musumanların yazıları mimarileri ve musikleri bunun tamamen aksi bir mâhîyet arz eder. Bunun sebebi hıristiyanlar ve müslümanlar arasındaki ruhi huzur farkıdır. Hıristiyan, Alâh'a "ehadiyet" sıfatıyla inanmadığı için, ruhi huzur ve sukûr'dan mahrum olup asabiye'e doludur. Yazısında, mimarisinde, musikisinde, hattâ elbisesinin darlığında bile bu sıkıntının icâbı tezâhür etmektedir.

Buna rağmen şu dînî kanaatin muhtevasındaki **“Güneş”** lâfzından asıl maksadın, **“İslâm”** olması düşünülemez mi? Bizi bu kanaate sevk eden bâzı sebepler mevcuttur

Güneşin Batı'dan doğmasının kıyâmet alâmeti olarak bildirilmesi, onun pek geç tahakkuk edeceği gerçeğini de birlikte ifade eder Hattâ bu keyfiyetin **“Kıyametin büyük alâmetleri”** arasında zikredilmiş bulunması, bu, geç tahakkuk edişi daha da takviye eylemektedir.

Diğer taraftan Batı insanının materyalist, egoist, akılcı ve menfaatperest oluşu da, onu ulviyyât ve tecrîde istidatsız kıldığından, İslâm'ın kabulünün en geç onun için mevzu-bahs olacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Şu durumda, Güneş'in Batı'dan doğması ile Batılıların İslâm'ı kabulleri arasındaki müterâdif **“geçlik ve güçlük”** bu hüküm ve inanıştaki **“Güneş'in İslâm'dan ibaret olması”** ihtimalini daha da kat'ileşmektedir.

Ayrıca zikrettiğimiz güçleştirici şartlara rağmen, bugünkü Batı Âlemi, böyle bir doğuşun ürpertili belirtilerine sahne olmaya başlamış bulunmaktadır. Hakikaten İslâm'ı neşir ve propaganda imkân ve faaliyetlerinin son derecede kifâyetsiz olmasına rağmen, Avrupa ve Amerika'da yuz binlerce insan **“Hak Yol”**u tutmuştur. Bu noktada **“Zenci Müslümanlar”** da hesaba katıldığında, bu yeni müslümanların adetlerinin milyonlara vardığı mâlûmdur. Bilhassa Avrupa'da **“İslâm'ı Seçenler”**in yüksek tahsilli, müdekkik ve munevver insanlar arasına çıkması dikkati çekmektedir.

Bu gibi kimseleri hidâyet yoluna sevk eden sebep ve âmilleri tahlil ve tedkik edildiğinde, bunların aklen ve zâhiren şu büyük neticeyi husûle getirmeye kifâyetsizlikleri dehşetle müşâhede olunmakta ve buradaki **“tasarruf-i ilâhiye”** ibretli bir sûrette tezâhür eylemektedir. Dolaşmakta

bulduğum Avrupa şehir ve kasabalarında karşılaştığım mühtedileri hidâyete götüren esbâba muttâlî' olduğça, hep bu, kıyâmete yakın Güneş'in batıdan doğması husûsundaki dînî esâsı hatırlamakta ve hayatımın müstesnâ heyecanlarını yaşamaktayım. Bu durum da şu dînî inanıştaki "Güneş" in "İslâm" olduğu hususunda bende yakînî bir konaat husûle getirmektedir.

Git gide dehhâmeleşerek (hudutsuz büyüyerek) materalist Batı insanını daha da maddileştirip onun mânevî duygularını dumura uğratan, gönül pınarlarını kurutan sanâyî çarkları, arasına aldığı herkesi dehşetli bir iflâsın girdabına sürüklemiştir. Avrupa'da şu hengâmede başlayan "**islâmlaşma**" hareketi, rûhunda bir zerrecik olsun îman istidâdı kalabilenlerin, hazin bir gidişe isyanlarından doğmuş bulunmaktadır. Bugün, şu isyanı şahsî ve âilevî çevre ve çerçevesine karşı gerçekleştirebilen mahdut insan, gelecekte "**Müslüman Batı**"nın ilk mübeşşirleridir. Onların hareketi ile Batı'nın asırlardan beri kara bulutlarla kuşatılmış olan âfâkı, aydınlanmaya ve gurubun gönüllere surûr veren sıcak renk cûmbûşu ile donanmaya başlamıştır

Bu gelişme ve tecellînin beş milyondan ziyâde kardeşimizin, vелеv iş ve ekmek temini sâikiyle de olsa, Avrupa'da bulunduğu bir zamana rastlaması, feukâlâde dikkat çekicidir. Onların çoğu da ülkemizde İslâm'ı lâıyıkıyla öğrenemeden bulundukları çevreden ayrılıp tamamen yabancıları oldukları yâd ellere gönderilmişlerdir. Bu sebeple bir kısmı ayakta kalamamış olsa bile, pek çoğu Avrupa'da -âdetâ- yeniden ve hakikaten müsiüman olmuşlardır. Boylelerinin de inzı-mamıyla bugün Batı öylesine bir ihtidâ hareketine sahne olmuştur ki, bunun gelişmesi yalnız Batı insanının değil, kendi insanımızın da yeniden fethine müncer olacaktır. Böylece de sevk-i kaderle bir peygamber mesleği olan "**hicret**"i ihtiyar etmek mevkiinde bırakılanların üzerinde

başlangıçta tahmin ve tasavvur edilemeyen bir **"kahırdan lütuf"** tecellî etmiş olacaktır.

Avrupa'da küfrün karşısında ayakta kalabilmenin ımtihanına memur bulunan bu kardeşlerimizin, iman ve cihad aşkı itibarıyla bilenişi **"yarınlar"**a islâmî bir renk katacak en ehemmiyetli bir müessir olacaktır.

Bütün bu gelişmeler, yüzyıla yakın bir zamandan beri imân vâdilerini Batı menşeli sislerin doldurduğu ülkemizde de Islâm Güneşi'nin Batıdan tulû' etmeye (doğmaya) başladığını gösteren mes'ud alâmetlerdir.

Rabbin, insanlığa ebedî bir hidâyet meşalesi olarak gönderdiği yüce Peygamberimizin müjdelediği **"Batı Roma'nın Fethi"**nin de bu gelişmede bir ara merhalesi olarak pek yakın bulunduğundan şüphe edilmemelidir

Asr-ı saâdette yaşayıp da Islâm'ın ilk doğuşundaki cehd ve gayretlere katılamamış olmanın üzüntü ve hasretini çekme ey müslüman!.. Senin yaşadığın zaman da pek yakında öyle bir **"ikinci doğuş"** ve **"diriliş"**e sahne olacaktır ki, rûhunun susadığı büyük fetih ve cihad ıstıyâkı hayal bile edemeyeceğin ölçüde temin ve tatmin olunacaktır! İşte nice zamandan beri kûsûf hâlindeki **"İslâm Güneşi"** karanlıkları yırtı yırtı ufukta yükselmeye başlamıştır! . Hem de beklenmedik bir sûrette, Batı'dan! .

Veyl (yazıklar olsun), kendini müslüman bildiği hâlde **"Güneş Batı'dan Doğarken"** bu büyük oluşun heyecanını duymayan ve gayrete gelmeyenlere!.."

Yazı, burada bitiyor. Otuz sene sonra buna ilâve edilebilecek olan hususları kısaca şöyle ifade edebiliriz.

1-Otuz sene evvel benim bu yazdıklarımı bakarak Batı Âlemi'nin akşamdan sabaha islâmlaşacağını zannettiğimi dü-

şünenler olabilir. Hemen söylemeliyim ki, Allâhu Azîmüşşân'ın zıt tecellîler arasında vâkı olabilecek tebeddülâtı, bir tedric, yani yavaş yavaş gerçekleşme esâsına merbut kıldığından ben o gün de gâfil değildim. Bu gerçek, mutlak bir teyid-i ilâhiye mazhar olan Âhır zaman Peygamberinin dâvetindeki galebenin bile 23 senede gerçekleşmiş olmasıyla sâbittir. Binâenaleyh benim umud ve beklentim, başlamış olan yeni bir mevsımın tabiî icabınca devam ederek vakt-ı merhûnunda kemâle ermesidir. Bugünkü **Roger Garaudy, Maurice Bucaille ve Martin Lings** gibi mütefekkir mühtediler bu oluşun mübeşşirleridir.

2-Meşhur **Carlyle**, "**Kahramanlar**" isimli eserini yazarken peygamberler arasında kahraman olarak Peygamber Efendimizi seçişini "**ülkesinin müslümanlaşması tehlikesi olmadığından, O'nun hakkında doğruları serbestçe söylemek imkânının mevcut bulunması**"⁶⁴⁸ olarak kaydetmiştir. Bu demektir ki, bugün Batı Âlemi'nde "**İslâmofobi**" adı altında İslâm'ın düşman ilân edilmesi böyle bir tehlikenin (!) vârid görülmesinden başka bir sûretle kaabil-i izâh değildir. Her ne kadar anarşi ile İslâm'ı yan yana getirerek düşmanlıklarına mantıksız bir gerekçe bulmaya çalışmaktaysalar da gerçek sâik, Batı'nın İslâmlaşması korkusudur!

Buna ilâveten şunu da söylemek gerekir ki, I. Cihan Harbi sonunda, bizim sukûtumuzla birlikte tamamen çokmuş bulunan İslâm, Âlemi, bugün uyanmaya başlamış ve müthiş bir yükselişe geçmiştir. Bu yükselişin, ruhları hâlâ kör taassubun karanlık dehlizlerinde mahpus bulunanlarda dehşet verici bir kıskançlığa âmil oluşu hesâba katılmalıdır. Onların misyonerlerinin Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinde ekmek vererek din telkin etme yolundaki faaliyetlerinin neticesinin kocaman bir fiyasko olmasının da hasedın âmilleri arasında zikri gerekir¹. Bu durumda Batılı mutaassıp korkmasın da ne yapsın!..

⁶⁴⁸ Carlyle, a.g.e. sf: 40.

3-Bu korkuyu takviye eden başka sebepler de vardır.

a-Her ilmî keşfin, Kur'ân-ı Kerîm'i te'yid etmekte oluşu: Buna dâir evvelce birçok misal zikretmiş bulunmaktayız. Bu oluşun gitgide artıp hızlanacağı da daha şimdiden bellidir.

b-Hıristiyanlığın lâ-aklî olan ilâhiyatından yüz çevirerek lâ-dinî bir yolda yürüyenler, her gün çoğalmakta ve bunlar da asırların yerleştiği İslâm'a karşı peşin hükümlülük taassubundan uzaklaştıkları için İslâm'a karşı daha serinkanlı bir bakış sahibi olmaları mümkün olmaktadır. Bu da ihtidâları sûr'atlandıran bir diğer sebep olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

c-Asıl ehemmiyetli olarak internetin keşfi ve kullanımının yaygınlaşması; Batı'da İslâm'ı -hem de- doğru olarak öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Artık hiç kimse, İslâm'ın ne olduğunu öğrenmek için, ne herhangi bir papaza bir şey sorar ve ne de öyle birinin yazdığı garazkârâne bir esere bakmak ihtiyacını hisseder. İnternetin başına geçince, islâmî kaynakların hepsine de ulaşmak imkânı vardır. Bu takdirde İslâm'ın hakikati ile siyah-beyaz derecesinde bir kat'iyetle karşılaşmasına artık hiçbir engel mevcut değildir. Üstelik nerede yaşıyor olursa olsun, orada mutlaka temasa geçebileceği bir müslüman cemaat, bir câmi veya cemiyet de mevcuttur.

Bütün bunlar gösteriyor ki, **"Kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır."**⁶⁴⁹ meâlindeki âyet-ı kerîmenin kâmil mânâsı ile tahakkuk edeceği günlere doğru hızla gitmekteyiz.

**"Görelim Mevlâ n'eyler,
N'eylerse güzel eyler."**

ŞAHISLAR İNDEKSİ

- A -

Hız. Abbas (r.a.)- 58, 59
A.Cerry Morrison- 230
Abdullah ibni Abbas (r.a.)- 59
Abdullah ibni Ömer- 45, 432
Abdullah bin Sa'd- 391
Abdullah bin Uyey- 452
Abdülaziz bin Abdullah er-Râcihi- 18
Abdülaziz Mecdi Tolun- 45, 176
Abdülbâkî Gölpinarlı- 136
Abdülkerim el-Cilî- 176
Abdullah bin Übeyye- 394
Abdülmuttalib- 312
Hz. Âdem (a.s.)- 21, 76, 101, 104, 105, 112, 162, 169, 172, 173, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 252, 349, 355, 429
Adnan Adıvar- 201, 250
Ahmed Hamdi Akseki- 38, 163 401, 422
Ahmed Önkal- 135
Ahmed Rifat Efendi- 28
Ahmed Rıza- 47
Ahmed Yüksel Özemre- 17
Dr. Alfred Adler- 324
Hz. Âişe (r.anha)- 375, 409, 431, 444, 452

Aleksandre Friedmann- 61, 62
Hz. Ali (r.a.)- 16, 28, 59, 90, 387, 392, 438, 445, 449
Ali bin Abbas- 257
Ali el-Cübbâf- 129
Ali Fuad Başgil- 55
Ali Şahbaz- 437
Aliya İzzetbegović- 435, 436
A.Fikri Yavuz- 28
A. Reşid Turnagil- 196, 197, 199, 213, 383
Ali Arslan- 20
Ammar bin Yâsir- 59
Aristib- 49
Aristo- 19, 28, 34, 46, 49, 68, 158, 267, 355
Arthur Limbley David- 207
Atik Sinan (Mimar)- 205, 206, 207
Auguste Comte- 46, 47, 86, 158 183, 269

- B -

Bâbıllı Sibbî- 66
Bahaddin Sağlam- 77
Batlamyus- 256
Bazan- 59
Bekir Topaloğlu- 30

Bentom- 49
 Bergson- 175, 347
 Bernard Shaw- 200
 Beyir Çelebi- 205
 Bilâl-i Habeshî- 394, 455
 Birûnî- 258
 Bismark-344
 Bremond-384
 Bristley- 259
 Buda-427

- C Ç -

Cebele bin el-Eyhem- 197, 204, 205
 Cehm bin Safvan er-Râsibî- 96, 363
 Celâleddin Harzemşah- 126
 Celal Nûri Bey- 48
 Celal Şengör- 187, 188
 Cervantes-228
 Clotil de Vaux- 47
 Comte de Gobineau- 147
 Copernic- 67
 Hz. Cüveyriye (r.a.)- 434, 435
 Çelebi Mehmed- 354

- D -

Dara- 28
 Darwin- 86, 147, 187, 188
 Hz. Davud- 45, 146, 233
 Demokritos- 47 346
 Descartes- 33, 34,35, 158, 162, 346, 347
 Don Kışot- 228
 Draper- 258
 Durkheim- 147

- E -

Hz. Ebûbekir (r.a.)- 58, 90, 135,

203, 241, 382, 389 390, 393, 445, 449, 453

Ebûbekir el-Cessas- 242
 Ebûbekir Muhammed er-Râzî- 257

Ebubekir Sifil- 18
 Ebû Cehil- 135, 451
 Ebû Hüreyre (r.a.)- 218, 283
 Ebu'l-Berekât es-Süveydî- 30
 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî- 129
 Ebu'l-Hasan el-Mâverdî- 243

Ebu'l-Kasım- 257
 Ebû Musa Câbir- 259
 Ebû Saîd el-Hudrî- 279
 Ebussuud Efendi- 245, 361
 Ebû Süfyan- 445, 448, 451, 452
 Ebu Tâlib- 394, 448
 Edwin Hubble- 60, 62
 Eflatun (Platon)- 19, 61, 158, 346
 Einstein- 61, 62, 370
 Ekber Şah- 26
 Ekrem Buğra Ekinclî- 71, 241, 245

Elmalılı M. Hamdi Yazın- 28, 33, 56, 57, 182

Enes bin Mâlik (r.a.)- 208

Epikür- 49, 346

Ernest Kreschmer- 116

Erzurumlu İbrahim Hakkı- 115, 116

- F -

Fahreddin er-Râzî- 166, 258

Fârâbî- 33, 45, 258

Faruk Güventürk- 121

Fâtıma Mehlikâ Mısıroğlu- 113, 222

Fâtımatu'z-Zehrâ (r.anha)- 60, 438

Fatih Sultan Mehmed- 205, 206,
207, 213, 225
Fazlurrahman- 29
Fenelon- 201
Ferganali Mehmed- 258
Ferid Devellioglu- 45
Ferid Kam- 37, 38
Fethullah Gülen- 29
Feyzi Ali Asgar- 29
Filibeli Ahmed Hilmi- 47, 48, 159
Firdevsî- 27
Firavun- 135, 168
Fredrik (II)-258
Freud- 85, 86, 114, 147

- G Ğ -

Galile- 201
Gâlip Ataç- 47
Gandi- 220
Genn Ginsen- 64, 270
Georges Lemaitre- 62
Georgias- 267
Gerardt Hooft-370
Goethe- 87, 350, 441
Gregoire- 391, 392
Gressy Morrison- 66
Gustave Le Bon- 189

- H -

Haccac-ı Zâlim- 96, 140, 141,
142
Hız. Hafsa- 313, 446
Hakem bin Abdurrahman- 260
Hâlid bin Velid (r.a.)- 387
Halife el-Mansûr- 256
Halife el-Me'mun- 45, 256
Halife Mu'tasım- 41
Halil İnalçık- 28

Hız. Hamza (r.a.)- 450, 451
Harun Reşid- 41, 45
Hârut- 181
Hız. Haşan (r.a.)- 16, 432
Hasan Basrî (k.s.)- 96
Hız. Hatice (r.a.)- 394, 442, 443
Hız. Havva (a.s.)- 188
Herbert Gruhl-221
Herbert Spencer- 187
Hızır (a.s.)- 28, 90, 124, 125, 126
Hikmet Tanyu- 74
Hilmi Ziya Ülken- 40, 48, 152
Hind-451
Hülâgû- 261
Hız. Hüseyin (r.a.)- 432
Hüseyin Atay-163, 164
Hüseyin Efendi- 44
Hüseyin Kâzım Kadri- 238, 239
Hüsrev Perviz- 59

- İ İ -

İbn-i Bendi- 260
İbn-i Haldun- 40, 110, 468
İbn-i İshak- 312
İbn-i Rüşd- 46, 258
İbn-i Sînâ- 33, 45, 252, 258
İmam Bîrgivî- 245
Hız. İbrahim (a.s.)- 28, 433
İbrahim Hakkı Konyalı- 207
İbrahim Özdemir-226
Hız. İdris (a.s.)- 181
İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe- 54,
164, 167, 360, 367, 371
İmam Ebû Yusuf- 239, 360
İmam-ı Gazâlî- 46, 47, 258
İmam Muhammed- 360
İmam Nevevî-429
İmam-ı Rabbânî (k.s.)- 26

İmam Şâfiî- 242, 360
 İmam Züfer- 245
 Hz. İsa (a.s.)- 24, 66, 73, 74, 163,
 349, 427
 İskender-i Kebîr- 17, 27
 İskender Türe- 28
 İsmail Fennî Ertuğrul- 34, 47,
 60, 81, 82, 188, 189, 190, 249,
 250
 İzmirli İsmail Hakkı- 32, 33
 İzzeddin bin Abdusselâm- 247
 İzzet Öztürk-226

- J -

Jean Jack Rousseau- 201
 Julien Cesarini- 213

- K -

Kadıziâde- 43, 44, 45
 Kadir Misiroğlu- 16, 17,
 Kant- 35, 158, 347
 Kardinal Aksiminis- 260
 Karl Marks- 86, 147
 Keith C. Moore- 234
 Kindî- 33, 45, 258
 Koca Hüsrev Paşa- 198
 Kral John- 200
 Kont Bertarn- 261
 Konyalı Mehmed Vehbi- 28

- L -

Ladislas- 212, 213
 Lamark- 187
 Lavvezye-259
 Leibniz- 62, 158, 346
 Lombroso- 114
 Luka- 73
 Luther- 247

- M -

Mabed el-Cühenî- 96, 362
 Mâhir Kaynak- 29
 Markos- 73
 Martin Lings- 473
 Mârut- 181
 Matyus- 73
 Maurice Bucaille- 234, 473
 Max Müller-160, 163
 Mehmed Âkif Ersoy- 403
 Mehmed Ali Aynî- 37
 Mehmet Borat- 226
 Mehmed Niyazi Özdemir- 29
 Mehmet Oruç- 18
 Mehmed Said Hatipoğlu- 240
 Mevlânâ (k.s.)- 174, 278, 279
 Mevlânâ Şiblî- 198
 Mimar Sinan- 226
 M. Kemal Paşa- 27
 Monteskiyo- 201
 M. Rahmi Balaban- 233
 Hz. Muaviye- 361
 Muaz bin Cebel (r.a.)- 153, 241
 Muhammed Bâkir- 54
 Muhammed Ebû Zehrâ- 54
 Muhammed Hamidullah- 224
 Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)-
 17, 30, 75, 77, 148, 154, 171,
 172, 173, 176, 193, 194, 208,
 210, 243, 260, 344, 387, 439,
 440, 441, 442, 447
 Muhayrik- 312
 Muhyiddin İbn-i Arabî- 33, 61,
 115, 170, 174, 176
 Murad Hâfızoğlu- 245
 Murtezâ Âyetullah Mutahharî- 20
 Hz. Mûsâ (a.s.)- 73, 84, 124, 125,

126, 135, 166, 168
 Musa Biraderler- 258
 Mustafa Muslihiddin Efendi- 46
 Mustafa Öz- 164, 170
 Mustafa Reşid Paşa- 47
 Mümtaz Turhan- 116
 Münir Yükselmiş- 226

- N -

Nâima-40
 Nâzım Durmuşoğlu- 122
 Nâzım Hikmet- 151
 Necip Âsım Binyunaki- 207
 Nevzat Kor- 226
 Nietzsche-428
 Nihad Erim- 228
 Nihad Keklik- 33
 Nûri Gençosman- 174

- O Ö -

Oktar Önder- 121
 Hz. Osman (r.a.)- 445
 Osman Ergin- 45
 Osman Kesioğlu- 54
 Hz. Ömer (r.a.)- 197, 198, 204,
 205, 225, 239, 240, 241, 242,
 243, 244, 282, 312, 313, 334,
 389, 390, 432, 445, 446, 452
 Ömer bin Abdülaziz- 241, 242
 Ömer Fevzi Mardin- 77
 Ömer Lütfi Mete- 29
 Ömer Nasuhi Bilmen- 42, 53, 72,
 237, 334, 340
 Ö. Rıza Doğrul- 28, 198

- P -

Papa III. İnnocent- 200
 Paskal- 15, 35
 Petra Kelly- 221

Pimonof- 27
 Pisagor (Pythagore)- 19

- R -

Rahip Fender- 30
 Rahmetullah Hindi- 30
 Roger Garaudy- 202, 473
 Rowan Williams- 200, 213
 Hz. Rukiye (r.a.)- 442

- S Ş -

Sabri Esat Siyavuşgil- 47
 Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.)- 225,
 388, 390
 Saffan bin Ümeyye- 451
 Hz. Safiyye (r.a.)- 445
 Said Halim Paşa- 99
 Saint Anselm- 34, 346
 Saint Thomas- 347, 355
 Salzmann- 152
 Sarah David- 207
 Sava Paşa- 88, 89, 209
 Sehl ibnî Rebi (r.a.)- 217
 Hz. Sevede (r.a.)- 446
 Seyyid Kutub- 20
 Shakespeare- 228
 Sigrid Hunke- 254, 255
 Sivâsî Efendi- 43, 44, 45
 Sokrat- 346
 Spinoza- 34, 158, 346, 347
 Stuart Mill- 49
 Suat Yıldırım- 234
 Sultan Abdülaziz- 30
 Sultan Abdülmecid- 116, 198
 Sultan II. Abdülhamid- 88
 Sultan II. Murad- 212, 213
 Sultan IV. Murad- 43, 45
 Sultan Reşad- 100,

Hz. Ümmü Seleme (r.a.)- 444,
446

- V W -

Vahiduddin Han- 65, 66, 67, 69

Vâsıl bin Atâ- 96

Volter- 201, 402

Werner Heisenberg- 370

- Y -

Yıldırım Beyazıd- 354

Yuhanna- 73

Yunus Emre- 295

Yünni Sezer- 18

- Z -

Zeki Velidi Togan- 26, 27

Zenon- 268

Zerdüşt 28

Zeyd bin Hârîse (r.a.)- 198, 445

Hz. Zeyneb (r.a.)- 442, 452

Hz. Zeyneb binti Cahş (r.a.)- 445

Hz. Zeyneb binti Huzeyme (r.a.)-

446

Ziyyaeddin Fahri Fındıkoğlu- 40

Ziya Paşa- 37, 182, 289

Zühre- 181

Zülkarneyn- 17, 27, 28,

- Hz. Süleyman-** 45, 146
Süleyman Hayri Bolayır- 250
Süleyman Şah- 126
Süraka- 135
Şah Ahmed- 30
Şah Velîyullah ed-Dihlevî- 30, 118
Şemseddin Günaltay- 20, 45, 262, 290
Şeyh Bedreddin- 354
Şeyh Muhammed Nûrularab- 116, 117
Şeyh Şerafeddin Efendi- 100, 101
Şeyhülislâm Yahya Efendi- 44
Şiruye- 59

- T -

- Tahir Hâşimî Balcıoğlu-** 41
Tevfik Fikret- 250
Thomas Carlyle- 440, 473
Timur- 354
Turhan Bulgurlu- 121
Tûsî- 258

- U Ü -

- Ukkâşe (r.a.)-** 455, 456
Ümmü Fadl (r.anha)- 59
Hz. Ümmü Gülsüm (r.a.)- 442

